GEREFORMEERDE HOMILETIEK

door

Dr. T. Hoekstra

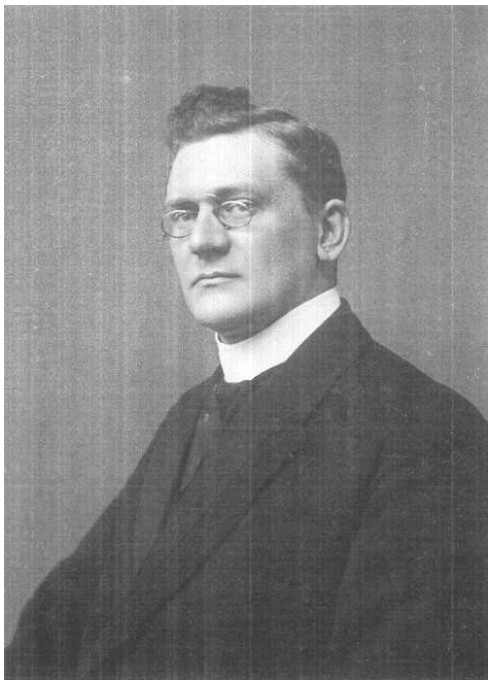

WAGENINGEN
Z.J.

3e druk

Amsterdam TON BOLLAND
v/h H. A. van Bottenburg B.V.
1975

INHOUD

INLEIDING

1. Naam en begrip
2. Encyclopedische plaats
3. Homiletiek en retorica
4. Homiletiek en psychologie
5. Geschiedenis van de homiletiek
6. Indeling

I. PRINCIPIEEL DEEL, blz. 86

7. De naam voor de bediening van het Woord
8. Het wezen
9. De hoofdinhoud
10. Het karakter
11. Het object
12. Het doel
13. Het subject

II. MATERIEEL DEEL

Stof voor de bediening van het Woord
14. Het wezen van de tekst
15. De tekstkeuze
16. De verklaring
17. De toepassing
18. Indeling der stoffen
19. Stoffen van bijzondere vorm

III. FORMEEL DEEL

21. Over de vorm in het algemeen
22. De methode
23. De bouw van de preek
24. De schets
25. Taal en stijl
26. De voordracht

Register van namen

Register van zaken

I. NAAM EN BEGRIP VAN DE HOMILETIEK

Prot. Real. Encycl. 2 en 3 Art. Homiletik; Encycl. of Religion and Ethics. Art. Preaching; Wetzer und Welte's Kirchenlexikon. Art. Homiletik; Suicerus Thesaur us Eccl. s. v.; F. Muller Jzn. Grieks woordenboek; G. A. F. Sickel. Grundriss einer christlichen Halieutik. 1829; R. Stier. Biblische Keryktik; 1844: Th. Christlieb. Homiletik. 1893; E. Chr. Achelis. Lehrbuch der prakt. Theologie II, 79. 1911; A. Kuyper. Encycl.2 III 487. A. M. Brouwer. Hoe te prediken voor Heiden en Mohammedaan? Meded. vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1913, pag. 295 seq.

Het woord homiletiek is eerst in de nieuwere tijd in gebruik gekomen. In de Middeleeuwen sprak men van ars praedicandi, ars praedicatoria, (b.v. Alanus van Rijssel, Heinrich von Langenstein, Joh. Reuchlin) of ars concionandi (Bonaventura). Erasmus gaf aan zijn homiletisch werk de titel *de ratione concionandi.* De homiletische handboeken kort na de Hervorming heten gewoonlijk ars, ratio of methodus concionandi (b.v. bij Lutherse homileten als Andreae, Hunnius, Osiander, Hülsemann, en bij Gereformeerde homileten als Hyperius, Scultetus, Martinus, Hoornbeek, Gaussen). De naam retorica ecclesiastica of sacra vond ingang bij Gereformeerde homileten als Keckermann en Knibbe.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw is voor dit theologisch vak het woord homiletiek, voorlopig als adjectief, het eerst gebruikt door Lutherse theologen: S. Goebel. Methodologia homiletica, 1672; J. G. Baier. Compendium theologiae homileticae, 1677; J. Leyser. Cursus homileticus, 1701. Sindsdien is de naam homiletiek door de evangelische theologen die zich met de theorie van de prediking bezig hielden, vrij algemeen aanvaard. Rationalistische homileten van de achttiende en van de negentiende eeuw als Marezoll, Schott, Theeremin, Bassermann prefereerden de theorie der Beredsamkeit, maar hadden daarmede geen succes. Sickel maakte met zijn Halieutik geen opgang, en evenmin Stier met zijn Keryktik of Christlieb met de Marttretik.
In de laatste twee eeuwen verkreeg de naam homiletiek langzamerhand burgerrecht in Nederland. Van de Nederlandsen homileet F. A. Lampe was reeds in 1742 uitgegeven het Institutionis homileticae breviarium. De hoogleraren Doedes en Kuyper kozen in hun Encyclopedie der heilige Godgeleerdheid voor homiletiek. Eveneens J. J. van Oosterzee in zijn Praktische Theologie en P. Biesterveld in Het object der ambtelijke vakken. Het ten onzent veel gebruikte boek van A. Vinet over de theorie der prediking zag zowel in de Franse uitgave als in de Nederlandse vertaling onder de titel homiletiek het licht.
In de landen behorende tot het Engelse taalgebied komt het woord homiletiek zowel in substantief als in adjectiefvorm voor (Gowan. Homiletics, 1922; The Homiletical Review), maar veelal wordt een naam gekozen, die met prediken of preek in verband staat, b.v. A. Phelps. Theory of preaching, 1882; W. Boyd Carpenter. Lectures on Preaching, 1895; J. A. Broadus. The preparation and delivery of sermone8, 1905; Chr. R. Brown. The art of preaching, 1922.

Homiletiek is een adjectiefvorm (grieks: homeletiké scil. epistéme) afgeleid van het substantivum ὁμιλια. Volgens het woordenboek van Muller komt ὁμιλια van homilos, dat ontstaan is uit homo milos; o. ind. milati, *hij komt samen,* lat. miles, oorspronkelijk troupier, en vandaar de betekenis: menigte, saamgekomen mensen, strijdgewoel. Het woord ὁμιλια betekent in het gewone Grieks het samenzijn, de gemeenschappelijke omgang, vergadering; omdat de gemeenschappelijke omgang gepaard gaat met uitwisseling van gedachten, krijgt ὁμιλια de betekenis van gesprek. Homiletikos = gezellig, geschikt voor conversatie, en homiletikè teexen is de kunst om een gesprek te voeren. Het verbum homilein betekent: met elkander spreken.
In de betekenis van gesprek voeren komt het woord voor in het Nieuwe Testament 1 Kor. 15 : 33, de door Paulus aangehaalde versregel van Menander. En eveneens Lukas 24 : 14 en 15, waarvan de Emmaüsgangers wordt gesproken. In Hand. 24 : 26 wordt van Felix gezegd, dat hij herhaaldelijk met Paulus alzo sprak.
Eenmaal, Hand. 20 : 11, heeft homilein in het Nieuwe Testament de speciale betekenis van het verkondigen van het Woord van God in het midden der gemeente. De discipelen te Troas waren op de eerste dag der week samen gekomen om brood te breken, d. i. het Heilig Avondmaal te vieren. Bij die gelegenheid strekte Paulus zijn rede uit tot middernacht. Nadat Eutychus, die uit het venster gevallen en dood opgenomen was, door Paulus was behandeld en het Heilig Avondmaal was gevierd, zette de apostel tot de morgen de verkondiging des Woords voort. Uit deze plaats blijkt, dat reeds in het Nieuwe Testament voor de bediening van het Woord op de dag des Heeren homilein wordt gebezigd.

Het kerkelijk spraakgebruik heeft zich hierbij aangesloten. Bij Justinus Martyr. Apol. I. 6.7 is ὁμιλια de toespraak, die door de voorganger in de vergadering der Christelijke gemeente aan het uit de Heilige Schrift voorgelezen gedeelte wordt verbonden. Bij Chrysostomus, Basilius, Macarius, zijn ὁμιλια; sermones ad coetum habiti, en is homilein: publice populum docere (Suicerus). Wel komt later het onderscheid op tussen ὁμιλια, de eenvoudige toespraak bestaande in een parafrase van een tekst der Heilige Schrift, en logos, de naar de eisen van de retorica saamgestelde rede over een gedeelte van Gods Woord, maar ὁμιλια blijft toch zijn betekenis behouden als bediening van het Woord in de vergadering der christelijke gemeente. Het woord werd in het Westen tot homilia verlatijnst en bleef o.a. bewaard in de naam Homiliarium, de tijdens Karel de Grote uitgegeven prekenbundel. Na de Hervorming werden ὁμιλια en homilein veelal gebruikt in de Latijnse vertaling concio en concionari.
Tegenwoordig verstaat men onder homilie gewoonlijk ***een eenvoudige parafrase van de tekst, in onderscheiding van de preek als een verklaring en toepassing van het Woord van God in de vorm ener rede, maar ὁμιλια is alle eeuwen door gebleven een naam voor de bediening van Gods Woord in de vergadering der gemeente.***

De homiletiek is die theologische wetenschap, welke tot object heeft de bediening van het Woord in de vergadering der gemeente van Christus.
Zij is een wetenschap, scientia, geen ars. Zij dient wel de kunst en is voor de praktische uitoefening van het ambt van het hoogste belang, maar zij is toch meer dan een handleiding voor de praxis of een methodiek. Zij is een scientia en heeft in se waarde. Zij heeft tot object

van onderzoek het ambt van de dienaar van het Woord, en speciaal die functie van het ambt, welke werkzaam is in de (Scazovia ..) te midden van de vergaderde gemeente des Heeren. Zij heeft gelijk heel de theologie de Heilige Schrift tot principium cognoscendi en zij leidt uit dit principium af wat het wezen is van de bediening van het Woord, waaruit de bediening van het Woord haar stof put en naar welke methode de bediening van het Woord moet uitgeoefend worden.
Er valt alle nadruk op dat de homiletiek tot object heeft de bediening van het Woord in de vergadering der gemeente van Jezus Christus. Deze dienst des Woords is onderscheiden van de prediking tot de heidenen en tot hen, die in de christelijke landen van het Evangelie zijn vervreemd. Onderscheiden ten opzichte van het object, daar de dienaar van het Woord in ambtelijke kwaliteit en tegelijk als een broeder onder de broederen zich tot de gemeente richt, maar in zending en evangelisatie het Woord brengt tot mensen, die hem geestelijk vreemd zijn en die zijn ambtelijk gezag en dat van 's Heeren Woord niet erkennen. Onderscheiden in d o e 1, wijl de dienst des Woords in de vergadering der gelovigen de volmaking der gemeente op het oog heeft, en de bearbeiding van heidenen en ongelovigen de bekering tot het christelijk geloof zich ten doel stelt. Onderscheiden in s t o f, niet wat de hoofdinhoud betreft, want beide prediken Christus, maar in dezen zin, dat de bediening van het Woord in de gemeente zich van het middelpunt des Evangelies uit naar de periferie wendt om het ganse leven van het Woord te doen doordringen, terwijl in zending en evangelisatie schier uitsluitend de centrale stukken der heilsleer gepredikt worden. Onderscheiden ten opzichte van de m e t h o d e, die bij beide in overeenstemming moet zijn met object en doel. Terecht worden dan ook in de ambtelijke theologie zendingstheorie en evangelistiek als zelfstandige vakken naast de homiletiek opgenomen.

De homiletiek is onderscheiden van de *liturgiek.*
De liturgiek heeft tot object de vormen van de eredienst. Deze worden onderscheiden in constante (welke in iedere eredienst terugkeren) en niet constante (welke zo nu en dan in de eredienst voorkomen) cultuselementen. De constante worden weer verdeeld in elementen a parte Dei (groetzegen, wet, absolutie, praelectio Scripturae, prediking, slotzegen) en elementen a parte populi (votum, confessio peccatorum, geloofsbelijdenis, gebed, gezang, collecte). Van de elementen a parte Dei is de prediking het voornaamste element. De bediening van het Woord komt in de liturgiek alleen voor onder het gezichtspunt van cultuselement; er wordt onderzocht welke plaats zij in de constructie der elementen moet innemen en aan welke eisen, b.v. wat duur betreft, de prediking moet voldoen om een goede orde van de eredienst mogelijk te maken. Maar met wezen, stof en methode van de bediening van het Woord laat de liturgiek zich niet in. Kuyper heeft in Onze Eredienst[1] materiaal opgenomen, dat niet in de liturgiek maar in de homiletiek thuis hoort.
De homiletiek is ook onderscheiden van de catechetiek. Het onderscheid bestaat niet hierin, gelijk Krieg[2] meent, dat de catechese de heilsverkondiging is tot de onmondige gedoopte leden der gemeente en de „Kultusrede" de verkondiging tot „die mundige, zum Gottesdienst versammelte Gemeinde." De consequentie uit deze onjuiste tegenstelling is, dat de preek niet geschikt is voor de onmondige leden der gemeente en dezen dus bij de bediening van het

[1] A. Kuyper. Onze Eredienst. Kampen. 1911. pag. 271 seq
[2] C. Krieg. Homiletik. Freiburg. 1915. pag. t.

Woord in de vergadering van de gemeente des Heeren niet behoeven tegenwoordig te zijn. Geheel ten onrechte. Immers tot de gemeente Gods behoren naar de Heilige Schrift ook de onmondigen, zij moeten in hare vergadering aanwezig zijn, ook tot hen richt zich de prediking. De catechese is echter het speciale onderwijs, dat door de dienaar van het Woord aan de onmondige leden der kerk gegeven wordt met het doel hen op te voeden tot mondige leden, die alle rechten als kerklid kunnen uitoefenen.

Na de omschrijving van het begrip homiletiek en de afbakening der grenzen van verwante vakken, is nog aan te geven, waarom voor dit theologisch vak de naam ***homiletiek*** te kiezen is. Hiervoor kunnen de volgende argumenten aangevoerd worden.

- In de eerste plaats is deze naam van Griekse origine en ontstaat hierdoor een zekere congruentie met de namen van de andere vakken der ambtelijke theologie die bijna alle aan het Grieks zijn ontleend.
- Ten tweede is deze naam afgeleid van een woord, dat in de Heilige Schrift gebruikt wordt voor de bediening van het Woord in de vergadering der gemeente.
- Ten derde komt door dezen naam uit, dat er tussen de prediker en de gemeente een band is als tussen broeders van hetzelfde huis en de vergadering erkend wordt als die van een volk Gods.
- Ten vierde is naar de historische opvatting in deze naam aangegeven dat de prediking is een eenvoudige ontvouwing van de tekst, een popularis expositio.

Hiermede is echter geenszins gezegd, dat naast deze lichtzijden geen schaduwzijden zouden aan te wijzen zijn. Door de naam homiletiek zou de opvatting kunnen ontstaan alsof de bediening van het Woord uitsluitend of voornamelijk in de vorm van wat wij tegenwoordig een homilie noemen, zou moeten geschieden. En dit is toch geenszins het geval. De bediening van het Woord kan, gelijk later zal betoogd worden, in het gewaad van een homilie gekleed zijn, maar in de regel is ver te verkiezen de vorm van de samenhangende rede, de o r a t i o. Ook kan als een bezwaar aangevoerd worden, dat in de naam niet genoeg uitkomt het ambtelijk karakter van de dienst des Woords. Koos men b.v *keryktiek* (doch geheel los van de interpretatie van Stier), dan ware in die Naam uitgesproken, dat de dienaar is een heraut, een praedicator, die in Naam van Christus, zijn Zender, het Woord verkondigt.
Tegen de naam keryktiek kan met Christlieb niet aangevoerd worden dat hij alleen zou kunnen gelden voor de theorie van de prediking onder de heidenen, daar het Nieuwe Testament (cf 2 Tim. 4 : 2) en de patres (cf Suicerus s.v.) zulk een exclusieve betekenis van ene .. niet kennen. Dit wordt in de Heilige Schrift meestal gebruikt voor de verkondiging van het Evangelie tot hen die het nog niet hebben gehoord, maar een algemeen regel is hier niet. De naam keryktiek is dus niet a priori te verwerpen. Omdat echter in de laatste jaren voor dit vak zowel bij theologen van links als van rechts en ook in Roomse handboeken de naam homiletiek vrijwel algemeen wordt gebruikt en tegen dezen naam geen overwegende bezwaren kunnen worden ingebracht, daar hij aan de Heilige Schrift is ontleend en het begrip der prediking op goede wijze naar een bepaalde zijde aanduidt, is er alle reden de naam homiletiek te behouden.
En dat te meer, wijl onderscheiden andere benamingen met beslistheid afgewezen moeten

worden. De door sommige oudere Gereformeerden gebruikte naam r h e t o r i c a e c c 1 e s i a s t i c a of s a c r a is af te keuren omdat bij deze terminologie de homiletiek als een species van het genus retorica wordt opgevat, en als gevolg daarvan het bijzondere van haar object ontkend en haar theologisch karakter aangetast wordt. Wie aan de Goddelijke oorsprong van het ambt gelooft, doet aan zodanige secularisatie niet mee. Die secularisatie heeft doorgewerkt en is consequent toegepast door de rationalisten, die het speciale van de homiletiek hebben geloochend, de prediking als een species van de algemeen menselijke oratio hebben opgevat en de homiletiek onder de naam van ambtelijke, kansel of geestelijke welsprekendheid hebben behandeld.

De door Sickel voorgeslagen naam h a 1 i e u t ie k (van .., Lukas 5: 10), theorie van de geestelijke *visvangst,* moge misschien passend zijn voor een zendingstheorie, voor de homiletiek is hij ongeschikt. In het woord visvangst ligt opgesloten, dat in de mensenzee het net van het Evangelie moet uitgeworpen worden, om vele vissen te vangen en hen die tot dusver geen discipelen van Jezus waren tot de Heiland te brengen.

Omdat het in de homiletiek gaat om de theorie van de bediening van het Woord in de gemeente van Christus en niet om de methode van Evangelieverkondiging onder de heidenen, is de naam halieutiek onbruikbaar. Deze nomenclatuur gaat van de veronderstelling uit dat principieel de grenslijn tussen kerk en wereld is uitgewist.
Hoewel tegen de benaming k e r y k t i e k (van .., praedicare) geen overwegende bezwaren bestaan, moet deze naam terzijde gesteld worden, om de onjuiste voorstelling die Stier van het wezen en het object van het .. geeft. Volgens hem kan de prediking zich alleen richten tot de natuurlijken mens of tot de christen, voor zover hij nog natuurlijk mens is. „Selbst, wo lauter wirkliche Kinder Gottes ermahnt wurden, nach ihrem Wissen zu tun, oder getröstet mit der Ermunterung, ihres Glaubens zu leben, wird doch nicht eigentlich das Kind Gottes ermahnt oder getröstet; sondern die in ihm noch übrige Trägheit und Verzagtheit. Folglich ist der, welchem gepredigt wird, im Grunde immer der natürliche Mensch in seiner Blindheit und Sündigkeit". [3]

Deze redenering miskent niet alleen het karakter der prediking in de gemeente des Heeren, maar zij heft zich zelf op door innerlijke tegenstrijdigheid. Immers, wat in de christen natuurlijk en zondig is, is juist onvatbaar voor het Woord van God en keert zich er van af. De prediking dient om het beginsel van de nieuwe mens te versterken, is voedsel voor het hart dat leeft. En wanneer iemand voor het eerst door middel van de prediking tot bekering komt, dan is het niet de onbekeerde mens die het Woord van God hoort, maar de in beginsel tot horen geschikt gemaakte mens. Het zaad valt dan in een akker die door de Heilige Geest is toebereid. Eerst wanneer de Heilige Geest het hart opent, kan men acht nemen op het Woord dat van Godswege gepredikt wordt. Naar de Schrift gaat het dus feitelijk anders dan Stier voorstelt. Zijn „biblische" Keryktik is op dit punt unbiblisch. Christlieb kan zich met de naam homiletiek niet verenigen, omdat in het woord homilia een aanwijzing ligt, dat de prediker tot de gemeente spreekt als tot gelovige broederen. Hij erkent, zonder er doekjes om te winden, dat de toestanden in de evangelische gemeenten in

[3] R. Stier. Biblische Keryktik2 pag. 3

Duitsland van dien aard zijn, dat de eerlijkheid gebiedt niet meer te veronderstellen, dat de gemeente uit gelovigen bestaat. In sommige gemeenten wordt ongeloof, indifferentisme, ja atheïsme gevonden. De prediker moet niet alleen de gemeente in het geloof bouwen, maar ook tot het geloof wekken. Und wenn beides nötig ist, müssen wir dann nicht einen P r e d i g t b e g r i f f postulieren, in dem auch beides enthalten ist, der also lieber die Enge des brüderlichen hinaus liegt?[4]

Het gewenste preekbegrip wordt verkregen, wanneer in aansluiting aan het getuigenis van de apostelen, Hand. i : 8, de prediking wordt opgevat als een (Grieks marturein) aangaande Christus. Daarin ligt ook voor de dienaar een vermaning om een levend getuige van Christus te zijn. Men kan de naam homiletiek wel behouden, als het vak maar opgevat wordt in de zin van „Martyretik".

Het verdient toejuiching, dat Christlieb de werkelijkheid van zijn kerk niet heeft verbloemd en de toestanden beschreven zoals ze zijn. Maar daarmee zijn de bezwaren tegen de martyretiek nog niet uit de weg geruimd.
Ten eerste is de methode van Christlieb te verwerpen, om de theorie pasklaar te maken voor een kerkelijke praxis die met de Heilige Schrift in strijd is. Hoe slapper dan het leven, des te ruimer, vager en onbelijnder de leer. Een tegengestelde weg ware beter geweest, nl. om vast te stellen, hoe naar Gods Woord de kerk moet ingericht worden, en dan methodisch met alle kracht aan te sturen op reformatie der kerk in belijdenis en leven. De predikt heorie naar Gods Woord opgebouwd, klopt alleen op een kerk, waar de tucht op leer en leven wordt uitgeoefend. Zulk een gezuiverde kerk blijft in deze bedeling, aangezien niemand over het hart kan oordelen, onvolmaakt. Ook in de meest zuivere openbaring van het lichaam van Christus op aarde zijn hypocrieten. Altijd is er in deze bedeling kaf onder het koren. Daarom mag in de prediking het waarschuwend element niet ontbreken. Dit doet niets af aan het feit, dat wij in een gemeente, waar de tucht naar Gods Woord wordt gehandhaafd, te doen hebben met een gemeente die in haar geheel, als totaliteit, een gemeente van de Heere Jezus Christus is, een gemeente van geroepene heiligen. Zo leert ons de Heilige Schrift. De prediking richt zich tot broeders en zusters in de Heere, de verkondiging van Gods Woord heeft de opbouw der gemeente ten doel. Tussen homiletiek enerzijds en zendingstheorie en evangelistiek anderzijds moet terdege onderscheiden worden.

Ten tweede wordt met Christlieb erkend, dat de dienaar van het Evangelie een levend geloof moet bezitten. Dit is naar de Heilige Schrift onafwijsbare eis. Daarmee is echter de prediker nog geen *martus* van Christus en is de voorslag om dit theologisch vak martyretiek te noemen, nog niet te aanvaarden. Immers, gelijk Kuyper in zijn Encyclopedie terecht betoogt,[5] mag men zich voor deze nomenclatuur niet op de Heilige Schrift beroepen. De apostelen waren in geheel enigen zin martures, omdat zij oor en ooggetuigen zijn geweest van hetgeen de Heere Jezus gesproken en gedaan heeft. Alleen van de twaalven geldt: Hand. 1 :

---

[4] Th. Christlieb. Homiletik. pag. 5.

[5] A. Kuyper. Encyclopedie 2 pag. 495.is de benaming martyretiek af te keuren, en wordt de naam homiletiek gehandhaafd.

8. Het getuigenis der apostelen is de band, die ons aan Jezus bindt. Door hun woord geloven wij in Christus, Joh. 17 : 20. *Door de gemeenschap met hen hebben we gemeenschap met de Vader en met Zijn Zoon Jezus Christus,* 1 Joh. 1 : 13. Het Schriftuurlijk begrip *marturein,* dat van de apostelen geldt, is op de dienaren van het Woord van thans niet toepasselijk. Laat men het Schriftuurlijk begrip los en vat men marturein meer in de algemeen betekenis op, dat een prediker getuigt van hetgeen hij zelf in zijn geestelijk leven heeft ervaren, dan is ook die opvatting niet geschikt, om de naam martyretiek aanbevelenswaardig te maken. De dienaren van het Woord moeten zeer zeker mensen zijn met een levend geloof, maar zij hebben niet tot taak op de kansel getuigenis af te leggen van hun innerlijk geestelijk leven. Allerminst mogen zij hun religieuze ervaring als stofbron voor de prediking gebruiken. Zij zijn dienaren van het Woord, zij ontvangen de opdracht h e t Woord v a n Ch r i s t u s uit te leggen en toe te passen voor de gemeente. Het persoonlijk getuigenis blijve op de kansel achterwege. Om deze redenen.

2. ENCYCLOPEDISCHE PLAATS VAN DE HOMILETIEK

J. Hoornbeek. Theologia practica. Utrecht 1663; P. R. E. XIX Art. Praktische Theologie; W. Faber, Art. Homiletik in System. Christliche Religion. Kultur der Gegenwart. Teil I Abt. IV, 2, Berlin 19o9; P. Althaus. Die Prinzipien der deutschen reformierten Dogmatik im Zeitalter der aristotelischen Scholastik. Leipzig. 1914. pag. 26 seq.; Achelis. Prakt. Theol. I3, pag. 2; J. I. Doedes. Encyclopedie der Christel. Theologie. Utrecht. 1876. pag. 203 seq.; A. Kuyper. Encyclopedie2 II 585, III 468; P. Biesterveld. Het object der ambtelijke vakken. Wageningen. 1902; P. A. E. Sillevis Smitt. De betekenis van het Gereformeerde beginsel voor de ambtelijke vakken. Amsterdam. 1912; J. Waterink. Plaats en methode van de ambtelijke vakken. Zutfen, 1923; A. van Veldhuizen. Praktische Godgeleerdheid, deel IV van Pro Ministerio. Groningen. 1923.

Door vele theologen wordt de homiletiek gerekend te behoren tot de praktische theologie.
De naam praktische theologie komt reeds in de Scholastiek voor. Thomas Aquinas meent, dat de theologie zowel speculatief als praktisch is, maar voornamelijk speculatief. In zijn Summa Theologica (I qu I art. IV) antwoordt hij op de vraag, of de theologie een praktische wetenschap is: unde licet in scientiis philosophicis alia sit speculativa et alia practica, sacra tarnen doctrina comprehendit sub se utramque; Bicut et Deus eadem scientia se cognoscit, et ea quae facit. Magis tamen est speculativa quam practica: quia principalius agit de rebus divinis quam de actibus humanis.
Duns Scotus daarentegen houdt de theologie geheel voor een cognitio practica. De filosofie is speculatief, theoretisch, de theologie is zuiver praktisch. Zij is meer een prudentia dan een scientia. Ergo ex primo subjecto sequitur tam conformitas quam prioritas theologiae ad volitionem, et ita extensio ad praxim a qua extensione cognitio dicenda sit practica.[6] Het kennen in de theologie is een kennen met een zuiver praktisch doel.[7]

Deze controverse tussen Thomas en Duns Scotus is onder de ogen gezien door de Geref. theologen, in het bijzonder de Nederlandse, van de zeventiende eeuw. Hoornbeek noemt een wetenschap theoretisch quae solum speculari docet et scire.[8] Hij acht de wetenschap praktisch quae non illud solum, sed quoque agere docet. Nu is de theologia een praktische wetenschap, want theologia nusquam solummodo speculatur. Theologia Deum nosse jubet et amare simul. Daarom acht Hoornbeek het gevoelen van Duns Scotus juist, die de theologie een praktische wetenschap noemt. De theologia practica leert ons hoe wij naar de waarheid Gods ons leven moeten inrichten. Hoornbeek zegt, dat de Vaderen van Dordrecht terecht de noodzakelijkheid er van hebben ingezien, dat de studenten in de theologie moesten onderwezen worden in de praktijk der godzaligheid. Ad quam rem optandum esset, ut in collegiis et academiis, adolescentum animi theologia practica imbuerentur et de variis conscientiarum casibus instruerentur (Acta Synode van Dordrecht, 18de sessie).

---

[6] Duns Scotus. Prol. qu. IV. 31
[7] R. Seeberg. Die Theologie des Duns Scotus. Leipzig. 1903. pag. 127.
[8] Joh. Hoornbeek. Theol.practica. I, 8, 9.

Hoornbeek bedoelt met zijn nadruk leggen op de theologia practica hetzelfde wat Calvijn in de Institutie (I, 12, I) zegt: Cognitio Dei non sita est in frigida speculatione, sed secum trahit cultum ipsius. Kennis Gods, in de diepen rijken zin der Heilige Schrift, draagt in zich een praktisch element, zij is zaak van hoofd en hart en hand tezamen.

Eenzelfde opvatting heeft de Synopsis. Deze zegt in Disput. I 23 en 24: Non ergo theoria et praxis sunt in theologia differentiae oppositae: sed conditiones inter se ad vitam aeternam consequendam consociatae, suoque ordine collocatae. Nec theologia in nuda et inani consistit speculatione, sed in scientia practica, voluntatem omnesque cordis affectus efficaciter mo vente ad Deum colendum ac proximum diligendum.[9]
De Danziger theoloog Keckermann houdt de theologie voor een praktische wetenschap, maar vat deze uitdrukking in zulk een eenzijdige betekenis op, dat het ken-element in de theologie te sterk teruggedrongen wordt. Hij verdeelt de wetenschappen in theoretische en praktische. De praktische of operatieve worden weer onderscheiden in prudentiae en artes. De theologie is een der prudentiae en wordt aldus omschreven: theologia est prudentia religiosa ad salutem perveniendi.[10] Zij heeft ten doel aan het praktisch handelen richting te geven. In dezelfde lijn ging ten onzent Amesius, die de theologie een doctrina Deo vivendi noemde.[11]
Volgens Maccovius is de theologia partim theoretica, partim practica, hetwelk hij dan nader aldus omschrijft: Theoretica disciplina est cum aliquid cognoscimus, eo tantum fine ut cognoscamus; practica cum cognoscimus, ut agamus. In het eerste deel worden behandeld quae cognoscenda, in het tweede quae agenda sunt.[12] De praktische theologie wordt dan vrijwel identisch met ethiek.

Voetius onderscheidt tussen theologia practica in ruimere en in engere zin. In ruimeren zin genomen theologia practica notare potest omnem theologiam quaecumque secundum sacras literas aut ex iis traditur sive in commentariis ad scripturam, sive in locis communibus, et catechesibus; quia omnis theologia viatorum suo genere est disciplina practica, nec potest ulla eius pars rite ac plene tractari quae non practice tractetur, hoc est, applicate ad praxin resipiscentiae, fidei, spei, caritatis; seu ad usum consolationis aut ad hortationis. Wordt de theologia practica opgevat in engeren zin, dan rekent Voetius tot haar r ethiek, 2 ascetiek, 3 politica ecclesiastica, waaronder hij ook liturgiek, catechetiek en homiletiek opneemt. Partiti sumus posteriorem partem theologiae (quam practicam appellamus) in tres sectiones, quarum prima continebat theologiam moralem et casuisticam .. Secunda a s c e t i c a m h.e. exercitia pietatis seu praxin devotionis ... tertia politicam ecclesiastica m, ad nostram liturgiam Belgicam, constitutiones ecclesiasticas, et tit. de clavibus regni toelorum... Ad tertiam hanc sectionem reducimus etiam theologiam, quam alii vocant propheticam, seu theologiam practicam concionatariam.
In de Exercitia noemt Voetjus de homiletiek als een zelfstandig deel der practica naast ethiek, ascetiek en politia ecclesiastica.[13] Bij de latere Geref. theologen vinden wij de

[9] Synopsis purioris theologiae ed. Bavinck, Leiden, 1881, pag. 5.
[10] Syst. theol. pag. 67 seq.
[11] Medulla. 1641, pag. 1.
[12] A. Kuyper Jr. Johannes Maccovius. 1899, pag. 141.
[13] Voetius. Exercitia et Bibliotheca studiosi Theologiae. 1644, pag. 482, zegt in het begin van cap. III van het tweede

opvatting van Voetius, meer of minder genuanceerd, terug.[14]

Met Schleiermacher breekt voor de „praktische theologie" een nieuwe periode aan. Schleiermacher kwam in oppositie tegen de speculatieve theologie van het rationalisme der achttiende eeuw, hij zocht voor de theologie een positief object en vond dit in het empirisch gegeven van het leven der vroomheid in de kerk. Hij onderscheidt de Theologie in philosophische, historische en praktische theologie, en deze laatste heeft tot taak „die aus de Ereignissen der Kirche entstandenen Gemütsbewegungen in die Ordnung einer besonnenen Tätigkeit zu bringen".[15]
Zij richt zich op de werkzaamheden der kerkelijke gemeenschap niet alleen de ambtelijke, maar alle handelen dat het kerkelijk Gemeinwesen in zijn ontwikkeling bevordert. Wir brauchen also nicht de Umfang der praktischen Theologie zu beschranken auf das was in der eigentlichen Amtsführung des Geistlichen liegt; es wird alles hineingehören was ein H a n d e 1 n in der Kirche und für die Kirche ist, ein solches wofür sich Regeln darstellen lassen.[16]

Het doel der „praktische Theologie" is dienovereenkomstig alle werkzaamheden van de kerkelijke gemeenschap in samenhang te brengen en tot klaarheid en bezonnenheid te verheffen. Ze is een techniek om het kerkelijk handelen te schragen en tot ontwikkeling te brengen. Ze wordt ingedeeld in:
I der Kirchendienst,
II das Kirchenregiment.
Onder I wordt behandeld: ten eerste, de cultus (theorie van de liturgie, het gezang, het gebed en de religieuze rede), ten tweede, die Geschafte des Geistlichen ausserhalb des Kultus.
Nitzsch[17] is van Schleiermacher uitgegaan en heeft de praktische theologie omschreven als de theorie van de kerkelijke uitoefening van het christendom. De kerk zelf wordt als subject van de werkzaamheden opgevat en het ambtelijk karakter der Tatigkeiten kan dus niet tot zijn recht komen. Deze lijn is voortgezet door Achelis[18] die uit de drie eigenschappen welke naar het Apostolicum het wezen der kerk karakteriseren nl. Einheitlichkeit, Heiligkeit und Allgemeinheit een indelingsprincipe weet af te leiden voor de verschillende vakken, die bij de praktische theologie plegen ondergebracht te worden. Hem is de praktische Theologie die Lehre von der Selbstbetatigung der Kirche zu ihrer selbst Erbauung.[19]
Ook Von der Goltz[20] sluit zich hier bij aan en definieert de praktische theologie als die Lehre von der geordneten Betatigung der christlichen Geistesgaben in de geschichtlichen Lebensformen Kirchlicher Organisation zur Hervorbringung und Fórderung christlicher Persbnlichkeiten und zum Aufbau des Reiches Gottes. Het nieuwe is bij hem het nadruk leggen op het charisma, en het tot ontwikkeling brengen van die in de kerk aanwezige geestesgaven, maar overigens treedt hij in Schleiermachers spoor.

---

boek: Practicam facio quadruplicem: moralem seu casuisticam, asceticam, politicoecclesiasticam, concionatoriam.
[14] Cf. J. Waterink. Plaats en methode der ambtelijke vakken. Zutphen. 1923, pag. 92 seq.
[15] F. Schleiermacher. Prakt. Theol. 185o, pag. 27
[16] Prakt. Theol. pag. 27.
[17] C. I. Nitzsch. Prakt. Theol. 1. 1859.
[18] E. Ch. Achelis. Prakt. Theologie I3 1911.
[19] Prakt. Theol. I3. pag. 41.
[20] Eduard Freiherr von der Goltz. Grundfragen der Praktischen Theologie, 1917. pag. 149

Julius Boehmer[21] vertoont weer een enigszins andere nuance, maar ook voor hem is de „praktische Theologie" die Lehre von der Tatigkeit der Kirche.

De lijn van Schleiermacher is in verste consequentie doorgetrokken door F. Niebergall,[22] die positie kiest tegenover de pastoraaltheologie van de oude orthodoxie, welke uit een door Christus onmiddellijk ingesteld ambt de rechtvaardiging van de geestelijken arbeid trachtte af te leiden. Terecht is er volgens Niebergall oppositie gekomen door Schleiermacher, en in Nitzsch, die de kerk het „aktuose Subjekt" noemde, ziet Niebergall een grote vooruitgang.
De democratische geest wint het van de aristocratische en de geestelijk-wereldse wint het van de supernaturale geest. De praktische theologie heeft niet tot object het ambt, ook niet de kerk en haar werkzaamheden, maar de gemeente zelf, die tot een bepaald doel moet opgevoed worden.

In het eerste deel van zijn Praktische Theologie worden ideaal en werkelijkheid van de empirische gemeente beschreven als Grundlage der Gemeinde-erziehung, het tweede deel is gewijd aan die Arbeit der Gemeinde-erziehung.
De verschillende takken van werkzaamheid (prediking, liturgie, catechese, zielszorg) worden niet deductief uit één principe afgeleid, maar komen in behandeling omdat het gemeentelijk leven van thans ons deze aanbiedt. In het radicale empirisme van Niebergall, dat orthodoxe Schleiermacherianen schuwen, wreekt zich de principiële fout van Schleiermacher, die voor de theologie zijn standpunt nam in het leven der vroomheid, en het uit het object (de bijzondere openbaring Gods) verlegde in de religieuze werkzaamheden van het subject.

Wanneer we na dit kort historisch aperçu de vraag stellen of het aanbeveling verdient de homiletiek een plaats in de „praktische" theologie aan te wijzen, moet het antwoord ontkennend luiden.
Als bezwaar is in de eerste plaats aan te voeren, dat het adjectivum „praktisch" verbonden met het substantivum „theologie" in zo verschillende betekenissen is gebruikt, dat het encyclopedisch inzicht niet verhelderd maar vertroebeld wordt.
De theologie is in haar geheel door Hoornbeek, Voetius e. a. praktisch genoemd om daarmee te kennen te geven, dat zij niet als *mere speculativa* slechts thuis hoort in de scholen der wetenschap en dient om verstandelijke kennis aan te kweken, maar dat de wetenschappelijke theologie toegepast kan en moet worden in het praktische leven der christenen.
Dit standpunt der Geref. Vaderen, Calvijn voorop, is juist. In *se* is de theologie een scientia en uiteraard theoretica. Zij is wetenschappelijke kennis van God. Die kennis staat echter niet los naast het leven, maar vindt in de praxis hare toepassing. De kennis moet met het leven in rapport staan, het doordringen en leiden. Een leer die los naast het leven komt te staan, verstart en verdort. Dit geldt in bijzondere mate van de wetenschap der kennis Gods. Onderscheiden vakken van de theologie als dogmatiek en exegese kunnen voor de onderwijzing van de eenvoudigenen tot opbloei van de godsvrucht aangewend worden en

[21] Julius Boehmer. Praktische Theologie im Grundriss 1 1913, II 1919.
[22] F. Niebergall. Praktische Theologie. Lehre von der Kirchlichen Gemeindeerziehung auf religionswissenschaftlicher Grundlage. 1918. 1919.

zijn uit dit oogpunt praktisch van aard.
Wil men nu in het bijzonder homiletiek, catechetiek, poimeniek enz. „praktische" theologie noemen, omdat deze vakken bij uitstek geschikt zijn om in de praktijk van het christelijk leven toegepast te worden, dan is deze voorslag niet goed te keuren. Reeds om deze reden, wijl genoemde vakken theoretisch van aard zijn, niet minder dan b.v dogmatiek en canoniek, en zij niet voor de praxis des geestelijken levens van zo grote waarde zijn als bij oppervlakkige beschouwing schijnt. De homiletiek geeft voor het Deo vivere minder dan de dogmatiek, en de exegese is voor de praxis misschien van meer waarde dan de poimeniek. Maar er is nog een ander bezwaar. Werden deze vakken als bijzonder geschikt voor toepassing in de praxis „praktisch" genoemd, dan zou in de nomenclatuur dezer vakken niet uitkomen wat het object van dit onderdeel der theologie is. „praktisch" duidt toch alleen aan een wijze van behandeling, de toepassing van de kennis op de levenspraktijk, maar zegt niets over het object dat in deze vakken moet onderzocht worden.
Het gevaar is blijkens de geschiedenis niet denkbeeldig, dat deze vakken, opgevat als „praktisch", het wetenschappelijk karakter verliezen en uit de Encyclopedie der theologische wetenschap verdwijnen.[23]

Derhalve is onder deze gezichtshoek de term „praktische" theologie als aanduiding voor de ambtelijke theologie niet aanbevelenswaardig. Wil men te kennen geven dat de vakken der theologie in het algemeen aanwendbaar zijn op de praxis en de theologie in het leven haar toepassing moet vinden, dan gebruike men hiervoor liever de naam theologia a p p l i c a ta of a p p l i c a t i v a, een naam die in meerdere of in mindere mate op alle vakken der theologische wetenschap van toepassing is.
Evenmin verdient de term „praktische" theologie aanbeveling, wanneer de opvatting wordt gehuldigd dat aan dit onderdeel der theologische wetenschap als object wordt toegewezen het handelen, n2daretr, overeenkomstig de Heilige Schrift, van de religieuzethische gemeenschap die kerk heet. Maccovius rekent tot de praktische theologie dat, wat, naar de Heilige Schrift, moet gedaan worden, de agenda.
Voetius beschouwt de praktische theologie in engere zin ook als de theorie van het handelen op het terrein der kerk en neemt diensvolgens onder deze groep naast ethiek en ascetiek ook de politica ecclesiastica, waarin homiletiek en liturgiek een plaats vinden, op. Dit standpunt is uit encyclopedisch oogpunt niet juist. Afgezien van het feit dat het kerkrecht niet op de aan dit vak toekomende plaats komt te staan, is de juxtapositie van ethiek en homiletiek logisch zeer aanvechtbaar. Het wordt zo voorgesteld, dat het bij ethiek en bij ambtelijke theologie beide gaat om een handelen, agere. Dit nu is wat de ambtelijke theologie betreft, niet juist, tenzij men haar weer wil degraderen tot een methodiek. De ambtelijke theologie, die in het wezen en de werking van het ambt doordringt, is meer dan methodeleer.
Terecht hebben sommigen als bezwaar tegen de Duitse homiletiek van de 17de eeuw ingebracht, dat ze geheel was vermethodiekt. Homiletiek is meer dan theorie van een handelen. Laten we evenwel deze instantie een ogenblik buiten beschouwing en stellen we ons op het standpunt dat het in de ambtelijke theologie om een handelen gaat, dan blijkt bij enig nadenken terstond dat zedelijk handelen en ambtelijk handelen niet naast elkaar op één lijn staan. Zedelijk en ambtelijk zijn twee begrippen, die tot geheel verschillende gebieden

[23] J. M. S. Baljon, Encyclopedie der Christel. Theol. Utrecht. 1900, pag. 13.

behoren en bij verschillende categorieën ondergebracht moeten worden, zodat ze niet in een divisio naast elkaar geplaatst mogen. De juxtapositie van zedelijk en ambtelijk handelen is logisch vals. De begrippen kruisen elkaar. Een ambtelijke handeling kan een ethische of een niet-ethische handeling zijn, en een zedelijke handeling kan ambtelijk of niet-ambtelijk zijn. Het gaat niet aan, tenzij men zich aan verdoezeling van begrippen wil schuldig maken, de objecten van ethiek en homiletiek onder één hoofdbegrip te subsumeren. Hieruit volgt dat de constructie van theologia practica als theorie van een kerkelijk handelen is af te wijzen.
Het getuigt van verhelderd encyclopedisch inzicht, wanneer Prof. Dr. A. Kuyper de ethiek onder de thetische vakken van de dogmatalogische groep opneemt, het kerkrecht in de ecclesialogische groep een plaats aanwijst, en homiletiek, catechetiek, poimeniek, enz. bij een eigen, zelfstandige groep onderbrengt.

Van meer ingrijpende aard zijn echter de bezwaren die tegen de „praktische Theologie" van Schleiermacher en zijn nazaat zowel van de rechter als van de linkergeneratie, zijn aan te voeren. De Gereformeerden van de zeventiende eeuw gingen met hun theologia practica principieel zuiver, de kritiek geldt alleen het encyclopedisch standpunt en betreft de wijze van groepering der vakken. De bezwaren tegen de Schleiermacherianen raken het principe.
Ongetwijfeld heeft Schleiermacher betekenis voor de vakken die onder „praktische theologie" een plaats kregen. Hij is het geweest, die tegenover de bleke rationaliserende en moraliserende theologie der achttiende eeuw voor deze vakken een eigen object gezocht en een zelfstandige plaats in het organisme der theologie gevindiceerd heeft. Schleiermacher heeft nieuwe banen geopend en tot de beoefening van dit onderdeel der theologische wetenschap een krachtige stoot gegeven. Maar deze erkentenis mag ons niet weerhouden zijn principieel standpunt te veroordelen.
Voor Schleiermacher is de theologie niet meer de wetenschap die tot voorwerp van onderzoek heeft God, zoals Hij zich in Zijn Woord openbaart. Hij heeft de Heilige Schrift als principium cognoscendi der theologie losgelaten en het leven der vroomheid, gelijk dat in de kerk tot uiting komt, daarvoor in de plaats geschoven. Theologie is de theologie niet meer. Haar object is een empirisch gegeven, n.l. het gemeenschapsleven der vroomheid, en alles, wat hij tot nadere bepaling van dit gegeven nodig heeft, ontleent hij aan de filosofie. In de praktische theologie wordt de kennis van het object niet aan de Heilige Schrift ontleend maar geput uit het kerkelijk handelen, zoals zich dat in de ervaring aan ons voordoet. Daarmede is het absoluut geldend karakter aan dit deel der theologische wetenschap ontnomen. Het radicaal empirisme van Niebergall en Schian is de consequentie van Schleiermacher. Hieruit volgt dat de bewering van Achelis[24] onjuist is wanneer hij de opvatting van Voetius in nauwe relatie brengt met die van Schleiermacher.
Er is enige verwantschap. Zowel Voetius als Schleiermacher kiezen het (Grieks) prattein in de kerkelijke gemeenschap tot object van de theologia practica. Maar er is tussen beiden een principieel verschil.[25]

Voetius heeft voor de *theologica practica* de Heilige Schrift tot principium cognoscendi, de

[24] Achelis. Prakt. Theol. I, pag. 13.
[25] Terecht zegt Dr. Waterink op pag. 93 van zijn dissertatie: De naam praktische theologie voor de ambtelijke vakken in de theologie is met een beroep op de oude Gereformeerde theologen niet te handhaven.

Schrift zegt welke de agenda zijn. Schleiermacher gaat uit van de empirische data n.l. kerkelijke werkzaamheden; zijn theologie, ook zijn ‚praktische theologie, is door en door subjectivistisch. Met Schleiermacher heeft de „praktische theologie" niet een schrede vooruit maar achteruit gedaan en aan hem is 't te wijten, dat de ontwikkeling dezer theologie in Duitsland gedurende de negentiende eeuw grotendeels in verkeerde banen is geleid.
Voorts moet als bezwaar tegen de Schleiermacheriaansche praktische theologie ingebracht worden dat, wanneer de werkzaamheden der empirische godsdienstige gemeenschap tot object genomen worden, dit object te weinig begrensd is. Immers tot de werkzaamheden der kerkelijke gemeenschap zijn niet alleen te rekenen de ambtelijke werkzaamheden in prediking, catechese, huisbezoek, enz. maar evenzeer de zedelijke werkzaamheden, die door de religieuze subjecten verricht worden. Het wezenlijk onderscheid tussen ethiek enerzijds en homiletiek, catechetiek, poimeniek, enz. anderzijds wordt hier uit het oog verloren en de encyclopedische fout van de zeventiende eeuw niet hersteld. Schleiermacher neemt, van zijn standpunt volkomen consequent, ook het niet-ambtelijke handelen in de praktische theologie op.
Alle handelen, dat bevorderlijk is aan de ontwikkeling der kerk, heeft hier een plaats. Schleiermacher bespreekt aan het slot van zijn Praktische Theologie zelfs die Tätigkeit des akademischen Lehrers en die schriftstellerische Tätigkeit. Op deze wijze zouden economie en sociologie ook tot de theologie kunnen behoren; maar daaruit blijkt dan tevens, dat het object der praktische theologie van zijn speciaal karakter is beroofd.

Hier komt nog bij, dat indien, gelijk de Schleiermacheriaanse theologie doet, de kerk als subject van het handelen wordt aangemerkt, het specifiek ambtelijke van deze werkzaamheden verloren gaat. Wijl naar de Heilige Schrift (2 Kor. 5 : 20, Ef. 4 : 11) het ambt functioneert niet namens de kerk, maar namens Christus, maakt de Schleiermacheriaanse theologie zich schuldig aan terzijdestelling van het koningschap van Christus en verzwakking van de autoriteit van het ambt.
Zo is dan, zowel om het onjuist encyclopedisch inzicht als terwille van het onzuivere principiële standpunt der Schleiermacheriaanse school, de benaming „praktische theologie" niet te handhaven.

Het verdient de voorkeur de vakken van de vierde groep te kwalificeren als *ambte1ijke theologie* en ze onder deze naam een plaats te geven in de Encyclopedie.

- Dit brengt al aanstonds het voordeel met zich mede, dat we van allerlei misverstand dat de naam praktische theologie aankleeft zijn verlost en we b.v geen gevaar meer lopen de ethiek in de Encyclopedie te plaatsen, waar zij niet hoort.
- Ten tweede wordt door deze benaming aangeduid, wat het object van deze vakken is, nl. het A m b t. Niet de werkzaamheid der kerk, niet het charisma, maar het ambt moet het object van de vakken der vierde groep zijn. Het ambt is het door Christus in het aanzijn geroepen instituut om Zijn gemeente te vergaderen, te bouwen en tot volle wasdom te brengen. Het staat om zijn supra-natureel karakter zelfstandig naast de objecten van de drie andere groepen nl. Heilige Schrift, dogma en kerk, Wie voor de vakken der vierde groep de werkzaamheid der kerk tot object neemt, geeft daarmede het zelfstandig karakter en het eigen object prijs en moet er toe komen ze

encyclopedisch bij de ecclesialogische groep onder dak te brengen. Nu het ambt object dezer vakken is, vormen ze een zelfstandige groep in de theologische wetenschap. De taak dezer vakken is het wezen, de oorsprong en de werking van het ambt te onderzoeken.

- Ten derde wordt nu de Heilige Schrift ten volle als *principium cognoscendi* der theologie erkend. Wat het ambt is en hoe het functioneren moet, wordt uit de Heilige Schrift afgeleid. Het standpunt van Schleiermacher, bij wie deze vakken een empirisch karakter dragen, is hier principieel overwonnen.
- En ten vierde verkrijgen we een indeling der vakken, die alle kunstmatigheid (een chronisch gebrek bij de Schleiermacherianen) mist en zich om haar natuurlijkheid en eenvoud aanbeveelt. De man die tot dit verhelderd encyclopedisch inzicht het meest heeft meegewerkt is Dr. A. Kuyper geweest. De verdienste, die hij voor de ambtelijke theologie ten opzichte van het encyclopedisch standpunt heeft, is zeer groot.

Na deze beschouwing ligt het antwoord op de vraag, welke plaats aan de homiletiek in het raam der ambtelijke theologie toekomt, voor de hand. Het ambt, zoals de Heilige Schrift het ons doet kennen, wordt onderscheiden in het algemeen en het bijzondere ambt. Ieder christen is drager van het algemeen ambt. Christus, de Gezalfde, is gezalfd als Hoofd van het lichaam, dat de gemeente is. Ieder lid van het lichaam van Christus heeft de zalving van de Heilige en draagt het drievoudig ambt van profeet, priester en koning. Voor deze drie ambten moeten in het raam der theologische wetenschap drie vakken komen, die de theorie van deze algemeen ambten beschrijven. Op dit terrein is echter weinig gearbeid. Er ligt nog een geheel veld braak. Het algemeen ambt is bezig zich krachtig te ontwikkelen, maar de theologische bezinning houdt hiermede geen gelijken tred.

Naast het algemeen ambt heeft Christus het *bijzondere* ambt ingesteld, hetwelk in de buitengewone periode van de fundatie der christelijke kerk een extraordinair karakter droeg, maar in de latere periode van de opbouw der kerk allengs gewoon werd. Het gewone ambt heeft zich reeds binnen de Nieuw Testamentische periode vertakt in drie stengels, n.l. het profetisch, koninklijk en priesterlijk ambt, d. i. het ambt van dienaar van het Woord (didaskalos), opziener (Épiskopos) en diaken (diakonos).[26]
Om deze ambten concentreren zich nu in de Encyclopedie drie groepen van vakken, nl. de didascalische, de episcopale en de diaconale.

De vakken die tot de didascalische groep behoren (en dit geldt evenzeer voor de episcopale en de diaconale) zijn niet logisch uit het begrip *didaskalos* afgeleid, maar bij de functionering van het ambt naar de principia der Heilige Schrift langzamerhand aan de dag gekomen. Deductie en inductie gaan hier samen. Toen het didascalische ambt zich naar de Heilige Schrift ontwikkelde, werden vijf functies openbaar, en mitsdien zijn de didascalische vakken vijf in getal.
De *didaskalos* heeft ten eerste het Woord van God te bedienen in de vergadering der gelovigen;
ten tweede behoort tot zijn ambt de onmondige leden der kerk te onderwijzen in de heilsleer

[26] Cf. P. A. E. Sillevis Smitt. De organisatie van de Christelijke kerk in de apostolischen tijd. Rotterdam. 1910.

en ze door catechese op te leiden tot *membra completa* der kerk;
ten derde is hij de aangewezen persoon om als liturg in de eredienst de leiding te hebben;
ten vierde is het de taak van het didascalisch ambt om het Woord van God uit te dragen in de heidenwereld;
ten vijfde is het de roeping van de *didaskalos* het Evangelie te brengen tot hen die in de christenlanden van het Woord des Heeren zijn vervreemd. Evangelisatie behoort tot de taak van de dienaar van het Woord.

De ontwikkeling van deze functies in de lijn der Heilige Schrift heeft er toe geleid, dat een vijftal vakken is ontstaan, die de theorie van het ambt van de *didaskalos* met zijn vijf stengels beschrijven, nl. homiletiek, catechetiek, liturgiek, zendingstheorie en evangelistiek.
De homiletiek is dus de eerste van de didascalische groep der ambtelijke vakken.

3. HOMILETIEK EN RETORICA

H. Bavinck. De Welsprekendheid. Kampen. 1918: K. Schoolland. Retorica. Groningen. 1908; R. Volkmann. Die Rhetorik der Griechen und Romer. Leipzig. 1874; H. Bassermann. Handbuch der geistlichen Beredsamkeit. Stuttgart. 1885; Th. Harnack. Geschichte und Theorie der Predigt und Seelsorge. Erlangen. 1878. pag. 15 seq.; P. Kleinert. Homiletik. Leipzig, 1907. pag. 27 seq.; E. Sachsse. Evangelische Homiletik. Leipzig. 1913. pag. 2 seq.; J. J. van Oosterzee. Prakt. Theologie I. Utrecht. 1877. pag. 82 en 217 seq.; P. A. E. Sillevis Smitt. Homiletiek en Retorica. Art. Geref. Theol. Tijdschr. 150 Jaarg. pag. 499; P. Biesterveld. Andreas Hyperius voornamelijk als homileet. Kampen, 1895. pag. l10 seq.

Over de betrekking waarin homiletiek en retorica tot elkander staan is groot verschil van gevoelen onder de homileten geweest. Daarom is het nodig dit vraagstuk afzonderlijk te behandelen.

Retorica is de theorie van de welsprekendheid, scientia bene dicendi.[27] Zij beschrijft, wat de rede (oratio) naar haar wezen is en hoe deze moet ingericht worden, om haar doel te bereiken. Zij is een theorie voor een kunst, d.i. voor de methodische beoefening van de gave der welsprekendheid. De eloquentie is een van de heerlijkste gaven Gods aan de mens. De Schepper heeft de mens niet alleen geschonken de gave om te spreken, maar hem ook het vermogen gegeven zó te spreken, dat anderen onder de indruk, komen van het woord. De facultas der welsprekendheid is bij ieder mens in meerdere of in mindere mate aanwezig. Het gewone spraakgebruik verstaat onder een welsprekend persoon iemand die deze geschiktheid in bijzondere mate bezit en door voortdurende oefening de potentie in actus heeft doen overgaan; de redenaar die zijn superieure gaven van eloquentie tot volle ontwikkeling heeft gebracht, is dan „een welsprekend man".

In het algemeen genomen wordt hij welsprekend genoemd, die met bezieling aan een hem beheersende gedachte in woorden uiting geeft, met het doel op anderen in te werken. Welsprekend is Juda die bij de onderkoning van Egypte voor Benjamin pleit, welsprekend is Abigaël die aan David verzoekt dat hij haar man en haar huis zal sparen, welsprekend is dikwijls de koopman op de markt die bij het publiek zijn waren aanprijst.

In engere zin verstaan we onder welsprekendheid de methodisch geoefende gave, zijn gedachten op bezielende wijze in de vorm van een rede voor te dragen. In dit geval wordt:

- Ten eerste, vereist dat de spreker van het onderwerp, dat hij behandelt, voldoende kennis bezit. Praten is nog geen oreren. Woordenpraal, holle zinnen, gezwollen stijl bij arme gedachteninhoud, kenmerken de echte redenaar niet. Welsprekend te zijn in een voordracht over een onderwerp, waarvan men ongeveer niets weet, is niet mogelijk.
- Ten tweede moet iemand bezield zijn voor het onderwerp, waarover hij het woord voert. De redenaar beheerst zijn stof, maar de stof beheerst ook hem. De affecten brengen het rad der tong in beweging, hartetonen klinken in het woord mede. *Pectus est quod disertos facit.* Het betoog van een professor in de collegezaal moge scherpzinnig en logisch onaanvechtbaar zijn, daarbij met goede woordenkeus voorgedragen

[27] Quintilianus. Inst. orat. II. 15.

worden, wanneer dit betoog slechts een denkproduct is en de factor van de bezieling ontbreekt, is op zijn rede de kwalificatie „welsprekend" niet van toepassing.

- Ten derde moet als doel voor ogen staan. anderen voor zijn denkbeelden, overtuigingen of voorstellen te winnen. Vinet[28] moge wat overdrijven, wanneer hij zegt, dat bij de rede een strijd gestreden wordt die met de nederlaag van de hoorder moet eindigen, er ligt in dit zeggen toch deze waarheid, dat een welsprekend redenaar zich aansluit bij de gedachten, gevoelens en strevingen van zijn auditorium om deze door de macht van zijn rede in de door hem gewilde richting over te buigen. Hij draagt gedachten in het bewustzijn van anderen in met het doel, die in hun ziel te laten werken. Terecht heeft Bavinck de welsprekendheid omschreven als ,,de door de kunst geoefende gave om door de macht van het woord overtuigend op het verstand, roerend op het gemoed, en overredend op de wil des mensen in te werken.[29]

Van de welsprekendheid heeft zich een theorie of kunstleer ontwikkeld, die *retorica* genoemd wordt. De tijd van haar ontstaan en de periode van haar bloei zijn te zoeken in de Grieks-Romeinse cultuurwereld. Dank zij de natuurlijke aanleg van het Griekse volk voor de oratoria, alsmede onder de invloed van politieke en maatschappelijke verhoudingen, is in Griekenland de welsprekendheid tot buitengewone ontwikkeling gekomen en tot een hoogte gestegen, die in latere eeuwen niet weder bereikt is. Zonder twijfel is in Griekenland en te Rome te midden van de heidense cultuur deze gave Gods in dienst gesteld van het zondig menselijk hart en op een schrikkelijke wijze misbruikt. De excessen zijn in de voorhanden literatuur bij tientallen aan te wijzen, maar aan de andere kant is het feit onweersprekelijk dat in het cultuurleven der Antieken de welsprekendheid in haar edele vorm op eminente wijze tot uiting kwam. In de rechtszaal en in de volksvergadering traden redenaars op met superieure gaven van eloquentie, wier redevoeringen modellen geworden zijn voor alle tijden.
Naar de regel dat de theorie op de praxis volgt is in de antieke cultuur een wetenschap geboren, die de welsprekendheid van de theoretische zijde behandelt en zich ten doel stelt aan het ontwerpen en houden van redevoeringen leiding te geven. De vader van deze wetenschap, gelijk van vele andere wetenschappen, is Aristoteles († 322 v. C.). Deze omschrijft de retorica *als het vermogen in elke zaak dat te kennen, wat in staat is bij anderen overtuiging te wekken.*

Deze omschrijving is in de oudheid reeds bestreden, omdat ze te eng is. De retorica moet niet alleen het materiaal ter overtuiging doen kennen, maar ook aangeven op welke wijze het gebruikt moet worden. Het standpunt van Aristoteles houdt verband met de brede plaats die hij in zijn retorica aan de bewijsvoering geeft. Op een goed geargumenteerd betoog heeft Aristoteles, in tegenstelling met de kunstgrepen die door sommige retoren van zijn tijd werden toegepast, sterken nadruk gelegd. De retorica, waarvan Aristoteles de grondslag heeft gelegd, is later uitgebreid en verbeterd door Cicero (overl. 43 v. C.) in zijn Orator en De Oratore, vooral echter door **Quintilianus** (overl. 118 n. C.) in zijn hoofdwerk *Institutio oratoria.*

---

[28] Vinet. Homiletiek2, vert. door E. Moll. Tiel. 1875. pag. 8.
[29] H. Bavinck De Welsprekendheid. Kampen. 1918 . pag. 27.

De Grieks-Romeinse retorica is aangepast aan de Middeleeuwse christelijke cultuur, is in de zestiende eeuw met name door Melanchthon omgebouwd en dienstbaar gemaakt aan de prediking, is in de achttiende eeuw het uitgangspunt geworden van de retorische oeuvres van de Fransman Fénelon[30] en de Engelsman Blair,[31] maar een bloeitijd als in Griekenland en Rome heeft ze noch als theorie noch in praktische toepassing ooit weer gekend. In de negentiende en twintigste eeuw genoot ze de belangstelling van weinigen, ze is zelfs door de meesten in wier leven de welsprekendheid terwille van beroep of ambt een plaats van betekenis inneemt, als *quantité négligeable* behandeld.

In de antieke retorica[32] werd, met enige variatie bij enkelen, de rede naar haar inhoud verdeeld in:

1. e x o r d i u m, de inleiding, welke diende om tot de hoofdzaak te komen.
2. n a r r a t i o, een mededeling van het gebeurde of een kort exposé van de staat van zaken.
3. probatio of confirmatio, het aanvoeren van krachtige argumenten tot bewijs van de stelling.
4. r e f u t a t i o, het weerleggen van gemaakte of mogelijke tegenwerpingen.
5. conclusio of peroratio, het komen tot de slotsom en het aanbevelen van de conclusie aan het auditorium.

Uit de inhoud en de volgorde der punten blijkt, dat deze indeling zich het best leent voor de pleitrede in de rechtszaal.
Ten opzichte van het formele[33] worden meestal de volgende punten genoemd:

1. i n v e n t i o, het vinden van de stof der rede.
2. d i s p o s i t i o, het ontwerpen van een verdeling.
3. e 1 o c u t i o, het uitwerken en stileren van de rede.
4. m e m o r i a, het in het geheugen prenten.
5. p r o n u n t i a t i o, de voordracht.

Aristoteles onderscheidde drie soorten van redevoeringen, drie *genera dicendi,* welke indeling zich, zij het met enige aanvulling of wijziging, tot op de nieuwere tijd heeft kunnen handhaven, nl.

1. genus deliberativum. Deze redevoeringen, in de volksvergadering gehouden, hadden betrekking op de politiek, handelden over het financieel beheer van de staat, economische belangen, oorlog of vrede, enz.
2. genus iudiciale. Deze redevoeringen werden voor de rechters gehouden en dienden om een persoon aan te klagen of in zijn belang te pleiten.
3. genus laudativum. Hieronder werden de redevoeringen verstaan, welke ten doel hadden mannen te prijzen die zich voor het vaderland verdienstelijk hadden gemaakt, in 't bijzonder die in de oorlog gevallen waren. Dit genus heeft later enige wijziging ondergaan

---

[30] Fénelon. Dialogues sur 1'éloquence. Paris. 1714.
[31] H. Blair. Lectures on rhetoric and belles lettres. London. 1783
[32] Cf. Quintilianus. Inst. Orat. III. 9.
[33] Cf. Quintilianus. Inst. Orat. III,

en werd genus demonstrativum genoemd.

De christelijke kerk en de christelijke wetenschap hebben ten opzichte van de retorica niet altijd op dezelfde wijze stelling genomen.
In de tweede en derde eeuw hebben de leraars der kerk zich tegen het gebruik van de kunstregelen der retorica in de prediking van het Woord verzet. Was iemand, die uit het heidendom tot de christelijke kerk overging, vóór zijn bekering retor geweest, dan moest hij terstond dit ambt laten varen. Aan de retorica kleefden heidense smetten, zij stelde zich in de dienst der zonde. De prediking van het Woord hield zich ver van de kunstgrepen der heidense oratoria. Zij was een eenvoudige toespraak, die in verband met het voorgelezen gedeelte der Heilige Schrift in de vergadering der gemeente werd gehouden.
Omstreeks de vierde eeuw wijzigde zich de verhouding. In de kerk van het Oosten zowel als in de kerk van het Westen traden leidende persoonlijkheden op, die zelf de scholen der retoren hadden doorlopen en in hun prediking gebruik maakten van de kundigheden, die ze zich daar hadden verworven. Zij waren van oordeel dat de Grieks-Romeinse retorica niet a-priori te verwerpen was, dat weliswaar de verkeerde elementen moesten uitgezuiverd worden, maar dat de bediening van het Woord, vooral ten formele, winst kon doen met hetgeen de retorica bood.

In het Oosten liep de prediking zelfs gevaar zich te schoeien op de leest van de heidense welsprekendheid. Gregorius van Nazianzenus en Chrysostomus gaven aan de evangeliepredikers de raad de retorica te bestuderen en zich in de welsprekendheid te oefenen. Dit was op zichzelf nog niet af te keuren, maar de zaak kwam anders te staan, toen redevoeringen van heidense orators als Demosthenes en Isocrates de jonge predikers als modellen werden voorgehouden.[34]
Sommigen preekten in gezwollen stijl, werkten met behulp van de kunstgrepen der retoren in op de affecten der hoorders en trachtten het auditorium tot luide bijvalsbetuigingen te bewegen. De kerkelijke oratoria liep in verkeerd spoor, vooral toen op de gedenkdagen lofredenen ter ere van de martelaars werden gehouden. Het genus laudativum deed zijn intrede en de eenvoud, die een kenmerk van de christelijke prediking moet zijn, ging verloren.

Het Westen heeft zich in de tijd van de patres over het algemeen genomen niet in die mate door de retorica laten beheersen als het Oosten. Augustinus[35] versmaadt de retorica niet, maar wil de goede elementen gebruiken voor de evangelieprediking. Het Woord van God moet in een voor dat Woord passenden vorm tot de gemeente gebracht worden. De echte *eloquentie* is niet ijdel en hol, maar gaat gepaard met *sapientia.* Zij is te vinden bij de heilige mannen, die het Woord van God te boek gesteld hebben. De jonge prediker moet vroeg bekend gemaakt worden met de retorica.
In de Middeleeuwen behoorde de retorica met grammatica en dialectica tot het trivium en was alzo opgenomen in de wetenschappelijke propedeuse. In de eerste helft van de Middeleeuwen is van een overheersing der retorica in de homiletische handboeken niets te

[34] Cf. P. Biesterveld. Andreas Hyperius. pag. 112 seq.
[35] De doctrina christiana IV, 3. 7. 11.

bespeuren. De stof van de prediking vraagt de aandacht en de eisen, die aan de concionator te stellen zijn, worden in de brede behandeld. In de laatste periode van de Middeleeuwen wordt de invloed sterker.

De mannen van het Humanisme geraakten onder de bekoring van het klassieke ideaal, lieten aan de retorica in de homiletiek vrij spel en maakten de laatste tot een species van het genus retorica. De homiletiek hield principieel genomen op een theologische wetenschap te zijn. Reuchlin deelde de preekstoffen in naar het antieke voorbeeld en onderscheidde! genus demonstrativum, genus iudiciale, genus deliberativum.
Erasmus sloot zich ten opzichte van de structuur van de preek geheel bij de klassieke retorica aan.
Deze onderschikking van de homiletiek aan de retorica is tot deze eeuw toe een kenmerk gebleven van vele Roomse preektheorieën. Tot een losmaken van de homiletiek uit de banden van de retorica is het bij de meeste Roomse homileten niet gekomen. P. J. Kleutgen b.v. handelt in zijn *Ars dicendi* in het vijfde boek de eloquentia sacra.
In de jongste tijd is evenwel een kentering te bespeuren. Het is vooral Krieg, die de zelfstandigheid van de homiletiek als theologische wetenschap wil handhaven. Eine Homiletik im Sinne einer, wenn auch variierten Rhetorik wird nie zu einer wahren theologischen Disziplin; sie lauft doch zuletzt auf eine rhetorische Technik (ars dicendi) hinaus, whrend homiletische Theorie und Praxis auf einer andern Grundlage ruhen.[36]
Es ist somit höchst verfehlt, die homiletische Wissenschaft lediglich oder doch vorzugsweise auf die Gesetze der Psychologie, Dialektik und namentlich der Rhetorik, so notwendig und wertvoll sie auch sind, gründen zu wollen und so de übernatürlichen Inhalt in ein fremdes Rustzeug zu spannen.

De homileten van de kerken der Reformatie waren in hun oordeel over de verhouding van homiletiek en retorica niet eenstemmig. Zowel bij de Luthersen als bij de Gereformeerden liepen onderling de gevoelens sterk uiteen.
Luther zelf zag heel scherp het onderscheid tussen heidense wetenschap en Christelijke theologie. Toch ontkende hij de waarde van een propedeuse in de retorica en dialectica niet. In een van zijn tafelgesprekken merkt hij op, dat de prediker niet alleen een goede textualis, maar ook een dialecticus en retor moet zijn.
Melanchthon is, ook in homileticis, de preceptor Germaniae. Zijn Retorica, die in drie verschillende edities het licht zag, sluit zich nauw aan bij de retorica der Antieken. Melanchthon beschouwt de homiletiek als een retorica van bijzonder soort. Van zelfstandigheid der homiletiek tegenover de retorica is bij hem geen sprake. Telkens weer wint in hem de humanist het van de reformator.
Het gevolg hiervan is geweest, dat de Lutherse orthodoxie van de zeventiende eeuw het niet heeft gebracht tot een theologische homiletiek, die opbloeide uit het principium theologiae. Er werden in de orthodoxe periode wel goede praktische wenken voor Schriftverklaring in de prediking gegeven, maar de retorica der Antieken bleef de leidsvrouw. Toen onder invloed van het perikopenstelsel de homiletiek ontaardde in een methodeleer, werd ook ten opzichte van de prediking het Rationalisme voorbereid dat het onderscheid tussen algemeen en

[36] C. Krieg. Homiletik. pag. 7.

bijzondere openbaring wegdoezelde en de homiletiek in de retorica deed opgaan. De rationalistische lijn is in de negentiende eeuw doorgetrokken door mannen als Schott,[37] Theremin[38] en Bassermann.[39] Zij geven de zelfstandigheid van de homiletiek prijs en brengen haar onder in een Theorie der Beredsamkeit.

Toen de Lutherse orthodoxie in orthodoxisme verliep en dialecta en retorica voor een zelfstandige homiletiek geen plaats overlieten, is in het Piëtisme een krachtige reactie opgetreden. Het Piëtisme, vertegenwoordigd door Spener en Rambach, scheurde het tafellaken tussen retorica en homiletiek door. De redekunde was in de sfeer van de heilige welsprekendheid onbruikbaar en werd de deur uit gewezen. In de negentiende eeuw nam R. Stier eenzelfde standpunt in. De Keryktik of theorie van de verkondiging van het Woord van God heeft niets te maken met de retorica. Deze profane wetenschap kan geen hulpdienst verlenen aan de homiletiek. ,,Diese gewöhnlich allein so genannte Redekunst oder heidnische Rhetorik, welcher eine christliche Laletik (im Sinne des neutestamentlichen (Grieks lalein) gegenüber treten sollte, und welche auch in der Christenheit noch auf alle Zweige und Zwecke des Redens leider oft unbesehen angewandt zu werden pflegt, ist in ihrer geheimen Wurzel wie in ihrer letzten offenbaren Entwickelung böse und lügenhaft; sie setzt die Form anstatt des Wesens, und bewegt sich in dem Geiste der Welt und der weltlichen Rede, d. h. in eigner menslicher Absicht, Klugheit, Eitelkeit und Kraft.[40]

De eenzijdige reactie van het Piëtisme is in de negentiende en twintigste eeuw niet zonder uitwerking gebleven. Nitzsch moge nog de homiletiek als species bij het genus retorica onderbrengen, de meeste homileten van rechts, b.v. Achelis, Christlieb, Sachsse, hebben, hoewel het verband met de retorica wordt erkend, gepoogd het zelfstandig karakter van de homiletiek als theologische wetenschap te vindiceren.

Veel beter dan Melanchthon en zijn volgelingen hebben de Gereformeerden op voetspoor van Andreas Hyperius de verhouding bepaald, waarin de retorica staat tot de homiletiek. Hyperius plaatst beide wetenschappen niet als antipoden tegenover elkaar, zoals de Piëtisten later hebben gedaan. De homiletiek is een zelfstandige theologische wetenschap, die echter met vele draden aan de retorica is verbonden. Omdat de preek de vorm moet hebben van een rede, mag de retorica. vooral wat het formele betreft, niet versmaad worden. De concionator heeft veel met de orator gemeen,[41] en ieder die het ambt van dienaar van het Woord zal bekleden, moet in de scholen der retoren geoefend zijn. De preek van de dienaar van het Woord heeft een eigen stof die in het kosmische leven niet te vinden is, zodat de homiletiek een eigen object heeft, dat nooit uit een „wereldlijke" wetenschap kan afgeleid worden. De preekstoffen worden door Hyperius niet ingedeeld naar het Aristotelische schema dat door Reuchlin is overgenomen en door Melanchthon gevolgd, maar naar een eigen principe, ontleend aan de Heilige Schrift.

---

[37] Theorie der Beredsamkeit mit besonderer Anwendung auf die geistliche Beredsamkeit. Leipzig. 1828.
[38] Die Beredsamkeit eine Tugend. Berlin. 1837.
[39] Handbuch der geistlichen Beredsamkeit. Stuttgart. 1885.
[40] Polit. ecclesiastica2. Herborn, 16o7, pag. 395 seq.
[41] De formandis concionibus sacris caput IV.

De Duitse Gereformeerde homileten van de zestiende en de zeventiende eeuw hebben dit door Hyperius duidelijk uitgesproken principe niet allen in consequentie doorgedacht en uitgewerkt. Zij leggen er meestal nadruk op, dat de enige stofbron voor de concio de Heilige Schrift is en vatten de prediking op als explicatio en applicatio verbi Dei, maar kennen in het formele deel te veel invloed aan de retorica toe, ja hebben soms in hun nomenclatuur de homiletiek onder het hoofdbegrip retorica gesubsumeerd. Zepperus deelt naar het voorbeeld der retorica de preek in als volgt: exordium, narratio, propositio, confirmatio, confutatio, epilogus.
Keckermann omschrijft de homiletiek als een kerkelijke rhetoriek, die ten doel heeft p e r s u a d e r e ecclesiam Christi res ad salutem necessarias.
Hoewel Alstedt in zijn retorica ecclesiastica eveneens veel invloed toekent aan de klassieke retorica, sluit hij zich in de behandeling der stof dichter bij Hyperius aan.

De Nederlandse Gereformeerde homileten van de zeventiende en de achttiende eeuw hebben over het algemeen van de retorica een nuttig gebruik gemaakt, en tegelijk de zelfstandigheid van de homiletiek gehandhaafd. Martinus[42] reeds maakt zich van het schema der antieke retorica los en laat de narratio vallen. Ook de homileten van de achttiende eeuw hebben, generaal genomen, zelfstandig de preektheorie opgebouwd. Zowel Campegius Vitringa als Hollebeek, zowel de voorstanders van de analytische als van de synthetische preekmethode voelen zich van de ban der klassieke retorica ontslagen.
In de negentiende eeuw gaat het zuivere door Hyperius beleden beginsel ten opzichte van de verhouding van homiletiek en retorica weer schuil. Bij Van der Palm en Van Hengel doet de *Orator sater* zijn intrede, Vinet maakt in zijn - ten onzent veel gelezen Homilétique ou théorie de la prédication - de homiletiek tot een species van het genus retorica. Ofschoon bij Van Oosterzee de principiële positie van beide niet voldoende scherp is bepaald, maakt hij toch onderscheid tussen homiletiek en retorica sacra.
De lijn van Hyperius en van de Nederlandse homileten der zeventiende eeuw is in de jongste tijd doorgetrokken door Dr. A. Kuyper, die in zijn Encyclopedie de waarde van de retorica als hulpvak voor de homiletiek erkent en de zelfstandigheid der homiletiek niet prijs geeft.[43]

Dit standpunt is eveneens nader ontwikkeld door de hoogleraren Biesterveld[44] en Sillevis Smitt.[45]

Wanneer we van uit het Gereformeerd beginsel de verhouding tussen homiletiek en retorica bepalen, moet al aanstonds de opvatting van het Piëtisme bestreden worden, hetwelk het contact tussen deze twee wetenschappen ontkent en ze als een heilige en een profane wetenschap tegenover elkander plaatst. Dit is het dualisme van Tertullianus, dat zijn klassieke formulering heeft gevonden in de uitroep: wat heeft Athene met Jeruzalem, wat heeft de filosofie met de theologie te maken? De antithese der Piëtisten grondt zich op het dualisme van natuur en genade, schepping en herschepping, wetenschap en religie, kosmos

[42] Concionandi rudimenta. 1651.
[43] „De Retorica.... bewijst dan ook aan de Homiletiek geen geringe diensten, en zeer terecht is van oudsher ingezien, dat de gemeen regelen der retorica ook in de prediking haar kracht behielden". A. Kuyper. Encyclopedie III, 499.
[44] P. Biesterveld. Andreas Hyperius, voornamel. als homileet. Kampen, 1895.
[45] P. A. E. Sillevis Smitt. Homiletiek en retorica. Geref. Theol. Tijdschrift, 15e

en kerk.
Dit dualisme is niet naar de Heilige Schrift. Zij leert ons, Joh. 1 : 3, dat alles wat het aanzijn gekregen heeft, bestaat door de Logos, die in de beginne was en zelf de Goddelijke natuur deelachtig is. *De Logos,* die de wereld schiep, is dezelfde Logos, die vlees geworden is en uit wiens volheid wij allen ontvangen hebben genade voor genade. De verlossing door Jezus Christus heeft niet ten doel een oplossing van de wereld en een vernietiging van de natuurlijke gaven en krachten, maar dient om die wereld te reinigen van zonde en door een xc1aeats heen haar te behouden. Het genadewerk Gods is herschepping.
Daarom heeft God terstond na de val de zonde in haar ontzettende ontwikkeling gestuit en zijn door de werking van Gods algemeen genade grote goederen des natuurlijken levens voor de mensheid behouden gebleven. In de wetenschapsbeoefening der heidense Grieken en Romeinen zijn waarheidselementen aan het licht getreden, die de christen uit de hand van de Schepper aller mensen, die in Christus zijn Vader is, heeft aan te nemen en dankbaar te gebruiken. Het dualisme dat de homileten van het Piëtisme tussen de theologie en de andere wetenschappen staturen vindt geen grond in de Heilige Schrift, wordt zelfs door haar ten sterkste weersproken. Ook hier geldt: *Alles is uwe.*

Zowel de theologie als de andere, kosmische, wetenschappen hebben alle tezamen haar bestand in de Logos en zijn alleen mogelijk door Hem. Daaruit is het te verklaren, dat niet-theologische wetenschappen, psychologie; logica, retorica, als hulpwetenschappen voor de theologie kunnen optreden en met hare resultaten de homiletiek dienen.

Nu moeten wij echter voor één ding op onze hoede zijn. Evenmin als we de logica mogen vereenzelvigen met de Aristotelische, evenmin is het geoorloofd onder de retorica alleen die retorica te verstaan, welke in de antieke cultuur gebloeid heeft. We kunnen de Aristotelische of Ciceroniaansche retorica niet met huid en haar overnemen. Immers is de welsprekendheid in Griekenland en Rome op schandelijke wijze misbruikt. De valse oratorie diende de waarheid, de goedheid en de schoonheid niet; zij trachtte door kunstgrepen het auditorium aan hare zijde te krijgen en de roem van de redenaar groter te maken. De Sofisten konden wit zwart praten en de forensische welsprekendheid bij de Romeinen was er dikwijls op uit, de boosdoener door de rechters te laten vrijspreken en de onschuldige te doen veroordelen. De welsprekendheid welke zich in dienst stelt van onwaarheid en mensenverheerlijking wordt door de Heilige Schrift onvoorwaardelijk afgekeurd. Paulus kan gewagen van een machtige werking zijner prediking te Korinthe, maar van kunstgrepen heeft hij, die zelf geboren orator was, geen gebruik gemaakt.

De theorie der welsprekendheid is bij de Antieken wel niet een zuivere neerslag van de praxis, en gaat in waarde ver boven deze uit, maar toch vertoont zij overal de sporen, dat zij is opgebloeid in de sfeer der niet-christelijke cultuur. Ongetwijfeld zijn Aristoteles, Cicero en Quintilianus (Inst. Orat. XII) edele vertegenwoordigers van de retorica. De laatste legt er zelfs nadruk op dat de redenaar een *vir bonus* moet zijn. Maar met dit begrip is heel iets anders bedoeld dan met dat van de *aner aganos,* waarvan in Hand. 11 : 24 sprake is.
De antieke retorica in hare beste vertegenwoordigers stelt het persuadere als doel der rede en dat niet alleen in de zin van overtuigen, maar evenzeer als overreden, ja als overrompelen. De

vertaler van Aristoteles' Retorica in de Stuttgarter Sammlung zegt: die alle Rhetorik steht außerhalb der Moral in unserem Sinne. [46]
Daarom, hoeveel goeds, dank zij Gods algemeen genade, de klassieke retorica ons biedt, zij moet, zal ze een plaats hebben in de christelijke wetenschap, de christelijken doop ondergaan en een kersteningproces doormaken. Eerst dan, wanneer de adem van het christelijk geloof over haar gaat, zij van hare onreine bestanddelen is gezuiverd en van uit de principia van het gelovig denken is opgebouwd, eerst dan. maar ook dan zeker, zal zij uitnemende hulpdienst aan de homiletiek kunnen bewijzen.
Onder dit aspect bestaat er geen tegenstelling tussen homiletiek en retorica. Hyperius, de uitnemende preceptor der Gereformeerde homileten, heeft er terecht opmerkzaam op gemaakt dat de concionator, die zijn preek, indien enigszins mogelijk, houden moet in de vorm ener rede, van de retorica veel kan leren. Zowel in de oratio als in de concio wordt gebruik gemaakt van stijl, tropen, fantasie, stem, gesticulatie, enz. Er is een breed terrein dat gemeenschappelijk betreden wordt. In het formele deel der homiletiek is de retorica van grote waarde. Evenwel de retorica blijft hulpwetenschap, zij is ancilla van de scientia homiletiek. Nooit of te nimmer mag de homiletiek als een species bij het genus reterica ingelijfd worden. Daarvoor heeft de homiletiek te veel eigens. Het onderscheid is te groot.

Dit onderscheid tussen *oratio en concio* springt in het oog ten opzichte van stof, karakter, object, doel en middelen. In de retorica is, overeenkomstig het meer formele karakter dezer wetenschap, de stof voor de oratie niet gegeven. Deze wordt geboden door de ervaring. En uit het empirisch gegeven der verschillende redevoeringen, die de praktijk van het leven nodig maakte, is de indeling in drie genera bij Aristoteles ontstaan. Wat echter bij de oratie ook de stof voor de rede mag zijn, altijd ligt deze op het gebied van de natuurlijke dingen, haar sfeer is „het kosmische zijn."

De homiletiek daarentegen heeft de stof niet te zoeken, maar brengt die als primum datum met zich mede. De stof voor de bediening van het Woord is gegeven, zij wordt geput uit de Heilige Schrift. De stof ligt niet op het gebied van de dingen des natuurlijken levens, maar op geestelijk terrein. Het is het Woord van God, het Woord der genade in onzen Heere Jezus Christus, dat verkondigd wordt. In de bediening der verzoening worden de schatten van het koninkrijk der hemelen ontsloten.
Uit dit verschil in stof blijkt reeds, dat de concio niet onder het genus der profane oratio en de homiletiek niet bij de retorica thuis te brengen is.

Ten tweede komt het onderscheid uit in het k a r a k t e r van de rede.
De orator moge iemand van hoge zedelijke kwaliteiten en van eminente welsprekendheid zijn, hij komt tot zijn auditorium met geen hogere dan menselijke autoriteit. Hij spreekt om zijn kennis en positie met enig gezag, zijn woord is echter een menselijk en geen Goddelijk woord.
De concionator daarentegen, hij moge met minder menselijk gezag optreden dan de orator, komt in de Naam van de Heere Jezus Christus en predikt op last van de Koning der kerk. Hij is een boodschapper van Christus en brengt Zijn Woord. De Thessalonicensen worden

[46] G. Bassermann. Theorie der geistlichen Beredsamkeit, pag. 48.

geprezen (1 Thess. 2 : 13) *omdat ze Paulus' woord niet aangenomen hebben als eens mensen woord maar, gelijk het waarlijk is, als Gods Woord.* De prediker is een diakonos tou lógou, hij bedient de sleutelen des hemelrijks, opent en sluit op Christus' last.

Er is verschil in object van oratio en concio. De redenaar spreekt tot mensen, die hem in vele gevallen geestelijk niet bestaan, hem vijandig gezind zijn of zich koel tegenover hem verhouden. Wanneer de hoorders niet een gemengde schare vormen, van alle zijden samengestroomd, is de band die hem aan zijn auditorium bindt toch vrij los en in elk geval slechts een band van deze aarde.
In de bediening van het Woord evenwel komt de concionator tot gekwalificeerde personen, tot zulken die hem geestelijk nauw verwant zijn, hij spreekt tot de gelovige gemeente, die als het volk Gods in publieke samenkomst vergadert. Van hare opmerkzaamheid mag hij zich in normale omstandigheden a-priori verzekerd houden en een captatio benevolentiae is in de preek allerminst op haar plaats.

Tussen de bediening van het Woord en de oratie in het kosmische leven is onderscheid in doel. Al zal een van christelijk standpunt beoefende retorica er zich voor wachten het doel der rede in een eenzijdig opgevat *peitein* te stellen en zal zij met Cicero dit doel omschrijven als docere, delectare en flectere, het einddoel van de oratie beweegt zich toch altijd in de sfeer der aardse dingen en behoort .tot het terrein van het natuurlijke leven, b.v. onderwijzen in een bepaalde materie, esthetisch genot, aanneming van een voorstel, vrijspraak van een beklaagde, erkenning van de verdiensten van een publiek persoon, enz.
Bij de preek tracht de concionator evenzeer in te werken op het intellectuele, volitionele en emotionele leven van hen, tot wie hij het woord richt. Maar het eigenlijke doel ligt in een hogere sfeer dan de aardse. Doel van zijn rede is de wasdom in de genade en de kennis van de Heere Jezus Christus, de opbouw van de geestelijke tempel, de *oikodome* der gemeente, de *toebereiding* van de Bruid des Lams.

Hiermee hangt samen het onderscheid in de *m i d d e l e n* die door orator en concionator aangewend worden.
De goede retorica schuwt de methode van de Sofistiek en keurt het gebruik van kunstgrepen en slimmigheden af. De redenaar kan zich bedienen van logische argumentatie, hij kan schitteren door spannende vergelijkingen, bekoren door boeiende spreektrant en overweldigen door pracht van stijl, zijn middelen, hoe voortreffelijk ook, gaan niet boven het niveau van de natuurlijke krachten uit.
Met de concionator staat het anders. Al is zijn taal sober en schittert hij niet door welsprekendheid, in het Woord van God dat naar Gods belofte met de werking van de Heilige Geestes gepaard gaat, ligt een bovennatuurlijke kracht om te werken. Wie door Gods Geest aangegrepen de woorden Gods spreekt, heeft beschikking over de machtigste hefbomen om de ziel in beweging te brengen. Omdat het Woord des Evangelies een kracht Gods tot zaligheid is een iegelijk die gelooft, zal die majesteit van het Woord voor de prediker een aanwijzing zijn om in het gebruik van retorische middelen de soberheid te betrachten en zich te onthouden in taal, stijl en gebaar van alles wat niet in overeenstemming is met de heiligheid van het Woord.

Hieruit blijkt, dat, al staan retorica en homiletiek in verband met elkander, zij twee afzonderlijke wetenschappen zijn, die in stof, karakter, object, doel en middelen zó onderscheiden zijn, dat van een subordinatie der homiletiek onder de retorica geen sprake kan wezen. De homiletiek is een zelfstandige theologische wetenschap. De retorica kan, zelfs wanneer ze van alle paganistische smetten is gezuiverd, aan de homiletiek niets bieden ten opzichte van de stof voor de bediening van het Woord. Als hulpwetenschap is zij van waarde, vooral in de *pars formalis* van de homiletiek. Voor de methode van de bediening van het Woord en voor de constructie van de preek zal de retorica belangrijke diensten kunnen verlenen.

4. HOMILETIEK EN PSYCHOLOGIE

P. Kleinert. Homiletik. Leipzig. 1907, pag. 22 seq.; W. D. Scott. The psychology of public speaking. Philadelphia. 1907; F. Niebergall. Wie predigen wir dem modernen Mensen. Tübingen. 1921; id. Praktische Theologie. Tübingen. 1919. II. 65 seq.; T. Hoekstra. De psychologie der religie en de ambtelijke vakken. Kampen. 1913; id. Psychologie en Catechese. Nijverdal. 1916; Ch. S. Gardner. Psychology and Preaching. New-York. 1919; J. H. Snowden. The psychology of religion New-York. 1917; W. S. Bruce. The psychology of Christian life and behaviour. Edinburgh. 1923; J. Waterink. Plaats en methode der ambtelijke vakken. Zutphen. 1923; A. van Veldhuizen. Praktische Godgeleerdheid. Deel IV van Pro Ministerio, Groningen, 1923.

Het behoort tot de taak van de ambtelijke theologie te onderzoeken, op welke wijze het ambt door middel van het Woord van God kan inwerken op de psyche der mensen. Zij moet antwoord geven op de vraag, hoe het ambt moet functioneren om in de harten die werkingen te voorschijn te roepen, welke naar de Heilige Schrift het doel van de ambtelijke bediening moeten zijn.
Deze vraag is van bijzonder belang in betrekking tot de *didakalos* die het Woord bedient in de vergadering van de gemeente des Heeren. Hij is geroepen in de vergadering der gelovigen het Woord zó te verkondigen, dat het onder de zegen Gods indringt en doorwerkt in de harten van hen, die de prediking horen. Daarom is nodig hier aan de orde te stellen welke de verhouding is tussen homiletiek en psychologie en te zien of en in welke mate de psychologie als hulpwetenschap aan de homiletiek dienstbaar te maken is.
Dit is te meer van belang, omdat de psychologie in de laatste tijd allerwege intensief is beoefend en de resultaten van de psychologische onderzoekingen niet gering zijn. Prof. Heymans[47] heeft in zijn rectoraatsrede gesproken van de twintigste eeuw als van de eeuw der psychologie. Daarin moge enige overdrijving schuilen, het feit is onmiskenbaar, dat niet alleen de algemeen zielkunde, maar vooral de bijzondere psychologie de laatste jaren met reuzenschreden is vooruitgegaan. De psychognostiek en de psychografie, de psychotechniek en de psychotherapie hebben ook tot de ambtelijke theologie iets te zeggen.
Toch is het onjuist 't zo voor te stellen alsof eerst in de laatste jaren de homiletiek van psychologische gegevens gebruik gemaakt heeft. Al zal de psychologie door het hoger peil der wetenschappelijke beoefening thans meer kunnen bieden dan voorheen, de homiletiek heeft van de eerste eeuwen af, telkens weer met de psychologie, al was deze zeer elementair, rekening gehouden.
Reeds de klassieke retorica heeft psychologische motieven verwerkt. Wanneer Cicero het doel van de rede omschrijft als docere, delectare, movere of flectere, ligt in deze doelbepaling aangegeven, dat hij in het object, tot hetwelk de rede zich richt, onderscheid maakt tussen een drietal psychische akten, nl. intellectuele, emotionele en volitionele.

Augustinus voert in zijn De doctrina christiana Lib. IV tegen de paganistische retoren

[47] G. Heymans. De toekomstige eeuw der psychologie. Groningen.

krachtige oppositie, maar schroomt niet het goede te erkennen dat, dank zij Gods algemeen genade, onder het heidendom is overgebleven. Hij sluit zich ten opzichte van de doelstelling der preek bij de klassieke retorica aan en omschrijft de strekking van de verkondiging der waarheid naar Gods Woord aldus: *ut veritas pateat, ut veritas placeat, ut veritas moveat.* Deze indeling rust ongetwijfeld op psychologische basis. Augustinus voegt er aan toe, dat de prediker zich zowel bij het docere als bij het delectare en movere telkens weer van een eigen, met het doel der rede samenhangende stijl, moet bedienen.
Een rijkdom van praktische psychologische gegevens biedt Gregorius Magnus in zijn *Liber regulae pastorales.* Iedere toespraak over een religieus onderwerp ontvangt een eigen kleur in verband met positie, werkzaamheid, ouderdom en levensomstandigheden der hoorders. Steeds legt Gregorius er nadruk op, dat niet alle hoorders op dezelfde wijze vermaand moeten worden.

De homiletische literatuur van de Middeleeuwen maakt van het toen bekende psychologische materiaal slechts hier en daar gewag.
Terwijl de Lutherse reformatie ten opzichte van de prediking zowel theoretisch als praktisch betrekkelijk spoedig in intellectualistisch orthodoxisme verliep, heeft de Gereformeerde homiletiek van de reformatorische periode bij onderscheiden vertegenwoordigers belangrijke psychologische gegevens verwerkt. Dit is mede hieruit te verklaren, dat de Geref. homileten over het algemeen de preek hebben opgevat als *explicatio e t applicatioverbi Dei.*
Onder de niet Nederlandse Gereformeerde homileten zijn het vooral Scultetus en Alstedt geweest, die op de toepassing bijzondere nadruk hebben gelegd. Zonder applicatie, zegt Alstedt, is een preek frigida.[48] Het naaste doel van de concio is *perspicue docere, suaviter delectare, acriter flectere.* Door deze principiële opvatting waren de homileten genoodzaakt, bij de nadere ontvouwing op de behoeften van het zielsleven in te gaan.

De Gereformeerde homileten in ‚Nederland hebben in aansluiting aan Hyperius vooral de leer van de usus ontwikkeld. Uit het Woord van God, dat in de concio wordt verklaard, moeten, naar verschillende richtingen, toepassingen afgeleid worden. Onder die toepassingen neemt de projectie van het Woord van God in het psychische leven naar de natuurlijke en naar de religieuze zijde een belangrijke plaats in. Zo onderscheidt b.v Johannes Martinus in zijn Rudimenta van 1651 usus ad Deum en usus ad auditores. De laatste worden verdeeld in usus welke betrekking hebben op het intellect, (usus didacticus et elencticus), op de wil (usus hortatorius et reprehensionis) en op de affecten (usus consolatorius et territorius). Een brede psychologische uitwerking dezer usus is, in aanmerking genomen de lage stand der psychologie, bij Martinus niet te verwachten, maar wie de op deze usus betrekking hebbende capita doorleest, wordt getroffen door de fijne zielkundige, vooral religieuspsychologische opmerkingen, welke deze homileet ten beste geeft.

Na de bloeitijd der Gereformeerde theologie wordt ten onzent in de homiletiek aan de psychologie weinig aandacht meer geschonken. Uit de achttiende eeuw zou als „nabloei" F. A. Lampe te noemen zijn, die in zijn postuum werk Institutionis homileticae breviarium (1742) een synthese tussen homiletiek en psychologie beproeft, maar die door zijn monotone

[48] J. H. Alstedt. Theol. prophetica. 1622.

projectie van het Woord van God op de subjectieve geloofszekerheid niet meer in een adem genoemd kan worden met de Gereformeerden der zeventiende eeuw, die in de applicatie zulk een breed standpunt innamen.
Zowel in Nederland als in Duitsland wordt in de negentiende eeuw door de Lutherse en de Gereformeerde homileten weinig rekening gehouden met de psychologie. Paul Durselen[49] drong in 1897 op de noodzakelijkheid der verbinding van homiletiek en psychologie aan, maar in de handboeken van Achelis, Hering, Eckert e. a. is van een gebruikmaking van het psychologisch materiaal weinig te bespeuren.
Dr J. Waterink noemt de vertegenwoordigers dezer richting terecht de historisch-theoretische school. [50]
Kleinert die in de inleiding van zijn Homiletik (1907) een afzonderlijke paragraaf aan de verwantschap van homiletiek en psychologie wijdt, behandelt verder in zijn boek bij de uitwerking toch de psychologie als een pro memorie uitgetrokken post.
Behalve enkele aanwijzingen bij de Roomsen homileet N. Cotlarciuc[51] is het vooral de Göttinger hoogleraar Friedrich Niebergall,[52] die de synthese tussen homiletiek en psychologie voltrokken heeft. Hij heeft waargenomen, dat de moderne mens al meer van de kerk vervreemdt, en stelt daarom de vraag, hoe de predikanten moeten preken om hun invloed op de schare niet te verliezen en de kerkleden in hun religieuze noden te kunnen bijstaan.
Niebergall bouwt daartoe een homiletiek op empirischpsychologischen grondslag. De prediker heeft tot taak de mensen over hun moeiten en bezwaren heen te helpen. Hij moet geschikte motieven bijbrengen om de wil naar de goede richting in actie te zetten en quietieven aanvoeren, die het neergeslagen gemoed opheffen en onrustige harten tot bedaren brengen. Die motieven en quietieven zijn te vinden in het Nieuwe Testament dat volgens Niebergall niet naar de bedoeling van de auteurs behoeft geëxegetiseerd te worden, maar op zulk een wijze kan uitgelegd, dat het gedachten levert, die ' voor de modernen mens bruikbaar zijn. Wanneer de predikant de psyche van zijn kerkleden heeft bestudeerd, moet hij op verstaanbare, interessante en „wirksame" manier de motieven en quietieven tot de zielen brengen. Zijn homiletiek is een „von der Kirchenbank her", „eine Predigtlehre von unten her". Uit het psychologisch materiaal wordt de preekinhoud, die wisselt overeenkomstig de psychische gesteldheid van de groepen der kerkleden, afgeleid. Van een verkondigen der Goddelijke waarheid, van een bedienen van het Woord is bij Niebergall en bij de hem verwanten homileet M. Schian zelfs in de verte geen sprake meer.[53]

In een andere richting wordt de psychologie op de prediking toegepast door Alfred Uckeley,[54] die er nadruk op legt, dat de preek zich zal aansluiten bij het milieu, waarin de hoorders, vooral economisch, leven. Het is ten onzent de verdienste van Prof. Van Veldhuizen in tijdschriftartikelen en in zijn Praktische Godgeleerdheid gewezen te hebben

---

[49] P. Durselen. Homiletik und Psychologie. Berlin. 1897.
[50] J. Waterink. Plaats en methode van de ambtelijke vakken. 1923. Cf. P. Drews. Das Problem des praktischen Theologie. 1910.
[51] N. Cotlarciuc. Homiletische Formalstufentheorie. Paderborn. 1915.
[52] F. Niebergall. Wie predigen wir dem modernen Mensen. Tübingen. 1909. Praktische Theologie II. Tubingen. 1919. Cf. T. Hoekstra. Nieuwere homiletische literatuur. Art. in Geref. Theol. Tijdschrift. 1914, pag. 30 seq.; J. Waterink. l.c. pag. 52 seq.
[53] M. Schian. Grundriss der praktischen Theologie. Giessen. 1922.
[54] A. Uckeley. Die moderne Dorfpredigt. Leipzig 1914

op de waarde die de psychologie voor de homiletiek heeft.
Ook in het Engels-Amerikaans taalgebied heeft gedurende de laatste jaren de psychologie toepassing gevonden in retorica en homiletiek. Over het algemeen staan de Engelse homiletische werken op de grondslag der Amerikaanse godsdienstpsychologie, die de religie als psychisch fenomeen bestudeert, maar de principiële onderscheiding tussen *religio vera* en *religio falsa* niet aanvaardt. Bij mannen als Gardner heeft de psychologie in zijn boek Psychology and Preaching zulk een dominerende plaats, dat de prediking in het gedrang komt. Sommige Amerikaansche preektheorieën die een psychologischen inslag hebben, zijn uitermate praktisch van karakter, geheel opgebouwd uit de individuele praxis van een of ander homileet en missen voldoende wetenschappelijke basis.[55]

Resumerende komen we, aan het eind van het historisch overzicht aangaande de relatie van homiletiek en psychologie, tot de conclusie, dat, na hetgeen door sommige Gereformeerde homileten der Nederlandse theologie in de zeventiende eeuw geboden is, van een toepassing der psychologie in de Gereformeerde homiletiek van de nieuwere tijd nauwelijks sprake kan zijn. De nieuwere Geref. theologie heeft hier nog veel te doen. Aan de homiletiek, op empirisch - psychologische grondslag opgebouwd, zijn enkele gegevens te ontlenen. Niebergall heeft ook voor ons niet tevergeefs geleefd. Maar het standpunt dat de Gereformeerde theologie ten opzichte van de homiletiek inneemt is zo gans anders dan van Niebergall, dat zij tegen hem stelling nemen moet en zowel principieel als praktisch eigen wegen banen.

Psychologie is de wetenschap, die de ziel en hare werkzaamheden doet kennen. De christelijke psychologie laat zich bij het onderzoek leiden door gegevens, die de Heilige Schrift biedt. Kenbron voor de psychologie is niet de Heilige Schrift, de psychologie is geen theologische wetenschap. De menselijke psyche is object van de psychologie en de bestudering van dit object levert haar het materiaal. Zal zij evenwel in „de doolhof der verschijnselen" de weg kunnen vinden, tot het wezen der ziel doordringen, en de psyche kennen zoals ze waarlijk is, dan is de kennis van de uitspraken der bijzondere openbaring aangaande de psyche en de psychische verschijnselen onontbeerlijk.
Als metafysische psychologie doet zij het wezen, de oorsprong en de hoedanigheden der menselijke ziel kennen. Als algemeen psychologie spoort zij de wetten op, waarnaar het psychisch leven verloopt, beschrijft de gang der psychische processen en tracht de verschijnselen en hun wetmatigheden te verklaren. Als speciale psychologie stelt zij een onderzoek in naar het kenmerkende van de psychische fenomena bij verschillende groepen. Alles wat inhoud is van de psyche en psychische realiteit heeft, kan object worden van psychologisch onderzoek.
Voor de homiletiek is van grote waarde de algemeen psychologie, die de hoofdkrachten in de psyche doet kennen en een blik gunt in de overstelpenden rijkdom en het gecompliceerd karakter der psychische werkzaamheden. Zij biedt aan de prediker die voor een goede

---

[55] Art, van A. van Veldhuizen in Stemmen voor Waarheid en Vrede. Juli 1916. Praktische Godgeleerdheid. Groningen. 1923.
Charles Gardner. Psychology and preaching. New York. 1919. °) Cf. Arthur S. Hoyt. Vital elements of preaching. NewYork. 1914.

bearbeiding van zijn object de krachten der natuurlijke psyche moet kennen, de helpende hand. De speciale psychologie opent het oog voor de eindeloze variaties die zich in het psychisch leven kunnen voordoen, en wijst op de eigenaardige „kleur", die een psyche onder invloed van leeftijd, sekse, temperament, ras, enz. krijgt. In het bijzonder zal de homileet profijt hebben van de religieuze psychologie, die het geestelijke leven in zijn normale ontwikkeling en in zijn veelvuldige aberraties tekent.
De moderne religieuze psychologie heeft voor hem betrekkelijk geringe waarde, omdat zij in hare voornaamste vertegenwoordigers het principieel verschil tussen religio Vera en falsa effaceert (b.v Starbuck) of meer het excentrieke religieuze dan het normale in studie neemt (b.v James).

Voor de opbouw van een christelijke religieuze psychologie is het onderzoek van de karakters van Bijbelse personen gelijk het thans door Dr Los ter hand genomen wordt, van waarde voor de homileet. [56]
Ook de aan de religieuze psychologie nauw verwante religieuze volkskunde is van betekenis, omdat zij het object dat de homileet te bearbeiden heeft in de bediening van het Woord, in zijn eigenaardige ontwikkeling doet kennen, beïnvloed door de factoren van nationaliteit, bodem, klimaat, economische voorwaarden.[57] We staan bij de studie van religieuze psychologie en religieuze volkskunde nog maar aan het begin; indien echter dit onderzoek ter hand genomen wordt door hen die de christelijke religie belijden, kunnen de resultaten niet alleen belangrijk materiaal bieden voor de ethiek, maar ook voor de homiletiek.
Bij de nadere bepaling van de verhouding tussen psychologie en homiletiek ontstaan gevaren van twee kanten.
Ten eerste is de klip van het psychologisme te vermijden.[58] Er is tegenwoordig een richting die de objecten der geesteswetenschappen opvat als psychische phaenomena, welke geconstateerd, gerubriceerd en onder algemeen regels gebracht worden naar zuiver empirische methode. Na een vergelijkend onderzoek der verschijnselen en het ontdekken van de wetmatigheden, tracht men dan b.v. uit de ethische verschijnselen het wezen van het goede, uit de aesthetische verschijnselen het wezen van het schone, uit de religieuze verschijnselen het wezen van de religie af te leiden. De norm, waarnaar de verschijnselen in hun waarde worden beoordeeld, wordt gevonden in de verschijnselen zelf. Het gevolg van deze psychologistische behandeling der geesteswetenschappen is, dat de norm haar absoluut karakter verliest en relatief wordt. Immers langs empirische weg is uit de verschijnselen op zich zelve nooit een vaststaande (absolute) norm af te leiden, waarnaar de verschijnselen zouden zijn te beoordelen. Zuivere empirie doet wel het „vielmalige" kennen maar geeft stricto sensu geen algemeen kennis (het algemene kan nooit waargenomen worden) en nog minder noodwendige kennis. En hierom is het toch de wetenschap te doen. Wetenschap opbouwen uit pure inductie is niet mogelijk.
Nu heeft het psychologisme ook in de homiletiek zijn intrede gedaan. Niebergall gaf een Homiletik auf empirischer, psychologischer Grundlage. Wezen, inhoud en methode der prediking worden bepaald door het psychologisch onderzoek van de kerkleden. Een

[56] S. O. Los. Persoonlijkheid en karakter volgens de Heilige Schrift. Kampen 1925.
[57] A. van Veldhuizen. Praktische Godgeleerdheid. 1923, pag. 19 seq. en de daar aangehaalde literatuur.
[58] T. Hoekstra. Psychologie en Catechese. Baarn 1916. pag. 19 seq

predikant bestudeert zijn mensen uit psychologisch gezichtspunt en stelt daarna vast welke motieven en quietieven moeten aangebracht worden. Welke die zijn, doet er betrekkelijk minder toe, als ze maar werken. Ze moeten hebben: *power to work* (W. James).

Dit psychologisme is in het algemeen, en bijzonderlijk in zijn toepassing op de homiletiek, te verwerpen.

- Ten eerste hierom, wijl op het standpunt van het psychologisme het wezenlijk onderscheid tussen waardeoordelen en zijns-oordelen, het behoren en het tactisch gegevene, vervalt. Wordt het waardeoordeel uit het zijnsoordeel afgeleid, dan is het principieel onderscheid tussen beide niet meer te handhaven. Terecht heeft de Badense School[59] er op gewezen dat het Sollen uit het Sein niet is af te leiden. Zijn en behoren zijn twee grondcategorieën van de werkelijkheid, die wel met elkander in relatie staan, maar die, tenzij één van beide wordt gedenatureerd, niet uit elkander af te leiden zijn. Met toepassing op de psychologie wil dit zeggen, dat psychologie een descriptieve wetenschap is en nooit tot normatieve wetenschap kan worden.
- Ten tweede verzet zich het karakter der homiletiek als theologische wetenschap tegen het psychologisme. Onderstel eens dat de theologie godsdienstwetenschap ware, dan zou uit het verloop van de religieuze processen en door het zoeken van de grootste gemene deler uit de geconstateerde religieuze verschijnselen toch nooit het wezen der religie te bepalen zijn of de norm aan te geven die ter beoordeling bij de verschijnselen ware aan te leggen. De absolute geldigheid van religieuze waarden is niet langs empirische, psychologische weg vast te stellen. Psychologie van de religie en godsdienstfilosofie zijn twee.
  Dit klemt te meer nu de theologie geen godsdienstwetenschap is, maar het systeem van de in de Heilige Schrift geopenbaarde kennis Gods. Het materiaal voor de theologische wetenschap is niet te zoeken in de religieuze subjecten, maar in het principium der theologie, nl. de Heilige Schrift. Wat van de theologie als geheel geldt, is van toepassing op al hare vakken, ook op de homiletiek. Wat de prediking naar haar wezen is en wat de stof voor de prediking moet zijn, wordt gededuceerd uit de Heilige Schrift. De psychologie kan hier niet als secundaire bron dienst doen. De inhoud der prediking is nooit aan het religieuze subject te ontlenen. Het Evangelie, de geopenbaarde wijsheid Gods in Christus, is door God uitgedacht en niet in het hart van enig mens opgeklommen (1 Kor. 2 : 9). Het Evangelie dat voor de mens bestemd is en tot hem gebracht moet worden, is niet naar de mens (Gal. 1 : 11). Een Evangelie *naar den mens* voert van God af en niet naar Hem heen.

De homiletiek die er voor waken moet op de klip van het psychologisme te stranden, heeft ook voor een ander gevaar op haar hoede te zijn. De homiletiek mag bij de gebruikmaking van de psychologische gegevens allerminst de indruk wekken, dat, wanneer de bediening van het Woord naar de eisen der psychologie geschiedt, altijd het resultaat bereikt zal worden, dat de concionator zich voorstelt. De psychologie is voor de bediening van het Woord van hoge waarde, maar de prediker, die gesierd met kostelijke gaven van welsprekendheid,

[59] H. Rickert. Allgemeine Grundlegung der Filosofie. Tübingen. 1921. pag. 3 seq.; Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft. Tübingen. 1920.

toegerust met een grote kennis van psychologie en retorica, daarbij volkomen meester over de preekstof, menen mocht dat hij zijn auditorium daar kan brengen waar hij het hebben wil, vergist zich. De grootste redenaars ondervinden, dat zij op een moment misschien wel in staat zijn te overreden, maar niet te overtuigen en de gezindheid om te zetten. Het komt voor, dat door de prediker de krachtigste motieven tot het verrichten van een religieuze handeling worden aangebracht en de hoorders het tegengestelde doen. De affecten kunnen onder een emotioneel gestemde preek spoedig in beweging en tot geweldige explosie komen, maar deze ontlading der emotionele energie heeft niet altijd de verbetering des levens ten gevolge. De ziel van de mens is geen machine, die zich na het omwerpen van een handel in beweging zet.

Reeds in het natuurlijke leven heeft de beïnvloeding van de naaste door het woord haar grens. Die grens ligt in de menselijke persoonlijkheid, in het onnaspeurbare mysterie van het Ik. Er is in het leven van ieder individu een ongrijpbare en onbegrepen X, een Ding an sich, dat zich in de donkerheid van het niet-waarneembare, in het ongeweten geestesleven verbergt. Dit zelfde doet zich voor op religieus terrein. De beïnvloeding der psyche heeft, ook met gebruikmaking van de beste hulpmiddelen die de psychologie aan de hand doet, haar grenzen. De prediker stelt zich ten doel de persoonlijkheid te benaderen door op het intellectuele, volitionele en emotionele leven in te werken. Zowel de Heilige Schrift als de ervaring leren, dat de uitnemendste prediking vruchteloos blijft, wanneer de mens bepaalde habitus ontbreken, die hem geschikt maken om het Woord van God geestelijk te apperciperen. De rijkste, meest doelmatige en uit psychologisch gezichtspunt onovertreffbare prediking zal geen effect sorteren en niet tot het Ik van de mens doordringen, wanneer de Geest des Heeren niet bepaalde disposities in de geest des mensen aangebracht heeft.

Dit geldt bij de toebrenging tot het geloof en het wekken van de verandering in gezindheid (metánoia) en omkering in wandel (epistrofé). De Heere Jezus heeft menigmaal gepredikt, terwijl een groot deel van de hoorders bleef volharden in ongeloof. Judas heeft de meeste redevoeringen des Heilands aangehoord en de tekenen gezien, maar hij kwam niet tot het zaligmakend geloof. Paulus was met zijn wegslepende rede voor Agrippa niet bij machte dezen verder te brengen dan de exclamatie van het ontroerd gemoed: *gij beweegt mij bijna een christen te worden.* "Niemand kan tot Jezus komen, tenzij de Vader die Hem gezonden heeft, hem trekke". (Joh. 6 : 44)
Niemand kan zeggen dat Jezus de Heere is, dan door de Heilige Geest (1 Kor. 12 : 3). Hetzelfde geldt bij de opbouw in het geloof. Naast de principiële dispositie, die door de Geest Gods gewerkt, ontvankelijk maakt voor het Woord, moet voortdurende actie des Geestes de gelovige vatbaar houden voor de beïnvloeding van het Evangelie. De discipelen van Jezus waren hardleers, zowel in het geloven als in het beleven. Zij behoorden tot *de onverstandigen en tragen van hart om te geloven al wat de profeten gesproken hebben.* Na een omgang van circa drie jaar met de Heiland waren ze nog zó weinig in de school van ootmoed gevorderd, dat ze in de Paaszaal twistten wie de meeste zou zijn. Paulus bad de gelovigen in de door hem gestichte gemeenten met tranen om in heiligmaking toe te nemen, maar kon ze tot de hoogte van de *teleioi* niet opvoeren. Ieder evangelieprediker weet uit ervaring, dat de allerkrachtigste motieven, uit psychologisch gezichtspunt geschikt om bij christenen de wil in actie te zetten,

dikwijls zonder enige uitwerking blijven. Er zijn in de psyche van de gelovige imponderabilia, waar de uitnemendste prediker machteloos tegenover staat. Hieruit volgt, dat de homileet bij de bediening van het Woord gebruik makende van de hulpmiddelen die de psychologie hem aan de hand doet, de grenzen scherp in het oog moet houden, zal hij niet in de theorie vervallen tot schadelijke eenzijdigheid en in de praktijk wanhopig worden, omdat hij niet die vruchten ziet, welke hij verwachtte.

Met inachtneming van dit tweeledig gevaar zal psychologische scholing bevorderlijk zijn aan doelmatige uitoefening van de bediening van het Woord en zal de homiletiek van de psychologie op uitnemende wijze gebruik kunnen maken. Kennis van algemeen psychologie, volkspsychologie, collectieve psychologie, psychologie van de religie, enz. zal de dienaar van het Woord in staat stellen naar de behoeften van de gemeente te prediken. De bediening van het Woord heeft dan aansluiting aan de
noden van het menselijk hart en ontvangt in menig opzicht een locale kleur. In navolging van Paulus wordt de prediker de Joden als een Jood, de zwakken als een zwakke, ja allen wordt hij alles, opdat hij enigen behouden moge (1 Kor. 9 : 20-22).
Nu had Paulus waarschijnlijk geen psychologie gestudeerd en latere predikers die op uitnemende wijze naar de geestelijke behoefte van de kerkleden het Woord van God bedienden, hadden geen of geringe psychologische scholing. Door zelfkennis, door omgang met mensen in de praktijk van het leven, door intuïtief grijpen, waren ze kenners van het menselijk hart geworden.
Deze factoren zijn ook thans voor de dienaar van het Woord van hoog belang. Inschouwen in eigen geestelijk leven, kennis van het zielsleven door dagelijkse omgang, persoonlijke visie, ze zijn van blijvende waarde.
Maar de Heere biedt thans de prediker nog meer. Het is onder het voorzienig bestuur onzes Gods, dat de psychologie in deze eeuw een ontwikkeling heeft doorgemaakt, die vroegere eeuwen niet kennen. Al is zij grotendeels beoefend door hen die de Heilige Schrift niet erkennen als het Woord van God, en is de psychologie de meesten onderzoekers een „Psychologie ohne Sele", zodat dus veel van hetgeen zich als wetenschappelijk resultaat aandient door de christen terzijde gesteld of bestreden moet worden, het feit is niet te ontkennen, dat de oogst aan psychologisch materiaal groot is. De homiletiek heeft deze gegevens te aanvaarden uit Gods hand en zó te verwerken, dat de bediening van het Woord meer en meer gaat beantwoorden aan de hogen eis dien de Heilige Schrift stelt.
Bij verschillende onderdelen van de homiletiek kan de psychologie hulpdienst bewijzen, b.v bij de nadere omschrijving van het doel van de bediening van het Woord. Voorts is bij de tekstkeuze, het vinden van stof en de behandeling van historische teksten psychologische kennis van grote waarde. Bij de conceptie van de toepassing is de religieuze psychologie een factor van betekenis.
In de pars formalis, bij structuur van de preek, stijl en voordracht, oefent de psychologie haar invloed uit.
Zo blijkt, dat het huwelijk tussen homiletiek en psychologie, op goede voorwaarden gesloten, een gezegende verbintenis is, bevorderlijk aan de ontwikkeling van de bediening van het Woord in de vergadering van de gemeente van Christus.

5. GESCHIEDENIS VAN DE HOMILETIEK

Walch. Bibliotheca Selecta. Pars IV. 967–973; J. L. von Mosheim. Anweisung erbaulich zu predigen. 1771; L. Linsenmayer. Geschichte der Predigt in Deutschland. Munchen. 1886: C. G. H. Lentz. Geschichte der christlichen Homiletik. Braunschweig, 1839; R. Cruel. Gesch. der deutschen Predigt im Mitteralter. Detmold. 1879; A. Krauss. Lehrbuch der Homiletik. Gotha. 1883; E. Ch. Achelis. Lehrb. der prakt. Theologie II3. Leipzig. 1911: C. Krieg. Homiletik. Freiburg. 1915; J. Hartog. Geschiedenis van de predikkunde en Evangelieprediking in de Protestantsche Kerk van Nederland. Amsterdam. 1865; J. J. van Oosterzee. Praktische Theologie I. Utrecht. 1877; Kirchenlexicon von Wetzer und Welte. art. Homiletik; P. Biesterveld. Andreas Hyperius. Kampen, 1895. pag. 173 seq.; J. Wiarda. Huibert Duifhuis. Amsterdam. 1858. pag. 165 seq.: P. Drews. Die Predigt im 19ten Jahrhundert. Giessen. 1903; A. Ypey. Geschiedenis van de Kristel. Kerk in de achttiende eeuw. Utrecht 1807. VIII pag. 535 seq.; C. Sepp. Proeve ener pragmatische Geschied. der Theologie. Haarlem. 186o. pag. 408 seq.; Id. Het Godgeleerd onderwijs in Nederland. Leiden. 1874. II 409.

Het heeft betrekkelijk lang geduurd eer in de christelijke kerk de belangstelling ontwaakte voor de theorie van de bediening van het Woord. Voor het tot een eerste proeve van homiletiek kwam, had de christelijke prediking reeds een ontwikkeling van meer dan twee eeuwen achter de rug. De theorie volgde ook hier op de praxis. *Primum vivere, deinde philosophari.* De homiletiek van de eerste eeuwen is in hoofdzaak een neerslag van de praktijk, een reflectie over de bediening van het Woord, zoals die in de eredienst werd uitgeoefend. Dit is in de eerste helft van de Middeleeuwen bij de meeste vertegenwoordigers zo gebleven. In de tweede helft van de Middeleeuwen en na de Reformatie komen mannen, die uit het principium theologiae afleiden wat wezen, inhoud en doel der prediking is, die niet vragen welke opvatting in de praktijk als de beste geldt, maar die door de theorie aan de praxis leiding geven en haar beïnvloeden. We kunnen de geschiedenis van de homiletiek indelen in de geschiedenis van de homiletiek in de Oude Kerk, in de Middeleeuwen en na de Reformatie. Deze laatste periode is het best te behandelen door achtereenvolgens de homiletiek van de Roomsen, van de Luthersen en van de Gereformeerden te bespreken.

A. De homiletiek in de Oude Kerk.

In de eerste periode van de geschiedenis der homiletiek is er in het Oosten slechts één werk dat enigermate in aanmerking komt. Bij Irenaeüs en Origenes, Basilius en Gregorius Nazianzenus vindt men terloops opmerkingen die op de theorie der prediking betrekking hebben, maar de eerste die een belangrijke bijdrage voor de homiletiek gaf is Chrysostomus (overl. 407) geweest in zijn Griekse werk .. de sacerdotio, cap. IV en V. Naar zijn opvatting is de ambtsdrager een priester, wie de zorg voor het heil der zielen is toevertrouwd. Het medicijn dat hij de kranke zielen toedient, het voedsel waardoor het geestelijk leven in wasdom zal toenemen, is het Woord. De priester is dienaar des Woord s. Naast het

voorbeeld van een Godvruchtige wandel is er maar één middel tot genezing der zielen gegeven nl. de didascalie door het Woord, (de sacerdotio IV. 3). Zowel in de theorie als in de praktijk heeft Chrysostomus de prediking opgevat als een verklaring van het Woord van God, dat in de Heilige Schrift ons is gegeven.
De *homiletische praecepta* in cap. V staan alle in verband met de wijze van prediking in het Oosten. Het volk dat in de kerk samenstroomde was meer een gemengde hoop dan ecclesia Christi. De hoorders waren zeer kritisch, kittelachtig van gehoor, letten minder op de schriftuurlijken inhoud der prediking dan op de oratorische vorm, gaven van hun goedkeuring door luide bijvalsbetuigingen blijk en uitten op even duidelijke en hoorbare wijze hun afkeuring.
De raadgevingen, die Chrysostomus uitdeelt, hebben op deze toestanden betrekking. Hij zegt, dat de prediker zich moet oefenen in de welsprekendheid. Het is niet genoeg de oratorische gave te bezitten, deze moet door kennis van de retorica en praktische oefening voortdurend ontwikkeld worden. Ieder prediker moet zich ernstig voorbereiden, vóór hij optreedt. De begaafde redenaar niet het minst. Ieder die over alle hulpmiddelen der welsprekendheid krachtens zijn aanleg beschikt, moet zich bijzonder inspannen, omdat de hoorders telkens hogere eisen stellen. De prediker moet vooral twee eigenschappen bezitten: *geschiktheid om een rede te houden en verachting van de lof der mensen.*
Dit laatste is van groot belang. De prediker mag zich niet laten bedwelmen door de wierookgeuren van de bijvalsbetuigingen der mensen en door hun afkeuring zich niet te zeer laten ontmoedigen. Hij moet de lof der mensen gering achten en zoeken Gode meer te behagen dan de mensen (V. 7).

Door Chrysostomus is het wezen en het einddoel van de prediking juist geformuleerd. De prediking is verkondiging des Woords, het einddoel is de verheerlijking Gods. In de methode van de bediening van het Woord is hij te veel kind van zijn tijd; aan de retorica kent hij, hoewel hij de valse welsprekendheid der Sofisten bestrijdt, te groten invloed toe. De op oratoria beluste Griek wint het gedurig in hem van de christenhomileet. Tot een zelfstandigen opbouw van de homiletiek is het bij Chrysostomus niet gekomen.

Van meer belang is de aanvankelijke homiletische ontwikkeling in het Westen. Behalve enkele verstrooide opmerkingen bij Ambrosius in zijn De officiis ministrorum (I, 18, 19, 22) e. a. is het alleen Augustinus († 430) die op dit onderwerp dieper ingaat. In zijn De *doctrina christiana* (lib. IV) heeft hij aan de christelijke kerk de eerste homiletiek geschonken. De eerste drie boeken handelen de inveniendo quae intelligenda sunt, het vierde boek de proferendo quae intellecta sunt.
Van groot gewicht is in dezen eersteling van de homiletische handboeken, dat de Heilige Schrift de enige stofbron voor de prediking is. Uit de Heilige Schrift moet de prediker de schatten der wijsheid halen. Een andere bron voor de prediking dan de Heilige Schrift, als b.v. de traditie, kent Augustinus niet.
Ten opzichte van de verhouding der retorica tot de theorie van de bediening van het Woord tracht hij het zelfstandig karakter van de homiletiek te handhaven. Wat de klassieke retorica aan goede, voor de christelijke prediking bruikbare, elementen biedt, wil Augustinus overnemen. Hij is zelf retor geweest en in het vierde boek van De doctrina christiana toont

hij met Cicero goed op de hoogte te zijn. Hij acht het noodzakelijk, dat de *doctor evangelicus* in de retorica zij onderwezen.

Bij alle waardering van de retorica vindiceert hij met kracht de zelfstandigheid der homiletiek. Zij is geen onderdeel van de retorica, zou deze zelfs, als 't moet, kunnen ontberen. Meer nog dan in de retorica, moet de prediker zich oefenen in de Saint Scriptura. In haar zijn wijsheid en welsprekendheid harmonisch verenigd. Naar haar voorbeeld moet de prediker het sapienter dicere met het eloquenter dicere verbinden. Wanneer hem dat niet mogelijk is, moet hij het eloquenter dicere loslaten, om het sapienter dicere te behouden. Telkens weer wordt de prediker door onderscheiden voorbeelden gewezen naar de Heilige Schrift, waarin wijsheid en welsprekendheid zijn verenigd.
Bij de bespreking van het doel der prediking staat Augustinus het meer nabijliggend doel voor ogen, dat hij in aansluiting aan de retorica omschrijft als docere, delectare, flectere; de prediker moet de Goddelijke waarheid brengen en zijn doel is ut veritas pateat, ut veritas placeat, ut veritas moveat. Deze doelstelling is, van psychologisch gezichtspunt bezien, juist, daar zij in verband staat met de drie hoofdakten van de menselijke psyche in ken- gevoels- en streefleven.
Met het drievoudig doel van de prediking corresponderen volgens Augustinus de drie stijlsoorten: de eenvoudige, de gematigde en de verheven stijl. Is erft igitur eloquens qui ut doceat poterit parva submisse, ut delectet modica temperate, ut flectat magna granditer dicere (cap 17). In het algemeen genomen behoort de lagere stijl bij het docere, de gematigde stijl bij het delectare, de verheven stijl bij het flectere. In dezelfde preek komen alle drie stijlsoorten voor; er is dus voldoende afwisseling.

Evenals Chrysostomus legt ook Augustinus er nadruk op, dat de prediker zich moet kenmerken door een godvruchtige wandel en een voorbeeld voor de gelovigen zijn. Om het gewicht van zijn ambt wordt hem aangeraden zijn werk biddend te verrichten.
Aan het slot van zijn homiletiek geeft Augustinus aan predikers, die zelf niet in staat zijn een goede preek te concipiëren, de raad, het werk van een ander voor te dragen, daar elk goed woord van God komt en gemeen goed is van alle gelovigen.
Deze raadgeving (die met beroep op de autoriteit van Augustinus in de Middeleeuwen herhaaldelijk in toepassing gebracht is) houdt verband met het lage peil waarop de prediking stond en de ongeschiktheid van vele predikers. In een gezond kerkelijk leven (waartoe ook voldoende wetenschappelijke vorming van de aanstaande dienaren van het Woord behoort) is het houden van andermans preken te veroordelen: behalve dat de dienaar een valse schijn geeft, bevordert het de luiheid en komen de persoonlijke gaven van de prediker niet tot de nodige ontwikkeling.

Uit het bovenstaande blijkt, dat hetgeen Augustinus bood van groter waarde is, dan hetgeen Chrysostomus gaf. Augustinus heeft evenals Chrysostomus de prediking opgevat als een verkondiging van het Woord van God, gaat echter hierin boven Chrysostomus uit, dat hij de grenslijn tussen homiletiek en retorica principieel juist heeft getrokken en het naast bijliggend doel van de prediking op zulk een voortreffelijke wijze bepaald, dat zijn doelstelling door de beste homileten is overgenomen en haar waarde behouden heeft tot de

tegenwoordige tijd toe. Augustinus is de eerste geweest die een homiletiek gaf. Dat zijn werk nog vele leemten vertoont, is te verwachten. Alle begin is moeilijk, zelfs voor een man als Augustinus.
Onjuist en onwaardig is het harde vonnis van Steinmeyer: Im ganzen hat diese Arbeit des Augustin weder wissenschaftlichen Wert noch auch praktische Brauchbarkeit.[60]

Onder invloed van Augustinus staat Gregorius Magnus († 604), die in het derde deel van zijn *Liber regulae pastorales* homiletische voorschriften geeft. Hij vestigt vooral hierop de aandacht, dat niet alle hoorders op dezelfde wijze toegesproken moeten worden en noemt niet minder dan 36 gevallen op, waarin de prediking zich op een eigen wijze tot bepaalde standen en klassen onder de hoorders heeft te richten. Voor de casuïstiek van de Middeleeuwen vormt dit werk van Gregorius het uitgangspunt.
In betrekking tot de geschiedenis der homiletiek in de oude kerk hebben we dus gevonden, dat de inhoud van de prediking is het Woord van God, dat de vorm van de prediking rekent met de eisen der retorica (waarbij het standpunt van Augustinus zuiverder is dan dat van Chrysostomus), en dat op het godvruchtig leven van de prediker volle nadruk gelegd wordt.

B. De homiletiek in de Middeleeuwen.
In de eerste periode van de Middeleeuwen (tot de 12e eeuw) is het getal homiletische werken zeer gering. Het is de tijd van de kerstening van West-Europa. Gevolg van de toenmalige zendingsmethode was, dat de grote massa des volks van de voornaamste stukken der christelijke religie weinig wist. De predikers misten voldoende kennis van de heilswaarheid en homiletische scholing ontbrak. De raad, die Augustinus in het vierde boek van zijn *De doctrina christiana* had gegeven, werd opgevolgd; de preken van de kerkvaders werden aan het volk voorgedragen. Deze methode kreeg zelfs een officieel kerkelijk stempel. De Synoden van Tours (813) en van Rheims (813) bepaalden Caroli Magni Imperatoris iussu, dat de homilieën van de kerkvaders door de priesters in de landstaal moesten overgezet en aan h et volk gepredikt worden. Het besluit van Rheims luidde aldus: ut episcopi sermones et homilias sanctorum patrum, prout omnes intelligere possint, secundum proprietatem linguae praedicare studeant.[61]

Ofschoon er tegen deze methode gewichtige instanties aan te voeren zijn, moet aan de anderen kant toegegeven, dat het beter was dat de predikers, die voor een deel op een laag peil van ontwikkeling stonden, de preken van de kerkvaders hielden dan dat ze ongezonde, door hen zelf toebereiden kost opdienden. Het gevolg er van is geweest dat er op homiletisch gebied stilstand kwam; men repeteerde en compileerde de homilieën der kerkvaders, maar produceerde zelf bijna niets. Zo was de praxis en daarmee is de theorie in overeenstemming. Na Gregorius is tot de 12de eeuw van de homileten alleen te noemen Rabanus Maurus († 856) die in het derde boek van zijn De clericorum institutione herhaalt wat Augustinus en Gregorius gezegd hebben.[62]

---

[60] F. L. Steinmeyer. Homiletik. Leipzig. 1901. pag. 13.

[61] Cf. Achelis. 1.c. pag. 94.
[62] Krieg zegt van Augustinus: De doctrina christiana, dat het was „die magna charta der vorscholastischen Homiletik".

Van de twaalfde tot de zestiende eeuw nam het getal predikers voortdurend toe; er werd gepreekt, niet zozeer in de cultus, als wel buiten de publieke eredienst. Het peil der prediking, dat aanvankelijk niet hoog stond, rees vooral door de arbeid van de orde der Dominicanen en die der Franciscanen, en later onder invloed van Scholastiek en Mystiek. De meeste predikers waren door hun gebrekkige opleiding en armelijke kennis niet in staat zelfstandig een preek te maken. Vandaar, dat naar allerlei hulpmiddelen werd omgezien.
Er verschenen „Postillen", prekenbundels van de kerkvaders; boeken met alfabetisch geordende themata en disposities; reallexica (Summae) over alle mogelijke onderwerpen, die in de preek te pas gebracht konden worden; geschriften met legenden en anecdoten; beschrijvingen van dieren, planten en verschijnselen in de natuur, die allegorisch geïnterpreteerd konden worden of als exempla dienen. Bonaventura († 1274) schreef een *Biblia pauperum, omnibus praedicatoribus perutilis.*
Deze pauperes zijn de predikanten, die arm waren aan stof en door zulk een Biblia aan gedachten geholpen moesten worden.

De homiletiek doet in deze periode een schrede voorwaarts. Zij is in het algemeen genomen geen neerslag meer van de prediking. Zij draagt wel de sporen van de evolutie, die de prediking doormaakt, in haar komt wel tot uitdrukking wat in een bepaalden kring praktisch geldt, maar zij tracht nu aan de praxis leiding te geven en deze op een hoger niveau te brengen.
In de homiletische handboeken tot de veertiende eeuw wordt veel gesproken over de eisen aan de prediker te stellen en over de stof der prediking, welke geput wordt uit de Heilige Schrift en gewoonlijk ethisch van karakter is. Dit houdt misschien verband met het theologisch onderwijs aan de hogescholen. waar de Heilige Schrift verklaard werd met het oog op de christelijke moraal. En deze ethische toespitsing van theologie en prediking hangt weer samen met de poging, om het laag staande zedelijke leven der pas gekerstende volken tot een hogere, zo mogelijk tot de schriftuurlijke basis op te voeren.[63]
Onder invloed van de Scholastiek ontwikkelt zich daarna een prediking die wel de Heilige Schrift tot fundament heeft, maar zich nauwer aansluit bij de kerkleer dan bij de Heilige Schrift. De stof wordt samengevat in een thema, dat naar scholastieke eis wordt behandeld. Men onderscheidt de meer praktische, aan de Heilige Schrift zich aansluitende, tekstuele prediking en de thematische prediking. Reeds door Bonaventura is de thematische prediking geïntroduceerd. Hoewel de Heilige Schrift in de scholastieke homiletieken nog het *fundamentum praedicationis* genoemd wordt, is de prediking bovenmate thematisch en weinig textueel. Tegen deze eenzijdig thematische prediktheorie der Scholastiek is later de Reformatie, met name van Gereformeerde zijde, in verzet gekomen. Voor haar werd de concio weder een *expositio verbi Dei,* zij greep naar Augustinus en Chrysostomus terug. Van invloed der retorica is weinig te bespeuren. Zelfs bij Surgant en Hieronymus van Dungersheim speelt de retorica een ondergeschikte rol. Aan het eind der Middeleeuwen dringt bij Reuchlin en Erasmus het Humanisme de homiletiek binnen en wordt deze op de leest van de retorica geschoeid.

1.c. pag. 58. Cf. J. A. Knaake. Die Schrift des Rabanus Maurus De institutione clericorum nach ihrer Bedeutung für die Homiletik. Art. in Theol. Stud. u. Krit. 1903 pag. 309 seq.
[63] Cf. Krieg. 1.c. pag. 63.

Van de homileten uit de twaalfde eeuw dient in de eerste plaats genoemd te worden de Fransman Guibert van Novigentum († 1124), die enkele belangrijke opmerkingen maakt in zijn Liber quo ordine sermo fieri debeat,[64] welk boek een inleiding is op een commentaar over Genesis, Hoséa, Amos en de Klaagliederen van Jeremia. Hij onderscheidt bij de uitlegging der Heilige Schriften tussen een historische, allegorische, tropologische (ethische) en anagogische)[65] interpretatie, en schrijft aan de ethische de grootste waarde toe. Hij legt sterken nadruk (en dit is door de laagstaande moraal van vele kerkleden in de praktijk van het leven te verklaren) op het ethische element in de prediking. De mensen moeten vooral onderwezen worden in hetgeen ze doen moeten. Daartoe is aanbevelenswaardig te preken uit het Oude Testament, omdat deze geschiedenissen de mensen boeien en de spiegels van hun leven zijn.
Naast het ethische is voor hem het psychologische element in de prediking van waarde. De prediker moet de kunst verstaan de hoorders een blik te geven in hun binnenste en hun eigen beeld voor het oog des geestes plaatsen. Deze kunst leert hij niet door boekenstudie, maar door te lezen in het boek van zijn eigen hart.

Niet minder dan Guibert legt de Nederlandse homileet Alanus van Rijssel, ook genoemd Alanus de Insulis († 1204) op moraalprediking de nadruk in zijn Summa de arte praedicatoria.[66] Zijn standpunt komt duidelijk uit in de definitie van de preek. Praedicatio est manifesta et publica instructio morum et fidei, informationi hominum deserviens, ex rationum semita et autoritatum fonte proveniens. De grondslag van de preek moet rusten op een theologische autoriteit, en hiermede is bedoeld de Heilige Schrift: haec autem debet esse forma praedicationis ut initium sumatur ab auctoritate theologica, tamquam a suo proprio fundamento: maxime ab Evangeliis, Psalmis, Epistolis Pauli et libris Salomonis quia in his specialiter resultat moralis instructio. De aliis ergo libris sacrae paginae sumendae sunt auctoritates, si fuerint necessariae et ad propositum utiles.
In de laatste capita geeft hij aan, op welke wijze men tot de verschillende standen spreken moet. Gelijk vele anderen laat hij zijn theoretische raadgevingen van exempla vergezeld gaan.
Bij Alanus staat dus de moraalprediking, ontleend aan de Heilige Schrift, op de voorgrond. Hij wijst aan wat de materie is van de bediening van het Woord (expositio auctoritatis propositae) maar schenkt aan de pars formalis schier geen aandacht. Van beïnvloeding der klassieke retorica bemerkt men bij dezen homileet weinig of niets.
Van deze invloed is evenmin iets te bespeuren bij de generaal der Dominicaner orde Humbertus de Romanis († 1277), die aan de predikers zijner orde homiletische lessen gaf in zijn Tractatus de eruditione concionatorum, libri II.[67]
Hij trekt te velde tegen allerlei misbruiken in de prediking, vooral tegen de slechte gewoonte om meer te preken naar aanleiding van dan over de tekst. Omnis praedicatio debet fieri de Scripturis Sacris. Sommigen applicant studium suum circa subtilia, circa nova, circa

---

[64] Bij Migne. P.S.L. CLVI. Cf. P.R.E.3 VII 227 seq.; C. G. H. Lentz. Geschichte der Predigt. Braunschweig. 1839 I 235.
[65] Anagoge, spiritualis scilicet intellectus, per quem de summis et coelestibus tractaturi ad superiora ducimur. Migne. 25.
[66] Migne P.S.L. CCX. Cf. J. Wiarda. Huibert Duifhuis, pag. 167 seq.
[67] Maxima Biblioth. Patrum XXV. Cf. Lentz. 1.c. I 239.

sophismata, linguam suam volentes magnificare. Er zijn er ook die meer op de schonnen vorm, letten, dan op de inhoud: similes illis, qui magis curant de pulchritudine scutellae in qua ministrant cibaria, quam de ipsis cibis.
Hij acht de prediking van ten minste even hoog gewicht als het uitdelen der sacramenten. Het Woord van God vervat in de Heilige Schrift is hem de bron der prediking. Deze is, gelijk bij bovengenoemde Middeleeuwse homileten, hoofdzakelijk ethisch van inhoud. Een systematisch opgebouwde homiletiek is dit werk niet en wil het ook niet zijn. Humbertus stelt zich met praktische raadgevingen tevreden.
Op de prediking die uitgaat van een tekst der Heilige Schrift en hoofdzakelijk ethische inhoud heeft wordt ook nadruk gelegd in een klein werk, dat aan Bonaventura († 1274) wordt toegeschreven en tot titel heeft Ars concionandi.[68] De Scholastiek laat zich in deze preektheorie reeds gelden.

Tot de groep homileten die de retorica weinig invloed geven bij het opstellen van de homiletische praecepta maar de thematische prediking begunstigen is uit de veertiende eeuw te noemen Henricus de Hassia (Heinrich von Langenstein) († 1397) die een Tractatulus de arte praedicandi[69] schreef en daarin het Woord van Godals het fundamentum voor de preek handhaafde. Hij wil bij de verklaring de viervoudige interpretatie van Guibert (cf. boven pag. 68) op de tekst toegepast zien. De volledige preek wordt ingedeeld in thema, prothema (de inleiding tot de preekstof), divisio en subdivisio. In het tweede gedeelte van zijn tractatulus worden enkele aan de praktijk ontleende voorschriften gegeven, die betrekking hebben op de uitwerking en voordracht van de preek.
Voorts behoort Surgant tot deze groep. Joh. Ulrich Surgant, pastoor te Bazel, gaf in 1503 uit een Manuale curatorum, praedicandi praebens modum, tam latino quam vulgari sermone practice illuminatum, cum certis aliis ad curam animarum pertinentibus, omnibus curatis tam conducibilis quam salutaris. Reeds in 1516 verscheen van dit in de loop der zestiende eeuw veel gebruikte werk een tweede druk. Surgants boek wordt verdeeld in twee delen: een theoretisch deel (de modo et arte praedicandi) en een praktisch deel (de practica artis praedicatoriae iuxta vulgare theutonicum). Hij toont in de vroegere literatuur zowel de klassieke als de christelijke thuis te zijn en citeert o.a. Augustinus, Cicero en Quintilianus.
Voor hem is de preek een doelmatige uitdeling van het Woord van God. Een preek moet gegrond zijn op de Heilige Schrift. Toch is dit „gegrond zijn op" niet identisch met „geput uit". De inhoud van de preek wordt gevormd door credenda en agenda, geloofsleer en plichtenleer. En tegen een mogelijke opmerking dat de prediker alleen evangelie te brengen heeft, antwoordt hij met hetgeen naar zijn oordeel onder evangelie te verstaan is: omne illud quod reducit homines ad Deum colendum, timendum, et diligendum et quidquid a vitiis retrahit et ad virtutes hortatur, recte evangelium dicitur. Door een dergelijke omschrijving wordt het echt schriftuurlijk begrip van evangelie aanmerkelijk verzwakt en in semipelagiaanschen zin „umgedeutet".
Hij kent de retorica, gebruikt ze in zijn homiletiek, onderscheidt zelfs in de stoffen de drie bekende genera, maar heeft zijn manuale toch niet ingesteld op de retorica der Antieken. Hij blijft het onderscheid tussen kerkelijke en wereldlijke welsprekendheid ten volle erkennen.

---

[68] Opera omnia. Editio Fleming. 1901 Bd. IX.
[69] Cf. O. Hartwig. Leben und Schriften Heinrichs von Langenstein. Marburg, 1858.

Surgant onderscheidt vijf soorten van preken:
1. de homilie uit de oude christelijke kerk,
2. admonitio, een toespraak zonder tekst en verdeling,
3. de thematische preek, die zich in de inleiding bij een tekst aansluit, maar verder vrij zelfstandig het thema ontwikkelt.
4. een bespreking van onderscheiden punten die onder een bepaald thema horen, het is een conglomeraat van verschillende onderwerpen die soms niet eens onder één hoofd kunnen worden saamgebracht. Ten tijde van Surgant werd deze preeksoort in Bazel veel gebruikt. Cruel zegt, dat deze methode ook in andere plaatsen in zwang was en noemt dit terecht een „Zeichen idealen Verfalls auf dem Gebiete der Kanzelrede".[70]
5. De stof wordt in twee of drie delen verdeeld en bij elk deel wordt als bewijs een plaats uit het Evangelie aangehaald.

Wanneer een preek compleet zal zijn, behoort zij naar Surgant de volgende stukken te bevatten: thematis propositio, salutatio populi, divini auxilii imploratio, introductio thematis, divisio thematis vel dicendorum, partium divisionis prosecutio, conclusio. Met wenken voor stijl en voordracht wordt het eerste deel besloten.
Het boek van Surgant is van belang, omdat hij in de Middeleeuwen eigenlijk de eerste is die een volledige homiletiek gegeven heeft en in enigszins geordende samenhang, zich aansluitende bij de hem voorafgaande homileten, die onderwerpen behandeld heeft, welke in een Middeleeuwse homiletiek ter sprake kwamen.

Verwant met Surgant is Hieronymus Dungersheim van Oschsenfurt,[71] die in 1514 te Leipzig een Tractatus de modo discendi et docendi ad populum sacra seu de modo concionandi in het licht gaf.
Hij deelt zijn werk in drie delen in: de praedicatore, de modo quem in praedicatione observet, de auditore.
De preek, die haar fundament moet hebben in de Heilige Schrift, heeft tot inhoud *de credenda, servanda, fugienda, timenda, appetenda.* Ten opzichte van het doel van de preek sluit hij zich bij Augustinus aan. De delen van de preek zijn dezelfde die Surgant noemt. In de pars formalis maakt hij enig gebruik van de retorica, in de leer der pronuntiatio bestrijdt hij de gebreken der clerici. Tot de hoogte van Surgants werk komt Hieronymus niet.

Tegen het einde van de Middeleeuwen doet de klassieke retorica haar intrede in de homiletiek. Deze tracht de homiletiek te seculariseren en haar van haar theologisch karakter te beroven.
In de dertiende eeuw is dit aanvankelijk reeds het geval bij Alvernus († 1249) in zijn *Retorica divina seu ars oratoria eloquentiae divinae, maar* vooral komt de retorica tot heerschappij bij de met de geest van het Humanisme gedrenkte homileten Reuchlin en Erasmus.
Het sterkst bij Johannes Reuchlin († 1522), die in zijn 1504 uitgekomen boekje *Liber congestorum de arte praedicandi* de preek wil opgebouwd zien naar het model der antieke retorica. Zij bestaat uit de volgende delen: principium, lectio, divisio, confirmatio,

[70] R. Cruel. Gesch. der deutschen Predigt im Mittelalter. Detmold 1879. pag. 603.
[71] Cf. J. Wiarda. Huibert Duifhuis. pag. 177-183

confutatio, conclusio.
Ook is de leer van de drie genera der stoffen letterlijk uit de retorica overgenomen: in omni materia vel ethica vel politica vel theologica causarum tria possunt genera occurrere: d e m o n s t r a t i v u m est quod tribuitur in alicuius laudem aut vituperationem; d e l i b e r a t i v u m est quod habet in se suasionem et dissuasionem; i u d i c i a l e est quod positum in controversia habet accusationem aut petitionem cum defensione. Van het evangelie der genade voor zondaren is bij de stof der prediking geen sprake. Het ethische domineert. De predikkunst is facultas hominem alliciendi ad virtutes et contemplationem divinam ex sanctarum scripturarum promulgatione.

Breder van omvang en rijker van inhoud is het geschrift[72] van Desiderius Erasmus († 1536), dat tot titel voert: *Ecclesiastes sine de ratione concionandi* (1535). Het werk omvat vier boeken.

1. Reeds in het eerste boek komt duidelijk uit, dat de homiletiek een soort retorica is. Er is wel onderscheid tussen de profane en de heiligen ecclesiast. De profane ecclesiastae zijn zij, qui principum leges ac magistratuum constitutiones proferunt suadentque plebi, maar de ecclesiastae sacri zijn zij qui summi principis edita, promissa ac voluntatem exponunt suadentque promiscuae multitudini. Al is er onderscheid, ze dienen toch hetzelfde doel nl. ut respublica sit quieta ac tranquilla, eaque tranquillitas impendatur non voluptatibus aut luxui, sed christianae pietati. Hij noemt de verschillende eigenschappen op die de ecclesiast moet bezitten en de ondeugden die hij moet vermijden, waarbij hij zo nu en dan gelegenheid vindt gebreken van de Roomse priesters te gispen.
2. In het tweede boek raadt hij de predikers aan door het lezen van goede schrijvers, als Demosthenes en Cicero, zich te oefenen. Hoe hoog hij de klassieken, ook naar de inhoud, aanslaat, blijkt uit een zin als deze: de moribus nemo felicius scripsit quam Plutarchus, cuius libelli digni sunt qui ad verbum ediscantur. Nadat het doel van de rede is gesteld in docere, delectare, flectere, worden de vijf officia oratoris ook de ecclesiast voorgehouden, nl. inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. De inventio wordt zeer breed behandeld.
3. Het derde boek is gewijd aan dispositio, elocutio, memoria en pronuntiatio. Onder het laatste punt wordt aan de houding van het lichaam bijzondere aandacht geschonken.
4. Het vierde boek biedt een index materiarum en handelt over de stof voor de preek. De inhoud van de concio is lex. Lex Dei semper eadem est quemadmodum Dei voluntas est immutabilis. Varie tamen exhibita est pro ratione temporum et personarum. Het Evangelie is nova lex, lex gratiae. Voor de heerlijke genadebedeling van het Nieuwe Verbond had Erasmus geen oog. Op echt scholastieke wijze worden verder de loci aangegeven die de stof voor de prediking bieden. Van de opvatting der preek als populaire explicatie van het Woord van God staat de humanist Erasmus ver af.

Reformatorisch is Erasmus ook in zijn homiletiek niet. Zijn ecclesiastes is een orator naar het model der Antieken. De geest van het Humanisme doorwaait heel zijn werk. Het formele is

[72] In de grote te Basel verschenen editie van 1540 beslaat het ± 275 pagina's.

hoofdzaak, het materiele komt in laatster instantie en deze materie is weer in de modellen der Scholastiek gegoten. Hoewel in het boek van systematische bouw weinig te bespeuren valt en het blijkbaar niet aus einem Guss geschreven is, heeft het waarde, omdat het een poging is om de predikt heorie op wetenschappelijke wijze te behandelen en in de praktijk, de vele gebreken, waaronder de prediking in zijn tijd leed, te bestrijden.

C. De Roomse homiletiek na de Reformatie.

De Roomse homiletiek van de zestiende eeuw sluit zich over het algemeen nauw bij de humanistische opvatting van Reuchlin en Erasmus aan. De homiletiek wordt voorzien van het adjectivum sacra of ecclesiastica en als species bij het genus retorica ondergebracht.
De Spaansche homileet Lodewijk van Granada († 1588) gaf zijn Ecclesiasticae retoricae sive de ratione concionandi, libri VI, (1578 en 1611), welk werk zich geheel in humanistische richting beweegt.
Carolus Borromeus († 1584) spoorde in zijn Institutiones praedicationis verbi Dei de priesters aan het Woord van God tot de schare te brengen, maar in de op instigatie van Borromeus door Augustinus Valerius uitgegeven Retorica ecclesiastica, 1575, is de heerschappij van de retorica nog onbeperkt.
Hetzelfde is het geval in het geleerde werk van Nicolaus Caussin. De Eloquentia sacra et humana. Libri XVI. Ed. Septima. Lugduni, 1651.

Een nieuwe opvatting breekt zich baan bij de Spaanse homileet Laurentius á Villavicentio in zijn De formandis sacrisconcionibus seu de interpretatione scripturarum populari libri III (1565). Keppler[73] noemt dit werk „een überaus frisch und anregend geschriebenes Buch". Dit oordeel is merkwaardig, omdat genoemd oeuvre van een Gereformeerd theoloog afkomstig is. Laurentius heeft de homiletiek van de Gereformeerden homileet Andreas Hyperius, De formandis concionibus sacris, verschenen in 1562, onder zijn eigen naam in 1565 uitgegeven![74]

De zeventiende en de achttiende eeuw brengen de Roomse homiletiek weinig vooruit. Het aantal werken dat verschijnt is betrekkelijk klein en niet van grote betekenis. De homiletiek wordt beschouwd als een species van het genus retorica, de thematische prediking blijft aanbevolen, van een expositio verbi Dei willen weinigen weten. Fénelon, hoewel hij zelf de retorica hoog schatte, was voor dit euvel niet blind en beval in zijn Dialogues sur 1'éloquence en général et sur celle de la chaire en particulier (1718) de homilie aan als de meest geschikte preekvorm. Tegen het formalisme trad eveneens op Blasius Gisbert met zijn L' éloquence chrétienne dans 1'idée et dans la pratique (1702) zonder evenwel voldoende nadruk te leggen op de preekinhoud als verklaring van het Woord van God in de Heilige Schrift vervat. Die Anleitung zur geistlichen Beredsamkeit (1775) van I. Wurz hechtte eveneens aan het formele te grote waarde.

---

[73] Keppler. art. Homiletik in Kirchenlexikon VI 203.
[74] P. Biesterveld. Andreas Hyperius, pag. 178: „De Roomse biografen van Hyperius, Reussens en Paquot. noemen het vergoelijkend een bewerking. Maar dit is zo niet. Het was eenvoudig een nadruk, en dan uitgegeven voor eigen werk. Hier en daar zijn enkele woorden en uitdrukkingen veranderd, die van zelf de hervormden auteur verrieden".

In de negentiende en de twintigste eeuw zijn van Roomse zijde onderscheiden werken verschenen, die zich met de theorie van de prediking bezighouden. Ten dele zijn deze werken te weinig wetenschappelijk van karakter en te praktisch van opzet als b.v Herr, Praktischer Kursus der Homiletik, Paderborn. 1913: Cajetanus. Praktische Handleiding bij het opstellen van preken. Brussel. 1913: P. W. von Keppler. Nederl. Vert. van A. Killer. Gedenkt onze afgestorvenen. De prediking voor de lijdende zielen des vagevuurs. Amsterdam. 1914. Ten dele zijn deze werken te veel geschoeid op de leest van de retorica, zoals J. Kleutgen. De artedicendi 4, Turijn. 1903, en N. Schleininger, Grundzuge der Beredsamkeit, Freiburg, 1905. Een zeer goed werk van Rooms standpunt is de Homiletik oder Wissenschaft von der Verkündigung des Gotteswortes van C. Krieg, herausgegeben von J. Ries, Preiburg. 1915. Hij vindiceert de zelfstandigheid van de homiletiek ten opzichte van de retorica en bouwt van uit de principia der RoomsCatholieke theologie deze theologische wetenschap op.
Op de R. C. seminaria hier te lande wordt als handboek gebruikt A. M. C. van Cooth en M. J. A. Lans-G. Kuys. Handleiding bi het onderwijs in de gewijde welsprekendheid'. Leiden, 1920, of H. Meyenberg. Homilet. en Katech. Studiën, in het Nederl. vertaald. Kerkrade, 1908.
Door de Capucijners wordt uitgegeven het tijdschrift Der Prediger und Katechet, herausgegeben von der bayerischen Ordensprovinz der Kapuziner. Regensburg.

D. De homiletiek der Luthersen.

In de kerken der Reformatie heeft zich de prediking veel krachtiger ontwikkeld dan in de Roomse kerk. Dit vindt hierin zijn oorzaak, dat de Reformatie het sacrament ondergeschikt maakte aan het Woord en zij in de eredienst aan de bediening van het Woord de ereplaats gaf. Luther en Calvijn waren machtige predikers en hebben, ieder op zijn wijze, de schatten, die zij in de Heilige Schrift ontdekten, aan het volk in de prediking medegedeeld. De Reformatoren hebben door leer en voorbeeld een schare van predikers gevormd, die de zuivere boodschap van het heil in Christus verkondigden. De prediking verloor het karakter van moraalprediking dat ze vóór de Reformatie bij velen had en werd Evangelieprediking.
Tegelijkertijd ontwikkelde zich de theorie van de prediking. die echter onder de Gereformeerden zowel uit principieel als uit wetenschappelijk oogpunt tot groter bloei kwam dan bij de Luthersen, hetgeen ten dele hieruit is te verklaren, dat, terwijl bij de Gereformeerden Andreas Hyperius, een homileet van de eerste rang, aan de spits stond, de Lutherse homiletiek geleid werd door Philippus Melanchthon, die het donum concionandi in geringe mate bezat en wiens homiletische praecepta in het teken van de klassieke retorica stonden. De invloed van "Hyperius is onder de Lutherse homileten duidelijk merkbaar, maar de hoofdrichting werd aangegeven door Melanchtons Retorica.
Melanchthon († 1560) gaf in 1531 zijn voor de tweede maal omgewerkte retorica onder de titel Elementa Rhetorices[75] in het licht. Dit boek is geen homiletiek en mag dus als zodanig niet beoordeeld worden. Toch was het bestemd, om door de theologische studenten met het oog op hun homiletische vorming gebruikt te worden. In aansluiting aan de klassieke retorica onderscheidt Melanchthon de stoffen in drie genera: het genus deliberativum, het genus iudiciale en het genus demonstrativum, waarbij dan ten behoeve van de prediking het

[75] Corpus Reformat. XIII, 416.

genus didascalicum gevoegd wordt. Ego addendum censeo *didascalicum* genus, quod etsi ad dialecticam pertinet, tamen, ubi negociorum genera recensentur, non est praetermittendum, praesertim, cum hoc tempore vel maximum usum in ecclesiis habeat, ubi non tantum suasoriae conciones habendae sunt, sed multo saepius homines dialecticorum more de dogmatibus religionis docendi sunt, ut ea perfecte cognoscere possint.[76]

Meer homiletisch van karakter is een kleine, in 1537 uitgegeven, Dissertatio de officio concionatoris, waarin hij verklaart, dat het aan de klassieke retorica ontleende genus demonstrativum (laudativum) en het genus iudiciale voor de christelijke prediking niet passen. Hij onderscheidt, en dit is een belangrijke verbetering, de preekstoffen in:
1. genus didacticum (pertinens ad genus causae didascalicum;
2. epitrepticum, quod ad credendum;
3. paraneticum, quod ad mores hortatur (in genere deliberativo).
Ook is in dit boekje van betekenis, dat hij bij de predikers op Schriftstudie aandringt. Hoe weinig Melanchthon echter tot het principiële heldere inzicht van Hyperius is doorgedrongen, blijkt hieruit, dat hij de homiletiek opvat als een onderdeel van de retorica: ratio concionandi illius artis (sc. retoricae) quaedam pars vel imago est.

Niet door deze beknopte dissertatio maar door zijn in onderscheiden edities verschenen Retorica heeft Melanchthon op het nageslacht ingewerkt. Het gevolg was dat de prediking als b e d i e n i n g d e s W o o r d s op de achtergrond kwam en het karakter van oratio met onderwijsinhoud op de voorgrond. Door het nadruk leggen op het genus didascalicum werd het intellectualistisch preken bevorderd en deed de l e e r r e d e haar intrede. Door het eenzijdig naar voren schuiven van de eenheid in de rede werd er langzamerhand tussen thematische en tekstuele prediking een tegenstelling geschapen, waarbij de thematische het van de tekstuele won. Zo is Melanchthon door zijn veel gebruikte Retorica de oorzaak geworden, dat de ontwikkeling van de homiletiek in reformatorische richting werd belemmerd en de periode van het dorre orthodoxisme der Lutherse homiletiek in de zeventiende eeuw voorbereid.

Bij de Lutherse homileten in de zestiende eeuw overheerst het formalisme nog niet. Zij erkennen, dat de preek uit de Heilige Schrift moet geput zijn en behandeling van een tekst noodzakelijk is. Evenwel, de gedachte van Hyperius dat de preek zat zijn bediening van het Woord en interpretatio popularis Sola Scripturae tot inhoud zal hebben, heeft bij de Lutherse homileten geen wortel geschoten. De tekst wordt gebruikt als bron, waaruit onderscheiden loci afgeleid worden; verschillende gezichts punten aan de tekst ontleend, worden als thesen in de preek behandeld en deze draagt diensvolgens een „lehrhaft" karakter. Wanneer bij deze intellectualistische preekmethode ten opzichte van de inhoud nog komt een aansluiting aan de retorica van Melanchthon naar de vorm, is de grondslag gelegd voor de eenzijdig verstandelijke en formalistische richting van de latere Lutherse homiletiek.

---

[76] Elem. Rhet. ed. Corp. Ref. 421.

Onder de Lutherse homileten van de zestiende eeuw[77] moet in de eerste plaats genoemd worden Hieronymus Weller († 1573) wiens geschrift *De modo et ratione concionandi* (1562) bij de behandeling van de inhoud van de preek belangrijke gegevens aan Luther ontleent en in het formele onder de invloed van Melanchthon staat. De preek moet schriftmatig zijn en de prediker heeft de taak textum explicare, interpretari. Aan de applicatie schenkt hij niet voldoende aandacht. Van belang is, dat Weller het door vele homileten van de retorica overgenomen traditionele indelingsschema niet aanvaardt, en een zelfstandige indeling geeft, nl. genus didaktikon genus elegphtikon, genus exegetikon. Terecht heeft Schian opgemerkt, dat deze indeling niet logisch is. Exegetikon is aan een heel ander indelingsbeginsel ontleend dan didaktikon, maar dat hier toch is een „Ansatz zu homiletischer Selbstandigkeit".[78]
Andreas Pangratius († 1576) maakt in zijn Methodus concionandi (1571) de homiletiek aan de retorica ondergeschikt en vat de preek op als een naar de eisen der retorica! ingerichte rede over een door een tekst der Heilige Schrift geboden I thema. De preek is meer thematisch dan textueel.
Hoewel de Tractatus de ratione concionandi (1584) van Lucas Osiander († 1604) ook in het teken van de retorica staat, is hij diep overtuigd van het wezenlijk onderscheid tussen de kerkelijke redevoeringen en de oraties der klassieken (non enim parum discriminis est inter orationes sacras et orationes Ciceronis aut Demosthenis). Hij legt nadruk op de inhoud van de preek. Al is hij hierin kind van zijn tijd, dat hij uit de tekst enkele loci wil afleiden, om die verder in de preek te behandelen, het is van waarde dat hij aandringt op schriftuur l ij k e prediking. De prediker moet op zulk een wijze spreken, dat de hoorders hem kunnen verstaan, en daartoe het citeren van heidense schrijvers vermijden. Duo sunt praecipua officia concionatoris: primum, ut textum biblicum recte, dextre et perspicue explicet; alterum, ut ex textu illo, quem explicandum suscepit, salutares doctrinas proponat et auditorum animis infigat.
Meer dan Osiander staat Jacob Andreae († 1590) onder invloed van de retorica. In de na zijn dood uitgegeven *Methodus concionandi* (1595) wil hij dat de concionator de stof voor de preek zal putten uit de Heilige Schrift, maar dan verder dezen inhoud in een vorm zal gieten, die bepaald wordt door de schemata der antieke retorica. De laatste vertegenwoordiger van de homileten der zestiende eeuw is Aegidius Hunnius († 1603), die in zijn Methodus concionandi (1595) dezelfde richting uitgaat als Andreae.

Het schematisme en formalisme dat onder invloed van Melanchtons Retorica reeds in de zestiende eeuw opdook, komt in de zeventiende eeuw tot heerschappij. Heel de Lutherse theologie van deze eeuw draagt een intellectualistisch cachet, verliest al meer het contact met de Heilige Schrift die door de Reformatoren zo luide als haar principium cognoscendi was geprezen, en ontaardt in scholasticisme. De orthodoxie wordt orthodoxisme. Door het ontbreken van een gezonde exegese wordt aan de dogmatiek het levensbloed afgetapt; ze vermagert al meer en wordt ten slotte een geraamte.
De neerslag van het intellectualisme en orthodoxisme is duidelijk waarneembaar in de

[77] D. Schian. Die Lutherische Homiletik in der zweiten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts. art. Theol. Stadien und Kritiken 1899. 62 seq.
[78] Cf. Achelis. Lehrbuch der prakt. Theol. IIs, pag. 108 seq.

prediking en in de homiletiek. Bij de meesten was de prediking geen bediening van het Woord, geen populaire exegese, maar een geleerde verhandeling over begripsmatig verwerkte gedachten, die aan de Heilige Schrift ontleend waren. Vele predikers achtten het nodig op de kansel niet alleen lange vertogen te houden, maar ook te polemiseren tegen allerhande ketterijen en voorstellingen van de valse religies. Ze ontzagen zich niet in de preekpolemiek zelfs argumenten te ontlenen aan klassieke auteurs, als Plato. Aristoteles en Cicero, welke bewijsgronden hier en daar op de kansel in het Grieks of het Latijn werden voorgedragen. Gevolg daarvan was, dat de homileten zich om de schriftuurlijken preekinhoud al minder bekommerden en de *pars formalis* in de loop der jaren al meer begon uit te dijen.

Hierbij kwam een tweede factor, die het formalisme in prediking en homiletiek in de hand werkte, nl. het perikopenstelsel. Dit stelsel heeft in de Lutherse Kerk funest gewerkt, de ontwikkeling van de prediking als bediening van het Woord tegengehouden en de homiletiek in verkeerde banen geleid. De prediker was in zijn tekstkeuze niet vrij en verplicht ieder jaar op dezelfde zondag over dezelfde tekst te prediken. Wilde hij niet ieder jaar dezelfde preek houden maar de nodige afwisseling aanbrengen, dan moest hij wel tot verschillende methoden van stofbehandeling zijn toevlucht nemen. De wetenschap, die hem van een voldoend aantal methoden moest voorzien,; was de homiletiek. Zij werd methodeleer. Homiletiek was ideëtisch met m e t h o d u s concionandi. Door gebruikmaking van verschillende methoden kon dezelfde perikoop telkens naar een ander gezichtspunt in behandeling komen. De methoden werden zelfs genoemd naar de stad, waar ze ontstaan waren. Zo sprak men van de Leipziger, Koningsberger, Jenaermethode, enz. Het kenmerkende van de Leipziger methode bestond o.a. daarin, dat elke preek drie exordia had (exordium generale, exordium speciale, exordium specialissimum) waarvan twee weer een eigen thema en verdeling moesten hebben!
Eenmaal met deze methodensport begonnen, was het einde niet te overzien. Er werden in één homiletiek soms meer methoden gecreëerd, dan een prediker met het grootst denkbaar aantal dienstjaren in zijn leven zou nodig hebben. Hilsemann gaf er nog maar 5. Förster voerde het getal op tot 26, J. B. Carpzovius die in zijn Hodegeticum (1656) er niet minder dan 100 ontwierp, spande de kroon.

In deze eeuw is de oogst aan homiletische werken zeer groot, maar de kwaliteit laat te wensen over. Van de vele, voor de historie der homiletiek weinig betekenende, auteurs van homiletische werken, worden hier slechts de volgende genoemd: Christoph. Schleupner. Tractatus de quadruplici methodo concionandi, 1608.
H. Hulsemann. Methodes concionandi, 1625. Hij gebruikt de vijf genera van Hyperius in dier voege, dat hij er vijf methoden van maakt, waarnaar de tekst behandeld kan worden.
Nicolaus Rebhan. Concionator, 1625, wiens getal methoden „slechts" 25 bedraagt.
Sebastian Goebel. Methodologia homiletica, 1672.
Andreas Hochstätter. De recta concionandi textumque sacrum cum exponendi turn applicandi ratione commentariolus, 1701 (is voor het laatst herdrukt in 1867!). In één kleine paragraaf handelt hij over de materia orationis sacrae, in niet minder dan 45 paragrafen over de forma orationis. Dit kenschetst het gehele werk.
Dit intellectualisme en formalisme moest wel de weg banen voor het rationalisme der

achttiende eeuw. Vóór echter het rationalisme tot volle ontwikkeling kwam, brak ook in de homiletiek een sterke reactie op het scholasticisme zich baan in het Piëtisme, dat in de homiletiek heilzaam heeft gewerkt.

Het Duitse Piëtisme legde weer volle nadruk op de noodzakelijkheid van geloof en bekering, het eiste vroomheid en goede werken als vruchten van de bekering, het vroeg om verklaring van de Heilige Schrift als richtsnoer voor het leven der bekering. Deze gedachten werden ook toegepast in de theorie der prediking. Spener († 1705) leerde, dat het bij de prediking niet in de eerste plaats aan komt op de vorm maar op de inhoud. Zowel in zijn Pia desideria als in zijn Theologische Bedenken laat hij telkens weer uitkomen, dat de prediker zich om het formele en de methodeleer weinig of niets heeft te bekommeren, maar er naar streven moet aan de preek een schriftmatigen inhoud te geven. [79]
Met de methodenleer der 17e eeuw maakte het Piëtisme volkomen tabula rasa. Evenwel bleven de Piëtisten zich aan de perikopendwang onderwerpen. Ze trachtten aan de met het perikopenstelsel samenhangende methodeleer te ontkomen door een andere „methode" in te voeren, nl. de preek zelf heel kort te maken en deze te doen voorafgaan van een inleiding, die eigenlijk een preek was over een zelf gekozen tekst. Uit oratorisch gezichtspunt werd zulk een preek een monstrum, maar de Piëtisten bekommerden zich daarom in het geheel niet. Zij achtten dat het formele van geen betekenis was, bestreden niet alleen de methodenleer. maar verwijderden ook de retorica uit de homiletiek. Het resultaat van deze bestrijding is geweest, dat de antieke retorica nooit weer die overheersende plaats in de homiletiek heeft kunnen veroveren, die ze in de eerste eeuwen na de Reformatie verkregen had. Het Piëtisme leerde voorts dat de prediker niet alleen bekering moest prediken, maar zelf ook een bekeerd mens moest zijn, daar de prediking van een onbekeerden dienaar van het Woord zonder geestelijke vrucht was. Door eenzijdige „Betonung" van de persoonlijkheid verzwakte het Piëtisme het ambtelijk karakter van de prediking.
De voornaamste homileten van het Piëtisme zijn Lange en Rambach. Joachim Lange († 1744) schreef een homiletiek onder de sprekenden titel Oratoria sacra ab artes homileticae vanitate repurgata 1707. In 1729 publiceerde hij nog een werk De iusta concionum mensura. De preektheorie van J. J. Rambach († 1735) verscheen na zijn dood als Erläuterung ober die praecepta homiletica, 1736.
Deze mannen hebben aan het formalisme van de zeventiende eeuw een gevoelige knak toegebracht. Van grote waarde is, dat zij op verklaring van de Heilige Schrift in de prediking, op eenvoud en praktisch karakter de nadruk legden. Doordat zij echter te weinig principieel inzicht hadden, is het bij hen tot een voortbouwen van de homiletiek in reformatorische lijn niet gekomen.

In de achttiende eeuw kwam in de Lutherse theologie de Aufkärung tot heerschappij. De overgang van het scholasticisme tot de van de tijdgeest doordrongen, door de filosofie van

---

[79] „Ich habe von der Zeit an, da ich ettlicher Massen die realia habe fassen lernen, alle die technica und oratoria praecepta sogar bei Seite gesetzt, dans ich kauw etwas mehr von solchen artificialibus mich erinnere, mich also auch gewöhnet, dass, ob ich eine Predigt höre, ich auf nichts dergleichen, was das artificium darin sein möchte. Acht zu geben weiß, sondern allein auf die Sache selbst, und wie es zu Herzen gedrungen."
Theol. Bedenken IV, 228.

Wolff beheerste theologie is gemakkelijk te verstaan. Toen in de theologie, bij het bewerken der dogmata door het verstand, de ratio al machtiger werd, was er maar één stap nodig, om de dogmata niet alleen door de ratio te doen bearbeiden, maar die ook door haar te doen keuren. Alleen dat was te aanvaarden wat door de rede, dit licht der wereld, voor waar werd erkend. Het dogma werd gerationaliseerd, de geloofsinhoud werd tot de laatste rest bewijsbaar gemaakt, voor het mysterie was er geen plaats meer. Het subject plaatstee zich met zijn ratio tegenover het object, de in de Heilige Schrift neergelegde openbaring Gods. Aan dit subjectivisme kon het Piëtisme principieel niet het hoofd bieden, omdat het aan de subjectieve „Belebung" zo grote plaats inruimde en zelf zich in subjectivistische lijn bewoog.

De overgang van de homiletiek der Piëtisten tot die van het Rationalisme wordt gevormd door Johann Lorenz von Mosheim († 1755), wiens postuum homiletisch werk Anweisung erbaulich zu predigen in 1763 het licht zag.[80]
Mosheim steht auf der Grenzscheide zwisen Orthodoxie und Rationalismus.[81] Vooral heeft Mosheim hierom betekenis, dat hij in de Lutherse homiletiek de eerste geweest is die enigermate aandacht geschonken heeft aan de geschiedenis van de prediking en de predikkunde. Door hem zijn ook de werken der Franse en Engelse homileten in Duitsland bekend geworden. In de tweede helft van de achttiende eeuw hebben, ten dele naar het voorbeeld van Von Mosheim, onderscheiden mannen zich toegelegd op de geschiedenis van de prediking, Te noemen zijn: J. G. Walch. Sammlung kleiner Schriften von der gott-wohlgefiilligen Art zu predigen, 1746; H. B. Wagnitz (die in 1781 Hyperius' hoofdwerk opnieuw uitgaf) liet een verzameling homiletische verhandelingen en critieken verschijnen in 1783 en 1785. P. H. Schuler gaf uit zijn nog altijd lezenswaard boek Geschichte der Veriinderungen des Geschmacks in 7 Predigen, 1792-99. Mosheim keert zich bewust tegen de Piëtisten. Van hun drijven naar bekering moet hij niets hebben. Dat bekeerd zijn een noodzakelijk vereiste voor de prediker is, wil hij niet toegeven. Het doel van de prediking is E r b a u u n g, welk begrip zich bij Mosheim niet dekt met hetgeen de Heilige Schrift *oikodomé* noemt. De Erbauung bestaat hierin, dat de preek zich richt tot het verstand om door onderwijzing en redenering te overtuigen en door de overtuiging de wil in actie te zetten en het geluk van de hoorders te bevorderen. De bron waaruit de prediker zijn stof te putten heeft, is de Heilige Schrift en de religio naturalis. Bij de Rationalisten wordt straks het gebied van de geopenbaarde religie al kleiner en dat van de natuurlijke religie al groter, wat in de Heilige Schrift rationeel is kan alleen stof voor de prediking zijn. In het tweede deel dat de regels aangeeft, naar welke de geestelijke welsprekendheid zich heeft in te richten, wijst hij er vooral op, dat de prediker rekening moet houden met de trap van ontwikkeling waarop zijn gehoor staat. Mosheim klaagt er over, dat het peil van ontwikkeling over het algemeen zo laag is. De schare die tot de prediking samenkomt, is voor hem een auditorium en niet meer de gemeente van de Heere Jezus Christus. Zo vormt Mosheim de overgang tot de rationalistische homiletiek der Aufklarung, wier profeet de wijsgeer Wolff was. Geheel juist is deze periode gekarakteriseerd door M. Peters in zijn studie: Was kunnen wir von der Predigtlehre des Rationalismus lernen?[82]

---

[80] Cf. M. Peters. J. L. von Mosheim. Leipzig. 1910
[81] E. Sachsse. Evangelische Homiletik. pag. 27.
[82] N. Kirchl. Zeitschrift. 1914. Heft. 10 und 11.

Hij wijst op vier punten.
- Ten eerste, de p r e d i k e r. De eis van het Piëtisme dat de prediker bekeerd zij, is vervallen. Hij is een leraar der wijsheid, die de nuttigheid van de godsdienst voor het individuele geluk en voor de algemeen welvaart in het licht moet stellen. Deze opvatting, dat de prediker kanselredenaar is, leidt bij hen tot vervlakking en verwereldlijking van het ambt.
Ten tweede, het wezen van de preek. De preek is een onderwijzing, die verlichting ten doel heeft. Het verstand moet verhelderd worden en door het aanbrengen van heldere begrippen wordt de wil in actie gezet. De preek moet licht en warmte geven. Wordt de ratio verlicht, dan worden vanzelf de wilshandelingen goed. Het doel van de preek is *niet bekehren maar belehren.*
Ten derde, de inhoud van de preek. De inhoud wordt veelal genoemd „de Christelijke leer", „de waarheden der Christelijke religie" en daarnaast „de redewaarheden". Het gebied van de „geopenbaarde" religie is klein, het wordt geheel of bijna geheel geabsorbeerd door de „natuurlijke" religie. Wat niet met de ratio in overeenstemming is, als de dogmata van erfzonde, verzoening, rechtvaardiging door het geloof, enz. wordt weggelaten. Deze leerstellingen passen niet meer voor het aufgekärte Zeitalter. De preek moet geen theologie geven, maar religie. De inhoud van de prediking komt in hoofdzaak neer op de bekende trilogie: God, deugd en onsterfelijkheid der ziel.
Ten vierde, de vorm van de preek. Eenvoud en populariteit zijn de twee kenmerken van de preek. Die populariteit ging vaak over tot het vulgaire en banale. Had Von Mosheim nog aan Bijbelse terminologie willen vasthouden, het Rationalisme eiste dat de preek het taalkleed zou dragen van de verheven tijd waarin zij gehouden werd. Daarom moesten woorden van de Bijbel of uitdrukkingen van de confessie vermeden worden.

Vertegenwoordigers der Aufklärungshomiletiek zijn o.a.:
J. Spalding. Die Nutzbarizeit des Predigtamtes. 1772. 1791. Hij tracht aan te tonen, dat het predikambt voor staten en volken heilzaam is, omdat het de moraliteit bevordert en dat het predikambt, om dit doel te bereiken, functioneren moet naar de beginselen van de Aufklärung. Speculaties over triniteit, twee naturen van Christus en dergelijke zijn doelloos, het aanvaarden daarvan is niet nodig ter zaligheid. De inhoud van de prediking is zedenleer. Jezus is onze leraar en ons voorbeeld.
G. S. Steinbart. Anweisung zur Amtsberedsamkeit Christlicher Lehrer unter einem aufgekäkrten und gesitteten Volke. 1779. 17842. De titel van dit boek spreekt voor zichzelf.
J. G. Marezoll. Die Bestimmung des Kanzelredners. 1793. Marezoll is van oordeel, dat niet in de eerste plaats gepredikt moet worden wat Jezus eens leerde, maar datgene wat Jezus zou geleerd hebben, indien hij in dezen verlichten tijd had geleefd. „Wer also die Lehren der Bibel dem Genius unserer Zeiten gemäss entkleidet, der trägt christliche Wahrheiten vor, wenn auch die Form von der biblischen abweicht".[83]
Een bijzondere positie neemt aan het einde van deze periode H. A. Schott in, die schreef: Theorie der Beredsamkeit mit besonderer Anwendung auf die geistliche Beredsamkeit in ihrem ganzen Umfange dargestellt. 3 Teile. 1815. De tweede druk verscheen 1828-46.
In deel I van dit instructieve werk geeft hij een philosophische und religiöse Begrundung, deel II handelt over de inventie, deel III over dispositie, stijl en voordracht. Het specifieke

[83] Die Best. des Kanzelr. pag. 27

onderscheid tussen homiletiek en theorie der welsprekendheid blijkt Schott uit het oog verloren te hebben. daar hij de „geistliche" welsprekendheid als een onderdeel van de algemeen welsprekendheid opvat. Hij stelt de welsprekendheid als gleich berechtigt naast proza en poëzie en doet bij de kenschetsing der verhouding waarin deze tot elkander staan, winst met de psychologische begrippen, waarvan Kant bij zijn criticisme is uitgegaan. Kant nam aan, dat er drie zielsvermogens zijn: het kenvermogen, het begeervermogen en het gevoelvermogen (Billigungs- oder Missbilligungsvermögen). Nu is naar Schott het proza af te leiden uit het kenvermogen, de poëzie uit het gevoelvermogen en de welsprekendheid uit het begeervermogen. Bij de bepaling van de verhouding van religie en moraal wijkt hij van Kant af, die de religie bouwde op de grondslag der moraal. Schott acht ware zedelijkheid zonder religie niet mogelijk. De preek moet „christlich und erbaulich" zijn. Christlich is zij, wanneer ze het Nieuwe Testament tot bron heeft; erbaulich, wanneer ze uit geloof en liefde voortkomt. Het is een verdienste van Schott, dat hij zich boven het lage niveau van de Aufklrungshomiletiek verheft. Van het reformatorisch beginsel, waarnaar de preek is bediening van het Woord in de gemeente des Heeren, is bij hem weinig te bespeuren.
In onderscheiding van Schott, hoewel principieel nauw aan hem verwant, heeft F. Theremin in zijn werk: Die Beredsamkeit eiree Tugend oder Grundlinien einer systematischen Rhetorik 1814, 18372, op de ethische zijde van de welsprekendheid sterken nadruk gelegd.[84]

In de negentiende eeuw begint voor de Lutherse homiletiek met Schleiermacher († 1834) een nieuwe periode, die zich hierdoor kenmerkt, dat in de theologie het zwaartepunt uit het object (de Heilige Schrift) verlegd wordt in het subject (het gelovig bewustzijn), hetwelk voor de homiletiek ten gevolge heeft, dat de prediking niet meer is een bedienen van het in de Heilige Schrift vervatte Woord van God aan de gemeente, maar een uiting geven aan hetgeen aan religieus leven door de prediker wordt ervaren, waarbij dan de Heilige Schrift, als een teboekstelling van hetgeen vroeger werd beleefd, belangrijken hulpdienst kan bewijzen. In de prediking is het religieuze subject werkzaam, dat het in hem aanwezige religieuze leven darstellt en door die Darstellung het religieuze leven van zichzelf en van anderen tot herleving en ontplooiing brengt. Aan dezen Schleiermacheriaanschen greep heeft de Duitse homiletiek tot de tegenwoordige tijd toe, behalve een enkele uitzondering, zich niet meer kunnen ontworstelen.[85]
In het eerste deel van zijn Praktische Theologie, dat over de kerkendienst handelt, geeft Schleiermacher bij het organisme van de cultus eine Theorie der Liturgie, eine Theorie des Gesanges, eine Theorie des Gebetes, eine Theorie der religidsen Rede. Deze theorie van de religieuze rede is Schleiermacher's homiletiek. De stof voor de prediking wordt ontleend aan het religieuze bewustzijn van de prediker, dat in identiteit moet zijn met het bewustzijn van de gemeente en dat gevoed wordt door het lezen van de Heilige Schrift, in het bijzonder van het Nieuwe Testament. Alles was dem eigentümlich christlichen Charakter gemass in der religiösen Erregung Platz findet, kann in der religiösen Rede vorkommen.
Het dogma blijve uit de prediking geweerd. De triniteitsleer b.v. gehört in ihrer Form nicht auf die Kanzel, denn sie ist kein ursprüngliches Element des christlichen Glaubens, sondern ist nur im System als Verhältnis verschiedener Punkte des Systems zu einander. Die

[84] O. Frommel. Theremin. Fin Beisrag zur Theorie und Geschichte der Predigt. 1915.
[85] Cf. A. G. Honig. Schrift èn Ervaring. Kampen. 1920. pag. 48.

Elemente für sich gehören aber zum christlichen Glauben und dürfen nicht von der Rede ausgeschlossen bleiben; nur die systematische Auffassung, da sie kein Akt der Gemutsstimmung ist, gehört nicht hieher.
De prediking is geen verklaring en toepassing van het Woord van God, maar das Wesentliche in der religiösen Rede ist eine Mitteilung des religiösen Bewusstseins, die die Versammlung leicht auffassen kann, und die in einer solchen Region sich bewegt. dass die Hörer geneigt sind sie auf zu fassen.

Met de Aufklärung is Schleiermacher het eens dat het subject bepaalt wat de inhoud van de rede is, evenwel met dit onderscheid, dat de Aufklärung positie nam in het rationele subject en Schleiermacher in het religieuze, door de religieuze stemming aangedane. subject. In verband hiermede legt hij het doel van de rede niet in Belehrung maar in Belebung. Der Zweck, zu dem sie aufgestellt wird, ist kein anderer als das religiöse Bewusstsein der Anwesenden zu beleben. Dass nun hier die Belehrung allerdings auch ein Moment bildet, ist natürlich nicht zu leugnen, aber nur ein untergeordnetes. Die Hauptsache bleibt immer die Belebung des religiösen Bewusstseins, die E r b a u u n g.
Van dit principiële standpunt is het gevolg, dat het ambtelijk karakter van de prediking teloor gaat. Daar de religieuze rede geen verkondiging des Woords is in de naam van Christus, verliest ze haar ambtelijk gezag. De prediking is een vrije toespraak tot de broederen, en Schleiermacher meent in overeenstemming met de oude kerk te handelen wanneer hij zulk een toespraak een homilie noemt. De prediker treedt niet op als een gezant van Christus maar als religieus, 'belebte' persoonlijkheid die eigen religieus leven 'darstellt', met het doel op het religieuze bewustzijn der gemeente in te werken en dit tot verlevendiging te brengen.

De eerste homiletiek, die van Schleiermacheriaansch standpunt verscheen, is die van Alexander Schweizer († 1888): *Homiletik der evangelisch-protestantischen Kirche.* 1848. Een in vele opzichten degelijk werk, dat met de homileten van Gereformeerde confessie zowel in het historisch overzicht als in de thetische uiteenzetting meer rekening houdt dan gewoonlijk bij de Duitse theologen het geval is. Schweizer trekt de subjectivistische lijn van Schleiermacher door en sluit zich bij zijn cultusbegrip aan. De wortel van het homiletisch begrip is het 'cultisch darstellen'. Gepredigt wird das christliche Glaubensleben mit seiner Erleuchtung, seinen Empfindungen und Bestrebungen, der individualisierte Gemeinglaube mit seiner pastoralen und halieutischen Kraft: ein Subjektives, welches objectiv begründet ist, und ein Objektives, welches subjektiv verwirklicht ist, d. h. Christus im heiligen Geiste, oder der heilige Geist ausgegangen von Christus.[86] Nichts, was die christliche Frömmigkeit nicht erregt, und ob es in der Bibel stehe, kann gepredigt werden; ebenso nichts, was nur um des Wissens willen da wäre.

In de lijn van Schleiermacher gaat ook de in zware stijl geschreven homiletiek van C. J. Nitzsch († 1868), onderdeel van zijn Praktische Theologie, 1860, TI. II, het eerste grotere systematische werk over de „praktische" theologie, dat na Schleiermacher in Duitsland verscheen.[87] Nitzsch wijkt daarin van Schleiermacher af, dat hij de verklaring van een tekst

[86] Schweizer. Homiletik. pag. 183.
[87] Nitzsch. Prakt. Theol.2 II pag. 45

der Heilige Schrift nodig acht en in het doel van de prediking niet de *Belebung* maar de *Belehrung* als primair element opneemt. Hij omschrijft de preek als die fortgesetzte Verkündigung des Evangeliums zur Erbauung der Gemeinde des Herrn, eine Verkundigung des durch heilige Schrifttexte vermittelten Worte Gottes, weiche mit lebendiger Beziehung auf gegenwrtige Zustnde und durch berufene Zeugen geschieht.
Bij A. Schweizer sluit zich aan Alfred Krauss, *Lehrbuch, der Homiletik,* 1883, een werk, dat hoewel in Schleiermachers geest, hier en daar Gereformeerde tendensen vertoont. Vooral de pars formalis is „eingehend" behandeld. Ook worden de theoretische beschouwingen met voorbeelden uit de praktijk aangevuld.
In vrij sterke mate door Schleiermacher beïnvloed is H. Bassermann, Handbuch der geistlichen Beredsamkeit, 1885. Ook voor hem is de cultus die Darstellung des religiösen Lebens en de preek die künstlerische Darstellung des Gemeindeglaubens in Form der Rede. De preek heeft niet ten doel te onderwijzen. ze heeft eigenlijk geen doel, ist blosse Darstellung, Selbstzweck.
Daar Bassermann niet ontkennen kan dat er van de preek werkingen uitgaan, valt het hem moeilijk de esthetische opvatting consequent vol te houden, en met grond te beweren dat de preek geen doel buiten zich zelf kent. In deze naar links afbuigende homiletiek is het beste deel de beschrijving van het wezen en de geschiedenis der welsprekendheid.

Enigermate verwant aan Schleiermacher is Chr. Palmer wiens *Evangelische Homiletik* in 1842 verscheen en in zesde druk, bewerkt door O. Kirn, in 1887 het licht zag. Voor hem staat het vast, dat de preek in erster Linie nicht dem wirksamen, sondern dem darstellenden Handeln beizuzhlen ist. Die Gedanken, weiche de Inhalt einer Predigt bilden sind ein Teil des durch Christus, sein Wort und seinen Geist gestifteten, im Prediger persönlich gewordenen Lebens aus Gott, das Wahrheit und Seligkeit ist. Dieses Leben will sich aussprechen, sich bekennen und bezeugen .... [88]
In de materiele homiletiek is Palmer terecht van oordeel, dat in de preek een tekst van de Heilige Schrift dient behandeld te worden en de prediker zich aan de tekst moet houden. Van tekstbehandeling geeft hij vele praktische voorbeelden, grotendeels onbruikbaar voor hem, die de preek opvat als explicatio et applicatio verbi Dei, wijl de tekst al te dikwijls als motto dienst doet. In de Homiletik van G. von Zezschwitz, 1883, derde druk 1890, deel IV van Zöckler's *Handbuch der theol. Wissenschaften* is bijzonderlijk de geschiedenis der prediking en der homiletiek van belang.

Van de homileten die het standpunt der Reformatoren meer of minder nabijkomen en het subjectivisme van Schleiermacher niet aanhangen, is te noemen R. Stier, die in zijn *Grundriss einer biblischen Keryktik* 1830, 18442, het veelszins loffelijk pogen onderneemt alleen uit gegevens der Heilige Schrift een preektheorie op te bouwen. De Keryktik is een theologisch vak in de echte zin des woords, dat de Heilige Schrift tot principium cognoscendi heeft. Stier maakt evenwel een te sterke scheiding tussen natuur en genade, zodat het goede, dat, dank zij Gods algemeen genade, in de „wereldlijke" retorica aanwezig is, door hem niet erkend wordt. De bezwaren tegen de naam Keryktik naar Stiers opvatting, zijn reeds boven besproken.

[88] Evangel. Homiletik. Stuttgart. 1887. pag. 15 seq.

Bewust in oppositie met het subjectivisme van Schleiermacher staat C. F. Gaupp, die in zijn Homiletik waarvan slechts het eerste deel (1852) verscheen, positie neemt in het objectief in de Heilige Schrift gegeven Woord van God. De preek is geen moralische onderwijzing, evenmin een 'Darstellung' van het religieuze bewustzijn, maar een „profeteren" van het Woord van God. Bij de verklaring en toepassing van de tekst laat hij de symbolische opvatting toe.
Bij de confessioneel Lutherse homileet Th. Harnack treffen we in zijn Praktische Theologie Band II enigermate een synthese aan tussen het oorspronkelijk confessioneel Luthers gevoelen en het Schleiermacheriaansche standpunt. De preek is Darstellung und Betätigung des schon vorhandenen geistlichen Lebens zum Zweck seiner Förderung und Erbauung, in der Form des persönlichen Zeugnisses. Und zwar ist sie Verkündigung des von der Kirche geglaubten und bekannten Wortes Gottes mit lebendiger Beziehung auf die gegebenen Zustände.[89]
Een goed werk van evangelische zijde is de postuum verschenen Homiletik van Th. Christlieb. 1893. Hoewel Christlieb aan de invloed van Schleiermacher niet ontkomen is, zit bij hem toch het streven voor, wezen, inhoud en doel van de preek door de Heilige Schrift te laten bepalen.

In de eerste twee decennia van de twintigste eeuw is de oogst aan homiletische werken in Duitsland zeer rijk. Bijna allen, zowel naar de rechter als naar de linker zijde, houden de koers van Schleiermacher, zijn subjectivistisch en laten in het principiële deel van de homiletiek de objectieven factor in de prediking, nl. de Heilige Schrift, niet genoeg tot zijn recht komen. De meest markante figuur uit de laatsten tijd is Niebergall.
Van de homileten op de linkervleugel is J. Gottschick († 1907) nog een man van de ouden stempel. De na zijn dood, in 1908, door R. Geiges naar dictaten van Gottschick bewerkte Homiletik und Katechetik vertoont in hoge mate de gebreken die doorgaans aan postume werken eigen zijn. Ten opzichte van het wezen van de cultus en de betekenis van de preek sluit Gottschick zich bij Schleiermacher aan. De prediker moet uitgaan van het christelijk geloof der gemeente, ook al zijn er velen, die tot de hoogte van het christelijk geloof niet komen. De prediker moet staan in het geloof zijner kerk, hetgeen niet zeggen wil dat hij het met de belijdenisschriften van zijn kerk eens moet zijn, want die belijdenis is historisch „bedingt" en moet ontwikkeld worden. De prediker heeft te verkondigen het geloof der gemeente, mag de Heilige Schrift niet als een formele autoriteit voorstellen, hetgeen geschiedt wanneer de prediking das Schriftwort auf Grund seiner vorausgesetzten Inspiration als das Glauben fordernde Wort Gottes hinstellt. (pag. 17).
De preek heeft tot inhoud de genade en liefde Gods. Omdat zovelen ver beneden het christelijk niveau staan en anderen twijfelen, heeft de prediker eine erweckliche und eine apologetische Aufgabe. Om de mensen tot het christelijk peil op te voeren, helpt het niets, of men al de wet preekt en appelleert aan de vrees voor 't gericht. De preek moet niet heenleiden tot schuldgevoel, maar een toevoorzicht op Gods genade wekken, niet met straffen dreigen maar de schoonheid van de wet in ideaalgestalten laten zien. Christus is het verheven voorbeeld. Zo gaat 't verder in termen en klanken.. die ons uit het Modernisme van de 19e eeuw in ons vaderland overbekend zijn.

[89] Th. Harnack. Prakt. Theologie. 1878. II 159.

Een frisse, maar tegelijk veel kouder wind waait ons tegen uit de geschriften van F. Niebergall, thans hoogleraar aan de universiteit te Göttingen. Zijn standpunt leert men in hoofdzaak reeds kennen uit het werkje Theologie und Praxis, dat in 1916 als 20ste band van de Praktischtheologische Handbibliothek verscheen en tot ondertitel heeft: Hemmungen und Förderungen der Predigt und des Religionsunterrichts durch die moderne Theologie. Hij toont aan, in welken zin de moderne theologie door haar critisch-historische methode, door de godsdienstgeschiedenis en door de religieuze psychologie belemmerend op de praxis heeft ingewerkt, onderzoekt hoe die belemmeringen kunnen weggenomen worden en op welke wijze deze drie factoren de bloei van de praxis kunnen bevorderen. De 'historische critiek' begon met de autoriteit van de Bijbel aan te tasten. Wo Autorität ist, da kritisiert man nicht, und wo kritisiert wird, ist es mit der Autorist aus (14).
Het is uit met de autoriteit van de Bijbel, met de autoriteit van de z.g. heilsfeiten van Kerstmis, Pasen en Pinksteren, welke sagen zijn. God spreekt niet in de Schrift, maar mensen spreken er van God, en dat spreken valt onder de kritiek. Deze negatieve kritiek werkt belemmerend in op de praxis, maar die belemmeringen worden weggenomen, wanneer wij in het middelpunt van het religieuze leven plaatsen het begrip van de religieuze persoonlijkheid. De Bijbelse persoonlijkheden dienen als modellen, welke we moeten navolgen. Men eist tegenwoordig Erlebnispredigt, maar daar onze eigen Erlebnisse spoedig uitgeput zijn, worden de Erlebnisse van de historische typen en gestalten voor ons van betekenis.

Ten tweede is de godsdienstgeschiedenis een belemmering voor de praxis naar oude opvatting. In de godsdienstgeschiedenis verliest het christendom zijn absoluut karakter, het blijkt vele trekken met de andere religies gemeen te hebben, de oorkonden en de kerkelijke middelen van het christendom zijn vol bestanddelen van andere religies. Daardoor ontvangt reeds de zendingsprediking een zware slag en in de catechese kan men niet meer de absolute toon van eigen religie laten horen. Die belemmeringen kunnen op deze wijze opgeheven worden, dat, al blijkt veel van de dogmata, wonderen en heilsfeiten eigendom van heidense godsdiensten te zijn, de gestalten toch als *pièce de résistance* tegenover de historische kritiek blijven bestaan en in deze is waar te nemen een groot vertrouwen op God, waaruit men troost en kracht putten kan. Men kan ook als preekstof verwante stukken uit andere religies nemen, en b.v. bij de paradijsgeschiedenis het Gilgamesch-epos behandelen. Voorts er op wijzen, welke ontwikkeling de religie heeft doorgemaakt en met behulp van de religieuze volkskunde aantonen, hoeveel van de lagere Stufen nog in de tegenwoordige religie is overgebleven.

De derde factor is de religieuze psychologie. Zij heeft de religie als psychisch fenomeen tot object en onderzoekt rücksichtslos alle psychisch gebeuren. Wat bij bekering, visioenen, enz. als bovennatuurlijke inwerking wordt voorgesteld, tracht zij te verklaren door de verbindingslijn met het gewone te zoeken. De religieuze verschijnselen worden afgeleid uit bekende psychische krachten en onder algemeen regels ondergebracht. Zij toont aan, hoe religie gemaakt wordt. Door deze werkzaamheid van de religieuze psychologie ontstaan grote belemmeringen voor de prediking, maar deze vallen weg wanneer wordt aangetoond, dat het

geloof een ethisch optimisme is, waardoor we ervaren dat er in het ethische levensgeluk is. Daarbij voert de religieuze psychologie ons inde diepte der persoonlijkheid en leert ons de historische gestalten zó verstaan, dat wij er iets mee doen kunnen. Zij doet ons ook de middelen aan de hand, waardoor we religieuze verschijnselen kunnen opwekken.
Deze religieuspsychologische kant moet het in de „Praktische Theologie" uit. We moeten hebben een „religionswissenschaftlich begründete Religionspadagogik" (91), een Theorie van de Kirchengemeindliche Erziehungsarbeit. Dieser Anschluss an die Pädagogik und an die Religionswissenschaft wird der Praktischen Theologie eine ganz andre Grundlage geben als die Geschichte der Kirchlichen Tätigkeiten, auf der sie jetzt ruht. Diese bilden doch zumeist nur die wissenschaftliche Fassade, die aber in der Regel nur Fassade und zwar angeklebte Fassade ist. Werden aber die Tätigkeiten der Kirche pädagogisch und religionswissenschaftlich durchgedacht, dann wird sich ein ganz andres Verständnis ihrer Aufgaben und Wege ergeben als aus der Aufreihung von geschichtlichen Daten, wie sie zumeist die Lehrbücher ungeniessbar macht (93).

In overeenstemming met deze beginselen heeft Niebergall gegeven zijn Praktische Theologie, Lehre von der Kirchlichen Gemeindeerziehung auf religions-wissenschaftlicher Grundlage, 1918-19. De „praktische" theologie heeft hier niet tot object het ambt dat door Christus is ingesteld, ook niet de kerk en haar werkzaamheden, maar de plaatselijke gemeente zelf die tot een vastgesteld religieus doel moet opgeleid worden. In het eerste deel, over de grondslag der gemeenteopvoeding, bespreekt hij ideaal en werkelijkheid van de gemeente; in het tweede deel krijgen onder het hoofd „de arbeid der gemeenteopvoeding" godsdienstoefening (preek en liturgie) en catechese, zielszorg en gemeentearbeid een plaats. Deze onderdelen van de religieuze opvoeding der gemeente worden niet uit één beginsel afgeleid, niet als delen van een organisme begrepen, maar eenvoudig genomen omdat de werkelijkheid van het empirische gemeenteleven ze aanbiedt. Van een zelfstandige preektheorie is geen sprake, de preek wordt slechts als onderdeel van de godsdienstoefening beschouwd.

Reeds vroeger heeft Niebergall een soort van homiletiek op psychologische grondslag gegeven in zijn Wie predigen wir dein modernen Mensen, 1906. Dritte Aufl. 1917, waarvan het eerste deel (het materiele) heet: Eine Untersuchung uber Motive und Quietive, en het tweede deel (het formele): Eine Untersuchung über de Weg zum Willen. De prediker heeft tot taak de mensen psychisch bij te staan en hen over hun religieuze moeilijkheden heen te helpen. Hij moet zijn hoorders motieven aan de hand doen, die de wil in een goede richting leiden. Hij moet quietieven bijbrengen, die in staat zijn hun neerslachtigheid weg te nemen. Alle prediking heeft ten doel: opwekken en vertroosten. De prediker moet weten, welke motieven en quietieven uit het Nieuwe Testament geschikt zijn voor de moderne mens en kracht hebben om te werken. Hij mag daarbij de gedachten van het Nieuwe Testament omsmeden naar de behoeften van de tegenwoordige tijd. Vervolgens moet hij zijn mensen leren kennen en door beoefening van de psychologie, theoretisch en praktisch, op de hoogte zien te komen van hun religieuze noden. Men moet de mensen bestuderen, zoals een boer zijn akker moet kennen om te weten of zijn land 't best geschikt is voor aardappelen of voor tarwe. Eindelijk moet hij onderzoeken, hoe hij door zijn preek op de mensen kan inwerken. Dat moet langs zuiver inductieve, empirische weg gevonden worden; de homiletiek moet een

zijn von der Kirchenbank her. Zal de preek werken en de wil der hoorders in actie zetten, dan moet ze verständlich, interessant und wirksam zijn. Didactische stoffen moeten vermeden.

De homiletiek die Niebergall in het tweede deel van zijn Praktische Theologie biedt, komt wat de uitwerking der gedachten betreft met: 'Wie predigen wir dem modernen Mensen overeen.' Geen systematische bouw, geen logische indeling, een met voorbeelden uit de praktijk voorziene sterk subjectief gekleurde beschrijving, die hier en daar in de causerietoon vervalt. Het principiële standpunt is hetzelfde. Het Schleiermacheriaansch subjectivisme wordt in linkse richting doorgetrokken, de gemeente is subject en object van de aan haar ten koste gelegde opvoedingsarbeid. Van een ambtelijke bediening in de naam van Christus is zelfs in de verte geen sprake. Het religieuze subject en wat van Bijbel en Umwelt in hem weerspiegelt, wordt stofbron voor de preek. Wir haben die Aufgabe nicht wahllos und gehorsam alles, was da [in der Heilige Schrift] angeboten wird, zu ubernehmen, sondern auszusuchen, was auf uns und auf unsre Leute noch heute Eindruck macht, denn wir Bind nicht Knechte der Schrift (pag. 139). Die Zeit ist vorbei, da der der beste Prediger war, der am besten de Text auslegte und erschöpfte (184).
Het doel van de preek is 't beïnvloeden van wils en gevoelsleven van de hoorders om daardoor Erbauung und Erziehung te bewerken. Voorts is bij de keuze der stof en het vaststellen van de vereisten voor prediker en preekmethode de empirische psychologie, zowel de algemeen als de speciale, maatgevend. Door studie van de psychologie en omgang met de mensen leert de prediker wat en hoe hij prediken moet. Ob die Leute über die Predigten sprechen, ob sie, was am allerwichtigsten ist, über andere berichten und urteilen, immer gibt es Beiträge zu einer Predigtlehre von unten her, die manchmal besser ist als alle gelehrten Unternehmungen und Systeme (81). Het onderscheid tussen de homiletiek van de Praktische Theologie en van Wie predigen wir dem modernen Mensen bestaat alleen hierin, dat de eerste vollediger is, de voornaamste onderwerpen behandelt die in een homiletiek ter sprake komen en vooral de pars formalis, en dan in psychologische lijn, meer heeft uitgebouwd.

De homiletiek van Niebergall heeft in al haar eenzijdigheid en radicalisme deze verdienste, dat zij ons in herinnering brengt. dat de preek rekening moet houden met de psychische gesteld' beid der hoorders en zich aanpassen bij de religieuze toestanden in de gemeente. Het Evangelie is niet naar de mens maar toch voor de mens en dient naar inhoud en vorm op zulk een wijze gebracht te worden, dat het in de middellijke weg ingang vindt bij de hoorders. Psychologie is een onmisbare hulpwetenschap voor de homiletiek. Het is een feit, dat in de theorie van de ambtelijke bediening niet genoeg gerekend is met de psyche van het object, dat te bearbeiden is. Dit hangt hiermede samen, dat de psychologie een nog betrekkelijk jonge wetenschap is en de religieuze psychologie eerst sedert enkele jaren meer intensief is beoefend. Het is een verdienste van Niebergall, dat hij door zijn geschriften op de noodzakelijkheid van de verbinding der ambtelijke vakken met de psychologie in haar onderscheiden vertakkingen heeft gewezen. Wordt de ambtelijke theologie van een voldoenden psychologische inslag voorzien, dan staat ze steviger, ook als wetenschappelijke

techniek, en werpt ze voor de praxis van de ambtelijke bediening meer vrucht af.[90]
Maar de bezwaren die tegen de homiletiek op empirisch-psychologische grondslag ingebracht moeten worden, zijn van zulk een gewicht, dat Niebergalls standpunt onvoorwaardelijk moet afgewezen.

- Vooreerst is het merkwaardig, dat hij bij de beschrijving van de inhoud van zijn evangelie zakelijk niet uitkomt boven hetgeen de oude school der Modernen heeft geleerd. De profeten en Jezus zijn gestalten, die tot navolging prikkelen. Al wordt zo nu en dan het woord genade gebruikt, de inhoud van zijn evangelie is niet de gave Gods maar het doen van de mens, niet de genade maar de werken. Niebergall handhaaft het *posse* van de mens en ontkent zijn volstrekte verdorvenheid. Hier reiken het Modernisme van ouden en van recente datum elkander de hand. Er is weinig veranderd. Ten tweede is zijn naturalisme een onoverkomelijk bezwaar. De bovennatuurlijke factoren worden zowel bij de totstandkoming van de Heilige Schrift als bij de werking van de prediking in de psyche der hoorders volkomen uitgeschakeld. Indien echter de Heilige Schrift geen Woord van God is, maar een verzameling van woorden der mensen, wat voor zin heeft het dan zich in de prediking aan een tekst uit die Schrift te binden, en daarvan uit te gaan?
- En wat het tweede betreft, leert de ervaring der christenen zelf niet, dat het met behulp van alle psychologie onmogelijk is de werking van het woord te bepalen en er imponderabilia zijn, waar de prediker machteloos tegenover staat? Het gaat niet aan, gelijk Niebergall doet, nu hij het absoluut psychisch determinisme niet aanvaarden wil, dan maar zijn toevlucht te nemen tot het mysterie van de persoonlijkheid. Dit is een asylum ignorantiae. De Christ-gelovigen erkennen, dat ze hun bekering en de zegen onder de prediking van het Woord danken aan de inwerking van de Heiligen Geest. Het bovennatuurlijke is realiteit in het leven dergenen die God in Jezus Christus kennen.
- Als derde instantie is tegen Niebergall in te brengen zijn relativisme, dat het wezenlijk onderscheid tussen het christendom en de andere religies laat vallen. Indien het onderscheid tussen christendom als religio vera en heidense religie als religio falsa niet meer gehandhaafd wordt, en het christendom zijn absoluut karakter moet prijsgeven, heeft men het criterium ter beoordeling van hetgeen in de religio waar of vals is losgelaten, en staat het religieus scepticisme en indifferentisme voor de deur. Men heeft dan geen recht meer tot missieprediking, maar evenmin tot cultusprediking, want de individuele prediker mist elke bevoegdheid zijn gedachten, willingen en gevoelens aan anderen voor te leggen en op te dringen. Hoogstens wordt godsdienst dan nog 'n kwestie van smaak, maar waarheid en waarde hebben op het gebied der religie afgedaan. En toch dorst het hart van de mens naar absolute waarden en vaststaande waarheid. Wij zwakken hebben een vastigheid nodig, waarop we steunen; we behoeven in de branding van het leven een onwrikbare rots, waaraan we ons kunnen vastklemmen. Een kerk, een theologie, die het absoluut karakter van de religieuze waarheid ontkent en volstrekte leervrijheid proclameert, graaft haar eigen graf.
- Ten slotte ontmoet, gelijk boven reeds werd opgemerkt, zijn empirisme de grootste bezwaren. Tegenover Niebergall moet volgehouden, dat een homiletiek zich op empirisch psychologischen grondslag niet laat opbouwen. Door de empirische psychologie der religie

[90] Cf. T. Hoekstra. De psychologie der religie en de ambtelijke vakken. Kampen. 1913

leren we ongetwijfeld ontzaglijk veel religieuze verschijnselen kennen, en benaderen we met het intellect de wijze van beïnvloeding der menselijke psyche. Dit is voor de homiletiek wel van belang, maar het geeft niet genoeg. Zij moet die religieuze verschijnselen niet alleen kennen maar ook waarderen, bij de voorstellingsinhouden tussen waar en onwaar, goed en kwaad onderscheiden, het echte geloof van de suggestie onderkennen, enz. De homiletiek heeft het met geestelijke waarden te doen. En daarom juist kan de empirische psychologie die een zuiver beschrijvende wetenschap is en die zelf tot de waardschatting der psychische verschijnselen niet in staat is, nooit de grondslag r voor de homiletiek zijn. Er is empirisch vast te stellen dat quietieven van bepaalde soort in vele gevallen in staat zullen zijn een ontruste ziel onder bepaalde omstandigheden tot kalmte te brengen. Daaruit volgt echter nog niet, dat de homileet zich van deze quietieven bedienen mag. Eerst wanneer hij de overtuiging (die hem niet van uit de psychologie kan bijgebracht worden) heeft, dat deze quietieven waar en goed zijn, mag hij daarvan, als van geneesmiddelen, gebruik maken. Geestelijke narcotica mag hij niet toedienen. Zodanige principiële onderscheiding brengt de empirische psychologie niet mee, waarom zij nimmer de grondslag van de homiletiek kan zijn.[91]

Verwant aan Niebergall is M. Schian, die in 1906 het licht deed zien een werkje getiteld Die Predigt. Eine Einfuhrung in die Praxis. Een tweede herziene uitgave verscheen in 1911 onder de titel Praktische Predigtlehre, een stel raadgevingen voor vrijzinnige kandidaten in de theologie. Een preek is een godsdienstige redevoering, geen verkondiging van zuivere leer, geen praktische exegese van een bijbeltekst. Men kiest eerst een onderwerp en zoekt dan een tekst, die eigenlijk wel gemist kan worden. Radicaal als Niebergall sluit hij zich bij diens psychologische eisen geheel aan. Zijn Grundriss der praktischen Theologie, 1921, opent op dit gebied geen nieuwe gezichtspunten.

Van de Duitse homileten uit de laatste tijd die in hun theologische beschouwing meer rechtsch staan, heeft F. L. Steinmeyer (1900) zich betrekkelijk weinig door Schleiermacher laten influenceren. Het eigenaardige van zijn door M. Reyländer in 1901 uitgegeven Homiletik is, dat zij afgeleid wordt uit een Lehnsatz der „praktische" theologie. Deze Lehnsatz luidt: Die Predigt ist derjenige Teil des Christlichen Kultus, welcher die Andacht der Gemeinde zu ihrer spezifischen Höhe erheben solt.
Aus diesem Satze werden sich alle Grundbegriffe der Homiletik ergeben, zu ihm alle Details zurückführen, an ihm alle ihre Resultate sich erproben müssen. Zowel de substantie van de preek als haar vorm en haar doel worden uit deze Satz afgeleid. Tegen deze methode van Steinmeyer zijn gewichtige bezwaren aan te voeren. Het gaat niet aan om uit een enkelen Satz deductief de voornaamste principia van een (niet formele) wetenschap af te leiden. Afgezien nog van het feit, dat de formulering van deze Satz niet nader wordt geadstrueerd, is het alleen door een gekunstelde en gewrongen redenering mogelijk uit het begrip Andacht af te leiden, dat de stof voor de prediking het Woord van God is, en uit het begrip gemeenschappelijke Andacht de conclusie te trekken, dat de preek een organisme moet zijn.

[91] Cf. T. Hoekstra. Homiletiek op empirisch-psychologische grondslag. Art. Geref. Theol. Tijdschr. Vijftiende jaargang 1914 pag. 30; Id. De .,Praktische Theologie" van Niebergall. Art. Geref. Th. T. ziste Jaargang pag. 447. J. Waterink. Plaats en methode van de ambtelijke vakken. pag. 105.

Het theologisch karakter van de homiletiek komt in het principieel gedeelte op deze wijze te veel op de achtergrond.
Het verdient waardering, dat Steinmeyer verder bij de uitwerking de schriftuurlijke inhoud van de preek handhaaft. De substantie mag niet ontleend worden aan het individueel christelijk bewustzijn van de prediker noch aan het algemeen religieus bewustzijn der gemeente hetwelk een abstractie is, noch aan de theologische wetenschap, maar aan het Woord van God. De tekst is de bron waaruit de preek haar inhoud put. De stof wordt gevonden door homiletische exegese, waarbij Steinmeyer aan het typisch-symbolische of allegorische te groten invloed toekent. Hij heeft ook deze grote verdienste, dat hij veel studie gemaakt heeft van Hyperius, hem hoog gewaardeerd en aan de Duitse homileten ter bestudering en navolging heeft aanbevolen.

Van H. Hering's *Die Lehre von der Predigt* (1905) is de eerste helft gewijd aan een voor een groot deel uit de bronnen bewerkte geschiedenis van de prediking. Van de na-reformatorische predikers en homileten beperkt hij zich bijna geheel tot Duitsland. De tweede helft geeft een theorie van de prediking en bespreekt, na Prolegomena, Wesen und Grundverhltnisse der kirchlichen Predigt en daarna die homiletische Methodenlehre. De preek is volgens Hering amtliche öffentliche Verkündigung des Evangeliums vor der Gemeinde. Het evangelie is in hoofdzaak beperkt tot het Nieuwe Testament; het Oude Testament heeft als Godsopenbaring minder waarde. De verkondiging des Evangelies is een getuigenis van de prediker. Het getuigenis der apostelen aangaande Christus en het getuigenis van de prediker in onze tijd staan principieel op één lijn.
Dit is niet juist. *Alleen de apostelen konden zeggen: hetgeen wij gehoord hebben, hetgeen wij gezien hebben met onze ogen, hetgeen wij aanschouwd hebben en onze handen getast hebben van het Woord des levens, dat verkondigen wij u* (1 Joh. 1 : 13). Door het marterion van de apostelen kunnen wij alleen gemeenschap hebben met Jezus Christus. Homiletiek is geen martyretiek.[92]

Een goed geschreven werk is de Homiletik van P. Kleinert die in 1907 verscheen. Hij vat de prediking op als bediening van het Woord in het midden van de gemeente. De prediker is verbi divini minister. Het Goddelijk Woord is stof voor de preek. Dit Goddelijk Woord is echter niet identiek met de Heilige Schrift. Hij verzet zich in de homiletische stofleer tegen Hyperius, voor wie de preek een praktische uitlegging van de tekst is. Een preek is geen explicatio maar applicatio. De inhoud van de preek is de Goddelijke heilswil, geopenbaard in Jezus Christus. Waaruit kunnen wij Jezus Christus leren kennen?
Ten eerste uit het christelijk bewustzijn, zegt Kleinert, hetwelk de eerste stofbron is. Maar niet alles wat in het christelijk bewustzijn aanwezig is kan als preekstof dienen. De stof moet kerkelijk zijn, d.i. voor de gemeente geschikt. Om nu te weten welke stof in het christelijk bewustzijn voor de gemeente geschikt is, hebben we een criterium in de zelfopenbaring van het Woord in de Heilige Schrift. De Schrift is geen bron voor de preek, maar legitimeert de preek. Deze moet dus 1. christelijk 2. kerkelijk 3. Bijbels zijn.
Uit deze principiële beschouwing van Kleinert blijkt. hoe dicht deze homileet bij Schleiermacher staat en hoe ver hij van het inspiratiebegrip der Reformatoren verwijderd is. Zijn standpunt lijdt aan innerlijke tegenstrijdigheid. Wanneer we de vraag stellen, waaraan

[92] Cf. pag. 18, waar de naam martyrctiek bestreden wordt

dankt het christelijk bewustzijn (hetwelk op zichzelf reeds een zwevend begrip is) zijn inhoud, dan moet geantwoord. niet aan inspiratie bij de prediker maar aan de Heilige Schrift. De illuminatie van de Heilige Geest brengt in het christelijk bewustzijn geen nieuwe inhoud, maar doet kennen de in de Heilige Schrift aanwezigen inhoud. Kan men nu de inhoud van de Schrift weer aan de Schrift legitimeren? Hier schuilt een denkfout. Wie als Kleinert Gods Woord wil prediken, kan niet tot stofbron nemen het christelijk bewustzijn maar moet die zoeken in de Heilige Schrift. Gelijk door de meeste homileten, wordt ook door hem het Oude Testament als van minder waarde beschouwd. In de formele homiletiek stelt hij drie grondeisen:
1. Einheit, de preek moet zich om één gedachte concentreren.
2. Selbheit, het persoonlijk element mag in de preek niet gemist worden.
3. Ganzheit, ze moet afgerond zijn en de delen moeten tot het geheel in de rechte verhouding staan.

E. Ch. Achelis († 1912) heeft in het tweede deel van zijn *Lehrbuch der Praktischen Theologie* (1911) de homiletiek opgenomen.[93] Aan het Schleiermacheriaansch subjectivisme is ook hij niet ontkomen. Op de aan het subject (de prediker) te stellen eisen wordt de meeste nadruk gelegd, als vergoeding daarvoor, dat de betekenis van het object (de Heilige Schrift) aanmerkelijk wordt verzwakt. De ambtsdrager die namens de kerk aan de kerk het Woord van God verkondigt, heeft tot stofbron voor de preek niet de vage grootheid van het christelijk bewustzijn, maar de Heilige Schrift. Evenwel is slechts de Heilige Schrift alleinige Quelle des Predigtstoffes met een dubbele beperking:
1. in zover zij de in enige mate belijdende gemeente bouwt.
2. in zover zij oorkonde der heilsopenbaring is en alzo Christus verkondigt.
Deze reserves onderstellen dat er gedeelten in de Heilige Schrift zijn, die de gemeente niet bouwen en Christus niet tot inhoud hebben. En dit is inderdaad volgens Achelis het geval. Hoewel hij aan het Oude Testament, vooral aan de Psalmen, meer waarde hecht dan de Duitse homileten in doorsnee doen, zegt hij toch, dat er in het Oude Testament gedeelten zijn die de christelijke ethiek weerspreken en oud Israëlitische volksverhalen 'ohne alle Verwendbarkeit' (pag. 164). Ook heeft Paulus' argumentatie voor de verzoeningsleer voor Achelis haar waarde ingeboet. We moeten er niet op letten *hoe* Paulus dit bewijst, maar *wat* hij bewijst! De stofbron wordt ontsloten door de homiletische interpretatie, die de wetenschappelijke exegese onderstelt (158).
Terecht trekt hij te velde tegen een gebruik van de tekst, dat met de historisch-literarische exegese in strijd is. In de formele homiletiek geeft hij bij goede historische oriëntering uitnemende wenken voor de praktijk. Van de psychologie in hare betekenis voor de homiletiek heeft hij geen kennis genomen.

Dit is evenmin het geval in de *Evangelische Homiletik* van E. Sachsse († 1917), die in 1913 verscheen.[94] Hij handhaaft het wezenlijk onderscheid tussen retorica en homiletiek. De preek heeft een hoger doel en een hogeren inhoud dan de „wereldlijke" rede. Het wezen van de christelijke prediking is verklaring van een gedeelte der Heilige Schrift met toepassing op

[93] Dr. L. W. Bakhuizen van de Brink heeft een Nederlandse bewerking bezorgd van Achelis' Prakt. Theol.
[94] Cf. T. Hoekstra. Nieuwere homiletische literatuur. Art. Geref. Theol. Tijdschrift. Vijftiende Jaargang. pag. 432. seq.

de religieuze behoeften der gemeente. Zij is de vrije verkondiging van het Goddelijk Woord tot opbouw der gemeente van Christus. Doordat Sachsse als gelovig man reageert op de ellendige toestanden in de evangelische kerk in Duitsland, komt het ambtelijk karakter van de prediking niet voldoende tot zijn recht en neemt ook hij de bewering over, dat een preek is een getuigenis van de Goddelijke waarheid op grond van persoonlijk beleven. In verband hiermede noemt hij drie bronnen waaruit de preek voortkomt: het Woord van God, de ervaring van de prediker en de behoefte der gemeente, terwijl er in het wezen der zaak voor Sachsse toch maar één „Quelle" kan zijn, nl. het Woord van God, vervat in de Heilige Schrift. Immers het getuigen van de waarheid als persoonlijk Erlebnis is geen objectief element in de preek. De eis is, dat de dienaar van het Woord een kind Gods zij. Daar gaat niets af. Maar de geestelijke staat van de prediker is niet één van de constitutieve elementen of één van de bronnen van de preek.
De stof voor de prediking is de openbaring Gods in Christus, vervat in de Schriften des Ouden en des Nieuwen Testaments. Hoewel het Oude Testament bij Sachsse nog niet op zijn volle waarde wordt geschat, onderscheidt hij zich gunstig van de meeste homileten, die het Oude Testament minderwaardig achten en het als stofbron voor de prediking zeer ver beneden het Nieuwe Testament stellen.
Het formele deel van de homiletiek is door Sachsse beknopt behandeld. Met name is aan de voordracht te weinig aandacht geschonken.
Al kleven aan Sachsses werk gebreken, zijn boek is het beste, dat in de laatste twintig jaren op homiletisch gebied in Duitsland is verschenen.

Voorts zij nog gewezen op het werk van A. Eckert, van wiens *Praktische Theologie in Einzeldarstellungen* in 1914 Band I het licht zag onder de titel *Die Gemeindepredigt der Gegenwart.* Het is, wat het standpunt betreft nauw aan Kleinert verwant, doch praktischer van karakter.
In het traditionele Schleiermacheriaansche spoor gaat J. Boehmer in zijn *Praktische Theologie im Grundriss* Deel I in 1913, Deel II in 1919. Er wordt menige praktische wenk in gegeven, die niet navolgenswaardig is.
Van de tijdschriften in Duitsland die zich op homiletisch terrein bewegen, zijn te noemen: Monatschrift fur Pastoraltheologie en Pastoralbkitter fur Predigt, Seelsorge und Kirchliche Unterweisung.

Een waardig representant van de Lutherse homiletiek buiten Duitsland is in de tegenwoordige tijd M. Reu, professor aan het Wartburg Seminarie te Dubuque, Iowa, N. Amerika, wiens *Homiletics,* a manwal of the theory and practice of preaching in 1922 te Chicago verscheen. Zijn Luthersch standpunt komt o.a. hierin uit, dat hij de predikant laat optreden namens de kerk. De preek is the proclamation of the; Word of God .... This proclamation is made by the properly appointed minister acting as instrument of the congregation. The congregation, invested as it is with the sacred office, speaks and preaches through the minister (pag. 65 en 66). Evenzo is het in overeenstemming met de Lutherse homiletiek in het algemeen, wanneer hij de waarde van het Oude Testament voor de prediking niet hoog aanslaat. Ten opzichte van het Oude Testament is het nodig: to distinguish between those parts that lend themselves and those that do not lend themselves

to homiletical treatment (pag. 271).
Hiermee staat in verband dat, hoewel generaal genomen de Heilige Schrift de enige stofbron is voor de prediking, Reu toch van oordeel is, dat we in de canonieke boeken moeten onderscheiden between those portions which are and those which are not adapted to serve as source of materials for the sermon .... Whatever does not in some degree present Christ nor lead to the true edification of the congregation cannot serve as material for the sermon (pag. 254 en 255).
Dit werk onderscheidt zich gunstig van verreweg de meeste Amerikaanse handboeken voor preektheorie, omdat het meer wetenschappelijk van opzet is en meer over wezen en doel der prediking geeft dan gewoonlijk geschiedt. Reu sluit zich dicht aan bij de opvatting der Lutherse theologie uit de reformatorische periode. De prediker moet de Heilige Schrift tot basis van zijn preek nemen en de exegese van de tekst is een gewichtig bestanddeel van de preek. The sermon is nothing else than the offer and proclamation of the Word (pag. 44). The heart and tentre of the Word, as well as of the whole laving revelation of God, is Jesus Christ (pag. 57).
Hij is van oordeel, dat de preek een confessioneel stempel moet dragen. A sermon without confessional stamp is colourless. Confession is the correlative and necessary expression of living faith. And since the Church is the communion of believers founded by the Holy Spirit through Word and Sacrament, it too will need to confess its faith and publicly express its unity by means of a common creed.
Van de jongste homiletische handboeken, die de Lutherse geest ademen, is het werk van Reu een van de beste.

Resumerende kunnen we van de ontwikkeling der homiletiek in de Lutherse theologie zeggen, dat zij aanvankelijk onder invloed van Melanchthons retorica kwam te staan. De homiletiek van de 17de eeuw legde nadruk op de Schriftmatigheid van de preek, beschouwde echter de tekst meer als bron voor loci dan als een voor de gemeente te ontvouwen Woord van God. Hierdoor werd het formalisme in de homiletiek voorbereid, dat gevoed werd door de aan het perikopenstelsel vastgekoppelde methodeleer. Dit formalisme, hetwelk in de piëtistische homiletiek een weldadige reactie in het leven riep, baande de weg voor het rationalisme der achttiende eeuw. Op de drempel van de negentiende eeuw staat Schleiermacher die zich wel tegen !het rationalisme keert, maar zich met het rationalisme afwendt van de theologie der Reformatoren van de zestiende eeuw. De Heilige Schrift wordt niet meer erkend als principium theologiae, de kerk en hare werkzaamheden worden object van de praktische theologie, de homiletiek geeft een theorie van de religieuze rede, die haar inhoud put, uit het algemeen christelijk bewustzijn. Dit subjectivisme van Schleiermacher heerst in de Duitse homiletiek vrijwel tot de tegenwoordige tijd toe, zowel naar de linker als naar de rechterzijde. De mannen van de linkerzijde nemen hun standpunt in het vrijzinnig denkend, willend en gevoelend subject, die van de rechterzijde in het meer of minder rechtzinnig denkend, willend en gevoelend subject. Slechts enkelen als Steinmeyer en Sachsse, bieden enige tegenstand tegen het subjectivisme en bewegen zich enigermate in de reformatorische lijn. Reu in Amerika is in de allerjongsten tijd een vertegenwoordiger van de beslist confessionele richting. Een nieuwe richting is ingeslagen door Niebergall, die in zijn homiletiek uitgaat niet van de kerk, maar van de empirische gemeente, en met behulp van

religieuze psychologie en religieuze volkskunde tracht te vinden wat en hoe gepreekt moet worden. Onder de rechts staande Lutherse homileten heeft nog geen enkele de synthese van homiletiek en psychologie beproefd.

E. De homiletiek van de Gereformeerden.

De eerste Gereformeerde homileet van betekenis is Hyperius geweest. Zijn naam is eigenlijk Andreas Gerhard, maar naar zijn geboorteplaats, Yperen in Vlaanderen, heeft hij zich later Hyperius genoemd. Hij is geboren in 1511 en in 1564 te Marburg gestorven, waar hij aan de hogeschool de dogmatische, exegetische en ambtelijke theologie doceerde. In een rijk gedocumenteerde biografie heeft Prof. Biesterveld in 1895 het leven en de werken van Andreas Hyperius als homileet beschreven.[95]
Van de vele werken, die Hyperius geschreven heeft, zijn voor de homiletiek van belang Topica theologica (1561) dat handelt over de wijze waarop de stof voor de preek te vinden is, en zijn hoofdwerk: *De formandis concionibus sacris seu de interpretatione sacrae scripturae populari.* De eerste druk van dit werk verscheen in 1553. Hyperius gaf zelf in 1562 een tweede, sterk vermeerderde druk, waarvan in 1781 een herdruk is bezorgd door Wagnitz. Van de uitgave van 1553 en van zijn catechetiek is een Duitse vertaling verschenen.[96]
Hyperius deelt zijn homiletiek in twee delen. Het eerste deel geeft de algemeen homiletiek en handelt ever datgene, wat alle preken gemeen hebben. Het tweede of bijzondere deel bespreekt de verschillende soorten van stoffen.
In het eerste hoofdstuk wordt al terstond te kennen gegeven wat we onder de prediking hebben te verstaan, n.l. de bediening van het Woord. Preken is het geven van populaire Schriftverklaring. Er moet wel onderscheiden worden tussen de populaire Schriftuitlegging en de wetenschappelijke exegese. De laatste is op haar plaats in de scholen en geschiedt naar wetenschappelijke eis. De populaire exegese is zulk een uitlegging der Schriften, die eenvoudig en praktisch is en voor ieder te verstaan. In de preek wordt de populaire Schriftverklaring voorgedragen in oratorische vorm.
Daar het predikambt een voortreffelijk ambt is, en de concionator optreedt als een dienaar van Jezus Christus, moet de drager aan bijzondere vereisten voldoen. Hij moet degelijke kennis hebben, zich kenmerken door zuiverheid van zeden (het is vruchteloos wanneer iemand door zijn wandel afbreekt wat hij met zijn prediking bouwt; het leven moet het zegel zijn op de leer) en geschiktheid bezitten om onderwijs te geven.
Van groot belang is het vierde hoofdstuk, waarin Hyperius zeer juist de verwantschap en het onderscheid van retorica' en homiletiek tekent. Dat de concionator en de orator veel gemeen hebben, is reeds door Augustinus in zijn de doctrina christiana lib. IV uiteengezet. Ook de prediker heeft te maken met inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Zelfs kan de concionator het drievoudig doel van de rede, hetwelk bestaat in docere, delectare, flectere,

---

[95] Cf. P. Biesterveld. Andr. Hyperius, voornamelijk als homileet, Kampen. 1895: Art. Hyperius P.R.E.3; F. L. Steinmeyer. Die Topik im Dienste der Predigt. 1872. pag. 12 seq.; K. F. Muller. A. Hyperius. 1895; M. Schian. Die Homiletik des A. Hyperius. in Zeitschrift fur Praktische Theologie. 1886 en 1897.
[96] Die Homiletik und Katechetik von Andreas Hyperius, verdeutscht und mit Einleitungen versehen von E. Ch. Achelis und E. Sachsse. Berlin. 1901.

overnemen. Ook de onderscheiding der stijlsoorten (genus sublime, genus humile, genus mediocre) is voor hem van belang. Hyperius verwijst naar de handboeken der retorica en raadt aan die te bestuderen. Toch is er een belangrijk verschil tussen homiletiek en retorica. Het komt reeds uit bij de voordracht, maar vooral zien we het bij de inventio.

Van betekenis is ook de leer van de zes genera concionum. In de editie van 1553 spreekt hij van gezichtspunten, waarnaar een bepaald gedeelte der Heilige Schrift behandeld kan worden. Het zijn usus, die uit een Woord van God kunnen afgeleid worden. In de editie van 1562 zijn ze tot genera geworden en brengt hij een bepaalde preekstof onder bij een of ander genus. In deze leer van de genera kiest hij positie tegen de oude retorica, die onderscheidde: genus demonstrativum, genus deliberativum, genus iudiciale. Melanchthon had die genera overgenomen en er alleen het didactische genus, met het oog op de prediking, aan toegevoegd. Hyperius acht de indeling van de retorica onbruikbaar en ontleent zijn indeling aan de Heilige Schrift n.l. aan 2 Tim. 3 : 16: en aan Rom. 15 : 4. Er zijn dus stoffen *tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing (opvoeding) en tot vertroosting.* Hierbij voegt hij nog een zesde, n.l. het genus mixtum, waaronder hij stoffen samenvat, waarin verschillende stukken van de andere genera voorkomen. Hij onderscheidt dus de volgende genera:
1. genus doctrinale
2. genus redargutivum
3. genus institutivum
4. genus correctorium
5. genus consolatorium
6. genus mixtum.

De eerste vijf kunnen, gelijk Hyperius terecht inzag, tot een drietal herleid worden, n.l. genus gèoostikon, genus Jpractikon en genus paraklétikon. Terwille van de duidelijkheid kiest hij echter de indeling in vijven.
Deze leer van de genera, die meestal omgevormd zijn tot usus, is gemeengoed geworden bij de Gereformeerde homileten van de zestiende en de zeventiende eeuw.

Bij de behandeling van de onderdelen van de preek neemt de confirmatio bij Hyperius een brede plaats in. Hoewel zijn homiletiek in het geheel niet op de psychologie is afgestemd, valt niet te ontkennen, dat hij vooral in dit deel tal van praktische psychologische gegevens heeft verwerkt en met voorbeelden heeft geïllustreerd, dat men naar de behoeften der hoorders moet prediken.
Die psychologische trek wordt eveneens aangetroffen in het slothoofdstuk van het eerste deel, dat over het opwekken van de affecten handelt. De hoofdaffecten zijn vreugde, hoop, vrees en droefheid. Reeds dit éne hoofdstuk is voldoende om ons er van te overtuigen, dat de vader van de Gereformeerde homiletiek allerminst wilde dat de preek een *leerrede* zou zijn. Met voorbeelden van redevoeringen uit de Heilige Schrift, die de affecten in actie zetten of tot zwijgen brengen, eindigt het eerste boek.
In het tweede boek worden de bovengenoemde genera concionum achtereenvolgens besproken en aangegeven, op welke wijze de preekstof van een bepaald genus het vruchtbaarst voor de hoorders te behandelen is en welke fouten te vermijden zijn.
Wanneer men deze eerste Gereformeerde homiletiek vergelijkt met hetgeen de praeceptor

Germaniae aan de Lutherse concionatores gaf, springt het onderscheid terstond in het oog. Hoe ver gaat Hyperius als homileet boven Melanchthon uit! Het is daarom te betreuren, dat de meeste latere homileten niet in dezelfde stijl op de door hem gelegde grondslag hebben voortgebouwd. De Lutherse homileten en vele van de Gereformeerde hebben Hyperius niet genoeg gewaardeerd. Door de onderzoekingen van Steinmeyer, Biesterveld e.a. is eerst in de negentiende eeuw in het licht komen te staan, van welke grote waarde de homiletiek van Hyperius is.

Er zijn in zijn hoofdwerk, dat inderdaad een standaardwerk is, wel leemten aan te wijzen. De indeling in een algemeen en een bijzonder deel is niet gelukkig, omdat hier heel moeilijk is uit te maken wat algemeen en wat bijzonder is, en dit aanleiding geeft tot ongewenste en onnodige herhalingen. Trouwens de auteur treedt telkens in allerlei finesses en is in de behandeling van onderdelen wijdlopig. Daarbij komt, dat van het schema der antieke retorica nog te veel door Hyperius is overgenomen. Hierin was hij kind van zijn tijd.
Tegenover deze debetzijde is aan de creditzijde zoveel winst te boeken, dat zonder overdrijving kan verklaard, dat de Gereformeerden in Hyperius' de formandis concionibus sacris een waardevolle homiletiek bezitten.
Hoe juist is het onderscheid tussen homiletiek en retorica aangegeven. Hoe goed weet hij de gaven Gods, door de algemeen genade ons geschonken, te waarderen. Hoe krachtig handhaaft hij het onderscheid, en verzet er zich tegen, dat de homiletiek onder het genus retorica of oratoria zou thuis te brengen zijn. Waren alle latere Gereformeerden in dit opzicht maar bij Hyperius ter school gegaan!
Hij vat de preek op als bediening van het Woord in de gemeente des Heeren en omschrijft haar als een populaire interpretatie van de Heilige Schrift. Op het ambtelijk karakter van de prediking legt hij vollen nadruk. De stof voor de preek is niet doctrina of moraal, maar het ganse, rijke Woord van God.
Van betekenis is ook, dat hij in zijn homiletiek zich niet bepaalt tot een stel formele regelen en het concipiëren en voordragen van de preek, maar de materie van de preek ten voeten ,uit tekent en daaraan zijn genera concionum dienstbaar maakt.
Voorts moet erkend worden, dat, in aanmerking genomen de lage stand der psychologie in Hyperius' dagen, het psychologisch element in zijn homiletiek tot zijn recht komt. Hij moet roeien met de riemen die hij heeft, maar de koers die hij neemt is goed. Wat dit betreft kan een homiletiek van onzen tijd het hem moeilijk verbeteren. Naar waarheid schrijft Biesterveld: „met recht menen wij dus de verdiensten van de eersten Gereformeerden homileet voor dit deel der theologische wetenschap groot te mogen noemen. Als wetenschappelijk, als Gereformeerd, als praktisch homileet is hij een man van betekenis". Pag. 128
De latere Gereformeerde homileten in Duitsland hebben de lijnen van Hyperius niet altijd even zuiver doorgetrokken en zijn b.v. ten opzichte van de verhouding van homiletiek en retorica niet allen tot het heldere inzicht en principieel juiste standpunt van Hyperius gekomen.

Wilhelmus Zepperus, dienaar van het Woord te Herborn, leerling van Hyperius gaf in 1598 uit: *Ars habendi et audiendi conciones sacras.* Een samenvatting hiervan nam hij op in de tweede

editie van zijn *Politia ecclesiastica* (1607). In Lib. II cap 7 handelt hij de methodo vel ratione formandi et habendi conciones ecclesiasticas (pag. 391-402). Een homiletiek, zelfs een in nuce, was in deze weinige pagina's niet te geven. Van de materie wordt slechts een enkel punt aangeroerd, in hoofdzaak is aan de constructie en voordracht van de preek aandacht geschonken. In aansluiting aan de retorica wordt de concio verdeeld in: exordium, narratio, propositio, confirmatio, confutatio, epilogus. Hoe sterk Zepperus onder de druk van de antieke retorica staat, blijkt hieruit, dat hij onder de delen van de preek de narratio opneemt. Het volgende caput, dat pag. 403-428 omvat, gaat de communibus concionum affectionibus, quas observare ecclesiastes oportet, ut maiori cum fructu concionandi officio defungatur. Hierin worden nuttige praktische wenken gegeven. Zepperus is ongetwijfeld een homileet van invloed geweest. Hij wordt herhaaldelijk door Voetius geciteerd. Uit principieel oogpunt staat hij achter bij Hyperius. In de bepaling van de (relatie tussen homiletiek en retorica heeft Zepperus aan de laatste te groten invloed toegekend. De prediker is voor hem meer orator ecclesiasticus dan verbi divini minister.

Van meer belang is Bartholomaeus Keckermann († 1609), rector van het Geref. gymnasium illustre te Danzig. Hij doceerde de filosofie naar Aristotelische opvatting en gaf onderwijs in de retorica.[97] In 1600 (tweede druk 1604) liet hij verschijnen een Retorica ecclesiastica, welk werk is opgenomen in de Opera Omnia van Keckermann, 1614 in 2 foliobanden te Genève uitgekomen. De volledige titel van dit veel gebruikte werk[98] is: Retoricae ecclesiasticae sine artis formandi et habendi conciones sacras, libri II. Hij definieert de kerkelijke retorica als: ars persuadendi ecclesiam Christi res ad salutem necessarias.
Het eerste boek bevat elf capita. In het eerste hoofdstuk, de textuali inventione in genere, onderscheidt hij een l i b e r a en een t e x t u a l i s formatio concionis. Libera est, quae non versatur circa certum aliquem Sacrae Scripturae textum, sed ex arbitrio oratoris de re ipsa instituitur. Textualis formatio concionis est, qua certus aliquis locus seu textus S. Scripturae auditoribus praelectus, tractatur, ad quem deinde concionis inventio et dispositio dirigitur. De vrije formatie schakelt hij verder uit: libera formatio concionis est non admodum hodie frequens in evangelicis ecclesiis; ideo de textuali hic potissimum nobis tractare propositum. De formatio textualis bestaat uit tractatio et exornatio, terwijl de tractatio weer wordt onderscheiden in inventio et dispositio.
De onderwerpen die in de volgende capita aan de orde komen, zijn:
Cap. 2: de praecognitione textus didactici.
Cap. 3: in quo canones generales movendorum affectuum,
Cap. 4: in quo canones speciales de certis affectibus traduntur.
Cap. 5: de praecognitione textus mixti et historici.
Cap. 6: de partitione textus.
Cap. 7: de verborum explicatione.
Cap. 8: de amplificatione.
Cap. 9: de applicatione.

---

[97] Cf. P. Althaus. Die Prinzipien der deutschen reformierten Dogmatik 1914. pag. 7 seq.; H. Weber. Die philos. Scholastik des Deutschen Protestantismus 1907; A. Bohatec. Die cartesianische Scholastik. 1912: P. Petersen. Geschichte der Aristot. Philos. im protestantischen Deutschland, 1921.
[98] A. C. Duker (Gisbertus Voetius I 159) deelt mede, dat Voetius deze homiletiek in Vlijmen bestudeerde, om zich in de „kanselwelsprekendheid" te bekwamen.

Cap. 10: de dispositione.
Cap. 11: de exornatione.
Het tweede boek geeft drie hoofdstukken:
Cap. 1: de voce.
Cap. 2: de gestibus.
Cap. 3: in quo introductio ad usum praeceptorum traditorum.
De homiletiek van Keckermann moge principieel de relatie tussen homiletiek en retorica niet zuiver gestatueerd hebben en naar de vorm te scholastisch zijn, zij is van waarde, omdat zij aan het materiele deel aandacht schenkt en het psychologisch element in de prediking niet geheel verwaarloost. Ook is op zijn credit te boeken, dat hij de eerste is geweest die van de kerkelijke retorica een, hoewel niet bevredigende, definitie gegeven heeft.

Johann Heinrich Alstedt († 1638), hoogleraar te Herborn en later te Weissenburg, gaf in 1622 Uit Theologia prophetica, welke wordt omschreven als prudentia enarrans officium doctoris ecclesiae. Prophetica est doctrina sacra recte prophetiam, hoc est, munus ecclesiasticum exercendi. Deze theologia prophetica wordt weer onderscheiden in retorica ecclesiastica en politia ecclesiastica. Evenals Keckermann brengt hij de homiletiek als een species onder bij het genus retorica. Ook is de wijze van behandeling vrij scholastisch. Alstedt sluit zich ten opzichte van de indeling der stoffen aan bij de vijf genera van Hyperius. Het doel van de preek wordt door Alstedt veel beter in overeenstemming met de Gereformeerde grondgedachte geformuleerd dan door Keckermann. Het hoogste doel van de preek is *de verheerlijking Gods en het eeuwig welzijn van de mens.* Daaraan ondergeschikt is het doel om van het geloof en de Christelijke religie te overtuigen perspicue docendo, suaviter delectando, acriter flectendo.
In overeenstemming met Augustinus brengt hij dus het doel van de preek in verband met de drie functies van de menselijke psyche. Bijzondere opmerkzaamheid schenkt hij aan de applicatie, zonder welke de preek alle warmte mist. Het psychologisch element komt bij dezen Gereformeerden theoloog vooral tot zijn recht, waar hij allerlei belemmeringen opnoemt, die de invloed van de toepassing des Woords kunnen verzwakken.
In één punt staat hij bij Hyperius ten achter, nl. in de opvatting van het wezen en de stofbron van de preek. Voor Alstedt is de preek meer een toespraak over een onderwerp dan een verklaring en toepassing van het in de Heilige Schrift geopenbaarde Woord van God. Hij deelt de preken in in:
1 conciones pertinentes ad librum naturae,
2 conciones catecheticae,
3 conciones locorum communium,
4 conciones textuales, sc. dominicales, nuptiales, funebres, consolatoriae etc.
De preek behoeft niet textualis te zijn. Niet altijd is de preek een popularis interpretatio Sola Scripturae. Prediken is prophetare en niet in strikten zin bediening van het in de Heilige Schrift geopenbaarde Woord van God. Van bladz. 89 der Theol. prophetica af geeft Alstedt conciones de libro naturae in quibus modus proficiendi in cognitione et cultu Dei ex consideratione creaturarum prout illa proponitur in theologia naturali! In vergelijking met Hyperius doet Alstedt hier een schrede achteruit en staat hij ten formele dichter bij de preektheorie der Scholastiek dan bij de zuiver reformatorische opvatting van Calvijn.

Van de Duitse Gereformeerde homileten zijn nog te noemen:
Amandus Polanus à Polansdorf († 1610), hoogleraar te Bazel, Institutiones de concionum sacrarum methodo. Bazel, 1604.
Bernhard Textor, Pandectae sacrarum concionum. Herborn, 1606.
Abraham Scultetus († 1625), hoogleraar te Heidelberg. In 1619 gaf hij uit Axiomata concionandi practica, in het Nederlands verschenen onder de titel: Grondregelen om wel en stichtelijk te leren prediken. In het eerste axioma omschrijft ook Scultetus het doel van de prediking in de aan Augustinus ontleende formulering: finis concionatoris est, ut perspicue doceat, pie oblectat, acriter flectat doctrinae sacrae auditores.
Ludwig Crocius († 1655), te Bremen, die zich in zijn Orator ecclesiasticus (1624) dicht bij Hyperius aansluit.
De Gereformeerde homileten van Duitse origine, die na deze mannen nog optreden, zijn gering in aantal en niet van groot belang.[99] De stroom van de Gereformeerde homiletiek in Duitsland verzandt.

In Nederland beleeft de Gereformeerde homiletiek in de zeventiende eeuw een bloeitijdperk. Er verschijnen werken, die tot op de huidige dag hun waarde voor de Gereformeerde theologie niet hebben verloren.
Kort en van geringe betekenis is de *Ecclesiastes sive methodus et ratio formandi sacras conciones* van L. Trelcatius Junior, opgenomen in zijn Opuscula Theologia (pag. 392-428), verschenen in 1614 te Leiden. Hij onderscheidt in de preken een textuale et catecheticum genus.

Een vijf en veertig tal „stokregels" geeft reeds G. Amesius[100] († 1633) in het vierde Boek, cap. 26, van zijn in 1630 voor de eerste maal verschenen *De Conscientia et eius iure, vel Casibus*, uitgegeven in de Bibliotheca Reformata, 1896, naar de Nederlandsen tekst van 1660. Met kracht handhaaft hij, dat de Heilige Schrift de enige bron is voor de prediking. Niets moet gepredikt worden dan Christus' woord en wil.
In zijn *Medulla theologica* (1643), Lib. I cap. 35, spreekt hij de ministris ordinariis et eorum officio in concionando. Gelijk bij de andere Gereformeerde homileten ten onzent is voor Amesius de preek een verklaring en toepassing van het Woord van God. vervat in de Heilige Schrift. Op pag. 165 van zijn Medulla luidt het: ut voluntas Dei cum aedificationis fructu proponatur, duo haec sunt necessaria factu: I ut d e c l a r a t i o fiat eorum. quae in textu continentur, II ut eorundem a p p l i c a t i e instituatur ad auditorum conscientias, prout illorum conditio postulare videtur, I Tim. 6 : 17.
Wat hij onder de declaratio verstaat, blijkt uit hetgeen volgt op pag. 166: in declaratione,

[99] B.v. S. Strimesius. Critica concionatoria. Berlin. 1700: J. G. Altmann. Delineatio oratoriae sacrae praeceptis exhibita. Bern, 1753; S. Mursinna. Homiletica. 1767. Opgenomen in de editio secunda van zijn Encyclopaedia Theologica, 1784, waar hij pag. 377 de Homiletica omschrijft als scientia veritates religionis ecclesiae cuidam optima ratione tradendi.
[100] Cf. H. Visser. Guilelmus Amesius. Zijn leven en werken. Haarlem, 1894. Het Biographisch Woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland. s. v

quid verf sit in textu debet explicari et tum postea quid boni ex eo sequatur. Illa pars in doctrinis vel documentis versatur, haec in usu vel utilitatis ex doctrinis illis derivatione, 2 Tim. 3 : 16. De usus behoren dus tot de declaratio en zijn van de applicatio onderscheiden.

Van Antonius Walaeus († 1634) verscheen geen homiletiek. Toch is het homiletisch standpunt van deze Leidse theoloog voldoende te kennen uit een kleine essay, getiteld Methodus, formandarum concionum rationem tradens, opgenomen in zijn Opera Omnia.[101] In overeenstemming met de andere Gereformeerde homileten is de preek voor hem een explicatie! et applicatio textus. Bij de applicatie attendeert hij op de ook destijds veel besproken vraag over de plaats van de toepassing. Sommigen gaven achter elk onderdeel een toepassing, anderen werkten eerst de gehele explicatie af en lieten daarop de applicatie volgen.
Walaeus wil niet voor alle teksten een bepaalde toepassingsmethode, maar de plaats voor de toepassing laten afhangen van de doctrinae, die een tekst biedt. In dit betoog voert hij psychologische motieven aan: Tum enim praestat doctrinas toto textu explicato reservare, quando partes fere ad eundem scopum spectant: quia alioqui eadem res repeti videtur. Sed si partes explicatae sunt diversi generis, tum non est inutile, primae parti explicatae nonnullas doctrinas subjicere, ut taedio auditori occurratur, et major rerum varietas in textu appareat, quae semper facit auditoren attentiores. Interim tamen illas doctrinas convenit ad finem servare, in quibus maximum ,nág.os requiritur. De vijf genera van Hyperius zijn hem niet onbekend. De doctrinae kunnen naar vijf richtingen stof voor de applicatie geven: confirmatio, refutatio, adhortatio ad virtutes, dehortatio a vitiis, consolatio. Evenwel zijn niet uit alle teksten vijfderlei soort van usus af te leiden.

Een beknopte verhandeling *De publica verbi divini tractatione* heeft G. Voetius († 1676) opgenomen in het eerste deel (Lib. II. Tract II) van zijn *Politica Ecclesiastica* (pag. 606-631), 1663. Hij legt er nadruk op, dat in de preek de Heilige Schrift moet verklaard worden. Hij waarschuwt tegen een extreme tekst of woordanalyse (waaraan vele Gereformeerde predikers in de zeventiende eeuw zich schuldig gemaakt hebben) en wil dat de prediker zich tot de hoofdzaak beperke. In aansluiting aan Hyperius leert hij, dat de preek eenvoudig moet zijn, simplex et perspicua explicatio ecclesiastica. Hij biedt uitnemende wenken voor de explicatie en somt op hetgeen te vermijden is. Voetius wil allerminst schematisch te werk gaan en niet ieder prediker aan een bepaalde methode binden. Ieder kan naar zijn eigenaardige gaven op verschillende manier prediken, wanneer het doel maar voor ogen gehouden wordt. En in betrekking tot het doel van de preek merkt hij op: Sufficit nobjs si modo ad cor populi praedicetur Christus et in ijs fides et resipiscentia potenter excitentur.

Een zeventigtal „stokregelen" gaf S. Maresius († 1673) in zijn Brevis methodus concionandi, Genève, 1662, ook opgenomen achter zijn Systema theologicum. Groningen, 1673.

Aan de Theoreticopractica theologia (1699) van P. van Mastricht († 1706) zijn toegevoegd *Paralipomena de optima concionandi methodo,* in de Nederlandse editie van 1753 onder de titel: Nagedachten over de beste predikwijze.

---

[101] A. Walaeus. Opera omnia II. Lugd. Bat. 1643. pag. 425.

De eerste volledige homiletiek, die op onzen bodem verscheen, is een *Tractatus de ratione concionandi* van Joh. Hoornbeek († 1666). Het werk zag de eerste maal het licht in 1645 en is later opgenomen in Vetera et nova, 1672 (Lib. I pag. 225-274). Zijn zuiver Gereformeerd standpunt blijkt reeds uit de definitie die hij in het begin van zijn verhandeling geeft: *Concio est actio sacra, explicans Dei verbum et applicans ad aedificationem ecclesiae.* Deze definitie, waarin de preek omschreven wordt als een uitlegging en toepassing van Gods Woord, keert bij latere Gereformeerde homileten in onderscheiden variaties telkens terug.
In navolging van Augustinus en enkele Gereformeerde homileten in Duitsland handelt hij slechts over het maken en het houden van de preek: omnis concionandi ratio duobus absolvitur, formanda concione et habenda (229).
Bij het maken van de preek spreekt hij achtereenvolgens over exordium, propositio, partitio, en voorts over de tractatio van de delen, welke bestaat in explicatio, documenta en usus.
De explicatie moet analytisch zijn. Documentum dicitur doctrina vel observatio doctrinae, axioma nempe theologicum, quod in textu observatum doceri, ex eo producitur, atque porro pro concione tractatur. Zulk een bewijs of documentum kan direct of indirect uit de tekst afgeleid worden. Documentum invenitur et eruitur, vel ex textus verbis expressis, vel ex textu per constructionem. Het betoog of bewijs neemt in de preek een belangrijke plaats in.
De applicatie wordt behandeld in de leer van de usus. Usus en applicatio is volgens hem eigenlijk hetzelfde. Onder aanhaling van de gevoelens van Perkins en Amesius over de applicatie zegt hij: usus et applicatio usus idem sunt; jpse usus in applicatione consistit et proprie loquendo documentum in usu applicatur atque ita ulterius semper progreditur et pedetentim tamquam fructus animae ingeruntur (255).
Hoornbeek deelt de usus in dogmatici et practici, gene hebben betrekking op het geloof, deze op de zeden. De usus dogmatici worden onderscheiden in drie soorten:
1. ad veritatis alicuius certiorem penitiorem instructionem, observationem vel confirmationem;
2. ad vindicationem;
3. ad erroris confutationem.
De usus practici worden verdeeld in:
1. usus ad informationem et directionem in praxi;
2. ad admonitionem;
3 ad consolationem.
Ten opzichte van het houden van de preek maakt Hoornbeek onderscheid tussen hetgeen gedaan moet worden ante concionem et in concione. Ante concionem: memorisatie, meditatie en gebed. In concione: pronunciatie en gesticulatie.
Dit werk van Hoornbeek is een eerste poging om de homiletiek van uit het Gereformeerde beginsel systematisch te behandelen. Door zijn zuiver principieel standpunt is deze ratio concionandi van grote waarde. Hoewel hij de gave der retorica weet te waarderen, is homiletiek hem geen retorica ecclesiastica.
Zijn uitgangspunt is theologisch. De leer van de materie van de preek is in deze homiletische proeve nog in de eerste windselen. Een zwakke zijde is, dat ze zich niet geheel aan het scholasticisme ontworsteld heeft. Dit blijkt hieruit dat: terwijl hij in de definitie van de preek explicatio en applicatio als de twee elementen naast elkander stelt, in de uitwerking de

documenta daartussen geschoven en afzonderlijk naast de explicatio behandeld worden. Het was beter geweest de documenta bij de explicatie onder te brengen, gelijk hij de usus met de applicatie identificeert. Door het handhaven van de bewijsvoering naast de explicatie van de tekst gaf hij aan het dogmatiseren in de preek vrije baan. Het verdient de voorkeur zich in de explicatio eenvoudig te houden aan de popclaris interpretatio van Hyperius.
Merkwaardig is dat, hoewel in de inleiding onder de bronnen Hyperius wordt genoemd, in de stofbehandeling van diens genera concionum met geen woord sprake is. Door zijn brede behandeling van de usus heeft hij de volgende Nederlandse homileten in sterke mate beïnvloed.

De verwantschap met Hoornbeek is duidelijk merkbaar bij Johannes Martinus, predikant te Groningen, die in 1651 uitgaf *Praxeos populariter concionandi rudimenta,* waarin de homiletische regelen met praktische voorbeelden geïllustreerd worden. Hoornbeeks definitie is in hoofdzaak de zijne, de vorm is alleen iets breder: Concio sacra est oratio, quae a servo Dei ac Jesu Chrri'sti ipsius nomine ex verbo Dei ad ecclesiam habetur, in qua doctrina veritatis quae est secundum pietatem, aut aliqua eius pars, declaratur et applicatur, ad hominum in fide et oboedientia aedificationem et aeternam salutern, imprimis au tem ad Dei et Jesu Christi gloriam.
De preek is vel textualis vel catechetica. De teksten kunnen zijn unius generis en mixti, en die unius generis zijn, worden weer onderscheiden in dogmatici en narratorii; de eerste kunnen betrekking hebben op mensen en op God. Bij de eerste soort, die betrekking hebben op mensen, weet Martinus de onderscheiding te pas te brengen van textus didascalici, elenctici, paedeutici, epanorthotici, paraclerici, phobetici, welke aan Hyperius ontleende onderscheiding hem evenwel geen reden geeft, op de bijzondere kenmerken van deze teksten in te gaan.
De met de phobetici aangevulde onderscheiding komt in de leer van de applicatie terug, waar hij, psychologisch juist, de applicatie in verband brengt met de hoofdfuncties van de menselijke psyche, en de usus, waartoe een tekst aanleiding geeft, onderscheidt in 3 soorten, n.l. die betrekking hebben op het intellect, op de wil en op de aandoeningen. In elk van deze drie onderscheidt hij twee soorten van usus, zodat het volgende zestal ontstaat: didacticus, elencticus, paedeuticus, epanorthoticus, consolatorius, territorius.
In het begin van Martinus' werk is enige verwarring, doordat hij onder concio nu eens verstaat de preek en dan weer de eredienst, zodat hij zelfs de aanvangsliturgie en het gebed onder het begrip concio opneemt, hetgeen niet juist is. De concio in engere zin laat hij bestaan uit exordium, propositio, tractatio, conclusio. Hier heeft hij de preek als oratio gehandhaafd, en tegelijk hetgeen van de retorica voor de preek onbruikbaar is terzijde geschoven.
In de tractatio kent hij tweeërlei manier, de analytische en de afgeleide (modus analyticus et ortus) . Over de analyse van de tekst wordt dan breed, te breed gehandeld. De bezwaren, die zich in de praktijk bij de analytische prediking der Gereformeerden van de zeventiende en de achttiende eeuw voordoen, zijn bij deze homiletiek in embryonale vorm aanwezig. Er wordt te sterk geanalyseerd. Er worden te veel regels gegeven, die wanneer ze ook maar tot de helft werden toegepast, de preek tot een wangedrocht zouden maken.
Tussen de leer van de explicatie en van de applicatie schuift Martinus een hoofdstuk in De

observationibus. Onder zulk een observatio verstaat hij tale concionis membrum, quo perspicue primum ostenditur auditori, quod dogma seu quis locus theologicus, aut quae alicuius loci particula, quoad fidem et vitam, rem credendam aut faciendam, in verbis textus explicatis tradatur et fundetur; et porro eadem pluribus declaratur et confirmatur (88).
Gelijk Hoornbeek onder invloed van een scholastieken gedachtegang zijn documentum naast de explicatie stelt, voegt Martinus er zijn observatio aan toe, die toch logisch onder de explicatio een plaats had moeten vinden. Ook maakt hij nog weer onderscheid tussen applicatio en usus, hetgeen minder juist is.
Resumerende kunnen wij constateren, dat de homiletiek van Martinus van waarde is om het principiële standpunt en de technische uitwerking, dat zij evenwel ten opzichte van de behandeling van het materiele gedeelte der homiletiek achterstaat bij de Ratio concionandi van Hoornbeek.

Zeer beknopt is de *Concionator sacer,* 1677, van Guiljelmus Saldenus († 1694). Met opzet geeft hij zijn werkje deze titel. Voor hem is de homiletiek geen species van het genus retorica (daarom niet orator sacer, maar concionator sacer). Uit de titel blijkt ook, dat Saldenus op de kwaliteiten van de prediker sterke nadruk legt, waarom hij in het eerste deel handelt over de concionans, scil. a quo concio habenda. Onmiddellijk is in dit werkje te herkennen de aanhanger van het Gereformeerde Piëtisme der zeventiende eeuw in Nederland, die de piëtas van de prediker op de voorgrond plaatst.[102]
In de definitie van de preek staat deze Gereformeerde prediker op dezelfde lijn met de bovengenoemde homileten: Concio est illa sacra verbi divini tractatio per eiusdem perspicuam explicationem et solidam applicationem.
Merkwaardig is, dat Saldenus slechts drie partes concionis aanneemt, n.l. exordium, explicatio, applicatio. Het slot (epilogus) is geen zelfstandig deel van de preek, maar het exordium wel! Neque enim epilogum sive perorationem seorsim huc refero, cum vix pro concionis parte habenda videatur. Verder verdient vermelding dat hij onder de applicatie niet alleen de usus maar ook de documenta opneemt (41).
Overigens geeft deze voor dien tijd actuele homiletiek nuttige praktische wenken, o.a. deze, dat de predikers zich bij de explicatie van alle geleerdheidvertoon moeten onthouden.

Een goede homiletische handleiding is de *Manuductio in oratoriam sacram* van David Knibbe, waarvan in 1679 de eerste, in 1683 de derde, en in 1697 de zesde (naar ik meen, de laatste) druk verscheen.[103] Knibbe heeft de werken van Erasmus, Keckermann, Hoornbeek en Martinus gebruikt en de hoofdzaken in eenvoudigen, overzichtelijke vorm samengesteld. Het boek is voornamelijk bestemd voor studenten in de theologie en is voortgekomen uit homiletische colleges, die hij als predikant in Leiden aan de studenten aldaar heeft gegeven.
De minder juiste titel *oratoria sacra* houdt geen verband met het principiële standpunt, dat deze Gereformeerde homileet inneemt. In zakelijke overeenstemming met de andere homileten definieert hij de preek: c o n c i o est a c t i o sacra a publico ministro, ad

[102] Cf. W. Goeters. Die Vorbereirung des Pietismus in der Reformierten Kirche der Niederlande bis zur labadistischen Krisis 167o. Leipzig. z 9 z 1. pag. 10o seq.
[103] In bet Nederlands is deze homiletiek niet verschenen, maar Knibbe heeft enkele hoofdpunten opgenomen in zijn .,Kort Onderwijs om een predikatie met order te kunnen boren en in de huisgezinnen of bijzondere bijeenkomsten te herhalen", afgedrukt achter zijn verklaring van de H. Catech. Vierde druk. Leiden. 1713.

ecclesiam habita, verbum Dei explicans et applicans ad Dei g l o r i a m et a u d i t o r u m ae d i f i c a t i o n e m et s a l u t e m. Hij legt er bijzondere nadruk op, dat de preek is bediening van Gods Woord en de explicatio niets anders moet zijn dan een zuivere vertolking van de gedachten der Heilige Schrift. De Heilige Schrift moet naar haar eigen aard uitgelegd worden. Sensus in Scripturam non inferendus, sed ex ea eruendus est et eliciendus. Non ex legentis voluntate sed ex scribentis auctoritate intelligenda est S. Scriptura.
Gelijk bij Martinus worden de conciones verdeeld in textuales et catecheticae.
De preek bestaat uit vier delen:
1. exordium,
2. dispositio,
3. explicatio,
4. applicatio cum epilogo.

Evenals Saldenus kent hij aan de epilogus geen zelfstandige plaats in de concio toe. Breed handelt hij over de applicatie, die is: nervosa et pathetica textus explicati ad specialer auditorum usus accommodatio. Hierin vindt de leer van de documenta en van de usus een plaats, welke laatste onderscheiden worden in usus in genere en usus in specie, en deze weer in usus institutionis, usus refutationis, usus reprehensionis, usus admonitionis, usus consolationis, (pag. 114 seq). De zesde usus van Martinus, wie hij overigens in vele punten volgt, is weggevallen.
In de laatste capita geeft hij goede opmerkingen over historische preken, lijdenspreken en catechismuspreken. De „pars formalis" is zeer kort en beslaat in de laatste editie slechts vijftien pagina's (198-214) .
Knibbes werk is een van de beste praktische Gereformeerde homiletieken uit de zeventiende eeuw.[104]
Van dit werk is in de kringen der Voetiaanse theologen lange tijd een krachtige invloed uitgegaan zowel op de predikanten als op hen die zich aan de hogeschool voor het ambt voorbereidden.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw kwamen vele theologen en predikers onder invloed van Coccejus († 1669), wiens speculatieve verbondstheologie in nauw verband staat met zijn hermeneutiek. Hij onderscheidt bij de uitleg van de Heilige Schrift tussen de grammaticale zin of de letterlijke betekenis, die met behulp van het literarisch apparaat gevonden wordt, en de diepere, geestelijke zin, die door een typische en symbolische opvatting van de Schriftgegevens ontdekt kan worden.
Zijn volgelingen zijn te onderscheiden in twee richtingen. De Leidse school stelt op de

[104] Er zijn blijkens de literatuurlijsten bij Hoornbeek en Walch in de zeventiende eeuw, behalve de in de tekst genoemde, nog enige Gereformeerde homiletieken verschenen. die mij echter tot mijn spijt niet in handen gekomen zijn, b.v.
G. Sohnius. Tractatus de interpretatione ecclesiastica, seu de formandis concionibus. Antwerpen, 1600.
G. Bucanus. Ecclesiastes, seu methodus concionandi. Groningen, 1645
H. Bisterfeldus. Ars concionandi. Leiden, 1654.

voorgrond de *grammaticale* betekenis, de Franeker school de *zinnebeeldige* opvatting van de tekst.
Van de Coccejaanse homileten is de voornaamste figuur S. van Til († 1731), die in zijn 1688 voor de eerste maal uitgegeven en later meermalen herdrukte *Methodus concionandi* de homiletiek omschrijft als disciplina quaedam practica, concernens methodum verbum Dei explicandi et applicandi, una cum artificio rite pronuntiandi, ad aedificationem ecclesiae Christi in fide, spe et charitate promovendam. Hij verdeelt zijn homiletiek in 3 delen: I de methodo concionandi in genere, II de pertractatione textuum in specie, III de externo concionum ornatu et pronuntiatione.
Zijn Coccejaans standpunt komt vooral uit in het eerste deel, waar de door de leermeester aan. bevolen hermeneutische regelen in toepassing gebracht worden. De analytische methode is de enig ware. De woordverklaring wordt eenzijdig benadrukt. Tot eer van Van Til moet gezegd, dat hij er zijn afkeuring over te kennen geeft, wanneer predikanten Griekse en Hebreeuwsche citaten op de kansel brengen. Hij waarschuwt zijdelings tegen de methodus concordantialis, die uit Duitsland in ons land werd geïmporteerd en die na de eerste uitgave van Trommius' Concordantie in 1719 haar verwoestende werkingen scheen te zullen beginnen.

Dezelfde analytische methode werd door T. H. van den Honert († 1740) , leerling van Van Til, in zijn werk *Retorica ecclesiastica* aanbevolen. Oportet oratorem ecclesiasticum vocabula singula, quibus repraesentatur subjectum, grammatice prius, et quoties improprie sumuntur, etiam rhetorice, quam brevissime id fieri possit, explicare, antequam se ad realem. tum ipsius subjecti, tum attributorum explicationem adcingat.
Een gelijk geluid laat H. S. van Alphen horen in zijn *Tabulae analyticae exhibentes ea, quae ad methodum concionandi spectant,* 1735.
In zijn *Orator Sacer,* 1734, gaf F. Fabricius eveneens een homiletiek in Coccejaanse geest.
In dezelfde gedachtesfeer bewoog zich H. Ravesteyn, die sommige goede homiletische opmerkingen maakt in zijn boek *De Nazireer Gods,* eerste druk 1731, derde druk 1743.
Als gevolg van de Coccejaanse methode werd allerlei geleerdheid, die in de studeerkamer had moeten blijven, op de kansel gebracht en verkreeg de analyse van de tekst zulke proporties, dat niet alleen de preek veel te lang werd, maar ook de eenheid van de preek totaal verloren ging.[105]
De Coccejanen van de Franeker school zijn meer gematigd., maar verdedigen toch de analytische methode benevens de allegorische interpretatie.
Naast J. van der Waeyen († 1701) wiens *Methodus concionandi* in 1704 verscheen, is de voornaamste vertegenwoordiger van deze school Campegius Vitringa († 1722), die in zijn langdurig professoraat van Franeker uit grote invloed heeft uitgeoefend.
In 1721 zag een homiletisch werk van zijn hand het licht, getiteld *Animadversiones ad methodum homiliarum ecclesiasticarum,* waarvan in, 1724 een Nederlandse vertaling werd uitgegeven. Hij noemt in de voorrede zichzelf een gematigd man, die de uitersten vermijden wil. En deze karakteristiek is in elk geval ten opzichte van zijn homiletische beschouwingen juist. Hij is een Coccejaan, maar volgt de leider niet door dik en dun. Vitringa is een

[105] Sincerus in zijn Kanselontluistering in de Ned. Herv. Kerk tijdens de 17e en 18e eeuw, Amsterdam, 1853, en J. Hartog in zijn Geschied. van de Predikkunde, Amsterdam, 1865, geven daarvan treffende voorbeelden.

tegenstander van de Engelse of *synthetische preekmethode* (voor welke methode hij Tillotson als voorbeeld aanhaalt). Hij vreest dat, bij gebruikmaking van deze methode, de mensen van het onderzoek der Heilige Schrift afgetrokken zullen worden; ook is er gevaar, dat de predikers in allerhande uitweidingen vervallen die met de tekst niets te maken hebben. Maar zijn oppositie is toch niet zó scherp, dat hij het goede in preken naar deze methode niet zou kunnen waarderen. Hij kiest naar Coccejaanse trant voor de *streng analytische* methode; de tekst moet woord voor woord verklaard worden, om daarna tot de uitbreiding van de betekenis der woorden over te gaan.
Dat Campegius Vitringa een gematigd Coccejaan is, blijkt in zijn homiletiek nog op een ander punt. Gelijk boven aangetoond is, hadden de oudere Gereformeerde theologen in hun homiletische handboeken de leer van de documenta en van de usus opgenomen. Na de verklaring van de tekst werden enkele leerstellingen, documenta, uit de tekst afgeleid en door middel van de usus toegepast op de levenspraktijk. De Coccejanen nu reageerden sterk tegen de didactische prediking, die somwijlen een scholastisch stempel droeg, bekommerden zich niet om de documenta en gingen na de verklaring terstond tot de usus over. Vitringa verwerpt deze laatste methode niet. maar prefereert toch de eerste, omdat op deze wijze de hoorders, die voor het grootste deel onkundig zijn, in de voornaamste stukken der heilsleer onderwezen worden.
In zijn leer van de toepassing toont hij een helderen kijk te hebben op het religieuze leven van de kerkleden zijner dagen en dringt er met voorbeelden bij de predikers op aan naar de geestelijke behoeften te preken. Hij beveelt de allegorische interpretatie aan en pluist b.v. een aan Hieronymus ontleend voorbeeld uit, door de diepere zin op te sporen van de 42 kinderen, die Elisa bespottende hem toeriepen: *Kaalkop, ga op!* en door twee beren verscheurd werden. Elisa is Paulus, die zijn hoofd te Cenchrea geschoren had en dus een kaalkop was, de 42 kinderen zijn de meer dan veertig mannen, die (Hand. 23) gezworen hadden Paulus te zullen ombrengen. En de twee beren zijn Vespasianus en Titus!
Bij alle waardering voor de gematigdheid van Vitringa is toch overduidelijk, dat we zelfs bij een tamme vertegenwoordiger van de „ernstige" Coccejanen te doen hebben met een verslapte Gereformeerde homiletiek. Van een krachtig positie nemen voor de prediking als a m b t e 1 ij k e bediening van het Woord is in zijn Animadversiones weinig te vinden.

Een geheel bijzondere plaats neemt de „ernstige" Coccejaan F. A. Lampe in, die hoogleraar in Utrecht is geweest en in 1729 als predikant te Bremen gestorven. De na zijn dood, in 1742, uitgegeven en later ook in het Nederlands vertaalde homiletiek draagt tot titel: *Institutionum homileticarum breviarium.* Lampe is volgeling van Coccejus en Vitringa, en dus aanhanger van de leer van de dubbelen zin en voorstander van de allegorische interpretatie. Door zijn opvatting van de wijze waarop de toepassing uitgewerkt moet worden, kwam hij de Voetianen enigermate in het gevlij. Hij is n.l. een voorstander van „onderscheidenlijk" prediken en wil dat de tekstwaarheid aangewend wordt op de verschillenden staat der hoorders. In de toepassing moet duidelijk uitkomen, dat er tweeërlei soort van mensen zijn, n.l. bekeerden en onbekeerden. En in elk van deze beide staten zijn weer allerlei standen. Bij de onbekeerden moet onderscheid gemaakt tussen zondaars, naamchristenen, letterwijzen; pro diversis peccatorum classibus, diversae hortationes requiruntur.[106]

[106] Inst. hom. breviarium. Groningen, 1747. pag. 54.

Bij de bekeerden zijn overtuigden, bekommerden, zwakgelovigen, bevestigden, enz.[107] Usus ad regenitos spectantes quattuor sunt, sc. gratulatio, reprehensio. hortatio et consolatio.
Voor Lampe is het christelijk leven in hoofdzaak een proces van een, door vele slingeringen heen, tot zekerheid komen van zijn deelgenootschap aan de goederen des heils. Het bevindelijke leven gaat schier geheel op in een worstelen om subjectieve geloofszekerheid. En de prediking moet in haar applicatie één projectie op dit deel van het geestelijke leven zijn. Applicatio sermonis sacri anima est.
Dit standpunt is eenzijdig, het verliest de betekenis van de objectieve factoren in het religieuze leven als Woord, kerk, sacrament te veel uit het oog en voert, door achteruitzetting van de wilsfactoren in het geestelijke leven, tot lijdelijkheid. Door de prediking worden de mensen in vakjes ingedeeld en de toepassing loopt steeds naar hetzelfde schema, zoals wij het thans bij sommige predikers in Nederland nog kennen: onbekeerden, bekommerden en bevestigden.
Aan de anderen kant is het de verdienste van Lampe, dat hij leerde de tekstwaarheid op het bevindelijke leven toe te passen en de psychologische eis voor de toepassing in praktijk te brengen.
Voorts is van waarde dat hij zich verzette tegen alle vertoon van geleerdheid op de kansel en het gebruik van vreemde woorden bestreed. Wat dit laatste betreft, was hij, eenzijdig. Hij wilde in hoofdzaak termen uit de Heilige Schrift gebruiken en gaf daardoor voet aan de predikers, die zich van „de tale Kanaäns", in de ongunstige zin des woords, bedienden.
In zijn Breviarium definieert hij de homiletica sacra als scientia in publico coetu verba faciendi, ut gloria Dei et aedificatio totius ecclesiae promoveatur. Dit „verba facere" is te algemeen; niet voldoende blijkt dat het Woord van God inhoud is van de preek. De excessief analytische methode bestrijdt hij, door de predikers voor te houden dat ze moeten vermijden:
1. gewag maken van allerlei afwijkende verklaringen van de tekst,
2. het weerleggen van allerhande dwalingen,
3. een brede bespreking wijden aan hetgeen iets niet is,
4. het verkondigen van algemeen waarheden die buiten de tekst omgaan. Terecht dringt Lampe er op aan, dat de preek textualis zal zijn.

De leer van het exordium is bij hem breed uitgewerkt. Voorstander van het dubbele exordium, onderscheidt hij „inleiding" en „toeleiding", exordium en introductio ad textum. De introductio kan weer beschouwd worden als remotior et propinquior, en onder deze laatste worden thema en verdeling opgenomen. Niet zonder succes heeft Van Hengel later het dubbele exordium bestreden.

De streng analytische preekmethode, die door de meeste homileten van de zeventiende en de achttiende eeuw in bescherming genomen en als de ware tegenover de synthetische verdedigd werd, vond bestrijding bij de dissenters. Doch niet alleen bij hen. Reeds bij Melchior Leydekker († 1721) is in zijn *Analysis Scripturae et de eius interpretatione in concionibus, cum methodo concionandi,* 1683, enige invloed van de z.g. Engelse methode te bespeuren. Deze Engelse of synthetische methode wordt door hem niet a priori van de hand gewezen.

[107] Cf. Hartog. Gesch. der Predikk. pag. 149.

De krachtigste tegenstander van **de analytische of Hollandse methode** is Ewald Hollebeek († 1796) geweest, die in 1768, 17702, een verhandeling over de beste preekmethode uitgaf. De volledige titel van de tweede editie is: 'Dissertatio theologica de optimo concionum genere, qua ea divinas litteras e suggestu sacro exponendi methodus, quae vulgo anglicana dicitur, modeste defenditur; et simul a praecipuis, quae viri docti in contrarium adducunt, argumentis placide vindicatur. Editio secunda. Multis animadversionibus tum illustrandi tum confirmandi gratia adjectis, priore auctior.'
Hollebeek zegt, dat het niet zijn bedoeling is te opponeren tegen Van Til, Van de Honert, Van Alphen en Lampe, die in hun homiletische handboeken zelf op de fouten van de tegenwoordige preekmethode gewezen en op verbetering aangedrongen hebben. De predikers hebben zich echter aan deze wijze raadgevingen niet gestoord en zijn de weg van de eenzijdig analytische methode al verder opgegaan. Hij bestrijdt de argumenten, die door Vitringa tegen de Engelse methode zijn ingebracht.
In deze verhandeling geeft Hollebeek een nadere beschrijving van de analytische en van de synthetische methode. De analytische bestaat hierin: de prediker verdeelt zijn perikoop in kleine delen; alle woorden van de tekst, ook de meest bekende en die telkens weer in de Heilige Schrift voorkomen, worden verklaard; de prediker gaat de verschillende betekenissen der Hebreeuwse en Griekse woorden na, en oordeelt tenslotte welke betekenis gekozen moet worden; de parallelle plaatsen, ook die weinig of niets bewijzen, worden aangehaald; gevoelens van onderscheiden uitleggers worden behandeld, waarbij tevens gelegenheid is om door het betoog kritische opmerkingen, ook van zuiver filologische aard, heen te vlechten; wat gevonden is als de betekenis der woorden wordt nader verklaard en tegen dwaalgevoelens gehandhaafd.

De Engelse of synthetische methode, gelijk die door mannen als Doddridge en Tillotson is gebruikt, bestaat hierin, dat de woorden van de tekst, voor zoveel nodig, kort en bondig verklaard worden; uit de tekst worden enkele gedachten afgeleid, die nader uiteengezet en op de hoorders met hun verschillende omstandigheden toegepast worden. Deze laatste methode is naar Hollebeeks oordeel ver te prefereren boven de eerste, omdat zij overeenkomt met hetgeen een preek naar haar aard moet zijn, omdat er een wezenlijk onderscheid is tussen een exegeet en een *orator ecclesiasticus,* omdat er onderscheid is tussen woordverklaring en verklaring der zaken, en omdat zij nuttiger is voor de hoorders.
Hollebeeks poging om de Engelse of „nova" methodus in te voeren heeft deze vrucht gehad, dat in de negentiende eeuw door de meeste homileten een tussenweg is ingeslagen en een verbinding van analytische en synthetische methode werd beproefd. Aanvankelijk was de bestrijding van de nova methodus zeer krachtig. Deze oppositie is te begrijpen. Er bestaat bij de synthetische methode inderdaad gevaar, dat de preek niet meer beantwoordt aan de eis, explicatio van de tekst te zijn. De voorbeelden zijn in de Engelse preekliteratuur voor het grijpen, dat uit een of anderen tekst een topic genomen wordt en deze gedachte door de homileet los van de tekst en het tekstverband is uitgewerkt. De preek moge dan beantwoorden aan de hoogste eisen die de retorica voor een oratio stelt, bediening van het Woord is ze niet. Vandaar het verzet bij hen, die een Schriftuurlijke prediking noodzakelijk achtten.
Daar kwam nog bij, dat de Engelse methode veelal gevolgd werd door de dissenters en deze

methode daarom reeds in een kwade, reuk stond. Een preekmanier, die door Remonstranten en Doopsgezinden voor de beste werd gehouden, werd niet terstond aanvaard door hen, die op de naam Gereformeerd aanspraak maakten.

Van de Waalse homileten in deze periode is te noemen L. Wolzogen, wiens *Orator sacer site de ratione concionandi artis,* 1671, niet vrij gebleven is van Cartesiaanse invloeden. Orator sacer est vir bonus, qui de rebus fidei ac morum dicere valet ad persuadendum accommodate.[108]

In het begin van de negentiende eeuw heeft de tegenstelling van analytische en synthetische, oude en nieuwe, Hollandse en Engelse methode zich opgelost in de synthese van analytisch-synthetische methode.
Nadat reeds G. Bonnet (f 18o5) in zijn preken de analytischsynthetische methode had ingevoerd, is het J. H. van der Palm († 184o) , hoogleraar te Leiden, geweest, die in zijn vele prekenbundels voor de nuttigheid der nieuwe methode het bewijs trachtte te leveren. In de rede, bij de aanvaarding van zijn professoraat in de gewijde welsprekendheid te Leiden gehouden, *de oratore sacro, literarum divinarum interprete* (1806), omschreef hij de inhoud, het doel en de vorm der „leerrede" aldus: literarum divinarum interpretatio, ut cathedrae sacrae conveniat et ad coetus christiani fructum atque emolumentum accommodata sit, hoc maxime modo efficitur cum et recta est ac simplex et concinna et dives, et denique elegans et ornata.
Theoretisch werd het recht der nieuwe methode gevindiceerd door Van der Palms leerling W. A. van Hengel († 1871), wiens *Institutio oratoris sacri* in 1829 verscheen. Het eerste deel van dit werk behandelt qualis oratoris sacri provincia sit. Het tweede bespreekt quomodo orator sacer provinciam sibi demandatam administrare debeat. De stof moet ontleend worden aan de Heilige Schrift en gekozen worden in verband met de tijdsomstandigheden, de behoeften der hoorders en de persoon van de prediker. De vorm van de preek is analytisch synthetisch, het dubbele exordium moet vermeden worden, voor de voordracht is memorisatie aan te bevelen.
In dit gedeelte vooral komt uit, dat we in Van Hengel te doen hebben met een vertegenwoordiger van het Supranaturalisme. De stof moge ontleend zijn aan de Heilige Schrift, enige bron voor leer en leven is zij niet. De hoofdinhoud van de Godsopenbaring in de Heilige Schrift, het Evangelie der verzoening door Jezus Christus, komt bij de mannen dezer periode niet tot zijn recht. De preek is niet de ambtelijke bediening van het Woord. De begrippen ambt en ambtelijke potestas zijn schier verdwenen. De prediker is een *orator sacer.*
In het derde deel betoogt Van Hengel, quibus orator sacer ad provinciam suam bene administrandum praeparetur. Hoewel de prediker orator is en welsprekendheid bezitten moet, bestrijdt van Hengel de oratorie.
In dit punt vond hij later een bondgenoot in J. Steenmeyer († 1866), die in zijn Brieven over de welsprekendheid, 1853, zich evenmin een voorstander van de oratorie toonde, terwijl A. des Amorie van der Hoeven († 1855) van redenaarsgaven een vurig bewonderaar was, hetwelk blijkt uit zijn Johannes Chrysostomus, voornamelijk beschouwd als een voorbeeld van kanselwelsprekendheid2, 1852.

---

[108] Orator Sacer. Amsterdam. 1698. pag. 4.

Voor de kwestie analytisch of synthetisch maakt W. Muurling zich in zijn *Praktische Godgeleerdheid,* 1851, 1860 2, niet meer warm. Hij bespreekt in de in dit werk opgenomen homiletiek de drie verschillende vormen der leerrede, en is van oordeel dat elke methode iets heeft wat haar aanbeveelt, dat de keuze van een bepaalde methode samenhangt met het onderwerp en het doel dat de prediker zoekt te bereiken, terwijl daarenboven in methode een gepaste afwisseling te prijzen is.[109]
Muurling vertegenwoordigt in de homiletiek de Groninger richting. De preek is hem een met de geest van Christus bezielde en bezielende rede tot de gemeente.[110]

Een figuur van betekenis op homiletisch gebied in de 19e eeuw is J. J. van Oosterzee († 1882), wiens homiletiek is opgenomen in het eerste deel van zijn *Praktische Theologie,* verschenen in 1877. Het werk wordt verdeeld in een voorbereidend en een ontwikkelend deel. In het eerste deel handelt hij over het begrip en het belang der homiletiek, daarna over hare geschiedenis en literatuur. Volgens Van Oosterzee is de christelijke homiletiek „dat deel der Praktische Theologie, dat de aard en de eis der Evangelieprediking bij de onderlinge samenkomsten der christelijke gemeente beschrijft, met het bepaalde doel om langs die weg wèl toegeruste verkondigers van het Woord des levens te vormen".
In het historisch overzicht, dat zich voor Nederland bij Hartogs *Geschiedenis der Predikkunde* aansluit, is een brede plaats aan de geschiedenis der prediking afgestaan, evenwel zonder anthologie. De beoordeling is over het algemeen welwillend.
Het ontwikkelend deel geeft de principiële, materiele en formele homiletiek. Van Oosterzee noemt de preek bij voorkeur leerrede en omschrijft haar als „een aaneengeschakelde toespraak van christelijk godsdienstige inhoud, in ongebonden stijl door de dienaar van het Evangelie bij de openbare godsdienstoefening der gemeente in naam en op last des Heeren te houden, met het doel dat zij daardoor gesticht en de komst van Gods koninkrijk bevorderd worde".
Hoewel in deze brede omschrijving zeer goede elementen zijn, blijkt toch duidelijk, dat de preek niet voldoende wordt erkend als een bediening van Gods Woord. De bepaling van de preek als „een toespraak van christelijk godsdienstigen inhoud" schuift principieel de Heilige Schrift als enige bron ter zijde. Dit wordt bevestigd door de nadere uitwerking in het homiletisch handboek en door de vele preken, door Van Oosterzee uitgegeven (waarvan de latere beter zijn dan de eerste). Aan het gevaar van mottoprediking is Van Oosterzee niet ontkomen. Met dit standpunt hangt samen, dat hij in het formele deel voor de synthetische methode kiest.
Hoewel de principiële positie van Hyperius niet de zijn is en de kracht van het Gereformeerde beginsel in zijn homiletiek wordt gemist, neemt Van Oosterzee onder de homileten van de negentiende eeuw terecht een invloedrijke plaats in. In de reactie tegen het opkomend modernisme van de 19e eeuw is hij een man van betekenis geweest, die door zijn leer èn voorbeeld school gemaakt heeft.

Een leerling van Van Oosterzee, F. van Gheel Gildemeester, voorstander van het ethisch

[109] W. Muurling. Prakt. Godgeleerdh.
[110] Groningen, t86o. pag. 292 seq. 2) id. pag. 247

beginsel in de theologie, heeft in zijn dissertatie over *Populaire evangelieprediking,* 1879, er op gewezen, dat „populariteit het eerste vereiste voor de Evangelieprediking te noemen is".
H. C. Voorhoeve († 1903) legde er in zijn in diep ernstige toon geschreven boekje *Homiletische Gedachten* nadruk op, dat de prediker beleven moet wat hij predikt en prediken wat hij beleeft.
Prof. Van Veldhuizen gaf in het voor aanstaande proponenten der Ned. Herv. Kerk bestemde Pro Ministerio een belangrijke bijdrage over homiletiek in zijn *Praktische Godgeleerdheid,* 1923. Hij wijst aan, welke betekenis de psychologie voor de prediking heeft.

De draad van de zuiver Gereformeerde homiletiek, in de tweede helft van de zeventiende door velen losgelaten en in de achttiende eeuw bijna zoekgeraakt, is in de negentiende eeuw aanvankelijk weer opgenomen door S. van Velzen († 1896) in een tweetal oraties,[111] gehouden bij de overdracht van het rectoraat aan de Theologische School te Kampen, en met kracht weer opgevat door A. Kuyper Sr († 1920) , die in zijn *Encyclopedie der Heilige Godgeleerdheid,* eerste druk 1894, tweede druk 1909, belangrijke bladzijden aan de homiletiek heeft gewijd. De preek is hier weer in echt Gereformeerden zin genomen als bediening van het Woord in de vergaderde gemeente van Christus en het ambtelijk karakter dier bediening is ten volle erkend.
De homiletische beginselen van Kuypers Encyclopedie zijn ontwikkeld door P. Biesterveld († 1908) in zijn *Andreas Hyperius,* voornamelijk als homileet, 1895, en *Calvijn als bedienaar van het Woord,* 1897; benevens door J. Waterink in zijn dissertatie over *Plaats en methode der ambtelijke vakken,* 1923. Over enkele punten der preektheorie handelt T. Hoekstra in *Gereformeerde Prediking,* 1920.

Evenals in Nederland kwam in **Engeland** na de Reformatie de vraag op, *welke eisen de Heilige Schrift ten opzichte van de prediking stelt.*
De theorie volgde ook hier de praxis. Kenmerkend voor de preektheorieën, die in de eerste eeuw na de Hervorming in Engeland verschenen, is, dat ze een sterk Bijbels cachet dragen en met een beroep op teksten der Heilige Schrift de inhoud en de wijze van het opstellen van preken bepalen. Er wordt betrekkelijk weinig rekening gehouden met de vruchten der homiletische studie in de landen van het continent.
De voornaamste vertegenwoordiger uit deze periode is W. Perkins († 1602), wiens *De sacra et unica concionandi ratione* (1602) een *theologia prophetica* geeft, welke de dienst des Woords en de dienst der gebeden omvat. In deze beknopte homiletiek overweegt het materiele deel. Betrekkelijk breed wordt gehandeld over de inhoud der Heilige Schrift, die verkondigd moet worden. Hij vat, gelijk de Gereformeerden in Duitsland en Nederland, de preek op als uitlegging en toepassing van het Woord van God. Aan de voordracht stelt hij twee eisen, n.l. *verberging van menselijke wijsheid en betoning des Geestes* (1 Kor. 2 : 4).

Naast Perkins zijn te noemen G. Chappellus, *Ecclesiastes, seu methodus concionandi,* 1648, en J.

---

[111] S. van Velzen. De prediking, met betrekking tot de tegenwoordigen tijd. Kampen, 1878. Id. De vrijmoedigheid die vereist wordt in de dienaar van het Woord. Kampen, 1883.

Wilkins. *Ecclesiastes or a discourse concerning the gift of preaching,* 1654.
Terecht is door Van Oosterzee[112] opgemerkt, dat de prediking zich veel krachtiger ontwikkeld heeft bij de Non-Conformisten dan in de Anglicaanse kerk. Dat de prediking in de staatskerk niet vrij de wieken uitsloeg, was voor een deel hieraan te wijten, dat Hendrik VIII een homiliarium liet opstellen en de preken uit dit homiliarium in de eredienst werden voorgelezen. Met de trage ontwikkeling van de prediking hield de homiletiek gelijken tred. De Engelse kerk van de zeventiende en achttiende eeuw is arm aan homiletische handboeken.

Anders stond het bij de Non-Conformisten en bij de Schotten. Zij tellen hun grote predikers bij tientallen. Zij schiepen een eigen, de z.g. synthetische of Engelse methode, die in de beste tijd gepaard ging met degelijke exegese van de Heilige Schrift, maar later aanleiding gaf tot het concipiëren van oraties *naar aanleiding van*, in plaats van *over en uit* de tekst. Topics, aan de tekst ontleend, vormden de stof voor de preek.
Uit de achttiende eeuw zijn de voornaamste homileten: Philipp Doddridge († 1751), *Lectures on preaching and the ministerial office*, waarvan een Nederlandse vertaling verscheen, getiteld *Lessen over het samenstellen en uitspreken van predikatiën,* 1770; D. Fordyce, *Art of preaching,* 1745, een homiletiek geschreven in de vorm van een dialoog; G. Campbell († 1796), *On pulpit eloquence.*

In Engeland en Amerika hebben in de tweede helft van de vorige en in deze eeuw een groot aantal studies het licht gezien, die homiletisch van karakter zijn. Deze werken zijn van een eigen genre, en vertonen het stempel van de Engels-Amerikaanse geest. Slechts weinige zijn systematisch ingericht en als wetenschappelijk handboek opgebouwd, de meeste zijn handleidingen voor het maken van preken. De methode wordt doorgaans niet afgeleid uit een principium, maar die methode wordt aanbevolen, welke de homileet in de praktijk gebleken is de beste, d.i. in vele gevallen de succesvolle te zijn.
Een voorbeeld uit de laatste tijd van dit praktische genre is Joseph Gowan, *Homiletics or the theory of preaching,* London, 1922. Een theorie in de eigenlijken zin des woords is het boek niet, het is een residu van Gowans lange ervaring in 't preken. Van het wezen en de stof der preek is nauwelijks sprake. Een principieel deel wordt gemist. Het behandelt in hoofdzaak, hoe de prediker zich voor de preek moet voorbereiden. Er worden behartigenswaardige werken gegeven voor het verzamelen van boeken en over de wijze van studeren, over lezen en schrijven, maar de kwintessens van hetgeen in een homiletiek hoort, ontbreekt.
Van de prediking in de Anglicaanse kerk van Engeland krijgt de lezer geen hoge dunk, wanneer in een aanhaling op pag. 15 het volgende geconstateerd wordt:
The Ministry of the Church of England is probably the only one into which half its clergy enter without having received the most elementary advice upon the preparation and preaching of sermons. Aan het slot geeft de auteur nog een honderd bladzijden illustrations.
Van hetzelfde praktisch karakter is *The Preacher and his Sermon* by J. Paterson Smyth, London, 1922. Het zijn toespraken tot studenten in de theologie, frisch en puntig. Hij argumenteert in hoofdzaak met praktische bewijsgronden en doet voortdurend een beroep op eigen

[112] Prakt. Theol. I. pag. 178.

ervaring. Over de techniek van de preek zegt hij goede dingen. Terecht betoogt hij, dat de prediker zich zelf moet zijn en geen kopie van een ander wezen. Dit boek is principieel ver verwijderd van het standpunt der reformatorische homileten. Volgens Paterson Smyth staat de bezieling van de prediker met de inspiratie der mannen, die de Heilige Schrift te boek hebben gesteld, op één lijn.; That is how God inspired and trained the writers of the Bible, and that is how He will inspire and train each one of you, who is fit for His high office (17).
Welk een tegenstander hij is van de inspiratio verbalis, blijkt uit hetgeen hij (pag. 56) tot de studenten zegt: Especially should you try gradually and steadily to correct those old false views about the Bible and verbal inspiration, which are the chief stronghold of sceptical attacks on Scripture.
Van zonde en genade hoort men niet meer. De preekstof komt op de achtergrond, de prediker op de voorgrond. The preacher first, the man first. That is a thought which I desire to impress deeply upon you! Hiermee hangt samen, dat eerst een onderwerp gekozen wordt en bij het onderwerp een tekst gezocht. For myself it is usually a subject that I think of and then I find a text to express what I want to teach (126).
Een dergelijke preektheorie waarin met de opvatting van de prediking als bediening van het Woord radicaal is gebroken, is in Engeland geen zeldzaamheid.
Een voorbeeld van preektheorieën, die in de jongste tijd in de kringen der Anglicaanse kerk het licht gezien hebben, is een werk getiteld: *Lectures on preaching and sermon construction by* P. B. Bull, priest of the community of the resurrection, London, 1923.
Met kracht verzet de auteur zich tegen het Modernisme en belijdt te geloven in Jezus Christus, Zoon van God en Zoon des mensen. Bij de behandeling van de stof der prediking wordt duidelijk, dat voor Bull de preek meer is de behandeling van een Bijbels onderwerp dan de verklaring en toepassing van een tekst. Hij doet ook een poging in een afzonderlijk hoofdstuk over Retoriek de psychologie voor de preektheorie te benutten. Dit geschiedt meer op praktische dan op wetenschappelijke wijze, gelijk trouwens het boek in heel zijn bouw en manier van argumenteren een praktisch karakter draagt.
Wetenschappelijk hoger staat *The Christian Preacher* by A. E. Garvie, Edinburgh, 1920, welk werk ook een overzicht biedt van de geschiedenis der prediking. Er wordt meer geargumenteerd dan in de bovengenoemde Lectures. Volgens Garvie moet de prediking op experience gegrond zijn, preaching is truth through personality (345). In eerster instantie is de preek topical en in tweeder instantie expository. Dat Garvie van oordeel is, that the sermon should be the presentation of the subject primarly and the exposition of the text secondarily, hangt hiermede samen, dat de prediker in de Bijbel moet vinden, wat Woord van God en dus onderwerp voor de prediking is. We now hold that the Bible is not the Word of God. but contains the Word of God (350).
Voor de constructie en voordracht van de preek zijn goede opmerkingen in deze homiletiek te vinden.

In Amerika is in de laatste vijftig jaar een groot aantal boeken verschenen, die jonge predikers van dienst willen zijn bij het concipiëren van preken. Deze werken dragen, gelijk de Engelse, meest een praktisch karakter en zijn een neerslag van de praktijk, meestal een beschrijving van de ervaring in het preken die de auteur heeft opgedaan. Een homiletiek die getuigenis aflegt van wetenschappelijke eruditie, het kenmerk van vele Duitse boeken over

ambtelijke theologie, treft men hier zelden aan. Daarbij komt, dat, over het algemeen genomen, het reformatorische begrip van de preek als een bediening van het Woord in de gemeente des Heeren vrijwel is uitgesleten. De preek wordt beschouwd als een religieuze rede over een onderwerp, ontleend aan een tekst. Naarmate de autoriteit van de Heilige Schrift sterker of zwakker wordt beleden, sluit de preek in theorie en praktijk zich meer of minder bij de Heilige Schrift aan.

Van de oudere werken in dit genre zijn te noemen; J. A. Broadus. *A Treatise on the Preparation and Delivery of Sermons,* 1870; Ph. Brooks, Lectures on Preaching, 1877, die, zeer algemeen, preaching omschrijft als the communication of truth by man to man (pag. 5).

A. Phelps. *The Theory of Preaching,* 1881. Hoewel laatstgenoemd boek nuttige wenken geeft aan jonge predikanten, klopt hier het hart van de Gereformeerde confessie niet. De preek is an oral address to the popular mind, upon religious truth contained in the Scriptures, and elaborately treated with a view to persuasion (pag. 21). In overeenstemming hiermee subsumeert hij de homiletiek aan de retorica: Rhetoric is the genus, homiletics is the species (pag. 1).

In de eerste twee decenniën dezer eeuw zijn vele praktische preektheorieën verschenen, wier waarde voor de praxis niet is te ontkennen, maar die niet voldoen aan de eis, welke aan een wetenschappelijke homiletiek is te stellen. Zo is *The Making of the Sermon* by T. H. Pattison wel interessant door de vele citaten en anecdoten, maar het betoog is te weinig principieel. Ook de werken van H. C. Graves, *Lectures on Preaching,* 1906; W. Rhodes, Homiletics and Preaching, 1906, zijn praktische preekmethoden. Het relatief beste is van D. J. Burrell The Sermon. lts Construction and Delivery, 1913.[113]

Na een inleiding handelt Burrell in zeven hoofdstukken over Texts and Topics, The outline of the sermon, The body of the sermon, The forensic of finished discourse, The delivery of the sermon, Getting attention, Pulpit power. Hij omschrijft de preek als een address to a congregation on the subject of religion, hom the standpoint of the Scriptures, with the purpose of persuading men. In de uitwerking van deze definitie erkent de auteur zonder restrictie, dat de Heilige Schrift voor hem is het Woord van God. Toch wordt hier node gemist de „Betonung" van de preek als a m b t e 1 ij k e verkondiging des Woords in het midden van de gemeente des Heeren. Het ministerieel karakter der praedicatio staat in de schaduw en het onderscheid tussen zendings- of evangelisatieprediking en bediening van het Woord in de kerk van Christus is niet voldoende in het oog gehouden. Had het princiep dat de preek een verklaring en toepassing is van het Woord van God bij Burrell dieper wortel geschoten, dan zou er voor een onderscheiding tussen topical, textual and expository sermons geen plaats zijn. Elke preek zou dan „expository" sermon zijn. Beter ware als doel van de prediking, naar de Heilige Schrift, de oixoo1n der gemeente te stellen dan de aan de retorica ontleende persuasion. Onder de invloed van een methodistische gedachtensfeer schrijft Burell: *Our business is, before and above all, to bring the unconverted to Christ* (pag. 102).

Op de klank af zou men verwachten, dat in het jongste homiletisch werk van S. P. Cadman, *Ambassadors of God,* 1920, op het ambtelijk karakter van de prediking, overeenkomstig de Heilige Schrift, de aandacht gevestigd werd. Dit is echter niet het geval. Het wordt door de grondgedachte van 2 Kor. 5 : 18-20 niet gedragen. Het in schitterende stijl geschreven boek staat midden in onze tijd, bespreekt op hoogst interessante wijze de problemen, die zich aan

[113] Cf. T. Hoekstra. Nieuwere homil. Literatuur. Geref. Theol. Tijdschrift, 16e Jaargang, pag. 194.

de prediker in de Verenigde Staten voordoen, en geeft van de problemen een solutie van uit het gezichtspunt der moderne levens en Schriftbeschouwing.

Levendig en actueel is *The art of preaching* van Chr. Reynolds Brown, 1922. In de laatste jaren vond in Amerika de psychologie ook toepassing op de homiletiek. A. S. Hoyt neemt in zijn *Vita elements of preaching,* 1914, notitie van de psychologie. Het boek discusses the psychology of preaching without formal and philosophical analysis (VIII). J. H. Snowden, *The Psychology of religion and its application in preaching and teaching,* 1916, wendt schier uitsluitend zijn psychologische gegevens aan op het formele deel van de preek. Charles S. Gardner staat in zijn Psychology and Preaching, 1919, het meest van allen op wetenschappelijke basis, maar seculariseert de preek en rekent te weinig met de bovennatuurlijke factoren, die in de bediening van het Woord zich laten gelden.
Binnen het Franse taalgebied zijn er vele beroemde predikers geweest, zowel in Frankrijk als in Zwitserland en onder de Walen in Nederland. De homiletiek hield echter met de praxis geen gelijke tred, en de werken van belang zijn slechts weinige in aantal.
In de zeventiende eeuw zijn de voornaamste homileten Claude en Gaussen. Van Jean Claude, die in 1687 als réfugié in de Haag overleed, werd in 1688 een preektheorie uitgegeven onder de titel *Traité de la composition d 'un sermon.* Het werk, dat voornamelijk de pars formalis behandelt, is in onderscheiden edities in Engeland verschenen en werd daar tot voor korte tijd nog gebruikt. S. Gaussen, hoogleraar te Saumur, gaf in 1678 zijn *De ratione concionandi,* dat herhaaldelijk is herdrukt, zelfs in 1790 te Harderwijk nog in zevende editie. Het werk is geen systematisch opgebouwde homiletiek maar bevat toespraken over twee voorname eigenschappen, die een prediker moet bezitten, n.l. devotie en kennis van de natuurlijke begaafdheid als redenaar.
Uit de achttiende eeuw verdienen vermelding P. Roques († 1748), uit Frans Zwitserland, die in 1723 zijn *Pasteur Evangélique* het licht deed zien, ten onzent in 1725 verschenen onder de titel *De Evangelische Leraar,* en Jean la Placette. *Avis sur la manière de prêcher,* Rotterdam, 1733.
Van de Frans schrijvende homileten der negentiende eeuw is A. Vinet[114] († 1847) de meest betekenende figuur. Zijn homiletiek is, na zijn dood, in 1853 uitgegeven onder de titel Homilétique ou théorie de la prédication, in het Nederlands vertaald door Dr E. Moll, 1854, van welke vertaling een veel verbeterde uitgave het licht zag in 1875.
Het boek heeft in menig opzicht superieure qualiteiten, al is de lof van Von Zezschwitz, die het ergens „das geistvollste Buch der Neuzeit" noemt, sterk overdreven. Over stofbron, wezen en doel van de prediking wordt weinig gezegd. Hoofdzakelijk is het gedeelte van de homiletiek, dat met de retorica in verband staat, behandeld. Er zijn vooral twee bezwaren tegen Vinets homiletiek in te brengen. Het eerste is, dat de homiletiek aan de retorica wordt gesubsumeerd. *La rhétorique est le genre, 1'homilétique est 1'espèce.* Het tweede bezwaar geldt de omschrijving van de preek, als een geordende rede bij de godsdienstoefening, bestemd om, hetzij gezamenlijk, hetzij beurtelings, degene tot de christelijke waarheid te brengen die er nog niet in gelooft, en om haar te verklaren en toe te passen voor hen, die haar aannemen. Hier is de Gereformeerde opvatting van de prediking als *explicatio et applicatio Sacrae Scripturae* door de ambtsdrager in naam van Christus losgelaten.

[114] Cf. E. Rambert. A. Vinet. Histoire de sa vie et de ses ouvrages. Lausanne. 1912.

Voor de homiletiek, door de Hongaarse Gereformeerden beoefend, zij verwezen naar het instructieve werk van L. Ravasz: *A Gyiilekezeti Igehirdetés Elmélete (Homiletika).* verschenen te Papa, 1915.

Een overzicht van de geschiedenis der Gereformeerde homiletiek leert ons, dat zij niet altijd haar oorspronkelijk standpunt getrouw gebleven is, maar soms te veel invloed gegeven heeft aan de retorica, en de preek meer beschouwd als een rede over een onderwerp, aan de tekst ontleend, dan als een *popularis interpretatio Sacrae Scripturae.* Dit zuiver Gereformeerde, doch Calvijn beleden en in zijn reusachtige preekarbeid in toepassing gebrachte beginsel is in de homiletiek op voortreffelijke wijze vertegenwoordigd door de „vader" der Gereformeerde homiletiek, Andreas Hyperius.
Hij handhaafde de homiletiek als een zelfstandig vak naast de retorica. Niet allen zijn in dit spoor gegaan. Onderscheiden Gereformeerde homileten in Duitsland maakten de homiletiek aan de retorica ondergeschikt. Dit is waarschijnlijk te verklaren uit de invloed, dien Melanchton op deze mannen heeft uitgeoefend. Ook de Franse homileten van Gereformeerde confessie hebben de waarde van de retorica overschat. Vinet verklaarde in de negentiende eeuw nog dat de homiletiek een species van het genus retorica is. De Engelse homiletiek kenmerkt zich door haar praktisch karakter. Sinds de zeventiende eeuw heerst hier onbeperkt de synthetische methode, in allerlei nuanceringen voorgedragen.

Het ambtelijk karakter van de prediking wordt door weinigen erkend. In de jongste tijd is in Amerika bij de homileten van onderscheiden denominaties een streven ontwaakt, om de resultaten van de psychologie in de preektheorie toe te passen. De lijn van Hyperius is het zuiverst doorgetrokken door Nederlandse Gereformeerde homileten in de zeventiende eeuw. Voor hen was de preek *explicatio et applicatio Sacrae Scripturae*. De tekstanalyse werd in eenzijdige richting gedreven door Coccejaanse homileten, waarop in de achttiende eeuw een reactie ten gunste van de synthetische methode is gevolgd. De homileten van de negentiende eeuw geven grotendeels aan een verbinding van analytische en synthetische methode de voorkeur. In de tweede helft van de vorige en het begin van deze eeuw is de Gereformeerde prediking, na een inzinking in de achttiende en het begin van de negentiende eeuw, herleefd en deze herleving wordt ook in de wetenschappelijke bezinning merkbaar.

6. INDELING VAN DE HOMILETIEK.

A. Schweizer. Homiletik. Leipzig. 1848, pag. 112 seq.; Th. Christlieb. Homiletik. Basel. 1893. pag. 49 seq.; C. Krieg. Homiletik. Freiburg. 1915; M. Reu. Homiletics. Chicago. 1922. pag. 29 seq.; A. Kuyper. Encyclopedie II 12. 502 seq.; J. Waterink. Plaats en methode der ambtelijke vakken. Zutphen. 1923. pag. 194 seq.

In navolging van Augustinus hebben Zepperus, Keckermann, Hoornbeek,[115] e.a. de homiletiek verdeeld in twee delen: het máken en het houden van de preek. *Omnis concionandi ratio consistit in recte formanda concione et habenda.* Uit methodologisch oogpunt is deze indeling niet aan te bevelen, omdat ze uitsluitend ingesteld is op de arbeid, dien de prediker aan de bediening van het Woord ten koste legt. Ook kan de stof voor de prediking bij deze divisio niet voldoende tot haar recht komen, hetgeen bij de homileten, die deze indeling kozen, duidelijk is gebleken: Hyperius, die aan het materiele deel van de homiletiek alle recht laat wedervaren, onderscheidt een algemeen en een bijzonder deel.
In het algemeen deel vindt een plaats wat de preekstoffen van elk genus met elkander gemeen hebben, in het bijzondere deel wat de stoffen in de een groep van die in de andere onderscheidt. Hoewel tegen deze indeling in een algemeen en een bijzondere homiletiek methodologisch geen overwegend bezwaar is in te brengen, kan zij toch niet aanvaard worden, omdat hetgeen eerst onder het gezichtspunt van het algemeen behandeld is, straks voor een deel onder het gezichtspunt van het bijzondere terugkeert en dus herhaling niet te vermijden is (cf. de herhalingen in Hyperius' homiletiek). Daarbij kan in het bijzondere deel nooit op alle bijzonderheden worden gelet, zodat het bijzondere toch in zekeren zin weer generaal genomen moet worden. Betrekkelijk weinig homileten hebben de indeling van Hyperius overgenomen.

Dr. Kuyper slaat in zijn Encyclopedie der Heilige Godgeleerdheid voor de homiletiek in te delen als volgt:

I. de kunsttheorie van de prediking,
II. de geschiedenis der prediking,
III. de anthologie der prediking.[116]

Dr. Waterink neemt de indeling van Kuyper over, alleen met deze wijziging, dat eerst de geschiedenis der prediking genomen wordt, waarop dan als tweede en derde deel de kunsttheorie en de anthologie der prediking volgen.[117]
Tegen deze indeling is aan te voeren, dat aan het principiële deel van de homiletiek, dat over het wezen van de bediening van het Woord in de vergadering der gemeente handelt, moeilijk een goede plaats in een kunst theorie is aan te wijzen, dat het materiele deel van de homiletiek onder een eenzijdig en niet geheel juist gezichtspunt van kunsttheorie behandeld wordt, en het gevaar niet is buitengesloten, dat de methodeleer een al te beheersende plaats

[115] Joh. Hoornbeek. Tract. de rat. tont. III, 3.
[116] A. Kuyper. Encycl. III pag. 503
[117] Waterink. Plaats en methode der ambtelijke vakken. pag. 199

zal gaan innemen, hetwelk in een Gereformeerde homiletiek niet aanbevelenswaardig is. Daarbij is de geschiedenis met anthologie van de prediking beter in de Inleiding op haar plaats, daar zij geen integrerend onderdeel is van de bediening van het Woord.
Te prefereren is daarom de indeling, die, onder verschillende benaming, door vele nieuwere homileten o.a. door A. Schweizer, Nitzsch, Krauss, Reu, Van Oosterzee, Van Veldhuizen, en ten dele ook door Krieg, is voorgestaan, n.l. die van principiële, materiele en formele homiletiek.

De bediening van het Woord komt onder drieërlei gezichtspunt ter sprake.

- Ten eerste wordt naar de Heilige Schrift onderzocht, wat we principieel onder de bediening van het Woord hebben te verstaan.
- Ten tweede welke, zowel in het algemeen als in het bijzonder, de stof is voor de bediening van het Woord.
- Ten derde welke eisen ten formele aan de bediening van het Woord moeten gesteld worden.

Tegen deze indeling zou kunnen aangevoerd worden, dat ze enigszins schematisch is en ook in andere ambtelijke vakken toepassing zou kunnen vinden. Daartegen zij opgemerkt, dat ook bij de indeling die Kuyper van andere ambtelijke vakken geeft, het schematisme niet altijd te vermijden is, gelijk uit zijn Encyclopedie blijkt. Voorts dat deze divisie niet in andere vakken behoeft terug te keren, omdat andere ambtelijke vakken naar hun aard een andere indeling kunnen krijgen, die buiten dit schema ligt. En ten slotte, dat de stof die in een homiletiek ter sprake moet komen, zal blijken naar dit schema op goede wijze geordend te zijn en bij deze indeling het gevaar voor repetitie en vermethodieken zeer gering is.

Aan de drie delen gaat vooraf een *Inleiding,* waarin de naam en het begrip worden besproken, de encyclopedische plaats bepaald, en de betrekking aangewezen, waarin de homiletiek tot hare hulpwetenschappen, retorica en psychologie, staat. De Inleiding wordt besloten met een geschiedenis van de homiletiek en een geschiedenis van de prediking.
Daar, gelijk Kuyper in zijn Encyclopedie terecht heeft opgemerkt, de geschiedenis der prediking vergezeld moet gaan van een anthologie der prediking, verdient het uit praktische overwegingen aanbeveling de geschiedenis van de prediking afzonderlijk te laten verschijnen.

I. PRINCIPIEEL DEEL

7. DE NAAM VOOR DE BEDIENING VAN HET WOORD.

Cremer Kogel. Bibl. theol. Wörterbuch der N. T. Grazit 110. 1915: G. Voetius. Pol. Eccles. 1I1. 351 seq.: H. Bavinck. Geref. Dogmatiek IV. 395 seq.; J. J. van Oosterzee. Praktische Theologie. I. 211 seq.; P. A. E. Sillevis Smitt. De organisatie van de christelijke kerk in de apostol. tijd. 1910: A. Harnack. Mission und Ausbreitung des Christentums in de ersten drei Jahrhunderten. 1915.

Voor de mededeling van hetgeen God de Heere door Zijn dienstknechten tot onze zaligheid bekend maakt, worden in de Heilige Schrift onderscheiden woorden gebruikt.
In het Nieuwe Testament wordt de mededeling van de heilsgedachten Gods genoemd kerussein, hetwelk overeenkomt met het Hebr. qara en het Latijn praedicare. De Statenvertaling heeft het woord doorgaans door prediken overgezet. Kerússein is de handeling van een heraut, die in naam van zijn koning aan het volk publiek de woorden van zijn heer mededeelt. De prediking is het kerugma, de prediker een κήρνξ
De opperste Wijsheid predikt in het straatgewoel Spr. 1 : 21 en predikt tot de mensen Spr. 8 : 1, 4. Jona predikte tot de inwoners van Ninevé, Jona 1 : 2, 3 : 4, Matth. 12 : 41. Johannes de Dooper predikte de doop der bekering tot vergeving der zonden, Matth. 3 : 1, Markus 1 : 4. De Heere Jezus predikte het Evangelie des koninkrijks in de synagogen, Matth. 4 : 23, Markus 1 : 39, Lukas 4 : 44 e.a. en beval Zijn discipelen het Evangelie te prediken Markus 16 : 15, Lukas 9 : 2, waaraan ze gevolg gaven, Markus 6 : 12, 16 : 20.
Na de uitstorting van de Heilige Geest predikten de discipelen, Hd. 8 : 5, vooral Paulus was de machtige κήρνξ, die op zijn zendingsreizen eerst tot de Joden en daarna tot de heidenen predikte, Hand. 9 : 20, 1 Kor. 1 : 23, Gal. 2 : 2 e.a.
Het woord kerussein, is in het Nieuwe Testament niet uitsluitend gebruikt voor missieprediking, hetwelk reeds uit het kerugma, van Johannes de Dooper en de Heere Jezus blijkt. Wel komt het gewoonlijk op plaatsen voor, waar sprake is van de eerste bekendmaking van het Evangelie, Matth. 4 : 17, 10 : 7, Rom. 10 : 14, enz. Blijkens 2 Tim. 4 : 2 is het tot de aanvankelijke heilsmededeling niet beperkt.
Het *kerussein,* prediken, duidt aan dat de heilsboodschap Gods gebracht wordt op gezag, steunende op de autoriteit van de Koning van het Rijk. Als Jezus Zijn discipelen uitzendt om te prediken, gaan ze uit als Zijn herauten en treden op in de Naam van Jezus, de Heere. Daarbij is in kerussein, nog deze gedachte uitgedrukt, dat de verkondiging publiek is. De heilsmededeling hetzij op straat, in de synagoge, in de tempel of in de huizen, is openbaar. De herauten van Christus moeten wijd en zijd hun stem laten horen. De christelijke religie is allerminst geheimleer. *Hetgeen gij hoort in het oor, predikt dat op de daken,* Matth. 10 : 27. En de apostelen predikten overal. Markus 16 : 20.

Het woord *aggéllein,* boodschappen, verkondigen, komt in het Nieuwe Testament (tekst Nestle) alleen Joh. 20 : 18 voor. Meer gebruikt worden de composita als aggéllein en

apaggéllein, waarmede overeenkomt het Hebr. nagad. (High.) Specifiek Nieuw Testamentische term is het verbum evaggelien (gewoonlijk Med.) , in de LXX vertaling van het Hebr. basar (Pi.), Jesaja 52 : 7, 60 : 6, 61 : 1 enz. Met of zonder het object tó evaggelion betekent het ook doorgaans: *het Evangelie verkondigen.* Jezus verkondigde het Evangelie, Matth. 11 : 5, Lukas 20 : 1, de discipelen verkondigden het Evangelie vóór en na de opstanding des Heeren, Lukas 9 : 6, Hand. 5 : 42, Filippus verkondigde het Evangelie des koninkrijks, Hand. 8 : 12, Paulus en Barnabas verkondigden het Woord des Heeren, Hand. 15 : 35, 1 Kor. 9 : 16, 1 Kor. 15: 1, enz.

Het verbum Εναγγελιξεσδαί geeft te kennen, dat in deze wereld van ellende en jammer *een goede boodschap* wordt gebracht, die het hart verheugt. Het brengt de tijding, dat de belofte Gods aangaande onze zaligheid in vervulling is gegaan, dat het heil er is. Virtueel ligt in Εναγγελιξεσδαί gat de gedachte opgesloten, dat de heilsboodschap niet uitgedacht is door de boodschapper zelf, maar gebracht wordt in opdracht van God Die de bron van alle heil is.
Geeft κηρύσσειν te kennen de publieke prediking van Godswege door een heraut, Εναγγελιξεσδαί wijst aan de inhoud van de verkondiging, n.l. de goede boodschap, dat de belofte Gods betreffende het heil voor zondaren tot volle verwerkelijking is gekomen.
Het Evangelie is van een bepaalde zijde gezien, *leer;* het brengt aan hen die onwetend zijn of dwalen kennis van de weg der zaligheid. De heilsboodschap moet door de gehele n mens opgenomen worden, ook door de mens als *een kennend wezen.* Het onderwijs in de dingen van Gods koninkrijk is een middel om de mens tot bekering te brengen. Zo wordt in het Nieuwe Testament de evangelieprediking herhaaldelijk dydaskein genoemd. Jezus leerde in de synagogen, in de tempel, aan de zee, Matth. 9 : 35, 11 : 1, Markus i : 21, 2 : 13. Lukas 4 : 15, 19 : 47, Joh. 7 : 14, de apostelen leerden het volk, Hand. 4 : 2, 5 : 25, Paulus en Barnabas leerden te Antiochië het woord des Heeren.
De inhoud van de verkondiging, dat wat onderwezen wordt, is δίδαχή, Matth. 7 : 28, passim. Soms komt didaskein voor in verbinding met Εναγγελιξεσδαί, Lukas 20 : 1, Hand. 15 : 35, of ook met kerussein, Matth. 4 : 23, 9 : 35, Hand. 28 : 31, in welk geval volgens Cremer-Kögel kerussein ‚die blosse Mitteilung resp. die sich daran schliessende Aufforderung (z. b. metanoeite u. s. w.) bezeichnet dem das akouein entspricht, wogegen didaskein die näher auf die Sache eingehende, beleuchtende und begründende, auf Bewirkung des Verstädnisses berechnete Lehrtäigkeit bezeichnet.'

De prediking van de heilsboodschap richt zich tot het verstand, bedoelt onkunde en dwaling weg te nemen, en heet dan didaskein. Tracht zij op de wil des mensen in te werken en tot gehoorzaamheid en onderwerping aan het Woord van God te leiden, dan krijgt zij een vermanend karakter en wordt *parakalein* genoemd. Lukas 3 : 18, 2 Kor. 5 : 20, Tit. t : 9. Ook het vertroostend karakter der prediking wordt door parakalein uitgedrukt, 2 Kor. 1: 4, waarmee overeenkomt het Hebr. nicham, Jes. 40 : 1, passim.
Het spreken van het Woord van God wordt in de Heilige Schrift ook profeteren genoemd.[118] Profeteren (nibba' Niph. en Hithpa.; profeteuein is het onder sterken aandrang van de

[118] Cf P. A. E. Sillevis Smitt. De organisatie van de chr. kerk in de apostol. tijd. 1910. pag. 132; H. Bavinck. Geref. Dogm. IV2 pag. 363; G. Ch. Aalders. De profeten des Ouden Verbonds. Kampen, 1 gig. pag. 27 seq.

Heilige Geest mededelen van hetgeen in de raad Gods verborgen was, Num. 11:25-27, Amos 3 : 8.
Onder het Oude Testament, in welke bedeling het heil nog toekomstig was, heeft profeteren daarom dikwijls de engere betekenis van voorzeggen of de toekomst voorspellen, 2 Kron. 18 : 7, Jer. 19 : 14, Ezech. 4 : 7, enz. In het Nieuwe Testament is profeteren de mededeling van het heil dat aanwezig is, hetzij meer charismatisch, hetzij ambtelijk, onder krachtige beïnvloeding van de Heilige Geest, die tot spreken dringt, Lukas 1 : 67, Hand. 2 : 17.
Soms heeft profeteuein, *profetreia* in het Nieuwe Testament de betekenis van de bekendmaking van de verborgenheden uit de raad Gods in betrekking tot de toekomst van wereld en mensheid. Openb. 1 : 3, 22 : 7, Hand. 21 : 10. Het charisma der profetie was in bijzondere mate geschonken aan de gemeente te Korinthe. Mannen en vrouwen profeteerden en de apostel Paulus acht deze gave hoger dan die van de glossolalie, 1 Kor. 14 : 5. Profeteren is dus een verkondigen van het Woord van God, niet een uitleggen van het reeds in schrift of door traditie bestaande Woord van God, maar het spreken van het Woord door onmiddellijke inwerking van de Heilige Geest, die tot spreken dringt.
De dienst, die de ambtsdrager in Naam des Heeren tot welzijn van de gemeente verricht, wordt in het Nieuwe Testament gewoonlijk *diakonia* genoemd. *diakonia* heet zowel het ambtelijk werk der apostelen en der herders en leraars, als der ouderlingen (opzieners) en der diakenen. Dit algemeen begrip *diakonia* is van toepassing op de onderscheiden functies van het ambt. De prediking van het Evangelie aan de gemeente des Heeren is een bediening van het Woord, *diakonia tou logou* Hand. 6 : 4, en de predikers zijn dienaren van het Woord of des Evangelies, Ef. 3 : 7, Col. 1 : 23.
In Hand. 20 : 1I wordt de prediking van het Woord aan de gemeente *homilein* genoemd, in welk woord het vertrouwelijk karakter van de bediening van het Woord wordt uitgedrukt en waarmede tevens te kennen is gegeven, dat de prediking in eenvoudige vorm geschiedt.

In het kerkelijk spraakgebruik komt Εναγγελιξεσδαί sporadisch voor. In het Oosten werd kerussein het woord voor de prediking tot de heidenen, homilein voor de prediking tot de gemeente. Homilia is bij Justinus Martyr de toespraak, die door de presbyter gehouden wordt over het gedeelte der Heilige Schrift, dat in de vergaderde gemeente was voorgelezen.[119] De preken van Chrysostomus werden homilia genoemd.
Toen in de derde en vierde eeuw onderscheiden mannen tot het christendom overgingen, die zich in de klassieke retorica hadden geoefend, trachtten zij de goede elementen uit de oratoria in dienst te stellen van de prediking. Naast de parafrase van de tekst die *όμt Ua* genoemd werd, kwam een nieuw genre op, n.l. de bediening van het Woord in de vorm ener rede, die voldeed aan de eisen, welke de retorica stelde. Zulk een kunstvolle systematisch opgebouwde prediking van het Woord werd *Logos* genoemd, een woord dat ook bij Demosthenes, voorkomt in de betekenis van een aan de retorica beantwoordende rede.
In het Westen heeft Augustinus op de terminologie voor de bediening van het Woord groten invloed uitgeoefend. Hij nam de term homilia over in de betekenis van eenvoudige, populaire verklaring van de Heilige Schrift voor de gemeente. Hij maakte echter nog weer nader onderscheid tussen homilia als meer analytische en sermo (van serere, aaneenrijgen)

[119] Apol. I, cap. 67.

als., meer synthetische prediking. Homilia wordt niet vertaald door *conversatio of confabulatio*; wel spreekt hij van tractatus populares, quos Graeci homilias vocant. Van deze is onderscheiden de met logos overeenkomende oratio, een toespraak over geloofswaarheden in de vorm ener rede naar de kunstregelen der retorica.
Naast *sermo* komt in de Middeleeuwen op, waarschijnlijk reeds na de zesde eeuw, de Latijnse vertaling van kerussein praedicare (praedicatio, praedicator). Vooral onder invloed van de Franciscanen die hun religieuze toespraken gaarne praedicationes noemden, is het woord praedicatio in zwang gekomen. Terwijl evangelizare, hoewel het als de verlatijnsing van Εναγγελιξεσδαί in de Vulgaat gebruikt wordt, geen burgerrecht kon verkrijgen, werd, vooral in de tweede helft van de Middeleeuwen, de bediening van het Woord herhaaldelijk *concio, concionari* genoemd. Concio is de volksvergadering en vervolgens de toespraak die tot het volk, in vergadering samengekomen, wordt gericht. Concio doet veelal dienst als vertaling van homilia.

Na de reformatie heeft het woord sermo zich in de Latijnse literatuur weten te handhaven. Luther spreekt gewoonlijk van praedicare, predigen, Predigt. In zijn Bijbelvertaling heeft hij niet alleen kerussein maar ook Εναγγελιξεσδαί en didaskein weergegeven door predigen. En dit woord is een term voor de evangelieverkondiging in het midden der gemeente gebleven tot de huidigen dag. Bij bijzondere gelegenheden wordt door de Luthersen van „Rede" gesproken, b.v. Taufrede, Beichtrede.
Door de Gereformeerden, die Latijn schreven, werd naast praedicatio het woord concio gebruikt. De verlatijnste vorm van prophetare, theologia prophetica (Alstedt), heeft geen ingang gevonden. In het Frans en Engels wordt naast het aan het Latijnse sermo ontleende substantief sermon het van praedicare afstammende prêcher en to preach gebruikt. Voor een godsdienstige toespraak, die in bijzondere mate aan retorische eisen voldoet, wordt in het Frans oraison (b.v. oraisons funèbres) gebezigd. In het Nederlands komt naast predicatie (preek) ook leerrede, kanselrede, kerkelijke redevoering voor.

Wanneer we de vraag stellen, welk woord voor de beitsverkondiging in de vergadering der gemeente des Heeren moet gebruikt worden, zij opgemerkt, dat *homilie* niet te verkiezen is, omdat het zich in het spraakgebruik eenmaal heeft vastgezet in een bepaalde betekenis n.l. van bediening van het Woord in de vorm ener korte parafrase van de tekst, zonder thema en verdeling. Het woord profeteren, profetie is niet aanbevelenswaardig, omdat het in de Heilige Schrift gebruikt wordt voor een hetzij ambtelijke, hetzij charismatische verkondiging van het Woord onder drijving des Geestes, 2 Petrus 1 : 21. De dienaar van het Woord moge vele trekken met de profeet gemeen hebben, zijn ambt is wezenlijk van dat van de profeet onderscheiden.[120]
De woorden leren, vermanen en vertroosten duiden de verkondiging van het Woord naar een bepaalde zijde aan en zijn daarom voor een algemeen benaming minder geschikt. Indien Εναγγελιξεσδαί wordt vertaald door verkondigen of verkondigen van het E v a n g e 1 i e, is er tegen dit woord geen enkel bezwaar, omdat het de heerlijken inhoud van de boodschap des Heeren aangeeft.

---

[120] Cf. J. Ridderbos. Profeet en Prediker. Kampen. 1924; H. J. Pickett. The Hebrew Prophet and the modern preacher. London. 1924.

De woorden evangeliseren en evangelisatie zijn echter voor de bediening van het Woord in de vergadering der gemeente niet aan te raden, daar het hedendaags spraakgebruik deze gestempeld heeft in de betekenis van de verkondiging van de blijde boodschap tot hen, die in de christelijke maatschappij van het Evangelie van Christus zijn vervreemd.[121]
Wordt evangeliseren ook gebruikt voor de prediking in de gemeente des Heeren, dan ontstaat verwarring. Daarom is het niet goed te keuren, dat het woord evangeliseren soms gebezigd wordt voor de prediking van het Woord tot de Heidenen en Mohammedanen.
Naast evangelieverkondiging is te gebruiken p r e d i k e n, prediking, predicatie, preek. In deze benaming ligt uitgedrukt, dat de bediening van het Woord een publieke mededeling is van het heil in Christus, welke door de heraut des Konings in Zijn Naam tot de gemeente wordt gebracht.
Voor algemeen benaming is bijzonder geschikt b e d i e n i n g des Woords, *diakonia tou logou*, omdat hierin is aangegeven wat de heilsverkondiging in de gemeente naar haar inhoud en haar karakter is.
Tot de gemeente moet gebracht worden het Woord van God, dat de Heere tot onze zaligheid in de Schriften heeft geopenbaard, dat Woord in zijn vollen omvang, in wet en evangelie, in Oud en Nieuw Testament. Dat Woord alleen is het brood voor de zielen, de hemelse spijs voor het volk Gods. En het Woord wordt bediend, d. i. in de Naam des Heeren door de dienstknecht, de dienaar van het Woord, verkondigd.[122]
De prediker is subject aan het Woord, zijn dienst is een ministeriun. En de gemeente heeft dat Woord te ontvangen niet als zijn Woord, maar, gelijk het waarlijk is, als *Gods* Woord. Er is geen enkel bezwaar om evangelieverkondiging, prediking en bediening van het Woord *promiscue* te gebruiken, maar als vaste benaming verdient toch de term bediening van het Woord, om zijn rijken inhoud, de voorkeur.
De namen kerkelijke redevoering, kanselrede en leerrede moeten afgekeurd worden. Tegen alle drie is in te brengen, dat de preek als een species bij het genus rede (oratio) wordt ondergebracht, hetgeen, na het gezegde over de verhouding van homiletiek en retorica, af te wijzen is. Ook zou deze benaming de verkeerde opvatting kunnen bevorderen, alsof bediening van het Woord, die niet in de vorm ener rede was gegoten, een van haar wezenlijke kenmerken zou missen. Voorts is de naam *k e r k e l ij k e redevoering* te verwerpen, omdat zij veel te algemeen is en niets van de speciale inhoud van de preek zegt.
Kanselrede is nog meer afkeurenswaard, omdat hier de bediening van het Woord wordt genoemd naar de spreekplaats. Het vooral door Van Oosterzee met voorliefde gebruikte woord l e e r r e d e is evenmin aan te bevelen. Ongetwijfeld wordt in de Heilige Schrift de mededeling van het heil Gods voor zondaren een l e r e n genoemd. Jezus *leerde* de schare. Dit Schriftuurlijk begrip leren is echter breder en dieper dan dat van het Rationalisme. De leer van Jezus en van de apostelen was een mededeling van het Evangelie Gods, die zich richtte tot het hart en het geweten der mensen. Maar de leer der Rationalisten was een product van de ratio, bestemd om alleen door het intellect aangenomen te worden. Het woord leerrede is vooral gebruikt in de achttiende eeuw, toen de bloeitijd der Gereformeerde

[121] Cf. H. Bavinck. Het begrip en de noodzakelijkheid der Evangelisatie. Handel. van het Congres voor Geref. Evangelisatie. Amsterdam. 1913. pag. 22 seq.
[122] Cf. J. C. Sikkel. De Heilige Schrift en haar Verklaring. Amsterdam. 1906.

theologie voorbij was en het Rationalisme hoogtij vierde .[123]
Omdat het Rationalisme van de kerk een school wilde maken, uit de religie het hart uitsneed en, geheel intellectualistisch, de prediking van het Woord degradeerde tot een verkondiging van door de ratio gefiltreerde leer, waaraan de diepreligieuze factor ontbrak, is het raadzaam het woord leerrede, een product van het Rationalisme, uit het theologisch en kerkelijk spraakgebruik te verwijderen.

[123] Cf. J. Hartog. Gesch. van de Predikkunde en Evangelieprediking. 1865. pag. 237 seq; W. Muurling. Prakt. Godgeleerdh.2 186o. pag. 270: Godgeleerde Bijdragen XVII. 1843, pag. 578: Brief van een predikant aan een student in de Godgeleerdheid over het woord leerrede.

8. HET WEZEN VAN DE BEDIENING VAN HET WOORD.

F. Schleiermacher. Prakt. Theol. 185o. pag. 201: E. Sachsse. Evangelische Homiletik. 1913. pag. 48; Th. Christlieb. Homiletik. 1893. pag. 52; A. Krauss. Homiletik. pag. 140; F. Niebergall. Prakt. Theologie. 1919, II. pag. 65; C. Krieg. Homiletik 1915. pag. 201 ; J. C. Sikkel. De Heilige Schrift en haar verklaring. 1906.

Het wezen van de bediening van het Woord bestaat hierin, dat zij is de verklaring en de toepassing van het Woord van God, geopenbaard in de Heilige Schrift. Deze omschrijving van het wezen der christelijke prediking in de vergadering der gemeente des Heeren is ontleend aan het principium *cognoscendi* der theologie, n.l. de Heilige Schrift.
Wie, gelijk de Schleiermacheriaansche theologie en de theologie van het Modernisme, de Heilige Schrift niet als principium cognoscendi der theologie aanvaarden, komen daardoor ook tot een andere omschrijving van het wezen der prediking. Zo is Schleiermacher de profeet van de aesthetische opvatting. Volgens Schleiermacher komt in de cultus tot uiting het religieuze leven van de gemeenschap en dit cultische handelen is geen zwecksetzendes, wirksames, maar een darstellendes Handeln. Zoals een artiest zijn ideeën darstellt in een kunstwerk, objectiveert de religieuze gemeenschap in de cultus wat in haar omgaat. In de prediking, die niets anders is dan cultuselement, moet de prediker in de vorm ener rede darstellen, wat in de kerkelijke gemeenschap religieus wordt doorleefd. De prediker moet bij die Darstellung volkomen in identiteit zijn met de gemeente, die hij dient. So muss ihn (nl de geestelijke) der Geist seiner Kirche so durchdrungen haben, dass alles was ihn affizirt ihn religi6s affizirt; niemals wird er glauben seinem Beruf Geni ge geleistet zu haben, wenn nicht die Totalitt seiner Amtsfuhrung auch die Totalitt seiner ganzen religieisen Selbstdarstellung ist.[124]

A. Schweizer en H. Bassermann sloten zich bij deze opvatting aan en dit subjectivisme is een kenmerk geworden van de prediking van het Modernisme in zijn vele vertakkingen.[125]
De Schleiermacheriaansche theorie is onaannemelijk voor de Gereformeerde homiletiek. Reeds om deze reden, dat door Schleiermacher c.s. de Heilige Schrift als principium cognoscendi der theologie losgelaten en daarvoor de ervaring van het religieus bewustzijn in de plaats geschoven wordt. Het zwaartepunt wordt door hen uit het object in het subject verlegd. Het Gereformeerde en het Schleiermacheriaansche standpunt staan in dezen lijnrecht tegenover elkander, en de opvattingen over het wezen der prediking zijn zó verscheiden, dat ze niet te verzoenen zijn.
Terecht heeft Dr. van Mourik Broekman geconstateerd, dat de tegenstelling orthodoxiemodernisme van principiële aard is. Voorts is een ernstig bezwaar, dat in de constructie der Schleiermacheriaansche theologie de prediking uitsluitend wordt opgevat als cultisch element en haar begrip uit het wezen van de cultus is afgeleid. Nu is de prediking zonder twijfel een element, dat naar de Heilige Schrift in de christelijke eredienst thuis

[124] F. Schleiermacher. Prakt. Theol. 1850. pag. 205.
[125] A. Schweizer. Homiletik. 1848, pag. 118. 3) H. Bassermann. Handb. der geistl. Beredsamkeit. 1885, pag. 370 seq. M. C. van Mourik Broekman. De orthodoxe en moderne geloofsprediking uit psychologisch oogpunt vergeleken. Zalt-Bommel, 1915, pag. 22. M. C. van Mourik Broekman. I.c. pag. 1.

hoort. In de liturgiek komt de prediking als zodanig ter sprake, b.v. wat betreft haar duur, de plaats in het kerkgebouw van waar ze wordt gehouden, de verhouding tot de aan haar voorafgaande en op haar volgende cultische elementen, enz.
Maar de bepaling van het wezen, de inhoud en de samenstelling van de preek is niet af te leiden uit het cultusbegrip, maar uit het ambt van de didakalos, overeenkomstig de gegevens die de Heilige Schrift biedt. De bediening van het Woord is veel meer dan cultisch element. Zij is naast liturgische acte een zelfstandige functie van het ambt van de dienaar van het Woord en als zódanig wordt haar een plaats gegeven in de constructie der liturgische elementen.
Vervolgens is het niet vol te houden, dat de prediking een Selbstdarstellung van de „geestelijke" is, ook al leeft deze in identiteit met zijn gemeente.

Want vooreerst is hij dan niet in staat zijn gemeente tot een hoger peil op te voeren, ten tweede is er geen zekerheid dat de prediking inderdaad een „christelijk" cachet zal dragen, en ten derde raakt hij met zijn Selbstdarstellung spoedig uitgeput en zijn prediking verarmt. Feit is dan ook, dat zelfs de trouwste vertegenwoordiger van de esthetische opvatting meer verkondigt dan hij beleeft. En werpt men tegen, dat de prediking een Darstellung is van het religieuze leven der ideaalgemeente, dan is deze tegenwerping in strijd met het Schleiermacheriaansche empirisme, daar empirisch nooit is vast te stellen wat een ideaalgemeente is.
Eindelijk laat zich op het subjectivistisch standpunt moeilijk bepalen wat onder een „religieuze" rede moet worden verstaan. Over het begrip religie bestaan de meest uiteenloopende meningen onder hen, die het Goddelijk gezag der Heilige Schrift niet erkennen, en het adjectivum religieus is zo mogelijk neig vager dan het substantivum religie zelf. Voegt men met Van Oosterzee[126] aan het adjectief religieus de beperking „christelijk" toe, dan is het bezwaar allerminst vervallen. Immers blijft de inhoud van de „rede" even onbepaald, daar in de omschrijving van het wezen der prediking de norm ontbreekt ter beoordeling van hetgeen christelijk of niet-christelijk is.
Het z.g. christelijk religieus bewustzijn met zijn velerhande meningen, divergerende strevingen en tegenstrijdige emoties kan in zijn variabele en onsamenhangende totaliteit nooit een waardemeter zijn ter beoordeling van het specifiek christelijk gehalte van de preekinhoud. Om deze redenen moet de omschrijving van het wezen der prediking, gelijk die door Schleiermacher c.s. en door Van Oosterzee gegeven is, afgewezen worden.

De bediening van het Woord in de vergadering der gelovigen is de verklaring en de toepassing van het Woord van God. Dit Woord van God hebben wij alleen in de Heilige Schrift. Onder de Oude Bedeling werd het Woord van God verkondigd door de profeten.[127] Door een extraordinaire werking des Heiligen Geestes, die van de gewone verlichting, welke het deel is van alle gelovigen, wel te onderscheiden is, werden zij in staat gesteld in menselijke taal het Woord van God te verkondigen op zulk een wijze, dat zij voor dwaling werden behoed, 2 Petrus 1 : 19-21. De drijving van de Geest was dikwijls zó krachtig, dat de

[126] "De leerrede is een aaneengeschakelde toespraak van christelijk-godsdienstigen inhoud." Prakt. Theol. I pag. 211.
[127] Cf. H. Bavinck. Geref. Dogm. I2 406 seq.

profeten spreken moesten, ook wanneer zij zich (b.v. Jeremia) daartegen verzetten.[128] Het deel van de rijke openbaring van het Oude Testament, waarvan God naar Zijn wijsheid nodig achtte, dat het voor alle geslachten tot de wederkomst des Heeren toe bewaard zou blijven, heeft Hij schriftelijk laten fixeren en bij deze inscripturatie der bijzondere openbaring de heilige mannen door Zijn Geest geleid, zodat wij in de Schrift van het Oude Testament bezitten het Woord van God, Joh. 10 : 35, Rom. 15 : 4, 2 Tim. 3 : 16.
Het Woord van God is onder de Nieuwe Bedeling verkondigd door Jezus Christus, de Zoon van God. Hij, die in geheel enige zin het Woord van God is, Joh. 1 : 1, *heeft het Woord van God tot de mensen gesproken,* Heb. 1 : 1, *en ons de Vader verklaard,* Joh. 1 : 16. Wat van de vele woorden en daden des Heeren voor de volgende eeuwen bewaard moest blijven, Joh. 21 : 25, is door de mannen, die oor en ooggetuigen waren van hetgeen de Heiland sprak en deed, onder leiding van de Geest opgetekend. Naar des Heeren belofte heeft de Heilige Geest, die Christus hen van de Vader zond, hun alles geleerd en indachtig gemaakt wat Jezus gezegd had, Joh. 14 : 26, hen in al de waarheid geleid en hun de toekomende dingen verkondigd, Joh. i 6 : 13. De brieven van de heilige apostel Paulus staan op een lijn met de andere Schriften, 2 Petrus 3 16, en zijn door de kerk des Heeren als Woord van God aanvaard.
Zo bezitten wij in de Schriften van het Oude en Nieuwe Testament de teboekstelling van de bijzondere openbaring Gods. Deze Heilige Schrift is het Woord van God.

Nu is het de taak van de bediening van het Woord, dit in de Heilige Schrift vervatte Woord van God voor de gemeente des Heeren te verklaren en op haar toe te passen.
Voor de juistheid van deze omschrijving geeft de Heilige Schrift zelve de aanwijzingen. Het is niet voldoende, dat het Woord van God alleen gelezen wordt in de vergadering der gelovigen, het moet bediend worden. En tot de rechte bediening behoort allereerst de verk1aring. De rijkdom van de gedachten der Schrift moet aan de gemeente voorgesteld worden, door haar naar haar eigen aard uit te leggen, 2 Petrus 1 : 20; het Woord moet gepredikt, 2 Tim. 4 : 2, *de dienaar des Evangelies is een schriftgeleerde in het koninkrijk der hemelen onderwezen, die als een huisheer uit zijn schat nieuwe en oude dingen voortbrengt*, Matth. 13 : 52.
Vervolgens moet dat Woord toegepast worden. Het behoort toebereid te worden als voedsel en op zulk een wijze bediend, dat aan de volwassenen vaste spijze, aan de kinderen melk wordt uitgereikt, 1 Kor. 3 : 2, Hebr. 5 : 12; de prediker is een huisvader die het Woord der waarheid recht snijdt en ieder zijn bescheiden deel geeft, 2 Tim. 2 : 15; het Woord moet aangewend worden op de hoorders, *want de Heilige Schrift is nuttig tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot opvoeding in de rechtvaardigheid,* 2 Tim. 3 : 16, *en al wat te voren geschreven is, dat is tot onze lering te voren geschreven, opdat wij door lijdzaamheid en vertroosting der Schriften hoop hebben zouden,* Rom. 15 : 4.
De toepassing behoort tot het wezen van de bediening van het Woord. Wordt het Woord van God recht bediend, dan schijnt het licht der wereld in de harten en in het bewustzijn der gelovigen; dan schijnt het met zijn lieflijke glansen in de strijd en in het lijden; dan heeft het een antwoord bij het vragen om troost en het zoeken om vergiffenis; dan is er licht in het donker van schuld en zonde; dan is er kracht om op te wassen in de Heere.[129]
Door verklaring en toepassing van het Woord van God hebben de Heere Jezus en de

[128] Cf. G. Ch. Aalders. De profeten des Ouden Verbonds. Kampen, 1919. pag. 26
[129] P. Biesterveld. Het boge belang der ambtelijke vakken. Kampen. 1894, pag. 36

apostelen ons het voorbeeld gegeven, hoe de predikers van het Evangelie het Woord hebben te bedienen. Toen de Heere Jezus voor de eerste maal in de synagoge te Nazareth optrad, heeft Hij een gedeelte van Jesaja 61 aan de vergaderde gemeente voorgelezen, daarna deze woorden verklaard en toegepast op hen, die het Woord hoorden, Lukas 4. Petrus heeft in zijn grote Pinksterprediking het Woord van God van het Oude Testament verklaard en toegepast, Hand. 2. Paulus handelde te Thessalonica drie sabbatten met de Joden *uit de Schriften,* opende d.i. verklaarde deze en bewees, dat hetgeen in de Schriften geschreven was, vervuld was in Christus, en maakte de toepassing, door aan de Joden van Thessalonica in het bijzonder die Christus als hun Zaligmaker te verkondigen, Hand. 17.
In de gemeente van Korinthe waren vele gaven o.a. de gave des glossolalie. Evenwel, niemand mocht in glossolalie spreken of zijn woorden moesten uitgelegd worden. In dit opzicht staat het charisma van de profetie boven dat der glossolalie. Immers die profeteert, spreekt de mensen stichting en vermaning en vertroosting, 1 Kor. 14 : 3. Wat van het charisma der profetie geldt, is evenzeer van toepassing op de verkondiging van het in de Heilige Schrift vervatte Woord van God. Het moet zó geschieden. dat de gemeente onderwezen, vermaand en vertroost wordt.

Onder de Gereformeerde predikers van vroeger en later tijd heeft niemand beter dan Calvijn de schriftuurlijke regel in praktijk gebracht, dat de bediening van het Woord is verklaring en toepassing van het Woord van God. Terecht zegt Biesterveld in zijn studie over Calvijn als bedienaar van het Woord: „Zijn exegese in de preken is altijd echt homiletische exegese. Hij verklaart op de kansel niet om te verklaren. Het is een bedienen van het Woord; uitlegging en toepassing samen. En dan bewaart hij dat toepassen niet tot het slot, neen, gevoelt het onder het verklaren reeds: de dienaar arbeidt aan uw onderwijzing en vertroosting. Geen exegesis scolastica die in de academiën thuis hoort, maar echte exegesis popularis ... Van praktische conclusiën en raadgevingen vloeien zijn preken over. Tot in de kleinste verhoudingen van het natuurlijk en geestelijk leven daalt hij af. De fouten, vooroordelen, uitvluchten en verontschuldigingen worden als op de voet gevolgd”.[130]
Met instemming haalt Biesterveld het woord van Prof. Vignié aan: „Calvijn is de man der toepassingen!”
In overeenstemming met de leer der Heilige Schrift en de daarop steunende praxis van Calvijn en de Gereformeerde predikers uit de eeuw der Reformatie hebben de oude Gereformeerde homileten in Nederland de bediening van het Woord omschreven als de verklaring en toepassing van het Woord van God. Hoornbeek definieert aldus: concio est actio sacra, explicans Dei verbum et applicans ad aedificationem ecclesiae.[131]
Knibbe geeft dezelfde, enigszins bredere omschrijving: concio est actio sacra a publico ministro ad ecclesiam habita, verbum Dei explicans et applicans, ad Dei gloriarn et auditorum aedificationem et salutem. [132]
Martinus zegt hetzelfde in nóg bredere bewoordingen: Concio sacra est oratio, quae a servo Dei ac Jesu Christi ipsius nomine ex verbo Dei ad Ecclesiam habetur, in qua doctrina veritatis, quae est secundum pietatem, aut aliqua eius pars, declaratur et applicatur, ad

[130] P. Biesterveld. l.c. pag. 71.
[131] J. Hoornbeek. Vetera et Nova. III. 1672, pag. 226.
[132] D. Knibbe. Manuductio in oratoriam sacram. Editio Sexta. 1697, pag. 3.

hominum in fide et obedientia aedificationem et aeternam salutem, inprimis autem ad Dei et Jesu Christi gloriam.[133]
Zoo komt bij een zuivere opvatting van het wezen van de bediening van het Woord zowel het objectief als het subjectief element, zowel het „voorwerpelijke" als het „onderwerpelijke" tot zijn recht.[134]

[133] J. Martinus. Concionandi Rudimenta. 1651. pag. 1
[134] Cf. J. A. C. van Leeuwen. Voorwerpelijke en onderwerpelijke prediking. Maassluis, 1918.

9. DE HOOFDINHOUD VAN DE BEDIENING VAN HET WOORD.

J J. van Oosterzee. Prakt. Theol. 1. Utrecht. 1877. pag. 213; J. Ridderbos. Predikende het Evangelie des Koninkrijks. Kampen. 1911; Idem. Het Oude Testament in onze prediking. Kampen. 1922; G. Ch. Aalders. De profeten des Ouden Verbonds. Kampen. 1919. Hfdst. XI, XII, XIII; M. Reu. Homiletics. Chicago. 1922. pag. 57 seq.

De hoofdinhoud van de bediening van het Woord in de vergaderde gemeente moet dezelfde zijn als die van de Heilige Schrift. Nu is er in heel de Heilige Schrift van Genesis 1 tot Openbaring 22 één hoofdgedachte, die alle andere gedachten beheerst, één thema dat in vele variaties bezongen wordt, één boodschap die in verschillende vormen, met steeds groter duidelijkheid, tot de mensen wordt gebracht. Het is de mededeling van *de raad Gods tot onze zaligheid in Jezus Christus.*
De bijzondere openbaring onderstelt 's mensen val. Zij komt tot de mens, die door de zonde van God is vervreemd, en heeft ten doel de mensheid, wel niet hoofd voor hoofd, maar toch als organische eenheid weder door Christus tot God te brengen, opdat God zij alles in allen, Ef. 1 : 10, Col. 1 : 20.
De Heilige Schrift predikt ons, door de mededeling zowel van de historie als van woorden Gods, dat des mensen zaligheid is een werk G o d s. De val van de mens is zó diep, dat hij uit eigen kracht zich niet opheffen kan en niet opheffen wil. Zijn redding is een daad Gods. De sóteria (redding) is door God uitgedacht; Christus, de Soter, is een gave van Hem; God zelf is de Soter in eigenlijke zin. Hij bereidt aan Christus door de historie van het Oude Testament heen een plaats in het menselijk geslacht; Hij bereidt door de Geest aan Christus een woning in het hart dergenen die Hem gegeven zijn. *Uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen,* Joh. 3 : 16, Rom. 8 : 39, Rom. 11 : 36, Hand. 16 : 14, Ef. 1 : 46, 1 Tim. 2 : 1.

De Heilige Schrift is van het begin tot het einde t h e o 1 o g i s c h. Zij openbaart het Evangelie, de wijsheid G o d s, die in het hart van een mens niet is opgeklommen, maar die God ons geopenbaard heeft door Zijn Geest, 1 Kor. 2 : 710. Het is een Evangelie niet naar de mens, en ook niet van de mens, Gal. 1 11 en 12, het is een Evangelie van Jezus Christus, de Zone Gods, Markus 1 : 1, het is een Evangelie van het koninkrijk Gods, Markus 1 : 14. De heilshistorie, die de Heilige Schrift in Oud en Nieuw Testament verhaalt, is een historie van de daden G o d s. De verantwoordelijkheid van de mens wordt niet uitgeschakeld, ieder van ons zal Gode rekenschap moeten geven van hetgeen hij gedaan heeft hetzij goed hetzij kwaad, Rom. 2 : 116, 2 Kor. 5 : 10, maar door alle overleggingen en handelingen der mensen heen, voert God Zijn raad uit, Hand. 4 : 28. De Heere God zoekt na de val de mens op, die al bevende voor Hem vlood, geeft hem de heilsbelofte en verdrijft hem uit het paradijs, opdat hij zijn hand niet zou uitsteken naar de boom des levens en daarvan eten.
Hij beveelt Noach een ark te bouwen en redt hem en de zijnen van de vloed. Hij roept Abram uit Ur der Chaldeeën, leidt Israël uit Egypte door de woestijn naar Kanaän, verkiest en zalft David tot koning van Israel, bewaart in het volk van het Oude Verbond bij de afval nog een overblijfsel, zendt in de volheid des tijds Zijn Zoon in de wereld, brengt naar Zijn raad het lijden over Hem, wekt Hem uit de doden op, neemt Hem op in de hemel, zet Hem

tot Zijn rechterhand en betrouwt Hem het oordeel toe.
De Heilige Schrift tekent de daden Gods. Zij geeft een in de hoogste zin pragmatische historiebeschrijving, ze is uit dit oogpunt bezien een tendensboek. De Bijbel is door en door theologisch.

Met dit theologisch karakter der Heilige Schrift hangt het C *h r i s t o c e n t r i s c h* onlosmakelijk samen. Door woord en daad openbaart God zich in Jezus Christus, die de Middelaar Gods en der mensen is. Alles concentreert zich om Hem. Overal staat Hij in het middelpunt, die een verzoening is voor onze zonden en niet alleen voor de onze, maar ook voor de zonden der gehele wereld, 1 Joh. 2 : 2. Hij is de spil, waarom heel de openbaring Gods in Oud en Nieuw Testament zich beweegt. Alle lijnen der historie staan in relatie tot Hem. De weg, die God met de mens houdt, om hem te brengen tot de zaligheid, loopt langs het kruis van Christus. De weg naar het paradijs loopt over Golgotha. *De getuigenis van Jezus is de geest der profetie,* Openb. 19 : 10. Zonder de marturia van Jezus zou de profetie gelijk zijn aan een lichaam zonder pneuma. De getuigenis van Jezus is het levensbeginsel van de bijzondere openbaring.
Dit christocentrisch karakter van de openbaring treedt het helderst aan het licht in het Nieuwe Testament, dat één prediking is van het heil, dat God in Zijn genade door Jezus Christus aan zondaren bereidt.
Naar het woord van de engel Gabriël zouden zich velen over de geboorte van Johannes de Dooper verblijden, Lukas 1 : 14, maar groter zal de blijdschap zijn, wanneer Hij geboren wordt, die *de Zoon des Allerhoogsten* genaamd zal worden, die over het huis Jacobs Koning zal zijn in der eeuwigheid en Wiens koninkrijk geen einde zal zijn, Lukas 1 : 33. Bij zijn geboorte zingen Israëls vromen ter eer van God, die in het Kindeke van Bethlehem Zijnen volke verlossing heeft teweeggebracht, Lukas 1 :46—55, 6879, 2 : 29—32.
De boeteprediking van Johannes de Dooper heeft ten doel, om de Heere te bereiden een toegerust volk, Mal. 4 : 6, Lukas 1 : 17. Johannes wijst Hem aan als het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt, Joh. 1 : 29, beveelt zijn discipelen Jezus te volgen, Joh. 1:35-37, want Jezus moet wassen maar Johannes minder worden, 3 : 30.
Nadat Jezus gedoopt is en met de Heilige Geest gezalfd, treedt Hij op met de prediking van het Evangelie des koninkrijks, Matth. 4 : 17, 4 : 23, 9 : 35, Markus 1: 14 en 15, Lukas 8 : 1. Hij verkondigt de armen het Evangelie, Matth. 11:5. Daartoe is Hij uitgegaan, Markus 1 : 38. Hij zegt van Zichzelf, *dat de Zoon des mensen is gekomen om te zoeken en zalig te maken dat verloren was, om zijn ziel te geven tot een rantsoen voor velen,* Markus 10 : 45. Wat Jesaja in hfdst. 61 gesproken heeft van *de Gezalfde des Heeren, die gezonden is om de armen het Evangelie te verkondigen, te genezen de gebrokenen van hart en te prediken het aangename jaar des Heeren,* is in Hem vervuld, Lukas 4 : 18—21. *Een iegelijk, die in Hem gelooft, heeft het eeuwige leven, maar die de Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem,* Joh. 3 : 16, 36. *Christus is het Brood Gods, dat uit den hemel is nedergedaald, het Brood des levens. Hij is het, die der wereld het leven geeft,* Joh. 6 : 33, 48.

Van het Evangelie des koninkrijks is Christus de inhoud. Hij draagt Zijn discipelen op te prediken, dat het koninkrijk der hemelen nabij gekomen is, Matth. 10 : 7. Na zijn opstanding beveelt Hij *alle volkeren tot zijn discipelen te maken en hun te leren, wat Hij bevolen heeft,*

Matth. 28 : 19. Wanneer de apostelen na de uitstorting van de Heilige Geest op de Pinksterdag prediken, is de gekruiste en opgewekte Christus de hoofdinhoud van hun prediking, Hand. 2 : 22-36, 3 : 12-26. *De zaligheid is in genen anderen,* Hand. 4 : 12. Aan de eunuch van Candacé verkondigt Filippus Jezus, Hand. 8 : 35. Paulus predikt niets anders *dan Christus, gestorven om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking,* Hand. 13 : 16 seq. De Joden in Thessalonica opent hij de Schriften en stelt hun voor ogen, *dat de Christus moest lijden en opstaan uit de doden, en dat Jezus is de Christus, dien ik u verkondig,* Hand. 17 : 3. Johannes schrijft zijn evangelie, *opdat gij gelooft dat Jezus is de Christus, de Zone Gods, en opdat gij gelovende het leven hebt in Zijn Naam,* Joh. 20 : 3 1 .

Ook uit de Nieuw Testamentische brieven blijkt zonneklaar, dat Jezus Christus het middelpunt en de inhoud van het Evangelie is. De groetzegen in de Brieven is van God de Vader en van onzen Heere Jezus Christus, en zij dragen dus in dien zegen reeds een theologisch en Christocentrisch karakter. Het Evangelie heeft zijn oorsprong in God, wordt gekend uit de Heilige Schriften, gaat over de Zone Gods, die geworden is uit de zade Davids naar het vlees, Rom. 1 : 2-4. Het Evangelie van Christus, d. i. hetwelk Christus tot inhoud heeft, is een kracht Gods tot zaligheid een iegelijk, die gelooft, Rom. 1 : 16.

De Dikaiosune Theou,[135] die God tot auteur heeft en voor de zondaar bestemd is, wordt in het Evangelie geopenbaard en aangenomen door het geloof van Jezus Christus, d.i. het geloof, dat Jezus Christus tot inhoud heeft,[136] Rom. 1 : 17; 3 : 22. Het woord dat Paulus predikt, is het woord des kruises.

Hij heeft zich voorgenomen onder de Corinthiërs *niets anders te weten, dan Jezus Christus en Dien gekruisigd,* 1 Kor. z : 18, 2 : 2. Hij predikt Christus en niets anders dan Christus, i Kor. 15 : 12; 2 Kor. 1 : 19; 2 Kor. 4 : 5. Het Evangelie is een woord der verzoening, ja, de ganse bediening van de apostel is zulks, 2 Kor. 5 : 18, 19. Hem is de grote genade gegeven om onder de heidenen door het Evangelie te verkondigen de onnaspeurlijke rijkdom van Christus.

J. van Andel zegt in zijn verklaring van 2 Kor. 2 : 15 en 16 (Paulus' tweede Brief aan de Corinthiërs aan de gemeente uitgelegd, Leiden 1903, pag. 32): Wij beweren hiermede niet, dat er over de vele waarheden, in de Schrift geopenbaard, niet gepredikt zou mogen worden; Paulus zelf heeft over vele andere zaken dan die rechtstreeks de Christus raken gesproken, over de hoogste en de geringste, over alles. Maar van hem zie de prediker de heilige kunst af, om alle dingen in samenhang te zetten met Christus, in aansluiting aan de wille Gods, dat alle dingen tot Christus gericht en in Christus samengevat zouden worden, Col. t : 16 en 17; Ef. 1 : 10. Predik zo, dat Christus nergens buitengesloten wordt. en laat Hij geen bloot aanhangsel of toevoegsel zijn, maar het Middelpunt, het geheim van alles, en de sleutel tot alles. Zie hoe Paulus hem nergens buiten laat; de kennis der heerlijkheid Gods is gegeven in het aangezicht van Jezus Christus, 2 Kol. 4 : 6; *door Hem en tot Hem zijn alle dingen geschapen, en in Hem bestaan zij te samen.* Col. 1 : 16, 17; *in Hem heeft God ons verkoren*, Ef. 1 : 4; *Hij is ons wijsheid, gerechtigheid, heiligmaking, verlossing geworden,* 1 Kor. 1 : 30. De verwijzing naar onze schuld en onmacht, Rom. 5 : 6-8, geschiedt met de bedoeling de zoenkracht van zijn dood te laten uitkomen, en op Zijn leven wordt onze hoop op de verlossing van de toekomende toorn vastgezet, Rom. 5 : 10.

---

[135] Cf. J. Brinkman. De „gerechtigheid Gods' bij Paulus. Rotterdam. 1916.

[136] Cf. C. Lindeboom. Het geloof van Jezus Christus. Art. Geref. Theol. Tijdschrift. 14e Jaargang, 1913. Pag. 340 seq.

> Het geheim van onze zaligheid ligt in de doorwerking van de beide grote wendingen Zjner historie, Zijn dood en Zijn opstanding, in ons, waardoor zij onze dood en onze opstanding worden. Rom. 6 : 4. Die voor Hem lijden, dragen zijn lidtekenen in hun lichaam. Gal. 6 : 17; die in Hem geloven zijn van Zijn vlees en van Zijn benen, Ef. 5 : 30: Hij is in ons, 2 Kor. 13 : 5, en wij in Hem, t Kor. 1 : 30; Hij is het Hoofd der gemeente, de verzoening aller dingen, de woonstede der volheid Gods, de eerstgeborene aller creature. Col. 1 : 15—20; het hoofd van eiken man, 1 Kor. 11 : 3, de erfgenaam der wereld, Hebr. 1 : 2: voor Paulus zelven niets minder dan het leven, dat hij leefde, nadat hij zichzelven afgestorven was, Gal. 2 : 20. Men zou er nog veel meer kunnen bijvoegen, het zij echter genoeg naar Paulus' brieven te verwijzen: wie deze leest zal bemerken, dat Christus in al zijn gedachten de plaats der eer heeft. Wie dan met hem Gode een goede reuk wil zijn, ruime in zijn prediking gelijke plaats aan Christus in; de prediker hebbe slechts één tekst — *Christus!* Gelijk de reuk van een welriekende stof aan onze klederen, zo moet Christus aan ons te rieken zijn, zal onze dienst Gode waarlijk een reukoffer wezen.

Zowel in de Paulinische als in de andere brieven en in de Openbaring aan Johannes is Christus tó méeson, terwijl God de é arché en tó télos van alles is. Het Lam staat in het midden van de troon en van de vier dieren en in het midden van de ouderlingen en ontvangt naast God, uit Wie alle dingen zijn, de eer als Middelaar, Openb. 5 : 6-13. De internationale schare voor de troon zingt in haar lied van de zaligheid, die te danken is aan onzen God, die op de troon zit, èn het Lam. Zij roemt de uitdenker en de bewerker van het heil, Openb. 7 : 10. Na de ondergang van de Gode vijandige wereld, die in Openb. 19 onder het zinnebeeld van Babylon wordt voorgesteld, hoort Johannes de grote schare het Hallelujah zingen, *omdat de Heere, de almachtige God, het koningschap heeft aanvaard. Laat ons, zo jubelen zij, blijde zijn en vreugde bedrijven en Hém de heerlijkheid geven, want de bruiloft des Lams is gekomen en zijn vrouw heeft zich zelve bereid,* Openb. 19 : 18.
Bij dit licht van Christus, dat uit heel de Nieuw Testamentische openbaring straalt, moeten wij het Oude Testament lezen, zullen wij de bedoeling, de zin van dit deel van het Woord van God verstaan. Vetus testamentum in novo patet, novum testamentum in vetere latet. Terecht zegt de Heidelbergse Catechismus in vr. 19, *dat wij de kennis van de Middelaar Jezus Christus verkrijgen uit het heilig Evangelie, hetwelk God zelf eerstelijk in het paradijs heeft geopenbaard, en daarna door de heilige patriarchen en profeten laten verkondigen, en door de offeranden en andere ceremoniën der wet laten voorbeelden, en ten laatste door zijn eniggeboren Zoon vervuld.*
Het Nieuwe Testament leert, dat we de hoofdinhoud van het Oude Testament eerst recht kunnen kennen, wanneer het oog voor het Christocentrisch karakter van de Oud Testamentische openbaring is opengegaan. Christus Zelf zegt, *dat de Oud Testamentische Schrift een verkondiging is van Hem.* Hij wijst er op in zijn eerste prediking te Nazareth, Lukas 4 : 21. De Schriften getuigen van Hem, Joh. 5 : 39, Mozes heeft van Christus geschreven, Joh. 5:49. In de lijdensdagen wordt telkens opgemerkt, dat aan Hem vervuld wordt wat in de Schriften geschreven was, Matth. 26 : 31, 56; Lucas 22 : 37. de twee discipelen op de weg naar Emmaüs wijst de opgestane Heiland de gouden draad, die loopt door de Oud Testamentische Schrift. *Begonnen hebbende van Mozes en van al de profeten leide Hij hun uit in alle de Schriften hetgeen van Hem geschreven was,* Lukas 24 : 27. Jesaja heeft de heerlijkheid van Christus gezien en van Hem gesproken, Joh. 12 : 41.

Toen de apostelen op de Pinksterdag vervuld werden met de Heilige Geest, ging hun oog open voor de betekenis des Ouden Testaments. Helder en klaar, als nooit te voren, zagen zij het licht van Christus door de nevelen heen. Petrus verkondigt op de Pinksterdag, dat de opwekking van Jezus Christus uit de doden in het Oude Testament is voorzegd, Hand. 2 : 34, 35. Mozes heeft gesproken van de Profeet, Die God verwekken zou, Hand. 3 : 22, en al de profeten van Samuël aan en die daarna gevolgd zijn, zovelen als er hebben gesproken, hebben gepredikt de dag der vervulling van het heil door Christus, Hand. 3 : 24. Dezen, n.l. Christus, geven getuigenis al de profeten, Hand. t o : 43. Paulus bewijst uit de Schriften, *dat Jezus is de Christus,* Hand. 17 : 3; de profeten en Mozes hebben gesproken, dat de Christus zou lijden en dat hij de eerste uit de opstanding der doden zijnde een Licht zou verkondigen het volk der Joden en der heidenen, Hand. 26 : 22, 23. Paulus poogde de Joden te Rome te bewegen tot het geloof in Jezus, beide uit de wet van Mozes en de profeten, Hand. 28 : 23.
De Schrift van het Oude Testament is Evangelie en spreekt, zij het in de belofte, van Christus. Matthéüs wijst er in zijn Evangelie gedurig op, dat alles is geschied; Matth. 1 : 22, passim. Abraham is gerechtvaardigd uit het geloof in de belofte, Rom. 4. Ons is het Evangelie verkondigd, gelijk als hun, Hebr. 4 : 2. Van de zaligheid der zielen hebben ondervraagd en onderzocht de profeten, die geprofeteerd hebben van de genade aan u geschied, 1 Petrus 1 : 10- 12. De getuigenis van Jezus is de geest ook der Oud Testamentische profetie, Openb. 19 : 10.
Zo blijkt dat wij, die leven onder de Nieuw Testamentische bedeling, de Oud Testamentische Schrift bij het licht van het Nieuwe Testament moeten verklaren en verstaan, en het Evangelie van Christus, zij het omhuld en in beloftevorm, van Genesis tot Maleachi kunnen ontdekken. In het Oude Testament neemt het Evangelie na de bondssluiting op Sinaï tijdelijk een wettische vorm aan en uit dat oogpunt kan de bedeling heten een bedeling der wet, der letter die doodt, der verdoemenis; maar in zijn wezen is het Oude Testament evenals het Nieuwe openbaring van de genade Gods voor zondaren in Jezus Christus.

Daar de Heilige Schrift alzo naar haar inhoud theologisch en Christocentrisch is, moet ook de prediking, die een bediening van het Woord is, naar haar hoofdinhoud *theologisch en Christocentrisch* zijn.
De prediking behoort *theologisch* te wezen. In de bediening van het Woord voor de gemeente des Heeren moet bij de verklaring van de Heilige Schrift duidelijk uitkomen, dat het God is die de openbaring gaf, dat Hij in al de woorden en daden ons Zichzelf in zijn heerlijke deugden doet kennen, dat Hij het is die in de historie zijn recht handhaaft en zijn genadetrouw doet schitteren. De Heilige Schrift is Gods openbaring. Aan de ere Gods, aan de hoofdinhoud der openbaring is de prediker verplicht, de Heilige Schrift zó te verklaren en toe te passen, dat duidelijk de bedoeling Gods met de bijzondere openbaring uitkomt. Ook de gemeente des Heeren heeft nodig uit de Heilige Schrift God te leren kennen. Zij heeft aan daden en woorden van mensen op zichzelf niets. Die kunnen haar geen troost bieden en haar geestelijk leven niet bouwen. Zij wil God kennen tot haar zaligheid. Om Hem en Hem alleen is 't haar te doen. God te kennen in het aangezicht van Jezus Christus, is haar het eeuwige leven, Joh. 17 : 3. Daarom moet de prediker doordringen tot de kern der Schrift, de daad Gods in alle menselijk gebeuren opsporen en de bedoeling Gods met al de leidingen

zijns volks, in de Schrift beschreven, doen verstaan. Hij steke af naar de diepte. Hij luistere naar de kloppingen van het harte Gods. De Schrift is een spiegel, die de deugden Gods weerkaatst. Straalt het licht Gods door middel van de bediening van het Woord, dan zal de gemeente bij dat licht niet alleen haar God maar ook zichzelf en de kosmos sub specie Dei leren kennen.
Het is niet altijd even gemakkelijk heel de Godsopenbaring onder deze belichting te zien en bij de verklaring en toepassing van iedere tekst een prediker Gods te zijn. Er behoort grote geoefendheid in de Schriften en in de praktijk des geestelijken levens toe, om dien theologische inhoud van de Schrift, vooral in de historische gedeelten, te zien. De Schrift geeft echter zelf aanwijzingen, die voor de dienaar van het Woord van het hoogste belang zijn. Zo wordt b.v. in de eerste capita van het boek der Richteren verhaald, dat de kinderen Israëls, toen ze door de wondere leiding des Heeren in Kanaän waren gekomen, de vreemde volken niet geheel uitroeiden, de Kanaänieten cijnsbaar maakten en dezen in hun midden lieten leven. Ze waren daardoor ongehoorzaam aan het Woord des Heeren en werden deswege door de Engel des Heeren berispt. In het laatste gedeelte van caput 2 valt het licht van Boven op Israëls zonde. De Heere laat de volken, die in ongehoorzaamheid aan Gods bevel door Israel gespaard waren, in het leven, opdat Hij door die vreemde volken Israel zou beproeven of het in vrije gehoorzaamheid zijn God wilde dienen of niet. Door dergelijke verklaringen, die in de historische literatuur gedurig voorkomen, wordt de onderzoeker duidelijk, dat we in de Heilige Schrift voor ons hebben Openbaring G o d s. Zij zijn voor de dienaar van het Woord van grote waarde.

Ten tweede is de hoofdinhoud van de prediking niet alleen theologisch maar ook *Christocentrisch.* Omdat het Woord van God ons de heilswil Gods tot onze zaligheid in Jezus Christus openbaart, mag de relatie van het verkondigde Woord tot Christus nimmer ontbreken. Buiten Christus is geen zaligheid, Hand. 4 : 12, zonder Hem die het Brood des levens is kan de gemeente niet worden gevoed, in Christus alleen is God te kennen tot zaligheid en kunnen we Hem voor de verlossing prijzen, I Petrus 1 : 3. In elke preek worde daarom aangewezen, welk verband er is tussen het Woord van God dat tot tekst gekozen werd en het centrum der openbaring. Dat verband is er altijd, in alle delen van het lichaam der Schrift is de hartslag van de Christus waar te nemen. Wie de Schrift voor de gemeente uitlegt, het Woord bedient, stelt er een eer in, overeenkomstig zijn roeping, aan te tonen dat er zelfs van het verst verwijderd punt aan de omtrek een weg is naar het middelpunt. *Want een preek zonder Christus is geen preek.* Een preek, waarin veel wetenswaardigs als vrucht van secure exegese wordt medegedeeld, maar waarin alle relatie met de gestorven en opgestane Christus wordt gemist, is geen bediening van het Woord. Wie zo preekt, geeft stenen voor brood. Een gemeente die geregeld onder zulk een prediking op gaat, lijdt honger.[137]
Sufficit nobis si modo ad cor populi praedicetur Christus (Voetius).

> „Vindt het Nieuwe Testament zijn eenheid in Christus, dan mag en moet elke plaats Christocentrisch worden verklaard. Ik acht dat een zaak van zeer grote betekenis, niet het minst voor de exegese, zoals ze is deel der voorbereiding tot de prediking des Woords. Er

[137] „Elke leerrede, die even goed in een letterkundige gehoorzaal of een Israëlitische synagoge als in een Christelijk bedehuis had kunnen zijn uitgesproken, is alleen reeds daardoor in beginsel veroordeeld, en de dienaar van het Evangelie als zodanig onwaardig te achten." J. J. van Oosterzee. Prakt. Theol. I. pag. 213.

wordt nog zoveel, vergunt me de woorden, gedraaid en geknoeid. Men hoort preken, waarin de naam van Christus niet wordt genoemd, dan aan het einde in een toepasselijk slot.
Een andere prediker acht zich bezwaard van meet af het werk van Christus in het middelpunt te zetten, omdat hij eigenlijk meent, dat de tekst er niet van spreekt. Weer een ander zou tegen zijn geweten handelen, als bij van Christus zweeg en wil toch ook de tekst niet verklaren in een zin, dien hij zeker niet heeft.
Een vierde, minder schroomvallig, maakt er maar wat van en gaat óf op de klank af óf begeeft zich op paden der allegorische en mysticistische exegese. Hier moet ons de weg wijzen het stellige besef, dat het Nieuwe Testament zijn eenheid vindt in Christus. Dan zullen we verder komen. Want schijnt soms één bepaalde tekst van Christus te zwijgen, dan is die toch zeker weer opgenomen in een perikoop, die als geheel duidelijk op Hem wijst, heeft hij voor 't minst een eigen plaats in het Nieuwe Testament, waarvan Christus het middelpunt is. En dan moet die een tekst genomen in zijn verband en op die wijze Christocentrisch verklaard. Want van Oude en Nieuwe Testament geldt het gelijkelijk: *De Schriften getuigen van de Christus,* dat is hun eigenlijke taak. Van elke cirkel is het middelpunt te construeren, in elke plaats is ten slotte te vinden, hoe ze in verband staat met de Christus Gods." F. W. Grosheide. De eenheid der Nieuw Testamentische Godsopenbaring. Kampen. 1918. pag. 33.

Volgaarne wordt toegestemd, dat het niet altijd gemakkelijk is de relatie van een tekst met de Christus te zien. In de profetie van Jesaja, in sommige Psalmen, in het Evangelie, de Brieven en de Openbaring liggen de meeste gedeelten onmiddellijk bij het centrum en is de Christocentrisch visie niet moeilijk. Over Joh. 1 : 14 te preken zonder enige relatie tot de Christus Gods, is niet wel mogelijk.
Het zijn vooral de historische gedeelten der Schrift, die de homileet moeite baren. Het vereist enige homiletische scholing en geoefendheid in de Schriften bij de bediening van het Woord, b.v. over Matth. 8 : 24, De reiniging van de melaatse door Jezus, de wonderdoende Heiland in zijn profetisch, priesterlijk en koninklijk ambt voor het oog der gemeente te schilderen. Ongetwijfeld is er gevaar, dat, wanneer schitterende neven
figuren in de historie des heils optreden, de hoofdpersoon op de achtergrond komt en Christus in het donker blijft. Rembrandt had de rechte visie, toen hij bij zijn schilderij van de voorstelling van het kindeke Jezus in de tempel al het licht op het kind liet vallen. In dat gouden Rembrandtlicht moet onze Heere Jezus Christus altijd in de prediking staan.
Bij historische teksten uit het Oude Testament mag aan dezen eis niet in het minst te kort gedaan worden. Wie bij de behandeling van een Woord van God van het Oude Testament de relatie met Christus uit het oog verliest, predikt geen evangelie meer, geeft misschien een zedenpreek, die door literair schoon esthetisch bekoort, maar biedt niet wat de bediening van het Woord eist en de ziel van Gods kind behoeft.
Bij preken b.v. over het boek Esther moet het Christocentrisch karakter van de Godsopenbaring en mitsdien van de bediening van het Woord helder aan het licht treden. Ook in dit deel der openbaring is een weg, en geen lange, van de periferie naar het centrum. Het gaat immers in de Oud Testamentische openbaring om de strijd tussen het zaad der vrouw en het slangenzaad, die in de diepste grond een strijd tussen God en Satan is.

Na de belofte van Messias in het paradijs, Gen. 3 : 15, tracht Satan de geboorte van het kindeke te verhinderen door het heilig zaad, waaruit de Christus moet voortkomen, aan zijn zijde te krijgen of om te brengen. Was de kerk des Heeren, de vrouw die van Messias zwanger ging, omgebracht, dan zou het kindeke ook niet geboren worden (Openb. 12 : 1 seq.). Satan heeft het vóór de vloed zó ver gebracht, dat de aarde vervuld werd met wrevel en het God berouwde, dat Hij de mens gemaakt had, Gen. 6 : 6, 13. Dan grijpt de Heere in en redt in de ark één huisgezin, waaruit straks weer een nieuw geslacht der mensen wordt gebouwd.
Later roept God Abram uit Ur en brengt hem in Kanaän, waar hij als vreemdeling verkeert. Dan schijnt de heilige linie afgebroken, want eerst als Abraham oud is en de moeder in Sara verstorven, wordt Izak geboren, die het kind des wonders is, Hebr. 11: 11 en 12. Wanneer Israel in Egypte woont, tracht Satan door het wreed bevel van de Farao het heilig volk om te brengen, maar de Heere verwekt Mozes, die Israel uitvoert uit het land der verdrukking. Aan David had de Heere toegezegd, dat uit zijn geslacht de Christus zou voortkomen, op aanhitsing van Satan brengt echter Athalia al het Koninklijke zaad van Davids huis om. 't Is door het voorzienig bestuur des Heeren, dat Jojada en zijn vrouw de kleinen Joas kunnen redden. In de tijd van Esther is de macht van Satan geklommen tot haar hoogtepunt. Ahasveros heeft op instigatie van Haman het bevel (dat niet te herroepen was) gegeven, dat op een bepaalden dag in al de honderd zeven en twintig landschappen van zijn koninkrijk de Joden uitgeroeid zouden worden. 't Bevel is uitgevaardigd, verzegeld met 't Koninklijke zegel. Snelle boden brengen het naar alle landschappen van het grote koninkrijk. Nu verwekt de Heere echter Mordechaï en in zijn hand wordt een eenvoudig Joods meisje, dat niets heeft dan hare schoonheid, het middel om de Joden voor de ondergang te behoeden en het volk in het leven te behouden, waaruit naar Gods belofte de Christus der wereld moest geboren worden. Zien we nu de geschiedenis, in het boek Esther verhaald, onder dit theologisch en Christocentrisch aspect, dan eindigt bij een bediening van het Woord over een deel van het boek Esther de prediking in een jubel aan God, die ondanks het woeden van Satan de Zaligmaker uit het zaad Davids naar zijn belofte deed geboren worden.

De ***hoofdinhoud*** van de bediening van het Woord dient eveneens theologisch en Christocentrisch te zijn, wanneer zij geschiedt in de vorm van de verklaring van de *Heidelbergse Catechismus.* Ook de wet (Zond. 34 en volgende) moet onder dit aspect gepreekt. Nergens is het gevaar voor moraalpreken, in de ongunstige zin des woords, groter dan hier. De prediker lette er op, dat de wet des Heeren voor de Nieuw Testamentische gemeente een stem van Golgótha is. De wet des Heeren moet in de praktijk van het leven betracht worden in Christus' kracht, uit dankbaarheid voor de verlossing door zijn bloed. Daarom wijze de wetpredicatie aan, niet alleen welke de negatieve en de positieve zijde is van het gebod des Heeren, maar ook hoe Christus voor onze zonden tegen elk wetgebod geleden heeft, de ganse wet in al hare delen voor ons heeft vervuld en door Zijn Heilige Geest kracht schenkt om die wet te volbrengen. Hoe inniger contact met Christus, Die alles voor ons heeft volbracht, des te heiliger leven. *Christus heeft Zichzelf voor ons gegeven, opdat Hij ons verlossen zoude van alle ongerechtigheid en zichzelven een eigen volk zou reinigen, ijverig in goede werken.*
Wordt de inhoud der Schrift op deze wijze in de bediening van het Woord vertolkt, dan zal de prediking in de goeden zin „Christum treiben", straalt het licht van het kruis over heel 't leven en is de bediening van het Woord naar het apostolisch woord een diakonia tès

katallagès.
Zulk een prediking van de rijke Christus Gods, die de Zaligmaker is van de arme zondaar, biedt een overvloed van telkens variërende stof. De prediker, die de Schriften bestudeert en van uit het theologisch en Christocentrisch gezichtspunt het Woord bedient, blijft fris en raakt n o o i t uitgepreekt. Preaching Christ monotonous? Then infinite variety is monotonous.[138]

[138] Herrich Johnson. Aangeh. bij Reu. Homiletics. pag. 65

10. HET KARAKTER VAN DE BEDIENING VAN HET WOORD

Cremer-Kögel. Wörterbuch der N. T. Gracitat s.v. diakonia; P. R. E. XV. Art. Predigt; Achelis. Lehrbuch der Prakt. Theol. II. 79; H. Bavinck. Geref. Dogmatiek IV2 377 seq.: P. A. E. Sillevis Smitt. De organisatie van de christelijke kerk in de apostolischen tijd. Iglo; M. Reu. Homiletics, pag. 66 seq; P. A. E. Sillevis Smitt. Ambt en persoonlijkheid. 1917.

De bediening van het Woord In de vergadering der gemeente draagt een a m b t e 1 ij k karakter. Zij komt tot de gemeente met Goddelijk gezag. De dienaar spreekt het Woord in de naam des Heeren.
De profeten van het Oude Testament waren er van overtuigd, dat de Heere in en door hen sprak, 2 Sam. 23 : 2, Jes. 1 : 1 en 2, Jer. 1 : 1 en 2. Zij waren door de Heere geroepen, verkondigden door drijving des Geestes het Woord des Heeren en eisten voor dat Woord volstrekte gehoorzaamheid op.
Christus Jezus heeft de apostelen geroepen, hun zijn Woord gegeven, Joh. 17 : 14, en ze uitgezonden om in zijn naam het Evangelie te prediken, Lukas 9 : 1, Joh. 20 : 21. Paulus is door de Heere Christus in de bediening gesteld, de uitdeling van het Evangelie is hem toebetrouwd, en wee hem, wanneer hij het Evangelie niet verkondigt, 1 Tim. 1 : 12, 1 Kor. 9 : 17, Tit. 1 : 3.
Naast de apostelen heeft de verhoogde Christus tot de volmaking der heiligen tot het werk der bediening, tot opbouw van het lichaam van Christus, gegeven profeten, evangelisten, herders en leraars, Eféze 4 : 11 en 12, 1 Kor. 12 : 28. De Heilige Geest heeft de ouderlingen gesteld tot opzieners om de gemeente Gods te weiden, Hand. 20:28.
Deze mannen worden genoemd: Kol. 1 : 17, 2 Kor. 6 : 4, 11 : 15, 1 Thess. 3 : 2; Rom. 1 : Fil. i : 1, Til. I : 1, Openb. 1 : 1; 1 Kor. 4 : 1; Rom. 15 : 16; 1 Kor. 3 : 9. Hun werk is: 1 Kor. 4 : 1; zij zijn 1 Kor. 9 : 13; Ef. 3 : 7, Col. 1 : 23.
Christus de Koning zendt Zijn dienaren als gezanten in Zijn Naam, Matth. 10 : 40, Markus 9 : 37, Joh. 13 : 20, en geeft hun een opdracht, die zij getrouw moeten nakomen. Van Christus wege bidden zij de gemeente: *laat u met God verzoenen*, 2 Kor.
5 : 19.
Voor de leer die de dienaren van Christus in Naam des Heeren verkondigen, vragen zij de gehoorzaamheid des geloofs. Paulus wijst daarop vooral in de Galatenbrief. Indien iemand, al ware het een engel uit de hemel, een ander Evangelie verkondigt, dan hetgeen Paulus verkondigd heeft, *anathema sit!* Gal. 1 : 8. De leden der gemeente moeten hun voorgangers erkennen, hun gehoorzaam en onderdanig zijn en ere geven, r Thess. 5 : 12, 1 Tim. 5 : 17, Hebr. 13 : 17.

De gegevens der Heilige Schrift die betrekking hebben op het ambtelijk karakter van de bediening, zijn op uitnemende wijze verwerkt door Calvijn en de Gereformeerde theologen. In hun oppositie tegen Rome, dat het bisschoppelijk ambt beschouwde als de voortzetting van het apostolaat, een afzonderlijke stand van ambtsdragers creëerde, afgescheiden van en met macht over het volk, en tot die stand inlijfde door het sacrament der ordening, die een character indelibilis droeg, hebben de Reformatoren nadruk gelegd op het ambt aller

gelovigen. Luther heeft echter dit algemeen ambt eenzijdig opgevat en het karakter van het bijzondere ambt miskend. Volgens Luther is aan de gemeente toebetrouwd het Woord van God te prediken. de sacramenten te bedienen en absolutie te geven.[139] Elk Christen heeft het recht in zijn kring deze ambtelijke functies uit te oefenen. Het bijzondere ambt predikt het Woord en bedient de sacramenten ex mandato ecclesiae ad ecclesiam. De ambtelijke evangelieverkondiging is verkondiging van het Woord van God aan de kerk namens de kerk. Ter wille van de goede orde wordt de verkondiging des Woords aan één bepaald persoon opgedragen, die zijn mandaat ontvangt van de kerk. In dezelfde geest spreken de Lutherse godgeleerden.[140]

De Gereformeerden hebben in hun ambtsleer het best vertolkt, wat de Heilige Schrift aangaande het karakter van het bijzondere ambt leert. Zij hebben enerzijds de Roomse hiërarchie en de hypertrofie van het ambt bestreden, anderzijds de Lutherse opvatting ter zijde gesteld, omdat zij inzagen dat het ambt niet is een instelling van de kerk, maar van Christus, en de ambtsdrager niet in de naam van de kerk, maar in de naam van Christus zijn ambtelijke functies verricht. Calvijn wijst er in zijn *Institutie* op, dat Christus zijn gemeente door de ambtsdragers als zijn organen bestuurt en door hunnen mond tot haar spreekt.[141] De dienaren van het Woord zijn legati Christi. Deze gedachte wordt uitgewerkt in de Gereformeerde Confessies, b.v. in de Confessio Belgica en de Confessio Helvetica posterior. De Gereformeerde kerk belijdt in art. 30 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis: *Wij geloven, dat deze ware kerk geregeerd moet worden naar de geestelijke politie, die ons onze Heere heeft geleerd in zijn Woord; namelijk dat er dienaars of herders moeten zijn om Gods Woord te prediken en de sacramenten te bedienen, dat er ook opzieners en diakenen zijn, om met de herders te zijn als de raad der kerk.*
In art. 18 van de tweede Helvetische Confessie de ministris ecclesiae ipsorumque institutione et officiis wordt gezegd:
Proinde spectandi sunt ministri, non ut ministri duntaxat per se, sed sicut ministri Dei, utpote per quos Deus salutem hominum operatur. .. proinde potestas ecclesiastica ministrorum ecclesiae et functio illa, qua ministri ecclesiam Dei gubernant quidem, verum omnia in ecclesia sic faciunt, quemadmodum verbo suo praescripsit Dominus: quae cum facta sunt, fideles tamquam ab ipso Domino facta reputant.[142]
Dezelfde gedachte treffen we aan in de formulieren ter bevestiging van ambtsdragers[143] en bij de Gereformeerde theologen.[144]

---

[139] Luther zegt in De captiuit Babyl. 1520 (V, rog): esto itaque eerrus et sese agnoscat quicumque se Christianum esse cognoverit, omnes nos aequaliter esse sacerdotes, hoc est, eandem in verbo et sacramento quocumque habere potestatem: verum non licere quemquam hac ipsa uti, nisi consensu communitatis aut vocatione maioris, aangeh. Achelis. Prakt. Theol. I3 77.
[140] Cf. Achelis. Prakt. Theol. I3. pag. 63 seq.: Reu I.c. pag. 66.
[141] 3) In het begin van Lib IV, 3, 1, zegt Calvijn: Tametsi enim solum ipsum (sc. Dominum) regere ac regnare in ecclesia, in ea quoque praeesse vel eminere, et imperium hoc solo eius verbo exerceri atque administrari oportet, quia ramen visibili praesenti.a inter nos non habitat, ut voluntatem nobis suam ore coram declaret, hominum ministerium in hoc adhibere diximus, et quasi vicariam operara, non ad eos ius suum honoremque transferendo, sed tantem ut per os ipsorum suum ipse opus agat, qualiter ad opus quoque faciendum instrumento utitur artifex. Corp. Reform. XXX 776

[142] K. Muller. Die Bekenntnisschr. der ref. Kirche. Leipzig. 1903. pag. 200, 203
[143] H. A. Daniel. Codex liturgicus. Lipsiae, 1851. III 231 seq.
[144] Cf. Synopsis purioris Theologiae, ed. Bavinck. Leiden. 188 t. pag. 458 seq.; G. Voetius. Pol. Eccl. III. 213 seq.

Bavinck zegt aan het slot van zijn beschouwing over de regering der kerk: ,,Vanuit de hemel regeert Christus Zijn gemeente op aarde door zijn Woord en Zijn Geest, door Zijn profetische, priesterlijke en Koninklijke werkzaamheid. Deze drie ambten zet Hij op aarde voort, niet uitsluitend maar toch ook door middel van de ambten, die Hij ingesteld heeft. Door het leraarsambt onderwijst Hij, door het ouderlingenambt leidt Hij, door het diakenambt verzorgt Hij zijn kudde; en door alle drie bewijst Hij zich te zijn onze hoogste profeet, onze eeuwige koning en onze barmhartige hogepriester.[145]

Aangezien nu het ambt het van Christus aan zijn kerk gegeven instituut is, om in Zijn Naam de gemeente te planten, te verzorgen en te volmaken, is de bediening van het Woord door de dienaar van het Woord in de vergadering der gelovigen een a m b t e 1 ij k e verkondiging van het Evangelie. De bediening van het Woord in de gemeente des Heeren is onderscheiden van *stichtelijke toespraken,* die door een particulier kerklid worden gehouden. Het kan nuttig zijn, dat leden der gemeente, met bijzondere charismata door de Koning der kerk versierd, in particuliere kring het Woord van God uitleggen en op stichtelijke wijze toepassen. In tijden van verdrukking der kerk of wanneer het getal dienaren van het Woord gering is, verrichten zodanige broeders soms hulpdienst en houden „oefeningen" in de vergadering der gelovigen.[146]
Aan hen, die door de hogeschool geëxamineerd en door een kerkelijke vergadering toegelaten zijn, om te staan naar het ambt van dienaar van het Woord, wordt vergund in de kerken proposities te houden. Maar dergelijke stichtelijke toespraken in religieuze samenkomsten, of de hulpdiensten, waarvan de kerk in haar officiele samenkomsten bij tijd en wijle gebruik maakt, zijn wezenlijk onderscheiden van de ambtelijke verkondiging des Woords door de dienaar van het Woord. Treedt de dienaar in de vergadering der gemeente op, dan predikt hij het Evangelie in Christus' Naam, naar Zijn opdracht. Hij heeft een boodschap van zijn Zender. Hij is een gezant van de Koning, die des Konings woord aan de onderdanen overbrengt. Het is alsof Christus zelf ons door hem toespreekt en bidt, I Thess. 2 : 13.[147]

Deze ambtelijke bediening van het Woord wordt in de Heidelbergse Catechismus omschreven als het bedienen van de eersten sleutel des hemelrijks. In vr. 84 wordt gevraagd: Hoe wordt het hemelrijk door de prediking des heiligen Evangelies ontsloten en toegesloten? Het antwoord luidt: *Alzo, dat achtervolgende het bevel van Christus allen en een iegelijk gelovige verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hun, zo dikwijls zij de beloftenis des heiligen Evangelies met een waar geloof aannemen, waarachtig al hun zonden van God, om de verdiensten van Christus wille, vergeven zijn; daarentegen allen ongelovigen en die zich niet van harte bekeren, verkondigd en betuigd wordt, dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen ligt, zoolang zij zich niet bekeren, volgens welk getuigenis des Evangelies God beide in dit en in het toekomende leven oordelen wil.*
Deze verklaring van de Catechismus is in overeenstemming met de Heilige Schrift. De Heere Jezus heeft, Matth. 16 : 19, aan Petrus beloofd (doosoo), *dat hij zou ontvangen de sleutelen van het koninkrijk der hemelen.* Aan Petrus wordt toegezegd, dat hij oikonomos zal zijn van het

[145] H. Bavinck. Geref. Dogm. IV2. 424.
[146] F. L. Rutgers. Kerkelijke Adviezen. Kampen, 1921, I 30.
[147] Cf. Formulier ter bevestiging van de dienaren van het Woord.

koninkrijk der hemelen, d.i. von dem auf Erden zu grondenden und gegrundeten Reich Gottes und Christi.[148]
Wat hij binden zal op de aarde zal in de hemel gebonden wezen, en wat hij ontbinden zal op de aarde zal in de hemel ontbonden wezen. Met de woorden binden en ontbinden wordt bedoeld *de verkondiging in Jezus' Naam van de leer des Evangelies en de handhaving van de tucht in het midden der gemeente tot vergiffenis van de boetvaardigen en tot verwijdering van de onboetvaardigen.*[149]
Binden en ontbinden door de prediking wil zeggen: *de verkondiging in Jezus' naam van de vergeving der zonden aan een ieder die waarlijk gelooft, en van de toorn Gods aan hen, die zich niet van harte bekeren.*
Deze belofte van de sleutelmacht wordt in Matth. 18 : 18 uitgebreid tot al de apostelen, en hun daadwerkelijk geschonken na de opstanding des Heeren, Joh. 20 : 23. In de naam van Jezus moet gepredikt worden bekering en vergeving der zonden, Lukas 24 : 47. Er is geen sprake van, dat hier een ambtelijke macht zou bedoeld zijn, waardoor een dienaar des Evangelies aan een bepaald persoon factisch de zonden zou kunnen kwijtschelden. Mensen kunnen over elkanders hart niet oordelen en niemand kan de zonden vergeven dan God alleen. Met deze sleutelmacht is bedoeld en kan niet anders bedoeld zijn dan een objectieve, conditionele (op conditie van geloof en bekering) vergeving der zonden. Maar als zodanig is ze dan ook van de grootste betekenis. In de ambtelijke bediening van het Woord is een publieke, objectieve absolutie en retentie.[150] De sleutelmacht, aan de apostelen geschonken, is ook gegeven aan de herders en leraars, die het werk van de apostelen voortzetten en in Christus' Naam arbeiden in de leer. Zij openen en sluiten in naam van de Koning het koninkrijk der hemelen in de bediening van het Woord, komen met een boodschap van Christus tot de gemeente en zeggen de rechtvaardigen dat het hun wel zal gaan, maar de goddelozen dat het hun kwalijk zal gaan, Jes. 3 : 10 en 11. Naar dit getuigenis zal God in het gericht oordelen. *Hij zal wraak doen over allen, die het Evangelie van Jezus Christus ongehoorzaam zijn, in de dag wanneer Christus gekomen zal zijn om verheerlijkt te worden in zijn heiligen en wonderbaar te worden in allen die geloven,* 2 Thess. 1 : 8-10.

Bij deze schriftuurlijke opvatting van het ambtelijk karakter van de bediening van het Woord gevoelen we de volle kracht van de uitdrukking, die herhaaldelijk bij de Gereformeerde theologen voorkomt, dat het ambt geen magisterium, maar een *m i n i s t e r i u m* is. De prediker is een verbi divini m i n i s t e r, geheel onderworpen aan het Woord. Hij mag niet anders doen dan het Woord van zijn Zender vertolken, hij heeft slechts diens Woord te verklaren en toe te passen, hij mag het niet vermengen met vruchten van eigen brein, hoe schoon die ook mogen schijnen, hij mag het Woord niet aanvullen of corrigeren. Alleen het Woord van God, alleen het Evangelie van Christus heeft gezag over de consciënties der mensen.

---

[148] Th. Zahn. Kommentar op Matth. 16 : 19.
[149] H. L. Strack und P. Billerbeck. Das Ev. nach Matth. erUutert aus Talmud und Midrasch. Munthen. 1922. pag. 739: Hiernach bezeichnen die heiden Verba hier erstens Akte der Lehrgewalt („verbieten" und erlauben") zweitens Akte der Disziplinargewalt („den Bann verhängen" und „den Bann aufheben"). Cf. F. W. Grosheide. Kommentaar op Mattheus. cap. 16 : 19.
[150] Cf. Z. Ursinus. Schatboek. Amsterdam. 1664. II 65 seq.

Het is daarom met het karakter van de bediening van het Woord in strijd, een tekst der Schrift uit zijn verband te rukken en aan de woorden der Heilige Schrift een zin te geven, die ze naar gezonde exegese niet hebben kunnen en die dus ingaat tegen de intentio Spiritus Sancti. Filosofische speculaties, al zijn ze nog zo interessant en afkomstig van een diepzinnig Christenwijsgeer, horen op de kansel niet thuis. Evenmin theologoumena, om dan deze private theologische opinies met het gezag van Christus' woord te dekken. Het ambtelijk karakter van de bediening van het Woord stelt de prediker enge grenzen. Hij moet de overtuiging hebben, dat alles wat hij zegt, geput is uit des Heeren Woord en hij niet anders is dan een spiegel, die het licht der Heilige Schrift reflecteert.

Hieruit volgt, dat de dienaar van het Woord de volle overtuiging moet hebben, dat de uitlegging van de tekst, dien hij voordraagt, de juiste is en in overeenstemming met deanalogia fidei. Is hij subjectief niet verzekerd van de juistheid der exegese van een bepaalden tekst, dan mag hij over dezen tekst niet preken. Hij kieze een ander Schriftgedeelte en wachte onder gebed op meer licht. Er zijn in de Heilige Schrift gedeelten, die zwaar zijn om te verstaan, 2 Petrus 3 : 16, en de prediker die in de Schriften nog niet zeer bedreven is, verbeide met verklaring van de zware plaatsen de tijd, dat hij meer geoefend zal zijn. De dienaar van het Woord moet er ten volle van verzekerd zijn: ik breng het Woord van God. Aan de klem van deze eis is, gezien het ambtelijk karakter der prediking als een openen en toesluiten van het koninkrijk der hemelen in de Naam des Heeren, niet te ontkomen.
Het geestelijk indringen in dit heilig karakter van de dienst des Woords is geschikt de ootmoed te wekken, die de Heere zo gaarne bij Zijn dienaren ziet, Lukas 22 : 23-27. Wie zich in volle zin dienaar weet, wijkt in de prediking terug, opdat Christus en Zijn Woord naar voren komen. Zulk een prediker treedt niet op om zijn gaven te laten schitteren, maar maakt Christus groot in de ogen zijns volks. Zijn levensdevies is het woord van de Dooper: *Hij moet wassen, maar ik minder worden,* Joh. 3 : 30.

Van het ambtelijk karakter der prediking moet de dienaar van het Woord ten opzichte van eigen persoon overtuigd zijn, d.i. hij moet krachtig ambtsbewustzijn hebben.[151] Bij profeten van het Oude Testament als Mozes, Elia, Jeremia was dit ambtsbewustzijn in sterke mate aanwezig.[152] Paulus was er zeker van, dat hij een geroepene van Jezus Christus was, Gal. 1 : 1; als in de tegenwoordigheid Gods sprak hij het Woord van God in Christus, 2 Kor. 2 : 1 7. De dienaar van het Woord, al is hij niet onmiddellijk door Christus zelf, maar middellijk, door de gemeente, geroepen, moet Paulus' woord uit 1 Kor. 9 : 16 tot het zijn kunnen maken: indien ik het Evangelie verkondig, het is mij geen roem. In de aanwezigheid der charismata, in de lust om de Heere in het ambt te dienen, in de roeping door de gemeente, heeft hij het bewijs, dat hij door God tot deze dienst geroepen is, 1 Tim. 4 : 14.[153]
Wie met vele nieuwere theologen, als Schian,[154] aan de dienaar van het Woord het ambt ontneemt en de didaskalos een beroep laat uitoefenen evenals een dagloner, zodat ook voor beiden dezelfde beroepsethiek geldt, kan, ondanks alle mooie woorden, een ambtsbewustzijn

[151] J. Ridderbos. Profeet en prediker. Kampen. 1924. pag. 20.
[152] Cf. G. Ch. Aalders. De profeten des O. Verbonds, pag. 219 seq.
[153] H. Bouwman. Persoonlijk geloof en roeping, noodzakelijk voor de heilige bediening. Kampen. 1919.
[154] M. Schian. Der evangelische Pfarrer der Gegenwart, wie er sein soli. Leipzig. 1914. Cf. A. R. Rutgers. Karakter en Bezwaren van het Predikantschap. Amsterdam. s.a.; C. B. Hylkema. Het predikambt in de toekomst. Haarlem. 1919.

in geen enkel opzicht handhaven.

De prediking des Woords, die het ambtelijk karakter in waarheid draagt, komt tot de gemeente met absolute, met Goddelijke autoriteit. De gemeente heeft zijn woord, dat het woord van Christus is, aan te nemen en te geloven. Wie zijn woord verwerpt, verwerpt niet de prediker, maar Hem, die hem gezonden heeft. Paulus dankt zijn God, dat de Thessalonicenzen, als zij het woord der prediking Gods ontvangen hebben, het aangenomen hebben niet als der mensen woord, maar (gelijk het waarlijk is) als Gods Woord, 1 Thess. 2 : 13. De predikers die het ganse Woord van God in de naam des Heeren verkondigen, zijn een reuk des doods ten dode dengenen die verloren gaan, maar een reuk des levens ten leven dengenen die zalig worden. Naar het getuigenis van de bediening van het Woord in de gemeente zal de Heere in dit en in het toekomende leven oordelen.

11. HET OBJECT VAN DE BEDIENING VAN HET WOORD

J. J. van Oosterzee. Prakt. Theol. I. pag. 214; J. van Andel. Pastorale Brieven. Kampen. 1907; A. van Veldhuizen. Praktische Godgeleerdh. in Pro Ministerio. Groningen. 1923. pag. 25 seq.: H. H. Kuyper. Hamabdil. Van de heiligheid van het genadeverbond. Amsterdam. 19o7; A. Kuyper. Onze Eredienst. Kampen. 1911. pag. 322 seq.

Met het object van de bediening van het Woord is hier niet bedoeld het objectum cuius of datgene waarover de bediening van het Woord handelt, maar het objectum cui, d.i. degenen, tot wie de bediening van het Woord zich richt.
Object van de missieprediking zijn zij, die buiten het gekerstende deel der mensheid leven, tot wie de heilsboodschap nog nimmer kwam. Object van de evangelisatie zijn zij, die in onze gekerstende maatschappij zich van het christendom hebben vervreemd. Object van de bediening van het Woord, gelijk deze boven in haar wezen en karakter is omschreven, zijn zij die behoren tot de gemeente van het nieuwe Verbond en leden zijn van de kerk van Christus. De bediening van het Woord geschiedt in de vergadering der gelovigen.
De gemeente die samenkomt tot de bediening van het Woord, is geen toevallig samengestroomde schare, geen hoop gemengd , volk, maar de gemeente van Christus, die haar God in de onderlinge samenkomsten ontmoet. Zij wordt met heerlijke namen in de Heilige Schrift genoemd. Zij is een gemeente van geheiligden in Christus Jezus, van geroepen heiligen, 1 Kor. 1 : 2, Ef. 1 : 1, Fil. 1 : 1, zij is een gemeente van gelovigen, van broeders, 2 Kor. 13 : 11, Gal. 6 : 1, Ef. 6 : 10, Pil. 4 : 1, Col. 1 : 2, 1 Thess. 2 : 1, enz. Zij is Gods akkerwerk, Gods gebouw, 1 Kor. 3 : 9; de tempel Gods, 1 Kor. 3 : 17; het lichaam van Christus, waarvan iedere gelovige een lid is, 1 Kor. 12 : 27. Hoewel in de gemeente van Korinthe een ergerlijke vorm van hoererij voorkwam, 1 Kor. 5 : 1, en scheuringen en ketterijen onder hen waren, 1 Kor. 11 : 18 en 19, en de apostel Paulus de Corinthiërs daarover ernstig vermaant, 1 Kor. 5 : 6 seq, 1 Kor. 11 : 20 seq, is zij toch in haar geheel een gemeente van gelovigen en broeders in de Heere Jezus Christus. De gemeente, waarin het Woord van God heerschappij heeft, is ondanks alle gebreken en zwakheden, die in de individuele leden gevonden mogen worden, ondanks ongeloof en zonde, die bij enkelen nog de overhand mogen hebben, in haar geheel beschouwd, e e n g e m e e n t e des H e e r e n. Zo zegt het de Schrift en aan haar hebben we ons te houden. Daarom heeft de dienaar van het Woord zijn prediking voor de gemeente te beginnen met een aanspraak als deze: *Geliefden in onzen Heere Jezus Christus.* En moet in heel zijn prediking uitkomen, dat aan een gemeente van heiligen en geroepenen het Woord van God wordt bediend. Hij spreekt tot het volk Gods, waarmede hij één is in geloof. Zijn woord is met kracht, omdat hij appelleert aan het geloof en de liefde van de leden van Christus' lichaam. Zijn prediking draagt tevens het karakter van het intieme, omdat zij is een toespraak tot de broeders en zusters, die met hem eenzelfde dierbaar geloof deelachtig zijn.
De Heilige Schrift leert, dat uit deze generale beschouwing niet de conclusie mag getrokken worden, dat ieder lid der gemeente, hoofd voor hoofd, in der waarheid een kind Gods is. De Heilige Schrift herinnert er ons aan en de ervaring getuigt het, dat in de meest zuivere kerk, waar de tucht over leer en leven naar Gods Woord wordt gehandhaafd, kaf onder het koren

is. Het genadeverbond naar zijn uitwendige zijde en de verkiezing zijn niet identisch. In de kerk des Heeren van het Oude Testament, waar het genadeverbond een nationaal en in het algemeen een preparatoir karakter droeg, was niet alles Israel dat *Israel* heette. De profeten riepen het afkerige volk toe weder te keren tot de Heere, Jer. 3 : 12, 14 en vele andere plaatsen. *De vaderen waren allen onder de wolk en zijn door de zee doorgegaan, waren allen in Mozes gedoopt in de wolk en in de zee, hebben allen dezelfde geestelijke spijze gegeten en dezelfde geestelijken drank gedronken, maar in het merendeel van hen heeft God geen welgevallen gehad,* 1 Kor. 10 : 1-5. *Zij zijn ongehoorzaam geweest en hebben niet kunnen ingaan vanwege hun ongeloof.* Hebr. 3 : 18 en 19. *Het woord der prediking deed hun geen nut, dewijl het met het geloof niet gemengd was in degenen die het gehoord hebben,* Hebr. 4 : 2.
De prediking van Jezus stuitte bij velen af op een onbekeerlijk hart. Hij verweet de steden, in dewelke zijn krachten meest geschied waren, omdat zij zich niet bekeerd hadden, Matth. 11 : 20; Hij klaagde vol deernis over de stad Jeruzalem, die niet heeft willen horen, Matth. 23 : 37, Lukas 13 : 34, en weende over haar, Lukas 19 : 41, 42.
De gemeente van het Nieuwe Testament heeft de beperkingen der Oude Bedeling afgelegd. Hoewel haar groter genade en rijker gave van de Heilige Geest is geschonken, achten de apostelen het toch nodig haar te vermanen, het Woord van God gehoorzaam te zijn en in de zonde van de gemeente van het Oude Testament niet te vallen. Wat met Israel geschied is, geschiedde ons ten voorbeeld; laat ons Christus niet verzoeken of murmureren, al deze dingen zijn beschreven tot waarschuwing van ons; die meent te staan, zie toe dat hij niet valle, 1 Kor. 10 : 6-12. De Hebreeën worden vermaand toe te zien, dat niet te eniger tijd in iemand van hen zij een boos ongelovig hart om af te wijken van de levenden God, Hebr. 3 : 12 en 13 ; 2 : 3 ; hoeden we er ons voor, dat niet iemand van u zou blijken te laat gekomen te zijn. Hebr. 4 : 1, want het oordeel over hen, die tegen zoveel licht zondigen, zal zwaar wezen, Hebr. 10 : 26-29; 12 : 16, 17.
In een groot huis zijn niet alleen gouden en zilveren vaten, maar ook houten en aarden vaten, en sommige ter ere, maar sommige ter onere, 2 Tim. 2 : 20. Nog valt het zaad des Woords niet alleen in goede aarde, maar ook bij de weg, op steenachtige plaatsen, of in de doornen, Matth. 13, Lukas 8.
Al is het overeenkomstig de aard der christelijke liefde van ieder lid der gemeente, zolang het enigszins mogelijk is, het beste te oordelen, het feit is onweersprekelijk, dat er ook onder het volk van God in het Nieuwe Verbond zijn, die niet naar Gods stem horen, Ps. 81 : 12. *De Springader des levenden waters verlaten en zichzelve bakken uithouwen, gebrokene bakken die geen water houden,* Jer. 2 : 13. Er zijn in de gemeente hypocrieten, die een schijn van godsvrucht geven, maar met het hart de Heere niet vrezen. Er zijn oppervlakkigen, die zich met de uitwendige vorm van godsdienst tevreden stellen maar bij wie het ware geloof niet wordt gevonden. Er zijn gevoelige naturen, wier gemoed bij het aanhoren van een ernstige waarschuwing of een liefelijke evangelieprediking uit het evenwicht geraakt, maar die aan de wereldse begeerlijkheden de grootste plaats geven in het hart. Er zijn er, die bewust van de weg des Heeren afwijken, die de samenkomsten der gemeente ongeregeld bezoeken en bij wie langzamerhand, soms om het motief van de herderlijke bearbeiding bevrijd te zijn, het plan rijpt zich van de kerk des Heeren los te maken.

Ten opzichte van alle dezen heeft de dienaar van het Woord een roeping. Ook tot hen moet

het Woord gebracht worden.[155] Hun moet aangewezen worden, hoe zwaar de zonde is, wanneer een kind des Verbonds zijn God verlaat, Ps. 89 : 31-33. Tot hen gaan aanhoudend waarschuwingen uit. In de bediening van het Woord worden zij op tedere, vaderlijke wijze vermaand om weder te keren. Tot hen in het bijzonder komt de bede: wij bidden u van Christus wege, laat u met God verzoenen, 2 Kor. 5 : 20. De prediking der bekering is alzo in de gemeente des Heeren noodzakelijk.

De gemeente des Heeren is een rijk gespecialiseerd object voor de bediening van het Woord. In de gemeente zijn mannen en vrouwen; volwassenen, adolescenten en kinderen; ontwikkelden en eenvoudigen; patroons, bedrijfsleiders, arbeiders; mensen, die intellectuelen arbeid verrichten, en die met de handen hun brood verdienen; vertegenwoordigers van de meest uiteenlopende beroepen; religieuze typen in grote verscheidenheid, die, hoewel één in belijdenis, toch op verschillende punten zeer uiteenlopende opinies hebben. De bediening van het Woord moet met deze variëteiten in het object terdege rekening houden. Dit punt zal in het hoofdstuk over de Toepassing nader aan de orde komen.
Daar de leden der gemeente in veel meer opzichten één dan van elkander onderscheiden zijn, is het niet raadzaam naar de schakeringen in het object de preken in te delen en onderscheidingen te treffen als: jeugdpreken, hofpreken, soldatenpreken, academie-preken, boerenpreken, arbeiderspreken, élitepreken, armenpreken, dorpspreken, stadspreken, enz.
Zowel uit principieel als uit praktisch oogpunt zijn afzonderlijke jeugdpreken af te keuren.[156] Naardien de Heere de God is van de gelovigen en van hun zaad, en de heilsbeloften zowel de volwassenen als hunnen kinderen toekomen, Hand. 2 : 39, behoren de jeugdigen in de samenkomsten der gemeente aanwezig te zijn. Zij vormen een onderdeel van het object, tot hetwelk de bediening van het Woord komt. De apostelen richten zich in hun brieven, die in de samenkomsten der gemeente werden voorgelezen, tot de kinderen en de jongelingen, Ef. 6 : 1; Coll. 3 : 20; 1 Petrus 5 : 5, I Joh. 2 : 13, waaruit afgeleid mag worden, dat dezen in de vergadering der gemeente tegenwoordig waren, Hand. 20 : 9. Jozef en Maria namen de twaalfjarige Jezus op het Paasfeest mede naar de tempel, Lukas 2 : 42. De prediking moet zowel ten formele als ten materiele zó ingericht worden, dat de jeugdigen in de weg des Heeren onderwezen en gebouwd worden in het geloof. De vatbaarheid van jonge mensen voor de invloed van het Woord van God is soms zeer groot, 1 Sam. 1 : 24. 2 Tim. 3 : 15.

Het is niet aan te bevelen een aparte kinderkerk of jeugdgodsdienstoefeningen te organiseren en jeugdpreken te houden. Door het in het leven roepen van zulk een instituut scheidt men wat God de Heere heeft samengevoegd. Ouders en kinderen worden op het terrein der genade door God bij elkander geplaatst. De Heere is de God van de gelovigen èn van hun zaad. Daarom behoren de families, ouders en kinderen samen, voor des Heeren aangezicht in de publieke samenkomst der gemeente te verschijnen, waar Woord en sacramenten bediend worden naar de instelling van Christus. Daar wil de Heere wonen en schenkt Hij in bijzondere mate Zijn zegen. Ook om praktische redenen is het niet gewenst afzonderlijke godsdienstoefeningen voor de jeugd te houden. De jonge mensen worden daardoor

[155] J. van Andel. Pastorale Brieven, pag. 41 seq.
[156] Cf. H. S. Bouma. De bediening van het Woord en onze kinderen. Art. Geref. Theol. Tijdschrift. Juli, 1925

vervreemd van de publieke eredienst, en het gevaar is groot, dat de leeftijd, waarop de jeugdigen naar de officiële samenkomsten gaan, al later wordt gesteld, en de vatbaarheid om een „gewone" preek te appercipiëren al geringer wordt. Werpt men tegen, dat in de jeugdkerk meer bevattelijk kan gepreekt en vragen behandeld kunnen worden, die de belangstelling van jonge mensen hebben, dan zij daarop geantwoord, dat de bediening van het Woord in de samenkomsten der gelovigen in dezelfde mate bevattelijk kan zijn en eveneens de onderwerpen behandelen, die voor de jeugd van belang zijn. Het ligt er maar aan, hoe de bediening van het Woord wordt ingericht. De huidige praxis van sommige dienaren schijnt het nodig te maken er nadruk op te leggen, dat in de openbare godsdienstoefeningen ook adolescenten en kinderen tegenwoordig zijn.
Houdt de dienaar van het Woord dit voldoende in het oog, dan schenkt de gewone bediening van het Woord alle voordelen die een z.g. jeugdkerk mocht bieden en mist zij alle nadelen, die aan een dergelijk instituut verbonden zijn.
Soldatenpreken zijn bij gelovige soldaten, die in het leger de naam van Christus belijden, niet gewild. Het is voor onze soldaten in de mobilisatietijd, die zich alle werkdagen in oorlogvoering moesten oefenen, niet bepaald aangenaam geweest. bijna eiken Zondag een preek over de hoofdman Cornelius of over de geestelijke wapenrusting uit Ef. 6 te moeten horen. Zij verlangden voor de veldgodsdienst-oefeningen een „gewone" preek.

Over de dorpspreek is in de laatste jaren herhaaldelijk geschreven. Sommigen ten onzent verstaan onder een dorpspreek een lange exegetische, van dogma's doorgroeide, verhandeling, waarin elk woord van de tekst uitgeplozen wordt, opgesteld in een zware lange zinnenstijl met vele archaïsmen, voorgedragen op galmende toon. Een stadspreek zou zich hierdoor kenmerken, dat ze kort is, dogmatisch niet diep gaat, op exegese weinig let, mooie gedachten geeft, gesteld is in lichten, bloemrijke stijl, en voorgedragen naar de eisen van esthetica.
Anderen verstaan onder dorpspreken zulke, die geschikt zijn voor de landelijke bevolking. Prof Uckeley[157] zegt, dat elke preek een aarde-reuk moet geven van de bodem, waar ze gemaakt is, de prediker moet studie maken van de religieuze psychologie der dorpelingen, die voor het grootste deel boeren zijn, en in aansluiting aan hun psychisch leven het woord der openbaring brengen. De predikant moet kunstenaar zijn en voelen dat hij een kunstenaar is. De boerenpsyche kenmerkt zich volgens hem door bangheid voor God en tegelijk door geduld en vertrouwen op God. De boer heeft een zwak zondebesef en in verband daarmee geen juist begrip van de genade. In zijn leven staat het individuele op de achtergrond, het Gruppenhafte domineert. De boer is conservatief en houdt in kleding, taal, zeden en gebruiken aan het historisch gewordene vast. Naar het beroep, de omgeving, de zeden der dorpelingen moet zich tekstkeuze en tekstbehandeling richten.
Nu moet ongetwijfeld de bediening van het Woord op zulk een wijze geschieden, dat zij, door gebruik te maken van de resultaten der religieuze en volkspsychologie, aansluiting tracht te vinden bij de psyche van degenen, die in de eredienst samenkomen. Het is evenwel niet in overeenstemming met het wezen der prediking de dorpspreek als een apart genre te

[157] A. Uckeley. Die moderne Dorfpredigt2. Leipzig. 1914. A. van Veldhuizen. Dorpsprediking, art. in Stemmen voor Waarheid en Vrede, Juli, 1916. In het Duits zijn bundels dorpspreken uitgegeven o.a. door G. Frenssen, K. Hesselbacher, A. Bitzius, E. Gros, H. Keil, A. Eckert.

beschouwen en zowel de inhoud van de preek als de keuze van de te behandelen stof te doen bepalen door enkele caracteristica der hoorders. Men loopt dan gevaar de preekstof te ontlenen aan de religio subjectiva in plaats van aan de religio objectiva, de mens te prediken in plaats van Christus, te verkondigen een Evangelie naar de mens en in strijd te komen met het wezen van de prediking als verklaring en toepassing van het Woord van God.
Uckeley erkent zelf dat Hesselbacher geen tekstverklaring geeft. Frenssen biedt die trouwens evenmin. Daarbij komt dat, wanneer de tekstkeuze uitsluitend bepaald wordt door enige qualiteiten van de gemeenteleden, het de prediker niet mogelijk is, gelijk Paulus van zichzelf kon verklaren, de vollen raad Gods te verkondigen, Hand. 20 : 27. Verder is een bezwaar, dat hoe meer een prediker kunstenaar wordt en het religieuze leven van zijn Landleute aesthetisch darstellt, hij al minder de trekken van een dienaar van Christus vertoont. Waarom vindt Uckeley de preken van Frenssen zo mooi? Es ist echte Heimatkunst, die er ubt; er versteht es vortrefflich zu gestalten, lebendig zu machen, auszumalen.[158]

Wanneer dit de hoogste lof is die aan een preek kan worden toegekend, is ze als bediening van het Woord geoordeeld. Eindelijk zij aangevoerd, dat hetgeen de christenen van elk beroep, van eiken stand en van elke woonplaats gemeen hebben, veel meer en veel gewichtiger is dan hetgeen hen van elkander onderscheidt. Ongetwijfeld heeft elke preek een locale en temporele kleur. Het is echter verkeerd haar af te stemmen op een bepaalde categorie hoorders. In een dorpskerk zijn niet enkel boeren, en al hadden alle leden der kerk in de maatschappij een en hetzelfde beroep, dan zou dit toch weinig invloed kunnen hebben op de inhoud van de prediking. Immers, de bewoners van de stad en van het dorp, de gefortuneerde en de armen, de intellectuelen en de eenvoudige zijn allen zondaars voor God, hebben allen behoefte aan de éénen Christus, worden allen zalig door het geloof, dat bij alle kinderen Gods in zijn wezen één is.
De variatie in het object is ten opzichte van de inhoud van de bediening van het Woord en de tekstkeuze niet van die betekenis te achten, dat zij een indeling der preken naar dit gezichtspunt zou wettigen.

[158] Uckeley. Mod. Dorfpredigt2. pag. 111. 2) 1.c. pag. 98.

12. HET DOEL VAN DE BEDIENING VAN HET WOORD

F. Schleiermacher. Die Christliche Sitte. Berlin. 1843. pag. 502 seq.; Th. Christlieb. Homiletik. Basel. 1893. pag. 65 seq; Th. Harnack. Prakt. Theologie, Erlangen. 1878. II. pag. 231 seq; H. Hering. Die Lehre von der Predigt. Berlin. 1905. pag. 301 seq; F. L. Steinmeyer. Homiletik. Leipzig. 1901. pag. 206 seq.

Alle woord wérkt. De *logos,* die in iemands woorden tot uiting komt, doet zijn invloed gelden in de ziel van de naaste. De menselijke gedachte, door het woord vertolkt, laat indruk na bij anderen en roept reacties te voorschijn. Wanneer het mensenwoord reeds zulk een grote kracht heeft, hoe groot zal de werking dan wel niet zijn van het woord, dat tot inhoud heeft de heilsgedachte Gods, in de Heilige Schrift geopenbaard! *Het Woord van God zal niet ledig tot Hem wederkeren, maar het zal doen hetgeen God behaagt en het zal voorspoedig zijn in hetgeen, waartoe Hij het zendt,* Jesaja 55 : 11.
Het Woord van God is levend en krachtig en scherpsnijdender dan enig tweesnijdend zwaard, het is een beoordelaar van gedachten en overleggingen des harten, Hebr. 4 : 12. *Het Evangelie is een kracht Gods tot zaligheid, Rom.* 1 : 16. Het Woord van God, dat in de prediking wordt verkondigd, werkt ontdekkend, beschamend, neerwerpend, opbeurend, verootmoedigend, vertroostend, onderwijzend, vermanend, versterkend. De prediker ziet die vrucht van de verkondiging des Woords niet altijd. Hij heeft bij zijn werk veel geloof nodig. Dikwijls is het de een die zaait en de ander die maait. Laat hij niet mismoedig worden maar in getrouwheid arbeiden. Zijn God zal op Zijn tijd de wasdom geven.
Deze veelvuldige werking des Woords is hieruit te verklaren, dat de Heilige Geest werkt in verband met het Woord. Waar het Woord is, werkt de Geest. Hij opent het hart dat gesloten is, maakt de menselijke ziel vatbaar voor het Woord, en brengt door middel van het Woord de heerlijkste werkingen tot stand. Deze beïnvloeding der menselijke ziel door het Woord en door de Geest is psychologisch niet te verklaren. De Heilige Geest werkt in eerste instantie in de diepte van het hart, d.i. in het onderbewuste leven, waar geen oog Hem bespiedt. De oorsprong van het geestelijke leven is voor hem, die zelf tot het leven kwam, een mysterie. Maar, al is deze werking van het Woord onbegrijpelijk, het feit van de werking staat vast. Het hoe moge niet zijn aan te geven, het dat is boven alle twijfel verheven.

De werking van het Woord, waardoor het zeggenschap verkrijgt, al meer, in het hart en het leven van de gemeente des Heeren, moet de prediker bewust als doel van de bediening van het Woord voor ogen staan. De prediking heeft inderdaad een d o e l. Zij is, om in de terminologie van Schleiermacher te spreken, een „wirksames" handelen. Het is niet juist, met Schleiermacher en zijn school de prediking op te vatten alleen als een „darstellendes Handeln". Er ligt in de opvatting van de Schleiermacherianen een goed element, n.l. dat met klem bestreden wordt, als zou de prediking een afkondiging van leer zijn, waarbij het onverschillig is, of de prediker gelooft wat hij verkondigt, al dan niet. De prediking moet een 'darstellendes' karakter hebben, in dezen zin, dat de prediker niet als een vreemde staat tegenover het Woord dat hij verkondigt, maar zelf in de heilige sfeer en denkt. [159]

[159] Waarbij niet vergeten mag worden de opmerking van Reu (Homil. pag. 127) that which edities, is in the last

Maar overigens moet de esthetische opvatting om boven[160] aangevoerde motieven verworpen worden. Zij laat de objectieven grondslag van de prediking los en doet de gemeente dobberen op de wateren van het subjectivisme. Wie de Heilige Schrift tot principium van zijn homiletiek kiest, mag een doelstelling voor de bediening van het Woord geen ogenblik loslaten. Zij moet het doel bereiken, dat God haar heeft gesteld, en de bereiking van dit in de Schrift haar gestelde doel moet de bedoeling van de prediker zijn.

Naar de Heilige Schrift is het doel van allen ambtelijke arbeid en mitsdien ook van de prediking de oikodomè van de gemeente des Heeren, 1 Kor. 14 : 3, 5, 12, 26; Ef. 2 : 22. Onder oikodomè is niet te verstaan „stichting", in deze zin, dat het gemoed op aangename wijze wordt aangedaan. Men mag het schriftuurlijk begrip niet gelijkstellen met de vervlakte betekenis van het Duitse woord „Erbauung". Schleiermachter omschrijft Erbauung als erhöhte religiöse Stimmung, religiose Erregung des Gemüts. Alles was die religiöse Stimmung steigert, ist erbaulich.
Palmer zegt: die Wahrheit, die wir aussprechen, de Hörern zur Freude, zum Genusse werden zu lassen, das heisst sie erbauen.
Daartegen heeft Christlieb terecht aangevoerd, dat op deze wijze de grondbetekenis van oikodomè uitgewist wordt en de causaalgrond met het product verwisseld. Das Wesentliche im Begriff der Erbauung ist und bleibt doch der intellektuelle und sittlich-religiöse Fortschritt.[161]
Het doel van de prediking is de opbouw, de wasdom der gemeente, de ontplooiing van alle gaven en krachten die in de gemeente aanwezig zijn, totdat zij zal gekomen zijn tot de mate van de grootte der volheid van Christus, Ef. 4 : 13. De gemeente is een lichaam, dat door middel van de voeding met het Woord door het ambt tot volle ontwikkeling moet komen. De prediking heeft ten doel in de gemeente tot bekering te brengen wie nog buiten Christus staan, en in hen die Christus toebehoren het bekeringsproces te bevorderen, zodat de oude mens al leer afsterft en de nieuwe mens al krachtiger opwast. Alle charismata moeten ontwikkeld worden, zodat ieder beantwoordt aan zijn bestemming. Allen, die Christus van de Vader gegeven zijn, behoren als levende stenen in het Godsgebouw. Iedere steen verkrijgt een eigen plaats, iedere steen moet zó worden bewerkt, dat hij in volmaaktheid schittert. Door de ambtelijke arbeid, met name door de dienst des Woords, komt in de loop der eeuwen het Godsgebouw tot zijn volle wasdom. In de voleinding der eeuwen wordt geen steen gemist en alle gaven des Geestes worden dan openbaar. Christus heeft herders en leraars gegeven, *opdat zij de heiligen zouden toebereiden tot het werk der bediening, tot opbouw van het lichaam van Christus*, Ef. 4 : 12.

---

instance not the mental ability of the preacher, but the divine Word alonc. 2) pag. 159.
[160] Chr. Palmer. Homiletike. pag. 23
[161] Th. Christlieb. 1.c. pag. 67. Het schriftuurlijk begrip ,.stichting" wordt op goede wijze omschreven door S. van Velzen in zijn oratie over De prediking met betrekking tot de tegenwoordigen tijd. 1878. Op pag. 18 zegt hij: „Wordt een gemeente gesticht, dan worden alle leden gesterkt en bevestigd in de genade. hun kennis wordt helderder en zuiverder; hun geloof eenvoudiger, vaster, levendiger; hun wandel naarstiger en blijmoediger. In zulk een gemeente is matigheid en eerbaarheid, niet minder dan nederigheid bet voorname sieraad. Er heerst ongeveinsde broederlijke liefde en liefde jegens allen. Ieder ziet in de medechristen een broeder. voor wiep hij schuldig is zelfs het leven te stellen. Uit dankbaarheid aan God wordt daar al wat eerlijk, lieflijk, welluidend. deugd; lam en lofwaardig is, bedact, bemind, beoefend."

Het doel van de bediening van het Woord, n.l. de opbouw van de gemeente des Heeren, kan ook uit psychologisch gezichtspunt omschreven worden, in dezer voege, dat het Woord van God al meer tot heerschappij komt in alle sferen van het menselijk zieleleven, en zowel het intellectuele als het volitionele en emotionele leven steeds meer doordrongen wordt van het Woord van God. De Heilige Schrift leert, dat de bediening van het Woord ten doel heeft de gemeente te onderwijzen in de weg der waarheid en het verstand te verlichten. *Al wat te voren geschreven is, is tot onze lering te voren geschreven,* Rom. 15 : 4. *Al de Schrift is nuttig tot wederlegging,* 2 Tim. 3 : 16. De Schriften maken wijs tot zaligheid. De prediking dient evenzeer om het volitionele leven van de mens in actie te zetten, hem te prikkelen tot een godsdienstige wandel en in heiligmaking te doen toenemen. Door de prediking wordt de motor ingeschakeld en het streefleven in beweging gebracht. De Schrift is nuttig tot verbetering en tot opvoeding in rechtvaardigheid, 2 Tim. 3 : 16. De bediening van het Woord dooradem ook het emotionele leven van de christen, brengt de affecten tot zwijgen of wekt ze op. Door de werking van de Heilige Geest doet zij ontstaan de droefheid over de zonde en de verslagenheid des harten, maar heelt ook de wonden der ziel, en verspreidt troost en vreugde. Zij tovert door de tranen heen weer een glimlach op het gelaat. Er is een vertroosting der Schriften, Rom. 15 : 4. De prediking heeft ten doel onderwijzing, vermaning en vertroosting, 1 Kor. 14 : 3, Belehrung èn Erweckung èn Belebung.

Paulus is voor alle dienaren des Evangelies in zijn arbeid tot bereiking van dit doel een schitterend voorbeeld. Hij zocht het voordeel van velen, opdat zij allen behouden mochten worden, 1 Kor. 9 : 22, 10:33. Paulus en Timotheüs verkondigen Christus, opdat zij een iegelijk mens zouden volmaakt stellen in Christus, Col. i : 28.

De oikodomè van de gemeente is weer ondergeschikt aan de verheerlijking Gods, die het einddoel van alle dingen is. Hoogste doel van de bediening van het Woord is de ere Gods. Ook in eind doel is de bediening van het Woord zuiver theologisch. De opbouw der gemeente en de zaligheid van zondaren is een middel tot de verheerlijking Gods. Zowel wat de subjectieve bedoeling (Absicht) als wat het objectieve doel (Zweck) betreft, is het hoogste einde van de bediening van het Woord *de gloria Dei,* 1 Kor. 1 : 26-31, 3 : 23, 6 : 20; Rom. 11 : 36.

13. HET SUBJECT VAN DE BEDIENING VAN HET WOORD

Calvijn. Institutie IV, 3 en 4; Voetius. Pol. Ecc1. II, lib. III, IV; E. Bornaeus. De getrouwe harder. Leeuwarden, 1669; H. Ravestein. De Nazireër Gods. Derde druk. Amsterdam. 1743; R. Baxter. The reformerf Pastor. 1655. Cap. 3; M. Reu. Homiletics. 1922 pag. 75 seq; J. van Andel Vademecum Pastorale. Kampen 1910; O. Baumgarten. Die persbnlichen Erfordernisse des geistlichen Berufs. Tubingen. 1910; Die Akademischen Berufe. Band II. Der Theolog. Berlin. 1919; C. Krieg. Homiletik. 1917. pag. 359. seq.; F. Niebergall. Prakt. Theologie. Tubingen 1918, I 393. seq. II, 90 seq.; A. T. Robertson. Types of preachers in the N. Testament. London. 1922.

In geheel enige zin is de Heere Jezus Christus het Subject van de bediening van het Woord. Vóór zijn vleeswording heeft Hij door zijn Geest de profeten bekwaamd om van Hem te spreken, 1 Petrus 1 : 11 , tijdens Zijn omwandeling op aarde heeft Hij zelf het Woord van God verkondigd, en na Zijn hemelvaart is Hij de hoogste profeet en leraar, die ons onderwijst door Zijn Woord en Geest.
Het behaagt Hem zich te bedienen van door Hem geroepen en door Hem bekwaamde personen, die in zijnen naam het Woord verkondigen. Hij heeft zeventig discipelen uitgezonden om te prediken, dat het koninkrijk der hemelen nabij gekomen is, Lukas 10: 1 seq. In het bijzonder heeft Hij de twaalven tot predikers van het Evangelie aangesteld, Matth. 10 : 1 seq., Markus 6 : 7 seq., Lukas 9 : 1 seq. Vóór Zijn sterven moesten ze zich beperken tot de verloren schapen van het huis Israëls, Matth. 10 : 5 en 6, maar na Zijn opstanding gaf Hij bevel uit te gaan en alle volken tot Zijn discipelen te maken, Matth. 28 : 9, Markus 16 : 15; zij, die aanschouwers geweest zijn van hetgeen Jezus sprak en deed, moeten Zijn getuigen zijn tot aan het uiterste der aarde, Hand. 1: 8.
Na de uitstorting van de Heilige Geest hebben de apostelen aan deze opdracht voldaan en niet alleen de Joden, maar ook de Samaritanen en de heidenen het Evangelie gepredikt. In de Jeruzalemse gemeente hadden de apostelen een geheel enige plaats, alle ambten waren in het apostolaat verenigd, in het bijzonder was hun toevertrouwd de bediening van het Woord, Hand. 6 : 4. Naast het extraordinaire en niet transitoire ambt van de apostelen traden nog andere mannen in buitengewone ambten op, n.l. evangelisten en profeten.

De *evangelisten* waren helpers van de apostelen; ze werden ook wel apostoloi genoemd in de ruimeren zin van het woord. Ze droegen een speciaal ambt, 1 Thess. 3 : 2, Ef. 4 : 11 , en hadden tot taak onder leiding van de apostelen de kerk des Heeren allerwege te planten en pas geplante kerken te besturen en te funderen in de waarheid Gods door de prediking des Woords, 2 Tim. 2 : 15 ; 4 : 2; Titus 2 : 1, 7, 8.
Naast de evangelisten waren de profeten verkondigers des Woords. Door krachtige drijving van de Geest traden zij in de gestichte gemeenten op, om de openbaring Gods, in Jezus Christus gegeven, te verhelderen en te verduidelijken. In Jeruzalem, Hand. 11 : 27, 28, te Antiochië, Hand. 13 : 1, te Korinthe, 1 Kor. 14, waren profeten. Hoewel bij het profeteren te Korinthe het charismatische sterk domineert en het Nieuwe Testament ook van een zuiver charismatisch profeteren melding maakt, Hand. 21 : 9, 1 Kor. 11 : 4 en 5, dragen de

profeten in het algemeen een zelfstandig, van dat der apostelen onderscheiden ambt, Ef. 4 : 11. Hun werkzaamheid was van hoger waarde dan de glossolalie, I Kor. 14 : 1-5; zij predikten tot oikodomè van de gemeente en moesten haar in de leer des Evangelies bevestigen. De kerk is gebouwd op het fundament van apostelen en profeten, Ef. 2 : 20. Dit fundament rust in Christus, die de uiterste hoeksteen, de grondslag, de eenheidsband is, die allen samenhoudt, Ef. 3 : 5. Is het fundament der christelijke kerk gelegd, dan heeft het extraordinaire ambt zijn taak volbracht en kan het verdwijnen.

Het is de roeping van het ordinaire ambt in de gemeente van Christus op die door apostelen, evangelisten en profeten gelegde grondslag voort te bouwen.[162] De gewone ambten ontstaan eerst, wanneer de christelijke kerk er is; zij komen tot stand als resultaat van een proces. Evenwel zijn de gewone ambten als zodanig geen schepping van de gemeente, maar onder leiding van de apostelen in het leven geroepen. De organisatie van de christelijke kerk is te danken aan de Heere Christus, die de apostelen door zijn Geest verlichtte.
De gewone ambten zijn drie in getal, n.l. het ambt van dienaar van het Woord, van ouderling of opziener en van diaken.
De instelling van het *diakenambt* is onder leiding van de apostelen geschied, om een betere uitdeling van de liefdegaven mogelijk te maken, Hand. 6, Filipp. 1 : 1, 1 Tim. 3 : 8-12.
Naast hen oefenden de *ouderlingen* een ambtelijke functie uit. Hoewel de instelling van het ouderlingenambt niet in de Heilige Schrift wordt verhaald, heeft dit ambt van de eerste tijd af in de christelijke kerk bestaan. De naam presbuteros was de Joden bekend. De presbuteros vormden te Jeruzalem als vertegenwoordigers van het Joodse volk een afzonderlijk college,[163] Matth. 26 : 59, Lukas 22 : 66, Hand. 22 : 5. De mannen, die in iedere stad de Joodse gemeente vertegenwoordigden en haar bestuurden, werden eveneens presbuteros genoemd, Lukas 7 : 3. „In de rein judischen Ortschaften werden die Ortsaltesten zugleich Synagogenaltesten gewesen sein.[164]

Toen de christelijke kerk in Jeruzalem en in andere plaatsen tot openbaring kwam, kregen zij, die in de gemeente de leiding hadden, de naam presbuteroi (mv). Het waren mannen, die meestal tot de ouderen behoorden, en om hun Geestesgaven en godsvrucht bij de gemeente in hoog aanzien stonden. Onder leiding van de apostelen en in overleg met dezen was hun de zorg voor de kudde des Heeren toebetrouwd, Hand. 11 : 30, 15:2.[165]
Paulus en Barnabas lieten in elke plaats, waar een christelijke gemeente gesticht werd, presbuteroi verkiezen, Hand. 14 : 23. Paulus beval Titus van stad tot stad ouderlingen te stellen, Tit. r : 5. De ouderlingen vormden samen de raad der kerk, tó presbuteron 1 Tim. 4 : 14. De presbyters of ouderlingen worden in de Heilige Schrift ook episkopoi (mv) genoemd, Hand. 20 : 28, Fil. 1 : 1, 1 Tim. 3 : 2, Titus 1 : 7. Met opzieners en presbyters zijn dezelfde personen bedoeld: in Hand. 20 : 17 worden de ouderlingen van Eféze toegesproken als

---

[162] Voor de nadere argumentatie van de onderscheiding der ambten in extraordinaire en ordinaire en van de laatste in de ambten van dienaar de Woords, ouderling en diaken, zij verwezen naar P. A. E. Sillevis Smitt. De organisatie der Chr. Kerk in de apostol. tijd. Rotterdam, Iglo, en de daar aangehaalde litteratuur.
[163] Cf. P. R. E. art. Aelteste I, 224, und Synedrium. XIX. 226. Cremer—Kogel s. v.
[164] E. Schiirer. Gesch. des judischen Volkes. II4. Leipzig. 1907. pag. 504.
[165] In Hand. 2 : 17, 1 Tim. 5 : t, 1 Petrus 5 : 5 komt presbuteros voor in de zin van oudere gemeenteleden in onderscheiding van de neooteroi.

episkopoi. In Titus 1 : 5-9 beveelt Paulus aan Titus van stad tot stad ouderlingen te stellen, waarbij hij de in vers 6 gevraagde kwaliteiten voor de ouderling in vers 7 adstrueert. De benaming presbuteros ziet meer op de waardigheid, die van episkopos op de werkzaamheid.[166]
De taak der ouderlingen of opzieners was de gemeente te weiden, haar van geestelijk voedsel te voorzien en haar te regeren naar het Woord des Heeren, Hand. 20 : 28, 1 Petrus 5 : 2. In het weiden van de kudde Gods lag zowel het leren als het regeren opgesloten.[167]
In de eerste tijd viel echter de meeste nadruk op het regeren, omdat de extraordinaire ambten van apostel, evangelist en profeet nog fungeerden, en het charisma van de didascalie door de Heilige Geest aan onderscheiden personen was geschonken. Toen echter na de aanvankelijke consolidering van de eerste christelijke kerk de extraordinaire ambten wegvielen en de stroom der bijzondere didascalische charismata trager begon te vloeien, daarenboven de vrije didascalie, voor zover die werd uitgeoefend, tot misbruiken aanleiding gaf (b.v. in Korinthe), werd aan enkele ouderlingen of opzieners, die daarvoor de vereiste charismata bezaten, opgedragen in de samenkomsten der gemeente het Woord te bedienen.
Nog een andere instantie werkte mee om een afzonderlijk ambt te creëren voor ouderlingen of opzieners, die in de leer arbeidden. Reeds vroeg ontstonden in de gemeente dwaalgevoelens. Om de dwalingen te weerleggen en de gezonde leer te verdedigen waren mannen nodig, die met de didascalie bijzonder vertrouwd waren, die hun ganse leven aan dezen arbeid konden geven en daartoe door de gemeente geheel of gedeeltelijk van de nodigen leeftocht werden voorzien. Nog binnen de apostolische aera traden mannen op, die in het ambt van ouderling of opziener stonden en in het bijzonder voor de didascalie waren aangewezen. De onderscheiding wordt reeds gemaakt tussen ouderlingen die alleen regeren, en zulken, die daarbij ook in de leer werkzaam zijn. Paulus beveelt zijn zoon Timotheüs 2 Tim. 2 : 1.
De ouderlingen die wel regeren, moeten dubbele eer waardig geacht worden, voornamelijk die arbeiden én logoo kai didakalia, 1 Tim. 5 17. De mannen, aan wie naast de regeermacht ook de didascalie werd toevertrouwd en die dus het ouderlingen of opzienersambt in vollen zin droegen, heetten poimeenees kai didaskaloi, Ef. 4 : 11.
Hoogstwaarschijnlijk kwam in Klein-Azië deze ambtsdrager reeds binnen de N. Testamentische periode aan het hoofd van het presbyterium te staan en is hij dezelfde persoon, die in Openb. 3 : 1 wordt genoemd.[168]
Naar de gegevens der Heilige Schrift is het subject van de bediening van het Woord in de gemeente des Heeren, de presbyter (opziener), die krachtens de bijzondere didascalische gave, welke hij ontvangen heeft, arbeidt in de leer. Het ambt van presbyter in zijn volle, rijke betekenis wordt door hem gedragen.

In overeenstemming met hetgeen naar de Heilige Schrift in de eerste christelijke kerk onder leiding van de apostelen is tot stand gekomen, zijn de gewone ambten te onderscheiden in dat van dienaar van het Woord, van ouderling of opziener en van diaken. De dienaar van het Woord heeft, behalve de functies, die af te leiden zijn uit het ambt van de regeerouderling en die begrepen zijn in de herderlijke verzorging der zielen, in het bijzonder

---

[166] Cf. Calvijn Instit. IV, 3, 8; Sillevis Smitt. De organisatie van de Chr. Kerk, pag. 176 seq.
[167] ,,Van meet af is de leer nooit geheel van het presbyterambt afgescheiden geweest." Sillevis Smitt l.e. pag. 179.
[168] Cf. S. Greydanus. Kommentaar op de Openbaring aan Johannes. Amsterdam. 1925. pag. 41.

de werkzaamheden te verrichten, welke uit de didascalie voortvloeien. Hem is toebetrouwd de bediening van het Woord in de samenkomsten der gemeente op de dag des Heeren en op de werkdagen. Omdat de sacramenten bediend worden door hen die het Woord bedienen (het sacrament is een zegel, gehecht aan het Woord), komt hem ook toe de bediening van Doop en Avondmaal. Voorts heeft hij de jeugdige leden der gemeente te onderwijzen in de leer des heils, opdat ze ingeleid worden in het geestelijke milieu der kerk, tot volwassenheid des geloofs komen en toegelaten kunnen worden tot de heilige Dis. Krachtens zijn ambt is hij de aangewezen persoon, dwaalleer, welke in de gemeente voorkomen mocht, naar het apostolisch voorbeeld (cf de Galatenbrief) te weerleggen, I Tim. 1 : 3, 2 Tim. 4 : 2, Titus r : 9. Zijn roeping is, wanneer hem daarvoor de gelegenheid geboden wordt, in opdracht der kerk het Woord van God te brengen tot hen, die van de christelijke religie vervreemd zijn, of tot hen, die het Evangelie der zaligheid nog nimmer hebben gehoord.

Wat de naam betreft, die aan dezen ambtdrager gegeven moet worden, het beste is hem te noemen met een naam, die naar de Heilige Schrift zijn ambtelijke werkzaamheid karakteriseert. De naam *geestelijke* is daarvoor allerminst geschikt. Het is vooral paus Gregorius VII geweest,[169] die de benaming spirituales heeft ingevoerd voor allen die in betrekking tot de kerk stonden, niet alleen voor de clerici, maar ook voor de monniken. Zijn bedoeling was door deze nomenclatuur uit te drukken, dat clerici en monniken niet behoren onder de wereldlijke jurisdictie, maar onder de kerkelijke, d.w.z. onder de paus. Bij Rome worden de door de ordening van de kerk leden afgescheiden ambtsdragers veelal geestelijken genoemd.
Luther[170] had in de eerste tijd na zijn reformatorisch optreden er bezwaar tegen de verkondiger van het Woord een *Geistlicher* te noemen, daar toch alle gelovigen spirituales, met de Heilige Geest gezalfden, zijn. Luther bleef echter zichzelf in dezen niet gelijk en heeft later de term „geestelijken" in het kerkelijk spraakgebruik ingevoerd en de Luthersen hebben zich daaraan tot op de huidige dag gehouden.
In de consistories werden de wereldlijke leden (politici) onderscheiden van de geestelijke (ecclesiastici vel spirituales). Daar de ambten van diaken en presbyter in de Lutherse kerk niet tot ontwikkeling kwamen, werden alleen de predikanten geestelijken genoemd.
De benaming „geestelijken" is echter aan bezwaar onderhevig.[171] Naar Roomse opvatting is er een kloof tussen clerus en leken, tussen hen die in bijzondere mate de Geest hebben en het gewone volk. Dit dualisme is niet naar de Schrift. Naar Gods Woord zijn a 1 1 e gelovigen gezalfd met de Heilige Geest; allen zijn geestelijken, pneumatikoi, zij worden tezamen gebouwd tot een geestelijk huis, I Joh. 2 : 27; I Petrus 2 : 9; 1 Kor. 2 : 14 en 15. Het is met de ere van de Nieuw Testamentische gemeente in strijd, alleen de ambtsdragers geestelijken te noemen.
Behalve de benaming „geestelijke" zijn door de Luthersen nog gebruikt:
P r i e s te r, dezelfde naam, die de bedienaar van het sacrament van het Misoffer bij Rome heeft, welke naam in strijd is met de primordiale beginselen van de Reformatie;
Pfarrer = Pfarrherr, hetwelk volgens Achelis[172] niet betekent Gebieter der Pfarre = parochie,

[169] Achelis. Prakt. Theol. 3. I 65.
[170] P. R. E. art. Geistliche VI 464.
[171] A. Krauss. Lehrb. der prakt. Theol. 1893. II. pag. 212.
[172] Achelis. Pr. Theol. I3, pag. 67.

maar: erhabenerer Pfarrer; Pastor of herder, in gebruik gekomen na het Piëtisme, dat op de verzorging der zielen sterke nadruk legde;
P r e d i g e r, dat soms gebruikt wordt voor iemand, die in de officiële kerk niet het radicaal van Pfarrer bezit, maar wie toegestaan is voor zijn kring te prediken.

In navolging van Calvijn hebben de Gereformeerden de presbyter, met de didascalie belast, meestal dienaar van het Woord genoemd. In de Nederlandse Geloofsbelijdenis (Art. 30 en 31) heet hij herder of dienaar van het Woord; het Nederlandse Bevestigingsformulier gebruikt de namen herder en dienaar van het Woord promiscue. De Gereformeerde homileten spreken veelal van concionator of verbi divini minister.[173] De laatste naam, aan Hand. 6 : 4 (cf Lukas I : 2) ontleend, drukt het best de functie van deze ambtsdrager uit. Tegen de benamingen concionator en praedicator, preacher, prédicateur, predikant is geen bezwaar, hoewel diakonos tou logou (dienaard des woord) een rijker inhoud heeft.
De naam poimén, pastor, herder, is schriftuurlijk en dus goed. Hij kan echter licht tot enige verwarring aanleiding geven, omdat de ambtelijke werkzaamheid van de opziener ook een herderlijke arbeid is, en de ouderling eveneens herder genoemd wordt. In de Nederlandse literatuur van de 19e eeuw komen veelal herder en leraar, of leraar voor. De naam dominus, dominee (heer) is niet aan te bevelen, daar deze het ambt van de dienaar van het Woord niet juist karakteriseert.

In betrekking tot *de vereisten*, die aan het subject van de bediening van het Woord zijn te stellen, geeft het Nieuwe Testament geen enkel voorschrift aangaande de fysische kwaliteiten. Onder de Oud Testamentische bedeling waren alle mannelijke leden van het priesterlijk geslacht, die een lichamelijk gebrek of een onregelmatige lichaamsbouw hadden, van de priesterlijke dienst in het heiligdom uitgesloten, hoewel zij de heilige dingen mochten eten, Lev. 21 : 17-23. Deze bepalingen van Israëls ceremoniële dienst zijn onder het Nieuwe Testament vervallen. Wij staan in de vrijheid, met welke Christus ons vrijgemaakt heeft, Gal. 5 : 1. Uit de aard der zaak kan onder het Nieuwe Testament niemand tot de dienst des Woords geroepen worden, die lichaamsgebreken heeft, welke hem in de uitoefening van het dienstwerk zó zouden hinderen, dat hij het niet naar behoren zou kunnen waarnemen. Wie in lichaamsbouw geheel contrefait is, kan niet geacht worden voor de dienst des Woords geschikt te zijn. Wie van jongsaf met ernstige ongeneeslijke spraakgebreken is behept, zal het werk van dienaar van het Woord niet naar eis kunnen vervullen.

Ten opzichte van de *leeftijd*, waarop iemand de dienst des Woords mag aanvaarden, wordt in de Heilige Schrift niets bevolen. De Heere Jezus trad, waarschijnlijk in overeenstemming met de gewoonte destijds in Israel, op zijn dertigste jaar als Leraar op, Lukas 3 : 23, maar nergens wordt in de Heilige Schrift deze leeftijd verplichtend gesteld voor hen, die in de dienst des Woords werkzaam zijn. Paulus zegt, dat niemand de jonkheid van Timothéüs verachten moet, 1 Tim. 4 : 12: die neeotès van Timothéüs heeft volgens Wohlenberg[174] betrekking op zijn 38 jarige leeftijd. Neemt men met de psychologie van de leeftijden aan, dat een man op ongeveer veertigjarige leeftijd geestelijk tot volle rijpheid gekomen is, dan laat het zich

[173] B.v. Hoornbeek, Knibbe, e.a.
[174] Zahn-Wohlenberg. Kommentar. N.T. 1 Tim. 4 : 12.

verklaren, dat Paulus van de jonkheid van Timothéüs spreekt. Al mag uit deze tijdsbepaling geen gegeven afgeleid worden voor de terminus a quo van de leeftijd van een dienaar van het Woord, er ligt toch in het algemeen deze gedachte in opgesloten, dat iemand niet te vroeg tot het gewichtige en verantwoordelijke ambt moet worden geroepen en het in elk geval raadzaam is zo lang te wachten, dat het groeiproces van de adolescentieperiode geheel afgelopen is.

Aangaande de *psychische disposities* en religieus ethische kwaliteiten biedt de Heilige Schrift talrijke gegevens. Wat Paulus van de uitoefening van zijn eigen ambtelijke werkzaamheid in de Brieven zegt, mag, in het algemeen genomen, geacht worden maatgevend te zijn voor alle ambtsdragers, dus ook voor de dienaren van het Woord. De bijzondere vereisten welke de Pastorale brieven[175] en 1 Petrus 5 : 1-4 aan de ouderlingen stellen, zijn ook van toepassing op de dienaren van het Woord.[176]

Van de natuurlijke psychische kwaliteiten, die door het geloof geheiligd worden, moeten genoemd nuchterheid en onbevangenheid nèfalios 1 Tim. 3 : 2, 2 Tim. 4 : 5, zodat hij zich niet door allerlei vooroordelen en opinies van anderen laat beïnvloeden, maar bij de beoordeling van een persoon of zaak een zelfstandig oordeel weet te vellen.
Onmisbaar is ook de gave, de kennis, die hij zich verworven heeft, op een bevattelijke en duidelijke wijze aan anderen mede te delen, hij moet didaktikós zijn, bekwaam om te leren, I Tim. 3 : 2, 2 Tim. 2 : 2, 24.
De deugd der zelfbeheersing a) mag niet ontbreken, in al zijn optreden moet de bezonnenheid soofrosunè, I Tim. 3 : 2, hem sieren.[177] Waar dan nog bij komt een zekere gratie in de wijze, waarop hij het Woord van God verkondigt en met mensen omgaat, een aangeboren takt om zich als een wellevend mens te gedragen, hetwelk de betekenis is van het kosmion eeimai van 1 Tim. 3 : 2. Een dienstknecht des Heeren moet vriendelijk (hepios) zijn tegen allen en met zachtmoedigheid onderwijzen degenen die tegenstaan, 2 Tim. 2 : 24, 25.

De religieus ethische kwaliteiten, die in de Heilige Schrift van de dienaar van het Woord gevraagd worden, onderstellen alle dat de ambtsdrager is een mens Gods, wedergeboren door de Heilige Geest en het kindschap deelachtig. Hoe zal iemand herder van de kudde kunnen zijn, zonder zelf een schaap van de goeden Herder te wezen? Een huurling heeft geen zorg voor de schapen, Joh. 10:. Hij moet zijn een schriftgeleerde in het koninkrijk der hemelen onderwezen. Zodat hij zelf een burger van het koninkrijk is en deel heeft aan de geestelijke

---

[175] Quas tree apostnlicas epistolas ante oculos habere debet, cui est in ecclesia doctoris persona imposita. Augustinus. de doctr. christiana. IV 16.

[176] Voor de vereisten: Confessio Helvetica posterior, art. 18; .Augustinus. de doctr. christ. IV. 27; Hyperius. De formandis concionibus sacris. cap 2; Hoornbeek. Theol. Practica. lib. IX; P. van Mastricht. Besch. en Praktikale Godgeleerdheid 1750. Derde deel. pag. 5 3 6 : R. Stier Kcryktik. pag. 1 2; Th. Christlieb. Homiletik. 1893. pag. 104 seq; C. Krieg. Horniletik. 1915. pag. 346 seq; M. Schian. Der evangelische Pfarrer der Gegenwart, wie er sein soli. 19 14 ; P. Biesterveld. Het huisbezoek.1. 1923 pag. 204 seq: F. Niebergall. Prakt. Theol. I pag. 393 seq.

[177] De Roomse homileet Krieg merkt op: Sehr häufig begegnen wir einer Leidenschaftlichkeit, zumal beim Rügen und Strafen in der Predigt. die sich zwar mit dem schonen Namen Eifer umkleidet, in Wirklichkeit jedoch de Namen Herrschsucht und Rechthaberei, Selbstsucht und Rücksichtslosigkeit verdient. Solcher „Eifer" ist nur Mangel an Selbstzucht und Selbstbeherrschung. l.c. pag. 373.

goederen van het koninkrijk, Matth. 13 : 52.
Hij moet de Geest Gods ontvangen hebben, om te weten de dingen die van God geschonken zijn, I Kor. 2 : 12. De natuurlijke mens aanvaardt niet de dingen die des Geestes Gods zijn, maar de pneumatikos onderscheidt alle dingen, I Kor. 2 : 14 en 15. De dienaren van het Woord moeten met Paulus kunnen zeggen: *Wij geloven, daarom spreken wij,* 2 Kor. 4 : 13.
Het is wel mogelijk, dat de Heere zijn Woord laat brengen door een dienaar, die zelf het leven der genade niet kent en diens woord zegen verspreidt in de kring, waar hij arbeidt. Maar onverkort blijft voor alle dienaren van het Woord, gelijk voor alle ambtsdragers, de eis, dat ze levende leden zijn van het lichaam van Christus. Beter nooit zich tot het ambt van dienaar van het Woord te begeven, dan eerst in de ambtelijke dienst werkzaam te zijn en daarna, als Demas, de tegenwoordige wereld lief te krijgen en de dienst te verlaten, 2 Tim. 4 : 10.
Het oordeel over het hart van de dienaar van het Woord komt echter niemand, geen enkel lid, hoe godvruchtig hij ook zij, geen kerkenraad, geen classis, geen synode toe. Het gaat niet aan, iemand alleen dan als dienaar van het Woord te laten optreden, wanneer hij zijn bekeringsgeschiedenis in extenso vertellen kan en deze geschiedenis door een kring van vromen voor „echt" erkend is. De intimis non iudicat ecclesia. God alleen kent de harten en proeft de nieren. Ons, mensen, past te oordelen naar objectieve gegevens en te onderzoeken, of de belijdenis in overeenstemming is met het Woord van God en de levenswandel een zegel op de belijdenis.

Een goed dienaar van Jezus Christus kent de leer der zaligheid en heeft die lief. Hij is opgevoed in de woorden des geloofs en der goede leer, 1 Tim. 4 : 6, en blijft in hetgeen hij geleerd heeft, 2 Tim. 3 : 14. Hij blijft niet op dezelfde hoogte staan, maar door studie in de Heilige Schriften dringt hij al verder in de verborgenheden des Evangelies door en leert al dieper de zin der Schriften verstaan. Hij denkt over de geestelijke dingen na, is er geheel in, zodat zijn toenemen aan allen openbaar wordt, 1 Tim. 4 : 15 en 16.
Omdat hij uit de gezonde leer leeft en er in groeit, krijgt hij haar al meer lief, bewaart haar als een kostbaar pand en zorgt dat niets verloren gaat, maar elk deel der leer tot zijn recht komt, 1 Tim. 6 : 20, 2 Tim. 1 : 14. Hij deelt op doelmatige wijze de zuivere leer uit als een huisheer, die uit zijn schat nieuwe en oude dingen voortbrengt. Matth. 13 : 52. Hij deelt uit naar de behoeften van hen, die hem horen, 2 Tim. 4 : 2,en benaarstigt zich het woord der waarheid recht te snijden. Zodat elk van de kinderen des huizen dat deel en die hoeveelheid verkrijgt, welke voor hem geschikt zijn, 2 Tim. 2 : 15.
Tegen aanvallen moet hij de gezonde leer verdedigen en de tegensprekers weerstaan, Tit. 1 : 9.
In de sfeer van het religieus ethische leven stelt de Heilige Schrift aan de ambtsdrager hoge eisen. Hij moet een voorbeeld zijn in Godsvrucht, in zijn leven niet afbreken wat hij in de prediking opbouwt, en daarom zichzelf oefenen tot Godzaligheid, 1 Tim. 4 : 7, een túpos der gelovigen zijn in goede werken, i Tim. 4 : 12, Tit. 2 : 7, 1 Petrus 5 : 3.
De Godsvrucht, welke gekweekt wordt in het leven des gebeds, Jac. 1 : 17, openbaart zich in een wandel naar het Woord. Een vruchtbare bediening van het Woord is alleen mogelijk op de grondslag van het vertrouwen. De gemeente zal haar herder en leraar het volle vertrouwen schenken en in hem niet de spreker, maar de dienaar van Christus zien, wanneer zijn wandel

zich kenmerkt door godzaligheid.
In elk opzicht moet hij onbesproken, Titus 1 : 6 en 7, onberispelijk, zijn, 1 Tim. 3 : 2. Onbesproken in zijn familieleven, Titus r : 6, 1 Tim. 3 : 4. Onbesproken in heel zijn levensopenbaring, zodat hij zelfs een goed getuigenis heeft van degenen die buiten zijn, 1 Tim. 3 : 7. Onbesproken in al de vertakkingen van zijn ambtswerk, geen vriend van drinkgelagen, 1 Tim. 3 : 3, Tit. 1 : 7; geen iemand die kort is aangebonden, er maar op slaat, 1 Tim. 3 : 3, Tit. 1 : 7; geen strijdlustige natuur, 1 Tim. 3 : 3; niet geldgierig, 1 Tim. 3 : 3 („ambtelijke trouw en zucht naar rijkdom kunnen niet samengaan").[178]
Niet iemand die zijn ambt gebruikt om daardoor aards gewin te behalen, 1 Tim. 3 : 8, Tit. 1 : 7, 1 Petrus 5 : 2; niet eigenzinnig en niet geneigd tot toorn, Titus 1 : 7; geen mensenbehager, 1 Tim. 5 : 21, Gal. 1 : 10, 1 Thess. 2 : 4.[179]

Hij moet positief door de genade zijns Gods die eigenschappen vertonen, welke hem tot een voorbeeld van de kudde maken: bescheiden, 1 Tim. 3 : 3; lankmoedig, 2 Tim. 2 : 24; in zachtmoedigheid degenen, die tegenstaan, onderwijzen, 2 Tim. 2 : 25, en gelijken op Hem, Die was in de allerhoogste zin, Matth. 11 : 29; gastvrij, een liefhebber van het goede, bezonnen, rechtvaardig, vroom, in staat zich te onthouden van alles wat met zijn ambt niet strookt, Tit. t : 8, bereid ter wille van het Evangelie te lijden, 2 Tim. 1 : 8, 2 Tim. 2 : 3.

Aan de jeugdige dienaar die met bewogenheid der ziel vraagt: wie is tot deze dingen bekwaam? Zij geantwoord met Paulus: *Maar onze bekwaamheid is uit* GOD, 2 Kor. 3:5.
Geen dienaar kan aan deze eis ten volle beantwoorden. Ook van de ambtsdragers geldt, dat ze in velen struikelen en nog maar een klein beginsel der gehoorzaamheid hebben. Indien het beginsel der gehoorzaamheid in hen aanwezig is en zij jagen naar de volmaaktheid, is in dezen arbeid een grote zegen en schenkt de Heere genade en eer.

De dienaren van het Woord worden door de gemeente in de gelegenheid gesteld zich geheel aan hun ambtswerk te wijden; zij behoeven zich niet te bekommeren om de zorg voor het dagelijks brood, want de Heere Christus heeft bevolen, dat zij die het Evangelie verkondigen van het Evangelie leven, Matth. 10: 10, Lukas 10 : 7, 1 Kor. 9 : 3-14, 1 Tim. 5: 18. Het is een eer door de gemeente om 's Heeren wil te worden onderhouden. Maar nog groter eer en heerlijker loon wacht de getrouwe dienaar van het Woord. De gemeente die door hem is gebouwd, waaraan hij al zijn krachten heeft besteed, is zijn kroon, zijn roem in de Heere, Fil. 4 : 1, 1 Thess. 2 : 19 en 20. Van sommigen is hij de geestelijke vader, 1 Kor. 4 : 15. De gemeente ontvangt van Paulus het bevel de ouderlingen, die arbeiden in de leer, te eren en hoog te achten, 1 Tim. 5 : 17. Zelf neemt hij toe in kennis, geloof, godsvrucht en wast op in de genade des Heeren Jezus. Wat van de diakenen geschreven staat, geldt ook van hem, n.l.

---

[178] J. van Andel. Uitlegging van Timothéüs, op 1 Tim. 3 : 3.
[179] Krieg (I.c. pag. 373) zegt terecht dat de prediker zonder ophouden moet strijden tegen de volgende gebreken in zijn persoon: a. gegen de Mechanismus. d.h. gegen jenes gedan kenlose Verfahren, wobei des Redners Geist schlaft und die ernste Ueberlegung mangelt so dass sich der Prediger in stehenden. gcdankenleren Redensarten bewegt: Wolken ohne Regen: b. gegen die Laxheit, weil der Redner niemand weh tun wilt. sci es aus Gefallsucht oder aus Mangel tiefer religióser Ueberzeugung; c. gegen jene vielverbreitete „Predigtkrankheit", die der Apostel brandmarkt mit de Worten: An quaero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem. Christi servus non essem.

dat hij zichzelven een goeden opgang verkrijgt en veel vrijmoedigheid in het geloof, 1 Tim. 3 : 13.

Boven dit alles zal hij in de eeuwigheid van Christus, zijn Heere, een genadeloon ontvangen, 1 Kor. 3 : 12-15. De mate der heerlijkheid, die in de hemel de dienaren zal geschonken worden, houdt verband met de meerdere of mindere getrouwheid, waarmede zij in dit leven hun ambtswerk hebben verricht. Indien iemand op het fundament, dat Christus Jezus zelf is, bouwt hout, hooi, stoppelen, indien de dienaar in zijn ambtswerk veel zichzelf gezocht heeft, misschien in „kanselwelsprekendheid" als een ster van de eerste grootte geschitterd heeft, maar weinig de ere Gods gezocht, zal zijn werk verbrand worden; hoewel hij, zelf kind Gods zijnde. gered wordt, zal hij schade lijden, geen loon ontvangen, behouden worden als door vuur. Wie op het fundament gebouwd heeft goud, zilver, kostelijke stenen, diens werk zal blijven en hij zal loon ontvangen.
De apostelen zullen in de wedergeboorte aller dingen zitten op tronen, oordelende de twaalf geslachten Israëls, Matth. 19 : 28. Alle dienaren van het Woord, die, al waren ze van bescheiden gaven, in getrouwheid hun Heere hebben gediend, *zullen het loon ontvangen, de getrouwen toegezegd*, Daniël 12 : 3, 1 Petrus 5:4.

II. MATERIEEL DEEL

14. DE STOF VOOR DE BEDIENING VAN HET WOORD.

J. Hoornbeek. De rat. concionandi. Sectio 3. Utrecht. 1672: F. I. Steinmeyer. Die Topik im Dienste van de Predigt. Berlin. 1874; C. Bindemann. Die Bedeutung des A. Testaments fi r die Christl. Predigt. Gutersloh. 1886; G. A. Smith. Modern criticism and the preaching of the Old Testament. 1901 ; E. Ch. Achelis. Praktische Theologie II3. 1911. pag. 155 seq.: C. Krieg. Homiletik. Freiburg. 1915. pag. 147 seq.: T. Hoekstra. Gereformeerde Prediking. Baarn. 1920; M. Reu. Homiletics. Chicago. 1922. pag. 247 seq.

Voor de redenaar, die te Athene of te Rome in de volksvergadering of voor de rechtbank het woord moest voeren, was het vinden van stof voor de redevoering een zaak van het hoogste belang. De quinque officia van de orator waren: inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Het eerste officium is in de *Rhet. ad Heerennium I, 2* aldus omschreven: inventio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quae causam probabilem reddant. Er was een of andere causa, en het werk van de redenaar bestond hierin, de „zaak" zó te behandelen, dat een aantal bewijsmiddelen werd bijgebracht en de rechter tot de overtuiging kwam, dat de „zaak" door voldoende bewijzen werd gesteund. De redenaar was er dus op uit, de stof te vinden, waaruit hij bewijsmateriaal kon afleiden.
De orator in de cultuurwereld van de Antieken kon daartoe gebruik maken van de Topiek, de wetenschap van het vinden van de stof voor een redevoering. De naam topiek is ontleend aan een werk van Aristoteles, dat *Ta topika* heet. De analytiek is bij Aristoteles de wetenschap, welke in de weg van logische analyse tracht door te dringen tot de hoogste oordelen, die niet wederom uit nog hogere oordelen kunnen worden afgeleid. De dialectiek, die in dienst van de topiek staat, is de wetenschap, die uit het empirisch aanwezig materiaal de hoogste principia opzoekt en ordent. Deze wetenschap is volgens Aristoteles van groot belang voor de redenaar, omdat hij daardoor in staat gesteld wordt de voornaamste principia te kennen, het onderwerp, hem ter behandeling gegeven, onder bepaalde categorieën thuis te brengen en zich in zijn redenering niet in contradicties te verstrikken.
De Aristotelische topiek is voor de klassieke retoren Cicero en Quintilianus de aanleiding geweest om een wetenschap van de topiek op te bouwen, die in dienst staat van de retorica. Topiek is de wetenschap van de *topoi* of loci, d.i. van de plaatsen, waar de redenaar stof kan vinden. Loci zijn de gezichtspunten, waarnaar een onderwerp behandeld kan worden, of de plaatsen, waar de redenaar de gegevens voor zijn onderwerp kan vinden, of de argumenten, die hij nodig heeft om zijn doel te bereiken. Quintilianus omschrijft loci aldus: locos appello redes argumentorum, in quibus latent, ex quibus sunt petenda.[180]
In de Middeleeuwse handboeken van de dialectica werden meestal zeven loci genoemd n.l. quis, quid, cum quo, quotiens, cur, quomodo, quando. Wanneer een onderwerp naar deze zeven loci werd bewerkt, zou de redenaar in staat zijn de stof te vinden, die hij nodig had.

[180] Inst. orat. V. 10

Sommige homileten uit de eeuw van de Reformatie, zowel van Lutherse als van Gereformeerde origine, hebben aan de topiek grote waarde toegekend. Melanchthon schreef een dialectiek en bleef in de Middeleeuwse scholastiek hangen.

Hyperius achtte het de moeite waard een zelfstandig werk Topica theologica (1561) te schrijven. In zijn *De formandis concionibus sacris*[181] verdeelt hij de loci in algemene, die het geheel van de waarheid betreffen, en zulke, die argumenta voor een speciaal onderwerp aan de hand doen. De eerstgenoemde of loci c o m m u n e s, ontleend aan de theologie (2 Tim. 3 en Rom. 15), zijn vijf in getal: doctrina, redargutio, institutio, correctio, consolatio.
Die van de tweede soort zijn van filosofische of theologische aard. Er wordt b.v. onderzocht *quid est,* en hiertoe behoren dan:
1 definitio nominis,
2 definitio rei,
3 genus,
4 species,
5 differentia specifica,
6 proprium. Enzovoort.
Had Hyperius bij de uitwerking van zijn homiletiek zich nog sterker kunnen ontworstelen aan de scholastieke dialectica. dan zou zijn werk nog meer in overeenstemming geweest zijn met het principiële standpunt: concio est interpretatio popularis sacrae scripturae.
Gelukkig zijn vele Geref. homileten en predikers Hyperius in deze methode van stofverzamelen niet gevolgd.

In de negentiende eeuw heeft Steinmeyer[182] een poging gewaagd, om in aansluiting aan Hyperius van de topiek iets bruikbaars te maken voor de homiletiek. Hoewel Steinmeyer over speciale punten goede dingen zegt (die even goed zonder enig verband met de topiek gezegd hadden kunnen worden) , is zijn poging niet geslaagd. Sachsse[183] neemt de topiek in zijn homiletiek op, behandelt de indeling van de stoffen naar het kerkelijk jaar onder de algemene, en de delen van de preek onder de bijzondere topiek. Wanneer, gelijk door Sachsse, de topiek in haar historische betekenis losgelaten wordt, is het beter ook het geraamte over boord te werpen, zoals Krauss[184] doet, volgens wien de topiek niet meer als een zelfstandig onderdeel van de homiletiek te beschouwen is.
In de Gereformeerde homiletiek, die de preek opvat als bediening van het Woord, kan aan de topiek geen plaats gegeven worden,[185] niet alleen niet in de vorm, die ze bij de oude retoren heeft, maar evenmin in het gewaad, dat homileten als Hyperius en Steinmeyer haar hebben aangetrokken.

---

[181] Hyperius. De form. tont. sacr. II, 2.: Concionatori semper ad manus esse debent certi loci, quorum ducta invenire et tamquam a latebris in lucem protraHeere possit tum quae instituto explicando illustrandoque sunt accommodata, tum quae ad auditorum aedificationem certum est conducere. Locos autem omnes quibus hic utimur operae pretium est in duas classes partiamur. Prior classis eos habet, qui nos admonent atque indicant, quomodo inveniamus locos communes de omni doctrina pietatis, de fidei, caritatis et spei officiis. Posterior classis illos continet inventionis locos ex quibus ducuntur argumenta idonea ad eius rei naturam ac vim describendam, de qua propositum est disserere.
[182] Die Topik im Dienste der Predigt. 1874.
[183] Evangel. Homiletik. 1913.
[184] Krauss. Homiletik. pag. 445.
[185] Cf. P. A. E. Sillevis Smitt. Homiletiek en Retorica. Art. in Gereformeerde Theol. Tijdschrift. 15e jaargang.

En dit om de volgende redenen:

- Ten eerste is in het principiële deel van de homiletiek gebleken, dat de stof voor de prediking alleen en uitsluitend uit de Heilige Schrift moet afgeleid worden. De preek is verklaring en toepassing van het Woord van God. Voor iedere preek is de tekst, welke gekozen werd, de bron voor de stof. De stof behoeft niet meer gezocht te worden, ze is er. Door nauwkeurige exegese van de tekst verkrijgen we de stof, die we behoeven. Daarom is de antieke topiek met de leer van de inventie er bij voor de homiletiek geheel overbodig.
- Ten tweede, werkt ze schadelijk, omdat, bij aanwending van de kunstregelen van de topiek, het gevaar niet denkbeeldig is, dat gepreekt wordt over een onderwerp, waarbij een tekst gekozen is, in plaats van over de tekst, en aldus de prediking over „topics" of de mottoprediking in de hand gewerkt wordt.
- Ten derde leidt de topiek onwillekeurig tot een dor schematisme. Dezelfde loci worden telkens weer aangewend en de frisheid van de tekst gaat verloren. Het eigene, speciale en bekoorlijke van de tekst wordt door de locileer bemanteld. De tekstgedachte wordt met schema's ingekapseld, in plaats van uitgelegd.
- Ten vierde moet de antieke opvatting van de topiek afgewezen worden, als zouden de loci de zetels zijn voor de argumenten van de te bewijzen stelling. De dienaar van het Woord is geen retor, die alle mogelijke bewijzen tot staving van de in de tekst vervatte heilswaarheid opsporen moet. De Geref. homiletiek belijdt de Goddelijke autoriteit van de Heilige Schrift. Voor haar staat, evenals voor de gemeente, de waarheid van de tekst vast. Daarom kan er van een excogitatio rerum verisimilium en van een causam probabilem reddere geen sprake zijn.
- Eindelijk kan beïnvloeding van de antieke topiek leiden tot dogmatistische of intellectualistische prediking, die de kansel met de katheder vereenzelvigt. Onder zulke scholastische dogmatistische prediking, die een lange, veelal droge bewijsvoering was voor een aan de Heilige Schrift ontleende stelling, hebben vorige geslachten gezucht. Zij verrationaliseert de religie, doet het geestelijke leven verkouden en verstenen, en beantwoordt niet aan de eis, die aan een schriftuurlijke prediking gesteld moet worden.

  Om deze redenen neemt de Gereformeerde homiletiek deze bij de retorica zo belangrijke topiek en inventieleer niet in zich op.

Zoals in het principiële deel is uiteengezet, wordt de stofvoor de preek geput uit de Heilige Schrift en uit haar alleen. De uitdrukking van Van Oosterzee,[186] dat de stof zich moet a a n s l u i t e n aan een woord van de Heilige Schrift, is te zwak. Daar de prediking is actio sacra explicans Dei verbum et applicans ad aedificationem ecclesiae et ad gloriam Dei, kan de bron, waaruit de stof voor de preek vlieten zal, geen andere zijn dan de Heilige Schrift, die het Woord van God bevat, die het Woord van God is, Jes. 8 : 20, Lukas 16 : 19, 24 : 27, Hand. 20 : 27, 2 Tim. 3 : 16, 2 Petrus 1 : 19.

Hiermee is niet gezegd, dat de prediking niet anders zou mogen en moeten zijn, dan een aaneenrijgen van diverse Schriftuurplaatsen. Integendeel. De omschrijving van de preek als verklaring en toepassing van het Woord van God behoedt voor een dergelijke misvatting,

[186] J. J. v. Oosterzee. Pr. Th. I 268

onderstelt dat de uit de Heilige Schrift geputte preekstof door het bewustzijn van de prediker is heengegaan, en waarborgt, dat zij in verband gebracht wordt met het religieuze leven van de gemeente.
Het religieuze bewustzijn van de prediker, al of niet in identiteit met de gemeente, kan de bron voor de prediking niet zijn, en de prediker mag de stof voor de bediening van het Woord niet afleiden uit de religieuze ervaring van de gelovige gemeente.[187] Zijn prediking zou anthropologisch zijn inplaats van theologisch, hij zou de christen prediken in plaats van de Christus. Wie de bijzondere openbaring in de Heilige Schrift op één lijn stelt met de religieuze ervaring van de christen, verwart inspiratie met illuminatie, ontneemt aan de Heilige Schrift het autoritatief karakter, dat ze naar haar eigen getuigenis draagt, verliest de objectieve norma om te beoordelen wat in de christelijke ervaring echt en niet echt is, en moet vervallen tot religieus subjectivisme en individualisme.[188]
Wie de stof voor de bediening van het Woord wil putten uit de religieuze ervaring, zou zelfs de centrale heilsfeiten van de geboorte des Heeren, zijn kruisiging, dood en opstanding, en de uitstorting van de Heilige Geest, als inhoud van de prediking verliezen, daar, naar de juiste opmerking van Bavinck, de christen de heilsfeiten niet ervaren kan.[189]
De Heilige Schrift is de enige bron voor de bediening van het Woord. Het Woord van God, in de Heilige Schrift geopenbaard, mag echter niet naast de prediker blijven staan, maar moet zijn bewustzijn geheel doordringen en door hem geestelijk geappercipieerd worden. Het Woord grijpe hem in eigen zieleleven zó aan, dat hij het niet meer kan loslaten. Het Woord gaat door hem niet als door een trechter heen; de dienaar van het Woord is geen brievenbesteller, die onkundig is van de inhoud van de brief, dien hij aan de geadresseerde overreikt; zelf moet hij de waarheid in zich opnemen en verwerken. Eerst wanneer de dienaar van het Woord het in de Schrift geopenbaarde Woord heeft opgegeten; Openb. 10 : 10, Ezech. 3 : 13, Jerem. 15 : 16, zal hij een goed uitdeler van de menigerlei genade Gods kunnen zijn.

Daar de Heilige Schrift de enige bron is voor de stof van de bediening van het Woord, kan geen ander geschrift, van welke waarde het ook moge zijn, hiervoor in aanmerking komen. Naar Gereformeerde confessie ontvangen wij de boeken des Ouden en des Nieuwen Testaments alleen voor heilig en canoniek, om ons geloof daarnaar te reguleren, daarop te gronden en daarmede te bevestigen.[190] *Wij geloven dat deze Heilige Schrift de wil Gods volkomen vervat, en dat al hetgeen de mens schuldig is te geloven, om zalig te worden, daarin genoegzaam geleerd wordt.*[191] Reliqua scripta incerta, fallibilia, ad normam verbi divini examinanda.[192]
Omdat de Heilige Schrift alleen de bron is voor de prediking, mag geen tekst genomen worden uit de *apocriefe* boeken. De kerk mag ze wel lezen en daaruit onderwijzingen nemen

---

[187] Schleiermacher. Prakt. Theol. pag. 237 seq. P. KIeinert. Homiletik, pag. 45 seq. 3
[188] Cf. A. G. Honig. „Ethisch" of Gereformeerd. Utrecht. 1914. „Want of ik neem de ervaring van één enkelen gelovige of die der gemeente, het is in beide gevallen iets in de mens waarop ik mij beroep. Of ik aan de persoonlijke ervaring van mijzelven, een soortgelijke van anderen, toevoeg. daarmede ontneem ik aan mijne ervaring niet haar subjectief karakter. Immers is het product van duizendmaal iets, wat subjectief is, niet iets, wat objectief is." A. G. Honig. Schrift èn ervaring. Kampen, 1920. F. W. Grosheide. Christuservaring. Kampen, 1918.
[189] H. Bavinck. Gereformeerde Dogmat. I.3 pag. 570.
[190] Conf. Belgica. Art. V.
[191] Conf. Belgica. Art. VII.
[192] J. Hoornbeek. De rat. conc. pag. 227.

voor zoveel als zij overeenkomen met de canonieke boeken, maar zij hebben zulk een kracht en vermogen niet, dat men door enige getuigenis van deze enig stuk des geloofs of van de christelijke religie zou kunnen bevestigen.[193] De apocriefe boeken zijn niet Gods Woord, en alzo geen bron voor de stof van een prediking, die niets anders dan bediening des Goddelijken Woords wil zijn.

Evenmin mag de traditie of de kerkelijke liturgie als bron van de stof voor de bediening van het Woord gelden. De Roomse homileet Krieg erkent, dat de Heilige Schrift is das Grundbuch fur de Geistlichen i berhaupt und fur de Homileten im besonderen,[194] maar noemt daarnaast de liturgie als tweede bron. De prediker moet diere zweite „heilige Schrift" oder „liturgische Bibel" nachst van de Offenbarungsurkunde als bevorzugte Quelle seines Amtes ansehen und verwerten.
Daartegenover merken we met de Nederlandse Geloofsbelijdenis, art. VII, op, *dat men gener mensen schriften, hoe heilig zij geweest zijn, gelijkstellen mag met de Goddelijke Schrifturen.* Alleen de Heilige Schrift is in geheel enigen zin het Woord van God, en zij alleen heeft absolute zeggenschap over de consciënties. De prediking komt tot de gemeente met Goddelijk gezag, de Heere spreekt tot haar door des dienaars mond. Van hem geldt: *Wie u hoort, hoort Mij!* Trouwens, de gemeente moet een Woord van God hebben, waaraan zij zich in nood en dood kan vastklemmen. En die rots van het eeuwig blijvende Woord van God heeft zij in de Heilige Schrift en in de Heilige Schrift alleen.

Bron voor de stof van de bediening des Woord is Scriptura, sola et Scriptura tota. De ganse Heilige Schrift, zowel het Oude als het Nieuwe Testament, is stofbron voor de prediking. Het is nodig er nadruk op te leggen, dat het Oude Testament in dezelfde mate en op dezelfde wijze stof geeft voor de bediening van het Woord als het Nieuwe Testament. Onderscheiden theologen en homileten van de kritische school beschouwen het Oude Testament als een boek van lagere rang dan het Nieuwe Testament en vinden grote gedeelten ongeschikt voor de prediking. In de Lutherse kerk werd het voorbeeld van de stichter, die veel uit het Oude Testament preekte, niet gevolgd; de perikopensystemen schakelden het Oude Testament bij de tekstkeuze grotendeels uit.[195]
Schleiermacher voelde niet veel voor het Oude Testament, heeft er zelden uit gepreekt, en was van oordeel, dat men zich beperken moest tot de Messiaanse teksten, die door Jezus en de apostelen werden aangehaald.[196]
De critische theologen van de linkerzijde hechten weinig waarde aan het Oude Testament,[197] en zelfs mannen van de rechter fractie laten zich op ongunstige wijze over de Oud Testamentische Schrift uit. Achelis wil over de psalmen en de historische stoffen laten preken, maar is tegelijk van oordeel, dat er in het Oude Testament ethische geboden zijn die de christelijke ethiek weerspreken. „Es hat eine Menge unchristlicher und widerchristlicher

[193] Conf. Belg. Art. VI. Cf. de Voorrede vóór de apocriefe boeken in de Statenvertaling. In de Monatschrift ftir pastor Theol.. 1914, pleit P. Giesler voor tekstkeuze uit de apocriefe boeken.
[194] Krieg. I.c. pag. 151.
[195] Reu I.c. pag. 276.
[196] Schleiermacher. Prakt. Theol. pag. 238
[197] B.v. J. Gottschick. Homil. und Katech. pag. 58 seq.

Anschauungen".[198]
De Gereformeerden hebben over het algemeen aan het Oude Testament grote waarde voor de prediking toegekend. Zwingli en Calvijn hebben gehele boeken des Ouden Testaments doorgepreekt en de Gereformeerde homileten van de zeventiende eeuw behandelden het Oude Testament voor de bediening van het Woord als gelijkwaardig naast het Nieuwe. En terecht. De Heilige Schrift is een organisme, dat uit twee geledingen bestaat, welke niet van elkaar losgemaakt mogen worden. Het Nieuwe Testament is zonder het Oude niet denkbaar, het Oude is de grondslag en de voorbereiding van het Nieuwe. In beide Testamenten is het dezelfde genaderijke God, die zich openbaart; de JHVH van het Oude Testament is dezelfde als de Vader, Die we door Jezus Christus in het Nieuwe Testament leren kennen. De dwaling van Marcion, dat de God van de Joden een andere God is dan Hij, die zich in het Nieuwe Testament openbaart, is in latere eeuwen wel telkens herhaald, maar met de inhoud zowel van de Oud-Testamentische als van de Nieuw-Testamentische Schrift in strijd.[199] Daar de ganse Heilige Schrift het Woord van God is, moet het Oude Testament evenzeer als het Nieuwe bron voor de stof voor de bediening van het Woord zijn.

Bij de behandeling van de Oud Testamentische stoffen dient de prediker, meer nog dan bij de Nieuw Testamentische in het oog te houden, dat hij de tekst verklaren moet in overeenstemming met het verband, waarin deze voorkomt, en in aansluiting aan het niveau, dat de openbaring Gods in een bepaalden tijd had bereikt. Zowel in de historie als in de profetie is een ontwikkeling van de Godsopenbaring. God laat zijn openbaring groeien. Er is een h i s t o r i a revelationis. Na de uitlegging van de woorden in het verband, waarin ze voorkomen, is te onderzoeken, welke betekenis de tekst heeft voor heel de geschiedenis van de openbaring en voor de tegenwoordige tijd. De woorden en daden Gods onder het Oude Testament bevatten dikwijls meer dan de Godsmannen, die de auctores secundarii van de Heilige Schrift zijn, er zelf in hebben gezien. De prediker moet daarom eerst in de tweede plaats, maar dan ook in volle mate, het Nieuw Testamentisch licht op een Oud Testamentische tekst laten vallen. Dan ziet hij de diepe betekenis voor de kerk aller eeuwen. „Prediken uit het Oude Testament" wil volstrekt niet zeggen: „Oud Testamentisch prediken". De Oude Bedeling is voorbij en niemand mag zichzelf of anderen terugplaatsen op een standpunt, dat naar Gods bestel voor altijd tot het verleden behoort. Een preek over een Oud Testamentische tekst is geoordeeld, wanneer ze ook maar iets specifiek Oud Testamentisch aan zich heeft, d.w.z. iets, dat speciaal tot de Oude Bedeling behoort; m.a.w. wanneer ze niet ten volle staat op de hoogte van de Nieuw Testamentische heilsopenbaring.[200]

Het inzicht in de eenheid van Oud en Nieuw Testament wordt niet verkregen door allegorische verklaring van de Oud Testamentische geschiedenis. Historie is nu eenmaal iets anders dan allegorie. Wanneer de heilsgeschiedenis van het Oude Testaments een typisch symbolisch karakter draagt of een enkele maal de historie tegelijk als allegorie dienst doet, mag de prediker bij de verklaring niet verder gaan dan de Schrift zelf aangeeft, om alle

---

[198] Achelis. Prakt. Theol. IP pag. 164.
[199] Cf. J. Ridderbos. De betekenis van het Oude Testament voor de Christelijke Religie. Kampen. 1913. pag. 22 seq.
[200] J. Ridderbos. Het Oude Testament in onze prediking. Kampen. 1922. pag. 5.

willekeur te vermijden en geen inlegger in plaats van een uitlegger te zijn. De eenheid van Oud- en Nieuw Testament ligt in de Auteur, in God, die zich zowel onder de Oude als onder de Nieuwe Bedeling openbaart, en in de inhoud, die zich om de Heiland van de wereld concentreert.
Er is onderscheid. De heilsbedeling is onder het Oude Testament voorbereidend, neemt in verband met de cultus dikwijls een uitwendig karakter aan, is in hoofdzaak beperkt binnen de nationale grenzen van Israël, terwijl onder het Nieuwe Testament het beloofde heil in vervulling gaat, in zijn kern en wezen te voorschijn komt en tot alle volken wordt uitgebreid.[201]
Maar in wezen is het één genadeverbond, zijn het dezelfde weldaden, en is Christus ook onder het Oude Testament de éne Middelaar Gods en van de mensen.
„Ook al kan de prediker weinig antwoorden op de vraag, hoeveel de oude vromen van de Christus geweten hebben. en in hoeverre ze de blik des geloofs bewust op Hem hebben gericht, toch mag hij hieraan geen twijfel laten, dat ook zij slechts door die éne Middelaar zalig zijn geworden. Hij late steeds meer uitkomen, dat de Oud-Testamentische historie één geheel is, wortelend in de moederbelofte van het paradijs en uitlopend op het Kindeke in de kribbe, en dat van het beeld van de toekomst, waarvan de zieners en zangers gewagen, en waarop de typen duiden, ten slotte alle gestalten zich groeperen rondom de groten Koning uit Davids huis, tegelijk de Man van smarten. die onze krankheden op zich genomen heeft en onze smarten heeft gedragen”.[202]
„Zijn [d. i. Christus'] beeld te tekenen en Hem aan de komende geslachten te doen kennen, ziedaar de heerlijkheid des Ouden Testaments”.[203]

[201] H. Bavinck. Gereformeerde Dogm.2 III. pag. 230
[202] J. Ridderbos I.c. pag. 22.
[203] A. Noordtzij. Het Woord Gods en der eeuwen getuigenis. Kampen. 1924. pag. 71

15. HET WEZEN VAN DE TEKST

A. Vinet. Homiletiek2. ed. E. Moll. Tiel. 1875. pag. 84 seq.; F. L. Steinmeyer. Homiletik. Leipzig. 1901. pag. 53 seq.; E. Chr. Achelis. Lehrb. d. prakt. theol. II3. Leipzig. 1911. pag. 178; T. H. Pattison. The making of the sermon. Philadelphia. 1902. pag. 19 seq.; D. J. Burrell. The Sermon. Its construction and delivery. NewYork 1913. pag. 25 seq.; A. Phelps. The theory of preaching. NewYork. 1918. pag. 44 seq.; M. Reu. Homiletics. 1922. pag. 289 seq.; P. Wurster. Text und Predigt. Stuttgart. 1921.

Het gedeelte van de Heilige Schrift, dat in de preek wordt verklaard en toegepast, heet de t e k s t. Tekst, textus (van texere, weven) is een samenhangend geheel, een gedachtecomplex dat een eenheid vormt, waarvan het een deel met het andere is samen geweven. Voorts duidt textus aan de samenhangenden inhoud zonder enige nadere omschrijving, het oorspronkelijke in schrift gestelde woord. Zo wordt b.v. de tekst van een verdrag onderscheiden van de uitlegging, die aan de tekst van het verdrag wordt gegeven. Reeds bij de Latijnse patres wordt de Heilige Schrift textus of *contextus sater* genoemd, ter onderscheiding van de homilie, tractatus, commentarius, enz. die zich bij dien tekst aansluiten. Tekst is het, door de samenhang een eenheid vormend, gedeelte van de Heilige Schrift, hetwelk het onderwerp vormt van de preek.
Enkele homileten als Vinet[204] en Claus Harms[205] maken bezwaar tegen het verplicht gebruik van een tekst. Zij zijn van oordeel, dat de prediker zonder tekstdwang uit de frissche, diepe bron van de Heilige Schrift de wateren des levens moet kunnen opscheppen. Hij moet zich vrij kunnen ontplooien en niet genoodzaakt zijn zich te houden binnen het kader van een tekst. Vinet meent, dat het gebruik van een tekst niet wezenlijk tot de kanselrede behoort. Wat een preek christelijk maakt, dat is niet het gebruik van een tekst, maar des predikers geest. Een preek kan christelijk, stichtelijk, leerzaam wezen, zonder binnen de grenzen ener Schriftuurplaats besloten te zijn. Er is dikwijls een soort van strijd tussen de tekst en het onderwerp. Om zulk een strijd te voorkomen, zijn twee dingen nodig:
Vooreerst, dat elke tekst een onderwerp in zich bevat; en ten andere, dat men zeker is voor elk onderwerp een tekst te vinden. Het een noch het ander gaat altijd door. Er zullen zich aan de prediker onderwerpen voordoen, waarvoor geen bijbelplaats behoeft te worden gezocht. De ervaring van het geestelijke leven doet „den tekst" aan de hand. Het gebruik van geïsoleerde teksten, gevoegd bij de noodzakelijkheid om nooit zonder tekst te prediken, heeft in zijn gestrengheid en in zijn absolutisme iets vals, iets slaafs, iets dat de ruimte bekrimpt, de gedachte beperkt, en de persoonlijkheid van de prediker aan banden legt.
Tegen deze opvatting van Vinet is het volgende aan te voeren.

- Ten eerste treedt hier in de consequenties aan het licht, hoe onzuiver het standpunt van Vinet, principieel genomen, is. Hij beschouwt de homiletiek als een species van het genus retorica, behandelt de tekst onder de inventio en maakt zo de tekst aan het onderwerp ondergeschikt. Zonder onderwerp is geen rede bestaanbaar, maar de tekst

[204] Homiletiek2. ed. Moil. pag. 84 seq.
[205] Cl. Harrels. Pastoraltheologie. pag. 60 seq.

kan men ontberen. Wanneer een preek niets meer is dan een religieuze rede of kanselrede, kan de redenaar even goed zijn stof ontlenen aan het „boek" van de natuur als aan het „boek" van de inwendige ervaring en is het boek van de Heilige Schrift niet noodzakelijk. Maar hij mist dan het recht zulk een rede een verkondigen van het Woord van God in de gemeente van Christus te noemen.

- Ten tweede moet toegestemd, dat een „kanselrede" christelijk en stichtelijk kan wezen, zonder binnen de grenzen van een Schriftuurplaats besloten te zijn. Alleen maar: christelijkheid en stichtelijkheid zijn niet de criteria, om te beoordelen wat een preek is. De preek is bediening van het Woord van God en dit Woord van God is besloten in de Heilige Schrift. Wie het Woord van God bedienen wil, kan niet anders dan een tekst van de Heilige Schrift, die het Woord van God is, verklaren en toepassen. De prediker mag niet uit zijn christelijke geest prediken of naar eigen inzicht Schriftgedachten combineren, daar dan zijn individualiteit vrij spel heeft, het subjectivisme de toon aangeeft en de gemeente des Heeren niet met het zuivere brood van het Woord van God wordt gevoed.
- Ten derde is slechts op het principieel valse standpunt van Vinet een strijd tussen onderwerp en tekst mogelijk. Wanneer de preek niet wordt opgevat als godsdienstige redevoering maar als bediening van het Woord van God, is de hoofdgedachte van de tekst het onderwerp van de preek, en kan er van een tegenstelling tussen onderwerp en tekst geen sprake zijn. Vinet beweert., dat niet elke tekst een onderwerp in zich bevat. Deze opmerking zou alleen juist zijn, indien van de verkeerde onderstelling werd uitgegaan, dat een tekst identisch zou wezen met een vers van de Heilige Schrift. De bewering dat elk vers van de Heilige Schrift naar de gangbare versindeling een onderwerp biedt voor een preek, zal wel niemand voor zijn rekening willen nemen. Zodra men echter de verkeerde identificering van tekst en vers van een hoofdstuk loslaat en aanneemt, dat de tekst onafhankelijk is van het aantal verzen, en zowel uit een half vers als uit twintig verzen kan bestaan, is alle bezwaar vervallen. Elke tekst, die goed gekozen is, bevat een onderwerp. Het omgekeerde is ook waar: voor elk onderwerp, dat in de vergadering van de gemeente des Heeren ter sprake kan komen, is in de Heilige Schrift een tekst te vinden. Gods Woord is zeer wijd. Het is op ieder terrein een lamp voor de voet en een licht voor het pad. Het Woord van God maakt ons wijs tot zaligheid en bevat alles wat we nodig hebben te weten, om in het genot van de enigen troost te leven en te sterven. Wie de Schriften weet, dwaalt niet, Matth. 22 : 29. Buiten haar hebben we voor de kennis van God en Jezus Christus niets nodig. Terecht heeft de Reformatie de sufficientia van de Heilige Schrift beleden. De prediker, wiens geest gedrenkt is met de wateren van de Heilige Schrift, heeft eer „onderwerpen" te veel dan te weinig, en komt tot de ervaring, dat er geen terrein van het leven is, waarvoor Gods Woord niet de beginselen aangeeft. Alleen onbekendheid of onvoldoende bekendheid met de Schriften kan doen zeggen, dat er onderwerpen zijn, waarvoor geen Schriftuurplaats te vinden is.
- Ten vierde brengt de subjectivistische opvatting van Vinet het grote gevaar met zich mede, dat de prediker de christen in plaats van de Christus predikt, eigen, altoos eenzijdige, levenservaring als objectieven maatstaf aan de gemeente voorhoudt en een heerser over de zielen wordt in stede van een minister verbi divini.

Voor een rechte bediening van het Woord in de vergadering van de gemeente des Heeren is een tekst onmisbaar, en wel om de volgende redenen:
a. Uit *principieel* oogpunt. De mening van Burrell dat the use of the text is purely conventional, is niet juist.[206] Een preek is geen toespraak over een godsdienstig onderwerp, geen voordracht over Bijbelse waarheden, maar een toepasselijke verklaring van het Woord van God, welk Woord alleen geboden wordt in de Heilige Schrift. Daarom moet een gedeelte van die Heilige Schrift tot tekst genomen en in verband met het geheel van de Schrift voor de gemeente des Heeren ontwikkeld worden. Het subject komt geheel op de achtergrond en de Heilige Schrift zelf moet in haar majesteit tot de gemeente spreken. De dienaar van het Woord is maar een hulpmiddel om de Schrift te doen verstaan.
b. Om *historische* redenen. In de synagoge werd iedere sabbat een gedeelte van de Oud Testamentische Schrift voorgelezen en de lezing des Woords werd gewoonlijk door een toespraak gevolgd. De Heere Jezus heeft zich bij dit gebruik aangesloten, toen hij in de synagoge te Nazareth optrad, Lukas 4 : 17, seq. De Nieuw Testamentische Brieven werden in de pas gestichte gemeenten gelezen en aan de lezing werd de vermaning verbonden, Coll. 4 : 16, 1 Tim. 4 : 13, Openb. 1 : 3. In de oude christelijke kerk werd, naar de mededeling van Justinus Martyr (Apol. 1 cap. 67), de gewoonte overgenomen om de Heilige Schrift in de vergadering van de gelovigen te lezen en over de gelezen tekst te prediken. Dit gebruik heeft zich in de Middeleeuwen gehandhaafd, hoewel het in de periode van verbastering voorkwam, dat over een plaats bij de patres of zelfs over een woord van Aristoteles werd „gepreekt". Luther en Calvijn hebben zich bij de eeuwenoude traditie aangesloten. Het prediken over een tekst is, behalve bij enkele radicalen van de kritische school, in zwang gebleven tot de tegenwoordige tijd toe, ook in die kerken, welke de belijdenis van de Reformatie hebben losgelaten. Zelfs Niebergall, hoewel naar zijn oordeel predigen nicht mehr ist Schrift auslegen und anwenden. sondern helfen und bereichern mit Hilfe van de Schrift,[207] wil op historische en psychologische gronden de tekst niet laten vallen.
c. Om *p r a c t i s c h e* motieven.[208] Door de geregelde uitlegging van teksten wordt de kennis van de inhoud van de Heilige Schrift bij de gemeente des Heeren vermeerderd; vooral wanneer minder bekende Schriftgedeelten stof voor de prediking zijn, zal de kennis van het Woord van God toenemen en verhelderen. De prediker zal langer fris blijven, want de Heilige Schrift is een onuitputtelijke stofbron voor de prediking; bij tekstloze preken is er bestendig gevaar, dat hij dezelfde gedachtereeksen herhaalt en uitgepreekt raakt. Door de verklaring van een tekst zal de dienaar de Woords niet zo spoedig op de klip stranden zichzelf te prediken of persoonlijke meningen als Woord van God aan het volk te verkondigen.
Indien nu gebondenheid aan een tekst uit de Heilige Schrift voorwaarde is voor rechte bediening van het Woord, is het dan wel geoorloofd over de Heidelbergse Catechismus te preken? Of zijn de preken over de Catechismus eigenlijk geen p r e k e n? Is de prediking over de Catechismus wel bediening van het Woord?
Hierop zij geantwoord, dat, hoewel voor onze Gereformeerde vaderen in de zestiende en

[206] J. D. Burrell. The Sermon. Chicago. 1913. pag. 25.
[207] Niebergall. Prakt. Theol. 1:I. pag. 187
[208] Cf. Schleiermacher. Prakt. Theol. pag. 233; Achelis. Prakt. Theol. II3 pag. 179.

zeventiende eeuw het onderscheid tussen de Catechismusverklaring in de middag-godsdienstoefening en de catechisatie nog niet duidelijk was en de functies van de homileet en de catecheet in het ambt van de dienaar van het Woord theoretisch noch praktisch tot de juiste begrenzing waren gekomen, de verklaring van de Catechismus in de namiddaggodsdienstoefening zonder twijfel als een predikatie werd opgevat.[209]
Hier hielden de vaderen het rechte spoor; immers een godsdienstoefening, een vergadering van de gelovigen in de naam des Heeren kan zonder bediening van het Woord niet bestaan, daar de preek het voornaamste cultische element is.
Het verdient echter geen aanbeveling, gelijk Martinus en Knibbe doen, de conciones te verdelen in textuales et catecheticae. Immers, is de concio catechetica niet gegrond op en afgeleid uit plaatsen van de Heilige Schrift, dan is ze geen concio; ontleent ze haar stof wel aan Schriftuurplaatsen, dan is ze evenzeer een concio textualis en vervalt de indeling. Ook de catechismuspreek, zal ze inderdaad preek zijn, is verklaring en toepassing van het Woord van God, ons in de Heilige Schrift gegeven.

Er is onderscheid. In de regel is de preek in de morgengodsdienstoefening een verklaring en toepassing van een tekst, die gevormd wordt door een groter of kleiner samenhangend gedeelte van een hoofdstuk van de Heilige Schrift, terwijl de heilsleer, in de Catechismus vervat, een korte samenvatting is ván de hoofdinhoud van onderscheiden plaatsen van de Schrift, wier inhoud tot een geheel is samengevoegd. De formulering van het uit de Schrift getrokken dogma is geschied door de kerk zelve, die in de Catechismus, als haar belijdenisschrift, publiek uitspreekt, wat de waarheid is naar het Woord van God. Het is niet iedere dienaar van het Woord geoorloofd uit onderscheiden plaatsen van de Schrift een bepaald punt van de leer af te leiden, het zelfstandig te formuleren, en dit door hem persoonlijk geformuleerde dogma voor de leer van de kerk naar Gods Woord te doen doorgaan. Maar *de kerk,* aan wie de leiding van de Heilige Geest beloofd is, heeft dit recht wel. *Haar in het symbool geformuleerde dogma heeft kerkelijk gezag en de leden van de gemeente verklaren bij het afleggen van de belijdenis, dat ze de confessie van de kerk in overeenstemming achten met de Heilige Schrift.*
Toch wordt in de bediening van het Woord, die de Catechismus verklaart, niet de Catechismus, maar het Woord van God gepredikt. Volkomen juist is de formulering van art. 68 van de kerkorde, dat de dienaars in de namiddagse predikatiën de somma van de christelijke leer, in de Catechismus vervat, kortelijk zullen uitleggen. Terecht antwoordt Hoorn. beek op de vraag of ook uit de Catechismus gepreekt zal worden: non ex catechismo, ut scripto canonico; verum ille laudabiliter etiam explicatur, probatur, pro concione tractatur; s e d ex s c r i p t u r a.[210]

Ter wille van dit beginsel hebben oudere Geref. homileten b.v. Amesius,[211] Martinus,[212]

---

[209] Dordtsche Kerkenord. art. 68: De dienaars zullen alomme des Zondags ordinaarlijk in de namiddagsche p r e d i c a t i e, de somma der Christelijke leer in de Catechismus vervat, uitleggen. Cf. H. Kaajan. De ProActa der Dordtsche Synode in 1618. Rotterdam. 1914, pag. 154 seq.
[210] Hoornbeek 1.c. pag. 227
[211] Amesius. Van de Conscientie. ed. Geesink. 1896. pag. 233.
[212] Martinus. Conc. Rud. pag. 207.

Knibbe,[213] Saldenus,[214] er prijs op gesteld, dat aan het voorlezen van een Zondagsafdeling van de Catechismus, het voorlezen van een tekst zou voorafgaan.
Amesius wil daarenboven uitgelezen Schriftuurplaatsen, die als grond voor de onderwijzing uit de Catechismus dienst doen, laten verklaren, om dan te komen tot de Catechismus, die als lering uit de Heilige Schrift getrokken is. Het ging hier om „de ere van de Schrift", om „de kracht van de gepredikte waarheid", maar ook om „gevaar voor aanstoot".
De Libertijnen en Remonstranten bestreden het preken uit de Catechismus en voerden als argument aan, dat op deze wijze aan de Catechismus, een menselijk geschrift, dezelfde eerbied werd betoond en dezelfde autoriteit verleend als aan het Woord van God in de Heilige Schriftuur. Daarom hebben sommige homileten de dienaren van het Woord aanbevolen één of meer Schriftuurplaatsen vóór de Catechismus te lezen als grondslag voor de bediening van het Woord. Behalve in Zeeland hebben de meeste kerken in de zeventiende eeuw het lezen van een tekst van de Schrift vóór de praelectie van de Zondagsafdeling van de Catechismus ingevoerd. In de vroegere Chr. Geref. kerk bestond deze gewoonte eveneens, en hoewel dit gebruik in de Geref. kerken in Nederland thans vrijwel uitgesleten is, kan men toch in enkele kerken des namiddags na het voorlezen van een Schriftuurplaats nog horen: op deze en meer andere plaatsen van Gods Woord is de waarheid gegrond, die we beschreven vinden in de Heidelbergse Catechismus, zondag zoveel.

De gewoonte, vóór de praelectie van de Catechismus een Schriftuurplaats te lezen, zou uit liturgisch gezichtspunt wel verdedigd kunnen worden. Door de voorlezing van
een woord van de Heilige Schrift vóór de predikatie komt uit, dat thans begint de bediening van het Woord. Uit h o m i l e t i s c h oogpunt is het lezen van een tekst vóór de Catechismusafdeling overbodig. De bezwaren van de tegenstanders van de Gereformeerde religie kan men door het invoeren van dergelijke maatregelen niet voorkomen. Het is voldoende te verwijzen naar de publieke confessie van de kerk, welke in art. VII verklaart, *dat men gener mensen schriften, hoe heilig zij geweest zijn, gelijkstellen mag met de Goddelijke Schrifturen.*
Laat de kerk deze belijdenis, ook ten opzichte van haar eigen confessionele geschriften, getrouwelijk handhaven! Daarbij komt, dat, wanneer ook maar de voornaamste bewijsplaatsen zullen genoemd worden, voor de meeste Zondagsafdelingen van de Catechismus een tamelijk groot getal teksten moet voorgelezen. Een plaats of onderscheiden plaatsen na lezing ongebruikt te laten, gelijk vroeger veelal geschiedde, is homiletisch niet te verdedigen, en komt de ere van de Heilige Schrift te na, die in geen geval als ornament dienst mag doen. Daarom is de voorlezing van een tekst vóór de praelectie van de Catechismus niet noodzakelijk en is het zelfs beter haar weg te laten. Mits dan bij de verklaring van de Zondagsafdeling duidelijk uitkome, dat niet de Catechismus, maar *de 1 e e r,* in de Catechismus vervat, wordt verklaard, en het Woord van God, in de Heilige Schrift geopenbaard, bediend wordt aan de gemeente des Heeren. Daartoe moet de zin van de

---

[213] Knibbe. Manuductio in or. sacr.e pag. 185. Quamvis in plerisque Zelandiae aliisque Ecclesiis sine ulla textus praelectione catechesis explicetur, longe ramen ille ecclesiarum in Palatinatu, aliisque ecclesiis mos praeferendus, quo textus aliquis S. S. ante tractationem catecheticam praelegitur propter Libertinorum. Remonstrantium. aliorumque rancidas calumnias: qui pro maledicendi et mentiendi sua prurigine et industria et praxi contraria, quae in multis ecclesiis hactenus obtinuit, objiciunt orthodoxis, pari apud ipsos reverentia haberi Catechismum ac ipsam Sacram Scripturam.
[214] Saldenus. Or. Sac. pag. 9.

woorden van het Heidelberger Leerboek verklaard en de betekenis aangewezen, maar dient in de preek verder te worden aangetoond, dat het in de Catechismus voorgedragen dogma rust op bepaalde plaatsen van de Heilige Schrift, welke dan kortelijk verklaard en toegepast worden. Zo is de Catechismuspreek in haar wezen een concio textualis.
Hoornbeek met zijn fijn discretievermogen heeft helder ingezien, dat wij niet preken ex Catechismo maar ex Scriptura. Beknopte exegese van bewijsplaatsen van de Schrift is eis van goede prediking over de Catechismus. Wanneer voor de praelectio Scripturae een gedeelte van de Heilige Schrift gekozen wordt, dat de voornaamste loca probantia voor de Zondagsafdeling bevat, en deze praelectio Scripturae de rechte plaats verkrijgt in de cultus, die zij naar goede liturgische beschouwing moet hebben, zodat ze een onderdeel vormt van de dienst des Woords in de eredienst, en dus onmiddellijk voorafgaat aan de voorlezing van de Catechismus, is tegelijk aan bovengenoemde liturgische eis beantwoord. De voorlezing van afzonderlijke Schriftuurplaatsen vóór de lezing van de Catechismus is dan zowel uit homiletisch als uit liturgisch oogpunt overbodig.

Niet ieder willekeurig gekozen gedeelte van de Heilige Schrift kan tekst voor de prediking zijn. De prediker mag slechts een zodanig gedeelte van de Heilige Schrift tot tekst nemen, dat zijn verklaring en toepassing inderdaad is een bedienen van het Woord G o d s. De ganse Heilige Schrift is formaliter het Woord van God, maar niet iedere volzin in de Heilige Schrift is materialiter Woord van God. Er staan in de historische en poëtische gedeelten van de Schrift woorden van mensen, die niet normatief zijn of kunnen zijn; zelfs worden woorden van duivelen aangehaald. Daarom is er terecht onderscheid gemaakt tussen auctoritas normae en auctoritas historiae.[215] Woorden van de Heere Jezus of de woorden, die door de profeten en apostelen onder leiding van de Heilige Geest gesproken zijn, hebben Goddelijke autoriteit en kunnen het onderwerp van de preek vormen. Die normatieve autoriteit mist de historie, welke in de Heilige Schrift wordt verhaald. De geschiedenis leert ons wel wat gebeurd is, maar niet wat naar de eis van Gods gebod gebeuren m o e t. Het Sein is met het Sollen niet identisch. De geschiedkundige gedeelten van de Heilige Schrift hebben historisch gezag; wat verhaald wordt, is inderdaad zo gebeurd, zoals de Schrift het ons mededeelt. Nu kan en moet de historie, welke de Heilige Schrift geeft, onderwerp van de preek zijn, evenwel alleen onder deze conditie, dat de woorden en daden van de mensen getoetst worden aan die gedeelten van de Heilige Schrift, welke normatief gezag hebben, en bij het licht van die gedeelten van de Heilige Schrift onderzocht wordt, welke betekenis een bepaalde geschiedenis in het geheel van de Godsopenbaring heeft. Indien de woorden en daden van de handelende personen gekeurd worden aan de doorgaanden regel des geloofs of analogia fidei, is de historie van de gemeente tot lering, vermaning en vertroosting.
Niet alle woorden, door de vrienden van Job of door Job zelf gesproken, hebben normatief gezag voor leer en leven. Niet elk vers van het boek Job is materieel een Woord van God. Een uitspraak van Jobs vrienden, die niet overeenkomt met de doorgaande leer van de Schrift, kan, op zichzelf genomen, niet tekst voor de preek zijn. Een historisch gedeelte van de Heilige Schrift, dat b.v. een zonde van een man Gods (Elia, Petrus) verhaalt, is geschikt

[215] „Het is ook volkomen juist, dat er onderscheid bestaat tussen de auctoritas historiae en de auctoritas normae; niet alles, wat in de Schrift opgenomen en aangehaald wordt. is daardoor zelf naar de inhoud waar; de verftas citationis is niet met de veritas rei citatae één." Bavinck. Geref. Dogm. I3, 475

voor tekst, wanneer men zulk een gedeelte maar bestraalt met het licht, dat normatieve gedeelten van de Heilige Schrift op deze geschiedenis doen vallen en aanwijst wat God ons in die geschiedenis te zeggen heeft. Want al wat geschreven is, is tot onze lering te voren geschreven. Een onderdeel van Israëls ceremoniële dienst kan stof zijn voor de bediening van het Woord, mits zulk een Oud Testamentisch instituut beschouwd wordt in verband met het organisme van heel de Schrift en de vervulling onder het Nieuwe Testament aangewezen, b.v. Numeri 19 in verband met Hebr. 9 : 13 en 14.

Afkeurenswaardig is een woord van de Heilige Schrift tot tekst te nemen, hetwelk op zichzelf, los van het verband, een onwaarheid is. Kiest een prediker tot tekst: „gij zult als God wezen" (Gen. 3 : 5 m) of „Daar is geen God" (Ps. 14 : 2 m), dan blijkt uit de tekst zelf niet, dat we hier met een woord van Satan en dat van een dwaas te doen hebben. De prediker zal allicht door de kortheid en de vreemdsoortigheid van zijn tekst de opmerkzaamheid trekken, hij zal de woorden bij de ontvouwing in de preek wel overeenkomstig het tekstverband verklaren, maar het tekstwoord op zichzelf is niet een Woord van God en met de norma in strijd. Kiest hij Gen. 3 : 4 en 5 of Ps. 14 : 2, dan is het bezwaar vervallen, daar in deze verzen de leugenwoorden als woorden van Satan en die van een dwaas worden gekwalificeerd, en deze kwalificering is een Woord van God.

Het is een miskennen van de prediking als bediening van het Woord, wanneer een tekst gebruikt en aangewend wordt in een betekenis, die niet strookt met het verband, ja, zelfs tegengesteld is aan de betekenis, welke de woorden in de Heilige Schrift hebben. Reeds Hoornbeek waarschuwde: ne dicis causa textus legatur solum.
Het is ontoelaatbaar bij de ingebruikneming van een nieuw kerkorgel in de eredienst te preken over Job 21: 12b: zij *verblijden zich op het geluid des orgels*,[216] omdat dit door Job gezegd wordt van de goddelozen, die tot God zeggen: *wijk van ons, want aan de kennis uwer wegen hebben wij geen lust.*
En niet minder ongeoorloofd is een voorbereidingspreek te houden over Matth. 26 : 22 slot: Ben ik het, Heere?[217] Dit woord werd de zwakken zielen voorgehouden, die niet wisten of ze wel tot het Avondmaal mochten komen; zij moesten deze vraag in hun gebed de Heere dag aan dag voorhouden, en om antwoord smeken of ze met vrijmoedigheid tot de dis des Heeren mochten gaan. Naar het verband van Matth. 26 is de betekenis: ben ik het, Heere, die u verraden zal? Zulk mottopreken is in strijd met het ambt van de dienaar van het Woord, en met de waarheid, die één van de hoofdkenmerken van de bediening van het Woord is. Goedpraten mag men zulk bedrijf nimmer. Nor dare the text become merely a motto or title of the serrnon or serve as point of departure from which the preacher advances to the elaboration of his own ideas, the springboard for a plunge into the depths or shallows of his own thought.
De homileet mag niet tot eis stellen, dat de tekst belangrijk zal zijn of veel stof bevatten.[218]

Niet alle gedeelten van de Heilige Schrift zijn even belangrijk. De geschiedenis van het

[216] Het voorbeeld is historisch.
[217] Reu. l.c. 317.
[218] Cf. Knibbe. I.c. pag. 9.

kruislijden des Heeren is belangrijker dan de opsomming van de pleisterplaatsen van de Israëlieten in de woestijn, Num. 33. Toch kan over dit laatste hoofdstuk worden gepreekt bij het licht van Psalm 56 : 9 e.a., daar het diepe gedachten over de kruisweg van Gods volk bevat, al verwerpen we met aversie de allegorische speculaties en fantasieën die G. D. Krummacher zijn gemeente voorzette. Elk hoofdstuk van de Heilige Schrift is belangrijk, wanneer het gezien wordt in verband met het organisme van de Schrift, en is „copiosus", zo de homileet er maar de rechte visie op heeft. Dat een schijnbaar niet belangrijke tekst inderdaad een belangrijke inhoud kan hebben, toont b.v. de preek van Dr J. G. Geelkerken[219] over 1 Kon. 22:4.9 en 50, de geschiedenis van Josafats gebroken schepen, bezien onder het aspect van het apostolisch woord: *trekt niet een ander juk aan met de ongelovigen.*

Wat de omvang van het Schriftgedeelte betreft, dat tot tekst gekozen wordt, Hoornbeek[220] heeft aangeraden, het juiste midden te houden en de twee uitersten te vermijden: ne sumatur nimis brevis ne ostentare velle ingenium videatur, nisi is vel copia sua vel difficultate sua concionatorem ab illa suspicione statim liberet; neque etiam nimis longus sit, ne vel tempus lucrari velle, et singula, quae non minus emphatica, atque observari quoque mererentur, tractare vel noluisse vel non potuisse videatur.
De tekst mag niet te kort zijn, daar de prediker licht in de verzoeking komt zijn gedachten in de tekst in te leggen in plaats van het Woord uit te leggen. De zeer korte tekst is nog een rudiment uit de tijd, toen de mottoprediking haar slachtoffers maakte. Blijkt de dienaar van het Woord bij het bewerken van de tekst, dat hij geen stof genoeg heeft, zo voege hij één of meer verzen aan de tekst toe. Hij neme nooit zijn toevlucht tot kunstmiddelen als de allegorie, om daardoor gedachten aan de tekst te ontwringen, die de tekst niet geven kan, omdat hij ze niet heeft. Het is evenmin geoorloofd de tekst te doen bestaan uit één begrip, één woord. Een tekst moet altijd zijn een gedachte, een uitspraak, een mededeling, d.i. een verbinding van begrippen. Preken over het woord „Welgelukzalig" is zonder homiletische knoeierij niet mogelijk.

Een lange tekst is in het algemeen niet aan te raden, wijl het bij een grote perikoop vaak uiterst moeilijk is de hoofdgedachte te vinden en aan te geven, op welke wijze de andere ideeën met de hoofdgedachte in betrekking staan. Zowel de prediker als de hoorders zijn in gevaar door de bomen het bos niet te zien. De hoorders kunnen, omdat de geschiktheid tot opnemen in het menselijk bewustzijn beperkt is, een groot aantal gedachten in kort bestek niet goed appercipieren. Daarbij komt nog, dat slechts een deel van de tekst kan worden verklaard en belangrijke onderdelen onbesproken blijven. Het is niet aanbevelenswaardig te preken over Jes. 1 of Rom. 8.

De vraag of men twee of drie plaatsen uit hetzelfde caput, uit hetzelfde boek, of uit verschillende boeken mag verbinden tot een tekst, moet in het algemeen ontkennend beantwoord worden.

- Vooreerst brengt de prediker zich zelf in verzoeking door mooie combinaties te willen schitteren. Daardoor komt de individualiteit van de prediker op de voorgrond, terwijl

[219] In Menigerlei Genade. Veertiende Jaargang. No. 14
[220] Hoornbeek. De rat. tont. I, 11

het toch zijn streven moet zijn, als vriend des bruidegoms op de achtergrond te blijven en de Christus Gods in het volle licht te plaatsen, Joh. 3 : 29.

- Ten tweede loopt hij gevaar te combineren wat niet te combineren is en een valse synthese te treffen. De homileet blijve altijd dienaar van het Woord en verbinde niet wat God in zijn Woord gescheiden heeft.

Een enkele maal is het combineren van twee verschillende Schriftuurplaatsen tot een tekst niet ongeoorloofd te achten, wanneer b.v. een profetie uit het Oude Testament en haar vervulling in het Nieuwe Testament samengevoegd worden, of wanneer twee Schriftuurplaatsen, die schijnbaar tegenstrijdig zijn (b.v. Rom. 3 : 28 en Jac. 2 : 24), blijken in harmonie te staan, of wanneer twee plaatsen elkander aanvullen en geen andere plaats te vinden is die dezelfde gedachte uitdrukt. Wie bij het maken van preken diep overtuigd is van zijn onderworpenheid aan het Woord van God, zal met combineren van Schriftuurplaatsen ten hoogste voorzichtig zijn.

Ten slotte moet de eis gesteld, dat het gedeelte van de Heilige Schrift, hetwelk tot tekst gekozen wordt, een samenhangend geheel is en een eenheid vormt.[221]
Short or long, the text must represent a unity, zegt Reu terecht.[222] De eenheid van de tekst is niet alleen nodig met het oog op de formulering van het thema en de geschiktheid van de preek om door de hoorder geappercipieerd te worden, maar de eenheid en samenhang in de tekst wordt vooral geëist door de eerbied, die de prediker aan het Woord van God verschuldigd is. De Schrift is een organisme dat zijn geledingen heeft, en die geledingen heeft de dienaar van het Woord te eerbiedigen. De prediker moet, als de huisvader, ook in dit opzicht het Woord van de waarheid recht snijden. Wie de lectio continua volgt en een boek van de Heilige Schrift in vervolgstoffen doorpreekt, mag niet willekeurig eindigen, waar hij wil, en midden in een gedachtegang de preek besluiten, omdat de tijd verstreken is. Zulk een wijze van doen is een gevolg van onvoldoende voorbereiding en van gering besef van de schuchterheid, welke elke dienaar van het Woord tegenover de Heilige Schrift past.

[221] „Der Text muls einheitlich sein". E. Pfennigsdorf. Wie predigen wir heute Evangelium? Leipzig. 1917, pag. 69.
[222] Reu. l.c. pag. 315.

16. DE TEKSTKEUZE

P. R. E. Art. Perikopen und Art. Kirchenjahr; H. C. Laatsman. Diss. de N. T. pericopis ecclesiasticis. Tra j. ad Rhenum. 1858; G. Rietschel. Liturgik. Berlin. 1900. I pag. 223 seq.: Achelis. Prakt. Theol. Leipzig. 1911. I. pag. 182; E. Ranke. Das kirchliche Perikopensystem aus de Altesten Urkunden van de römischen Liturgie dargelegt und erläutert. Berlin. 1847; A. Nebe. Die Evangelischen Perikopen des Kirchenjahres. J. Wiesbaden. 1886; J. J. van Oosterzee. Prakt. Theologie. Utrecht. 1877. I. pag. 289 seq.; Th. Christlieb. Homiletik. 1893. pag. 186 seq.; A. Kuyper. Onze Eredienst. Kampen. 1911. pag. 291 seq.; J. H. Snowden. The psychology of religion. New-York. 1916. pag. 291.

Reeds vóór de stichting van de christelijke kerk werd iedere sabbat in de synagoge een gedeelte van het Oude Testament voorgelezen. Hand. 15 : 21 bevestigt dat iedere sabbat uit de Thora gelezen werd. Deze was verdeeld in 154 parasjen (van het Hebr. parasj: scheiden), zodat de gemeente in verloop van ongeveer drie jaren de vijf boeken van Mozes te hoeren kreeg. De lectio continua is later vervangen door een lectio selecta in 54 parasjen.
Vóór het begin van onze jaartelling is het in de synagoge gewoonte geworden op de sabbat ook uit de nebiim voor te lezen, Hand. 13 : 15, 27. De voor het lezen bestemde stukken heetten haphtaren (van het Hebr. patar: verwijderen, vrij laten; waarschijnlijk, omdat de schriften van de profeten gelezen werden aan het slot van de eredienst, en de voorganger daarna de gemeente liet gaan.[223]
Uit Lukas 4 : 20 en Hand. 13 : 15 blijkt, dat na de lezing van de profeten soms een toespraak gehouden werd, vóór de gemeente uiteen ging. Men volgde, tenminste in de Nieuw Testamentische periode, niet de lectio continua. De voorlezer was vrij in de keuze van de stukken.
Ook in de christelijke kerk werd de Heilige Schrift des Oude Testaments op de dag des Heeren gelezen. Zowel de heiden- als de Jodenchristenen waren door de lezing des Woords in de eredienst met het Oude Testament vertrouwd, Rom. 7 : 1; 1 Kor. 6 : 16; 9:13.
In de apostolische aera werden in de vergadering van de gemeente naast de schriften des Ouden Testaments de brieven van de apostelen gelezen. Paulus beveelt zijn zendbrieven in de gemeente voor te lezen, Koll. 4 : 16, 1 Thess. 5 : 27; Timothéüs moet aanhouden in het voorlezen van de apostolische geschriften in de gemeente, 1 Tim. 4 : 13 ; de Apocalyps van Johannes is bestemd om in de gemeenten van Klein-Azië gelezen te worden, Op. 1 : 3.
In de eredienst van de oude christelijke kerk werd zowel het Oude als het Nieuwe Testament gelezen. Justinus Martyr († 163) zegt, dat in de eredienst de gedenkwaardig-heden van de apostelen of de schriften van de profeten gelezen worden, zoolang er gelegenheid voor is.[224]
Met die gedenkwaardigheden van de apostelen worden blijkens de aanduiding, die Justinus zelf in cap. 66 geeft, de evangeliën bedoeld. Na de voorlezing van de Schrift hield de leider van de vergadering een toespraak, waarin op betrachting van het Woord van God in de levenspraktijk werd aangedrongen.
Deze lezing van de Schrift was een lectio continua. Voor elke dag van samenkomst was nog

[223] Cf. E. Schurer. Gesch. des Judischen Volkes. II4. Leipzig. 1907. pag. 533
[224] Justinus Martyr. Apol. I cap. 67

niet een bepaalde afdeling aangewezen. Wel werden door de kerk bepalingen gemaakt aangaande hetgeen gelezen mocht worden. Zo besloten de kerkvergaderingen van Laodicea, 360, en van Hippo, 393, dat het in de openbare eredienst slechts geoorloofd zou zijn de canonieke boeken voor te lezen.

In de derde eeuw vormde zich in het Oosten de gewoonte op de dagen, waarop de kerk de heilsfeiten van het sterven en de opstanding des Heeren mitsgaders van de uitstorting van de Heilige Geest herdacht, gedeelten van de Schrift te lezen, die op die feiten betrekking hebben. In de vastentijd werd Job gelezen.[225] In het Westen ontstond eveneens een feestcyclus. Tertullianus.[226]
deelt mede, dat zowel het Oude als het Nieuwe Testament gelezen werd en de keuze verband hield met het kerkelijk jaar. Ten tijde van Augustinus was de lectio voor de gedenkdagen van het lijden, de dood en de opstanding des Heeren bepaald, maar overigens was de voorganger tamelijk vrij in de keuze van de Schriftgedeelten, die hij wilde voorlezen en uitleggen.[227]
Sedert ongeveer de vijfde eeuw werd in verschillende kerken vastgesteld, welke gedeelten uit het Epistel en uit het Evangelie op Zon- en feestdagen zouden gelezen worden. Zulk een verzameling van Schriftgedeelten of perikopen (perikopé, Abschnitt) , tot liturgisch gebruik bestemd, werd genoemd 1 e c t i o n a t r i u m of comes (misschien is de laatste naam gebruikt, omdat het lectionarium de priester bij de dienst vergezelde). Het boek, dat het lectionarium bevatte, was de l i b e r comicus.
Verscheidenheid van lectionaria bleef in het Westen bestaan tot Karel de Grote, die op weinige uitzonderingen na voor heel zijn gebied het lectionarium van Rome invoerde. In zijn Capitulare van 797 beval hij: ut unusquisque presbyter missam celebraret ordine romano.[228]
Het is heel moeilijk de oorsprong van de Karolingischen comes na te gaan en er bestaat geen zekerheid of, en zo ja, in hoeverre deze comes aan dien van Hieronymus is ontleend.[229]
Karel de Grote, die niet van halve maatregelen hield, deed nog meer. Hij liet het lectionarium van een door Paulus Diaconus opgesteld h o m i l i a r i u m vergezeld gaan, d.i. een bundel van de kerkvaders overgenomen preken over de in het lectionarium aangewezen perikopen. Deze preken moesten door de predikanten uit het Latijn in de landstaal overgezet en voor de schare gehouden worden. Karel was een volkspedagoog met grote ideeën. Hij heeft door zijn homiliarium een werkzaam aandeel gehad in de kerstening van de Westerse volken in de Middeleeuwen.
Het lectionarium uit Karels tijd is later door de Roomse kerk herhaaldelijk gewijzigd en uitgebreid, en vastgesteld op het concilie van Trente. Het wordt thans schier overal in de Roomse kerk gebruikt. Aan iedere priester is voorgeschreven, welk gedeelte uit het Epistel en uit het Evangelie hij iedere dag bij de misbediening heeft te lezen. Daar de mis een sacramentsen geen predikdienst is, is praelectio van het Epistel en van het Evangelie voldoende en is de bediening van het Woord geen integrerend bestanddeel van de Roomse cultus.

---

[225] Cf. Origenes in Job libr. II. hom. 1. Chrysostomus. Hom. 11 in Joh.
[226] Tertullianus. de praescr. haeret. 36 en apolog. 39, aangehaald bij Achelis. Prakt. Theol. I.3 358.
[227] Augustinus. Prol. in 1 Joh. 4.
[228] Cf. Achelis. l.c. pag. 360.
[229] Cf. W. Caspari. P.R.E.3 XV. 140; G. Rietschel. Liturgik. I 227; A. Nebe. Die Evangelischen Perikopen I.3.

Luther is met zijn reformatie van de eredienst ten halve blijven staan en heeft ten opzichte van het perikopenstelsel aan de pedagogische methode de voorkeur gegeven. Omdat het volk voorliefde had voor de perikopen en de meeste predikanten niet in staat waren een tekst uit de Heilige Schrift zelfstandig te kiezen en in een preek te verklaren, heeft Luther de perikopen laten bestaan. Tegen het in de Roomse kerk vigerende perikopenstelsel had hij grote bezwaren; sommige teksten toch waren gekozen in verband met de Roomse ceremoniën.[230]
Daarom heeft hij zich bij de keuze van de Schriftgedeelten meer bij het Karolingische systeem dan bij het Roomse lectionarium aangesloten. De invloed van Rome is echter nog zó sterk geweest, dat sommige Zondagen, b.v. tussen Pasen en Pinksteren (als Invocavit, Oculi, etc.) in de Lutherse kerk de naam bleven behouden, dien zij bij Rome gekregen hadden naar het beginwoord van de psalm in de introitus van de mis.

De reformator van Wittenberg koos dus voor een verbeterd perikopenstelsel. Het is echter niet om principiële redenen. maar uitsluitend om praktische motieven, dat hij aan de perikopen de voorkeur gaf. Wilde iemand de boeken van de evangelisten achter elkaar doorpreken en dus, zoals Zwingli en Calvijn deden, de lectio continua invoeren, Luther had daartegen allerminst bezwaar. Zijn gevoelen in dezen heeft hij duidelijk beschreven in het hoofdstuk *Von dem Gottisdienst in de Deutsche Messe* van 1526.
Weyl alles Gottis diensts das grossist und furnempst stuck ist. Gottis wort predigen und lesen, halten wyrs mit dem predigen und lesen also. Des heyligen tags oder Sontags lassen wyr bleiben die gewonlichen Epistel und Evangelia, und haben drey predigt. Frue umb funffe odder sechse singet man etliche psalmen, als zur metten. Darnach predigt man die Epistel des tages, aller meyst umb des gesindes willen, das sie auch versorget werden und Gottis wort horen, ob sie ia ynn andern predigeten nicht sein kunde. Darnach eyn antiphon und das Te deum laudamus oder Benedictus umb einander, mit eynem Vater unser, Collecten (gebeden), und Benedicamus domino. Unter van de Messe umb acht oder neune predigt man das Euangelion, das die zeyt gibt durchs iar. (perikopensysteem) Nach mittage unter van de vesper, für de Magnificat, predigt man das alte testament, ordentlich nach eynander. Das wyr aber die Episteln and Euangelia nach van de zeyt des iars geteylet, wie bis her gewonet, halten, Iet die ursach, Wyr wissen nichts sonderlichs ynn sokher weyse zu taddeln. So ists mit Wittemberg so gethan zu diser zeyt, das viel da sind, die predigen lernen sollen an de orren, da solche teylung van de Episteln und Euangelia noch geht und villeycht bleybt. Weyl man deun mag de selbigen damit niitze seyn und dienen, on unser nachteil, lassen wyrs so geschehen. damit wyr aber nicht die taddeln wollen. so die gantzen bucher van de Euangelisten fur sich nemen. Hie mit achten wyr habe van de leye predigt und lere genug. wer aber mehr begerd. van de findet auff andere tage gnug.
Nemlich des Montags und Dinstags frue geschihet eyne deudsche lection, von de zehen geboten. vom glauben und vater unser, von van de tauffe und sacrament, das disc zween tage de Catcchismen erhalten und stereken ynn seym rechten verstand. Des Mitwochens frue, aber ein deudsche lection, dazu ist van de Euangelist Mattheus gantz geordenet, das van de tag sol seyn eygen seyn. weyl es ja zumal eyn feyner Euangelist ist fut die gemeyne zu lesen

[230] ,,Ordinator ille epistolarum videtur fuisse insigniter indoctus et superstitiosus operum ponderator. Luther. Formula Missae. VII.

und die gute predigt Christi auff dem berge gethan. heschreyht, nnd fast zu ubung van de liebe und guten werck helt. Aber de Euangelisten Johannes, welcher zu mal gewaltiglich de glauben letet, hat auch seynen eygen tag. De Sonnabent nach mittage unter van de vesper, das wyr also zween Euangelisten van teglicher ubung halten. van de dornstag, freytag, frue morgens, haben die teglichen wochen lection ynn de Episteln van de Aposteln und was mehr ist ym neuen testament. Hie mit sind lection und predigt gnug bestellet, dat Gottis wort ym schwang zu halten, on was noch sind lection ynn van de hohen schulen fur die gelerten." Deutsche Messe. Liturgische Tezte, ed. H. Lietzmann. Bonn 1909, pag. 7 en 8.

Postillen werden door vele predikanten trouw gebruikt. Al moet toegestemd, dat er in dezen overgangstijd iets voor te zeggen viel, de predikanten liever een goede preek van Luther te laten houden, dan een slechte van zich zelf, de historie heeft geleerd, dat door het Kirchenpostillensysteem bij velen de traagheid in de hand gewerkt, de zelfwerkzaamheid belemmerd en de originaliteit in het preken gedoofd werd.
In de Lutherse kerk is gedurende de zestiende eeuw bijna overal de perikopendwang ingevoerd: elke predikant van de landskerk was verplicht over de door de kerkelijke overheid voor iedere Zon- en feestdag vastgestelde tekst te preken; hetzelfde perikopensysteem werd jaar in jaar uit gehandhaafd en van afwisseling was geen sprake. De perikopendwang heeft in de Lutherse kerk funest gewerkt. Predikanten, die niet al te ijverig waren, hielden ieder jaar op dezelfde Zondag dezelfde preek; en zij die aan dit sleurwerk niet wilden meedoen, waren genoodzaakt hun toevlucht te nemen tot de methoden. Men mag - en terecht - van de methoden zoveel kwaad zeggen als men wil, maar het was toch de enige manier om fris te blijven.
Carpzovius dacht er honderd uit, zodat de predikant voor heel zijn leven klaar was. Van de methodeleer werd echter de tekst de dupe: hij werd zoolang gewrongen en geknepen, tot hij zijn oorspronkelijke vorm geheel had verloren. Spitsvondigheid kwam in de plaats van exegese. De prediker moest de kunst verstaan eigen gedachten in de tekst te leggen. De prediking was geen bediening van het Woord meer.
Tegen de perikopendwang heeft het Piëtisme zich verzet. Spener noemde het perikopenstelsel ein druckendes Joch, ein Bann van de Kirche.[231] Spener was echter niet in staat de kerk van het juk te verlossen.

Uit geheel ander motief hebben de Rationalisten van de 18e eeuw de perikopendwang bestreden. De predikanten mochten niet gebonden wezen, maar moesten hun vrijheid kunnen handhaven. Ook werden perikopen om de inhoud afgekeurd; men wilde meer teksten met ethische inhoud. Bij moralische prediking hoorde een moralische tekst. De oppositie van de Rationalisten heeft meer uitgewerkt dan die van de Piëtisten; sommige landskerken hebben nieuwe perikopenstelsels ingevoerd.
In de negentiende eeuw is de perikopendwang bij de landskerken in Duitsland aanmerkelijk verzacht, maar principieel genomen is de toestand weinig veranderd. De prediker heeft in de Lutherse kerken volle vrijheid voor preken op werkdagen de teksten te kiezen, die hij wenscht, maar in vele kerken moet op Zon en feestdagen gepreekt worden over teksten, die door de kerkelijke overheid zijn voorgeschreven. Daar soms twee of drie perikopensystemen

[231] Spener. Theol. Bedenken. III pag. 128.

elkaar afwisselen, behoeft de predikant niet ieder jaar dezelfde tekst te nemen. De geünieerde kerken hebben meestal de perikoop voor de praelectio scripturae vastgesteld, maar zijn minder streng ten opzichte van de preektekst. Verschillende perikopensystemen kunnen afwisselend gebruikt worden, in enkele kerken heeft de predikant zelfs het recht om de drie jaar zelfstandig een keuze te doen.

De kerken van de Reformatie van Gereformeerde origine hebben op weinige uitzonderingen na, het perikopenstelsel afgeschaft.[232] Enkele homileten hebben een poging gewaagd het traditionele perikopenstelsel te herzien. Olevianus, Zepperus en Textor schreven zelfs perikopenpreken,[233] maar de kerkelijke vergaderingen toonden weinig liefde voor het perikopensysteem, zelfs niet voor een editio correcta. Perikopendwang is in de kerken van Gereformeerd type nooit geweest.

In navolging van homileten van de oude christelijke kerk behandelden sommige Gereformeerde predikers successief gehele boeken van de Heilige Schrift in de gemeente. Dit had tot vrucht, dat het volk onderwezen werd in de Schriften, wat zeer nodig was, want de onkunde was groot.
Zwingli begon 1 Jan. 1519 te preken over Mattheus, en toen hij dit evangelie had doorgepreekt, ging hij op dezelfde wijze te werk met Handelingen, 1 Timothéüs, Galaten, enz. Ook Bullinger volgde in de prediking de lectio continua.
Calvijn preekte gewoonlijk eveneens over vervolgstoffen. Zelfs op de feestdagen week hij daarvan niet af. Toen Calvijn Deuteronomium in vervolgstoffen behandelde, ging hij op de eersten Kerstdag daarmee door en preekte op 25 December 1555 over Deut. 21 : 10-14.
In de strijd met Westphal, predikant te Hamburg, heeft Calvijn enkele argumenten genoemd, waarvan W. Caspari zegt, dat ze in hoofdzaak alles bevatten, wat tegen de oude perikopen kan ingebracht worden.[234] In de Secunda defensio piae et orthodoxae de sacramentis fidei contra Joachim Westphali calumnias (1556)[235] zegt Calvijn ten
eerste, en dit is een argument tegen de perikopen in het algemeen, dat de oude kerk deze gewoonte niet had: satis ex omnibus veterum scriptorum homiliis constat, Scripturae libros uno contextu ad plebem fuisse expositos. Ten tweede zijn de tegenwoordige perikopen zeer onoordeelkundig samengesteld: quas f sc. sectiones] tamen inepte nulloque iudicio factas esse lectio coarguit. Ten derde, en hier ziet ge een glimlach spelen om Calvijns mond, houdt men aan het oude perikopenstelsel zo krampachtig vast, omdat de gemakzucht van de predikanten er door bevorderd wordt en de beurs van de schrijvers van de perikopenpreken er bij gebaat is: ne quis tamen putet Westphalum de nihilo excandescere, monitos esse volo lectores, de postillis esse sollicitum!
A Lasco te Londen sloot zich bij de Calvijnsche praxis aan.[236]
De Gereformeerde kerken in Schotland, Hongarije en Nederland hebben de perikopen niet

---

[232] De Anglicaansche Kerk gebruikte een lectionarium, dat zowel teksten des Ouden Testaments als des Nieuwen Testaments bevatte en de lectio missalis ten grondslag bad. In de Presbyteriaanse Kerken van verschillende kleur is de tekstkeuze aan de predikant overgelaten.
[233] A. Nebe. l.c. I pag. 56.
[234] P.R.E. Art. Perikopen van. W. Caspari. XV. pag. 152.
[235] Corp. Ref. IX, pag. 104
[236] J. à Lasco. Opera. ed. Kuyper. Amsterdam. 1866. II pag. 82; A. Nebe. 1.c. I pag. 51: H. Dalton. Joh. à Lasco. Utrecht. 1885. pag. 425.

overgenomen. De nationale synodes van de zestiende eeuw hebben de kerken geadviseerd gehele Bijbelboeken in volgorde te verklaren. 's Gravenhage, 1586, liet het in de vrijheid van de kerken of men de Zondagsche evangeliën of perikopen wilde gebruiken.

De meeste Nederlandse Gereformeerde homileten volgen Calvijn en Hyperius, die de tekstkeuze niet naar een perikopensysteem willen inrichten.
Martinus is van oordeel dat voor textus ordinarii in aanmerking kunnen komen fragmenta illa festiva et Dominicalia Evangeliorum et Epistolarum, ut vocant, passim adhuc ex veteri more usitata. Hij neemt in dit opzicht onder de Gereformeerde homileten hier te lande een tamelijk eenzame positie in.
Knibbe spreekt van de gewoonte, bij enkele kerken in zwang, om naar het oude perikopenstelsel te preken: qui mos adhuc apud Pontificios, Lutheranos et alios reformatos in quibusdam locis (p r o h d o 1 o r) obtinet.[237]
De kerkorde van Dordrecht spreekt over de perikopen niet meer. [238]

Voetius geeft de raad een geheel boek van de Schrift of een caput te behandelen en acht het gebruik van een perikopenstelsel niet goed: .... consultum videtur, et in bene constitutis ecclesiis nostris observatum, ut integri libri, aut saltem integra capita continuato ordine explicentur. Dominicalibus textibus perpetuo in ordinem recurrentibus se et alios alligare, minus commodum videtur. [239]
Ook Amesius voert tegen het perikopenstelsel verschillende gronden aan 5).
In de loop van de jaren zijn in Nederland en ook in andere landen bij de kerken van Gereformeerde origine de perikopen geheel „afgesteld" en is de vrije tekstkeuze door de dienaar van het Woord gewoonte geworden. Mede daardoor heeft het volk zijn Bijbel leren kennen en heeft de prediking aan Schriftuurlijkheid en degelijkheid gewonnen.
De waarderende woorden, die Achelis aan de Gereformeerden wijdt, zijn naar waarheid gesproken. "Es ist nicht zu leugnen, dass wir de Verfall van de Predigt und die formale Ki nstelei van de Homiletik des 17. Jahrhunderts zu einem guten Teil van de Gebundenheit van

---

[237] Amesius. Cas, Consc. IV cap. 26

[238] De Prov. Synode van Dordrecht 1574 bepaalt in art. 39 der K. O.: De Sondaechsche Euangelien dienren int pausdom pleech te ghebruijcken, en sullen niet ghepredickt worden. Dan men sal een boeck der H. Scbriftuijre oordentlick na malcanderen wdegghen. En in art. 40: Aengaende de materie der predicatien, is goet ghcuonden dat men allermeest wt 't Nieuwe testament 't volck leren sal. Het sal oock wel in de vrijheijt der Dienaren staen wt de Ouden testamente te predicken met raet ende awijse des Consistorii.
De Nat. Synode van Dordrecht 1578 formuleert ten opzichte van de lectio continua nog iets scherper in art. 56: De Dienaers sullen een gheheel boeck der Heilige Schrift ordentlick totten eynde toe der Ghemeynte verclaren. Aangaande het gebruik van Oud en Nieuw Testament dezelfde bepaling als in 1574. De perikopen worden nu geduld: Ende in de plaetsen daer de Sondaeghsche Euangelien noch ghebruyckt worden, sal men sulckes dulden ter tyt toe dat men het selfde bequamelick sal konnen affsetten.
De Nat. Synode van Middelburg 1581 antwoordt op de vraag (20) of het nuttig is de volke de Zondagsche Evangeliën te verklaren: Het is raetsamer dat niet hier ende daer een stuck, maar een geheel boeck des Ouden ofte Nieuwen Testamentes wtgeleght werde, maer mit dit onderscheyt dat men sulcke boecken verkiese, die welcke der ghelegentheyt der Kercken meest bequaem zyn.
De Nationale Synode van 'sGravenhage, 1586, is ten opzichte van de perikopen weer toegeeflijker dan Dordrecht 1578. In de Particuliere Questien No. 1 wordt geantwoord op de vraag of men de Zondagsche Evangeliën gebruiken zal: Het predicken van de Sondaechsche Euangelien sal staen inde vryheyt der Kerken tot de meeste stichtinghe.

[239] Voetius. Pol. Eccl. I pag. 607. b

de Predigt an die Perikopen zuzuschreiben haben; ebenso die Entwohnung van de lutherischen Gemeinden vom privaten Bibelgebrauch. Die reformierte Kirche hat nie Perikopenzwang gekannt; die reformierte Predigt und Homiletik ist daher auch nie zu solcher Versandung heruntergekommen, und das private Bibellesen ist in de reformierten Gemeinden nie ausser fleissiger Uebung gewesen." Achelis. l.e. II.3 pag. 182.

Het overgrote deel van de Gereformeerde homileten heeft terecht ingezien, dat een goede bediening van het Woord in de vergaderde gemeente des Heeren het gebruik van een perikopenstelsel uitsluit.
Er is wel op gewezen, dat door het preken over vastgestelde perikopen de eenheid van de kerk tot uitdrukking komt: iedere Zondag wordt in alle kerken van dezelfde denominatie hetzelfde Woord van God verkondigd. Dit voordeel is echter eer een nadeel, daar de grote variëteit van de gemeenten variëteit in tekstkeuze eist. Voorts wordt aangevoerd, dat de gemeente van te voren weet, over welken tekst gepreekt zal worden en zij zich op een doelmatige wijze voor de bediening van het Woord kan voorbereiden. Ook verliest de predikant geen tijd met het zoeken van een tekst; daar de stof gegeven is, kan hij allen tijd gebruiken om zich voor de prediking te prepareren.
Deze praktische argumenten hebben echter weinig waarde, wanneer we daarmede vergelijken de motieven, die tegen een perikopensysteem kunnen worden ingebracht.

Ten eerste brengt het ambt van de dienaar van het Woord met zich mede, dat hij zelfstandig in de naam des Heeren het Woord bedient en naar eigen keuze die stoffen behandelt en die teksten kiest, welke naar zijn oordeel voor de gemeente, die hij dient, het meest geschikt zijn. Hem is de bediening van het Woord in haar ganse omvang toebetrouwd, 1 Kor. 9 : 17, 1 Tim. 1 : 12.
Hiertegen kan niet aangevoerd worden, dat de Gereformeerde kerken in Nederland de dienaar van het Woord verplichten in de namiddaggodsdienstoefeningen de Catechismus te behandelen. Dit is wel een inperking en, blijkens de historie van de kerken, een doelmatige inperking van zijn vrijheid, wat het onderwerp van de bediening van het Woord in de tweede godsdienstoefening betreft. Maar in de keuze van de teksten, die hij ter behandeling van het in de Catechismus geformuleerde dogma wil bijbrengen, staat hij geheel vrij. De uitlegging van de somma van de leer, in de Catechismus vervat, is bediening van het Woord en moet als zodanig in het teken van verklaring en toepassing van Schriftgedeelten staan.
Omdat aan de predikant de bediening van het Woord is toevertrouwd en hij geen mandataris is van de gemeente maar van Christus, kan hem door geen kerkelijke vergadering, noch door de kerkenraad noch door de classis noch door de synode, dwingend voorgeschreven worden, over welke teksten hij zal hebben te prediken. Tekstkeuze is het onvervreemdbaar recht van de dienaar van het Woord. De kerkelijke, vergaderingen zouden met het kiezen en voorschrijven van teksten haar bevoegdheid te buiten gaan en ingrijpen in het ambtswerk, dat de dienaar van het Woord door de Koning van de kerk is opgedragen. De ouderlingen moeten toezicht houden op de leer, maar het initiatief van tekstkeuze gaat van hen niet uit.[240]

[240] „Even ondoelmatig mag het heten aan anderen te vragen, wat tekst wij heden prediken zullen; even goed kan men van een vriend verlangen, dat hij naar een vrouw voor ons om zag." Van Oosterzee 1.c. pag. 328.

Het is gewenscht, dat de dienaar van het Woord voor tekstkeuze in sommige gevallen de kerkenraad raadpleegt. Hyperius beveelt dit aan[241] en de kerkorde van Dordrecht, 1574, wijst ook in die richting.[242]
Een wijs dienaar van het Woord zal gaarne ter harte nemen de opmerkingen over tekstkeuze, die de kerkenraad in het belang van de gemeente maakt. Zelfs kan in bepaalde gevallen een verzoek van een lid van de gemeente over een aangewezen tekst te prediken de keuze beïnvloeden. Augustinus verhaalt bij zijn verklaring van Psalm 34, 36 en 119: se iussum esse a fratribus et collegis eos Psalmos interpretari.[243]
Met dergelijke raadgevingen en verzoeken zal de dienaar van het Woord rekening houden, maar de beslissing blijft bij hém.
Wanneer in een en dezelfde kerk twee of meer dienaren werkzaam zijn, is het terwille van de orde, die in Gods kerk moet heersen, nodig, dat zij in betrekking tot de tekstkeuze overleg plegen, zodat het deel van de gemeente, dat naar goede gewoonte steeds in hetzelfde gebouw samenkomt, niet enkele Zondagen achtereen over dezelfde tekst hoort prediken. Met name moet vóór het begin van de „lijdensweken" en voor de gedenkdagen van de grote heilsfeiten vastgesteld worden, in welke orde de stoffen zullen worden behandeld. Dergelijke praktische maatregelen gaan echter alle uit van het beginsel. dat de keuze van de tekst berust bij hem, die arbeidt in de leer.

Ten tweede is het bezwaarlijk bij gebruik van een perikopenstelsel te voldoen aan de eis, dat de prediker verkondigen zal al de raad Gods, Hand. 20 : 27. Worden ieder jaar dezelfde teksten voor de gemeente uitgelegd en toegepast, dan is het niet mogelijk haar het ganse Woord van God in al zijn breedte en diepte te doen kennen. Er blijft, tot schade van de gemeente, een groot deel van de akker des Woords braak liggen. De weg is afgesneden, dat over gedeelten, die voor het geestelijk leven van de gemeente en voor de opklaring van haar kennis van het hoogste belang zijn, in de morgengodsdienstoefening wordt gepredikt. De dienaar van het Woord, die de vollen raad Gods wil verkondigen en de rijkdom van de Schriften ontsluiten, voelt de band van het perikopenstelsel als een keten, die hem in zijn vrijheid belemmert. De bediening van het Woord wordt bij een perikopensysteem arm. Smend noemt de perikopendwang terecht „ein teilweises Bibelverbot".[244]

Ten derde gelden tegen de traditionele perikopen, die de Hervormers voor zich hadden, de bezwaren die Calvijn in zijn strijd tegen Westphal heeft opgesomd. Deze perikopenrij is inderdaad op onoordeelkundige wijze samengesteld. Zij bevat bijna geen teksten uit het Oude Testament en is spaarzaam met plaatsen uit de Brieven. Eenzijdig worden de perikopen uit de Evangeliën en de Handelingen genomen. Luther bracht enige wijzigingen aan, en ging in hoofdzaak tot de teksten van de *Karolingischen comes* terug, maar tot een principiële reformatie kwam het in dezen bij hem niet. Het zette een nieuwen lap op een oud kleed.

---

[241] Cf. P. Biesterveld. Andreas Hyperius. pag. 39.
[242] Art. 40: Het sal oock wel inde vrijheijt der Dienaren staan wt de Ouden testamente te predicken met raet ende auijse des Consistorii
[243] Bij Hyperius. De form. tont. sacr. I cap. 53; Biesterveld. 1.c. pag. 39
[244] Aangehaald bij Niebergall. Prakt. Theologie. II 167.

Doch onderstel eens, dat een perikopenstelsel werd uitgedacht, dat bevrijd was van al de gebreken die het oude aankleefden, dan zou, ten vierde, zulk een systeem niet in de kerk des Heeren ingevoerd mogen worden, omdat geen enkel perikopenstelsel rekening houden kan met de speciale toestanden, die in een ganse kerkengroep kunnen voorkomen. Tijden van benauwing van de kerk, vervolging, epidemieën, droogte, overstroming en dergelijke rampen vragen van de dienst des Woords bijzondere teksten. Ook kan met de noden van iedere plaatselijke gemeente op natuurlijk en geestelijk gebied niet gerekend worden. De Heere Jezus en de apostelen predikten tot iedere groep van mensen op een eigen wijze en de dienaar van het Woord heeft hen hierin na te volgen, door zijn teksten te kiezen in verband met de behoeften van de gemeente, in wier midden hij arbeidt.

Nog om een andere reden is het, ten vijfde, niet goed ieder jaar of om de twee of drie jaar dezelfde serie teksten te laten terugkeren. Behalve dat de gemeente niet voldoende thuis raakt in de Schriften en niet genoegzaam gebouwd wordt in het geloof, bestaat er gevaar, dat de prediker in verzoeking komt over dezelfde tekst telkens dezelfde preek te houden, hetgeen hem een belemmering is in de ontplooiing zijner gaven en niet tot stichting bijdraagt van hen, die niet onder de vergeetachtige hoorders geteld kunnen worden. De prediker, die over dezelfde perikoop ieder jaar een nieuwe preek houden wil, wordt er haast toe gedreven de tekst op het Procustesbed te leggen en er uit te trekken wat er niet in zit. Hij neemt zijn toevlucht tot een of andere methodeleer, gelijk de homileten van de Lutherse orthodoxie in de zeventiende eeuw, en komt tot een preekwijze, die met bediening van het Woord weinig meer gemeen heeft. De ervaring heeft geleerd, dat sommige predikers tenslotte aan de perikoop een motto ontleenden en de tekst verder lieten liggen. De prediker sluit dan met zijn tekst de overeenkomst: si tu non tangis me, ego non tangam te, naar het scherpe maar rake woord van Voetius.[245]

En eindelijk is het perikopensysteem een middel om de individualiteit van de prediker op onbetamelijke wijze te onderdrukken. Ongetwijfeld moeten de bijzondere begaafdheid en homiletische vaardigheid van de prediker zo weinig mogelijk naar voren komen. Maar het ambt doodt toch de persoonlijkheid niet. Integendeel, het ambt moet aan alle charisma recht laten wedervaren.[246] Een prediker die door de leiding des Geestes een helder inzicht kreeg in een gedeelte van Gods Woord of door studie de grote Godsgedachten, die in een boek van de Schrift geopenbaard worden, nauwkeurig leerde kennen, mag van die studie en van het verhelderd inzicht de gemeente des Heeren doen genieten. Menig lid van de gemeente gedenkt met dankbaarheid de onderwijzing, vermaning en vertroosting ontvangen uit een serie preken over een boek van de Schrift, waarvan de dienaar van het Woord diepgaande studie had gemaakt. Bij de perikopenmethode komen de bijzondere gaven niet tot haar recht en wordt de individualiteit in haar ontplooiing tegengehouden ten koste van een rijke bediening van het Woord.

Om deze redenen is het volgen van een perikopenstelsel bij de tekstkeuze af te keuren. Hiermede is ook het pleit beslist ten opzichte van een perikopenstelsel bij de praelectio

[245] Voetius. Pol. EccL I pag. 614.
[246] Cf. P. A. E. Sillevis Smitt. Ambt en persoonlijkheid. Kampen. 1917. pag. 25.

scripturae. Daar laatstgenoemde praelectio behoort tot de dienst des Woords en het te kiezen Schriftgedeelte in zakelijk verband moet staan met de tekst van de predikatie, is de keuze van dit Schriftgedeelte het werk van de dienaar van het Woord.
Het is het recht en tevens de plicht van de dienaar van het Woord de tekst te kiezen. Tot de rechte bediening van het Woord hoort, dat hij weet wat hij doet, en, door goede motieven geleid, een bepaald gedeelte van de Schrift ter behandeling uitkiest. Hij mag de keuze van de tekst niet laten afhangen van invallende gedachten.[247]
Enkele predikers achtten die tekst de besten, die hun bij het beklimmen van de kansel of zelfs op de preekstoel voor de geest kwam, zij beschouwden dien als hun van God gegeven, en meenden zich op het woord van de Heiland te kunnen beroepen, *die aan zijn discipelen beloofde in de ure dat ze het nodig hadden, hun te zullen geven wat ze behoefden* (Markus 13 : 11, Lukas 12 : 11, 12).
Tegen dit gevoelen is op te merken, dat het beroep op deze teksten niet opgaat, wijl de Heere hier tot zijn jongeren zegt, dat, wanneer ze overgeleverd worden en zich voor de rechter verantwoorden moeten, *zij niet bezorgd moeten zijn, wat ze spreken zullen, want het zal hun gegeven worden van de Heilige Geest*; op eventuele tekstkeuze is dit woord allerminst toepasselijk. Dit op zien komen spelen is met de hogen ernst van de bediening van het Woord in lijnrechten strijd en heeft ten gevolge dat de heilige bediening zonder de noodzakelijke voorbereiding wordt uitgeoefend. Het *o r a r e et 1 a b o r a r e* is voor de dienaar van het Woord de enige weg. Als hij biddend zijn werk verricht, zal hij ondervinden, dat ook bij de tekstkeuze *de hand des vlijtigen zal gezegend worden* en *God een Hoorder van de gebeden is*. De apostel Paulus heeft van te voren bedacht, wat hij aan de gemeente van Korinthe zal verkondigen, I Kor. 2 : 2, 3 : 2, en evenzo is de dienaar van het Woord geroepen na nauwgezet overleg de teksten te kiezen, die hij aan de gemeente voorhouden zal. Ook in dit opzicht moet uitkomen, dat we hebben een logikè latreia, Rom. 12 : 1.
Het beste middel om teksten te vinden is geregeld de Heilige Schrift te bestuderen. Hyperius zegt, dat de theoloog moet versare biblia sacra manu nocturna diurnaque eaque sibi quam familiarissima facere. Hij heeft dan embarras du choix en ziet daarbij door de studie van het verband het eigenaardige coloriet van de tekst. Van Andel spreekt in zijn Vademecum Pastorale deze wijze woorden: „Dat men naar een tekst zoeken moet, is juist geen gunstig teken. Het brengt onder verdenking, dat men van de bestudering van de Schrift weinig werk maakt. Want als men tot regel stelt om de heilige boeken door te werken, allernaast die welke bij de „vaste spijzen" te vergelijken zijn, dan zal men telkens op zijn weg een tekst ontmoeten, die ons dermate aangrijpt, dat wij ons gedrongen gevoelen om er uit te prediken. Zo behoort het trouwens te wezen; de predikstoel moet niet naar de tekst, maar de tekst naar de predikstoel drijven. De moeite om een tekst te vinden, heeft men dubbel verdiend; want wie geregeld de Schrift bestudeert, is eer „met" dan „om" teksten verlegen".[248]
Het is de prediker aan te raden de tekst vroeg te kiezen en in de regel 's Maandags te weten,

---

[247] „Meer dan eens komt het voor, dat een uitverkorene het bedehuis onder de indruk verlaat, „dat de tekst voor hem was", en dat hij zich niet ontworstelen kan aan de rijke overtuiging, dat God de prediker zó bestuurd heeft, dat hij juist die stoffe moest kiezen, en ze op die wijs moest behandelen, opdat zijn ziel op bijzondere wijze zou worden toegesproken, en zijn hart op buitengemeen wijze zou worden geraakt. Maar al aarzelen we niet, dit zelfs zeer ver te drijven, toch volgt hieruit nog geenszins, dat de kerk en de prediker het nu ook als regel zullen beschouwen, dat zij de keuze van tekst aan zekere soort ingeving of verborgen leiding hebben over te laten." A. Kuyper. Onze Eeredienst.
[248] J. van Andel. 1.c. pag. 36.

waarover hij op de aanstaanden Zondag zal prediken. Dit brengt tevens het voordeel mee, dat hij rustig de tekst kan bestuderen en aan de meditatio voldoenden tijd besteden. Om een juiste orde in de tekstkeuze te hebben is het goed enkele weken van te voren voor zichzelf een serie teksten vast te stellen, waarover gedurende enige Zondagen gepreekt zal worden, hoewel hij ook hier het „est modus in rebus" betrachten moet, en niet drie maanden of een half jaar te voren de teksten (met thema en verdeling er bij!) per circulaire aan de gemeenteleden medelen. Daardoor snijdt hij zich zelf de weg af om gelegenheidsteksten te kiezen of een correctie in de tekstkeuze aan te brengen, die bij nader inzien beslist nodig was.

Voor een goede tekstkeuze houde de dienaar van het Woord rekening met onderscheiden factoren.

- Ten eerste worde de tekstkeuze zó ingericht, dat de dienaar van het Woord verkondigt al de raad Gods tot onze zaligheid en geen stukken achterhoudt, die in het centrum van de heilsopenbaring liggen. Hij predike zowel over de verkiezende liefde Gods als over de gehoorzaamheid van Christus en het werk des Heiligen Geestes in onze harten. Naast de prediking over de onmisbaarheid van de Goddelijke genade mag die van de noodzakelijkheid van de heiligmaking niet ontbreken. „Hij kieze niet alleen zulke [teksten], die ons zeggen wat God voor ons is of wat zijn Geest in ons werkt, al worden deze het meest begeerd. Ook zulke neme hij die ons tot naastenliefde en tot broederliefde roepen, waarbij men de ernstige fout vermijde, om beide te vereenzelvigen, gelijk veelvuldig gedaan wordt". „De prediking van de halven raad Gods kan slechts een krank leven wekken".[249] Wanneer de dienaar van het Woord enigen tijd zijn gemeente heeft gediend, zal hij de overtuiging moeten hebben, dat de tekstkeuze ten doel had de vollen rijkdom van de Godsopenbaring aan de gemeente voor te stellen. Zó alleen kan hij met Paulus getuigen, *dat hij vrij is van haar bloed*, Hand. 20 : 26, 27.
- Ten tweede moet men zowel teksten uit het Oude als uit het Nieuwe Testament nemen. Het is overdreven te eisen, dat Oud en Nieuw Testament om de week afwisselen of ieder jaar een evenredig getal uit het Oude en uit het Nieuwe Testament zal moeten behandeld zijn; dat legt de keuze te veel aan banden. Maar eenzijdigheid moet vermeden. En daarom niet bijna uitsluitend teksten uit het Evangelie of uit de Brieven. Zowel historie als psalmodie en profetie bieden rijke stof voor de bediening van het Woord.
- Ten derde zal de dienaar van het Woord bij de tekstkeuze zich richten naar het object van de bediening van het Woord, n.l. de gemeente des Heeren. Hij zal rekening houden met het peil van kennis, waarop de gemeente staat en geen teksten kiezen, welker inhoud zij in het algemeen niet in zich kan opnemen. Het is niet verstandig in een als vrucht van evangelisatiearbeid gestichte gemeente, wier kennis tot de elementaire heilswaarheden is beperkt, zware didactische stoffen te behandelen. Voetius, een tegenstander van het perikopenstelsel, heeft er geen bezwaar tegen in een gemeente, die pas tot reformatie kwam uit het pausdom, in de eersten tijd over de perikopen te preken terwille van de zwakheid van de gemeente. Kinderkens moeten met melk gevoed. Voorts zal de tekstkeuze enigermate in verband staan met het

[249] J. van Andel. Vademecum Pastorale pag. 38 en 41.

religieus aspect, dat een gemeente vertoont. De ene gemeente houdt meer van exegetische, de andere meer van mystieke preken. De dienaar van het Woord zal wijs doen, zich in de eersten tijd ten opzichte van de tekstkeuze bij de religieuze psyche aan te sluiten, om alzoo het vertrouwen van de gemeente te winnen, en haar dan tot het juiste milieu te voeren. Het is aanbevelenswaardig zo nu en dan te preken over een tekst, die op bijzondere toestanden past, welke in een bepaalde gemeente voorkomen b.v. volkszonden, rampen, epidemieën, treffende sterfgevallen, enz. Nooit mag echter een tekst gekozen worden, die ten doel heeft één enkel persoon om zijn zonde te castigeren. De bediening van het Woord in de vergaderde gemeente is onderscheiden van de herderlijke verzorging van de enkele.

- Ten vierde is de persoonlijkheid van de prediker een niet uit te schakelen factor. Wie van een boek van de Heilige Schrift bijzondere studie heeft gemaakt, late de gemeente de rijpe vruchten smaken. Een tekst kan door zijn schoonheid en rijkdom de prediker zó aangrijpen, dat deze hem geen ogenblik weer loslaat; hij moet er over preken. Hij wachte zich er voor, door persoonlijke voorliefde zijn keuze te laten beheersen en altijd stoffen te nemen die hem individueel aangenaam zijn of wier behandeling hem de minste moeite kost. Het is niet goed, de gemeente schier uitsluitend met onderwijzende èf vermanende óf vertroostende stoffen te voeden. Een jong prediker kieze niet te moeilijke teksten en hebbe geduld tot hij meer geestelijke ervaring en dieper inzicht in de Heilige Schrift verkrijgt. De raad van Knibbe is niet te versmaden: sumat studiosus in initio textus faciliores.[250]
- Ten vijfde moet de tekst zo nu en dan gekozen worden in verband met bepaalde gelegenheden als; oud en nieuwjaar, biddag en dankdag voor het gewas, boete en dankdagen, bevestiging van ambtsdragers, viering van het Avondmaal, enz.

Wat de orde en de samenhang van de teksten betreft, verdient het aanbeveling zich te houden aan de gang van het kerkelijk jaar.
Het is niet gewenst, al hebben Zwingli en Calvijn hierin het voorbeeld gegeven, gehele boeken van de Heilige Schrift in vervolgstoffen te behandelen. In de tijd van de Reformatie was deze gedragslijn gemotiveerd. De onkunde was bij de meesten zeer groot en het was nodig de gemeente dagelijks van de kansel in de Heilige Schrift te onderwijzen. Calvijn predikte bijna iedere dag en begon vandaag, waar hij gisteren geëindigd was.[251] Op die manier leerde het volk de inhoud van de Schrift kennen.
In de tegenwoordige tijd is in doorsnee het peil van kennis bij de leden van de gemeente hoger. Ieder heeft een Bijbel in huis en sommigen onderzoeken de Heilige Schrift aan de hand van de kanttekeningen of van een praktisch commentaar. Uit dit oogpunt is het dus overbodig een boek van de Heilige Schrift in vervolgstoffen te behandelen. Voorts is er het nadeel aan verbonden, dat te weinig rekening gehouden wordt met de geestelijke noden van de gemeente en zij geen teksten hoort verklaren, die zij voor haar geestelijken wasdom zozeer behoeft. Meestal is er bij vervolgstoffen weinig afwisseling, zodat de prediking enigszins monotoon wordt. Wie op achtereenvolgende Zondagen Genesis wil „doorpreken", heeft op

[250] Knibbe. Manuductio. pag. lot Reu. Homiletics, pag. 316: It is a mistake to seek out cruces interpretum and drag them into the pulpit... The beginner had better keep his fingers off Gal. 3 : 15—25, the experienced exegete and preacher may attack theet with better hope of success.
[251] P. Biesterveld. Calvijn als Bed. des Woords. pag. 71.

zijn minst drie jaren nodig. De kennis van de gemeente wordt dan wel verrijkt, maar zij krijgt eenzijdige voeding. Wie Genesis in één jaar wil behandelen en iedere Zondag over een geheel hoofdstuk preken, valt óf in de Scylla óf in de Charybdis. Of de preken worden veel te lang, wat niet doelmatig is, daar de gemeente door vermoeidheid haar belangstelling verliest, óf een enkele gedachte wordt, met terzijdestelling van de rest van het hoofdstuk, scherp geaccentueerd, wat licht leidt tot mottoprediking. De geschiedenis van de prediking heeft geleerd, dat successieve behandeling van een geheel boek, in 't algemeen genomen, niet is aan te raden.[252]
Deze bezwaren gelden niet tegen de keuze van één of meer hoofdstukken van de Schrift[253].
De successieve behandeling van enige in de Heilige Schrift op elkander volgende perikopen biedt het voordeel, dat de kennis van de gemeente van vaak onbekende en toch zeer leerrijke Schriftgedeelten wordt vermeerderd, en ongezocht een samenhang komt tussen enige op elkaar volgende predikatiën, en tot stichting van de gemeente dikwijls onderwerpen aan de orde worden gesteld, waarover de dienaar van het Woord, los van het verband van de vervolgstoffen, allicht niet zou preken, omdat de schijn gewekt zou worden, dat de prediker daarmede bijzondere personen op het oog had, b.v. bij teksten als Jac. 2 : 1-9; 1 Petrus 3 : 1-6, 7.
In de weekgodsdienstoefeningen die op sommige plaatsen ‘s winters gehouden worden, kunnen vervolgstoffen aan de orde komen, hetzij doorlopende prediking over een gedeelte van de Heilige Schrift b.v. Jesaja 40 seq., de brief aan de Filippenzen, Jacobus, t Petrus, hetzij stoffen, die zich om belangrijke figuren in de Godsopenbaring concentreren, b.v. Abraham, Izak, Jacob, Elia, Elisa, Daniël, Petrus, Paulus, enz.
De vervolgstoffen op de Zondagen moeten echter niet lang achtereen genomen worden. Een te lange serie doet de belangstelling gaandeweg tanen. Spurgeon verhaalt van een prediker, die over het boek Job begon te preken voor 800 mensen; toen hij het laatste hoofdstuk van zijn serie Job-preken had bereikt waren er nog 8 hoorders over.[254]
Twee maanden achtereen vervolgstoffen schijnt wel het maximum te zijn, dat een prediker geven moet. Het is aan te raden deze vervolgstoffen in te voegen in de gang van het kerkelijk jaar.

Het kerkelijk jaar is geen instelling van de Heere Christus of van de apostelen, maar is langzamerhand in de kerk ontstaan en het resultaat van een proces. Reeds vroeg heeft de kerk des Heeren er behoefte aan gevoeld, ieder jaar op bepaalde dagen de centrale heilsfeiten

---

[252] Als resultaat van deze les des historie mag dan ook gezegd, dat deze wijze van prediking (nl het behandelen van een geheel boek) niet dan bij uitzondering aan het doel beantwoordt. Een brief van Paulus maakt hier een uitzondering op. omdat die brieven meest kort zijn, en geheel op de predikatie zijn ingericht. Doch het geregeld afhandelen van Samuël. van de Koningen. de Kronieken of erger nog van Numeri en Leviticus, is met het doel der predikatie niet in overeenstemming. A. Kuyper. Onze Eredienst. pag. 296.
[253] James W. Alexander geeft in zijn Thoughts of preaching (186o) de volgende motieven aan voor het preken van vervolgstoffen: 1. It is the most obvious and natural way of conveying to the hearers the import of the sacred volume and, therefore, corresponds better with the very idea and design of preaching; 2. it bas the sanction of primitive and ancient usage; 3. it is adapted to secure the greatest amount of scriptural knowledge to both preacher and hearers; 4. it is best fitted to communicate the knowledge of scriptural truth in its connection; 5. it affords inducement and occasion to declare the whole counsel of God ....: 6. it admits of being made generally interenting to Christian assemblies; 7. it has a direct tendency to correct. if not to preclude, the evils incident to the common textual mode of preaching, for instant, to misinterpret texts by excessive allegorizing, by „accommodation” etc. Cf. Reu. l.c. pag. 320.
[254] Cf. Achelis. l.e. II. pag. 185.

te herdenken.
In de tweede eeuw[255] werd op Pasen de opstanding des Heeren herdacht, en het concilie van Nicea, 325, heeft de datum vastgelegd en bepaald dat op de eersten Zondag na volle maan na de intrede van de lente Pasen zou gevierd worden, aan welk besluit heel de christelijke kerk zich gehouden heeft tot de huidige dag toe'. In verband met Pasen werd Pinksteren zeven weken later gevierd.
In de vierde eeuw werd zowel in het Oosten als in het Westen de viering van de geboorte des Heilands op de 25ste December gesteld. Nu heeft de Roomse kerk van al die gedenkdagen feest dagen gemaakt en in verband met de heiligenverering het aantal verbazend uitgebreid.
Het is volkomen begrijpelijk, dat de reformatoren tegen de feestdagen in verzet kwamen. Farel en Viret hebben in Genève de feestdagen afgeschaft en Calvijn sloot zich daarbij van harte aan. In Schotland werden door de invloed van John Knox de feestdagen niet gevierd en de Presbyteriaanse kerken in Engeland en Amerika stonden er meestal vrij koel tegenover. De kerken in Nederland keerden zich aanvankelijk tegen de feestdagen.
De synode van Dordrecht, 1574, besloot „dat men met de Sondach alleen tevreden syn sal. Dan salmen de ghewoonlicke materie vander gheboorte Christi Sondaechs voor de Christdach inder Kercke handelen, ende het volk vande afdoeninghe deses feestdachs vermanen, ende oock vander selue materie op de Christdach prediken, soo hij valt op een predickdach. Men sal oock op Paesch ende Pinxterdach vander Verrijsenisse Christi ende seijndinghe van de Heilige Geest leren mueghen, t'welck inde vrijheijt van de Dienaren staen sal".

Waarschijnlijk tengevolge van maatregelen, die de overheid nam, zijn de latere synoden „in het stuk des feestdags" langzamerhand wat toegeeflijker geworden,[256] zodat ten leste die van Dordrecht, 1618-19, bepaalde in art. 67: De Gemeenten sullen onderhouden beneffens de Sondagh, oock de Christdag, Paesschen ende Pincxteren, met de navolghenden dagh: ende dewijl in de meeste steden ende Provintien van Nederlandt, daerenboven noch ghehouden worden, de dach van de Besnijdinghe ende Hemelvaert Christi, sullen de Dienaars overal, daer dit noch int ghebruyck niet en is, bij de Overheden arbeyden, datse sick met de andere moghen congformeren.
De thans bij de Gereformeerde kerken in Nederland gangbare redactie van art. 67 van de kerkorde luidt: „De gemeenten zullen onderhouden, benevens de Zondag, ook de Kerstdag, Pasen, Pinksteren en Hemelvaartsdag. De onderhouding van *tweede feestdagen* wordt in de vrijheid van de kerken gelaten." Deze dagen zijn voor de Gereformeerde kerken geen feestdagen in de eigenlijken zin des woords, maar gedenkdagen, waarop de gemeente des Heeren de centrale heilsfeiten tot voorwerp van haar Godvruchtige overdenking heeft. De instelling dezer dagen is goed en van geestelijke waarde , voor de kerk van Christus. Maar feestdagen zijn ze niet, dat is de dag des Heeren alleen.

Nu de kerkorde in art. 67 de bekende bepaling heeft gemaakt en in de Gereformeerde kerken thans overal de drie voornaamste gedenkdagen worden gevierd, verdient het aanbeveling de preekstoffen hiermede enigermate in verband te brengen en bij de tekstkeuze

[255] G. Rietschel. Liturgik I. pag. 172 seq
[256] Cf. J. Jansen. Korte Verklaring van de Kerkenordening. Kampen. 1923. pag. 290 seq.

de orde van het kerkelijk jaar te volgen. De gemeente hoort dan ieder jaar prediken over de centrale heilsfeiten en de daarmede samenhangende stoffen, hetwelk voor de groei van haar geestelijk leven van grote betekenis is. Daarbij komt nog een motief. Bij de enorme splitsing die de christelijke kerk te zien geeft, doet het weldadig aan, dat van Kerstmis tot Pinksteren heel de Christenheid des Zondags leeft in dezelfde gedachtesfeer. Zo is dus het kerkelijk jaar een uitnemende leidraad voor tekstkeuze.
Het kerkelijk jaar is te verdelen in twee semesters; het eerste semester, waarin de gedenkdagen vallen, loopt van December tot Mei, het tweede semester van Juni tot November. Het eerste semester begint de eersten Zondag in December. Tot Kerstmis zijn adventstoffen aan de orde. Na Kerstmis tot het begin van de lijdensweken stoffen uit de evangeliën, van Pasen tot Pinksteren teksten, die het werk van de verhoogden Christus beschrijven. Na Pinksteren, omstreeks Juni, begint het tweede semester, waarin de dienaar van het Woord in de tekstkeuze geheel vrij is. De orde van het kerkelijk jaar biedt het voordeel, dat in de keuze van de stoffen van het eerste semester enigermate de katholiciteit van de kerk tot uitdrukking komt, terwijl de volstrekte vrijheid van keuze in het tweede semester aan de individualiteit van de dienaar gelegenheid geeft zich ten volle te ontplooien, en alz o de gemeente des Heeren het ganse jaar door met die spijze des Woords te voeden, welke ze voor de bloei van haar geestelijk leven behoeft.

Thans volgen enkele aanwijzingen voor tekstkeuze in het eerste en in het tweede semester, benevens voor gelegenheidsstoffen.[257]

[257] Cf. W. Broes. Brede Tekstenrola. 1855; J. J. van Oosterzee. Het jaar des heils. Amsterdam. 1875; J. Krull. Het Christelijk Kerkjaar. Derde Druk, herzien en vermeerderd door D. Ozinga. Baarn. 1912; J. van Andel. Vademecum Pastorale. Kampen. 1911.

HET EERSTE SEMESTER.

A. De adventtijd.

De Zondagen in December, die aan Kerstmis voorafgaan, heten in het kerkelijk spraakgebruik adventzondagen. In dezen tijd worden teksten genomen, die naar het heilsfeit van de geboorte des Heeren heen wijzen en de gemeente voor de herdenking van het feit van Bethlehem voorbereiden. Uit verschillende soorten van stoffen kan gekozen.

1 °. Profetieën uit het Oude Testament, die de komst van Christus aankondigen of die in het algemeen het grote heil beschrijven dat onder de nieuwe Dag zal aanbreken, b.v.: Gen. 3 : 15; 22 : 18; Num. 24 : 15-19; Deut. 18 : 15; 2 Sam. 23 : 2-4; Psalm 2; 40:79; 45 : 4-6; 45 : 7 en 8; 72 : 12-14; Jesaja 9 : 5 en 6; II : I-5; 11 : 10: 33 : 17; 33 : 20-24; 40 : 3-5; 42 : 1-4; 6o : 1-3; 61 : 1-3; 63 : r-6; Jeremia 23 : 5 en 6; 31 : 31-34; Ezech. 21 : 25-27; Daniël 2 : 44 en 45; 7 : 13 en 14; Micha 5 : 1-3; Haggaï 2 : 10; Zacharia 3 : 8 en 9; 9 : 9; Mal.3 : 1 ; 4 : 1-3. De prediker mag deze profetieën niet zó behandelen, alsof Christus nog komen moest, maar hij tone aan, dat in Christus de profetie is vervuld.

2°. Teksten, die de heerlijkheid van het Nieuwe Verbond tekenen in tegenstelling met het schaduwachtig, wettisch, beperkt, nationaal karakter van de Oude Bedeling, b.v. Matth. 13 : 16 en 17; 2 Kor. 3 : 7 en 8; 3 : 9-11; 3 : 17; Gal. 3 : 8 en 9; 3 : 24 en 25; Hebr. 8 : 6 en 7; 8 : 8-13:10 : 1-4; 11 : 13; 11 : 39 en 4o; 1 Petrus I : 10-12.

3°. Gedeelten van de heilshistorie, die onmiddellijk voorafgaat aan de geboorte van de Heiland, beschreven in Matth. I en Lukas r b.v. de aankondiging van de geboorte van Johannes de Doper, en van de Heere Jezus; de lofzangen van Maria en van Zacharias.

4°. De proloog in het Evangelie van Johannes, die zich uitnemend voor drie of vier vervolgstoffen leent.

5°. Het leven van Johannes de Doper als wegbereider van de Christus Gods.[258]

B. Kerstmis.

Het is gewenst op de morgen van de eerste Kerstdag een tekst te kiezen uit het evangelie, waarin de geboorte des Heilands wordt verhaald, en allen nadruk te leggen op het feit, b.v. Matth. 1 : 22 en 23; Lucas 1 : 78 en 79; 2 : 1-7; 2: 7; 2 : 10-12; Joh. 1 : 14. Omdat de stof in Lukas 2 : 1-7 ontzaglijk rijk is, kan over dezen tekst enige malen gepreekt worden, zonder telkens het vroeger gezegde te herhalen of in de fout van de mottoprediking te vervallen. Het onderwerp is: *De geboorte van Jezus.* Wanneer men de tekst op de voet volgt, bieden zich deze gedachten aan:

1. de tijd, toen Jezus geboren werd;
2. de plaats, waar Jezus geboren werd;
3. de omstandigheden, waaronder Jezus geboren werd:
4. de betekenis van het feit, dat Jezus geboren werd.

De geboorte van Jezus is ook te beschouwen onder het gezichtspunt: keizer Augustus en Koning Jezus;[259] om dan aan te tonen dat de Koning de keizer overtreft:

1. In afkomst en geboorte
2. In machte en heerschappij

[258] Cf. P. A. E. Sillevis Smitt. Johannes de Doper, de wegbereider des Heeren. Amsterdam 1908.
[259] J. Bavinck. Feeststoffen. Kampen. 1900. pag. 27.

3. In eer en waardering
4. In schatten en goederen.

De geschiedenis van de geboorte des Heeren liet Ds. G. Elzenga de gemeente eens zien onder het gezichtspunt van Vier wegen naar Bethlehem.
1. de weg van Rome naar Bethlehem;
2. de weg van Nazareth naar Bethlehem;
3. de weg van de hemel naar Bethlehem;
4. de weg van ons hart naar Bethlehem.

Voor de beide andere diensten op de Kerstdagen zijn teksten te nemen uit het vervolg van de Kerstgeschiedenis,[260] b.v. Lukas 2 : 13 en 14; 2 : 15-17; 2 : 18-20. Ook laten zich uit andere hoofdstukken van de Schrift teksten kiezen, die de geboorte van Christus van een bepaalde zijde belichten. Zo is de geboorte van Christus een gave van de liefde Gods, Joh. 3 : 16; de vervulling van de profetie, Matth. 1 : 22 en 23, Gal. 4 : 4 en 5; het begin van Zijn diepe vernedering, 2 Kor. 8 : 9, Fil. 2 : 5-7; in beginsel een overwinning op Satan, Openb. 12 : 1-6; het middel tot onze behoudenis, Matth. 1 : 21, 1 Tim. 1 : 15, 1 Joh. 4 : 9; het begin van de weg die tot de Middelaarsheerlijkheid voert, 1 Tim. 3 : 16; de aanvang van de hoogste openbaring Gods, Hebr. 1 : 1.
Op de Zondag na Kerstmis blijft de gemeente in de gedachtesfeer van 's Heeren komst in het vlees, wanneer gepreekt wordt over teksten als Matth. 2 : 1-1 2; 2 : 13- 18 ; Lukas 2 : 25-32; 2 : 36-38; 2 : 41-51 ; 2 : 52.

C. Van Kerstfeest tot de Lijdensweken.

Al naar gelang Pasen vroeg of laat valt, loopt deze periode over vier tot acht Zondagen. De dienaar van het Woord maakt in deze tijd de overgang van de geboorte tot het lijden van de Heere Jezus en ontleent daartoe teksten aan het evangelie.[261]
Omdat de stof overstelpend rijk is, valt het niet moeilijk voor voldoende afwisseling te zorgen. Toch is aan te raden de teksten zó te kiezen, dat ze met elkander in verband staan, en op de laatsten Zondag vóór de lijdensweken het in deze periode behandelde in vogelvlucht te overzien. Als voorbeelden zijn te noemen:
1°. belangrijke episoden uit het leven van Jezus: zijn doop, de verzoeking in de woestijn, zijn eerste optreden te Nazareth. de apostelkeuze, zijn houding tegenover de Farizeeën, zijn gesprek met Nicodémus, enz.
2°. enkele gedeelten uit de leer van Jezus; stukken uit de bergrede (Matth. 5-7) en perikopen uit de capita 3-ro van het Johannes-evangelie.
3°. enige gelijkenissen.

---

[260] Cf. A. Nebe. Ev. Perikopen. I; J. van Andel. De morgenstond van Jezus' leven. Kampen. 1913; J. J. Knap Czn. In de velden van Efratha. Groningen. Iglo; A. Kuyper. Dagen van goede boodschap 12. Kampen. 1922.
[261] Cf. J. van Andel. Gewijde Geschiedenis. Nijkerk. 1920; P. A. E. Sillevis Smitt. De Heilige Geschiedenis. Kampen. 1912: J. van Andel. Jezus' leer. Kampen. 1913: R. Stier. Die Reden des Herrn Jesu. 1843-48; J. Ridderbos. Predikende het Evangelie des Koninkrijks. Kampen. 1911: C. E. van Koersveld. De Gelijkenissen van het Evangelie. Utrecht. 1887; R. J. W. Rudolph en W. B. Renkema. De Gelijkenissen. Kampen. Doesburg. 1905: J. J. Knap Czn. De Gelijkenissen des Heeren. Nijkerk. 1919: G. Wielenga. De wonderen van de Zaligmaker. Kampen. 1911.

4°. de wonderen van de Zaligmaker, waarbij Hij getekend wordt in zijn profetische, koninklijke en priesterlijke werkzaamheid.

D. De Lijdensweken.

In de laatste twee eeuwen is het in de Gereformeerde kerken in Nederland vrij algemeen de gewoonte geweest op de zeven Zondagen, die aan Pasen voorafgaan, over teksten te preken, die verband houden met het lijden van onzen Zaligmaker. Dit gebruik is niet af te keuren, daar in Christus' lijden en sterven de grond ligt voor onze behoudenis, Rom. 4 : 25. Het Evangelie is een Evangelie des kruises, 1 Kor. r : 18, 21, Gal. 3 : 1. De prediking van het lijden en sterven des Heeren zal eerst dan tot haar recht komen wanneer telkens op het borgtochtelijk karakter er van wordt gewezen en de nevenfiguren in de lijdensgeschiedenis zó worden belicht, dat de Hoofdpersoon, het Lam Gods, op de voorgrond treedt.
Omdat de lijdensstoffen ieder jaar terugkeren, is het nodig voor voldoende afwisseling te zorgen en naar een van te voren vastgesteld schema van teksten te preken.[262]
Men kan nemen:
1 °. teksten uit het Oude Testament, die beenwijzen naar het lijden van Christus, b.v. Gen. 3 : 15; 22 : 1-14; Ex. I2 : I-I1; Num. 19 : 1-1 o; 21 : 6-9; Psalm 3 : 2 en 3; 16: 10; 41 :6-10; 42 : 7-12; 69 : 2-5; 89 :39-46; Zach. 13 : 7 enz. Vooral Psalm 22 en Jesaja 53 bieden uitnemende stoffen voor de lijdensprediking.
2°. teksten uit het Nieuwe Testament, die het lijden van Christus van verschillende zijden laten zien, b.v. Joh. 12 : 24 en 25; Hand. 3 : 13-15a; 3 : 17 en 18; 4 : 27 en 28; Rom. 4 25; 5 19; 6: 3 en 4; 1 Kor. 1 : 18; 6: 20; 1 Kor. 15 : 3; 2 Kor. 5 : 15; 5 : 2I; Gal. 1 : 4 en 5; Ef. 2 : 14-16; Hebr. 2 : 10; 2 : 14 en 15; 5 : 7-9; 1 Petrus 3 : 18a; I Joh. 4 : 10; Openb. 12 : 11.

3°. de geschiedenis van het lijden, zoals het in het Evangelie wordt verhaald. Verschillende seriën zijn saam te stellen, b.v.
Serie I.
1. De eerste aankondiging van het lijden, Matth. 16 : 21-23.
2. De gelijkenis van de goddeloze landlieden, Matth. 21 : 33-45.
De zalving ten dode, Matth. 26 : 6-13.
De zielsworsteling in Gethsémané, Matth. 26 : 37-46.
De belijdenis voor Kájafas, Matth. 26 : 59-64.
Jezus en Barabbas, Joh. 18 : 39 en 40.
De kruisiging, Markus 16 : 25-28.
Serie II.
1. De voetwassing, Joh. 13 : 1-15.
2. Jezus betreedt zingende de lijdensweg, Matth. 26 : 30.
De gevangenneming, Matth. 26 : 47-56.
De goede belijdenis voor Pontius Pilatus, Joh. 18 : 33-38.
De geseling en bespotting, Joh. 19 : 1-5.

---

[262] P. van der Hagen. Verborgenheyt der Godsaligheyt. Amsterdam. 1677; P. Biesterveld. Van Bethanië naar Golgotha. Utrecht s.a.; A. Nebe. Die Leidensgeschichte. Wiesbaden 1881; J. J. Knap. De man van smarten. Groningen. 1913; J. van Andel. Vademecum past. pag. 105 seq.

Op weg naar Golgotha, Lukas 23 : 26-31.
De klederen verdeeld, Joh. 19 : 23, 24.
Serie III.
1. Jezus' beschrijving van Zichzelf als de goeden herder, die zijn leven voor de schapen stelt, Joh. 10 : 1 I .
2. Jezus' zelfgetuigenis aangaande het Hem door de Vader opgedragen werk, Joh. 17 : 4-6.
Jezus en Petrus, Lukas 22 : 31-34 en 56-62.
Jezus en Judas, Matth. 26 : 25, 49, 50a en 27 : 3-5.
Jezus voor Pilatus, Matth. 27 : 15-26.
Het opschrift boven het kruis, Joh. 19 : 19-22.
De bespotting op Golgotha, Matth. 27 : 39-44.
Serie IV.
De zeven kruiswoorden.

Op de Goede Vrijdag past een stof, die betrekking heeft op het sterven van de Heiland, Zijn begrafenis of Zijn verblijf in de staat des doods.

E. Pasen.

Pasen is van de vroegste tijd af d e gedenkdag van de christelijke kerk geweest. Boven het lijden gaat de opstanding uit. *Christus is het die gestorven is, ja, wat meer is, Die ook is opgewekt,* Rom. 8 : 34. Op Pasen worden, zulke teksten gekozen en de gekozene op zodanige wijze behandeld, dat de gestalte van Christus, die de dood verwon, in het volle licht treedt.
Op de morgen van de eerste Paasdag dient gepreekt te worden over het feit van de opstanding des Heeren. Er is, evenals bij de stof voor de morgen van de eerste Kerstdag, in de prediking over het feit van 's Heeren verrijzenis voldoende afwisseling te brengen. Pasen is rijk aan grote ideeën en de stof kan uit verschillend gezichtspunt beschouwd worden.[263]
Bij de prediking over Matth. 28 : 1-8, *De opstanding van Jezus,* past als verdeling:
1. de voorbereiding voor de opstanding;
2. het feit van de opstanding;
3. de verkondiging van de opstanding.
Dezelfde tekst laat zich met de omschrijving van het thema als: *Pasen of de opstanding van Jezus* ook behandelen met deze verdeling:
r. het Paasfeit;
2. de Paasprediking;
3. de Paaszegen.
Een ander maal is de tekst te bezien van het standpunt, welke indruk de opstanding van Jezus maakt.
1. Op de vijanden;
2. Op de vrienden des Heeren.
Een onderdeel van genoemde perikoop, Matth. 28 : 5-7, kan genomen worden met het thema De eerste Paaspredikatie en de verdeling;

[263] Cf. A. Kuyper. Dagen van Goede Boodschap II2. Kampen. 1923 ; P. Biesterveld en B. Wielenga. Van Golgotha naar Jeruzalem. Kampen. 1910; A. Nebe. Die Auferstehungsgeschichte. Wiesbaden. 1882.

1. de inleiding tot deze predikatie, vers 5;
2. de hoofdinhoud van deze predikatie, vers 6a;
3. de toepassing in deze predikatie, vers 6b en 7.

In de twee volgende beurten - want in de meeste kerken wordt op Paas- en Pinksterzondag, terecht, niet over de Catechismus gepreekt - komen in behandeling:
1°. de verschijningen, bij welke niet mag vergeten, dat de Christus in het centrum moet staan en bediening van het Woord niet mag ontaarden in een karakterontleding van Maria Magdalena, Thomas of Petrus. Liefst kome de beheersende positie. die de verrezen Heiland in het Evangelie heeft, ook tot uitdrukking in thema en verdeling, zoals in een preek van Dr. S. O. Los over Joh. 20 : 24-29. Thema: Jezus' Lerschijning aan Thomas, waarbij Hij openbaar wordt 1. in zijn Goddelijke alwetendheid, 2. in zijn Goddelijke majesteit, 3. in zijn Goddelijke trouw.[264]
2°. teksten uit het Oude Testament, die de verrijzenis uit de doden en de heerlijkheid van Christus aankondigen b.v. Job 19 : 25-27; Psalm 16 : 10 en 11; 22 : 26 seq.; 68:21; 72; 118 : 22, 23; Jesaja 53 : 10; 53 : 12; 63 : 1-6; Hosea 13 : 14.
3 °. teksten uit het Nieuwe Testament die de betekenis van de opstanding van Christus naar verschillende zijden beschrijven en aangeven van hoe grote waarde het Paasfeit voor de gemeente des Heeren is en waartoe het geloof in dit wonder haar verplicht, Lukas 24 : 46-48; Joh. 10 : 17 en 18; 11 : 25-27; 11 :43 en 44; 14 : 19b; Joh. 17 : 1-3; 17:3; Hand. 2:24; 2:25-32; 3:15; 3:26; Rom. 1 : 4; 4 : 25; 5 : 10; 6 : 8-11; 10 : 8-10; 14 : 7-9; 1 Kor. 15: 12-20; 15 : 42-44; 15 : 49; 15 : 54; 15 : 55 57; Ef. 1 : 20; 2 : 5 en 6; Kol. 3 : 1 en 2; 2 Tim. 1 : 10; 1 Petrus 1 : 3 en 4; Openb. 1 : 17 en 18.

F. Van Pasen tot Pinksteren.

In deze periode gaat de gemeente in de blijde gedachtegang voort, die bij Pasen is begonnen. Thans komen teksten, die de heerlijkheid van Christus tekenen of de heerlijkheid van de heilgoederen, die de gelovigen in deze bedeling en in de toekomende eeuw ontvangen, b.v. Psalm 73 : 23 en 24; Joh. 14 : 1-3; 16 : 7; 1 7 : 24; Rom. 8 : 1 r ; 8 : 22 en 23; 8 : 31 en 32; 8 : 33 en 34; Ef. r : 20-23; Ef. 4 : 10; Hebr. 4 : 14 en 15: 1 Joh. 2 : 1; Openb. 5 : 1-7; 5 : 8-10; 7 : 9 en 10; vele plaatsen uit Openb. 21 en 22.
Op de Hemelvaartsdag wordt gepreekt over het heilsfeit zelf of over de betekenis, die het voor de christelijke kerk in het algemeen en voor de gelovige individueel heeft, b.v. Lukas 24 : 50-53; Hand. 1 : 9-11; 3 : 21; Psalm 24 : 7-10; 47 : 6-8; 68 : 19; Hebr. 6: 19 en 20; 9 : 24; Openb. 3 : 11; 22 : 20.

G. Pinksteren.

Op de Pinksterdag werd de Heilige Geest door Christus van de Vader gezonden. De gemeente verkrijgt nu een eigen levensprincipe, zij treedt zelfstandig en vrij op, en heeft de nationale beperkingen afgelegd. Van volkskerk is zij wereldkerk geworden. Zij heeft in beginsel te niet gedaan hetgeen eens kinds was en treedt, Gal. 4, als een volwassen zoon

[264] Menigerlei Genade. Twaalfde Jaargang. No. 49.

op.[265]
De morgengodsdienstoefening is weder aan het heilsfeit gewijd, beschreven in Hand. 2 : 1-4. Het verhaal van Lucas volgende predikt men over De uitstorting van de Heilige Geest 2). met de delen
1. De voorbeschikte Pinkstertijd;
2. De gepaste Pinksterstemming;
3. De zinnebeeldige Pinkstertekenen;
4. De rijke Pinkstergenade,
óf over *De uitstorting van de Heilige Geest,* met de elementaire verdeling:[266]
1. het feit van de uitstorting van de Heilige Geest;
2. de betekenis van de uitstorting van de Heilige Geest.

Ook is de uitstorting van de Heilige Geest te beschouwen onder het gezichtspunt van Het feest van de vervulling, met de verdeling:
1. de dag, die vervuld werd;
2. het huis, dat vervuld werd;
3. de mensen, die vervuld werden.
Teksten als Hand. 2 : 17-21 en Hand. 2 : 33 bieden eveneens geschikte stof voor de morgenpreek.

Voor de twee volgende beurten is ruime keus:
1°. stoffen uit de heilsgeschiedenis, die volgt op het Pinksterwonder, b.v. Hand. 2 : 5-11; 2 : 12 en 13; 2 : 37-39; 2:41; 2 : 42; Hand. 3 : 1-10; 4 : 1-4; 4 : 24-31; 4 : 32-37; 10 : 44-48.
2°. teksten uit het Oude Testament, die op de persoon en de werkingen van de Heilige Geest betrekking hebben, b.v. Gen. 1 : 2b; Num. 11 : 26-29; Psalm 51 : 13 en 14; 143 : 10; Jesaja 11 : 2; 32 : 15; 40 : 12-14; 42 : 1; 44 : 2-5; 59 : 19; 61 : I-3; 63 : 7-14; Ezech. 37 : 12-14; Joël 2 : 28-32; Zach. 4 : 6 en 7; 12 : 10.
3 ° teksten uit het Nieuwe Testament, die de persoon en het werk van de Heilige Geest beschrijven, b.v. Matth. 12 : 31 en 32; Joh. 3 : 5 en 6; 7 : 37-39; 14 : 16 en 17; 16 : i2-14; Hand. 19 : 1-7; vele plaatsen in Rom. 8; 1 Kor. 2 : 12 en 13; 2 : 14 en 15; 12 : 3; 12 : 4-6; 12 : 11; Gal. 5 : 22; Ef. 3 : 16; 4 : 30; 1 Thess. 5 19; 2 Petrus 1 : 20 en 21; 1 Joh. 5 : 6; Openb. 2 : 2 a; 5: 6.
4°. teksten die betrekking hebben op de toebrenging van de volken tot de gemeente Gods,[267] b.v. Gen. 22 : 17 en 18; Psalm 22 : 28 en 29; 67; 68 : 31 en 32; 72 : 9-11; 87; 96; Jesaja 1.1 : io; 18 : 7; 19 : 18-25; 25 : 6-8; 42 : 1 4; 45 : 22; Jerem. 3 : 17; Amos 9 : 11 en 12; Zef. 3 : 9 en 10; Haggaï 2 : 7 en 8; Zach. 2 : 10 en 11; 8 : 20-23; 14 : 16; Matth. 24 : 14; 28 : 19; Lukas 24 : 47; Joh. 8 : 12; 12 : 20-24; Hand. 2 : 8-11; 8 : 26-39; 9 : 15 en 16; 10 : 44-48; 13 : 1-3; de zendingsreizen van Paulus; de brieven van Paulus, passim; Openb. 7 : 9 en 10; 21 : 13.

---

[265] Cf. A. Kuyper. Dagen van Goede boodschap III2. Kampen. 1923.; P. Biesterveld en B. Wielenga. Van Golgotha naar Jerusalem. Kampen. 1910 ; G. Wielenga. Paulus in zijn leven en werken. Kampen. 1917.
[266] Van Dr. J. G. Geelkerken in Men. Gen. Tiende Jaarg. No. 4. Van D. Hoek in Menigerlei Genade. Elfde Jaarg. No. 3.
[267] Cf. Art. van H. Bavinck in H. Beets. Triumfen van het kruis. Kampen. 1915; G. Warneck. Ev. Missionslebre. Gotha 1897. I. pag. 133 seq.; R. H. Woltjer. Het Woord Gods en het woord der mensen. Utrecht. 1913.

HET TWEEDE SEMESTER

In het tweede semester van het kerkelijk jaar is de dienaar van het Woord geheel vrij in de keuze van de tekst. Hij is nu in de gelegenheid zijn individuele charismata ten volle te ontplooien en preken te houden, die in b i j z o n d e r e mate het stempel van de actualiteit dragen. Terwille van de gemeente mag deze vrijheid niet worden tot willekeur. De dienaar van het Woord is gelijk aan een wijs huisvader die met overleg de spijzen uitkiest, welke voor zijn gezin het meest geschikt zijn. Zo kiest de dienaar van het Woord met zorg die teksten en in die volgorde, welke het meest bevorderlijk zijn aan de bloei van de gemeente. In de tekstkeuze moet systeem zijn. Er moet een draad door lopen. Wie te hooi en te gras zijn teksten neemt en naar invallen te werk gaat, kan onder de zegen des Heeren nog wel enig nut stichten, maar beantwoordt niet aan de eis, dien een goede bediening van het Woord stelt.[268]

De volgende punten zijn van de overweging waard:

1 °. In de eerste weken na Pinksteren kunnen gekozen worden perikopen uit de Handelingen van de apostelen of teksten die het werk van de Heilige Geest beschrijven. De laatste zijn van bijzonder belang en het is nodig op deze stoffen de aandacht te vestigen, omdat sommige dienaren van het Woord veel vaker teksten nemen over het werk dat Christus voor ons heeft gedaan dan over hetgeen de Heilige Geest in ons tot stand brengt. Het werk van de Heilige Geest komt in tekstkeuze en prediking wel eens op de achtergrond. Toegegeven wordt, dat deze teksten in de regel niet tot de gemakkelijkste behoren en het inspanning vraagt bij verklaring en toepassing in de diepte van het zieleleven in te dringen, de draden van het weefsel van de Heilige Geest in onze harten nauwkeurig te onderscheiden en de genadewerkingen zó te tekenen, dat leden van de gemeente het beeld van hun geestelijk leven duidelijk herkennen. Evenwel: nil sine labore. Wie zich in deze heilige kunst oefent, krijgt steeds groter vaardigheid.

2°. Het is niet ongeschikt in de zomermaanden Juli en Augustus, wanneer door de invloed van de warmte vele eenvoudigen het specifiek didactische niet zo gemakkelijk assimileren, met de tekstkeuze in de sfeer van het concrete te blijven en historische stoffen te nemen, b.v. een gedeelte van de heilige geschiedenis of een serie teksten die zich om een belangrijke persoonlijkheid in de geschiedenis van de Godsopenbaring groeperen. De vruchten van de bestudering van de historia revelationis komen dan de prediker te stade. Uitzicht op de levenshoogten en inzicht in de levensdiepten van de Bijbelheiligen werkt sterkend op het geloofsleven van Gods kinderen. Voorbeelden: Abraham 2), Mozes 3), David 4), Elia 5), Elisa 6), Jeremia 7), Petrus 8), Paulus 9) .

2) Cf. J. Ridderbos. Hoofdartikelen in de Bazuin. Jaargang 1925. 3) Cf. J. Douma. Mozes de man Gods. Kampen. 4) Cf. F. B. Meyer. David. London. s.a.; 5) Cf. J. J. Knap Czn. Ongewone Krachten. Kampen. 1924. F. W. Krummacher. Elia. Leiden. 1902. 6) Cf. F. W. Krummacher. Elisa de profeet. Utrecht. s.a. 7) Cf. J. Douma. Jeremia de profeet. Kampen. 1921. 8) Cf. J. Dekker. Simon Petrus. Kampen. 1899. 9) Cf. G. Wielenga. Paulus in zijn leven en werken. Kampen. 1917.

[268] Cf. A. Kuyper. Onze Eredienst. pag. 301.

3°. Vruchtbaar is voor het tweede trimester een serie teksten te zoeken, die, in samenhang genomen, de rijkdom van een dogma in het licht stellen. De voorkeur verdienen dogmata, die in de Catechismus slechts even ter sprake komen, b.v. Gods wezen en eigenschappen (er zijn vele teksten die de deugden Gods op een heerlijke wijze beschrijven, zodat hun homiletische interpretatie de kennis vermeerdert en bevorderlijk is aan de praktijk van de godzaligheid), de triniteit, de raad Gods, het verbond van de genade, roeping en wedergeboorte, de volharding van de heiligen, de kerk, de Heilige Schrift. Natuurlijk is hierbij de gouden regel van het m u 1 t u m, non m u 1 t a niet te vergeten.

4°. De dienaar van het Woord kan een serie teksten samenstellen, die een onderwerp uit het geestelijke leven behandelen en van onderscheiden kant belichten, b.v. het gebedsleven, de geestelijke oefening, de zekerheid des geloofs, voortgaande ellendekennis gepaard met innerlijke drang naar heiligmaking, de geestelijke meditatie, de gemeenschap met God, de krankheden van het geestelijke leven, enz. De historische boeken, de Psalmen en de Zendbrieven bieden hier een schat van teksten.

5°. Het is zeer profijtelijk voor de gemeente een gedeelte van de Heilige Schrift in vervolgstoffen te behandelen, hetzij een klein boek, hetzij enkele capita, die samen een afgerond geheel vormen. Capita uit de profetieën, het evangelie van Johannes, de Zendbrieven, de brieven aan de zeven gemeenten in Klein Azië (Openb. 2 en 3) lenen zich hiervoor zeer goed. Ook is de verklaring van enkele psalmen aan te raden. Het nut van de vervolgstoffen is boven reeds aangewezen.
Thans nog de opmerking, dat de prediker, vóór hij met de vervolgstoffen begint, het ganse stuk nauwkeurig exegetiseren en indelen moet, en dus van te voren weten, welke en hoeveel teksten aan de orde zullen komen. Zonder overzicht geen inzicht.
Wie zich bij de tekstkeuze door vaste beginselen laat leiden, behoedt zichzelf en de gemeente er voor zich binnen een cirkeltje van teksten te blijven bewegen, bearbeidt een stuk van de rijken bodem van de Schrift, dat voor velen braak ligt en heel het leven braak blijft liggen, veroudert niet, en kweekt onder Hoger zegen een geslacht, dat, gevoed met de gezonde leer, toenemen zal in kennis en godzaligheid.

GELEGENHEIDSTEKSTEN

A. De viering van het Heilig Avondmaal.

In de Gereformeerde kerken van Nederland wordt overeenkomstig Art. 63 van de kerkorde gewoonlijk vier à zesmaal per jaar het Heilig Avondmaal gevierd. In de morgengodsdienstoefening van de Zondag die aan de Avondmaalszondag voorafgaat, wordt de voorbereidingspredikatie gehouden; op de Avondmaalsdag wordt des morgens over een tekst gepreekt, die in betrekking staat tot de viering van het Avondmaal (in enkele kerken, waar zeer veel Avondmaalgangers zijn, wordt niet gepreekt, maar alleen het formulier gelezen, omdat anders de dienst te lang duurt wegens het groot getal „tafels") en 's namiddags over een tekst, die de gemeente een leidraad in de hand geeft bij de nabetrachting op het Avondmaal (in enkele kerken wordt des namiddags naar de Catechismus gepreekt, hetgeen als vaste regel niet aan te bevelen is, daar niet elke afdeling van de Catechismus geschikte stof biedt voor nabetrachting).

Het is gewenst, dat de drie teksten voor voorbereiding, bediening en nabetrachting in een zakelijk verband staan (b.v. Psalm 32: 5, Jesaja 43 : 25, Psalm 103 : 15), zodat heel de bediening van het Woord, die met Avondmaalsbediening verbonden is, een eenheid vormt en de gemeente door in te leven in deze gedachte-eenheid, gebouwd wordt in het geloof. Wanneer de prediker drie teksten kan vinden, die niet alleen in zakelijke samenhang staan, maar tegelijk in hetzelfde verband voorkomen (b.v. Psalm 116 : 3 en 4; vers 13; vers 17-19) is dit voortreffelijk,[269] maar hij wachte zich voor verwringing van een Schriftuurplaats door met behulp van allegorie of fantasie haar een betekenis te geven die ze blijkens het verband niet kan hebben. Wie voor voorbereiding, bediening en nabetrachting de teksten Hand. 27 : 34a; vers 35 en 36; vers 44b kiese), verknoeit de tekst, en bedient het Woord van God n i e t. [270]

Het is goed, wanneer de Avondmaalsteksten in betrekking staan tot de stoffen, die in die tijd van het jaar aan de orde zijn. Voor voorbereiding, bediening en nabetrachting tegen Pasen komen in aanmerking teksten over het lijden en sterven van de Zaligmaker b.v. Matth. 26 : 26-28; Joh. 19 : 30; Rom. 6 : 5-7; of: Rom. 5 : 6; vers 8; vers 9. Voor voorbereiding, bediening en nabetrachting omstreeks Pinksteren: Hand. 2 : 42; vers 46; vers 47a; en tegen Kerstfeest Lukas : 68-71; vers 72 en 73a; vers 73b-75.

1. Teksten voor de voorbereiding.

In de voorbereidingspreek[271] moet aangedrongen worden op zelfonderzoek naar de wijze, aangegeven in de Catechismus (Zondag 30) en het Avondmaalsformulier. De keuze en behandeling van de tekst wordt enigermate bepaald door het aspect, dat de gemeente in geestelijk opzicht vertoont. Het maakt verschil, of de jonge leden in de adolescentieperiode over het algemeen belijdenis des geloofs afleggen en daarna ongeveer voor de helft ten Avondmaal komen, dan wel of de geloofsbelijdenis eerst op rijperen leeftijd wordt afgelegd en haast niemand die belijdenis deed de Avondmaalsbediening verzuimt. Naar de geestelijke constellatie richt zich de tekstkeuze. De dienaar van het Woord stelt zich door middel van

---

[269] Cf. P. van der Hagen. Verborgenheyt der Godsaligheyt. Amsterdam. 1677.
[270] Het voorbeeld is historisch!
[271] Cf. Besluiten der Synodes van de 16e eeuw in Kerkel. Handboekje, ed. Kuyper en Biesterveld, pag. 82, 116. 166.

geregeld huisbezoek en het voeren van religieuze gesprekken op de hoogte van de geestelijken toestand zijner gemeenteleden, om, in verband met typerende verschijnselen, het Woord van God op de rechte wijze te bedienen. Hij richte de tekstkeuze zó in, dat het Avondmaal onder die gezichtspunten valt, welke voor de gemeente het meest profijtelijk zijn. Zulke gezichtspunten zijn:
1°. Of we Avondmaal zullen vieren of niet, hangt niet van ons believen af maar is een eis des Heeren, Die categorisch, tot Zijn jongeren zei: *Doet dat tot Mijn gedachtenis.*
2°. Krachtens de afgelegde geloofsbelijdenis is ieder mondig lid van de gemeente verplicht tot de Dis te komen.
3°. De genadeweldaden, die in het sacrament worden aangeboden, zijn zo heerlijk, dat de beschrijving van die weldaden in de prediking de zielen lokt om het heil te ontvangen.
4°. Het Avondmaal is ingesteld tot versterking van ons geloof; hen die nog niet verzekerd zijn van het kindschap, zwak zijn in het geloof, en toch de dienst des Heeren van harte liefhebben, roept de Heere juist tot Zijn Dis.
5°. Traditionele misverstanden en uitvluchten houden velen terug.
6°. Alleen zij, die zich beproefd hebben en tot oprechte belijdenis van zonden zijn gekomen, mogen toetreden tot het heilig sacrament.
7°. Men kan geen gemeenschap hebben met de tafel des Heeren en de tafel van de duivelen.
8°. Wie in onmin met zijn naaste leeft, kome eerst tot verzoening vóór hij nadert om van het heilige brood te eten.

Teksten voor de voorbereiding geschikt, zijn b.v.: Deut. 12 : 11; 18 : 13; 2 Kron. 30 : 6-9; Psalm 15; 16 : 5 en 6; 19 . 13-15; 22 : 27; 25 : 6 en 7; 25 : 15-18; 27 :4; 32:5; 38 : 19; 45: 3; 51 : 19; 63 : 2; 72 : 12-14; 84 : 6-8; 119 : 4 en 5; 119 : 176; 130 : 1-4; 133; 138 : 6; Spr. 9 : 4-6; 28 : 13; Jes. 1 : 18; 40 : 9; 49 : 14 en 15; 55 : 1-3; 57 : 15; 61 : 1-3; Jerem. 3 : 22; Klaagl. 3 : 39 en 40; Ezech. 36 : 31; Hosea 5 : 15 en 6 : 1; Micha 7 : 18-20; Zach. 3 : 1-5; een zaligspreking uit de Bergrede; Matth. 7 : 1-5; 7 : 7 en 8; 7 : 24-27; 22 : 1-14; Markus 8 : 35; Lukas 22 : 31 en 32; Joh. 6 : 35; 6 : 66-71; 14 : 27; 15 : 14; Rom. 2 : 28 en 29; 14 : 23b; 1 Kor. 10:21; 1 Kor. 11 : 23-26; 11: 27-29; Ef. 3 : 14-16; Hebr. 4 : 1 en 2; 7 : 26 en 27; 10 :19-25; 13 : 8; I Petrus 5 : 5b; 5 : 10; I Joh. 2 : 4 en 5; 1 Joh. 5 : 3; Openb. 19 : 7 en 8; 19 : 9; 21 : 7 en 8.

2. Teksten vóór de bediening van het Avondmaal.
De stof in de Avondmaalsdienst mag niet van dezelfde inhoud zijn als die van de voorbereidingspredicatie. Het is verkeerd nogmaals op zelfbeproeving aan te dringen, maatstaven tot toetsing van het geestelijke leven aan te leggen en tot verootmoediging op re wekken. Non bis in idem. In de Avondmaalsdienst worde een korte preek gehouden, die in verband staat met de betekenis van het sacrament. De heilgoederen die in het Avondmaal geschonken worden, zijn talloos vele. Uit verschillend gezichtspunt kan de heilige instelling des Heeren beschouwd worden, b.v.:
a. de grote liefde, die Christus heeft betoond, door zich voor ons, onwaardigen, over te geven in de dood: Jes. 53 : 4; vers 5; vers 6; Matth. 26 : 19; Rom. 5 : 6; vers 8.
b. het geestelijke voedsel dat het Avondmaal aan hongerige zielen reikt: Joh. 6: 32, 33; vers 35; vers 51; vers 53-55.

c. de persoonlijke verzekering van de vergeving van de zonden: Matth. 26 : 27, 28; Joh. 1 : 29b.
d. de versterking van het geloof: Ps. 23 : 1; 68 : 10; 51 : 20; Jes. 40 : 29; Joh. 6 : 57; 2 Kor. 1 : 20; vers 21.
e. de gemeenschap met Christus: Ps. 73 : 28a; Joh. 6 : 56; Rom. 6 : 3 ; 1 Kor. 10 : 16; Hebr. 12 : 24a.
f. het Avondmaal is een krachtbron voor de heiligmaking: Ps. 23 : 3; 1 Kor. 5 : 7; vers 8; 1 Thess. 5 : 24.
g. de verzekering, dat alle beloften van Gods verbond ons zullen geschonken worden: Ps. 23 : 5; Ps. 34 :9; Jes. 55 : 3; Joh. Zo : l0b; vers 28; Rom. 8 : 32; Hebr. 12 : 24b; 1 Joh. 4 : 8b.
h. de eenheid van Christus' kerk en de geestelijke gemeenschap met al de broeders en zusters: Ps. 133; Lukas 22 : 15 en 16; Joh. 17 : 20 en 21; Hand. 2 : 46; 1 Kor. 10 : 17; 12 : 12; vers 13.
i. het opnieuw belijden van Christus door de gelovigen: Matth. 10 : 32; Openb. 2: 10b; 3 : 8.
j. het sacrament is een voorbereiding voor het Avondmaal van de bruiloft des Lams: Ps. 23 :4; Ps. 73 : 24; Hebr. 12 : 23; Openb. 19 : 10.

3. Teksten voor de nabetrachting.

Evenmin als de voorbereiding, mag de nabetrachting steeds in dezelfde toonaard gezet worden. De tekstkeuze, die in verband staat met die van voorbereiding en bediening, levere het bewijs, dat de dienaar van het Woord voor de nodige afwisseling zorg draagt. Zulke teksten worden gekozen, waardoor de gemeente wordt opgewekt God te verheerlijken en Hem te danken voor de zegeningen die Hij in het Avondmaal aan Zijn gemeente schonk, of waarin het beweldadigd volk aangespoord wordt de weg van de zonde te verlaten, de oude mens met zijn begeerlijkheden te kruisigen, aan verleiding, die in veelvoudige vorm tot ons komt, weerstand te bieden, zich niet aan de zonde van ondankbaarheid en vergeetachtigheid schuldig te maken, maar in getrouwheid de strijd van de heiligmaking en levensvernieuwing te strijden, de nieuwen mens aan te doen en in heel de levensopenbaring te tonen, dat zij die met Christus zijn opgestaan van de zonde niet meer kunnen leven.

Vooral bij de nabetrachting is het nodig te laten uitkomen, dat de gemeente des N. Verbonds niet op wettisch standpunt staat; hier geldt niet meer: doe dat, en gij zult leven; de prikkel tot dankbaarheid ligt in de genoten verlossing; de heiligmaking is niet een stuk van de zaligheid dat we zelf moeten uitwerken, terwijl de rechtvaardigmaking een daad Gods zou zijn, maar in Christus Jezus hebben we alles, wat tot onze zaligheid van node is, ook de heiligmaking. Hij heeft ons de Heilige Geest gegeven en de Geest van Christus bekwaamt tot heiliging des levens. En een heilig leven is een afhankelijk, een biddend leven. Naar de schone opmerking van de Catechismus is het gebed het voornaamste stuk van de dankbaarheid, welke God van ons vordert. In de nabetrachtingspreek worden de Avondmaalgangers soms voor de vraag gesteld, of zij uit ware begeerte en in oprechtheid of slechts uit kracht van gewoonte, misschien uit sleur, het sacrament hebben gebruikt, en komt de vermaning tot verootmoediging en boetedoening tot hen die, om welke reden dan ook, hun plaats aan de tafel open lieten en 's Heeren roepstem ongehoorzaam waren. Voor een onder de zegen Gods doelmatige nabetrachtingspreek is nodig een tekstverklaring en teksttoepassing, die ernstig rekening houdt met de religieuze psychologie.

Als voorbeelden voor nabetrachtingsteksten zijn te noemen:
Gen. 5 : 24; 9 : 20-27; 17 : 1 en 2; Ps. 51 : 21; 68 : 36; 106 : 12 en 13; 116 : 12-14; 117; 119 : 4 en 5; Spr.16 : 7; 19 : 23; Jes. 43 : 21; 55 : I2 en 13; 61 : 10; Jer. 31 : 31-34; Hosea 14 : 9; Zach. 14 : 20 en 21; Matth. 7 : 21; 16 : 24 en 25; Markus 5 : 18-20; 9 : 49 en 50; Lukas 17 : 11-19; 22 : 31 en 32; Joh. 10: 27 en 28; 12 : 25 en 26; 13 : 14-17; 14 : 12; vers 15; 15 : 5; vers 8; 17 : 11; Rom. 5 : 11; 6 : 4; vers 17 en 18; vers 22; 7 : 21-23; 8 : 35-37; 12 : 1 en 2; vers 11; vers 12; 15 : 2 en 3; I Kor. 6 : 20; 10 : 1-6; 2 Kor. 7 : 1; Gal. 2 : 20; 5 : 25; 6 : 14 en 15; Ef. 4 : 1-3; 5 : 1 en 2; Fil. 3 : 12-14: Col. 3 : 9 en 10; 1 Thess. 4 : 3a; Hebr. 12 : 14; 13 : 1-6; vs. 15; Jac. 2 : 25; 1 Petrus 4 : 1 en 2; 2 Petrus 1: 10 en 11; 1 Joh. 2 : 28; 5 : 21; 3 Joh. : 11 : Openb. 22 : 14.

B. Bevestiging in het ambt, intrede en afscheid.

Bij bevestiging, intrede en afscheid van de dienaar van het Woord en bij bevestiging van ouderlingen en diakenen staat de tekst in de regel in verband met de plechtigheid. Hoewel in dergelijke gevallen bij de tekstkeuze het persoonlijke element niet in die mate op de achtergrond staat als gewoonlijk het geval is, hoede de prediker zich er voor een tekst uit Gods heilig Woord als motto te gebruiken. De prediking bij bevestiging en intrede van de dienaar van het Woord behoort in vollen zin te zijn b e d i e n i n g d e s W o o r d s. Niemand predike zichzelf; het verhaal van al de zegen in een vorige gemeente genoten, van de vele tranen bij 't afscheid, enz. blijve achterwege. Men make geen jacht op „vreemde" teksten; dit leidt tot exegetische knoeierij. Bij intrede past b.v. niet Richt. 9 : 12, en de prediker die in zijn gemeente niet genoeg waardering meent ontvangen te hebben, kieze voor het afscheid niet Ps. 9 : 10.

De bevestiging van een dienaar van het Woord, ouderlingen of diakenen biedt een schone gelegenheid om schriftuurlijk licht te laten vallen op de instelling van het ambt, en de bedoeling, die de Heere met de ambtelijke bediening heeft.[272]

Ook zijn teksten op hun plaats die betrekking hebben op de ere, de waardigheid en de voorrechten van het ambt, de verplichtingen die de Koning van de kerk de ambtsdragers oplegt, de rijke beloften die Hij zijn knechten schenkt, de onderworpenheid en gehoorzaamheid die God van de leden vraagt.

Niet minder passend is een tekst die inzicht geeft in de rijkdom van het Evangelie, dat de dienaar mag verkondigen. Voorbeelden: Jes. 52 : 7; Ezech. 33 : 7-9; Matth. 13 : 1-9, 19-23; 13 : 52; Joh. 3 : 29; vs. 30 en 31; 21 : 15-17; Hand. 20 : 28; Rom. 12 : 6-8; 1 Kor. 3 : 9; Ef. 4 : 11; Hebr. 13 : 17; 1 Petrus 5 : 1-4; tal van teksten in de Pastorale Brieven.

Bij de intrede wordt een tekst gekozen die de hoofdinhoud van de prediking bevat, b. v. Jes. 40 : 9; Rom. 1 : 17; 1 Kor. 2 : 1 en 2; 2 : 9; 2 Kor. 5 : 18; of die op de rijkdom, de heerlijkheid en de onvergankelijkheid van het Woord en op de armoede, onbekwaamheid en zwakheid van de dienaar wijst, b.v. Jes. 40 : 6-8; 2 Kor. 4 : 7; 1 Petrus 1 : 24 en 25; of die een bede tot God behelst om hulp bij de arbeid en zegen op het werk, b.v. Ps. 121 : 1 en 2; 124 : 8; Ef. 3 : 14-16; of die een verzoek inhoudt tot de gemeente om voortdurend voor de dienaar te bidden, b.v. Ef. 6 : 19 en 20; Hebr. 13 : 18.

Voor het afscheid past niet een tekst die ten doel heeft de gemeente een kastijding toe te dienen of de zonden van enkelen te kwalificeren, maar een die een zegenbede voor de

[272] Cf. J. van Andel. Vademecum. Past. pag. 9.

gemeente inhoudt b.v. Num. 6 : 24-26: Hebr. 13 : 20 en 21; 1 Petrus 5: 10 en 11; óf een vermaning om standvastig te blijven b.v. 1 Kor. 15 : 58; gebouwd te worden in het geloof, b.v. Judas 20 en 21; om in enigheid des Geestes te leven b.v. Ef. 4 : 1-3; Fil. 4 : 6 en 7; of een dankzegging voor de genoten zegen en een erkenning van de genade die de Heere in de bediening heeft willen schenken, b.v. een gedeelte uit de afscheidsrede van Paulus te Efeze, Hand. 20 : 18 seq; 2 Kor. 11 : 21. I Tim. 1 : 12.

C. De Huwelijksbevestiging.

Wanneer de huwelijksbevestiging 's zondags plaats heeft in de gewone eredienst, gaat de tekstkeuze in de regel buiten de kerkelijke plechtigheid om. Wordt evenwel op eender weekdagen een afzonderlijke dienst gehouden voor de bevestiging van een huwelijk, dan kiest de dienaar van het Woord een z.g. huwelijkstekst. Hij preekt over de inzetting van het huwelijk; de heiligheid en heerlijkheid van het huwelijk; de beloften Gods voor huwelijken, in de Heere gesloten; de wederzijdse plichten van man en vrouw; de waarde van het huwelijk voor het geestelijke leven; de noodzakelijkheid om de Heere als gids te hebben, enz.[273]

Teksten zijn b.v. Gen. 21 : 21-23; Ex. 33 : 14 en 15; Deut. 31 : 8; Jozua 24 : 15c; Psalm 37 : 5; 121 : 8; 125; Spr. 3 : 6; 19 : 14; Pred. 4 : 9-12; Joh. 2 : 1-1 1 ; Rom. 12 : 12; I Kor. 10 : 11; Ef. 5 : 22-25; 5 : 33; 1 Thess. 5 : 16-18.

D. Oud en Nieuwjaar.

In de vorige eeuw is het in ons land gewoonte geworden op de Oudejaarsavond in de kerk saam te komen, om voor Gods aangezicht gemeenschappelijk het jaar te sluiten. De prediking. die liefst het karakter van een tijdpreek moet dragen en in hoge mate actueel zijn, kan verschillende richtingen uitgaan.[274]

De onderwerpen zijn veelsoortig: dankzegging aan God voor de weldaden aan de kerk, het vaderland, de plaatselijke gemeente geschonken; erkenning van de trouw Gods, die nooit handelt naar onze zonden en wiens genade groot over ons is, ook al kastijdt Hij ons met de roede; een bede om vergiffenis van de schuld en betoon van boetvaardigheid en verootmoediging; de vergankelijkheid aller dingen en de kortstondigheid van het menselijke leven; elk jaar, dat voorbijvliegt, brengt ons dichter bij de dood en bij het gericht; indien wij de Rechter zullen ontmoeten, zal onze plaats zijn aan Zijn rechterhand of aan Zijn linkerhand?

Voorbeelden van teksten: Deut. 8 : 2; 32 : 4; 11 en 12; Richt. 2 : 1-5; Job 9 : 15b; 13 : ga; 14 : 1-3; Psalm 39 : 5-7; 90 : 1 en 2; vers 10; vers 12; 94 : 19; 100 : 5; 102 : 26-28; 107 : 43; 115 : 17 en 18;. 139 : 23 en 24; Pred. 3 : 1-8; 12 : 1-8; Jes. 1 : 1 8 ; Jer. 3 : 22 ; 14:20 en 21 ; Daniël 9 : 8 en 9 ; Hosea 14 : 10; Mal. 3 : 6; Matth. 25 : 1-13; 31-33; 1 Kor. 7 : 29-31; 16 : 22; 1 Tim. 1: 17; Jac. 1: 17; 1 Petrus 4 : 7; vers 18; 1 Joh. 2 : 18; Openb. 3:11; 20 : 12.

De eerste Januari is de dag, waarop de gemeente vergadert om het nieuwe jaar met haar God te beginnen. De Heere, die verleden, heden en toekomst omspant, is ó Érchomeenosos, Openb. : 8; Hij komt ons uit de toekomst tegemoet, op Hem kan de gemeente haar zorgen

---

[273] Cf. H. Bavinck. Het Christelijk Huisgezin. Kampen. 1908; B. Wielenga. Ons Huwelijksformulier. Kampen 1909; J. van Andel. Vademecum. pag. 94.

[274] Cf. J. van Andel. Vadem. past. pag. 142 seq.; A. Kuyper. Dagen van goede boodschap IV2. Kampen 1922.

werpen, Hij is haar Gids, Hij draagt haar op zijn vleugelen. De tekstkeuze kan zijn óf in de richting van het geloofsvertrouwen óf van het gebed om Goddelijke bewaking en bewaring. Het nieuwe jaar (wij weten de dag van onze dood niet) kan ook ons sterfjaar zijn. Voor de onbekeerde is het nieuwe jaar in bijzondere zin *annus gratiae.*
Gods volk beschouwe het aardse leven als een voorbereiding voor het hemelse.
Voorbeelden van Nieuwjaarsteksten: Gen. 32 : 24 29; Ex. 13 : 21 en 22; 33 : 14 en 15; Num. 6 : 24-26: Deut. 31 : 6; 2 Kon. 20 : 1; Job 16 : 22; Psalm 1; 4 : 7; 43 - 45; 46 : 2-4; 48 : 15; 56 : 10b; 62 : 2; 84 : 13; 90 : 9b; 123 : 1 en 2; Spr. 27 : 1; 28 : 1; Pred. 12 : 13 en 14; Jes. 40 : 29-31; 41 : 13; 52 : 12b; 55 : 6 en 7; Matth. 10 : 29-31; Lukas 2 : 36-38; Rom. 8 : 28; 2 Kor. 13 : 13; Ef. 5 : 15-17; Fit. 4 : 6 en 7; vers 13; Hebr. 13 : 8; Openb. 1 : 4b en 5a; 5 : 1-7.
Het is uitnemend wanneer de stoffen voor Oudejaarsavond en Nieuwjaarsmorgen genomen zijn uit hetzelfde tekstverband. b.v. Ps. 103 : 13 en 16, en 103 : 17 en 18; Klaagl. 3 : 22-23, en 3 : 24; Lucas 13 : 1-5 en 13 : 6-9.

E. Bede en Dankstond voor het gewas.
In vele kerken wordt in het begin van Maart een dag of een uur afgezonderd om de zegen Gods af te smeken over het gewas des velds en al de arbeid in het natuurlijke leven. In het begin van November vergadert de gemeente om de Heere te danken voor hetgeen Hij heeft laten groeien en voor de zegen, dien Hij op natuurlijk gebied aan land en volk heeft geschonken.
Op de bededag [275]worden stoffen gekozen, die tot inhoud hebben, dat God, de Schepper van hemel en aarde, alle dingen door Zijn almachtige kracht onderhoudt, of dat God, de Vader aller dingen, de Vader van onze Heere Jezus Christus is, of de betekenis van Christus' kruis voor het natuurlijke leven, of de erkentenis dat wij door onze zonden de vloek over de natuur gebracht hebben, en alle brood dat we ontvangen genadebrood is, of de toezegging des Heeren dat Hij zijn volk het nodige schenken zal en het bevel van Jezus om dagelijks brood te bidden, of een voorbeeld van kinderen Gods uit de Heilige Schrift die met de noden van het natuurlijk leven in ootmoedig gebed tot de Heere zijn gevlucht, of de bede om dagelijks brood, de erkentenis dat we niet werken moeten om de spijze die vergaat, maar om de spijze die blijft tot in het eeuwige leven.
Voorbeelden: Gen. 8 : 22; Levit. 26 : 3-5; Deut. 11 : 13-15; 1 Kon. 17 : 10-15; 1 Kron. 4 : 9 en 10 ; Psalm 8 : 4-9; 20 : 1-6; 37 : 5; 65 : 10-14; 104 : 27-30; 127 : 1 en 2; 145 : 15 en 16; Spr. 28 : 19 en 20; 30 : 7-9; Dan. 1 : 8-19; Hosea 2 : 20-22; Mal. 3 : 10 en 11; Matth. 4 : 3 en 4; 6 : 26-34; 14 : 15-21; Lukas 12 : 29-31;. Joh. 6 : 27; 19 : 28; Hand. 4 : 34 en 35: 2 Kor. 8 : 1 3-15 ; 9 : 10 en 11; Pil. 4 : 11-13; Hebr. 13 : 5.
De stoffen voor de dankstond herinneren aan de weldaden des Heeren, aan de trouw Gods en Zijn verhoring van onze gebeden, aan de rijkdom des Christens die in Zijn Heiland a 1 1 e s heeft; aan de plicht van milddadigheid en barmhartigheid, aan de noodzakelijkheid dankbaar en ter ere Gods te leven en Hem te dienen van de eerstelingen van onze inkomsten, aan de eis geduldig te zijn in dagen van beproeving.
Voorbeelden van teksten: Gen. 3 : 17-19; 32 : 10; 33 : 8-11; Deut. 8 :l0 en 11 ; Ruth 1 : 19-2 1 ; 2 Sam. 7 18; Job 1 : 21b; Psalm 37 : 16 en 17; 116 : 17-19; 147 : 7-11; Spr. 15 : 16 en 17; Jes. 1 : 2 en 3; Hab. 3 : 17 en 18; Matth. 16 : 26; 26 : 6-13; Lukas 12 : 16-21; 17 : 11-19; Joh.

[275] Cf. J. van Andel. Vademecum Pastorale. pag. 135 seq.

6: 11-14; Ef. 5 : 18-21; 1 Tim. 6: 6-10; Jac. 5: 7 en 8.

F. Tijdpreken.

Soms acht de prediker zich verplicht een tekst te nemen, die verband houdt met bijzondere tijdsomstandigheden als: plotselinge sterfgevallen (b.v. Ps. 89 : 49; Matth. 25 : 13), grote droogte en misgewas (b.v. Jer. 14 : 1-9; 20-22; Joël 1 : 14 20; Openb. 6 : 57), epidemieën (Openb. 6 : 8), oorlog (Openb. 6 : 3 en 4), nederlaag (Ps. 60 : 35), zware rampen (Gen. 42 : 36; Job. 39 : 34-38; Lukas 21 : 19; 22 : 31, 32; Hebr. 4 : 15; Openb. 2 : 10) , nationale uitreddingen (Ps. 76; 77 : 17 en 21; 114; 126 : 3). Wie geregeld de Schriften onderzoekt, vindt een rijkdom van teksten, die voor bijzondere gelegenheden passen.

17. DE VERKLARING.

A. Hyperius. De Sacrae Scripturae lectione et meditatione quotidiana Christianis omnibus necessaria. Marburg, 1561: G. Voetius. Pol. Eccl. I pag. 614 seq.; J. Hoornbeek. De ratione concionandi. Utrecht. 1672, sectio II; D. Knibbe. Manuductio in oratoriam sacram. Ed. sexta. cap. VII: Th. Christlieb. Homiletik. pag. 147 seq.; F. L. Steinmeyer. Homiletik. pag. 86 seq.; J. C. Sikkel. De Heilige Schrift en haar verklaring. Amsterdam. 1906: F. W. Grosheide. N.T. Exegese. Amsterdam. 1912 ; A. van Veldhuizen. Praktische Bijbelverklaring. Pro Ministerio I. Groningen. 1919 ; M. Reu. Homiletics. § 13.

In overeenstemming met het wezen van de bediening van het Woord als explicatie en applicatie van het Woord van God, is de homiletische behandeling van de tekst te onderscheiden in de verklaring en de toepassing. Dit onderscheid van verklaring en toepassing is een zakelijk onderscheid. Of de preek in twee delen n.l. verklaring en toepassing is te splitsen, is een andere vraag.
De homiletische verklaring onderstelt de literarische exegese en heeft tot grondslag het resultaat van de arbeid, die de theoloog naar de regelen van de hermeneutiek aan zijn tekst heeft besteed.[276]
De verklaring is gebaseerd op de exegese van de grondtekst.[277] In buitengewone tijden moge de kerk tot het predikambt zulken toelaten, die de talen, waarin de Heilige Schrift geschreven is, niet kennen en wat de literarische exegese betreft geheel van „gegeven goed" leven, in normale omstandigheden moet de toepassing van Art. 8 van de kerkorde een uitzondering blijven, daar toch van een predikant geëist mag, dat hij de Heilige Schrift in de grondtekst lezen en naar het oorspronkelijke verklaren kan.
Het gaat bij de prediking om de bediening van het Woord van God. Zo zuiver mogelijk moet de dienaar het Woord zijns Gods vertolken. Daartoe is kennis van Hebreeuws en Grieks noodzakelijk. Iedere gedachte lijdt bij overzetting in een andere taal. De fijne nuanceringen gaan door vertaling dikwijls verloren. Ook wanneer de vertaling juist is, leert de homileet toch eerst het fijne aroma van zijn tekst kennen, wanneer hij dien leest in het oorspronkelijke. Omdat wij in de Heilige Schrift te doen hebben met het Woord van God, rust op de dienaar van dat Woord de plicht met alle hem ten dienste staande middelen de zin van de tekst op te sporen, zodat hij met volle overtuiging tot de gemeente kan zeggen: zo spreekt de Heere, onze God.
Nu bestaat van de Heilige Schrift geen absoluut zuivere tekst. De autografa zijn verloren gegaan en de bestaande handschriften geven afwijkende lezingen. De tekstkritiek stelt zich ten doel de oorspronkelijke tekst zo dicht mogelijk te benaderen. De prediker zal wijs doen met zich in de r e g e l bij de *receptus* aan te sluiten.

---

[276] De Praktische Auslegung des Alten und des Neuen Testaments von Friedrich Niebergall plaatst zich geheel vrij tegenover de betekenis die de auteurs der Heilige Schrift aan hunne woorden hebben gegeven, is geen u i t l e g g i n g van de tekst, en als zodanig in haar geheel voor de prediking onbruikbaar.
[277] Knibbe. In orat. sacr.e pag. 17: textum authenticum ante omnia inspiciat, voces ex ipsis fontibus et significatione communi ponderet et explicet, et phrasiologiam sacram cum vernacula conferat.

- Ten eerste, omdat, gelijk Kuyper terecht heeft opgemerkt, de traditie ons in dezen iets te zeggen heeft en de providentia specialissima steeds de Heilige Schrift als het genade-instrument van de kerk van Christus heeft vergezeld.[278]
- Ten tweede, omdat niet ieder predikant, ook al is hij een kundig theoloog, het tekstkritisch apparaat op zulk een wijze beheerst, dat hij met een grote mate van waarschijnlijkheid kan vaststellen, welke de juiste lezing is.
- Ten derde is het niet wijs, de gemeente, die over tekstkritiek niet oordelen kan, telkens te verontrusten door afwijkende lezingen en daarmede verband houdende gewijzigde vertalingen. Hier is het een kwestie van vertrouwen en gaat het om tere dingen. Nu is het enerzijds verkeerd er „dubbele boekhouding" op na te houden en op de studeerkamer een „anderen" bijbel te gebruiken dan op de kansel; het is te doen om de waarheid, om het zuivere Woord van God; en de waarheid moeten we aandurven, ook wanneer die onrust brengt. Maar anderzijds mag het vertrouwen, dat de gemeente in de overgeleverde tekst heeft, niet ondermijnd worden. Daarom is het met name aan jonge predikanten ten sterkste aan te raden, zich aan de *receptus* te houden. Indien de jonge prediker meent voldoende kennis te bezitten van de waarde van de tekstkritische getuigen om een zelfstandige beslissing te nemen, en een bepaalde lezing voor de juiste te verklaren, neme hij toch een van de *receptus* afwijkende Schriftuurplaats niet tot tekst, maar kieze een andere, en wel om deze redenen:
    - Ten eerste is het mogelijk dat bij nader onderzoek blijkt, dat voor de *receptus* toch meer te zeggen valt dan hem vroeger bleek. Het is goed een nieuwe lezing te laten overzomeren en overwinteren.
    - Ten tweede kan de jonge dienaar van het Woord niet eisen, dat de gemeente in dit opzicht hem reeds ten volle vertrouwt. Het is volstrekt niet dwaas van de eenvoudigen, dat ze zich tevredenstellen met de tekst van de Statenvertalers en de opvatting van de jonge predikant als een nieuwigheid brandmerken. Wanneer een predikant wat ouder is geworden en gelegenheid gehad heeft in de loop van de jaren wetenschappelijke opinies over bepaalde lezingen nader te toetsen, en hij dus niet over ijs van één nacht gaat, daarbij door zijn leer en leven het volle vertrouwen van de gemeente heeft gewonnen als een herder en leraar, die de Heilige Schrift zonder reserves aanvaardt als Gods Woord, kan hij zonder aarzeling, indien naar zijn oordeel zijn gevoelen proefhoudend is, de gemeente een enkele maal in kennis stellen met een andere lezing van de grondtekst, die vanzelf gewijzigde vertaling ten gevolge heeft. Dit zal de gemeente niet schokken; zij weet, dat het hem alleen te doen is om het zuivere Woord van God. In zulk een geval zal de dienaar van het Woord geen bezwaar bij de gemeente ontmoeten, wanneer hij zelfs bij een zo bekend woord als Lukas 2 : 14 de lezing van Nestle verkiest boven die van de *receptus* en haar voorhoudt dat in plaats van „en vrede op aarde, in de mensen een welbehagen" te lezen is: „en vrede op aarde in mensen des welbehagens", en naar deze lezing de tekst verklaart. De gemeente die haar predikant als de gezant van Christus erkent, neemt in vertrouwen aan wat hij van de tekst zegt;

[278] A. Kuyper. Enc. III pag. 73

> haar gevoel van zekerheid wordt versterkt, wanneer zij merkt, dat door de gewijzigde lezing de tekst in nog groter rijkdom dan voorheen voor haar zielsoog gaat schitteren.

Het is niet aanbevelenswaardig, zelfs niet voor de dienaar van het Woord, die in Hebreeuws en Grieks doorkneed is, een tekst te nemen die omnium consensu corrupt is, deze door conjecturen te herstellen en van een zodanige „herstelde" tekst een nieuwe vertaling met daarbij passende exegese te geven. Slechts zelden is een conjectuur zó evident, dat de mannen van het vak, welke de Heilige Schrift aanvaarden als het Woord van God, haar algemeen toejuichen. De prediker moet de zekerheid hebben dat hij het Woord van God bedient, en daar die zekerheid bij conjecturen in de meeste gevallen niet aanwezig is, kieze de dienaar van het Woord in het algemeen geen corrupte Schriftuurplaats tot tekst, maar neme een verwante plaats, die tekstkritisch geen of weinig moeilijkheden oplevert.
De dienaar van het Woord boude zich dus in de regel aan de *receptus.* En volge doorgaans de Statenvertaling. Bij het voorlezen van de preektekst is hij aan de Statenvertaling g e b o n d e n; reeds uit liturgisch oogpunt mag hij van de officiële vertaling niet afwijken. De Statenvertaling is mensenwerk en heeft dus gebreken. Toch is de vertaling over het algemeen goed en betrouwbaar; slechts op enige punten herziening beslist nodig. Daarbij draagt de Statenvertaling een gewijd karakter, ze heeft iets van de zalving van de Heilige Geest en spreekt in haar diep religieuze taal onmiddellijk tot het vroom gemoed. Geen enkele vertaling, door godgeleerden in de laatste jaren aangeboden, heeft in dit opzicht de Statenvertaling overtroffen, zelfs niet kunnen evenaren.
Voorts is de gemeente met de vertaling vertrouwd. Sommige gedeelten hebben voor vele Godvruchtigen bijzondere betekenis. Ze putten er troost en hoop uit en klemmen er zich aan vast in de branding van het leven. Wordt door de dienaar van het Woord bij de verklaring van de Heilige Schrift telkens een van de Statenvertaling afwijkende vertaling gegeven, dan zullen misschien sommigen hun vertrouwen wel niet in de Heilige Schrift, maar toch in de vertaling (en het Woord van God is voor de meesten slechts in de Statenvertaling toegankelijk) verliezen en de twijfel zal het hart bestormen. Ook is de mogelijkheid niet buitengesloten, dat andere leden van de gemeente de prediker gaan beschouwen als iemand, die zijn geleerdheid wil uitkramen en het altoos beter weten dan de Statenoverzetters; bij zulk een beschouwing wordt het vertrouwen verzwakt. Daarom is voorzichtigheid eis. In de meeste gevallen zal de prediker zich kunnen houden aan de Statenvertaling en bij de verklaring van de tekst de woorden naar de zin van de grondtekst verduidelijken. Wanneer een jong predikant of proponent van oordeel is, dat de vertaling van een Schriftuurplaats beslist onjuist is en hij in deze mening gesteund wordt door godgeleerden, die meer kennis van Hebreeuws en Grieks hebben dan hij zelf, zij hem aanbevolen een anderen tekst te nemen. Het laatste argument, aangevoerd bij het vraagstuk of een andere lezing gekozen mag worden, geldt ook hier.
Met nieuwe vertalingen zij men uiterst spaarzaam; de prediker bedenke, dat heel zijn arbeid moet dienen tot opbouw van de gemeente des Heeren. Het volle vertrouwen kan de gemeente in dit opzicht eerst geven aan hem, die zich dat vertrouwen waardig gemaakt heeft. Ook uit dit oogpunt is het aanbevelenswaardig vroeg de tekst te kiezen; het komt voor, dat een vers van de Schrift rijk van inhoud schijnt en bij nadere bestudering van de grondtekst

niet die waarheid bevat welke de prediker er eerst in gelezen heeft, hetgeen er soms toe leidt, dat de aanvankelijk gekozen tekst wordt losgelaten. De prediker, die door jarenlange ervaring in de Schriften thuis is en het vertrouwen van zijn gemeente heeft, kan een enkele maal wel een nieuwe vertaling geven en b.v. Psalm 16 : 1-3 of 65 : 2 uitleggen naar de betere vertaling, die Prof. Noordtzij geeft.[279] Over het algemeen is het raadzaam zich zo dicht mogelijk bij de veelszins uitnemende Statenvertaling aan te sluiten.

Met de literarische exegese moet de prediker het nauw nemen. Met behulp van lexica en commentaren stelt hij de betekenis van elk woord vast, na te hebben onderzocht welke de oorspronkelijke betekenis is en hoe de betekenis van het woord zich wijzigt door het verband, waarin het voorkomt. Na de vaststelling van de betekenis van de woorden komt hij tot de saamvatting van het geheel, om dan in klare woorden en heldere begrippen uit te drukken, wat de inhoud is van de tekst. Ten slotte gaat hij na, welke betekenis de tekst heeft in het verband.[280]
De dienaar van het Woord moet zo lang de tekst exegetisch bearbeiden, tot hij weet, wat de inhoud is. Komt hij voor zijn besef niet tot het juiste inzicht in de tekst, difficulteert hij tussen verschillende opvattingen, is de tekst hem te moeilijk, dan wachte hij, tot hij meer licht heeft ontvangen in de weg van geheiligde studie, rijpere ervaring en aanhoudend gebed. De dienaar van het Woord predike niet over een tekst, over welks exegese hij in twijfel verkeert. Al is hetgeen hij verkondigt in overeenstemming met de norma van de Heilige Schrift en met de belijdenis, de gemeente heeft er ook recht op te weten welke de objectieve inhoud is van het Woord van God, dat tot tekst gekozen is. De dienaar van het Woord, die over de exegese van zijn preektekst in dubio is, doet schade aan zijn ambtsbewustzijn. Hij moet kunnen zeggen: zó spreekt de Heere hier in zijn Woord. Vóór de prediker de kansel beklimt, moet hij voor Gods aangezicht hebben uitgemaakt, welke de juiste exegese is. Hoe zal hij anders van de gemeente het Woord openen? Het difficulteren in de bediening van het Woord over de exegese van een tekst is met het ambtelijk karakter van de dienst niet te rijmen.

Het werkt meestal verwarrend op de hoorders en bevordert de stichting niet, wanneer verschillende opvattingen over de tekst medegedeeld en onderzocht worden. Een enkele maal kan het nodig zijn, een onjuiste exegese, die bij velen ingang vond, op de kansel te weerleggen. In de controversprediking bij sommige afdelingen van de Catechismus, moeten teksten, waarop Rome of de voorstanders van de algemeen verzoening zich beroepen, verklaard en de valse uitleggingen bestreden worden. Maar als regel 'geldt, dat alleen de exegese, die de homileet na zorgvuldige overweging voorkomt de juiste te zijn, in de bediening van het Woord wordt voorgedragen. Argumenteren met uitspraken van Calvijn, Delitzsch en diverse commentatoren, is contrabande. Trouwens alle geleerd materiaal, woordafleidingen, argumenten voor of tegen een gevoelen. wetenschappelijke excursen, behoren tot de voorbereiding voor de preek, maar niet tot de preek zelf. De homiletische ver klaring is van al dien voorarbeid de vrucht. De gasten, die ge ten dis nodigt, brengt ge niet

[279] A. Noordtzij. Korte Verklaring der Heilige Schrift. Het boek der Psalmen I. Kampen. 1923.
[280] Cf. F. W. Grosheide. N.T. Exegese. Amsterdam. 1912. pag. 33 seq.

eerst in de keuken. Een preek is geen exegetische verhandeling. We moeten erkennen, dat onze voorgeslachten zich aan dit kwaad op een schrikkelijke wijze hebben schuldig gemaakt. In de zeventiende en achttiende eeuw zijn vele preken, met wetenschappelijk materiaal doorweven, totaal ongenietbaar geworden.[281]

Voetius heeft er in zijn dagen reeds tegen gewaarschuwd, en het feit dat de eigenschappen van een goede explicatio door hem in negatieven vorm gegoten zijn, zegt voor de beoordeling van veel preken in zijn tijd genoeg. De vrees is niet ongegrond, dat thans nog wel eens wordt vergeten, dat de kansel geen katheder is.
Het is van de moeite waard af te schrijven de eisen die Voetius in zijn Pol. Eccl. I pag. 614 en 615 aan de explicatie stelt, welke ook in onzen tijd niet alle actualiteit hebben verloren.

> In explicatione textus haec vitanda. r. ne sit nulla, aut tam perfunctoria, ut concionator intacto textu, aut praeterita potiori eius parte, quae accuratam explicationem requireret, conferat se ad solas digressiones de hac aut illa materia sive dogmatica sive practica, quae intendit proponere. De qualibus ioculare illud dici solet, quod foedus fecerint cum textu suo: si tu non tangis me, ego non tangam te. 2. Ne sit otiosa, haerens in singulis voculis, phrasibus, sententiis, per se vulgo satis perspicuis ac notis, easque allatis et collatis probationibus muniens. Qualibus explicationibus textus magis obscurari quam illustrari dicitur. 3. Ne sit nimis operosa: ut scilicet singulae phrases. et sententiae collatis ac recitatis quam plurimis scripturae testimoniis, non tam auditoribus explicentur, quam ipsi auditores iis ixplicentur, confundantur, obruantur. Quasi scilicet lexicon theologicum, aut Thesaurus Marlorati, aut concondantiae essent recitandae.... 4. Ne sit tam accurata. subtilis et plena, nec in perrimando et excutiendo textu originali, dubiisque circa eundem movendis atque expediendis ita occupata: ut Academica magis et erudita videatur dissertatio et disceptatio, quam simplex et perspicua explicatio ecclesiastica. 5. Ne incertae conjecturae. quibus ipsi concionatores non fidunt, quasque auditoribus persuadere nolint, textus explicationi intermisceantur. aut ad eam adducantur: quibus referendis et examinandis, non nisi tempus fallitur et auditores confunduntur: Famelicae animae siliquis, furfuribus, vento pasti nequeunt. 6. Ne variae interpretationes. sive antiquorum sive recentiorum referantur: nedum ut examinarentur et refutarentur. Sufficit genuinam interpretationem textualem in illis, quae explicationem requirent, breviter et perspicue ita proponi, ne excedant contenta in notis marginalibus Bibliorum: nisi forte ad hominem operosior controversi textus explicatio aut eiusdem a detorsionibus aliorum vindicatio hic et nunc requiratur. 7. Ne saltem explicatio textus omnem aut potiorem temporis concionalis partem occuPetrus

Nadat door literarische exegese de zin van de woorden op zichzelf en in onderlinge samenhang is vastgesteld en duidelijk is geworden wat de tekst in zijn geheel betekent, neemt de homiletische verklaring een aanvang.

(1) Deze bestaat allereerst in een benaderen van de tekst als een levend reale, een komen tot de tekst als een concrete werkelijkheid. De Heilige Schrift is niet abstract, maar door en door

[281] Cf. Sincerus. De Kanselontluistering in de Ned. Herv. Kerk tijdens de zeventiende en achttiende eeuw. Amsterdam. 1853: J. Hartog. Gesch. van de Predikkunde. Amsterdam. 1865. pag. 89 seq.; H. Bavinck. De welsprekendheid3. Kampen. 1909. pag. 36 seq.

concreet. Zij heeft niet de taal van een handboek voor logica, zij bevat geen wijsgerig systeem, haar taal is vloeiend, zich aansluitend bij de onmiddellijk gegeven werkelijkheid.
Dit benaderen van de Heilige Schrift als een concretum kost de theoloog enige inspanning, omdat hij als man van wetenschap geleerd heeft begripsmatig te denken. In de wetenschap, ook in de wetenschap van de heilige godgeleerdheid, en vooral in de dogmatiek, heerst het b e g r i p. Daarom loopt de prediker gevaar zijn dogmatische terminologie in de Heilige Schrift in te dragen en haar woorden als abstracta op te vatten. Nu zal de Gereformeerde homileet niets kwaads van de dogmatiek zeggen. want de Gereformeerden theoloog zit de liefde tot de dogmatiek in het bloed. Allerminst is bedoeld, dat de dienaar van het Woord zijn dogmatische kennis geheel terzijde zal stellen en tabula rasa de tekst benaderen. Dit is ten enenmale onmogelijk, daar niemand zich van zichzelf kan ontdoen. Hier komt nog bij, dat zonder het stevige, omlijnde begrip, zich geen goede preek laat opbouwen. Begrippenonderscheiding is onmisbaar in de bediening van het Woord. Qui bene distinguit, bene docet.
Al zal dus de kennis van de dogmatiek de prediker altijd beïnvloeden, hij vergete bij de homiletische benadering van de Schrift niet, dat de exegese aan de dogmatiek vooraf gaat. De exegese is de moeder, de dogmatiek de dochter. De door de exegese verstrekte gegevens worden door de dogmatiek begripsmatig verwerkt. De dogmatische termen, die voor een groot deel aan de Heilige Schrift worden ontleend, zijn in het dogma veralgemeend, maar de betekenis in de Heilige Schrift is speciaal. Het concretum van de tekst wordt tot een abstractum in de dogmatiek. Nu eist de homiletische verklaring, dat de prediker bij de voorbereiding voor de bediening van het Woord begint met de tekst als een concretum te zien, en dat hij niet aanstonds het begrippenschema van de dogmatiek in de tekst indraagt. Bij de homiletische behandeling van Rom. 5 : 1 geeft het dogma van de rechtvaardigmaking de dienaar van het Woord steun in zijn denken, maar het is met het zo-even gezegde in strijd het „gerechtvaardigd zijnde" te gaan „verklaren" naar het schema: de rechtvaardigmaking is de rechterlijke daad Gods, waardoor Hij de zondaar vrijspreekt van schuld en straf en hem een recht geeft op het eeuwige leven. Wordt ter „verklaring" van deze omschrijving nog weer een definitie gegeven van rechterlijke daad Gods, schuld, straf, vrijspreken, eeuwig leven, dan stuurt de homileet zijn schip met volle zeilen de wijde zee van de dogmatiek op, en het concrete van de tekst ontglipt hem ten enenmale. Had hij zich het „gerechtvaardigd zijnde" voorgesteld als de vrijspraak van een aangeklaagde voor de rechtbank en zich ingeleefd in de redenering van Paulus, Rom. 15, dan zou hij aan zulk een dogmatistische verklaring zijn ontkomen.
Het is dus nodig, dat de prediker met zijn geheiligde verbeeldingskracht de historische zowel als de didactische en poëtische gedeelten van de Schrift beschouwt als een levend concretum, de handelende personen ziet en hun woorden hoort.

(2) Ten tweede vraagt de homiletische verklaring een inleven in de tekst, een in-zijn in het levensmilieu van het gedeelte van Gods Woord, dat gekozen is, een zich verdiepen in de gedachten van de Schrift. De dienaar van het Woord is geen archivaris die een oud aktestuk, b.v. een charter, interpreteert, maar hij moet zich zó in de inhoud van de Heilige Schrift verplaatsen, dat hij er helemaal in is. Zoals Paulus zegt tot Timotheüs, 1 Tim. 4 : 15. Hij moet ademen in de geestelijke atmosfeer van de tekst. *Want het Woord van God is niet dood en*

krachteloos, maar levend en krachtig. De Heilige Schrift is openbaring Gods en in haar spreekt de Geest Gods. De prediker die in het Woord inleeft, ervaart de reacties van de levende realia in zijn binnenste. Het onderwijst hem, het slaat hem wonden, het sterkt zijn geest, het zuivert zijn leven, het prikkelt zijn wil.

(3) Heeft hij, vooral in de weg van oratio en meditatio, contact gekregen met het Woord, dan zet hij, ten derde, zijn denken in actie, om met het intellect de rijkdom van de tekst te bemachtigen en de schatten des heils te verwerken, die hem door de aanraking met en het inleven in het Woord worden ontsloten. Oratio brengt in de heilige sfeer, meditatio ontsluit de deuren van het heiligdom van het Woord van God. De tekst is een bron geworden, waaraan hij eigen ziel kan laven, en de een gedachte na de andere vloeit hem toe. Er is verschil in begaafdheid. De een heeft inniger contact dan de ander, aller opnemingsvermogen is niet even groot, de een ziet dieper in de Heilige Schrift dan de ander; welke variatie er echter ook moge zijn, een ieder, al behoort hij ook tot de minst begaafden onder de broederen, die met het Woord van God contact heeft, ontvangt uit deze fontein meer water, dan hij drinken kan. Er is stof in overvloed. De Schriftgedachten indenken, overdenken en er over nadenken, is eis van de homiletische verklaring.
Maar we zijn er nog niet. Door studie en reflectie moet d e speciale inhoud ontdekt worden, die het Woord van God, in de tekst vervat, biedt. Hoe specialer een onderwerp genomen wordt, des te rijker de stof. De logica leert, dat de inhoud en de omvang van een begrip omgekeerd evenredig zijn. Hoe algemener een begrip is naar de omvang, des te armer is het naar de inhoud. Hoe specialer een tekst genomen wordt, des te meer stof doet hij ons toevloeien, des te rijker wordt de verklaring, des te krachtiger en meer op de man af de toepassing.
Het speciale van de tekstinhoud wordt gevonden door een nauwkeurige studie van het verband. Wie de tekst ziet als een onderdeel van een groot geheel, krijgt oog voor het bijzondere en markante. Hij geniet van het eigen aroma, dat iedere tekst heeft. De strafaankondiging tot Hiskia (Jesaja 39 : 5- 7) , waarin voorzegd wordt, dat van zijn zonen, die uit hem zullen voortkomen, die hij gewinnen zal, hovelingen zullen zijn in Babels paleis, wordt in haar speciale betekenis eerst begrepen door hem, die er op let, dat Hiskia nog geen zoon had. die na hem op de troon te Jeruzalem zou zitten. De donderwolk van Gods toorn is omzoomd door een lichtrand van genade.
Het is mogelijk over Hebr. 11 : 10 een zeer algemeen preek te houden, b.v. met het thema: *Des Christens hoop op de hemelstad.* Wie de tekst speciaal opvat, krijgt rijker stof; hij raakt in verrukking over het ontzaglijk grote geloof van Abraham, die in tenten wonende, de stad verwachtte, door God zelf gebouwd. Welk een geloofskracht in deze fase van de openbaringsgeschiedenis!
De toespraken van de Heere Jezus (of onderdelen er van) laten zich homiletisch eerst goed behandelen, wanneer er mee gerekend wordt, of ze gehouden werden tot de apostelen, tot de discipelen in het algemeen, tot de scharen of tot de Farizeeën.
Tot de speciale behandeling van de tekst hoort ook het opmerken en „verwerten" van de fijne trekjes, die zovele teksten, vooral van het Nieuwe Testament, kenmerken. Welk een forse toon klinkt soms door de tekst, omdat het verbum niet staat in het perfectum, maar in de aoristus! De volgorde van de woorden is van grote waarde. Zo staat in Rom. 8:16, dat de

Heilige Geest aan onze geest medegetuigt, dat wij z ij n, niet maar in schijn, maar in wezen, kinderen Gods. Ook de synoniemen doen dienst om het speciale te ontdekken. In Ef. 3 : 14 en 15 staat niet slechts, dat Paulus voor de Efeziërs bidt, maar hij buigt zijn knieën. Paulus was opgesloten in de gevangenis; ge ziet hem op de vochtige bodem van de spaarzaam verlichten kerker zijn knieën buigen. Welk een voorbidder! In hetzelfde vers ook die mooie woordspeling: hij bidt tot de 'Patér' uit Wien alle 'patria' in hemel en op aarde wordt genaamd.

Voor de kennis van het speciale is verder van belang de vergelijking van de tekst met naar de inhoud verwant plaatsen, om dan na te gaan, wat in onderscheiding van die, het kenmerkende van het te verkondigen Woord van God is. Vooral wanneer, zoals in de chokmaliteratuur, het verband niet veel licht verspreidt (hoewel bij nadere bestudering er dikwijls, b.v. in het Spreukenboek, meer verband is dan bij het eerste lezen schijnt), is door vergelijking met verwante of bijna parallelle plaatsen (die echter niet alle in de preek mogen gereleveerd worden) vast te stellen, welke bijzondere gedachte de Heilige Geest in de gekozen tekst tot uitdrukking brengt.
Het onderzoek naar het speciale van de tekst leidt tevens tot de hoofdgedachte, die in het *thema* wordt uitgedrukt. De nevengedachten, die straks aan het thema zullen gesubordineerd worden, komen aanvankelijk reeds tot formulering.
De homiletische verklaring bestaat niet alleen in een geestelijk inleven in de tekst en het vaststellen van het speciale, maar verder ook in het zoeken van de relatie, die de tekstinhoud heeft tot het geheel van de Godsopenbaring.[282]

De Heilige Schrift is een organisme, waarin ieder lid in verband staat met het geheel. Elke gedachte van de Schrift, hoe ver die ook van het centrum van de openbaring verwijderd ligt, heeft relatie met het middelpunt. Nu is Christus het middelpunt van de Schriften. Hoofdinhoud van de openbaring is de genaderaad Gods in Jezus Christus tot onze zaligheid. Het is de roeping van de dienaar van het Woord elk onderdeel van de Heilige Schrift te laten zien bij het licht van het geheel. In elke tekst moet door de bediening van het Woord voor het oog van de gemeente schitteren de heerlijkheid Gods in het aangezicht van Jezus Christus. Alleen in deze weg komt de bediening van het Woord tot haar doel en zal ze strekken tot onderwijzing, vermaning en vertroosting van de gemeente des Heeren. Zij moet zien en horen, wat God de Heere doet en spreekt. 't Is haar om kennis Gods te doen in Jezus Christus. En deze kennis geeft de Schrift, wanneer de prediker haar naar haar eigen aard en overeenkomstig haar doel verklaart. Daartoe dient de homileet na te gaan, in welke periode van de zich ontwikkelende openbaring, in welk historisch milieu van de revelatie de tekstgedachte een plaats heeft, en hoe deze gedachte zich in het vervolg van de openbaring heeft ontwikkeld. Behoort de tekst tot het deel van de openbaring, waarin het heil in Christus tot volle ontplooiing is gekomen, dan moet hij duidelijk maken in grote lijnen, door welke phasen heen de Heere de volheid van zijn raad heeft geopenbaard. de prediker

[282] „De exegese zal niet tevreden mogen zijn. eer zij de plaats heeft keren kennen. die een Schriftgedeelte heeft in het geheel.... Is het Nieuwe Testament een eenheid. dan heeft elk der deden een eigen bedoeling ten aanzien van de taak van het geheel. Beoogt het geheel her leven en werken van Christus te prediken aan de Gemeente Gods. dan doet elk gedeelte daaraan mee op een eigen wijze." F. W. Grosheide. De eenheid der Nieuwtestamentische Godsopenbaring. Kampen tgr8. pag. 33.

moet helder voor ogen staan, welke plaats de waarheid van de tekst heeft in het geheel van de geopenbaarde raad Gods.

Wie deze relatie met het geheel van de Godsopenbaring voorbij ziet, kan wel interessante dingen over de tekst meedelen en literarische exegese geven, maar schiet te kort bij de homiletische verklaring, grijpt de kern van de tekst niet en voedt de gemeente niet met de geestelijke spijze van het Woord van God, waaraan zij behoefte heeft. Men kan over de zegening van Jacob (Gen. 27) een exegetisch goed bewerkt stuk en een fijn psychologische ontleding van de karakters van Izak, Rebekka, Ezau en Jacob geven, die de hoorder van a-z boeit. Alleen maar, de bediening van het Woord is iets meer dan historiebeschrijving en psychologische analyse. Een mooi, door literair schoon bekorend opstel, is nog geen preek. De bediening van het Woord vraagt theologische belichting en Christocentrische visie. Zij beschouwt elke tekst als een onderdeel van de openbaring Gods aangaande Hemzelf. De taalkundige verklaring, de historische beschrijving, de psychologische analyse dienen de prediker om de gemeente te laten zien, dat God hier door de zonden van de mensen heen zijn raad uitvoert, dat de meerdere de mindere zal dienen, Gen. 25 23, Jacob de stamvader wordt van het heilig geslacht, waaruit de Christus zal voortkomen, en hij dit genadegeschenk alleen te danken heeft aan het welbehagen Gods, dat in deze fase van de Oud Testamentische openbaring de geestelijke en de natuurlijke zegeningen in de belofte dicht bij elkander liggen, enz.
Door zulk een beschouwing van de tekst grijpt de homileet de diep religieuze inhoud en vindt hij het antwoord op de vraag: *wat zegt God door deze historie tot de kerk van alle eeuwen?*
Met deze theologische beschouwing en Christocentrische visie is de homiletische verklaring nog niet ten einde. De homileet heeft, en hier vormt de verklaring een geleidelijken overgang tot de toepassing, nu verder te vragen, welke betekenis de openbaringsgedachte van de tekst heeft voor de tijd, waarin het Woord van God werd geschreven of waarin de geschiedenis plaats had, en welke de betekenis is voor heel de kerk, in het bijzonder voor de gemeente des Heeren van onze dagen. De openbaringsgedachten die in de tekst verborgen liggen, moeten aan het licht gebracht. Zo is uit de geschiedenis van de zegening van Jacob de gedachte af te leiden, dat er is een zeer bijzondere voorzienigheid Gods ten opzichte van de Zijnen. Hij zorgt er voor, ook door Zijn bestuur over de zonden van de mensen, dat zijn woord „komt". Hoe absoluut en soeverein is de genade Gods, die in alle handelingen van de mensen uitschittert (cf Rom. 9 : 6 seq.). De tekst Ef. 3 : 14 - 16 doet o.a. zien, dat de Drieënige God de krachtbron is voor onzen geestelijken wasdom, en is een schriftuurlijk bewijs voor de heerlijke opmerking in de Ned. Geloofsbelijdenis, dat wij van de drie Personen in het Goddelijke Wezen niet alleen kennis hebben uit de getuigenissen van de Heilige Schrift, maar ook uit hun werkingen, en voornamelijk uit degene die wij in ons gevoelen (Art. IX).

De Nederlandse Gereformeerde homileten van de zeventiende eeuw hebben er nadruk op gelegd, dat leerstellingen, die in de tekst in nuce verborgen zijn of door wettige consequentie uit de tekst kunnen afgeleid, in de preek behoren opgenomen te worden.[283] Hoornbeek[284] verdeelt de tractatio textus zelfs in drieën:

[283] Cf. Voetlus l.c pag. 615.
[284] Hoornbeek. I.c. pag. 238.

1 explicatio,
2 documenta,
3 usus.
Hij noemt de doctrina een documentum, hetwelk hij omschrijft als doctrina, vel observatio doctrinae, axioma nempe theologicum, quod in textu observatum doceri, ex quo producitur, atque porro pro concione tractatur. Hij schuift tussen de explicatie en de applicatie (leer van de usus) de documenta als een zelfstandig deel in. Dit is niet zonder bezwaar. De doctrine zijn leringen van meer algemeen of bijzonder karakter, die uit de tekst afgeleid worden. Zij horen dus bij de homiletische explicatie thuis. Krijgen de doctrine een zelfstandige plaats, dan gaat de prediker het werk doen van de dogmaticus door de tekst op te vatten als een locus voor de dogmatiek en de preek het karakter te geven van een dogmatische verhandeling. De benaming documentum wijst daar reeds op. Er worden uit de tekst m o r e d o g m a t i c o algemeen axiomata afgeleid, en de prediker is hierdoor in gevaar het speciale uit het oog te verliezen. Wanneer bij de tractatio van de documenta nog weer onderscheiden wordt tussen explicatio, probatio et exemplificatio, is er alle aanleiding de tekst te verdogmatiseren.

Gelijk boven werd betoogd, moeten uit iedere tekst „leringen" worden afgeleid, maar die doctrine dragen in de bediening van het Woord een speciaal karakter. Zelfs de leringen, die uit de teksten vloeien, welke bij de Catechismusprediking worden aangewend tot staving van het in de Catechismus beleden dogma, mogen niet te algemeen opgevat worden. Maar vooral bij de verklaring van de tekst in de morgengodsdienstoefening moeten de leringen zo speciaal mogelijk genomen worden, en dient aangewezen, welke betekenis de speciale doctrine onder bepaalde omstandigheden voor de kerk Gods van vroeger en later eeuw hebben.
Wie in de homiletische verklaring zich van zijn studententijd af oefent, zal over gebrek aan stof niet te klagen hebben en zijn toevlucht niet behoeven te nemen tot „biblia pauperum", welke prullaria niet alleen in de Middeleeuwen verkrijgbaar waren maar ook thans aan de markt komen onder de titel Dictionary of Anecdote, of illustrations adepted to Christian preaching, e.d. Hij heeft geen verhaaltjes als vulsel nodig. Hij leert naar het voorbeeld van de mannen Gods en van onze Zaligmaker de Schriften uitleggen voor het volk, hij ontsluit de deuren van de schatkamers, laat de schatten des heils zien en deelt ze uit.
Toen Ezra, de schriftgeleerde, een deel van de torah aan de gemeente had voorgelezen, kwamen de Levieten, en de zin verklarende, zo maakten zij, dat men het verstond in het lezen. Zij gaven inzicht in het heiligdom van de Wet Gods, Neh. 8 : 9.
Voor de Emmaüsgangers legde de Heere Jezus uit, hetgeen in al de Schriften van Hem geschreven was. Hij opende de Schriften, die tot dusver voor hen gesloten waren, Lucas 24 : 27, 32. De apostel Paulus opende aan de Joden te Thessalonica de Schriften, en bewees uit het Oude Testament, dat de Christus lijden moest, Hand. 17 : 13. Wie de Schriften opent voor de gemeente, doet haar bewonderen de onuitputtelijke rijkdom van de goederen des heils.

Op de vraag, *of het nodig is iedere Schriftuurplaats tot in bijzonderheden te verklaren en de tekst uit te putten,* zij geantwoord, dat elke dienaar van het Woord ervaart, dat de grote Godsgedachten,

welke de tekst biedt, in zich onuitputtelijk en ondoorgrondelijk zijn. De grootheid van Gods heilgedachten gaat ons denken ver te boven. Wie in het binnenste heiligdom van de openbaring doordringt, komt te staan voor het mysterie. De raad Gods tot onze zaligheid in Jezus Christus is heilgeheim. Hier voegt bewondering en aanbidding. Daarom is alle openen van de Schrift betrekkelijk en vindt alle verklaren in het mysterie zijn grens.
Maar afgezien van het feit, dat de gedachten Gods in de Schrift geopenbaard, in zich verborgenheden zijn, is bij de homiletische verklaring niet voor iedere tekst tot eis te stellen, dat hij geheel zal worden uitgeput. De Schrift is zó rijk. dat bij een goed gekozen tekst van een, in objectieve zin genomen, uitputten wel geen sprake zal zijn, vooral bij die gedeelten, welke dicht liggen bij het centrum van de openbaring. Bij een kleine tekst is er meer gelegenheid op de begrippen in te gaan en door specialisering in nauwe aansluiting aan het tekstverband de rijkdom van stof te vermeerderen. Voor de prediker kan het, subjectief genomen, dan de schijn hebben, dat de tekst uitgeput raakt. Indien de tekst een omvang van vele verzen heeft, is het niet mogelijk hem uit te putten, zonder ten opzichte van de lengte van de preek ver buiten de schreef te gaan (wat niet doelmatig is), en zal de prediker die gedachten nemen, welke hij nodig heeft in verband met het doel, dat hij zich bij een bediening van het Woord stelt.
Stricto sensu heeft elke tekst slechts één hoofdgedachte (en dus één thema), maar de hoofdgedachte kan terwille van de overvloed van de stof van verschillende zijden belicht worden. Zo is b.v. de grote beslissing op de Karmel, i Kon. 18 : 20 seq, te beschouwen uit het gezichtspunt van de nederbuigende goedheid des Heeren voor zijn Israël, dat alles verzondigd heeft, en toch zo glansrijke openbaring ontvangt. Maar evenzeer uit de gezichtshoek van de noodzakelijkheid, om met beslistheid de Heere te dienen en niet te hinken op twee gedachten. Ook van deze zijde, welk een geloofsmoed Elia door Gods genade aan de dag legt. Ter wille van de eenheid van de preek zal één van de gezichtspunten moeten domineren. In het algemeen is niet te stellen, dat de tekst moet uitgeput worden. Blijft er veel stof over, dan worde later over hetzelfde Woord van God onder nieuwe belichting gepredikt.

Tenslotte zij bij de homiletische verklaring nog op een tweetal punten gewezen.

- Ten eerste moet de verklaring van de tekst in overeenstemming zijn met de Belijdenis van de kerk. De dienaar verklaart bij de aanvaarding van zijn ambt dat de Belijdenis conform het Woord van God is en hij niets zal leren in strijd met de belijdenisschriften van de kerken. Als man, als christen, heeft hij zich aan deze belofte te houden, de ouderlingen zijn verplicht toe te zien dat de dienaar van het Woord niets verkondigt in strijd met de Belijdenis, de gemeente heeft recht op trouw aan haar Belijdenis. Meent de dienaar van het Woord na nauwgezet onderzoek van de Heilige Schrift, dat een artikel van de Confessie niet overeenkomt met de Heilige Schrift, dan staat de weg open tot het indienen van een gravamen, waarover de kerken in meerdere vergadering beslissen. Opdat de kerk des Heeren niet aan private opvattingen van een individuele dienaar van het Woord worde overgeleverd, eist zij terecht, dat de dienaar van het Woord in zijn verklaring van de Heilige Schrift niets zal leren, in strijd met de Confessie.
- Ten tweede heeft de prediker zich te wachten voor aanwending van de allegorische interpretatie. De geschiedenis van de uitlegging van religieuze oorkonden heeft geleerd,

dat zij, die zich in de religieuze volksvoorstellingen niet meer konden vinden, tot de allegorische interpretatie hun toevlucht genomen hebben, om hun eigen, verlichte, religieuze denkbeelden te propageren en tegelijk hetzij opzettelijk, hetzij onopzettelijk, de schijn te geven, alsof hun denkbeelden in de positieve religie van de massa te vinden waren. De allegorische interpretatie van het volksgeloof is uit *on*geloof geboren. De Stoa heeft de allegorische methode toegepast op de Griekse volksreligie. Philo heeft ze, om zijn afwijking van het Oude Testament en het paganistisch karakter van zijn denken te maskeren, toegepast op de Schriften des Ouden Testaments. Origenes heeft door de pneumatische exegese de kloof tussen de man van de gnosis en de eenvoudige, die van de pistis leefde, trachten te overbruggen. De Gnostici hebben door het allegoriseren van Oud en Nieuw Testament het christendom met Oostersche religies tot een amalgama samengesmolten. De speculatieve filosofen van de 19e eeuw, Kant, Fichte, Hegel, Schelling en hun volgelingen pasten op de Heilige Schrift en de christelijke dogmatiek de allegorische interpretatie toe, om aldus een huwelijk te sluiten tussen de positieve religie van het christendom en filosofische speculaties. Ook de mystici van allerlei kleur hebben van dit middel een gretig gebruik gemaakt, om hun visies met Schriftgezag te dekken. Door deze les van de historie is de prediker gewaarschuwd. Wie het Woord bedienen wil, mag allerminst eigen gedachten in de Schriften indragen en door verspeculering of allegorisering van historische of leerstellige gedeelten van de Schrift aan zijn fantasie botvieren.

„De tekst is dikwerf maar de spijker, waaraan de armoedige plunje van eigen of des volks geliefkoosde meningen wordt opgehangen. Allegorie, vergeestelijking, mystieke betekenis, diepere zin, een waarheid achter de waarheid is dan de kunstbewerking. waardoor men met de Schrift eigen gedachten verzoent. Studie is hiervoor niet nodig. Alleen enige vernuftige behendigheid, een ongebreidelde fantasie, een behoorlijke mate van brutaliteit en een consciëntie, die het niet al te nauw neemt.
Succes behalen deze predikers wel, nog meer dan de Sophisten. Als men op de vraag: Waarom vatte Mozes de slang bij de staart en niet bij de kop, diepzinnig antwoorden durft: omdat de kop in 't paradijs vermorzeld was. Als men met mystische blik in de mannen van de Samaritaanse vrouw de vijf boeken van Mozes aanschouwt. Als men in het huwelijk van Izak en Rebecca de wijze afgeschaduwd ziet, waarop Christus zijn bruid, de gemeente, zich verwerft. Als men dit alles en nog veel meer als het Woord van God verkondigen durft, zal het aan succes niet ontbreken." H. Bavinck. De Welsprekendheid. pag. 34.

Ongetwijfeld heeft de Schrift een diepe zin en bevat vooral het Oude Testament grote gedachten, die niet aan de oppervlakte liggen. Er worden in de Schriften parallellen getrokken tussen de reis van de kinderen Israëls door de woestijn en van de christen uit het diensthuls van de zonde naar het Kanaän dat boven is. Heel de Oude Bedeling is typisch, en daarom mag de prediking over het Oude Testament niet Oud Testamentisch zijn. Voor de *analogieën,* die de Schrift zelf geeft (b.v. Gal. 4 : 22-31) sluite de prediker het oog niet.
De *typische* betekenis van sommige Schriftgedeelten behoort in de prediking tot haar recht te komen. Maar altijd moet de Schrift door de Schrift zelf verklaard worden, 2 Petrus 1 : 20. Niemand mag bij de typiek en het trekken van analogieën verder gaan, dan de Schrift zelf

aangeeft. Bij de nadere uitwerking van de aanwijzingen van de Schrift boude de prediker zich aan de analogia fidei. Steeds sta hij in de volle overtuiging, dat hij het Woord van God bedient. Alle speculatie en allegorisering blijve ver van de kansel.
De leer van de dubbelen of driedubbele zin is terecht veroordeeld. Sensus S. Scripturae unicus tantum est.[285]
Calvijn zegt: „Ik erken, dat de Schrift is een zeer rijke en onuitputtelijke fontein van alle wijsheid, maar ik ontken, dat haar vruchtbaarheid bestaat in de verschillende meningen, die iemand naar zijn welgevallen in haar leggen moge. Laten wij weten, dat de ware zin van de Schrift is de natuurlijke en duidelijke, en laat ons dien omhelzen en er bij blijven. Laten we niet alleen als twijfelachtig voorbijgaan, maar vrijmoedig als dodelijk verderf verwerpen die voorgewende verklaringen, die afleiden van de natuurlijken zin”.[286]

[285] Knibbe. l.c. pag. 15.
[286] Aangehaald bij P. Biesterveld. Calvijn als bedienaar van het Woord. pag. 94

18. DE TOEPASSING

D. Knibbe. Manuductio in orator. sacr. Leiden, 1697, pag. 96 seq.; F. A. Lampe. Institutionum homileticarum Breviarium. Groningen 1747, pag. 37 seq.; J. van Andel. Vademecum pastorale. Kampen. 1910. pag. 57, 66 seq.; A. Kuyper. Onze Eredienst. Kampen. 1911. pag. 329; W. S. Bruce. The psychology of Christian life and behaviour. Edinburgh. 1923; M. Reu. Homiletics. Chicago. 1922. pag. 361; Th. Christlieb. Homiletik. Basel. 1893. pag. 168 seq. T. Hoekstra. Geref. prediking. Baarn. 1920. pag. 40 seq. F. Niebergall. Prakt. theologie. I. pag. 285 seq. II 65 seq.

De Gereformeerde homileten van de zeventiende eeuw hebben in hun handboeken steeds weer herhaald, dat de bediening van het Woord bestaat in explicatio et applicatio van de tekst. Al is destijds in de praktijk van de ambtelijke bediening de applicatie niet altijd tot haar recht gekomen, in de theorie hielden de Gereformeerden het goede spoor. Zij behandelden doorgaans de leer van de usus, die uit een tekst afgeleid konden worden, in de brede. De applicatie of toepassing is nervosa et pathetica textus explicati, ad speciales auditorurn usus, accommodatio.[287]
De toepassing is een onmisbaar deel van de preek. Zij kan niet weggelaten worden, omdat zij behoort tot het „lichaam" van de preek. Zonder toepassing is de preek geen ware bediening van het Woord meer. Zij mag, naar het tekenend woord van Kuyper, geen sloep wezen die achter het schip aanhangt.[288]
Er is gezegd, dat de hoorders zelf de toepassing maar moeten maken. Zonder twijfel moeten de hoorders het woord op zichzelf toepassen, maar deze toepassing van de hoorders maakt die door de dienaar van het Woord niet overbodig. Daargelaten, dat verreweg het grootste deel van de hoorders niet in staat is het Woord van God, dat verklaard wordt, op de rechte wijze toe te passen, mist een preek zonder toepassing het karakter van bediening van het Woord. De prediker moet brood geven, dat toebereid is, en geen graankorrels over de schare uitstorten. De prediker heeft niet alleen de heilswaarheid objectief voor te stellen, maar ook zich te beijveren, dat zij subjectief worde toegeëigend. Hij moet niet alleen de Christus aanwijzen, maar ook tot Christus leiden en als het ware zijn hoorders bij de hand nemen, om hen met de Heere Christus in gemeenschap te brengen. Hij moet een poging wagen om met het woord van de tekst in te dringen in de harten van de hoorders en het daar te laten werken tot levensvernieuwing. De Heilige Schrift is nuttig tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot opvoeding in de rechtvaardigheid, (2 Tim. 3 : 16 en 17), en deze nuttigheid van de Schrift treedt vooral aan het licht in de toepassing van de bediening van het Woord. Timothéüs moet het Woord prediken, aanhouden tijdig en ontijdig, wederleggen, vermanen en bestraffen, 2 Tim. 4 : 2. Wie profeteert, spreekt de mensen stichting en vermaning en

[287] Knibbe. l.c. pag. 77. In zijn Kort Onderwijs om een predikatie met order te kunnen horen beantwoordt Knibbe de vraag wat een toepassing is, aldus: Het is een overtuigende toeëigening van de verklaarde woorden, door verscheidene gebruiken, middelen, beweegredenen en vertroostingen, op de ziel en staat der toehoorderen. Die order heeft Paulus doorgaans gehouden in zijn Brieven, dat hij eerst verklaarde de grondwaarheden der zaligheid, die hij dan tot de praktijk krachtig aandrong.
[288] Kuyper. Onze Ered. Pag. 329.

vertroosting, 1 Kor. 14 : 3. De engelen, die bij de grote gebeurtenissen in het leven van de Zaligmaker optreden, tonen in de Evangelieprediking de heilige kunst van toepassen uitnemend te verstaan. De engel van de Kerstnacht verkondigt de herders niet alleen dat Christus geboren is, maar wijst ook de plaats, waar ze het kindeken kunnen vinden. De engel, die als eerste Paasprediker optreedt, deelt aan de bevreesde vrouwen mede, dat de Heere is opgestaan, en wijst aan, waar zij de Heiland ontmoeten kunnen. De prediking van de Heere Jezus zelf en van de apostelen is steeds applicatief.
Gemakkelijk is het concipiëren van de toepassing niet. Zij vraagt niet minder van des predikers energie dan de verklaring. Ja, de toepassing eist bijzondere zorg, zowel ten materiele als ten formele. Wie, met de verklaring gereed gekomen, het vinden en uitwerken van de toepasselijke gedachten verschuift tot het moment dat hij op de kansel staat, geeft aan de gemeente niet wat haar toekomt. De applicatie eist op zijn minst evenveel voorbereiding als de explicatie. De toepassing toch moet in elke preek speciaal zijn en bij de tekstinhoud passen.
De prediker, die zich zijner roeping bewust is, wil niet iedere Zondag met een beetje andere of soms met dezelfde woorden dezelfde algemeenheden aan zijn gemeente voorhouden, maar arbeidt om de toepassing zo speciaal mogelijk te maken en variatie aan te brengen. Hij weet dat schematisme doodt en alle cliché vervlakt. Een frisse, levende, telkens nieuwe toepassing is de vrucht van lange, zware geestesarbeid en van ootmoedig gebed.

Wat moet toegepast worden?

- Ten eerste, de hoofdgedachte van de tekst, die in het thema is uitgedrukt. De speciale heilsgedachte welke de Heere in de tekst openbaart, beheerst de ganse preek, zowel in verklaring als toepassing. Zij wordt op verschillende wijzen, naar onderscheiden gezichtspunten, in de subjectieve sfeer getransponeerd. Hoe specialer de prediker de hoofdgedachte van de tekst verklaart en toepast, des te rijker wordt de preek voor hoofd en hart, des te beter zal zij onder de zegen van Boven in de ziel van de hoorder indringen. Eén thema, zowel in de objectieven als in de subjectieve toonaard gezet en in onderscheiden variaties herhaald, klinke door de bediening van het Woord heen.
- Ten tweede worden uit de nevengedachten, welke de tekst biedt, toepasselijke opmerkingen afgeleid. Vooral bij grote teksten, in het bijzonder bij historische stoffen, vindt de dienaar van het Woord telkens gelegenheid praktische observaties te maken en ondergeschikte punten van de verklaring op de praktijk des levens toe te passen. Men wachte zich er voor deze applicatieve nevengedachten te breed uit te spinnen, om daardoor de hoofdgedachte van de tekst niet in de schaduw te laten komen.

Waarop moet de toepassing zich richten?

Op het ganse leven van de mens. Er is geen levensterrein, waarover de Heilige Schrift niet haar licht laat vallen. Het profetische Woord is een licht, schijnende in een duistere plaats, 2 Petrus 1 : 19. Het Woord van God, in de tekst vervat, wordt toegepast op het geestelijke leven in zijn onderscheiden toestanden, op het praktische leven in huisgezin, staat en maatschappij, en op het brede wereldleven, waaraan de christen, die kind van zijn tijd is, zich niet kan en niet mag onttrekken. Het gebied dat de toepassing bestrijkt is onafzienbaar en er wordt in de prediker een grote homiletische vaardigheid vereist, om juist op die punten het

licht van de tekst te laten vallen, die voor de gemeente des Heeren het meest van belang zijn.

De toepassing op het geestelijke leven is van de hoogste waarde. Homileten als Hyperius, Hoornbeek, Martinus, Knibbe e.a. hebben dit helder ingezien en in hun handboeken de leer van de *usus* breed ontwikkeld. Vooral in onze tijd, nu de religieuze psychologie vorderingen maakt, mag verwacht worden, dat de resultaten dezer psychologie de prediking ten goede zullen komen.
De applicatie projecteert de tekstgedachten in de allereerste plaats in het geestelijke of bevindelijke leven, zowel in de intellectuele en volitionele als in de emotionele sfeer. De bevinding wordt wel eens eenzijdig opgevat en ten onrechte met het gemoedelijke geïdentificeerd. Zeker, de prediking moet op zijn tijd ook gemoedelijk zijn, op de affecten werken, en roering teweegbrengen. Maar tot een beïnvloeden van het religieuze motionele leven is de echt bevindelijke prediking niet beperkt. Tot de Christelijke geloofservaring of bevinding behoren ook acten van het denkend en strevend Ik. Door nauwgezette studie inzicht verkrijgen in de grote geheimenissen, die de Geest Gods door Paulus in Rom. 9-11 openbaart, behoort evenzeer tot de bevinding als de strijd van de nieuwe tegen de oude mens, waarvan diezelfde apostel in Rom. 7 een beschrijving geeft.
We hebben dus in de toepassing op het geestelijke of bevindelijke leven een usus didacticus. Uit de tekst worden zulke leringen afgeleid, die ons in onze beschouwingen en overdenkingen steun geven en die ons argumenten aan de hand doen om dwalingen te bestrijden, welke in het hart des Christens kunnen opkomen of die door anderen tegen de gezonde leer worden ingebracht.
Voorts een usus protrepticus, waarbij de dienaar van het Woord de tekst aanwendt op het streef en wilsleven in zijn onderscheiden zones, zodat motieven worden afgegeven om het goede te doen en het kwade na te laten. Eindelijk dringt de concionator door de usus empoëticus (mysticus vel paraeneticus) met de tekstwaarheid de rijke wereld van de religieuze aandoeningen binnen, brengt de religieuze affecten in actie of tracht door uit de tekst afgeleide quietieven het ontrust gemoed tot kalmte te brengen. Hij boude in het oog, dat niet iedere tekst een „locus" is voor allerlei usus.
De inhoud van de tekst, de speciale toestanden van de gemeente en de bedoeling die een prediker met de verkondiging van een bepaalde waarheid heeft, beslissen over de vraag, op welk gebied van het geestelijke leven de objectieve tekstwaarheid haar subjectieve projectie zal vinden. Het is niet doenlijk hiervoor regels te geven.

Wel moet opgemerkt, dat het voor een goede wijze van toepassen nodig is onderscheidenlijk te prediken.[289] De zuivere lijn moet getrokken worden tussen hen die in waarheid God vrezen en hen die het Evangelie van Christus ongehoorzaam zijn. De gemeente, waarvoor de dienaar optreedt, is geen willekeurig samengestroomde massa, maar de gemeente van de Heere Jezus Christus. Toch zijn, naar de Schrift en naar de ervaring, niet allen oprechte gelovigen. Daarom is steeds weer onderscheid te maken tussen hen die bekeerd zijn en hen die niet tot bekering kwamen. De bediening van het Woord is een openen en toesluiten van het koninkrijk van de hemelen. De lijn moet in de toepassing zo scherp en duidelijk mogelijk getrokken worden, opdat een ieder die zich aan de prediking toetst, weten kan, of hij tot de

[289] Cf. A. Kuyper. Onze Eredienst. pag. 329 seq.

kudde van de Goede Herder behoort, ja dan nee.
Het is niet overbodig er voor te waarschuwen, deze onderscheiding niet telkens op dezelfde wijze, uit hetzelfde gezichtspunt en met dezelfde woorden te maken. Dit werkt zo dodend op de hoorders, dat ze het tenslotte niet meer horen. Iedere tekst heeft een speciale inhoud en die speciale gedachte worde in de toepassing niet veralgemeend, maar blijve bij de projectie in het subjectieve in haar speciaal karakter gehandhaafd. Dezelfde scheidslijn kan uit verschillend gezichtspunt getrokken worden. Altijd dezelfde scheiding, altijd dezelfde scherpte, en toch onder verschillend aspect overeenkomstig de eigen inhoud van de tekst. Naar 1 Kor. 2 : 9 loopt de scheidingslijn in de toepassing over hen die God liefhebben en die Hem niet liefhebben, naar Jac. 2 : 26 over het levend en het dood geloof, naar Openb. 7 : 14 en 15 over hen die hun klederen gewassen hebben in het bloed des Lams en hen wier klederen nog ongewassen zijn. Wie een slaaf wordt van een schema, is monotoon in de toepassing.
De tekstinhoud wordt aangewend op de verschillende toestanden, die zich in het geloofsleven van de christen kunnen voordoen. Dat leven kent, juist omdat het leven is, hoogten en diepten, ontwikkeling en inzinking, een bloesem en een vruchtperiode. De staat van de christen blijft dezelfde, maar de toestanden veranderen en zijn bij iedere christen weer anders. De toepassing richt zich op die verschillende toestanden als: bekommernis over de zondigen aard, geringe voortgang op de weg van de heiligmaking, niet verzekerd zijn van het deelgenootschap aan Christus, traagheid in de dienst van God, geestelijke dorheid en verachtering in de genade, aardsgezindheid, blijdschap in God over de vergeving van de zonden, toenemende lust om de Heere te vrezen, genot van de gemeenschap met God, liefde tot Christus en Zijn Woord, verlangen naar de hemel.
Soms komen bepaalde krankheden in het geestelijke leven van de gemeenteleden voor, als: intellectualisme, werkheiligheid, kerkisme, confessioneel indifferentisme, lijdelijkheid, quiëtisme, mysticisme, methodisme, enz.
Ook staat het geestelijke leven onder de invloed van de omstandigheden van het huiselijk en maatschappelijk leven: ziekte, overlijden van geliefden, tegenspoed in zaken, voorspoed, eerbetoon van de mensen, verachting, spot. Er zijn ook speciale zielstoestanden, die verband houden met de leeftijd. Er zijn geestelijke gevaren, waaraan kinderen, adolescenten, volwassenen, ouden van dagen, blootstaan. Op deze toestanden van het geestelijke leven moet de prediker zich instellen.
Hij mag geen theoretische beschouwingen geven die nutteloos zijn voor de zielen, maar moet naderen tot de levenswerkelijkheid van de man en de vrouw, die voor hem in de kerk zitten. De christen, die de ganse week midden in de woelige maatschappij met al haar moeilijkheden en verzoekingen heeft verkeerd, komt op de dag des Heeren tot de vergadering van de gemeente, om zijn God te dienen en zijn geestelijken honger te stillen. Die behoefte wordt bevredigd, wanneer de preek niet is een dor exegetisch betoog met allerlei, op zichzelf interessante, historische, literarische en geografische bijzonderheden, maar de verkondiging van het levende Woord, welke aansluiting zoekt bij de noden van het geestelijk leven en voeding van de ziel ten doel heeft.
Dit veelkleurige religieuze leven bestraalt de prediker met het licht van de tekst. Natuurlijk komen in één preek slechts enkele toestanden van het geestelijke leven ter sprake. Voor een intensieve behandeling van veel casus ontbreekt de tijd; de prediking zou verward worden.

Trouwens niet iedere tekst klopt op elke zielstoestand. Evenmin als bij de interpretatie mag bij de applicatie de tekst geforceerd en gedraaid worden in een richting, die vreemd is aan de tekst zelf. De speciale tekstinhoud laat zich slechts op bepaalde, met dezen inhoud in verband staande geestelijke toestanden aanwenden. Bijzonder wordt de taak van de prediker verlicht, wanneer hij, gelijk zo nu en dan voorkomt, een tekst gekozen heeft met het doel, op enkele verschijnselen in zijn gemeente het licht van Gods Woord te doen vallen.

Indien de dienaar van het Woord bepaalde ziekteverschijnselen onder de loep neemt en geestelijke krankheden zijner gemeente met het medicijn van de Schrift cureert, wachte hij zich er voor dezen of genen persoon te tekenen, zodat de gemeenteleden merken: hiermee is A of B bedoeld. In dit geval heeft de toepassing averechtse gevolgen en bereikt zij haar doel niet. De meeste hoorders laten de applicatie aan zich voorbij gaan. Zij nemen het geestelijk medicijn niet in, omdat ze menen, dat dit voor een ander is bestemd. En de persoon, wie het geldt, wordt in de meeste gevallen verbitterd in plaats van verbeterd. Zulk een manier van handelen is niet wijs. Zij is niet teer. Het ragfijne geestelijke leven vraagt voorzichtige behandeling. Wie met de knots zwaait, slaat builen, maar geneest niet.
Allerminst mag de prediker de bedoeling hebben van de kansel één lid van de gemeente te treffen en diens zonden publiek te gispen. Dit is van de bediening van het Woord onwaardig. Moet iemand om zijn zonden vermaand worden, dan geschiede dit onder vier ogen in het huisbezoek. De kansel is ongeschikt voor persoonlijke castigatie.

Daarom moet de dienaar van het Woord, ook wanneer hij bij het concipiëren van de preek aan bepaalde personen denkt, al het persoonlijke in de toepassing terzijde stellen en t y p e n tekenen, d.i.: zulke generaliserende voorstellingen geven, waarin niemand zijn eigen scherp belicht beeld ziet, maar die toch het zieleleven van onderscheiden individuen zo duidelijk in algemeen omlijning karakteriseren, dat iemand, die tot deze groep behoort, tot de conclusie komt: wat de prediker in onpersoonlijken vorm zegt, geldt mij. Wanneer de verborgen roerselen van het zieleleven worden blootgelegd en typerende verschijnselen beschreven, luistert de patiënt met gespannen aandacht naar de wijze waarop de dienaar van het Woord het licht van de Schrift over zijn ziel laat stralen en naar de middelen die aangegeven worden ter genezing van de geestelijke kwaal.
Want bij het tekenen van de geestelijke toestand blijft de prediker niet staan. Hij tracht het Woord van God zo dicht mogelijk tot de zielen te brengen, nu eens meer onderwijzend, dan weer meer vermanend, een ander maal meer vertroostend. Of het Woord zal werken, staat buiten zijn macht. Ook de uitnemendste bediening van het Woord zal in de harten geen ingang vinden, wanneer de Heilige Geest de zielen niet vatbaar maakt. De dienaar van het Woord moet echter bij explicatie en applicatie zó in de speciale noden indringen, en zulk een geestelijke energie ontwikkelen, alsof het hem mogelijk ware het Woord in de harten te doen neerdalen en wortel schieten.

Ook op hen, *die zich niet in waarheid bekeerd hebben,* wordt het Woord van God toegepast. De een tekst leent zich daartoe beter dan de andere. Dit moet goed in het oog gehouden worden Daarom is bij dit punt de waarschuwing niet overbodig, dat de dienaar nooit gedachten aan de tekst ontwringt, die er niet in zitten. Ook is bij de roepstem tot bekering het schematisme

en het generaliseren niet minder te veroordelen dan bij de toepassing van het Woord op het geestelijke leven van Gods kinderen. Zeker, onbekeerd is onbekeerd. En toch is er groot verschil. Er zijn mensen, die niet ver staan van het koninkrijk Gods, maar tot de beslissende stap niet kunnen komen; er zijn jonge leden, die het hart aan de wereld geven en met woord en daad tonen, dat ze aan de kennis van 's Heeren wegen geen lust hebben; er zijn oude mensen, die vele jaren lang met de gemeente hebben meegeleefd, maar geen enkel kenteken van geestelijk leven openbaren, en van zich zelf verklaren, dat ze onbekeerd zijn; er zijn mannen en vrouwen in de kracht van het leven, die zich door de wereldse dingen zó in beslag laten nemen, dat ze voor bidden, bijbellezen, kerkgaan geen tijd hebben en die geen vruchten des geloofs voortbrengen; er zijn er, die in intiem gesprek zich uitlaten, dat ze zich op hun goede werken laten voorstaan, die dus uit het werkverbond leven in plaats van uit het genadeverbond. In sommige gemeenten ontbreekt de figuur van de rijken jongeling niet; er zijn onverschilligen, die bij het klimmen van de jaren zich al minder bezorgd wonen voor de noden van hun ziel; er zijn hypocrieten, die een gedaante van Godzaligheid hebben, ten Avondmaal gaan, om hun schijnbare Godsvrucht door eenvoudige zielen met jaloersheid aangestaard worden, en die toch in waarheid de Heere Jezus niet liefhebben.
Nodig is dus onderscheidende prediking. De prediker tone, dat hij weet, wat in de zielen omgaat. Hij tekene bepaalde typen b.v. de naamchristen; ontdekke de schuilhoeken van het hart; weerlegge vonden en beantwoorde tegenredenen; beschrijve de noodtoestand, waarin hij, levende te midden van het volk des Verbonds, verkeert; brenge in diepen ernst het Woord van God tot de consciëntie; waarschuwe, vermane, nodige, lokke, roepe tot bekering. Naar de tijdsomstandigheden, naar de behoeften van de gemeente, in overeenstemming met de inhoud van de tekst, zal nu eens deze dan gene toestand getekend en met het licht des Woords beschenen worden, maar naar welke richting ook, de prediker zij getrouw in de applicatie van de tekst tot hen, die tot de hartgrondige keuze om de Heere te dienen niet kwamen en aan de kennis van het eigen hart vreemd zijn. Het ontdekkend karakter mag de prediking nooit missen.[290]

Vooral in tijden, waarin het zondebewustzijn verzwakt en de liefde tot de enigen Zaligmaker Jezus bij velen verflauwt (want schuldbesef en liefde tot de Heiland zijn correlaat) moet de prediker steeds weer de boetbazuin aan de mond zetten en naast het fluitgespeel des evangelies de klaagtoon van de verootmoediging doen horen. Wet en evangelie gaan in de prediking hand aan hand.[291]
Zulk een applicatieve prediking, naar de geestelijke behoeften, niet altijd naar de smaak van de gemeente,[292] is uiterst moeilijk en vraagt intensieve voorbereiding. Zij onderstelt grote kennis van het zieleleven in het algemeen en van het religieuze in het bijzonder. Vooral de jonge prediker ondervindt, dat dit deel van de bediening van het Woord het zwaarst is.
(1) Tot deze taak zal hij zich in de middellijke weg kunnen toerusten door getrouw

[290] Cf. De Wezelsche artikelen van 1568. II. 23.
[291] H. C. Voorhoeve zegt in zijn Homiletische Gedachten, 1884, pag. 16 en 17: ,.Die ontdekkend preekt, handelt in de geest van Jezus Christus en van de apostelen, die beiden een scherp onderscheid tussen licht en duisternis, waarheid en leugen, leven en dood, de geest van God en de geest der wereld, kinderen Gods en kinderen des duivels maken. Als dat onderscheid gemist wordt, bevordert de prediker zelfmisleiding, en valse rust en wordt zij daardoor onvruchtbaar.... Ook in de toespraak tot de kinderen Gods mag het ontdekkend element niet ontbreken. Immers op de akker van hun hart groeit nog het onkruid, het welig onkruid der zonde."
[292] J. van Andel. Pastorale Brieven. pag. 41 seq

bestuderen van de Heilige Schrift. Hij zal een gezalfd prediker zijn, die iedere dag zit voor de opengeslagen Bijbel en Gods Woord indrinkt. Hij wordt door de Schriften niet alleen onderwezen aangaande het werk Gods dat de Zoon voor ons heeft gedaan, maar krijgt ook inzicht in het werk Gods, dat de Heilige Geest als de Toepasser des heils in ons verricht. Hij kan in de Schriften de gangen des Geestes in het menselijk hart bij wedergeboorte, geloof, bekering, heiligmaking, verzegeling en verzekering naspeuren. Welk een rijkdom van Goddelijke wijsheid, macht, lankmoedigheid, genade, schittert in het werk van de Heilige Geest! De prediker leert het kennen uit de beschrijving van het leven van de vromen in Oud en Nieuw Testament, uit de Psalmen, uit de Brieven van Paulus en Petrus. Voor de kennis van het geestelijke leven is de Heilige Schrift de hoofdbron.
(2) Ten tweede zal de dienaar van het Woord de kennis van het menselijk zieleleven en van de werkingen van de Heilige Geest in het hart van Gods kinderen kunnen putten uit eigen geestelijke ervaring. In de leidingen van zijn leven merkt hij de hand van zijn God op; de gangen des Geestes kan hij in eigen zieleleven nagaan; hij kent door bevinding iets van de geestelijke traagheid en van de harden strijd tegen de inwonende zonde: hij blikt al dieper in de afgrond van het zondige hart. Introspectie is voor de dienaar van het Woord onontbeerlijk. Wat hij zelf heeft ervaren, mag hij echter niet in de subjectieve vorm op de kansel brengen. De bediening van het Woord is voor de prediker allerminst een gelegenheid, om van belangrijke of niet belangrijke ervaringen in kleurige taal getuigenis af te leggen. Hij mag zich zelf niet prediken, 2 Kor. 4 : 5. Het is niet betamelijk van de preekstoel mee te delen, wat hij op de dagen van de week heeft „gehad". Wel mag en moet de prediker de kennis van eigen geestelijke ervaring, maar dan van de ik-vorm ontdaan, gebruiken, om de toestanden van het godsdienstig leven te beschrijven. Hij vindt dan tevens gelegenheid te prediken voor zichzelf. Immers de dienaar van Christus is ook een arm zondaar, die van genade moet leven en door het brood van het Woord moet gevoed worden.
(3) Een derde bron ontsluit zich in de vertrouwelijke herderlijke omgang van de prediker met de leden van de gemeente. De geestelijke „ligging" van de gemeente in haar geheel en het geestelijk aspect van ieder lid in het bijzonder leert hij kennen door getrouw huisbezoek. Aan de visitatio domestica stata mag de prediker zich niet onttrekken, al was het alleen maar ter wille van de dienst des Woords. Wie het huisbezoek nalaat, kent de geestelijke noden van zijn gemeente niet, begrijpt vele van de jongeren niet meer, en kan onmogelijk naar hun behoeften prediken. Zonder geregeld contact wordt de afstand tussen prediker en gemeente al groter en ten slotte wordt hij een vreemdeling in eigen huis. Daarom heeft Voetius aan de kerkenraden terecht de raad gegeven, de dienaar van het Woord nooit geheel van het huisbezoek te ontslaan. In dit verband wordt de noodzakelijkheid van het huisbezoek alleen betoogd met het oog op het nut dat de u dadaskalos er van heeft, maar de argumentatie klemt nog meer, wanneer men de dienaar als poimèn beschouwt.[293]

(4) Eindelijk kan de studie van de psychologie de dienaar van het Woord te hulp komen. Zonder een wending te willen maken naar het standpunt van hen, die een homiletiek „von unten her" willen opbouwen en wier roepen om „psychologische prediking" een gevolg is van een relativistisch psychologisme, mag de Gereformeerde homileet dankbaar erkennen, dat God de Heere in zijn algemeen goedheid door de studie, ook van mannen die de

[293] Cf. P. Biesterveld. Het Huisbezoek.3 Kampen, 1923. pag. 143 seq.

Christus Gods niet belijden, veel materiaal heeft geboden, dat voor de dienaar van het Woord in de uitoefening van zijn ambt van de hoogste waarde is.

* Vooreerst geeft de studie van de algemeen psychologie[294] een inzicht in de rijkdom van het psychisch leven, in de veelheid van de verschijnselen, in de wetten die de psychische phaenomena beheersen en in de samengesteldheid van de psychische verbindingen. Het is voor de prediker van groot gewicht te weten, hoe de opmerkzaamheid wordt gewekt, waar de vermoeidheidsdrempel ligt, van welke betekenis bij het aanhoren van een rede de engte van het bewustzijn is, welke voorstellingen zich gemakkelijk en duurzaam verbinden, hoe de affecten in actie gezet, de begeerten geprikkeld worden, enz. enz.

* De speciale psychologie met haar vele vertakkingen is voor de toepassing eveneens van grote waarde. Zo leert de psychologie van de leeftijden, welke ontwikkeling de menselijke ziel in de verschillende stadiën van het natuurlijk groeiproces doormaakt. Zij brengt ons op de hoogte van de karakteristieke psychische verschijnselen bij het kind, de knaap, de jongeling, de volwassene, de man van middelbaren leeftijd en de grijsaard.[295]

De psychologie van de seksen is voor de dienaar van het Woord eveneens van betekenis.[296] De psychologie van het ras is bestudering overwaard. De prediker moet ter wille van een goede toepassing weten, welke de licht en schaduwzijden zijn in de psyche van de Fries en de Saks, de Zuid-Hollander en de Zeeuw. Wie het object van geestelijke bearbeiding verstaat en tactisch optreedt, kan onder de zegen des Heeren menigmaal de mensen daarheen leiden, waar ze moeten wezen. De volkskunde[297] is voor de presbyter en niet minder voor de dienaar van het Woord yan hoog belang. Zij leert ons enigermate de zeden en gewoonten van de gemeente die wij bearbeiden kennen, door er het licht van de historische ontwikkeling op te laten vallen. De bodemgesteldheid en in verband daarmee het lager of hoger peil van welvaart, heeft invloed gehad op de eigenaardige plooi in het zieleleven die de Fries van de kleigronden enerzijds en de bewoner van de Veluwe anderzijds kenmerkt. De maatschappelijke positie drukt een stempel op des mensen psyche, ook in de religieuze sfeer. De jonge arbeiders in de industriecentra van Twente hebben andere geestelijke noden dan de boerenknechts op het Kampereiland. Het beïnvloedt enigermate onze geestelijke dispositie of we wonen op het platteland, in een groot dorp, in een provinciestadje, of in een wereldstad. Om een goede toepassing te kunnen geven, zal de prediker ook gebruik maken van de resultaten van de religieuze psychologie.[298]

Veel materiaal, door sommige psychologen bijeengebracht, is voor de dienaar van het

---

[294] Cf. Th. Elsenhans. Lehrbuch der Psychologie.2 Tiibingen. 1922: F. Jodl. Lehrbuch der Psychologie.5 Stuttgart. 1925: J. Geyser. Lehrb. der allgemeinen Psychologie3. Munster 1920; H. Bavinck. Beginselen der Psychologie.2 Kampen 1923. H. Driesch. Grundprobleme der Psychologie. Leipzig. 1926. Van de overrijke psychologische literatuur worden hier slechts enkele werken genoemd, die in kennis brengen met de voornaamste bronnen.

[295] Cf. K. Groos. Das Selenleben des Kindese. Berlin. 1924: K. Buhler. Die geistige Entwicklung des Kindes.2 Jena. 1921: A. van Veldhuizen. Katechetiek. Groningen. 1925; G. Stanley Hall. Adolescente. New-York. 1914; T. Hoekstra. Psychologie en Catechese. Nijverdal. 1916; E. Spranger. Psychologie des Jugendalters. Leipzig. 1925; J. van der Spek. De psychologie van de ouden dag. Zaltbommel. 1925.

[296] Cf. G. Heymans. Die Psychologie der Frauen. Heidelberg. 191o; H. Bavinck: De Vrouw in de hedendaagsche maatschappij. Kampen. 1918

[297] Cf. J. Schrijnen. Nederlandse Volkskunde. Zutphen. s.a.: A. van Veldhuizen. Praktische Godgeleerdheid. Groningen. 1923. pag. 17 seq.

[298] Cf. A. van Veldhuizen. l.e. pag. 28 seq.: W. James. The varieties of religious experience. New-York. 1912; J. G. Geelkerken. De empirische godsdienstpsychologie. Amsterdam. 1909; S. O. Los. Het gevoel in de Heilige Schrift. de Haag. 1922; K. Girgensohn. Der selische Aufbau des religiösen Lebens. Leipzig. 1921: J. Stalker. Christian Psychology3. London. 1914; W. S. Bruce. The psychology of Christian life and behaviour. Edinburgh. 1923.

Woord waardeloos, omdat de onderzoekers niet positie nemen in de Christelijke religie. Uit de geschriften van sommige vertegenwoordigers van de Amerikaanse godsdienstpsychologie is veel te leren. Wanneer het geestelijke leven van de Gereformeerden Christen naar wetenschappelijke methode bestudeerd wordt, komt deze studie ongetwijfeld de bediening van het Woord ten goede. Zoolang de religieuze psychologie, van het standpunt des geloofs beoefend, nog weinig resultaten publiceert, zij de dienaar van het Woord aanbevolen kennis te nemen van hetgeen Gereformeerde practizijns uit vroeger en later tijd in handboeken of stichtelijke lectuur hebben gegeven. De praktische schrijvers uit de 17e en 18e eeuw analyseren over het algemeen te veel: er ligt echter in deze werken een schat van materiaal voor de religieuze psychologie.
B.v G. Voetius. De Geestelijke Verlatingen. Nieuwe uitgave. Filippus. 1898; Schatkamer van praktikale werken van Gereformeerde schrijvers onder redactie van J. H. Donner en W. G. Smitt. Leiden. 1882: A. Comrie. Stellige en praktikale verklaring van de Heidelbergschen Catechismus. Nieuwe uitgave. Minnertsga. 1844; id. Verhandeling over enige eigenschappen des zaligmakenden geloofs. Nieuwe uitgave. Minnertsga. 1836; G. Saldenus. De droevigste staat eens Christens. 's Gravenhage. 1727; G. Amesius. Van de consciëntie. Nieuwe uitgave. Amsterdam. 1896: W. à Brakel. Redelijke Godsdienst. Nieuwe uitgave. Leiden. 1893; Th. van van de Groe. Toetssteen van de ware en valse genade. Derde druk. Rotterdam. 1786; Joh. Bunyan. Eens Christens reize naar de eeuwigheid; id. De heilige oorlog; Th. Boston. Des mensen natuur in deszelfs viervoudige staat. Leiden. 1772; R. en E. Erskine. Schatkamer van uitgelezene Godgeleerde verhandelingen. Nieuwe uitgave. Nijkerk. 1859: Th. Watson. Al de theologische en practicale werken. Vierde Druk. Rotterdam. s.a.: R. Baxter. De Evangeliedienaar. Nieuwe uitgave. 's Hertogenbosch. 1857; B. Smytegelt. Des Christens enige troost in leven en sterven. Vijfde druk Amsterdam. 1780: P. Broes. De peinzende Christen. Tweede druk. Amsterdam. 1783; A. Kuyper. Nabij God te zijn. Volksuitgave. Kampen. 1912; id. In de schaduw des doods. Amsterdam. 1893; J. van Andel. Pastorale brieven. Kampen. 1 9 0 7 : W. Floor. Al de eenvoudige oefeningen. Nieuwe uitgave. Kampen. 1 91 3 ; G. Wisse. Uit het Zieleleven. Kampen. 1920

Het Woord van God dat in de preek verklaard wordt, laat zich niet alleen toepassen op het geestelijke of bevindelijke leven, maar ook op de brede sfeer van het volle rijke mensenleven in huis, school, maatschappij en staat. Geen levensterrein is aan de belichting door het Woord onttrokken. Het moet heel het praktische leven tot aan zijn verste grenzen beheersen en doordringen. Deze eis maakt het werk van de dienaar van het Woord niet gemakkelijk. De toepassing is hem het moeilijkste stuk van de preek. Het is niet voldoende, dat hij theoretisch weet, hoe het praktische leven moet ingericht worden naar het Woord van God. Zal hij zich niet in ideële beschouwingen verliezen, die ver afstaan van de werkelijkheid, dan moet hij de volle realiteit van het praktische leven door en door kennen, om dan met psychologische tact en door de Geest geschonken wijsheid van de gemeente de weg te wijzen, hoe ze van de lage empirische werkelijkheid zich zal verheffen tot het ideaal dat de Heilige Schrift haar voorhoudt.
Het Woord van God moet toepassing vinden op de praktijk van het kerkelijke leven en de weg wijzen bij de vele vraagstukken die zich hier voordoen als: welke zijn in het instituut van

de kerk de rechten en de plichten van de kerkleden tegenover elkander en ten opzichte van de kerkenraad, wat is de beste wijze van bearbeiding van de gemeente, wat is onze roeping jegens hen die van het geloof afdwalen en op welke wijze moeten wij aan die roeping beantwoorden?
Niet minder dan op het kerkelijk, institutair, moet het Woord van God toegepast worden op het huiselijk leven. Vooral in een tijd waarin de revolutionaire ideeën overal gepredikt en in de meest onschuldige vorm de christenen aangeboden worden, mag de applicatie op het huiselijke leven niet achterwege blijven. Van de vele onderwerpen, die hier aan de orde komen, worden slechts enkele genoemd: omgang van de seksen met elkander, lichtzinnige verlovingen, de heiligheid en onontbindbaarheid van het huwelijk, kinderbeperking, gehoorzaamheid tegenover de ouders, gestrengheid en liefde in de opvoeding. het onderscheid in de wijze van behandeling bij kinderen, knapen en jongelingen, het gebed in de opvoeding, huiselijke godsdienstoefening, de Gereformeerde jeugdorganisaties, geoorloofde en zondige vermaken. De bediening van het Woord die hier in de toepassing leiding geeft, bouwt het christelijk gezin.

Door de toepasselijke bediening van het Woord komt ook het economische en sociale leven te liggen onder de hoogtezon van het Woord, dat verlicht en geneest. In al zijn gedragingen, in zijn koopmanschap en in zijn faits et gestes als vrijgestelde van een vakvereniging, moet de christen christen zijn. Christendom is leer èn leven. Aan de vruchten wordt de boom gekend. Wie op reis, in zijn optreden tegen ondergeschikten, bij een staking optreedt alsof hij nimmer de naam van Christus noemde, legge zich de vraag voor, of hij in waarheid dan wel in schijn een belijder van de Heere Christus is. De dienaar van het Woord verkondige zonder aanzien des persoons wat Gods Woord leert over de roeping van de patroon, over de rechten en plichten van de werknemer, en welke eisen de christen worden gesteld in tijden van bedrijfsslapte, werkloosheid, werkverruiming, overvloed, schaarsheid, armoede, enz.

Het Woord van God is ook van toepassing op het politieke leven en geeft richtlijnen voor de overheid, die tot taak heeft te waken voor de handhaving van de publieke eerbaarheid, de Zondagsrust, de beveiliging van de eigendom van de burgers, enz. Het beheerse op zulk een wijze het leven van de onderdanen, dat de christen de beste burger is, daar hij in praktijk brengt, dat het beter is onrecht te lijden dan onrecht te doen.
Het spreekt vanzelf en behoeft geen nader betoog, dat niet elke tekst op alle terreinen van het praktische leven van toepassing is. Iedere tekst heeft een eigen inhoud en is dus slechts op een bepaald gebied aanwendbaar. Efeze 6 : 1-4 geeft directieven voor het huiselijke, Ef. 6 : 5-9 voor het sociale, 1 Tim. 6 : 6-10 voor het economische, 1 Tim. 2 : 1 en 2 voor het politieke leven. De paraenetische gedeelten van Paulus' brieven bieden een schat van materiaal voor de toepassing op het praktische leven. Evenwel niet elke tekst is voor alles geschikt en de dienaar van het Woord overwege nauwgezet, op welk gebied de hoofdgedachte of de nevengedachten van de tekst geappliceerd kunnen worden.
Hij houde daarbij in het oog, dat Gods Woord de beginselen biedt, waarnaar ons leven moet ingericht worden. De algemeen beginselen worden in de toepassing wel verbijzonderd voor de speciale levensterreinen, maar de beslissing, hoe in een bepaald geval te handelen, zal veelal aan de consciëntie worden overgelaten. In concrete moeilijkheden, waarvoor het

sociale of politieke leven ons plaatst, zal de ambtelijke bediening van het Woord geen voorschriften kunnen geven. Bij de beoordeling van een conflict tussen werkgever en werknemers komen dikwijls zovele bijzondere instanties en technische vragen in het geding, dat de dienaar van het Woord onbevoegd is zich over de rechtskwestie een juist oordeel te vormen. Daarom predike hij b.v. in dagen van staking de beginselen van het Evangelie, dat zowel de patroon als de arbeider tot liefde verplicht om 's Heeren wil.

Ten derde zal de toepassing rekening houden met de tijdsomstandigheden, waarin de gemeente leeft. Het is de roeping van de prediker te letten op de tekenen van de tijden en het wereldgebeuren te belichten met de lamp van het Woord. De prediker sta met zijn Evangelie midden in de stroom van de tijd, en passe het Woord op zulk een wijze toe, dat aan het licht treedt de waardij van het Woord van God voor deze tijd met alles wat er zich in afspeelt. De bediening van het Woord moet actueel zijn.[299]

Het is vooral Calvijn geweest die de kunst verstond het Woord van God in aanraking te brengen met de tijdsomstandigheden. Actualiteit is een kenmerk van zijn preken. De meeste hebben een locale en temporele kleur. Sommige preken zijn geheel en al tijdpreken.[300] Hij gaat in op de toestanden en noden, bespreekt zelfs de literatuur zijner dagen. „Zijn prediking kan echt nationaal worden genoemd".
Ook in dit opzicht mag ieder prediker wel in de voetstappen van Calvijn gaan, en, indien de tekstinhoud daarvoor past, het Woord aanwenden op toestanden en gebeurtenissen. Daarom kunnen preken die om haar actualiteit goed waren voor de zeventiende of achttiende eeuw, thans in de eredienst niet voorgedragen worden, en kan zelfs een preek, die heel goed is voor de één gemeente, niet zonder wijziging in een andere gemeente gehouden worden. Allicht is voor enkele predikers de opmerking niet overbodig, dat de dienaar van het Woord bij de beoordeling van wereldgebeurtenissen niet in finesses moet treden en de hoogste soberheid betrachten; hij neme nooit het air aan, alsof hij in de stoel van de wijzen heeft gezeten en in de raad Gods heeft gezien.

[299] F. van Gheel Gildemeester. Populaire Evangelieprediking. Amsterdam. 1879. pag. 77 seq.
[300] Cf. P. Biesterveld. Calvijn als bedienaar van het Woord. pag. 129 seq.

19. INDELING van de STOFFEN

A. Hyperius. De formandis concionibus sacris. Ed. I. Marburg. 1553. Ed. II 1562; D. Knibbe. Manuductio in orat. sacram6. Leiden. 1697; J. G. H. Sandbrink. Disquisitio de tribus primariis orationum sacrarum habendarum generibus. Utrecht. 1823; F. L. Steinmeyer. Die Topik im Dienste van de Predigt. Berlin. 1874; Th. Harnack. Prakt. Theol. II. Erlangen. 1878, pag. 235 seq.; A. Vinet. Homiletiek2. Tiel. 1875; E. Ch. Achelis. Lehrbuch van de Prakt. Theol. II3. Leipzig. 1911. pag. 185 seq.; N. Cotlarciuc. Homiletische Formalstufentheorie. Paderborn. 1915: C. Krieg. Homiletik. Freiburg. 1915; H. Bavinck. De Welsprekendheid'. Kampen. 1918; A. Kuyper. Drie kleine vossen. Kampen. 1901: S. Gardner. Psychology and Preaching. New-York. 1919: A. E. Garvie. The Christian Preacher. Edinburgh. 1920. pag. 394 seq.; P. B. Bull. Lectures on preaching. London. 1923. pag. 12 seq.; V. Hepp. De waarde van het dogma. Kampen. 1920; F. C. Meijster. De betekenis van het dogma voor de bediening van het Woord. Art. Geref. Theol. Tijdschrift. Juli 1923; Th. Elsenhans. Zur Psychologie van de Einwirkung auf andere Mensen. Art. Deutsche Psychologie. 1918. Band z; J. H. Landwehr. Het ethisch element in de bediening van het Woord. Kampen. 1919; J. G. Geelkerken. Een en ander over mystiek; opgenomen in Vier Referaten gehouden in de vergad. van Geref. predikanten. Arnhem. 1924; P.R.E.3 XIX. Art. Mystische Theologie.

In de klassieke retorica werden de stoffen, waarover de redenaar het woord kon voeren, in groepen ingedeeld. Aristoteles onderscheidde drie genera.
De Romeinse retoren namen de Aristotelische indeling over en noemden gewoonlijk drie genera dicendi:
1 . g e n u s d e l i b e r a t i v u m, stoffen die betrekking hadden op het politieke en economische leven;
2. g e n u s i u d i c i a 1 e, stoffen die op het terrein van de forensische oratorie thuis hoorden;
3. genus demonstrativum vel l a u d a t i v u m, stoffen voor de redevoeringen ter ere van mannen, die zich jegens het vaderland bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt.
Voor een theologische wetenschap als de homiletiek was deze indeling, die verband hield met hetgeen het Grieks-Romeinse leven empirisch aanbood, niet geschikt. Augustinus zag dit helder in. Hoewel hij zich in andere punten vrij dicht bij de antieke retorica aansloot, nam hij de indeling van de stoffen niet over. Eerst in de tweede helft van de Middeleeuwen dook door de invloed van het Humanisme de oude indeling weer op. Sommige homileten, b.v. Reuchlin, hebben getracht het Aristotelische schema pasklaar te maken voor de homiletiek. Melanchthon nam in zijn Elementa Rhetorices de traditionele indeling over en voegde er nog een vierde soort, het genus didascalicum, aan toe, dat vooral dienen moest voor de onderwijzing in de christelijke religie vanaf de kansel.
Het is de Gereformeerde homileet Andreas Hyperius geweest, die voor de zelfstandigheid van de homiletiek in haar verhouding tot de retorica is opgekomen en die het oude schema geheel heeft losgelaten. Hij gaf een nieuwe indeling, waarmede hij zelf nogal ingenomen was, omdat ze uit de Heilige Schrift was afgeleid. Zijn indeling van de stoffen, die in de bediening

van het Woord behandeld worden, had hij ontleend aan de heiligen apostel Paulus, de „coryphaeus omnium concionatorum". Zoals de apostel zegt in 2 Tim. 3 : 16.
Uit deze omschrijving van de nuttigheid, die de Heilige Schrift voor de gemeente des Heeren heeft, leidde Hyperius de volgende vijf genera af:
primum d o c t r i n a 1 e, quo verum aliquod dogma astruitur, confirmatur, illustratur;
secundum r e d a r g u t i v u m, quo dogma falsum destruitur evertiturque;
tertium, sive, a d m o n i t o r i u m, quo inducuntur homines ad vitam pie sancteque transigendam;
quartum ÉnavoQ'ortxóv, correctorium, quo corrupti hominum. mores taxantur et castigantur;
quintum, c o n s o l a t o r i u m, quo dejecti et moesti animi eriguntur.
Aan deze vijf genera voegde Hyperius nog een zesde, een genus mixtum toe voor stoffen, waarin elementen uit de verschillende genera voorkomen.

Hyperius' indeling van de stoffen in zes genera, met het doel voor iedere tekst de geschikte preekstof te vinden, heeft bij de homileten over het algemeen weinig ingang gevonden. Gelijk Hyperius zelf reeds in de eerste uitgave van zijn homiletiek had gedaan, hebben de meeste Gereformeerde homileten de genera opgevat als usus, b.v. didacticus, elencticus, consolatorius, etc. Steinmeyer heeft in de negentiende eeuw in zijn instructief werk Die Topik im Dienste van de Predigt nog eens een poging gewaagd, om Hyperius' genera aan te wenden in de leer van de inventie, maar hij is hierin vrijwel alleen blijven staan. Sachsse[301] acht de door Hyperius voorgestelde indeling onbruikbaar, omdat slechts zelden één van de genera in een preektekst overheersend is. De meeste teksten zouden dan tot het genus mixtum behoren, en met deze erkentenis komen we geen stap verder.
Vinet[302] geeft ook een indeling van de stoffen. De onderwerpen, waarover een preek kan gehouden worden, zijn van vijfderlei soort: r. leerstellige, 2. zedekundige, 3. geschiedkundige, g,. die aan de beschouwing of studie van de natuur zijn ontleend, 5. zielkundige onderwerpen. Pattison[303] verdeelt de preken naar de inhoud in drie soorten: r. the topical sermon, in which the theme is especially prominent; 2. the textual sermon, in which regard is paid to the words of the text; 3. the expository sermon, in which, as a rule, a longer portion of the Bible is taken as the basis for the discourse. Burrell[304] onderscheidt the ethical, doctrinal, historical, biographical, evangelistic sermon. Bull[305] kent three kinds of teaching:
1. dogmatic,
2. ethical,
3. expository teaching.
Sommige Engelse homileten geven indelingen die ongeveer van hetzelfde genre zijn als de zo-even genoemde, andere gaan aan het vraagstuk van de indeling van de stoffen zwijgend voorbij.
Het is niet goed de indeling van de stoffen als onbruikbaar te verwerpen, daar er inderdaad

[301] Homiletik. pag. 87.
[302] The making of the sermon. pag. 53.
[303] Homiletiek2. pag. 56.
[304] The sermon. pag. 74.
[305] Lectures on preaching. pag. 11

enkele groepen van stoffen zijn. die ieder aan de homiletische behandeling van de tekst bijzondere eisen stellen. Daarom is het nodig te weten, bij welk genus de stof van een bepaalde tekst hoort. De dienaar van het Woord heeft tot taak de bijzondere hoedanigheden van de tekst te bestuderen, om in de prediking het Woord van God door verklaring en toepassing tot zijn volle recht te doen komen. En daartoe is het van het hoogste belang te weten, in welke categorie van stoffen de tekst, dien hij bestudeert, een plaats heeft.
Nu is de indeling van Vinet niet bruikbaar. Voorname eis voor een divisio is, dat ze naar één bepaald gezichtspunt genomen wordt, daar ze anders onzuiver is en het een lid van de indeling dwars over het andere en niet er naast komt te liggen. Dit is bij Vinets verdeling van onderwerpen inderdaad het geval. Hij mist een principium divisionis, wat tot gevolg heeft, dat de leden van de verdeling elkaar kruisen. Historische en ethische onderwerpen laten zich niet coördineren. „Historisch" is naar een formeel, „ethisch" naar een materieel gezichtspunt genomen. Een historisch onderwerp kan zeer wel ethisch van aard zijn, b.v. de bespotting van Elisa door de twee en veertig kinderen, die daarna verscheurd werden door twee beren uit het woud. Evenmin is „historisch" te cobrdineren met „psychologisch". Beide begrippen behoren tot gans andere hoofdcategorieën. De genezing van de blindgeborene (Joh. 9) is een historisch onderwerp en tegelijk een psychologisch onderwerp first rate.
Wat over de onzuiverheid van Vinets indeling is opgemerkt, kan eveneens gezegd worden van de daarna genoemde. Een expository sermon is ook een textual sermon. De historical sermon sluit de biographical niet uit. Dogmatic en expository teaching kunnen in hoofdzaak samenvallen.

De indeling van de stoffen, welke Hyperius geeft, is niet voetstoots over te nemen. Hij gaat er prat op, een aan de Heilige Schrift ontleende indeling gevonden te hebben. Dit schriftuurlijk karakter is echter meer schijn dan wezen.

- Ten eerste is de combinatie van 2 Tim. 3: 16 met Rom. 15 : 4 niet van de Heilige Schrift zelf, maar een greep van Hyperius.
- Ten tweede zegt Rom. 15 : 4 dat al wat tevoren geschreven is, tot onze lering is geschreven, en aan die didaskalia maakt Paulus de vertroosting van de Schriften ondergeschikt.
- Ten derde bevatten deze plaatsen geen enkele aanwijzing voor een indeling van de stoffen voor de bediening van het Woord. Zij zeggen juist dat h e e 1 de Schrift nuttig is tot onderscheiden doeleinden en geven geen principe van indeling van de in de Heilige Schrift geboden stoffen aan.

Toch is hetgeen Paulus in 2 Tim. 3 : 16 en Rom. 15 : 4 over de nuttigheid van de Schrift zegt, voor de divisio van groot belang. De Schrift werkt in op de menselijke psyche met al haar krachten en functies. En het is deze beïnvloeding van de ziel, die ons een richtlijn geeft voor de indeling van de stoffen.
Nauwkeurige analyse van het zieleleven des mensen leert, dat er drieërlei acten zijn, die in het ingewikkeld zielbeweeg samengaan en in elkander grijpen, maar toch duidelijk te onderscheiden zijn. In de psychische processen zijn intellectuele, volitionele en emotionele verschijnselen, die werkingen zijn in drie onderscheiden disposities of functies van de psyche. Het Ik is werkzaam in de kenfunctie, de streeffunctie en de emotionele of gevoelsfunctie. (Het is beter te spreken van emotie dan van gevoel, omdat laatstgenoemd

woord in de taal onderscheiden uiteenlopende betekenissen heeft, hetgeen aanleiding kan geven tot begripsverwarring, wat bij het gebruik van het woord emotie niet in die mate het geval is).
Passen we deze aan de psychologie ontleende en in verband met de werkingen die er van de Schriften uitgaan gekozen indeling toe op de stoffen voor de bediening van het Woord, dan vinden we een divisio met drie leden. Er zijn stoffen in de Heilige Schrift die zich meer richten op het intellectuele leven, didactisch van aard zijn en in het bijzonder vermeerdering of verheldering van de religieuze kennis beogen. Voorts treffen we stoffen aan, die meer in relatie staan tot het streefleven, en ten doel hebben driften, begeerten, neigingen, willingen, zowel naar de positieve als naar de negatieve zijde, in actie te zetten. Eindelijk zijn er stoffen, die meer geschikt zijn voor de beïnvloeding van het emotionele leven in de religieuze zone en religieuze emoties opwekken of tot stilstand brengen. Met opzet is telkens gesproken van stoffen, die meer dit of meer dat doen. Er gaat toch van elke Schriftgedachte een werking uit op h e e 1 onze ziel. Het Woord van God influenceert ons Ik in alle drie functies.
Onder dit gezichtspunt is de opmerking van Sachsse juist, dat alle stoffen onder het genus mixtum thuis horen. In geen enkele preek mag één van de drie elementen gemist worden; iedere preek moet inwerken op hoofd, hand en hart. Het genus mixtum is bij de indeling van Hyperius een misgreep geweest. Dit breekt niet alleen zijn orde van verdeling, maar is ook zakelijk als een apart genus naast de andere niet te handhaven, omdat iedere stof op het Ik in al zijn functies werkt en zowel onderwijzende als bewegende en roerende elementen bevat. Maar wel mag gezegd, dat in de één stof het didactische, in een andere het bewegende, in een derde het roerende moment overweegt. En naar het moment dat in de stof overweegt, kan ze benoemd worden.

Zo komen we tot de volgende indeling van de stoffen:
a. d i d a c t i s c h e stoffen, die meer ten doel hebben de religieus ethische kennis te vermeerderen door in de waarheid Gods te onderwijzen of valse leer te wederleggen;
b. p r o t r e p t i s c h e[306] stoffen, die meer zich richten op het religieus ethische handelen en aansporen tot het doen van het goede of vermanen tot het zich afwenden van het kwade;
c. e m p o ë t i s c h e stoffen, die meer ten doel hebben in te werken op het religieus ethische gemoedsleven en emoties in actie te zetten of tot zwijgen te brengen.[307]

Deze indeling beveelt zich aan, omdat zij genomen is onder één gezichtspunt, n.l. van het doel dat de prediking heeft in relatie tot de hoofdfuncties van de menselijke psyche. De leden van de indeling kruisen elkaar niet, maar vallen naast elkander. Zij heeft ook het

---

[306] Het verdient aanbeveling, naast de term „didactische .stof' ook bij de tweede groep de Griekse nomenclatuur te kiezen. .. vermanen, aansporen. Cf. Steinmeyer. l.e. pag. 129.

[307] Van .., afgeleid van .., dat overeenkomt met het Latijnse afficere en de inwerking op het emotionele leven aanduidt. In dezen zin komt het voor b.v. bij Clemens Alexandrinus. Men zou deze groep stoffen de afficerende kunnen noemen, maar om de analogie in terminologie verdient de Griekse nomenclatuur de voorkeur. „Mystieke stoffen" is te eng, omdat mystiek betrekking heeft op de gevoelens die in actie zijn bij de ervaring van de gemeenschap met God en in het woord niets ligt van de werking die er van de stoffen uitgaat. De werking wordt wel aangegeven in de benaming „paracletische stoffen", maar dit begrip is niet ruim genoeg. omdat het alleen op de vertroosting betrekking heeft.

voordeel, dat ze het verband laat zien, hetwelk tussen retorica en homiletiek bestaat. De retorica stelde als doel van de rede: docere, movere en delectare.[308]
Augustinus sloot zich hierbij aan en heeft op gelijke wijze het doel van de bediening van het Woord omschreven.[309] Deze indeling is voorgevoeld door Hyperius. Immers na de indeling van de stoffen in vijf à zes soorten, merkt hij op, dat dit getal tot drie kan gereduceerd worden.[310] Dit stemt in hoofdzaak overeen met de verdeling van de stoffen, die hier wordt voorgedragen.

In de meeste gevallen is uit de tekst onmiddellijk op te maken, onder welk genus hij thuis hoort. In sommige gevallen vooral wanneer de tekst uit vele verzen bestaat, wordt de beslissing over het genus mede bepaald door het motief, dat bij de keuze van de tekst de doorslag geeft. Het is mogelijk, in verband met een speciaal doel dat de prediker zich stelt, de tekst de eerste maal uit dit en later uit een ander gezichtspunt te beschouwen. Dit kan er in bepaalde gevallen toe leiden, dat de tekst de tweede maal onder een ander genus wordt gebracht dan de eerste maal, en terecht, omdat in verband met het gezichtspunt de stof zich enigermate heeft gewijzigd. Op zulk een wijze tweemaal over dezelfde tekst te prediken is allerminst afkeurenswaardig. Integendeel, de gemeente heeft slechts winst bij zulk een rijke en brede ontsluiting van het Woord des Heeren.
Thans worden de caracteristica van elk van de drie soorten stoffen beschreven, alsmede de wijze waarop ieder genus in de bediening van het Woord behandeld moet worden.

A. Didactische stoffen.
Het didaskein is een onontbeerlijk element in iedere preek. Herhaaldelijk wordt in het Nieuwe Testament de verkondiging des Evangelies door de Heere Jezus en de apostelen *1 e r e n* genoemd, Matth. 5 : 2, e.a. Docere necessitatis est.[311] Door de prediking krijgt de gemeente toegang tot de schatten van de heilswaarheid, die in de Schriften verborgen zijn.
Jezus Christus is Herder èn Leraar, Joh. 10 : 11, Joh. 13 : 13. Overeenkomstig de opdracht van Jezus moeten de jongeren uitgaan om de mensen in de weg van de zaligheid te onderwijzen, Matth. 28:19. De dienaar van het Woord is: Ef. 4 : 11; hij behoort tot hen waarvan gesproken wordt in I Tim. 5 : 17. Paulus draagt aan Timothéüs op door de prediking van het Woord de gelovigen te onderwijzen, I Tim. 6 : 24, 4 : 11.
Daar de gemeente moet *opwassen in de kennis van onze Heere Jezus Christus,* 2 Petrus 3 : 18, mag het didaskein nimmer in de bediening van het Woord ontbreken. Het kan niet gemist worden, omdat de kennis van de zaligmakende waarheid op zichzelf grote waarde heeft, Lukas 1 : 77, en op het volitionele en emotionele leven niet anders ingewerkt kan worden dan door het intellectuele heen. Iedere vermaning, om in de weg des Heeren te wandelen, kan alleen door het intermediair van het kennen de wil in actie zetten. Evenzo is het aanbrengen van kennis een van de machtigste hefbomen om de religieuze aandoeningen op te wekken. Wanneer een tekst naar zijn hoofdinhoud didactisch van aard is, en, hoewel de projectie op het wils en gemoedsleven niet ontbreekt, voornamelijk dient om de religieuze

[308] Zie boven pag. 46.
[309] De doctr. christ. lib. IV.
[310] Cf. Hyperius de form. conc. I, 7. H. Bavinck. De Welsprekendheid3. pag. 30
[311] Augustinus. De doctr. christ. IV, 12.

kennis te vermeerderen, is deze te rekenen onder de didactische stoffen. De voorbeelden liggen in de Heilige Schrift voor het grijpen, b.v. Genesis 15 : 9-18, 17:7, 18: 17-21, 21 : 8-14, Exod. 6 : 1 en 2; Num. 20 : 23-29, Deut. 18 15, Jes. 9 : 5 en 6, Matth. 13 : 24-30 en 36-43, 13: 34 en 35, 14 : 15-21, 16 : 13-16, 16 : 1720, 17 24-27, Joh. 8 : 36, Rom. 1 : 17, 3 : 23 en 24, 3 : 25 en 26, 5 : 18, 6 : 23, enz.

Sommige Gereformeerde homileten hebben het didactisch element in de prediking met zekere voorliefde behandeld en vele Gereformeerde predikanten kozen didactische stoffen. Kon de prediker uitleggen en doceren, dan was hij in zijn kracht. Het strekt het Gereformeerde volk tot ere, dat het een prediking heeft gewaardeerd, die de Heilige Schrift ontsluit en de kennis van de heilswaarheden vermeerdert. Het draagt de prediker op de handen, die als een schriftgeleerde, in het koninkrijk van de hemelen onderwezen, uit zijn schat nieuwe en oude dingen voortbrengt.
Nu zijn er in de zeventiende eeuw - om van de achttiende maar te zwijgen - onderscheiden predikers geweest, die over de schreef gingen en bij teksten van allerlei genre het didactisch element in die mate lieten heersen, dat de kansel een katheder werd en de bediening van het Woord ontaardde tot 1 e e r rede. Er zijn door Gereformeerde — over de Lutherse van de 17e eeuw spreken we maar niet — dienaren van het Woord preken gehouden en uitgegeven, waarin geen ogenblik geappelleerd wordt aan het wilsleven en alle mystieke warmte en emotionele fleur ontbreekt. Zulke intellectualistische preken zijn vaak niet anders dan koude redeneringen en puur verstandelijke uiteenzettingen over ondergeschikte punten van de heilsleer, verhandelingen over abstracte dogmatische stellingen met spitsvondige onderverdelingen, van geringe waarde voor het leven des geloofs, slechts proeven van des predikers dialectische bekwaamheid. Men moet de kerkleden bewonderen, die het jaar en dag onder zulke prediking hebben uitgehouden. Toch, hoezeer de intellectualistische preken zijn te veroordelen, de eenzijdigheid naar de zijde van het intellect is in de regel nog niet zo fataal als die naar de zijde van de wil en het gemoed. De zedenpreken van de achttiende eeuw hebben de vrije genade Gods uit de christelijke religie weggemoraliseerd en de vertegenwoordigers van het mysticisme stonden betrekkelijk indifferent tegenover de leer en waren tevreden, wanneer religieuze stemmingen en aandoeningen werden gewekt. De preken van laatstgenoemde soort waren zonder pit en zonder merg, ze ontsloten de schatkamers des heils niet, maar misbruikten de woorden van de Heilige Schrift, om lievelingsideeën in de zielen van de hoorders te enten en het religieuze gevoelsleven in sterke deining te brengen.
De didactische stof mag geen aanleiding geven tot de conceptie van een intellectualistische preek. Al domineert in een stof het onderwijzend element en is de bediening van het Woord in dit geval in hoofdzaak lering, de preek over een didactische stof richte zich tot de mens met al zijn faculteiten en bevatte dus naast intellectuele ook volitionele en emotionele momenten.
De didactische stoffen zijn van het hoogste belang. Zij dienen om de religieuze kennis te verhelderen. De bediening van het Woord bindt de strijd aan tegen het vage, onbelijnde en nevelachtige in het waarheidsbezit van de gemeente, zij vertolkt op duidelijke, voor de eenvoudige verstaanbare wijze de gedachten van de Heilige Schrift en belicht met de lamp des Woords (Psalm 119 : 105) de vaak ingewikkelde verhoudingen op de terreinen van het geestelijke en het natuurlijke leven.

De prediking over didactische stoffen biedt ook een correctief tegen onjuiste meningen, die de kerk des Heeren binnensluipen en niet altoos „onschuldig van aard" zijn. Heeft de gemeente over enkele onderdelen van de leer onzuivere voorstellingen, dan is de behandeling van met zorg gekozen didactische stoffen een uitnemend middel om de kennis op te klaren en dwaalgevoelens te bestrijden. Haast ieder brengt uit de kring, waarin hij geboren en opgevoed is, onjuiste inzichten mede. Sommigen dwalen, vaak te goeder trouw, door voortdurende omgang met mensen uit een aan 's Heeren Woord vijandig levensmilieu of uit oorzaak van ongeschikte lectuur. De prediker heeft tot taak de zuivere waarheid in haar volle licht te doen stralen, de gemeente te bevestigen in het geloof en in de middellijken weg geestelijk immuun te maken, zodat zij niet omgevoerd wordt met allen wind van de leer, Ef. 4 : 14.
Ook schenkt menige didactische stof de dienaar van het Woord de gelegenheid de kennis van de gemeente te verdiepen en te verbreden. Zij mag bij de eerste beginselen niet blijven staan, maar moet tot de volmaaktheid voortvaren. Zij mag niet altijd met melk gevoed worden, maar moet opgroeien tot een volwassene. die de vaste spijze kan verdragen, Hebr. 6 : r en 2, 5 : 12, 1 Kor. 3 :2. Dit stelt hoge eisen aan de prediker, vraagt van hem aanhoudende en diepgaande studie van de Schriften, maar de vruchten, die hij op zijn ambtelijke arbeid mag zien, zijn zegenrijk voor de gemeente en Godverheerlijkend.

De regelen voor een doeltreffende behandeling van de didactische stoffen in de bediening van het Woord zijn ten dele afgeleid uit gegevens van de Heilige Schrift, ten dele ontleend aan de christelijke retorica en christelijke psychologie. Het is voorts van betekenis, dat de toepassing van deze regels vruchtbaar is gebleken voor de geestelijken wasdom van de kerk des Heeren.
In de eerste plaats is voor de onderwijzing van de gemeente een goede homiletische verklaring van groot gewicht. Na zorgvuldige grammaticale exegese, tracht de prediker de rijke gedachten te ontdekken, die in de tekst verborgen zijn. Door nauwkeurige studie van het tekstverband ziet hij de tekst in zijn eigenheid en krijgt oog voor de rijkdom van ideeën. Soms kan hij het licht van andere plaatsen van de Schrift op zijn tekst doen vallen en door vergelijking met verwante Schriftgedachten het specifieke van de tekst laten uitkomen. Een enkele maal schijnt een andere plaats van de Heilige Schrift met de tekst in tegenspraak te zijn. De prediker tone aan, dat de tegenstrijdigheid in het wezen van de zaak niet bestaat, en b.v. de schildering van Messias als Vredevorst, Jes. 9 : 5, niet in strijd is met het woord van de Heiland, *dat Hij niet gekomen is om de vrede te brengen maar het zwaard,* Matth. r o : 34, of dat Rom. 3 : 28 niet het tegengestelde leert van Jac. 2 : 24.
Aan de tekst worden nu in verband met het geheel van de geopenbaarde waarheid gedachten ontleend, die naar zuivere consequentie daaruit af te leiden zijn. Zo leert Rom. 11: 33 -36 de grootheid Gods en tevens de kleinheid van de mens. Zo komt uit Rom. 2 : 28 en 29 de gedachte naar voren, dat het inwendige van groter waarde is dan het uitwendige, het wezen dan de verschijning, de geest dan de letter, en tegelijk dat het verborgene in eens christens leven van onschatbare betekenis is.
Bij de ontwikkeling van de tekstgedachten dient de prediker in het oog te houden, dat aan het bewijzen een betrekkelijk ondergeschikte plaats toekomt in de bediening van het Woord.

In de retorica van de Antieken kwam het docere in de rede dikwijls neer op een probare, de redenaar moest zijn stelling bewijzen, en was het bewijs geleverd, dan had hij grotendeels zijn taak volbracht.
De Gereformeerde homiletiek, vooral die van Duitse origine, heeft zich, Hyperius uitgezonderd, niet altijd aan het probare van de retorica kunnen ontworstelen en aan het bewijs in de prediking een te ruime plaats toebedeeld. Bij sommige Engelse homileten bestaat het „lichaam van de preek" uit argumentatie met bewijzen a priori en a posteriori, van deductieve en van inductieve aard, naar analogie en a fortiori.
Toch is het niet goed op het probare sterke nadruk te leggen. De prediker komt niet tot de gemeente met een these, die uit onderscheiden teksten van de Heilige Schrift en met logische argumentatie bewezen moet worden, maar, uitgaande van de Goddelijke autoriteit van de Heilige Schrift, verklaart hij de tekst en past het verklaarde toe. Slechts in enkele gevallen, bij het verwerpen van een bekende en door velen aangenomen exegese, of bij een didactische stof uit de Catechismus is het probare op zijn plaats, maar over het algemeen is er weinig gelegenheid voor. De tekstverklaring heeft, generaal genomen, niet ten doel, de bewijsvoering voor een dogma te leveren. In sommige homiletieken van de zeventiende eeuw wordt dit wel voorgestaan en menige preek uit die tijd brengt deze methode in toepassing, maar juist is zij niet. Immers de explicatie en applicatie van een gedeelte van de Heilige Schrift in de vergadering van de gelovigen bedoelt niet de opbouw of reconstructie van het dogma; een preek is niet, mag in alle geval niet zijn, een dogmatische verhandeling; en een dogma is in de regel niet uit één, maar uit verscheidene loca probantia afgeleid. Wanneer een betoog ter adstructie van een in de preek geponeerde stelling inderdaad onontbeerlijk is, verdient het allerminst aanbeveling oudere of nieuwere godgeleerden te noemen, die met de stelling instemming betuigen en allerlei argumenten bijbrengen. De sententies van Kuyper en Bavinck moeten niet ter bevestiging van een uit de tekst afgeleide waarheid op de kansel gebracht.
Vooral voere de prediker geen bewijsmateriaal uit niet christelijke schrijvers aan. Vergilius noch Cicero, maar evenmin de verzen van de Tachtigers mogen dienst doen in een betoog voor de gemeente des Heeren. De dienaar van het Woord vertolke de Godsgedachten, in de Heilige Schrift geopenbaard, op eenvoudige wijze en late alle geleerd materiaal, dat hem gediend heeft om in het inwendige van de tekst door te dringen, op de studeerkamer.

Voorts mag de verklaring van een didactische stof niet in finesses verlopen en geen brede bespreking geven van punten, die in de Godsopenbaring ver van het centrum, ja misschien aan de periferie liggen, 1 Tim. i : 4; Tit. 3 : 9. Daardoor zou de aandacht van de hoofdzaak afgeleid worden en de bediening van het Woord haar karakter verliezen. Het is niet nuttig een betoog te houden over de vraag, waarom in Openb. 7 bij de opsomming van de twaalf geslachten Israëls de naam Dan ontbreekt.
Ook hoort de behandeling van quaestieuze dogmatische vraagstukken als het infra-lapsarisme en het supra-lapsarisme op de kansel niet thuis. Evenmin een uiteenzetting over het vraagpunt of de vleeswording des Woords zou hebben plaats gehad, indien de mens niet gevallen was. Dergelijke stukken, welke in de dogmatiek op hun plaats zijn, mogen in de behandeling van een didactische stof voor de gemeente niet voorkomen. De argumentatie pro en contra kan door haar in doorsnee niet worden begrepen; een dergelijke tractatio

werpt geen vrucht af voor de praktijk van de godzaligheid en dient de oikodomè van Christus' kerk niet.
In aansluiting hieraan moet er op gewezen, dat, afgezien van het formele, de uit de tekst afgeleide gedachten zoveel mogelijk moeten geconcentreerd worden om de hoofdgedachte. Door de centrale idee van de tekst telkens in anderen vorm en onder andere belichting naar voren te schuiven, wordt de apperceptie zeer bevorderd. Concentratie van gedachten is uit psychologisch gezichtspunt een van de middelen om de gemeente de preekstof te doen absorberen. En om dit geestelijk absorberen is het toch te doen.
Ook mag het aantal gedachten, dat de prediker uit de tekst afleidt, niet te groot zijn. Een preek met te veel gedachten wordt slecht opgenomen. Nimium nocet. De prediker dient rekening te houden met de engte van het bewustzijn, en die engte is bij de eenvoudige — de meeste hoorders zijn eenvoudigen — tamelijk beperkt. Vele gedachten, die onvoldoende uitgewerkt zijn, brengen eer verwarring dan stichting teweeg. Wanneer de tekst een overstelpende rijkdom van gedachten biedt, is het beter dat de prediker — indien het mogelijk is — de tekst splitst, of dat hij sommige gedachten laat liggen en die een volgend maal behandelt, wanneer hij voor de tweede maal over dezelfde tekst preekt.
Gelijk de catecheet zich op de hoogte moet stellen van de geestelijken inventaris zijner leerlingen en tot een Analyse des kindlichen Gedankenkreises (Herbart) moet komen, dient de prediker nauwkeurig te weten, op welk niveau van religieuze kennis zijn gemeente in doorsnee staat. Niet de kennis op literair of economisch, maar op religieus gebied geeft hier de doorslag. Het komt voor, dat deze twee omgekeerd evenredig zijn: hoe meer kennis van de nieuwe literatuur, des te minder kennis van de via salutis. Er zijn plattelandsgemeenten die een intensieve behandeling van een „zware" didactische stof gemakkelijker „verdauen" dan menige grote stadsgemeente. Daarom heeft de dienaar van het Woord — en het huisbezoek is daarvoor een zeer geschikt middel — nauwkeurig na te gaan, tot welk peil van kennis zijn gemeenteleden zijn gekomen, om zich dan daarbij aan te sluiten en ze l a n g z a m e r h a n d op te voeren tot een hoger niveau. Door doelmatige prediking, gesteund door degelijk godsdienstonderwijs aan de incomplete leden, zal de dienaar van het Woord na enkele jaren stoffen kunnen behandelen, die hij vroeger voor de gemeente niet geschikt achtte, omdat zij toen nog te zeer het karakter van een nèpios vertoonde.
In het algemeen moet de ontwikkeling van de uit de tekst geputte waarheid zo helder mogelijk zijn. Duistere en confuse begrippen moeten vermeden. Termen, die de gemeente niet verstaat, worden verklaard. Het is aanbevelenswaardig zich in de prediking van de dogmatische terminologie van de Gereformeerde belijdenisschriften te bedienen, wanneer maar duidelijk wordt, wat de Belijdenis met die termen bedoelt. De gedachtegang zij helder en logisch geordend. Het betoog moet „lopen", door nevengedachten late de prediker zich niet van het spoor brengen. Hij voere vooral de hoorder niet zóver van de gedachtelijn af, dat deze de draad niet meer pakken kan. Het is veel beter tal van ondergeschikte ideeën uit te schakelen, dan door overlading de verklaring onhelder te maken. Nooit mag vergeten, dat de preek gehoord wordt. Bij het lezen van een preek kan iemand, die de redenering niet vat, omdat ze te ingewikkeld of enigszins onhelder is, enkele bladzijden terugslaan en die herlezen om de draad weer te vinden, maar voor het kerklid, dat in de eredienst de preek aanhoort, is dit onmogelijk. Daarom is uit streng zakelijk gezichtspunt de repetitie een niet te versmaden taalfiguur in de preek. Helderheid van gedachtegang is met name bij de

didactische stoffen onmisbaar vereiste.
Hierbij komt nog, dat zo weinig mogelijk abstracte termen gebruikt moeten worden. Abstracta kunnen nodig zijn b.v. door zuivere omlijning van begrippen bij weerlegging van dwaalgevoelens. Maar concreta zijn doorgaans het meest aanbevelenswaardig. Vele kerkleden voelen zich in de regionen van het abstracte niet thuis. Vrouwen vooral minnen het concrete. De Heilige Schrift trouwens is zelf in de taal van het leven geschreven. De verklaring van didactische stoffen sluite zich ook uit dit motief zoveel mogelijk aan bij het taalgewaad van de Heilige Schrift en verlevendige het betoog door illustratie uit de heilige historie en uit de geschiedenis van de kerk.

Bij de behandeling van de didactische stoffen is het dikwijls nodig dwalingen te weerleggen, ketterijen te bestrijden, valse religie in haar zondigheid voor te stellen. Hyperius heeft de preken, waarin het refutatief element sterk naar voren kwam, bij een apart genus n.l. het genus elegxtikon willen onderbrengen, wat niet gewenst bleek. In de bediening van het Woord mag de weerlegging van dwalingen niet ontbreken. De Heere Jezus geeft in zijn redevoeringen tegen de Farizeeën en Sadduceeën ons daarin een voorbeeld en de apostelen bestrijden in hun brieven de ketterijen op krachtige wijze. Onzuivere leer leidt tot onzuiver leven. Dwaling is niet ongevaarlijk. Hoe eerder de gemeente gewaarschuwd wordt, des te beter. Ketterse gevoelens die zich weten te handhaven, moeten steeds weer bestreden worden, want het gevaar is groot, dat de kerkleden door voortdurende omgang met mensen, die een ongezonde leer brengen, worden besmet. Daartegen bieden de Heilige Schrift en het refutatief element van de prediking een tegengif. Niet alle didactische stoffen zijn daarvoor geschikt en niet in iedere preek moeten de pijlen op de tegenstander afgeschoten worden. Zwaard en troffel moeten we beide hanteren, maar in Gods kerk de troffel het meest.
Wie in de bediening van het Woord, ook wanneer deze geschiedt in de vorm van de verklaring van de Catechismus, valse leringen bestrijdt, beperke zich niet tot de dwalingen uit de tijd van de Reformatie, n.l. die van Roomsen, Luthersen, Doopsgezinden en Socinianen, maar handhave de waarheid tegen onschriftuurlijke leer b.v. van Ethischen, Evangelischen (Groningers) en Vrijzinnigen, en tegen valse religie als Theosophie, Spiritisme, Christian Science, enz. Bovenal is nodig het Goddelijk gezag van de Heilige Schrift tegen kritische richtingen van allerlei nuancering te verdedigen. Doet zich in een gemeente een afwijking van de zuivere leer voor, dan is de prediker verplicht in de bediening van het Woord op het gevaar te wijzen en de dwalingen met schriftuurlijke argumenten te weerleggen. Evenwel mag niet elke prediking een refutatieve inslag hebben. Vooral op de feestdagen is weerlegging van dwalingen minder op haar plaats. Op Pasen vermoeie men de gemeente niet met de weerlegging van hen, die de opstanding van de Heere Jezus Christus uit de doden loochenen.

Wat de wijze van de bestrijding betreft, deze zij waardig en doeltreffend.
Waardig is ze, wanneer ze juist is. De prediker moet zelf de gevoelens, die hij bestrijden zal, nauwgezet bestudeerd hebben, en, zonder alle bijzonderheden op de kansel te brengen, zelf met de finesses op de hoogte zijn. De dienaar van het Woord geve de dwaalleer juist weer en schildere de tegenstander niet zwarter dan hij is. Waarheid, al is ze ogenschijnlijk niet in ons voordeel, is een eerste eis.

De bestrijding zal doeltreffend zijn, wanneer de dienaar van het Woord zich concentreert op de hoofdzaken. Argumenta ponderantur, non numerantur. Hij verspille zijn kracht niet door op elk ondergeschikt punt naar een tegenargument te zoeken. Door een ellenlang betoog wordt de hoorder vermoeid; de belangstelling verflauwt; de draad raakt zoek. Er is een kern van waarheid in de spreuk van de ouden: qui nimium probat, nihil probat.
Na de aanval geconcentreerd te hebben op de hoofdzaken, wordt dan getoond de ondeugdelijkheid van de argumenten. Het Schriftbewijs, door de tegenstander aangevoerd, wordt ontzenuwd, en de conclusie waartoe hij kwam bestreden, omdat één of beide praemissen, waarvan hij in zijn redenering uitging, vals bleken te zijn. Voorts is het gewenst in bepaalde gevallen uit de leringen van de tegenstander gewettigde consequenties te trekken, die de onhoudbaarheid van zijn thesen in het licht stellen. De leer van de transsubstantiatie leidt b.v. tot de stelling dat de substantie van het avondmaalsbrood wel verandert, terwijl de eigenschappen niet veranderen, hetwelk ongerijmd is. Wie de leer van de Remonstranten doordenkt, moet tot de conclusie komen, dat het zwaartepunt van onze verlossing ligt in de vrije wilsbeschikking van de mens, die de hem aangeboden genade uit eigen kracht aannemen of verwerpen kan, waardoor het werk van de zaligheid op losse schroeven komt te staan en in de diepste grond God afhankelijk wordt van de mens, welke conclusies in flagrante strijd zijn met het Woord van God.
Eindelijk wordt na de weerlegging van de dwalingen de zuivere leer naar de Heilige Schrift kort en krachtig, belijnd en scherp voorgesteld.

B. Protreptische stoffen.
Protreptische stoffen zijn zulke, die zich in hoofdzaak op het streefleven van de mens richten, met het doel de wil in actie te zetten. Het goede moet begeerd, het slechte verafschuwd. Er wordt in deze stoffen op aangedrongen, dat de christen de zondige begeerten zal bedwingen, het boze haten en vlieden, en alleen zulke handelingen doen, die in overeenstemming zijn met de wil Gods. Protreptische stoffen bevatten waarschuwingen, vermaningen, bedreigingen, aansporingen, opwekkingen, geboden, bevelen, om de gezindheid en de daaruit geboren handelingen te richten naar de norma van Gods heilige wet.
Het is duidelijk, dat in deze stoffen het didactisch element nimmer wordt gemist. Het kan niet ontbreken, omdat geen enkele eis Gods tot ons zou doordringen en object van onze strevingen en wilsimpulsen zou kunnen zijn, wanneer we van dien eis geen kennis hadden. Ignoti nulla cupido. Slechts hetgeen gekend wordt, is object van de bewuste streving. Ook kunnen inzichten, overleggingen, redeneringen tot motieven worden en als medeoorzaken voor de wilsbeslissingen werken, Eveneens hebben emoties van allerlei aard, stemmingen, aandoeningen, grote motiveringskracht. De streving richt zich op hetgeen waarde voor ons heeft en als een goed beschouwd wordt. Zo komt dus de wilsacte in het bewuste leven tot stand door het intermediair van het ken en gevoelsleven. In de protreptische stoffen zijn altijd naast volitionele ook intellectuele en emotionele elementen aanwezig, maar het volitionele domineert.
De Heilige Schrift onderwijst en vermaant ons, zij houdt ons zowel de credenda als de agenda voor, zij heeft gezag over leer en leven.
De Heere God gaf onder de Oud Testamentische bedeling aan de genadeopenbaring bij de Sinaï een protreptisch karakter. Hij drong aan op het onderhouden van zijn geboden,

rechten en inzettingen, prikkelde tot gehoorzaamheid door de belofte van zegen bij het nakomen van zijn bevelen, en waarschuwde tegen ongehoorzaamheid door dreiging met straffen, Deut. 27 en 28. De Zaligmaker hield in de Bergrede zijn discipelen het hoge ideaal van de Goddelijke wet voor, riep tot een wandel in volmaaktheid (Matth. 5 : 48), en beloofde het genadeloon aan allen, die lijden moeten om zijn naam. En de apostelen hebben zowel in hun prediking als in de brieven aan de verkondiging van de leer des Evangelies steeds verbonden de vermaning om de gezindheid te veranderen en het leven te beteren, Hand. 3 : 19, Rom. 12 : 1 seq., I Kor. 6 : 1 seq., Efeze 4-6, Coll. 3 : 1 seq., I Petrus 2 : 1 seq.

Tot de protreptische stoffen zijn niet alleen te rekenen de teksten, waarin de Heere Jezus en de profeten en apostelen de gemeente vermanen, opwekken, aansporen, waarschuwen, maar ook historische gedeelten van de Heilige Schrift, waaruit dergelijke vermaningen en waarschuwingen afgeleid kunnen worden. Al de Schrift is nuttig.
Voorbeelden van protreptische stoffen zijn o.a. Gen. 35 : 2-6, Num. 12 : 1-10, Deut. 8 : 10 en 11, Ruth 2 : 4, 2 Kon. 5 : 20-27, 2 Kon. 11 : 17, Ezra 10 : 1-6, Ps. 1, 15, 24 : 3 6, 89 : 31-33, 105 : 43-45, de Spreuken passim, Jesaja 1 : 19 en 20, 3 : 10 en 11 , Jer. 5 : 1-9, Matth. 5 : 13 en vele plaatsen in de Bergrede, Rom. 12 : 1 en 2, 12 : 6—8, enz.
Het is een bekend verschijnsel, dat de protreptische stoffen bij sommige christenen niet geliefd zijn en teksten, die beschrijven wat de Heere voor ons doet, meer in het centrum van de belangstelling staan, dan zulke, die ons leren, wat wij voor de Heere moeten wezen. De oorzaak van de tegenzin in protreptische prediking kan liggen in geestelijke traagheid of in een aan het ziekelijke grenzende lijdelijkheid. Toch is dit niet altoos het geval. Er is bij sommigen een vrees, dat de leer van de vrije genade zal weggedoezeld worden en de werken als woekerplanten het geloof in Christus zullen verstikken.
De Gereformeerde kerk in Nederland heeft in de zestiende eeuw moetenstrijden tegen semi-pelagiaansch Romanisme, in de zeventiende eeuw tegen Remonstrantisme, in de achttiende eeuw tegen Moralisme, in de negentiende en twintigste eeuw tegen een synergisme, dat gewoonlijk gevonden wordt bij hen, die positie kiezen in het leven van de vromen en niet in de leer van de Heilige Schrift. De vrees voor verdonkering van vrije genade is dus blijkens de historie niet ongegrond. Toch is ze misplaatst in een kerk, wier dienaren van harte de Gereformeerde belijdenisschriften als de uitdrukking van hun geloof aanvaarden en mitsdien de goede werken, als vruchten van het geloof, noodzakelijk achten.
Naar de Schrift zijn de agenda met de credenda onlosmakelijk verbonden. De apostel Paulus betoogt dit helder en klaar in Rom. 6. *We zijn met Christus begraven, door de doop in de dood, opdat* (Grieks: ina*) gelijkerwijs Christus opgewekt is tot de heerlijkheid des Vaders, alzo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.* Die in Christus Jezus zijn, wandelen niet naar het vlees maar naar de Geest, Rom. 8 : 1. De apostelen besluiten hun zendbrieven met een brede paraenese, waarin de gemeente Gods tot een wandelen waardiglijk Gode wordt opgewekt. Aangaande de noodzakelijkheid van prediking over protreptische stoffen kan dus geen twijfel bestaan.
Bij de behandeling dezer stoffen in de bediening van het Woord houde de prediker, wanneer hij tot het doen van goede werken en een wandelen in Godsvrucht aanspoort, steeds in het oog. dat de christen uit zichzelf onbekwaam is. Onze bekwaamheid is uit God en zonder de Heiland kunnen wij niets doen, Joh. 15 : 5. De goede werken zijn vruchten van een innig

contact met de Heere Jezus, die door zijn Geest in het hart van de zijnen de liefde tot zijn dienst plant en hen gewillig maakt naar alle geboden Gods te leven. Onder dit aspect worde ook de wet naar Zondag 34-44 van de Catechismus bepreekt. *Paulus plant, Apollos maakt nat, maar God geeft de wasdom*. De prediker met de rijkste talenten is niet in staat de wil van één mens te buigen en de christen in heiligmaking te doen toenemen. De ernstigste waarschuwingen blijven dikwijls zonder vrucht. De Heilige Schrift leert ons echter, dat de Heilige Geest zich van de middelen als bestraffing, vermaning, waarschuwing, nodiging, wil bedienen, om de heiligheid des levens te bevorderen, dwalenden van het zondepad af te voeren en onbekeerden tot boetedoening ',te brengen. De Canones zeggen terecht (III en IV, 17), dat door de vermaningen de genade wordt medegedeeld. Het Woord van God, door de dienaar in 's Heeren naam verkondigd, werkt, Jes. 55 : 11.

Het verdient aanbeveling bij de homiletische behandeling van protreptische stoffen de volgende punten in het oog te houden.

- Ten eerste mag de preek over een protreptische stof in haar wezen niet anders zijn dan explicatie en applicatie van het Woord van God. De dienaar van het Woord vertolkt wat God in de tekst ons gebiedt of verbiedt, waartoe Hij ons vermaant of waarvoor Hij ons waarschuwt. De motieven welke dienst moeten doen om het streefleven in actie te zetten, worden vooral aan de tekst zelf ontleend. Het verband van de tekst doet in vele gevallen talrijke motieven aan de hand. Het is in het algemeen genomen niet gewenst, daaraan tal van motieven uit andere Schriftuurplaatsen toe te voegen, omdat de vermaning daardoor licht te algemeen wordt en haar bijzonder karakter verliest. en ten tweede, wijl een veelheid van motieven verwarrend werkt en dikwijls het tegengestelde van het beoogde doel ten gevolge heeft. Te veel schaadt ook hier. De prediker zal zich doorgaans dus tot de motieven en directieven beperken, welke uit de tekst en het verband afgeleid kunnen worden.
- Ten tweede mogen bij de verklaring van de tekst vermaningen en geboden die voor een bepaald persoon of voor een zekere categorie van mensen gelden, of die slechts in een bepaalden tijd van kracht zijn, niet generaal genomen en voor alle tijden en omstandigheden geldig verklaard worden. Door nauwkeurige exegese van de tekst en gebruikmaking van de analogia fidei moet vastgesteld, wat voor alle personen, tijden en omstandigheden, en wat slechts voor een individu op een bepaald ogenblik geldt. Het gebod van de Heere Jezus aan de rijke jongeling alles te verkopen wat hij had en het de armen te geven, is een maatregel die alleen op de rijke jongeling van toepassing was, toen deze in deze bepaalde psychische dispositie tot de Heere Jezus kwam, Matth. 19 : 21. Des Heilands gebod uit de Bergrede de boze niet te wederstaan en de linkerwang toe te keren tot hem die ons op de rechterwang slaat, Matth. 5 : 39, is van toepassing op de christen in het individuele leven, maar niet op de overheid, Rom. 13 : 2. Het bevel van de Heere Jezus tot Petrus om het zwaard in de schede te steken, daar allen, die het zwaard nemen, door het zwaard zullen vergaan, Matth. 26 : 52, geldt voor Petrus, maar niet voor de overheid, die juist het zwaard draagt om de doodslag te weren, Rom. 13 : 4. Voor generaliseren van hic-et-nunc geboden behoort de prediker zich te wachten.

- Ten derde. De geboden die in de Heilige Schrift algemeen gesteld zijn, moeten in hun algemeenheid verklaard en daarna naar de behoeften van iedere plaatselijke kerk, verbijzonderd en op verschillende groepen van personen toegepast worden. De Heilige Schrift gaat ons daarin voor, wanneer zij in Efeze 5 en 6 en Coll. 3 het vijfde gebod verbijzondert voor bepaalde categorieën. Nooit mag in de bediening van het Woord het gebod van Gods wet gepredikt worden tot één bepaald persoon, die meer of minder duidelijk aangewezen wordt; dus niet tot een bepaalden vader, knecht, patroon, onderdaan, maar tot de vader, de knecht, de patroon, de onderdaan. Ook moet de toepassing van de protreptische stof principieel blijven en niet in zulke bijzonderheden verlopen, dat voor allerlei concrete gevallen aanwijzingen gegeven worden. Wanneer het gebod Gods op de zielen gebonden wordt en de hoorder onder de indruk komt van het: mea res agitur, zal het vermaan meer effect hebben dan wanneer een enkel geval wordt geanalyseerd en de ethische geboden tot in bijzonderheden voor dat geval worden uitgewerkt. Casuïstiek hoort op de kansel niet thuis.
- Ten vierde. Door gebruikmaking van gegevens van de algemeen en speciale psychologie bij de behandeling van de protreptische stoffen kan de inhoud van de tekst op zulk een wijze aangewend en de vermaning zodanig ingekleed worden, dat het wilsleven in actie komt, de christen in zijn strijd tegen de zonde wordt gesterkt en overeenkomstig de begeerte van zijn hart het leven conform de wet Gods inricht. Daartoe moeten zulke motieven uit de tekst afgeleid en van de gemeente voorgehouden worden, die zich aansluiten bij het psychische leven in de religieuze sfeer. Tot de volbrenging van het gebod Gods kan de christen gedreven worden b.v. door het motief, dat de kinderen Gods verplicht zijn, en het de begeerte huns harten is door een heiligen wandel hun Vader te verheerlijken b.v. Psalm 147 : 19 en 20, Matth. 5 : 16, Joh. 15 : 8, 2 Kor. 7 : 1, 1 Petrus 2 : 12, Openb. 19 : 7; door het motief van het dilemma, *dat het onmogelijk is tegelijk twee Heeren te dienen,* Matth. 6 : 24, 1 Kor. 10 : 21, 2 Kor. 6 : 14 seq., Jac. 3 : 11; door het motief van de wetenschap, *dat de gelovige één plant geworden is met Christus Jezus,* Rom. 6 : 5-14, 1 Kor. 6 : 15, Ef. 2 : 10, 4 : 20 seq., Coll. 3 : 1—14; door het motief dat de gelovigen, *die door de Geest Gods worden geleid, niet meer wandelen naar het vlees, maar naar de Geest,* Rom. 8 : 1 en 2, 1 Kor. 6 : 19, Gal. 5 : 18-26, Ef. 4 : 30, 5 : 9; door het motief zich onvoorwaardelijk te moeten onderwerpen aan de wil Gods, 1 Thess. 4 : 3: door het motief, dat de gelovige gaarne doet wat de Heere welbes haaglijk is, Hebr. 13 : 16; door het motief dat zegenrijke gevolgen uit de Godvruchtige wandel voortvloeien, Ps. 15 : 5; 2 Kor. 9 : 6, Gal. 6 : 9, Ef. 6 : 8, maar zondige daden kwade vruchten voortbrengen, Coll. 3 : 57, 1 Tim. 6 : 9; door het motief dat gelegen is in de streving naar zelfbehoud, Psalm 34 : 13 en 14, Ef. 5 : 29; door het motief van afkeer van bekommernis, 1 Kor. 7 : 32a; door het motief van de sociale streving, naar verschillende richtingen, Rom. 15 : 2, 1 Kor. 8 : 10-13, 1 Kor. 12 : 27, Hebr. 13 : 3; door het motief van de zielevrede, Spreuken passim, Fil. 4 : 7; door het motief van kinderlijken eerbied of gehoorzaamheid aan het apostolisch ambt, 1 Kor. 4 : 14 en 15, 1 Kor. 9 : 1 seq., 1 Thess. 2 : 11, 2 Thess. 3 : 6; door het motief van dankbaar-heid jegens God voor zijn genade ons in Christus Jezus geschonken, Ps. 116 : 9, 1 Kor. 6 : 20, 2 Kor. 7 : 1, 2

Kor. 8 : 7-9, Fil. 2 : 5 seq.; door het motief van het verlangen naar blijmoedigheid, 2 Kor. 9 : 7; door de emotionele waardering van hetgeen past en niet past, 1 Kor. 11 : 13, Ef. 5 : 3 en 4; door het motief van het loon van de genade, de getrouwen toegezegd, Ps. 19 : 12, Matth. 5 : 12, 19: 28, 25 : 35-40, 26 : 13, 1 Tim. 4 : 8, 1 Petrus 3 : 10, 2 Joh.: 8; door het motief, dat des Heeren geboden niet zwaar zijn voor hen die Hem vrezen, Matth. 11 : 30, 1 Joh. 5: 3.

- Ten vijfde kan de prediker bij de bewerking van de protreptische stoffen de uitvluchten in behandeling nemen, die openbaar of bedekt tegen de strengen eis van Gods wet ingebracht worden. De mensen hebben van oude tijden vele vonden gezocht, Pred. 7 : 29, om aan de klem van Gods gebod te ontkomen. De dienaar tone dat hij die uitvluchten kent; hij wijze haar onhoudbaarheid met schriftuurlijke of dialectische argumenten aan. De uitvluchten die de christen te berde brengt om eigen geweten te sussen of zich voor de mensen te rechtvaardigen over de niet getrouwe nakoming van het gebod des Heeren, moet de prediker in korte trekken beschrijven. Hij is daartoe alleen in staat, wanneer hij door ervaring, zelfwaarneming en studie voldoende kennis bezit van het menselijk hart en de nuanceringen in het geestelijke leven. De dienaar van het Woord die aan het begin van zijn ambtelijke loopbaan staat, kan voor de tekening van zieletoestanden van mannen als C. H. Spurgeon en J. J. Knap Czn veel leren.

  De uitvluchten zijn van velerlei aard, zij worden gezocht in de omstandigheden van tijd en plaats, in het slechte voorbeeld van de naaste, in de zondige gedragingen van anderen, die als christenen in hun kring hoog aangeschreven staan, in de verleiding door de omgeving, in onkunde, in zwakheid van karakter, in de ondoelmatige opvoeding door ouders en leermeesters, in de onmacht van de mensen van nature om te doen wat Gode welbehaaglijk is, enz. De prediker heeft tot taak de uitvluchten uiteen te rafelen en duidelijk te maken, dat ze niet reëel en ongegrond zijn, dat de diepste oorzaak van het niet volbrengen van Gods wet niet te zoeken is in andere mensen of in de omstandigheden, maar in de persoon zelf, in zijn zelfzucht, geestelijke traagheid, zich niet willen verloochenen, en dat hij voor zijn tekort in heiligmaking ten volle verantwoordelijk is. De christen moet tot erkentenis gebracht worden van zijn zonde. Het schuldbesef moet hem uitdrijven tot de bede om genade en kracht van Boven tot vervulling van het heilig voornemen om naar Gods geboden te leven.[312]

  Talloos vele zijn de uitvluchten van hen, die onbekeerd zijn en door redeneringen met een vrome schijn zich diets maken, dat zij aan de eis van de bekering zich kunnen onttrekken.

  Sommigen hebben bijna geen zondebesef, zijn door de omgeving waarin ze opgroeiden en door een aangeboren inclinatie tot een „deugdzaam" leven bewaard voor uitwendige grote zonden, zodat zij achten de bekering niet van node te hebben. omdat zij in zichzelf rechtvaardig zijn. Wordt hun de wet voorgehouden, dan antwoorden zij met de rijken jongeling: *Alle deze dingen heb ik onderhouden van mijne*

[312] „Hij [de prediker] moet elke bedenking wegruimen, alle verontschuldiging hun ontnemen, elke weg ter ontkoming afsnijden. Hij heeft ze in de engte te drijven, zodat zij als de Israëlieten noch voor noch achterwaarts, evenmin ter rechter als ter linkerzijde uitwijken kunnen en alleen nog kunnen opzien naar boven, vanwaar de hulpe komen zal." H. Bavinck. De Welsprekendheid". pag. 44.

jonkheid af, wat ontbreekt mij nog? Matth. 19 : 20.

Anderen voeren aan, dat de mens zich zelf niet bekeren kan en hij daarom de dag en het uur moet afwachten waarop het Gode believen zal hem aan zijn zonde te ontdekken; zij houden zich schuil achter het schild van de valse lijdelijkheid en durven zelfs het geloofsstuk van de heilige predestinatie misbruiken voor het syllogisme: *als God mijn naam niet van eeuwigheid in het boek des levens geschreven heeft, zal mijn vurigst gebed niet baten, al zou ik nog zo gaarne tot bekering willen komen,* cf. Rom. 9 : 19.

Weer anderen zien de noodzakelijkheid van de bekering wel in. maar stellen ze van dag tot dag uit; zij hebben geen tijd, de aardse zorgen, de maatschappelijke zaken nemen hen dermate in beslag, dat ze geen gelegenheid kunnen vinden, zich om de nood van de ziel te bekommeren; zelfs op de dag des Heeren vervullen de aardse dingen hoofd en hart; zodra de prediking scherp aandringt op levensverandering, zeggen ze als stadhouder Felix tot Paulus: *voor ditmaal ga henen, en als ik gelegenen tijd zal hebben bekomen, zo zal ik u tot mij roepen,* Hand. 24 : 25. Deze voorbeelden zouden met tientallen te vermeerderen zijn. De prediker heeft tot taak de uitvluchten van het onbekeerde hart te ontzenuwen en aan te dringen op bekering, 2 Kor. 6 : 2, Hebr. 4 : 7. Natuurlijk mogen niet in één preek vele uitvluchten in behandeling genomen worden. Laat de dienaar, wanneer de stof zich er toe leent, in onmiddellijke aansluiting aan de tekst één geval, ten hoogste twee, ter sprake brengen en met klemmende argumenten aan de tekst of aan diens sfeer ontleend, aantonen, dat de bekering geen dag uitstel kan lijden.[313]

- Ten zesde kan de prediker aansporen tot vorming van christelijke gewoonten. Wanneer een handeling die aanvankelijk veel moeite kost, zowel in de wilsbeslissing als in de uitvoering, herhaaldelijk wordt verricht, is bij iedere volgende herhaling steeds minder psychische energie nodig en worden de weerstanden al gemakkelijker overwonnen. Er ontstaat een accumulatie van geschiktheid en vaardigheid. Het aankweken van christelijke gewoonten bij zichzelf en bij anderen is één van de middelen om in heiligmaking toe te nemen en zich te sterken in de strijd tegen de zonde. Er komen banen in het wilsleven, waarlangs we ons zonder grote inspanning voortbewegen. Zelfs van de Heere Jezus staat geschreven, dat Hij iedere sabbat naar zijn gewoonte in de synagoge ging, Lukas 4 : 16. Paulus had geleerd door zware levenservaringen vergenoegd te zijn in hetgeen hij was; daarom viel het hem niet moeilijk gebrek te lijden, Fil. 4 : 11. De prediker wekke op tot het vormen van christelijke gewoonten. Gewoonte ontaarde echter nimmer in sleur.
- Ten zevende kan de dienaar van het Woord tot het doen van goede werken prikkelen door exemplificatie en het tekenen van idealen. Hij vindt hier aansluiting bij een psychisch fenomeen. De navolgingsdrift, ons allen ingeschapen, werkt, door de Heilige Geest geheiligd, ook in de religieuze zone. Van het voorbeeld, in de prediking getekend, gaat door bemiddeling van de geheiligde fantasie een sterke motiveringskracht op het wilsleven uit. Mechanisch nadoen is zonder ethische waarde, maar bewust navolgen, terwijl de ganse persoonlijkheid in de wilsacte en haar

[313] G. Amesius. Vijf boeken over de consciëntie. Editie Geesink. pag. 42 seq.

uitvoering deelt, is een werkzaamheid die, wanneer ze overeenkomstig de norm verloopt, Gode aangenaam is.

De Heilige Schrift gaat ons voor in exemplificatie, wanneer zij de gelovigen tot een heilig leven opwekt. Zij houdt ons in haar voorbeelden zelfs de volmaaktheid voor ogen, en schroomt niet ons het in dit leven onbereikbare ideaal als doelwit van onze ethische handelingen voor te stellen. Paulus vermaant de Efeziërs *om navolgers Gods te zijn als geliefde kinderen,* Ef. 5 : 1, en de Heere Jezus stelt tot eis aan zijn discipelen: *Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader die in de hemelen is, volmaakt is,* Matth. 5 : 48. *Christus heeft voor ons geleden, ons een exempel nalatende, opdat wij zijn voetstappen zouden navolgen,* Joh. 13 : 15, 1 Petrus 2 : 21. De Godvruchtigen van het Oude en van het Nieuwe Testament worden ons door de Heilige Schrift tot voorbeelden gesteld, 1 Petrus 3 : 5 en 6, Hebr. 12 : 1, 13 : 7, Jac. 5 : 11, 17, en de apostel Paulus vermaant *de gelovigen zijn navolgers te zijn, gelijk hij van Christus,* I Kor. 4 : 16, 11 : 1, 2 Kor. 6 : 313, Fil. 3 : 17.

Het is overeenkomstig de Heilige Schrift, wanneer de dienaar van het Woord bij behandeling van historische stoffen die een protreptisch karakter dragen, aan de geschiedenis de exempla ontleent, die tot navolging aansporen of ons weerhouden de weg van de zonde op te gaan. Reeds Melanchthon heeft bij dit genus de waarde van de exempla aangewezen: dominantur in hoc genere exempla.[314]

Aanbevelenswaardig is de personen, die tot exempla dienen, te kiezen uit de Heilige Schrift, daar zij ons de mensen tekent, zoals ze inderdaad zijn. Slechts dan kunnen figuren uit de kerkgeschiedenis tot voorbeelden genomen worden, wanneer het van hen verhaalde op goede gronden geacht kan worden waar te zijn, en zulke historische personen in de gemeente min of meer bekend zijn. Bij de tekening van personen, wier levensloop ons van de zonde moet afschrikken b.v. Judas, Ananias en Saffira, wachte de prediker zich er voor, hen met donkerder kleuren te schilderen dan de Heilige Schrift doet.

Aan de andere kant moeten de vromen, wier Godsvrucht ons ter navolging beschreven is, niet boven mate geprezen worden en tot zulk een hoogte verheven, dat zij bijna ophouden zondaren te zijn en de engelenreinheid nabijkomen. Terecht merkt Hyperius op: 'Wanneer men een mens prijst, zij het om God te verheerlijken, Die zo grote gaven wilde schenken en zo grote dingen door zulk een persoon wilde doen om Zijn Naam daarin groot te maken en tot navolging op te wekken'.[315]

- Eindelijk is ook de inkleding van de vermaning een factor van betekenis. God komt tot ons met een eis; we zijn verplicht te doen wat Hij ons gebiedt; de Soeverein van hemel en aarde heeft absoluut over ons te bevelen. Wanneer de protreptische prediking een enkele maal dezen vorm aanneemt (en dit kan het geval zijn, daar de prediking ambtelijk geschiedt), is voorzichtigheid geboden. De prediker herinnere zich, dat hij niet in de stoel Gods zit en een mens is van gelijke beweging als wij, daarbij dat zijn vertolking en toepassing van het gebod Gods, een menselijke vertolking en menselijke toepassing van het bevel Gods is. Van de beperktheid en betrekkelijkheid van eigen persoon zij hij zich ten volle bewust.

---

[314] Steinmeyer. Die Topik. pag.
[315] Cf. P. Biesterveld. A. Hyperius, pag. 77.

> Weerklinkt in de vergadering van de gemeente het „gij zult" van de Koning van de koningen en Heere van de Heeren, dan mag dit gebod nooit op zulk een wijze vertolkt en op zulk een toon uitgesproken worden, als een sergeantinstructeur aan zijn rekruten de bevelen uitdeelt. In de meeste gevallen zal het gebod de inkleding moeten ontvangen van een vermaning, raadgeving of waarschuwing van de vader tot zijn kind. Bijzonder krachtig wordt de protreptische prediking, wanneer het gebod komt in de vorm van een bede en met zielsdrang gesmeekt wordt naar Gods wet te leven. Paulus is hierin iedere dienaar van het Woord ten voorbeeld. Hoewel hij apostel is en de vermaning richt tot hen, die hij in het Evangelie heeft geteeld, bidt hij, dat ze waardiglijk Gode zullen wandelen, Rom. 12 : 1, 1 Kor. 16 : 15, 2 Kor. 10 : 1 en 2. In welke vorm echter de protreptische stoffen ook tot de gemeente des Heeren komen, de toon van de liefde moet in elke prediking te beluisteren zijn. De liefde tot de ere Gods en het heil van de zielen moet als een heilige geur elke vermaning doortrekken.

De protreptische prediking kan zich ook in negatieve richting bewegen, door zonden te bestraffen en tegen de overtreding van Gods geboden te waarschuwen.
Wanneer de inhoud van de tekst of de toestand in een gemeente het nodig maakt te berispen of tot waakzaamheid aan te sporen, noeme de prediker de zonde bij haar naam. Ook de Heilige Schrift verbloemt de zonde niet, Rom. 1 : 26-32, 1 Kor. 6 : 10, 15, 18, maar stelt, ook in de nomenclatuur, de zonde in haar schandelijkheid ten toon. De prediker zij in dit opzicht leerling van de Schriften en lere van haar, hoe hij over de zonde spreken moet.
Voor vulgaire taal en platte woorden wachte hij zich. Hij tekene het vreselijk en afschuwelijk karakter van de zonde, hetzij door een signaleren van de zonde, hetzij door een voorbeeld, hetzij door een beschrijving van haar gevolgen. Enkele zonden b.v. de zonde van Sodom beschrijve hij niet, maar noeme slechts de naam of geve een korte aanduiding.
De wijze waarop een dienaar van het Woord de zonden bestraft en er tegen waarschuwt, is van grote betekenis. Zowel door de inhoud als door de toon van de bestraffing moet de gemeente gevoelen, dat de liefde van Christus de prediker doortrilt en heilige ernst hem bezielt. Niet uit vitzucht maar uit bekommernis voor het heil van de zielen en uit liefde tot Gods eer bestrijdt hij zonden, die diep ingeworteld en sommigen een tweede natuur geworden zijn. Hij zou ontrouw worden aan de Koning van de kerk, indien hij de gemeente niet eerlijk en oprecht haar zonden in het aangezicht zeide.
In sommige gevallen is het aan te bevelen, zonden die in de gemeente niet bekend zijn, niet te noemen. Hyperius wees er terecht op, dat men de mensen de zonde niet leren moet. Toch kan het onder bepaalde omstandigheden zijn nut hebben van grote zonden te spreken die de gemeente bij ervaring niet kent, om daardoor te laten zien dat er tussen deze en de zonden die in de gemeente bestaan inderdaad verband is en kleine zonden na een korte periode zich in die mate ontwikkelen kunnen, dat ze tot de afschuwelijkste behoren.
Er zijn lichtere en zwaardere zonden. Zonde is zonde, maar er is verschil in graad. Geen prediker bega de fout zware zonden te vergoelijken of — wat ook voorkomt — lichtere zonden als de zwaarste vergrijpen voor te stellen. Hij wordt dan niet alleen onwaar, maar zijn vermaning stuit af op een gesloten hart.
Men geve aan de zonde geen esthetische Reiz. Het is mogelijk sommige zonden, vooral zinnelijkheidszonden, in zulk een uitgezochte taal en fijne woordenkeus uit te beelden, dat

de beschrijving behaagt en de schone omkleding het gruwelijk karakter van de zonde camoufleert. Ook de straffen van de zonde, het laatste oordeel en de eeuwige dood in de plaats des verderfs mogen niet met zulke realistische of fantastische kleuren getekend worden, dat, terwijl de hoorder een siddering door de leden vaart bij de aanschouwing van de hellevlammen en de lichaamspijniging, op hetzelfde ogenblik het esthetisch genot in de fijne, literair hoogstaande tekening, de vreselijkheid van de hellestraf op de achtergrond dringt. De prediker kan bij de beschrijving van het lijden in de plaats des verderfs niet te sober zijn. Niemand heeft de hel zó in haar verschrikkelijkheid getekend als de Heere Jezus, maar niemand was daarin zo sober als Hij.

C. Empoëtische stoffen.

Ons zielsleven heeft behalve een intellectuele en een volitionele ook een emotionele zone. Het Ik functioneert in voorstellingen, strevingen en gevoelens. Wanneer de gevoelens tot God en Goddelijke dingen in relatie staan, zijn ze religieus van aard. De gewone onderscheidingen, die de psychologie bij de indeling van de emoties aan de hand doet,[316] zijn van toepassing op de religieuze gevoelens. Er zijn in het religieuze leven negatieve emoties als droefheid en positieve als vreugde, krachtgevoelens als gevoel van bevrediging en spanninggevoelens als vrees, eigengevoelens als ootmoed en vreemdgevoelens als medelijden. Ook het waarheids, het esthetisch en het ethisch gevoel kunnen voor het religieuze leven van grote waarde zijn.

Empoëtische stoffen zijn zulke, die bij uitstek geschikt zijn op de religieuze emoties in te werken, deze op te wekken of tot rust te brengen. Zulk een stof kan de ziel tot eerbied en aanbidding stemmen, en tegelijk de affecten van droefheid over de zonde en vrees voor de dood doen quiesceren.

Empoëtische stoffen zijn zulke, waarin het emotionele element domineert. Gelijk in de didactische stoffen volitionele en emotionele elementen niet ontbreken en in de protreptische stoffen intellectuele en emotionele factoren voorkomen, zo werken in de empoëtische stoffen intellectuele en volitionele potenzen mede. Geen empoëtische stof zou van het didactisch element geheel afstand kunnen doen: het intellect is één van de voornaamste vehicula, om de emotionele zone te benaderen. Het protreptisch karakter van een empoëtische stof treedt krachtig naar voren, wanneer de emotie de machtige hefboom blijkt te zijn om het wilsleven in actie te zetten en handelingen te veroorzaken. Het emotionele element is echter in de stoffen van de empoëtische soort het overwegende.

Deze stoffen worden de empoëtische of afficerende genoemd, omdat onder deze benaming het best al die stoffen worden samengevat, welke onder deze groep vallen.

De naam mystieke stoffen is te eng en die van paracletische evenzeer, omdat de paraclese of vertroosting van het bedroefde hart slechts een onderdeel vormt van de stoffen, die tot deze groep gerekend worden. De werking van deze stoffen kan niet alleen zijn vertroosting, maar ook vrees voor de zonde, hoop op de zaligheid, blijdschap in de dienst Gods, bewondering van Christus en van de vele weldaden, die Hij heeft verworven, afhankelijkheidsgevoel, eerbied, ootmoed, barmhartigheid, goedertierenheid, dankbaarheid, jubel. Niet alleen moet de droefheid over rampen des levens weggenomen worden, maar evenzeer neerslachtigheid, vrees voor de toekomst, angst voor het gericht, enz.

---

[316] F. Jodl. Lehrb. van de Psychol. Stuttgart. 1916. pag. 354 seq.

Tot de empoëtische stoffen behoren zulke die, dikwijls in verheven taal, de majesteit Gods en de heerlijkheid van Christus tekenen. Empoëtisch of afficherend van aard en geschikt de mens in ootmoed voor God op de knieën te brengen is de lofzang op de alwetendheid Gods, Ps. 139 : 1-6, en Paulus' hymne op de alles overweldigende grootheid Gods, wanneer hij, na een inzicht ontvangen te hebben in de leidingen Gods met Israël en de volken, jubelt: *O diepte van (genade) rijkdom en van wijsheid en van kennis Gods,* Rom. 11 : 33-36. De heerlijkheid van onzen Zaligmaker, hetzij in de staat van de vernedering hetzij in de staat van de verhoging, kan met zulke schitterende kleuren gemaald worden, dat het hart van de gelovige geroerd wordt en hij in heilige vervoering de grootheid en dierbaarheid van Christus bezingt, b.v. Ps. 45 : 3, Jes. 63 : 1-6, Joh. 20 : 27 en 28, 1 Petrus 1 : 8 en 9.
Voorts zijn tot deze groep te rekenen de teksten, die in staat zijn onze ziel met bewondering te vervullen voor de heilsweldaden, welke de Heere aan de gelovigen toezegt. Het door de apostelen verkondigde Evangelie heeft tot inhoud goederen, *welke het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord, en aangaande welke in geen mensenhart de gedachte opgeklommen is,* 1 Kor. 2. : 9. *Wij zullen eenmaal altijd bij de Heere wezen,* 1 Thess. 4 : 17. De overdenking van de gezangen van de hemelingen, Openb. 5 : 9 en 10, 7 : 9 en 10, 15 : 3 en 4, 19 : 6-8, kan het hart vervullen met hemelse blijdschap en de hoop op de heerlijkheid versterken. De Heidelbergse Catechismus ziet de zaligheid des hemels ook onder dit gezichtspunt, wanneer hij op de vraag, wat troost u het artikel van het eeuwige leven, antwoordt: *dat nademaal ik nu het beginsel van de eeuwige vreugde in mijn hart gevoel, ik na dit leven volkomen zaligheid bezitten zal.*

Ook vallen onder deze categorie alle stoffen, die de christen sterken in moeilijke dagen en hem in tijden van lijden. smart en rouw vertroosting bieden. Er zijn stoffen, die op het lijden van de kinderen Gods betrekking hebben, en in hoofdzaak didactisch van aard zijn. De prediker kan aantonen, dat er verband bestaat tussen zonde en leed en door onderwijzing het inzicht in dit verband verhelderen. Door verklaring van teksten als Job 42 : 7-9 en Joh. 9 : 1-3 maakt hij de gelovigen duidelijk, dat lijden en tegenspoed niet altijd een gevolg is van persoonlijke zonde. De afficherende stoffen die met het lijden van de vromen in verband staan, hebben echter niet in de eerste plaats ten doel de kennis te verhelderen of te vermeerderen en in het lijdensprobleem door te dringen, maar troost te bieden aan hen, wier ziel door lijden van lichamelijke of geestelijke aard bedroefd is. Daartoe zijn teksten te kiezen, die het lijden van Gods kinderen met al zijn zielsworstelingen in voorbeelden tekenen, b.v. de geschiedenis van Job en Asafs psalm 73.
Een rijke bron van vertroosting ligt in het voorzienig bestuur Gods, *die ons op de levensweg van stap tot stap leidt en al het kwaad, dat Hij ons toeschikt, ten beste keren zal, zodat wij in alles, dat ons nog toekomen kan, een goed toevoorzicht op onze getrouwe God en Vader kunnen hebben.* Deze voorzienigheid Gods wordt niet alleen door de Heilige Schrift in haar didactische gedeelten geleerd, maar realiseert zich ook in de heilige historie. Vooral de geschiedenis van de Godsmannen van het Oude en het Nieuwe Testament is een fontein van troost. De wetenschap, dat Christus onze zonden gedragen heeft op het hout, en nu, verheven ter rechterhand Gods, als de grote Hogepriester medelijden kan hebben met al onze zwakheden, biedt stof tot bemoediging en hoop.
Door een doelmatige behandeling van de empoëtische stoffen kan een krachtige paraclese

bewerkt worden; het affect van de droefheid wordt zó in zijn actie tegengestaan dat het zwijgt, de berusting maakt zich meester van het hart, Ps. 39 : 10, of de stilte, waarbij alle woelig begeren zwijgt, vlijt zich over de ziel, Ps. 131, ja een positief affect kan ontwaken en zó krachtig werken, dat dankbaarheid voor de leidingen Gods in donkere dagen de christen overweldigt, deze roemt in de verdrukkingen en God verheerlijkt, omdat hij waardig geacht is om Christus' wil smaadheid te lijden, Hand. 5 : 41, Rom. 5 : 35.

Eindelijk hebben onder de empoëtische stoffen vooral de mystieke een plaats, die naar een of andere zijde een beschrijving geven van het verborgen leven des harten. Wanneer de christen in persoonlijk contact komt met zijn God, ontwaken de religieuze emoties van tedere, innige, mystieke aard.[317]
De mystiek behoort tot het leven van de bevinding. Sommige stoffen, die het bevindelijke leven raken, zijn in hoofdzaak didactisch en hebben vermeerdering van religieuze kennis ten doel. Een preek over 2 Kor. 7 : 10, het onderscheid tussen de droefheid van de wereld en de droefheid naar God, is allicht meer didactisch dan mystiek. In de bevinding is een breed terrein, waar het intellectuele of het volitionele de toon aangeeft. Evenwel, er is ook een zeer rijk gebied, waar het emotionele domineert. In de Heilige Schrift zijn vele stoffen, die het bevindelijke leven in zijn emotionele zone afficheren en die door de werking van de Heilige Geest geschikt zijn religieuze affecten in actie te zetten of tot rust te brengen. De Psalmen bieden een onuitputtelijk fonds aan mystieke stoffen. De historie van Simson, David, Elia, Petrus, Paulus ontsluit de toegang tot de rijkste schatkamers van het mystieke leven. Beschouwing van het verloren en het herwonnen contact van een kind Gods met zijn hemelse Vader kan tot vrucht hebben, dat de geestelijke dodigheid uit onze eigen ziel wijkt en nieuw leven in ons hart gaat ritselen. Overpeinzing van het liefdeleven tussen Jezus en zijn bruidkerk op aarde brengt ons er toe de gemeenschap met Christus in het verborgen leven meer en meer te zoeken.

Gemakkelijk te behandelen zijn de empoëtische stoffen niet. Zij onderstellen bij de prediker een rijke ontwikkeling van eigen religieus gemoedsleven en de gave in de religieuze emotie van anderen te kunnen inleven. Het is heel goed mogelijk en komt herhaaldelijk voor, dat een empoëtische stof als een didactische wordt behandeld en alle roering ontbreekt. Dan komt de stof niet tot haar recht en is de homiletische behandeling van de tekst verkeerd. De heerlijkste mystieke teksten verliezen hun geur en kleur, wanneer ze worden beschouwd als „zetels van argumenten" voor de dogmata, van hun aanschouwelijk en concreet karakter beroofd en tot afgetrokkenheden vervormd worden, en al hun innerlijkheid wordt veruiterlijkt. Een mystieken tekst mag de prediker niet met een tangetje aangrijpen en met het ontleedmes bewerken, maar hij moet hem als een sappige vrucht in de handen nemen, aan de mond brengen en op zulk een wijze nuttigen, dat hij van de geur en de smaak ten volle geniet.
Om een empoëtische stof op de juiste wijze voor de gemeente des Heeren te behandelen is nodig, dat de prediker zowel bij de voorbereiding als bij de verkondiging zelf bezield is voor het onderwerp en in de tekst inleeft. Dit mag ook gevraagd voor didactische en protreptische stoffen, maar is toch in het bijzonder vereist bij empoëtische, omdat zonder emotioneel

[317] J. G. Geelkerken. Een en ander over mystiek. pag. 86

contact met de tekst een behoorlijke behandeling uitgesloten is. De snaren van de harp des harten moeten bij de prediker zelf trillen, zal hij de tonen aan anderer hart ontlokken. Bij elke stof, maar vooral bij die van het afficherend genre, moeten de woorden, die hij spreekt, geest en leven zijn.
Hiermede is niet bedoeld, dat de dienaar van het Woord op de kansel in de zin van „Selbstzeugnis" getuigenis moet afleggen, en eigen zieleleven voor de ogen van de schare aan een scherpe analyse onderwerpen. Ik stukken horen in de bediening van het Woord niet thuis. Maar wel wordt met dezen eis te kennen gegeven, dat uit de wijze, waarop de prediker de tekst aanpakt, verklaart en toepast, ja uit de wijze waarop hij de preek inkleedt en voordraagt, de indruk wordt gewekt, dat hij met heel zijn hart leeft in de waarheid die hij verkondigt. Wie zelf gloeit, kan anderen verwarmen. Gevoelens zijn aanstekelijk. Bezielde prediking werkt bezielend. Er gaat kracht uit van het woord, dat met warme overtuiging wordt gesproken.
De prediker worde echter niet sentimenteel en spreke niet geaffecteerd. Hij wachte zich voor zelfbedrog en geve geen valsen schijn. Hij huichele de religieuze emotie niet en zij een vijand van onoprechtheid. De dienaar van het Woord is geen toneelspeler. Hij hate de man met het masker.
Voorts houde hij in het oog, dat religieuze stemming op zichzelf niet voldoende is. Zelfs met bidden alleen komt men er niet. Met het orare moet het laborare samengaan. Ook een tekst van 18 karaats mystiek gehalte vraagt grondige exegese. Een kort Schriftwoord met mystieken toon als motto gebruiken, het telkens met verschillende intonatie herhalen en in onderscheiden betekenis aanwenden is geen bediening van het Woord. Dit is mottoprediking en dus misbruik van de Schrift.

De prediker is geroepen de Godsgedachten, die in de woorden van de Schrift verscholen liggen, te vertolken, maar niet eigen gedachten in die woorden in te leggen. Een empoëtische preek moet gebaseerd zijn op een degelijke, gezonde exegese. De gedachten van de tekst worden in goede volgorde, doelmatig gerangschikt, in helderen vorm voorgedragen. Zoveel als maar immer mogelijk is, moet de diepmystieke inhoud met het licht van het bewustzijn beschenen worden. De gemeenschap met God gaat niet buiten het verstand om. Ongetwijfeld heeft het innerlijk geloofsleven zijn donkere zijde. Emotie is nooit tot in haar laatste elementen begripsmatig te vatten. Het verstand heeft, ook in de religie, zijn grenzen. Maar de prediker wachte er zich voor, de weldadige mystieke schemer in volslagen duisternis te doen overgaan, en in duistere woorden en onsamenhangende zinnen zijn „gedachten" voor te dragen. Vooral bij de empoëtische stof is aanbevelenswaardig de preek op te bouwen in de vorm ener rede en te streven naar helderheid van voorstelling en scherpe gedachtebelijning.
De inkleding van de preek is bij de empoëtische stoffen een factor van gewicht. Het is een bekend psychisch fenomeen, dat de fantasie als intermediair dient om de emotionele krachten van de menselijke ziel in actie te zetten. Daarom zal heel de bouw en de wijze van uitdrukking van dien aard moeten zijn, dat de fantasie van de hoorder gaat werken. In zulke preken worden dus weinig abstracta gebruikt en geen lange enigszins ingewikkelde redeneringen opgezet. De prediker moet de dingen tekenen, schilderen, aan het geestelijk aanschouwingsvermogen vertonen. De barmhartigheid b.v. wordt niet begripsmatig

gedefinieerd, maar getekend in een concrete persoonlijkheid, die zich over de naaste ontfermt. De zonde van dronkenschap naar haar wezenlijke kenmerken in abstracte terminologie voor te stellen is in een empoëtische preek niet doelmatig; de gemeente moet een armoedig dronkaardsgezin met al zijn smart en ellende binnengeleid worden.
De tekstwaarheid worde zoveel mogelijk concreet genomen. Typische toestanden van het geestelijke leven worden zó in enkele trekken beschreven, dat de gemeente ze *ziet.* Er zijn er, die met enkele potloodstrepen een mensengezicht tekenen. Het beeld is zeer onvolledig, de fantasie moet veel aanvullen, maar de markante lijnen en typerende trekken, waar het op aankomt, geeft de tekenaar wel. De prediker, die iets heeft van de artiest en met woorden kan tekenen, zal door enkele zinnen bepaalde typen zó uitbeelden, dat ieder het typerende dadelijk door zijn verbeelding ziet, en weet, welke groep gekarakteriseerd wordt. Heeft de fantasievoorstelling een sterken gevoelstoon bij zich, dan trillen terstond de gevoelssnaren, en ontstaat de religieuze emotie.
Wie de heilige kunst verstaat het klavier van de religieuze, God gewijde emotie te bespelen, moet binnen bepaalde grenzen blijven en er voor waken, dat vooral de negatieve emoties of affecten niet te sterk in actie komen. 'Wanneer in een kerkgebouw de hoorders dicht op elkaar zitten, en dus, gelijk de „psychologie des foules" ons leert, de natuurlijke psyche gemakkelijk geïnfecteerd wordt, daarbij het onderwerp, op welsprekende en bezielende wijze behandeld, de schare boeit, is het gevaar groot dat de aandoeningen bij sterk emotionele naturen heftig werken, en het vermogen om de inhoud van de preek te appercipiëren door overspanning van de emotie wordt verzwakt. Buitengewoon hevige gevoelsdeining, ontstaan door suggestieve prediking in een overvolle samenkomst, uit zich dikwijls in schreien, angstuitroepen of bezwijming, maar deze verschijnselen zijn niet altijd een bewijs van de toepassende werking van de Heilige Geest, dikwijls slechts het gevolg van een bewogenheid van de natuurlijke psyche. Naar knaleffect jage geen prediker, de stichting van de zielen zij zijn doel. Daarom zij hem in het algemeen geraden voorzichtig en zacht de tedere snaren des harten te tokkelen.

20. STOFFEN VAN BIJZONDERE VORM

Onder de in het vorige hoofdstuk genoemde indeling vallen alle stoffen. Naar het element dat overweegt, is een preekstof óf didactisch óf protreptisch óf empoëtisch. Er zijn echter in de Heilige Schrift stoffen, die, hoewel ze onder één van de driegenoemde groepen vallen, zulk een bijzondere vorm hebben, dat zij in de homiletiek onder een ander gezichtspunt nog afzonderlijk bespreking vereisen. Het zijn de historische stoffen en de gelijkenissen. Daarbij komt aan de Catechismusprediking, wegens de bijzondere eisen die zij stelt, afzonderlijke behandeling toe. De afdelingen van de Catechismus behoren óf tot de didactische óf tot de protreptische óf tot de empoëtische stoffen, maar zij hebben als preekstof zulk een bijzondere vorm, dat de eigenheid dezer stoffen onder de ogen moet gezien. Dus worden hier besproken de historische stoffen, de gelijkenissen en de Catechismusprediking.

A. De historische stoffen.

D. Knibbe. Manuductio in orat. sacr. cap. XXII; A. Vinet. Homiletiek2. pag. 73; E. Ch. Achelis. Prakt. Theologie II. pag. 165; P. Kleinert. Homiletik. Leipzig. 1907. pag. 53; D. Steinbeck. Die Bedeutung van de verschiedenen Textarten fnr die Methode van de Predigt. Art. Neue Kirchl. Zeitschrift. Heft 9. 1914.

De historische gedeelten van de Heilige Schrift zijn voor de gemeente des Heeren van grote waarde. Het christelijk geloof hecht zich aan, baseert zich op, staat of valt met de feiten van schepping, incarnatie, opstanding en hemelvaart. In het *symbolum apostolicum* neemt het geloof aan de centrale heilsfeiten een brede plaats in. De betekenis van het historisch, tijdruimtelijk gebeuren, dat in rechtstreekse betrekking staat tot de heilsopenbaring Gods, moet vooral in onze tijd met kracht gehandhaafd worden tegenover hen, die het feit ondergeschikt maken aan de idee en de gebeurtenissen in die mate vervluchtigen dat het feit tot een fictie wordt.
De historie des heils is van zo hoog belang, omdat God in de feiten Zijn raad verwerkelijkt en Zijn gedachten openbaart. 't Zijn feiten, die spreken van de deugden Gods. Indien we de historie, in de Heilige Schrift medegedeeld, met het door de Heilige Geest verlichte oog bezien, kunnen we er uit leren, wie God, wie Christus is. Jezus' werken getuigen van Hem, Joh. 5 : 36. De twijfelende Johannes moeten zijn discipelen verkondigen de werken die Jezus gedaan heeft, Matth. 11 : 26. De historie wijst heen naar en zijn openbaringen van de eeuwige gedachten, de *nooumeena* Gods. Al wat te voren geschreven is, ook de historie, is tot onze lering te voren geschreven, Rom. 15 : 4.[318]
Omdat, gelijk in het *Principiële Deel* is gebleken, de stof voor de bediening van het Woord alleen geboden wordt door de Heilige Schrift, kan historie, die niet in de Heilige Schrift wordt vermeld, geen object van prediking zijn. Zonder enige twijfel is in alle gebeuren de hand Gods; niets geschiedt zonder Zijn raad; in alle historie realiseert God zijn ideeën. Maar de buitenschriftuurlijke historie is daarin van de in de Heilige Schrift vermelde feiten

[318] J. van Andel. Gewijde Geschiedenis.

onderscheiden, dat de laatste beschreven zijn door mannen, die door de Heilige Geest gedragen zijn en daardoor in hun historiebeschrijving voor dwaling werden behoed, 2 Petrus I : 21, 2 Tim. 3 : 1 6, wat met geen andere historiebeschrijving het geval is.
En ten tweede is in de historie van de Heilige Schrift het principium, waarnaar de feiten uitgekozen en gegroepeerd worden, van geheel enig karakter. Iedere historieschrijver laat zich bij de keuze van hetgeen hij van waarde acht door een gezichtspunt leiden; niemand verhaalt alles wat gebeurd is; geschiedenis is geen kroniek; de historicus brengt een princiep van keuze mee, waarnaar hij beoordeelt, wat waard geacht wordt in zijn beschrijving een plaats in te nemen en wat een factor geweest is in de ontwikkeling van het gebeuren in de richting van een bepaald doel.[319] Het beginsel, dat alle heilige schrijvers bij het uitkiezen van de feiten laten gelden, is de waarde die het feit heeft in betrekking tot de heilsopenbaring Gods in Jezus Christus. De getuigenis van Jezus is de geest van de profetie, Openb. 19 : 10. Afgezien van allerlei andere factoren volgt daaruit, dat de historie, die de Bijbel verhaalt, enig in haar soort is, zij is heilshistorie en daarom alleen object van de bediening van het Woord.
Afgewezen moet de opvatting van Vinet, die kerkgeschiedenis, zendingsgeschiedenis en levens van grote persoonlijkheden tot object van de prediking wil maken,[320] en van Eckert, die, zij het onder enige reserve, van Kirchengeschichtliche Stoffe spreekt.[321] Niet alleen de staatkundige en economische, maar evenzeer de kerk en zendingsgeschiedenis vallen buiten de bediening van het Woord. Alleen de historische gedeelten van de Schrift, zowel des Ouden als des Nieuwen Testaments, komen hiervoor in aanmerking.

Onder de homileten, die in het bijzonder aandacht geschonken hebben aan de behandeling van de historische stoffen, is de Gereformeerde homileet David Knibbe een van de beste. In § 22 van zijn Manuductio somt hij de volgende regelen op:
1. Analysis ante omnia accurate instituatur.
2. Singula verba textus non semper examussim explicanda, sed tantum paraphrastice saepe sunt deducenda. Wanneer er onbekende woorden als Raka of Korban in de tekst voorkomen, moeten die verklaard worden.
3. Non ex singulis verbis vel periodis, sed ex materia magis principali, observationes sunt eliciendae.
4. Observationes non multis sed paucis locis parallelis, exemplis et rationibus probandae sunt.
5. Observationes aliquando per modum exclamationis aut admirationis sunt proponendae.
6. Finita explicatione cum observationibus, generalis applicatio instituatur.
7. Applicatio generalis eruitur ex scopo et circumstantiis Historiae magis principalibus, quae spiritualiter ad conscientias auditorum accommodantur.
Hoewel op deze regels van Knibbe nog wel iets aan te merken zou zijn, vooral op hetgeen hij zegt over de observationes, en zij allerminst op volledigheid kunnen aanspraak maken, bieden ze toch enkele waardevolle gegevens.

---

[319] H. Bavinck. De Wijsbegeerte van de Openbaring. Kampen. 1908. pag. 95 seq.
[320] Homiletiek. pag. 75.
[321] A. Eckert. Die Gemeindepredigt van de Gegenwart. Leipzig. 1914, pag. 134.

De behandeling van de historische stoffen kan beschouwd worden onder het gezichtspunt van het materiele en van het formele.

A. Uit materieel gezichtspunt verdienen de volgende punten overweging.

Ten eerste ontwerpt de homileet met alle hem ten dienste staande hulpmiddelen zich een duidelijk en nauwkeurig beeld van de historische stof, die hij tot tekst gekozen heeft.
a. De tekst moet tot in bijzonderheden bestudeerd worden, zodat de juiste betekenis van ieder woord vast staat. Vooral dient gelet op de zogenaamde kleine trekjes, waarover de eenvoudige bijbellezer gemakkelijk heenglijdt, maar die voor het recht verstaan van Gods Woord van groot belang zijn. De apostel Johannes is in zijn evangelie rijk aan dergelijke opmerkingen. Van het eerste verblijf bij Jezus, dat zulk een diepe indruk op zijn gevoelige ziel maakte, zegt hij: *en het was omtrent de tiende ure,* Joh. 1 : 40. Als Judas de Paaszaal verlaat, merkt Johannes fijntjes op: en het was nacht, Joh. 13 : 30.
b. Bij verklaring van de tekst wordt gebruik gemaakt van hetgeen geboden wordt door geographie, ethnographie en archaeologie.[322] Van de ligging van de plaatsen en het aspect van het landschap heeft de prediker zich op de hoogte gesteld. De Oosterlingen moet hij in hun psychische eigenheid kennen en tekenen. Van woning, kleding, bedrijf, handel, zeden en gewoonten moet de prediker een duidelijke voorstelling hebben, voorzover dit bij de tegenwoordige stand van de wetenschap mogelijk is.
c. Het verhaal dat de Heilige Schrift geeft, mag niet verbreed, aangevuld of gewijzigd worden. Hiaten mogen niet door de fantasie van de exegeet weggewerkt worden. Dat de Heilige Schrift sommige gebeurtenissen zeer in de brede behandelt en van andere slechts een beknopt resumé geeft, is met opzet geschied. De auctor primarius heeft de auctores secundarii zó beïnvloed, dat weggelaten werd, wat aan het doel, dat Hij zich met de openbaring stelde, niet dienstbaar was. De Bijbelse geschiedenis is allerminst gegeven om onze nieuwsgierigheid te bevredigen of een doorlopende geschiedenis van het volk Israël te kunnen schrijven, maar is de historie van het heil, dat God in Jezus Christus openbaart.[323]

Ten tweede wordt het psychologisch proces bij de handelende personen, zowel in de natuurlijke als in de religieuze sfeer getekend.
a. Bij de homileet mag verondersteld een voldoende, door studie, introspectie en ervaring verkregen kennis van de krachten van de menselijke ziel en van de ingewikkelde processen, die zich in het psychisch leven kunnen voordoen. Tot de hoogten moet hij kunnen opklimmen en tot de diepten afdalen. Nauwkeurige kennis is nodig van de speciale psychologie, van het onderscheid tussen de zielen van de mensen ten opzichte van sekse, ras, leeftijd, temperament, begaafdheid. Deze kennis wordt gebruikt om de in de heilige historie optredende personen te beschrijven in hun ziellijk beweeg, de verborgen motieven bloot te leggen die tot de daden hebben geleid, en de rijkdom van emoties te beschrijven die de personen bezielden, om zo de handelingen enigermate te verklaren als uitingen van

[322] A. Noordtzij. Gods Woord en van de eeuwen getuigenis. Kampen. 1924. H. Th. Obbink. Oostersch Leven. Nijkerk. 1915; J. Neil. Palestina en de Bijbelt. Kampen. 1920: H. Th. Obbink. Op Bijbelsen bodem. Utrecht 1924; G. Dalman. Orte und Wege Jesus. 1924.
[323] L. Lindeboom. Contra de Religionsgeschichte de Historia Sacra. Kampen. 1912.

psychische processen.
b. Uitgebreide kennis van de religieuze sfeer in het psychische leven is onontbeerlijk, om de religio subjectiva in haar ontstaan, variëteit, standen en toestanden, inzinking en bloei, krankheden en reconvalescentieprocessen, in haar strijd en overwinning of nederlaag te kunnen tekenen. Bij de analyse van het geestelijke leven boude de prediker steeds in het oog, dat de menselijke ziel nooit tot in haar diepste diepte te peilen is en er zelfs in het meest transparante zieleleven nevelen zijn. Voor God alleen „is 't aaklig duister, de dag gelijk in glans en luister." Onze ziel ligt voor Hem naakt en geopend. Hij dringt door tot in de laatste vezelen en doorziet de troebele heffe van ons hart. Maar wij hebben bij de verklaring van een historische tekst de nodige bescheidenheid te betrachten, omdat onze kennis van de menselijke psyche gering is. We kennen ons zelf niet en zijn dikwijls in het religieuze leven ons zelf een raadsel. Hoe zouden wij dan de naaste door en door, „restloos", kennen? Hoe zou 't ons dan mogelijk zijn de religieuze ervaringen te doorgronden van mannen, die vele eeuwen vroeger leefden en van wie de Heilige Schrift slechts weinig mededeelt? Nog om een andere reden moet de prediker bij de verklaring van de religieuze verschijnselen zich een teugel aanleggen, n.l. deze, dat in de ziel van de gelovige de Heilige Geest werkt, en de Geest Gods soms op een wonderlijke en onverklaarbare wijze in het proces ingrijpt. De prediker schrome niet te belijden, dat zijn verklaren halt maken moet bij het mysterie.
c. Bij de nadere ontleding van de religieuze uitingen blijkt, dat, al staan de mannen en vrouwen, die de Heilige Schrift ons tekent, eeuwen van ons af, en leefden zij in een ander cultuurmilieu en onder een andere bedeling van het verbond van de genade, dat, al werden enkelen hunner op bijzondere wijze begiftigd met gaven des Geestes, zij toch mensen waren van gelijke beweging als wij, zondaren die van genade moeten leven, gelovigen die dezelfde strijd voeren als wij. En daarom juist, wijl ze met ons op hetzelfde geestelijke niveau staan, kunnen ze ons tot voorbeelden zijn, die wij moeten navolgen, Hebr. 13 : 7, 1 Petrus 3 : 6. De zonden van de vromen en de ongerechtig-heden van de ongelovigen, hetzij dezen ver waren van het koninkrijk Gods of meer nabij stonden, zijn beschreven ons ter waarschuwing, opdat wij, die, evenals zij, zondaren zijn, ons voor de bozen weg zouden wachten, 1 Kor. 10 : 6, 11, Hebr. 12 : 16. Bij de psychologische behandeling van figuren als Saul, Achab, Herodes, Judas Iskarioth, moet men bedenken dat zij, ook bij de ontzettende ontwikkeling van de zonde, mensen waren, met wie wij verwant zijn; in onze psyche liggen van nature de kiemen van dezelfde boosheden, 1 Tim. I : 1 5 , Hebr. 4 :11.
d. Het is niet voldoende de tekst naar de psychologische zijde te verstaan, de psychische toestanden moeten ook getekend worden, niet in vaktermen van de psychologie, maar in de taal van het dagelijks leven, zodat de eenvoudige het verstaat. De tekening moet tekening, kenschetsing blijven en mag geen brede beschrijving worden, daar de psychologische behandeling slechts middel is en niet doel.

Ten derde wordt onderzocht, op welke hoogte de Godsopenbaring stond, ten tijde dat de gebeurtenissen waarover gepredikt wordt plaats hadden, om uit dit gezichtspunt de personen en hun handelingen te beoordelen. Kennis van de historia revelationis is onontbeerlijk voor een juiste behandelingswijze van de historische stoffen. Beschouwt de prediker de geschiedenis op het niveau, dat de Godsopenbaring toen bereikt had, dan worden fouten voorkomen als deze, dat Mozes en David beoordeeld worden als hadden ze de geboorte van

Christus reeds aanschouwd, en de discipelen, die de Heere Jezus bij zijn omwandeling op aarde volgden, met een maatstaf worden gemeten, als hadden ze de opstanding en hemelvaart des Heeren en de uitstorting van de Heilige Geest reeds achter zich. Dan wordt duidelijk, in welke relatie het tot tekst gekozen gedeelte van de heilshistorie staat tot de centrale gedachte van de Goddelijke revelatie, n.l. het heil voor zondaren door Jezus Christus, en welke plaats deze geschiedenis in het organisme van de heilsopenbaring inneemt. En eerst nu de personen naar de juisten maatstaf beoordeeld zijn, kunnen de lijnen getrokken worden van het verleden naar het heden, en is de vraag te beantwoorden, wat het feit en de handelende personen voor onze tijd te zeggen hebben.

Ten vierde mag de historie niet als allegorie opgevat en „verklaard" worden.[324] De genezing van de melaatse, Matth. 8 : 24, kan bij een gezonde exegese geen preek geven over de genezing door Jezus van onze geestelijke melaatsheid. Al is de huwelijksverhouding tussen man en vrouw een beeld van de innige betrekking, die er tussen de Heere Jezus en zijn gemeente bestaat, Ef. 5 : 32, de ontmoeting van Izak en Rebecca (Gen. 24) is allerminst aanleiding tot allegorische interpretatie, waarbij Rebecca de ziel „wordt", die voor Izak = Christus van de kemel, d.i. de eigengerechtigheid, afvalt, wanneer zij Jezus in het oog krijgt. Er is ongetwijfeld perspectief in de Schrift. Er straalt eeuwigheidslicht in het tijdelijk gebeuren. Er is analogie tussen schepping en herschepping. De geschiedenis van Israël is rijk aan typiek. De Oud Testamentische eredienst was typisch-symbolisch. Er is een hemels Kanaän, er is een hemels Manna (Joh. 6), de reis van de kinderen Israëls door de woestijn is een beeld van de weg, die ieder kind Gods, ja die heel de kerk van Christus in dit leven bewandelen moet (Openb. 12 : 6).
Er is een diepe geestelijke zin in de historie van het Oude en het Nieuwe Testament. Achter alle gebeuren staat God, die Zich in betrekking tot de Christus openbaart. Geen ogenblik verlieze de prediker uit het oog, dat God in de heilshistorie zijn gedachten doet kennen. Maar dit is iets anders dan de geschiedenis opvatten als allegorie, waarbij het subject in de „verklaring" vrij spel heeft en de exegese vervangen wordt door het spel van de fantasie. „Allegorische interpretatie is het graf van goede smaak en gezond verstand" (Van Oosterzee).[325] De geschiedenis van de theologie en van de filosofie biedt talrijke voorbeelden, die ons laten zien, welke de heilloze gevolgen zijn van de allegoriseringsmethode. De positieve religie is ondergraven en weg gespeculeerd. Feit werd fictie. Dubbel gevaarlijk is de allegorische methode, wanneer ze zich hult in een vroom gewaad en door gelovige verklaarders in toepassing wordt gebracht, omdat ze subjectieve inlegsels wil laten doorgaan voor zuivere uitlegging van het Woord van God, dat absolute autoriteit heeft.

B. Ten opzichte van de fórmele behandeling is het volgende van belang.
Ten eerste, omdat de heilige geschiedenis *g e s c h i e d e n i s* is, moet ze verhaald worden. Bij een historische stof mag de prediker niet veronderstellen, dat de verklaring overbodig is en hij dus dadelijk tot,de toepassing kan overgaan. Geschiedenis moet verhaald worden, en dit verhalen is reeds ten dele verklaring. Steinbeck[326] acht de methode verkeerd om het verhaal

[324] C. Lindeboom. Is dàt nu Gereformeerde prediking? Utrecht. 1908.
[325] Van Oosterzee. Prakt. Theol. I 378
[326] Steinbeck. Neue Kirchl. Zeitschrift. 1914. pag. 719 seq.

van de tekst in de preek te repeteren en hij voert voor dit gevoelen de volgende twee argumenten aan:
1°. De gemeente kent de Bijbelse geschiedenis van haar prille jeugd af. Zij hoort het te behandelen deel van de geschiedenis als Lektion aan het altaar of als tekst voor de preek. Wanneer de geschiedenis in de preek wordt verhaald, zal de belangstelling van de gemeente niet gewekt worden en loopt men gevaar, dat zij zich verveelt.
2°. Wanneer de gemeente in spanning gehouden moet worden. doordat de prediker op moderne wijze de geschiedenis uitbeeldt en haar op vrije manier opsiert, dan is zulk een spanning niet de ware. De hierdoor gewekte belangstelling is esthetisch of historisch van karakter, maar niet van religieuze aard.
Deze argumentatie van Steinbeck is niet steekhoudend.
Ten opzichte van het eerste bezwaar zij opgemerkt, dat, zo de prediker na ernstige voorbereiding de geschiedenis verhaalt, menige hoorder tot de erkentenis zal komen, dat zijn kennis onvolledig en onjuist was. Terwille van de waarheid is verhalen van de historie noodzakelijk. Door onbekendheid met het Oosters milieu en oppervlakkig lezen ontstaan bij velen onjuiste voorstellingen.
Ten opzichte van het tweede punt moet Steinbeck toegestemd worden, dat het religieuze niet bij het esthetische en historische mag achterstaan en van een opsieren en „vrij" behandelen van de historische gegevens geen sprake mag zijn. Zo de prediker een Schriftgelovig man is, die in de historie openbaring Gods ziet, zal hij zijn fantasie inbinden en de hoogste soberheid bij het verhalen betrachten. Verhaalt hij de geschiedenis met gebruikmaking van allerlei historische gegevens, en overgiet hij door de literarische inkleding het verhaal met esthetische glans, dan zal de historie op de hoorder indruk maken, en vermeerdering van kennis en ontwikkeling van de subjectieve religie ten gevolge hebben. De methode van verhalen is ver te verkiezen boven die, welke door Steinbeck voorgeslagen wordt, en hierin bestaat, dat het verhaal wordt gebruikt als uitgangspunt voor praktische gedachten en de geschiedenis slechts middel is tot bereiking van een doel, n.l. de Erbauung; wir bleiben nicht an ihr kleben, aber wir entfernen uns auch nicht so weit von ihr, dass wir sie aus de Augen verlieren. Steinbeck acht de heilige geschiedenis van te geringe waarde, daar ze hem slechts middel is tot de vorming van praktische gedachten, erkent haar niet voldoende als openbaring Gods, en verzwakt daardoor de betekenis die de prediking heeft als bediening van het Woord. Omdat het Woord ook in de vorm van geschiedenis tot ons komt, moet het Woord naar de aard van de historie behandeld, d.i. in aaneengeschakelde orde van de feiten verhaald worden.

Ten tweede worde de geschiedenis zoveel mogelijk aanschouwelijk voorgesteld. Op plaatsen, waar de Heilige Schrift daarin voorgaat, mag de tekening een dramatisch karakter vertonen. Het is goed, wanneer de prediker door woordkeus, zinsbouw en intonatie zó schildert, dat de hoorders zien, hoe Abram en Izak de berg Moria opgaan. Elia in zijn boetekleed ijvert op de Karmel voor de ere van JHVH, Israëls God, de apostelen hun vissersbedrijf uitoefenen op het meer Gennesareth en de Heere Jezus de voeten zijner discipelen wast in de Paaszaal. Voorzichtigheid is hier eis. De prediker verwijdere zich niet van de vasten bodem van de realiteit.
Hij late zijn fantasie niet spelen en wekke geen esthetische genieting, zonder dat de zielen

gesticht worden. De aanschouwelijke beschrijving is middel tot het doel van de bediening van het Woord. De oikodomè van de gemeente. Wat vreeslijk is of afschuw verwekt worde niet op realistische wijze in finesses voorgesteld, b.v. de ondergang van Sodom en Gomorra of de plaag van de melaatsheid. Immers óf de negatieve affecten komen in te sterke beweging, óf het literarisch schoon van het realisme bekoort, en in beide gevallen schiet de prediker het zuiver religieuze doel van de Evangelieverkondiging voorbij.

Ten derde houde de dienaar van het Woord de hoofdgedachte van het verhaal van het begin tot het einde vast. Terwijl de geschiedenis wordt verhaald, is hij in de gelegenheid opmerkingen te maken, levenslessen te geven, door aan personen of gebeurtenissen beschouwingen vast te knopen, die voor de hoorder van belang zijn. Hij geeft deze observaties als het ware en passant. De hoofdidee, die, indien mogelijk, ook in het thema tot uitdrukking komt, houdt hij steeds voor ogen, laat die door heel de preek heen werken en past ze aan het slot in haar volle breedte en diepte toe. Wie in een historische stof geen hoofdgedachte ziet of haar bij de ontvouwing kwijtraakt. knipt de tekst in stukjes, laat de geschiedenis in brokstukken uiteenvallen en verliest de eenheid. Zal onder de zegen Gods de preek geappercipieerd en de geschiedenis in haar betekenis verstaan worden, dan moet er eenheid zijn in de preek en de hoofdidee zowel de verklaring als de toepassing beheersen.

B. De gelijkenissen

G. Heinrici. Art. Gleichnisse in P.R.E.; A. Jülicher. Die Gleichnisreden Jesu. 1910; H. Weinel. Die Gleichnisse Jesu. 1910 ; Commentaren van Grosheide. Zahn en Strack-Billerbeck op Matth. 13 ; M. Reu. Homiletics. pag. 377; E. Ch. Achelis. Lehrb. d. prakt. Theol. II3. pag. 171; Joh. Steinbeck. Lehrb. van de kirchlichen Jugenderziehung. 1914, pag. 193.

Knibbe rekent de gelijkenissen, wat de homiletische behandeling betreft, tot de historische stoffen: concio historica est, quae continet rem gestam a u t p a r a b o 1 a Veteris vel Novi Testamenti.[327]
Deze opvatting is onjuist, omdat historie en parabel wezenlijk onderscheiden zijn. De geschiedenis is reëel en heeft betekenis voor de daarin optredende personen zelf, een gelijkenis is verdicht en dient tot onderwijzing van hen, die ze horen. De geschiedenis, die in de Heilige Schrift wordt verhaald, biedt stof tot lering zowel in haar geheel als in haar onderdelen, bij de gelijkenis dient de hoofdstrekking van het verdichte verhaal tot lering, die de auteur van de gelijkenis geven wil; de onderdelen mogen slechts in zoverre overgebracht worden, als opzettelijk wordt aangegeven. De bijzonderheden zijn meestal voor de strekking van de gelijkenis van ondergeschikte betekenis. Omdat een historie van geheel anderen aard is dan een gelijkenis, is de homiletische behandeling van die twee onderscheiden. Indien geschiedenis en gelijkenis in de behandelingsmethode onder één hoofd komen te staan, wordt óf de historie óf de parabel onjuist geïnterpreteerd.

[327] D. Knibbe. Manuductio. pag. 165.

De *gelijkenis* is onderscheiden van de *allegorie.* Beide gaan uit van de gedachte, dat er verwantschap is tussen de zichtbare en de onzichtbare dingen, tussen de lagere sfeer van het materiele en de hogere sfeer van het ideële. De twee sferen zijn wezenlijk onderscheiden, maar krachtens de schepping door de Drieënige God zó verwant, dat het ideële zijn uitdrukking kan vinden in, en in analogie gesteld kan worden met het materiele.
In de gelijkenis en in de allegorie wordt een overeenkomst tussen het rijk van het zichtbare en van het onzichtbare voorgesteld, de orde in de wereld van de onzichtbare dingen wordt verklaard en verduidelijkt door een voorgestelde orde in de wereld van de zichtbare dingen.
Tussen de gelijkenis en de allegorie is hetzelfde onder scheid als tussen de vergelijking en de metafoor. De vergelijking stelt twee begrippen, één uit de materiele wereld en één uit de ideële wereld, naast elkaar en vergelijkt die twee met elkander op een speciaal punt. Wanneer de Heere Jezus tot zijn discipelen zegt, dat ze *oprecht moeten zijn als de duiven en verstandig,* fronimoi, *als de slangen,* is deze redefiguur een vergelijking; slechts in één bepaald punt worden de discipelen met duiven en slangen vergeleken. Het is niet geoorloofd zulk een vergelijking „door te trekken" en andere caracteristia van genoemde dieren op de discipelen van Jezus over te brengen.
De *metafoor* daarentegen gaat veel verder en maakt de overeenkomst tussen begrippen uit de zichtbare en de ideële wereld zó innig, dat het een komt te staan in de plaats van het andere. De Heiland zegt van de Farizeeën, dat ze de huizen van de weduwen opeten, d.i. zich het gehele en meest onmisbare bezit van de weduwen toe-eigenen.
Nu is een gelijkenis een uitgebreide en verbrede vergelijking, een allegorie is een uitgebreide en verbrede metafoor. In de gelijkenis wordt een rij van verhoudingen uit de natuur of uit de maatschappij onder een zeker gezichtspunt vergeleken met een rij van verhoudingen op ideëel gebied, b.v. op religieus terrein. Dit gezichtspunt moet steeds in het oog gehouden en de bijzondere trekken mogen niet worden „overgebracht", tenzij deze met de algemeen strekking van de vergelijking rechtstreeks samenhangen. De allegorie daarentegen plaatst de twee rijen in veel inniger verband, de rij van momenten uit de natuur of het maatschappelijke leven wordt in de plaats gezet van de rij van de ideële dingen of gedachten. Hier kan elke trek die in de samenhang past, worden overgebracht.

> „Bij de allegorie beheerst het geestelijke alles, het is niet slechts uitgangspunt, maar het wordt beschreven zonder meer, alleen niet in woorden, die bij het geestelijke passen, maar in woorden aan het natuurleven ontleend. Het natuurbeeld wordt niet uitgewerkt, niet afgemaakt, niet zó beschreven, dat wat in de natuur hoofdzaak is, ook in het middelpunt komt, maar elke geestelijke trek wordt geopenbaard in een natuurlijke. Daarom kan bij de allegorie alles worden overgebracht. Bij de gelijkenis is het anders, daaraan ligt ten grondslag een algemeen gelijkheid, een gelijkheid in de hoofdzaak tussen het geestelijke en het natuurlijke. Dit heeft ten gevolge, dat de een maal veel meer kan worden overgebracht dan de andere. Bij de gelijkenissen wordt het beeld uitgewerkt, zodat we een min of meer volledig natuurtafereel ontvangen. Men heeft zich steeds af te vragen, is deze of gene trek noodzakelijk voor het beeld. noodzakelijk om het verhaal het verhaal te doen zijn." F. V. Grosheide. Het Heilig Evangelie volgens Mattheus. Amsterdam. 1922. pag. 388/9.

In de redevoeringen van de Heere Jezus komen veel gelijkenissen, parabolai, voor. Parabplè is

doorgaans bij de LXX de vertaling van het Hebr. masjal. Het Oud Testamentische masjal is een begrip dat tamelijk wijd van omvang is.[328] Een masjal bestaat uit een zin, die een nevenstelling van twee verhoudingen bevat, één uit de materiele (hetzij uit het natuur hetzij uit het economische leven) en één uit de ideële sfeer, waarbij de eerste de tweede verzinnebeeldt en verduidelijkt. Het latere Jodendom heeft zich van deze in de Chokma-literatuur veel voorkomende masjal bij de onderwijzing bediend, hetzij in de vorm van de gelijkenis, hetzij in dien van de allegorie. De Joodse leraars omstreeks het begin van onze jaartelling namen ter illustratie van hun onderwijs bij voorkeur een gelijkenis.[329]
Wat het formele betreft is dus de gelijkenis niet een door de Heere Jezus voor het eerst gebruikte en door Hem ingevoerde redefiguur. Wat de inhoud betreft onderscheiden de gelijkenissen des Heilands zich wezenlijk van die van de Joodse leraars, omdat Hij door Zijn gelijkenissen de verborgenheden van het koninkrijk van de hemelen bekend maakte. Het verdient de aandacht, dat de Heere Jezus Zijn prediking niet begonnen is in de vorm van de gelijkenis. In eenvoudige, voor ieder verstaanbare woorden heeft Hij de geheimen van het koninkrijk van de hemelen aan de mensen verkondigd. Maar de schare nam Zijn prediking niet aan. Zij hadden oren, maar hoorden niet; ze hadden ogen, maar zagen niet. En daarom koos de Heere Jezus, vóór het tot een definitieve breuk kwam, een anderen vorm van de rede, opdat zij daardoor de dingen, die het koninkrijk van de hemelen aangaan, zouden leren kennen. Daarom, om deze reden, spreek ik tot hen door gelijkenissen, omdat zij ziende niet zien en horende niet horen noch ook verstaan, Matth. i 3 : 13.[330] De schare heeft ook de prediking in gelijkenissen niet ter harte genomen. Maar de discipelen hadden ogen die zagen en oren die hoorden. Hun was het gegeven de verborgenheden van het koninkrijk van de hemelen te weten.
Nadat de Heere Jezus hun enkele gelijkenissen had verklaard, konden zij de volgende gelijkenissen zonder nadere explicatie begrijpen. Op de vraag: *Hebt gij dit alles verstaan?* antwoordden zij: *Ja, Heere.* Nu, als schriftgeleerden in het koninkrijk van de hemelen onderwezen, die zelf deel hadden aan de goederen van dat rijk, waren ze geschikt het Woord tot anderen te prediken en huisheren te zijn, die uit de schat nieuwe en oude dingen voortbrengen, vers 54.

In overeenstemming met hetgeen over het wezen van de gelijkenis is gezegd, moet bij de behandeling in de bediening van het Woord het volgende in acht genomen worden.

- Ten eerste is voor de homiletische interpretatie dikwijls van groot belang, dat rekening gehouden wordt met de aanleiding, die er voor de Heere Jezus bestond, zich op een bepaald ogenblik van een gelijkenis te bedienen. Niet altijd wordt de aanleiding medegedeeld, maar indien de Heilige Schrift er gewag vin maakt, is ze van waarde voor de uitlegging, omdat de gelijkenis onder een bepaalden gezichtshoek komt te staan en door de verbijzondering de stof verrijkt en de juistheid van uitlegging bevorderd wordt. Zo zijn de gelijkenissen in cap. 24 en 25 van het

[328] Gesenius. Hebr. Wbrterbuch. s.v.; Th. Zahn. Kommentar Mattheus, op cap. 13 : 1.
[329] P. Fiebig. Die Gleichnisreden Jesu im Lichte van de rabbinischen Gleichnisse des eutestamentlichen Zeitalters. 1912
[330] F. W. Grosheide. l.c. pag. 162.

evangelie, naar Mattheus te belichten met het feit, dat de discipelen aan Jezus de gebouwen van de tempel tonen en de Heiland voorzegt, dat geen steen op de anderen gelaten zal worden. Als Hij dan op de Olijfberg met zijn jongeren is gezeten, vragen zij hem naar zijn toekomst en de voleinding van de wereld. Alleen onder dit gezichtspunt kan de homileet b.v. de gelijkenis van de wijze en de dwaze maagden goed verklaren.

- Ten tweede verdient het in sommige gevallen aanbeveling. de gelijkenis in haar geheel te verhalen, b.v. wanneer een of ander voorval uit het menselijk leven wordt medegedeeld, als de gelijkenis van de talenten, Matth. 25 : 14 seq. Het verhaal lijdt schade en de levendigheid van voorstelling wordt verzwakt, wanneer het bij de bediening van het Woord in stukjes wordt geknipt. Tegelijk ontwijkt men dan het gevaar, de hoofdstrekking van de gelijkenis uit het oog te verliezen en ondergeschikte trekken over te brengen, die met de hoofdzaak weinig of geen verband houden. Bij de weergave van het verhaal mag de prediker er Benig coloriet aan geven door de kennis die hij bezit van de Oosterse toestanden en gewoonten. In andere gevallen kunnen de hoofdmomenten van de gelijkenis successief behandeld worden, omdat de hoorder het beeld van de gelijkenis in zijn geheel voor de geest blijft staan. Dit is het geval bij gelijkenissen aan de natuur ontleend, die kort en overzichtelijk zijn en waarvan het beeld weinig verklaring behoeft, b.v. de gelijkenis van het mosterdzaad, Matth. 13 : 31 en 32. Het koninkrijk van de hemelen is als het mosterdzaad, klein in het begin, langzaam in zijn ontwikkeling, groot en krachtig in zijn volle ontplooiing.
- Bij de verklaring van de gelijkenis wordt, ten derde, steeds gezocht naar het tertium comparationis, hetwelk heel de homiletische exegese beheerst. Bij de gelijkenis van het zuurdeeg domineert de gedachte van de verborgen maar gestadige werking, bij die van de schone parel de grote waarde van het koninkrijk van de hemelen.

  Er zijn uitleggers geweest, die de gelijkenis vereenzelvigden met de allegorie en aan de fantasie, tot schade van de exegese, vrij spel lieten. Achelis[331] deelt de volgende „verklaring" van de gelijkenis van de barmhartigen Samaritaan als curiosum mee: de barmhartige Samaritaan (Christus) vindt een zeker mens (de zondaar), die reisde van Jeruzalem (het paradijs) naar Jericho (de wereld door) en viel onder moordenaars (de duivelen); de Samaritaan ontfermt zich en voorziet hem van olie en wijn (doop en avondmaal), brengt hem in de herberg (de kerk), vertrouwt hem toe aan de waard (de predikant), langt twee penningen uit (Oud en Nieuw Testament), totdat hij zou wederkeren (in de parousie).[332] Te onderzoeken blijft nog, wie het beest is, waarop de arme man naar de herberg werd vervoerd!

  Tegen een dergelijke exegetische knoeierij zijn velen in verzet gekomen. Nu vervallen echter sommigen als B. Weiss en A. Jülicher[333] tot een ander uiterste. Zij menen, dat van een gelijkenis alleen de hoofdgedachte mag overgebracht worden en al het andere betrekkelijk onverschillig is. Dit is weer te ver gedreven. Uit de verklaring, die de Heere Jezus bij sommige gelijkenissen b.v. bij die van het onkruid op de akker geeft, blijkt duidelijk, dat ook ondergeschikte trekken betekenis kunnen hebben.

  Zo is dus als hoofdregel te stellen, dat na het vinden van het tertium comparationis de

[331] Achelis. 1.c. II. pag. 175.
[332] C. Vitringa. Verklaring Evangel. parabolen. Amsterdam. 1726. pag. 560
[333] Steinbeck. Art. N. Kirchl. Zeitschrift. 1814. pag. 723.

gelijkenis uit het beheersend gezichtspunt wordt verklaard en toegepast. Het komt echter voor, dat ook bijzonderheden en kleine trekken moeten worden overgebracht. Terecht zegt Prof. Grosheide: Overgebracht moet in de eerste plaats de hoofdzaak, in de tweede plaats die trekken, die blijkbaar met opzet in het beeld zijn gebracht, hetgeen daaruit blijkt, dat ze iets geven, wat op zichzelf in het verhaal zou kunnen worden gemist.[334]
Die kleine trekken geven soms het onderscheidend kenmerk tussen verwante gelijkenissen aan. Zo komt in de gelijkenissen van Lukas 15 naar voren de bemoeienis Gods met de verloren zondaar. In de gelijkenis van het verloren schaap schittert de barmhartigheid Gods jegens de verlorene, in de gelijkenis van de verloren penning zien wij op hoe hogen prijs God de waarde van de verlorene schat, in die van de verloren zoon tekent de Heiland Gods Vaderliefde voor de verlorene. Ook is er een climax in de blijdschap bij het wedervinden. Bij de toepassing van de gelijkenis van het verloren schaap is er blijdschap in de hemel, bij die van de verloren penning blijdschap voor de engelen Gods, bij die van de verloren zoon blijdschap bij de Vader, Lukas 15 : 7, 10, 23:4.

- Ten vierde worde bij de toepassing van de gelijkenis gewezen op haar betekenis in de dagen van 's Heeren omwandeling op aarde, op haar algemeen strekking voor de kerk aller eeuwen, en op haar bijzondere betekenis voor onze tijd, zowel voor de gemeente des Heeren als voor de wereld.

C. De Catechismus.

Martinus. Concionandi Rudimenta. cap. VIII; Knibbe. Manuductio. cap. XXIV; H. Bastingius. Verclaringe op de Catechisme van de christelijken Religie. Ed. F. L. Rutgers. Amsterdam. 1893. Voorreden op de verclaringe; G. D. J. Schotel. Geschiedenis van de oorsprong, de invoering en de lotgevallen van de Heidelbergschen Catechismus. Amsterdam. 1863; J. P. Tazelaar. De Heidelbergsche Catechismus als het leerboek onzer vaderen. Leiden. 1899; H. Kaajan. De proacta van de Dordtsche synode in 1618. Rotterdam. 1914.

Kort nadat de Heidelbergse Catechismus was verschenen, begonnen onderscheiden predikanten in de namiddaggodsdienstoefening over de Zondagsafdelingen van het leerboek te prediken. Zij volgden hierin het voorbeeld van de gemeente te Londen, waar sinds 1550 des Zondagnamiddags over de grote Catechismus 1), en van de Paltz, waar na 1563 over de Heidelbergse Catechismus 2) werd gepreekt.
Pieter Gabriël, predikant te Amsterdam, preekte in 1566 reeds iedere Zondag uit de Catechismus 3).
Vele predikanten in de steden volgden dit voorbeeld; op de dorpen is het echter om verschillende oorzaken, die zowel bij de dienaren van het Woord als bij de gemeenteleden te zoeken zijn, nog niet dadelijk tot invoering van Catechismuspreken gekomen 4).
Kerkelijke vergaderingen van de zestiende eeuw spraken uit, dat het wenselijk was de Hei-

[334] Bijlage IV van Grosheide, Kommentaar op Mattheus.

delbergse Catechismus te preken of schreven de invoering van de namiddag Catechismuspredikatiën voor.
Zo drongen de particuliere synoden van Alkmaar in 1573 en van den Briel in 1593 er op aan, dat des Zondagnamiddags uit de Catechismus zou gepreekt worden 5). [335]

De synodes van Dordrecht 1574 en 1578 hielden zich ook met de Catechismusprediking bezig. Laatstgenoemde synode ging van de onderstelling uit, dat de prediking over de Catechismus ingevoerd was. In punt 68 stelde zij vast, dat op de Zondag, wanneer des morgens het Heilig Avondmaal was bediend, ook des namiddags de Catechismus gepreekt zou worden.[336]
De nationale synode van 's Gravenhage 1586 bepaalde in art. 61 van de kerkenordening: De Dienaers sullen allomme tsondachs ordinarelijken inde naemiddachsche predicatien de somma van de christelijker lere inden Kathechismo, die teghenwordich inde nederlantschen kerke aenghenomen is, vervatet, corttelyk wtlegghen, alsoo dat de selue jaerlijx mach gheeyndicht wordden, volghende de affdeijlinghe des Catechismi selffs, daer op ghemaect.
De nationale synode van Dordrecht 1618/9 nam in haar kerkorde (art. 68) deze bepaling letterlijk over, en trof maatregelen om het gering bezoek van de namiddaggodsdienstoefeningen tegen te gaan.[337]
De bepaling van Dordt is in de Gereformeerde kerken van kracht gebleven tot de huidige dag. Alleen heeft de generale synode van de Gereformeerde kerken in Nederland, vergaderd te Utrecht in 1905, bij een revisie van de Dordtse kerkorde tussen de woorden „dat dezelve" en ,,jaarlijks" ingevoegd „zoveel mogelijk", zodat de absolute verplichting om in één jaar de Catechismus rond te preken vervallen is.
In het Nederlands Hervormd Kerkgenootschap werd na 1816 voorgeschreven, dat op de Zondagmiddag de Catechismus gepreekt moest worden. Onder invloed van modernistische stromingen werd door de synode van het Nederlands Hervormd Kerkgenootschap in 1863 bepaald en tot op dit ogenblik toe gehandhaafd, dat de predikanten zowel bij de leiding van de openbare godsdienstoefeningen in het algemeen, als in het bijzonder met betrekking tot het gebruik van de Heidelbergse Catechismus naar eigen oordeel te rade zullen gaan met de godsdienstige behoeften van de gemeente.[338]
Hier ging dus het hek van de dam. Tegenwoordig wordt door vele confessionele en door de Gereformeerde predikanten in de Nederlandse Hervormde kerk des namiddags uit de Catechismus gepreekt.

De Catechismusprediking is onderscheiden van *de catechese.* In de zestiende eeuw en ook nog in het begin van de zeventiende werd de Catechismusprediking beschouwd als een publieke catechisatie, de catechismusafdeling werd door één van de catechisanten opgezegd, en de toespraak van de dienaar van het Woord droeg meer het karakter van een catechetische

---

[335] 1) A. Lasco. Opera. Ed. A. Kuyper. Amsterdam 1866. II pag. 98. 2) Cf. H. A. Daniel. Codex Liturgicus. Leipzig. 1851 III pag. 78. 3) J. Koecher. Catechet Historie van de Geref. Kerken. Amsterdam, 1763, pag. 430. P. Biesterveld. Het Geref. Kerkboek. Kampen. 1903. pag. 105. 4) H. Kaajan. De proacta van de Dordtsche Synode in 1618. pag. 155 seq. 3) Acta. Reitsma en van Veen. dl. I, 7, en III, 8.
[336] Kerkelijk Handboekje. ed. Biesterveld en Kuyper. 1905. pag. 116.
[337] H. Kaajan. I.c. pag. 161
[338] Synodaal Reglement voor de Kerkeraden. Art. 22.

onderwijzing dan van een preek.[339] Langzamerhand zijn catechismusprediking en catechisatie van elkander losgemaakt en is de kerk tot een verhelderd inzicht gekomen. De catechese is het onderwijs, dat door de dienaar van het Woord gegeven wordt aan de onmondige leden van de kerk, met het doel ze op te voeden tot mondige leden, die belijdenis des geloofs afleggen en het sacrament des Avondmaals ontvangen. De Catechismusprediking richt zich tot de gemeente als geheel, d. i. tot de mondigen in de eerste plaats; zij heeft ten doel de opbouw in het geloof; zij blijft niet bij de eerste beginselen staan, maar dringt door tot de binnenste schatkamers van de geestelijke kennis, om daarmede de gemeente te verrijken. In de Catechismusprediking komt de Heere tot zijn volk en ontsluit de heilgeheimen van zijn genadeverbond voor de gemeente.

Zo is de Catechismusprediking dus b e d i e n i n g des Woords. Strikt genomen wordt niet uit de Catechismus gepreekt, maar uit het Woord. Van de bediening van het Woord in de morgengodsdienstoefening is de Catechismusprediking onderscheiden, doordat in het eerste geval één samenhangend Schriftgedeelte tot tekst gekozen, verklaard en toegepast wordt, terwijl in het tweede geval onderscheiden in de Catechismus aangegeven teksten gecombineerd worden en de daarin vervatte waarheid, in de Catechismus geformuleerd, wordt geëxpliceerd en geappliceerd. De Catechismus is een menselijk geschrift met kerkelijk, niet met Goddelijk gezag. Hij kan aangevuld worden en is vatbaar voor revisie. De samenvoeging van hetgeen de Heilige Schrift over een bepaald stuk van de waarheid op verschillende plaatsen leert, is echter niet geschied door individuele personen, maar door de kerk. Zij heeft na ampele overweging vastgesteld, dat de Catechismus uit het Woord geput is en in alle delen met de Heilige Schrift overeenkomt.

De bediening van het Woord naar de Catechismus is voor de gemeente zeer nuttig. Zij krijgt enigermate een inzicht in de samenhang van de heilsgedachten, die de Heilige Schrift openbaart, en hoort prediken over stoffen, die, wanneer de Catechismus ze niet gaf, allicht door persoonlijke sympathieën van de dienaar van het Woord voor andersoortige stoffen niet spoedig in behandeling zouden komen. De dienaar is in de keuze van de stof enigermate aan banden gelegd, hetgeen èn voor hem zelf èn voor de gemeente heilzaam is. Wat in het bijzonder de Heidelbergse Catechismus betreft, is het een voordeel, dat dit leerboek zo uitermate praktisch is en voortdurend overeenkomstig de Schrift aangeeft, welke de waarde van de heilsleer is voor het geestelijke leven.
In de wijze, waarop over een Catechismusafdeling wordt gepreekt, moet uitkomen, dat we inderdaad te doen hebben met bediening van het Woord. Het gaat in de kerk des Heeren om het Woord van God en om dat Woord alleen. Dat Woord verkondigt Gods ere, in het Woord is ons leven. Het Woord van God moet in de Catechismusverklaring uitgelegd en toegepast worden. Daarom handelt de dienaar van het Woord met de uitdrukkingen van de Catechismus, tenzij ze rechtstreeks uit de Heilige Schrift genomen zijn, niet op zulk een wijze, alsof ze heilige, door Gods Geest geïnspireerde teksten waren. De tekst van de Catechismus mag niet naar dezelfde methode geëxegetiseerd worden als de tekst van de Bijbelboeken. De woorden van de Catechismus worden verklaard, zodat duidelijk is, wat bedoeld wordt. Maar dan wordt verder aangetoond, dat hetgeen de Zondagsafdeling leert, uit

[339] H. Kaajan. l.c. pag. 153 seq.

de Heilige Schrift genomen is.
In de Catechismusprediking mag het Schriftbewijs nimmer ontbreken. Perikopen, die als loca probantia dienen, worden verklaard, wel niet zo breed als in de morgengodsdienstoefening, maar toch zó, dat de gedachten van de Heilige Schrift tot het bewustzijn van de gemeente doordringen.

Naast de verklaring staat in de Catechismuspreek de toepassing, niet de toepassing van hetgeen de Catechismus als zodanig zegt, maar die van het Woord van God, dat de Catechismus uit de Heilige Schrift opdiept. In vele gevallen is hier de toepassing van het Woord gemakkelijker dan in de preek over een tekst, omdat de Catechismus de toepassing veelal zelf biedt of als handwijzer dient, om de goede richting aan te geven.
Omdat de Catechismusprediking bediening van het Woord is, moet zij wat haar inhoud, karakter, object en doel betreft, beantwoorden aan de eisen, die aan iedere bediening van het Woord gesteld worden. In het bijzonder geldt dit voor de inhoud van de prediking, die theologisch en Christocentrisch moet wezen. Met deze eis is de Heidelbergse Catechismus geheel in overeenstemming. De methodische opzet van de Catechismus moge antropologisch zijn, de inhoud is zuiver theologisch.[340]
Het heil gaat van God uit en alles moet dienen tot zijn verheerlijking. Daarbij is de Catechismus een boek, dat in hoge zin „Christum treibet". Nu de Catechismus zelf deze caracteristica vertoont, zal het geringe moeite kosten de bediening van het Woord zó in te richten, dat de Catechismusprediking aan dezen principiële eis beantwoordt.

Hoewel de Catechismus een leerboek is van buitengewone kwaliteiten en ongetwijfeld de providentia specialissima de mannen die hem opstelden heeft geleid, draagt hij toch bij de ordening van de stof, het afmeten van de plaatsruimte voor de afzonderlijke leerstukken en het bestrijden van de dwalingen het stempel van zijn tijd. Belangrijke delen van de geloofsleer komen niet in dien omvang voor, als wij in onze dagen nodig achten, terwijl andere stukken met een uitvoerigheid zijn behandeld, die in onzen tijd niet in die mate nodig is. De incongruentie, hierdoor ontstaan, kan de prediker wegnemen door, in overleg met de kerkenraad, enkele Zondagsafdelingen samen te voegen en andere te splitsen. Zondag 26 en 27, 29 en 30, 36 en 37 laten zich zonder bezwaar combineren. Het is gewenst Zondag 6 te splitsen in vr. 16, 17, 18 en vr. 19, en over Zondag 12 benevens over Zond. 21 meer dan eens te preken.
Ook verdient het aanbeveling gewichtige dogmata, die in de Catechismus niet met zoveel woorden genoemd worden maar met de leer van een Zondagsafdeling in het allernauwste verband staan, door verklaring van bij te brengen teksten te behandelen. In Zondag 8 worden slechts enkele deugden Gods genoemd; het is nuttig voor de gemeente door verklaring van daartoe geschikte teksten ook de heerlijkheid van andere eigenschappen Gods te laten zien. Het is van groot belang, dat de kerk des Heeren weet, wat de Heilige Schrift leert aangaande Gods wezen en eigenschappen. Vele dwalingen hebben haar diepste oorsprong in een verkeerd Godsbegrip. Daarbij is de prediking over de eigenschappen Gods van waarde voor de praktijk van de godzaligheid. Indien vraag 19, zo rijk van inhoud, afzonderlijk behandeld wordt, vindt de prediker hier een geschikte gelegenheid door

[340] A. Lang. van de Heidelberger Katechismus und vier verwandte Katechismen. Leipzig. 1907.

verklaring van enkele teksten de gemeente te onderwijzen in het wezen van de openbaring en de oorsprong van de Heilige Schrift, waarbij de artikelen II-VII van de Nederlandse Geloofsbelijdenis uitnemende dienst verlenen.
Vraag 54 is een afzonderlijke bespreking overwaard, niet alleen terwille van de leer van de kerk, maar ook om het dogma van de verkiezing. Hierbij kunnen de artikelen XXVII-XXX van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en artikel I van de Canones als leidraad dienen.

Bij de bestrijding van dwalingen beperke de prediker zich niet tot de weerlegging van de onschriftuurlijke leringen van de Roomsen en Luthersen, maar hij taste ook de dwalingen van onze tijd aan, die voor een deel in nieuwe vorm de oude gevoelens propageren. Wanneer de toestand van een gemeente het eist, zullen met schriftuurlijke argumenten hedendaagse onzuivere meningen in betrekking tot de Heilige Schrift, de christologie, de via salutis, de kerk of de eschatologie krachtig bestreden moeten worden.
Dit laatste brengt ons tot een andere opmerking, n.l. dat de Catechismusprediking actueel moet zijn. Aan iedere prediking, ook aan de bediening van het Woord in de morgengodsdienstoefening, is de eis van de actualiteit te stellen. Zij mag in haar weergave van het Woord van God niet geantiqueerd zijn, maar moet ingrijpen in de hedendaagse samenleving en de tegenwoordige verhoudingen en stromingen. In het bijzonder plaatse de prediker zich met zijn Catechismusprediking in het volle mensenleven en onderzoeke wat het Woord van God voor onze tijd zegt.
En allerbijzonderst geldt deze eis bij de verklaring van de heilige wet, welke verklaring in de goeden zin des Woords *up to date* moet zijn. Het leven van de christen is in onze dagen ontzaglijk gecompliceerd.
De vraag, *hoe moet ik mijn God dienen in de positie waarin ik gesteld ben*, is dikwijls zeer moeilijk te beantwoorden. Van de prediking mag verwacht, dat ze, zonder casuïstisch te worden, voor het ethische leven van de kerkleden de richtlijnen aangeeft. Uit dit oogpunt bezien zijn b.v. de Zondagsafdelingen 39, 42, 43 van het hoogste belang.
Wie actuele prediking geeft, heeft over gebrek aan stof niet te klagen. Het is niet goed ieder jaar dezelfde Catechismuspreken te houden, want de dienaar neemt niet genoegzaam toe in de kennis van de waarheid en onthoudt van de gemeente wat haar toekomt (Hand. 20 : 27). Comrie laat in de voorrede van zijn Catechismusverklaring doorschemeren, dat hij zijn schriftelijke verklaring van de Catechismus, klein en met bleke inkt geschreven, en daarom op 't laatst onleesbaar, jaar in jaar uit op de kansel gebruikt heeft.[341] Wie ieder jaar van dezelfde schetsen preekt, zal weinig variatie hebben.
Afwisseling van stof moet echter niet op deze wijze gezocht, dat in elke preek slechts één vraag met het antwoord wordt verklaard. Afgezien van het feit, dat de Catechismusafdelingen aldus van 52 worden gebracht op 129, en het elastische „zoveel mogelijk" van art. 68 van de kerkorde zó wordt uitgerekt, dat alle rek er uitgaat, loopt dit uit op homiletische acrobatentoeren, waarvoor de Catechismus-prediking niet ingesteld is. Niet des predikers virtuositeit moet schitteren, maar de rijke waarheid Gods. De Catechismus wordt dan aangewend tegen haar bedoeling in. Niet iedere vraag met het antwoord is van zoveel belang, dat zij de stof kan vormen voor bediening van het Woord.

[341] A. Comrie. Stellige en praktikale Verklaring van de Heid. Cat. Minnertaga. 1844. pag. VIII.

Zeer streng is af te keuren, wat voorgekomen moet zijn, dat in enkele afdelingen de enen Zondag de vraag en de volgenden het antwoord „de stof van de overdenking" was. Een preek over een vraag zonder antwoord kan geen bediening van het heilig Evangelie zijn.
Vreest de prediker, na hetgeen hierboven over het wezen van de Catechismus-prediking gezegd is, dat hij te weinig variatie in de successieve behandeling zal kunnen aanbrengen, dan volge hij de methode de Catechismus telkens uit verschillende gezichtspunten te beschouwen. Onder het beding, dat bij alle gezichtspunten de verklaring van Schriftuurplaatsen een belangrijke plaats inneemt, sluite hij het eerste jaar zich zoveel mogelijk bij de woorden van de Catechismus aan en verklare vraag en antwoord met eenvoudige toepassing op de hoorders.
Het tweede jaar gebruike hij het materiaal, dat Canones en Confessio Belgica hem bij de betrekkelijke leerstukken bieden. De derde maal schenke hij zijn volle aandacht aan de weerlegging van vroegere en tegenwoordige dwalingen. de vierde keer stelle hij de waarheid in relatie met de problemen, die op onderscheiden gebied in de hedendaagse samenleving aan de orde zijn. Bij de vijfde behandeling geve hij aan, wat elke afdeling biedt voor de praktijk van de godzaligheid. De zesde maal kan hij alle afdelingen bezien onder het gezichtspunt van Zondag 1, *de enige troost.*
Heeft hij de Catechismus zesmaal achtereen telkens onder andere belichting bepreekt, dan is hij onderwijl zoveel in geestelijke ervaring en kennis toegenomen, dat hij, wanneer hij met het eerste gezichtspunt weer begint, geen lust gevoelt de oude preekschetsen ongewijzigd te gebruiken. Hij maakt veel liever - en veel gemakkelijker - een nieuwe.

De hulpbronnen voor het vinden van stof voor Catechismuspreken zijn vele. Ten eerste is van groot belang het Schatboek van Ursinus, verrijkt met aantekeningen van Festus Hommius en registers van Johannes Spiljardus.
Ten tweede kunnen dogmatische en ethische handboeken goede diensten bewijzen, b.v. H. Bavinck, Geref. Dogmatiek; A. Kuyper, Dictaten Dogmatiek; H. E. Gravemeyer, Geref. Geloofsleer; H. Bavinck, Magnalia Dei; W. Geesink, Van 's Heeren Ordinantiën; H. Visser, Ethiek, enz.
Ten derde zijn er vele Catechismusverklaringen.[342] Het is niet goed vele verklaringen te lezen, om hier en daar een korreltje op te pikken; er gaat te veel tijd mee verloren; de aandacht wordt verstrooid, in plaats dat de geest zich concentreert. Telkenmale, wanneer met de Heidelberger opnieuw begonnen wordt, één goede korte verklaring nalezen, is meer dan genoeg. Het is ondoelmatig een Catechismuspreek van een ander te lezen, voordat de eigen preek is gemaakt. De originaliteit wordt onderdrukt en het is moeilijk zich aan de gedachtegang van een ander te ontworstelen. Jonge predikers, die behoefte hebben aan praktische opmerkingen, kunnen, wanneer de preek af is, voor dit doel een preek over de Catechismus ter hand nemen van Smytegelt, of van Van Oosterzee, of van H. Hoekstra.

De bediening van het Woord in de vorm van de Catechismusverklaring moet, ook ten formele, aan hoge eisen voldoen. Er worde gestreefd naar heldere voorstellingswijze, duidelijke omschrijvingen en systematische bouw. Dit laatste is van grote waarde. De Catechismuspreek dient, evenals de preek over een tekst, een thema en een verdeling te

[342] Zie de opgave bij J. P. Tazelaar. De Heidelb. Catech. pag. 27 seq.

hebben. Aanvankelijk is het wel eens moeilijk de stof onder één hoofd samen te vatten en een goede verdeling te vinden, maar na enige oefening valt het mee. De synthetische behandeling heeft ver de voorkeur boven de streng analytische. Ook ten formele moet uitkomen, dat de bediening van het Woord iets anders is dan de catechese. Voor de argumenten, waarom de synthetische behandeling boven de analytische is te prefereren, zij verwezen naar het nu volgend deel over de formele homiletiek.

III. FORMEEL DEEL

21. OVER de VORM IN HET ALGEMEEN

J. J. van Oosterzee. Prakt. Theologie. Utrecht. 1877. 1 pag. 394 seq.; P. Kleiners. Homiletik. Leipzig. 1907. pag. 139 seq. ; F. Niebergall. Prakt. Theol. Tiibingen. 1919. II pag. 126 seq.

Het recht tot de onderscheiding van inhoud en vorm ten opzichte van een object is een van de grondveronderstellingen in de wetenschap. Ook het object van de homiletiek laat zich naar dit tweeledig gezichtspunt beschouwen. De bediening van het Woord in de gemeente des Heeren heeft een bepaalde inhoud, zij heeft evenzeer een bepaalden vorm. Er is geen inhoud zonder vorm, en de vorm moet in overeenstemming zijn met de inhoud. Vertoont de inhoud zich in een daarvoor niet passende vorm, dan is er disharmonie tussen wezen en verschijning en gaat misschien de inhoud onder invloed van de vreemden en inadequate vorm zich wijzigen en veranderen. De dienaar van het Evangelie moet er naar streven, zoveel in zijn vermogen is, de heerlijke, heilige inhoud van het Woord van God te verkondigen in een vorm, die met de inhoud in harmonie is.

- Het is in de eerste plaats de Heilige Schrift zelf, die de homileet aanwijzingen geeft voor de vorm van de bediening van het Woord. Zij brengt de boodschap des heils in de vorm, dien de Heilige Geest het meest geschikt heeft geacht. Over de vorm, waarin God door middel van de dragers van de openbaring zijn genadegedachten mededeelde; ging de providentia specialissima. Zo is de forma van de Heilige Schrift voor de prediking, in het algemeen genomen, model.
  Daar komt nog bij, dat de Heilige Schrift door sommige voorbeelden aanwijst, welk karakter de elocutio moet dragen en van welken aard de pronuntiatio in de bediening van het Woord moet zijn. De apostel Paulus zegt b.v. 1 Kor. 2 : 4, *dat zijn prediking onder de Korinthiërs niet is geweest in beweeglijke woorden van de menselijke wijsheid, maar in betoning des Geestes en der kracht.* Deze Paulinische methode laat haar invloed gelden op de elocutio in de bediening van het Woord van alle eeuwen. Wanneer van de Heere Jezus gezegd wordt, dat hij sprak *als machthebbende en niet als de schriftgeleerden,* Matth. 7 : 29, ligt hierin een vingerwijzing, dat de dienaar van het Woord met kracht en beslistheid, in het bewustzijn van de Goddelijke autoriteit des Woords, het Evangelie zal moeten verkondigen. Naar de uitspraken van de Heilige Schrift moet de homileet beoordelen of een vorm niet passend, minder geschikt, bruikbaar, uitnemend of zeer aanbevelenswaardig is.
- Ten tweede brengt, onder volstrekte suprematie van de Heilige Schrift, de logica het haar er toe bij, om de vorm van de bediening van het Woord in de allerinnigste relatie te brengen tot de inhoud. De prediker moet staan naar helderheid van begrippen, logische bouw van de gedachtecomplexen, zuiverheid van redenering. In het

volle besef, dat de inhoud van de Goddelijke openbaring in de diepste grond ons denken te boven gaat en bovenlogisch (hoewel niet à-logisch) is, zal hij ten formele aan de logica zoveel mogelijk recht laten wedervaren, wanneer dit bevorderlijk is aan de ontwikkeling van de inhoud en aan het doel van de bediening van het Woord. Hij houde steeds in het oog, dat we, ook in dit opzicht, in een preek onze God dienen. De Logos, die in de menselijken logos Zijn beeltenis en afspiegeling heeft, moet in de samenvoeging en uitdrukking van de heilsgedachten alle eer gegeven worden.

- De met de Geest van Christus gedrenkte retorica heeft, ten derde, grote waarde voor de formele homiletiek. Deze mag niet alles, wat de retorica geeft, overnemen, want een preek is geen stichtelijke redevoering, maar bediening van het Woord. Toch kan zij ten opzichte van de methode, de bouw en de constructie van de onderdelen, de elocutio en de pronuntiatio, veel materiaal, dat de retorica biedt, gebruiken. De retorica bewijst onschatbare diensten aan de homileet, die voor de dienst des Woords de inkleding in de vorm van een rede gewenst acht.
- Ten vierde biedt de vriendelijke verschijning van de esthetica haar diensten aan. Zij geeft de gemeente gelegenheid de waarheid in schonen vorm te genieten. Des Christens, door de Heilige Geest gezuiverde en verfijnde smaak beslist wat in taal en stijl, in uitspraak van de woorden en gebaar past en niet past. Het ligt in de aard van de esthetica, dat voor speciale gevallen weinig regels te geven zijn. De algemeen regel, dat de bediening van het Woord in de gemeente van Christus aan de schoonheidseis beantwoorden moet, is moeilijk voor tegenspraak vatbaar. God, die Zelf summum pulchrum is, leert Zijn kinderen, die dagelijks onder leiding van de Geest van de schoonheid met de schone waarheid van het Boek van de schoonheid[343] hun ziel verkwikken, al fijner aan te voelen, wat in de religieuze sfeer behaagt of mishaagt. Zelfs bij de eenvoudigen Christen, die het in uitwendige beschaving ten opzichte van vormen en manieren niet ver gebracht heeft, verwekt het gebruik van platte woorden op de kansel een onlustgevoel.
- Ten vijfde vindt de psychologie toepassing in de pars formalis van de homiletiek. De bediening van het Woord stelt zich ten doel, dat hetgeen gesproken wordt bij de hoorders ingang vindt. Het Woord moet niet vluchtig de ziel aanraken, maar beklijven. Het moet verlichten, in actie zetten, bezielen. Hiertoe zal de formele homiletiek voor haar deel kunnen bijdragen, wanneer ze ernstig rekening houdt met de gegevens, die de psychologie verstrekt. Zo is b.v. het vermoeidheidsonderzoek bij adolescenten en volwassenen niet alleen van waarde voor de onderwijzer en catecheet, maar evenzeer voor de dienaar van het Woord, die met een te lange preek soms het tegendeel bereikt van hetgeen hij bedoelt.
- Tenslotte worde niet uit het oog verloren, dat zowel ten opzichte van de inhoud als van de vorm van de bediening van het Woord de individuele begaafdheid van de prediker een belangrijke factor is. Niet ieder brengt even veel en even schone schatten uit de goudmijn van de Schrift aan het licht. Niet ieder is in staat de bediening van het Woord ten formele zo hoog op te voeren, dat ze, menselijkerwijs gesproken, de volmaaktheid nabij komt. Er is grote verscheidenheid in aanleg. De ervaring leert, dat een dienaar van het Woord, die voor het formele weinig gaven heeft ontvangen, door

[343] B. Wielenga. De Bijbel als boek van schoonheid. Kampen. 1925.

> gestadige oefening en training van de geest zijn geringe capaciteiten tot een tamelijk grote expansie kan brengen. Ook de begaafde moet arbeiden, zal hij iets presteren. „Op geen enkel gebied en voor geen enkel beroep komen wij kant en klaar in de wereld. Het leven is geen zalige rust, het is een ernstige strijd. Ook de enige, goede, voor ons passende voordracht, welke wij slechts in kiem en aanleg meebrengen, moeten wij veroveren”.[344]

In het formele deel komen in hoofdzaak drie onderwerpen ter sprake.

Ten eerste, de wijze van groepering van de gedachten of de methode.
Ten tweede, de uitdrukking van de gedachten in taal en stijl.
Ten derde, de voordracht van hetgeen de prediker van de gemeente heeft te bieden.

[344] H. Bavinck. De Welsprekendheid. Kampen. 1918. pag. 53.

22. DE METHODE

A. G. Schmidt. Die Homilie eine besondere geistliche Redegattung. Halle 1827; A. Vinet. Homiletiek. Tiel. r875. pag. 140 seq. ; A. Krauss. Lehrbuch van de Homiletik. Gotha, 1883. pag. 392 seq.; Th. Christlieb. Homiletik. Basel. 1893. pag. 282 seq.; E. Ch. Achelis. Prakt. Theol.3 Leipzig. 1911. pag. 231 seq.; C. Krieg. Homiletik. Freiburg. 1915. pag. 295 seq.; M. Reu. Homiletics. Chicago. 1922. pag. 173, 389 seq.; J. H. Snowden. The psychology of religion. NewYork. s.a. pag. 296; A. van Veldhuizen. Prakt. Godgeleerdheid. Groningen. 1923. pag. 47.

Uit methodologisch oogpunt kan de bediening van het Woord in hoofdzaak twee vormen aannemen, n.l. die van de homilie d. i. eenvoudige, stichtelijke parafrase van de tekst, of die van de preek, d. i. de bediening van het Woord in de vorm van een rede. Hoewel enkelen de bediening van het Woord, in welke vorm ook, preek noemen, wordt in dit verband in overeenstemming met het hedendaagse spraakgebruik, ter onderscheiding van de homilie, de bediening van het Woord, welke geschiedt in de vorm van een rede, dus met thema, verdeling, enz. *preek* genoemd.

A. De homilie.

Voor de bediening van het Woord in de vorm van de homilie wordt een tamelijk grote perikoop tot tekst gekozen; het Schriftgedeelte wordt van vers tot vers, soms van woord tot woord, op populaire wijze verklaard, terwijl door incidentele praktische opmerkingen de gedachten, uit Gods Woord ontwikkeld, op het leven van de gemeente worden toegepast.
Van deze methode is veel goeds te zeggen. Zij behandelt het Schriftwoord niet als een motto, zij verklaart en appliceert de tekst, en is dus in volle zin bediening van het Woord. Deze methode is daarbij zeer oud; zij heeft zich in de christelijke kerk van de vroegste tijden af tot op onze dagen kunnen handhaven. Om de schare in het Woord te onderwijzen, hebben machtige predikers zich van haar bediend.
Chrysostomus verkondigde het Woord van God in de vorm van de homilie. Calvijns „sermons" zijn in het wezen van de zaak homilieën.
Na de eeuw van de Reformatie verloor de homilie al meer terrein. In de Nederlandse Gereformeerde kerken wordt de homilievorm door de meeste predikanten tegenwoordig alleen nog gebruikt in bijbeloefeningen of bijbellezingen op de weekdagen. Bij de meesten, vooral bij de predikanten met homiletische scholing, treedt de bediening van het Woord zelden op in het kleed van de homilie.
Dit is juist gezien. De methode van de homilie moge in de meeste gevallen minder inspanning van de dienaar van het Woord vragen, zij is toch aan zoveel bezwaren onderhevig, dat geen homileet haar als de beste zal kunnen aanbevelen.

- Een eerste bezwaar is, dat niet voldoende onderscheid gemaakt wordt tussen hetgeen in de perikoop belangrijk en minder belangrijk is. In de Heilige Schrift is niet ieder vers van evenveel gewicht, er zijn bergen en dalen. Dit onderscheid in waarde van de

verschillende onderdelen van de perikoop treedt niet of niet voldoende aan het licht bij de aaneengeschakelde parafrase van de homilie.

- Ten tweede is er, omdat slechts de tekstgedachten worden ontleed en toegepast, bij een homilie weinig gelegenheid gebruik te maken van hetgeen de Heilige Schrift op andere plaatsen over de in de tekst vervatte stof geeft.
- Ten derde ontvangt de gemeente door de successieve ontvouwing wel een inzicht in de verschillende verzen, ieder op zichzelf genomen, maar niet in het geheel. In de veelheid merkt zij de eenheid niet op. Door de strenge doorvoering van de analyse blijft haar oog gesloten voor de synthese. Deze vorm van bediening van het Woord houdt, ten vierde, te weinig rekening met de eisen, welke retorica en esthetica rechtmatig stellen. Er is geen harmonie tussen de delen en het geheel. Er is in de tekst natuurlijk wel een gedachtegang, in de tekst is orde. Maar die orde en gedachtegang wordt door de verklaring en toepassing zin voor zin verbroken. De homilie is geen organisme, geen naar een vast plan opgebouwde rede. Vooral wanneer de prediker improviseert, is er kans, dat hij zo nu en dan afdwaalt en de bediening van het Woord veel te fragmentarisch wordt. Calvijn was een prediker van de eerste rang. Maar Biesterveld wijst er in zijn studie over Calvijn als bedienaar van het Woord op, dat zelfs in Calvijns sermons de samenhang door allerlei afdwalingen naar andere onderwerpen dikwijls verbroken wordt.[345]
- Ten vierde is ze niet aanbevelenswaardig op psychologische gronden. Omdat er geen eenheid is en de verschillende opmerkingen, die over de tekstgedachten gemaakt worden, niet door een band worden samengehouden en niet logisch met elkander in betrekking staan, is het voor de hoorder moeilijk het Woord van God op een goede wijze in zich op te nemen. Nog moeilijker is het, 't gehoorde te onthouden en te reproduceren. Van vele homilieën geldt wat Coquerel zegt van preken zonder methode: als de hoorders naar huis gaan, brengen zij een ongeregelden, verwarden hoop opmerkingen, beweringen, wenschen, aanroepingen, en wat dies meer zij mede; en welke is nu de indruk, dien het geheel op de hoorder gemaakt heeft? Dat hij de treurige verklaring moet afleggen: ik weet niet precies waar de dominee eigenlijk over gepreekt heeft.[346]

Om deze redenen is in het algemeen de homilie als methode voor de bediening van het Woord niet aan te bevelen. Te prefereren is de preek, d. i. de bediening van het Woord in de vorm van een rede.

B. De preek.

Voor de bediening van het Woord in de vorm ener rede kunnen de volgende argumenten genoemd worden.

Ten eerste komt de bediening van het Woord dan ten formele meer overeen met de wijze, waarop de apostelen, met name Paulus, het Woord van God gesproken hebben. Uit het weinige, dat in de Handelingen wordt medegedeeld over hetgeen Paulus gepredikt heeft op

[345] P. Biesterveld. I.c. pag. 70.
[346] A. Coquerel. Praktische Beschouwingen over het preken. Nederl. vertaling. Amsterdam 1860. pag. 130.

de Areopagus, blijkt duidelijk, dat de verkondiging van het Woord van God bij hem de vorm van een redevoering heeft gehad. Zijn verweer voor Agrippa moet wel een machtige oratie geweest zijn.
In de tweede plaats mag geëist, dat in de bediening van het Woord een geordende gedachtegang en logisch verband tussen de onderdelen is. Hieraan wordt het best voldaan, wanneer zij de vorm heeft van een rede. De bediening van het Woord te laten bestaan uit een aantal losse opmerkingen, is beneden haar waardigheid. Hyperius, die een warm voorstander is van de vorm van de oratio, maakt ergens de opmerking, dat we, indien we een brief van enig belang schrijven, zorgen voor een goede orde van de delen. Hoeveel te meer bij de verkondiging van het Woord van God!
Ten derde is er bij een rede eenheid; zij is een organisme, waarin de delen en het geheel elkander wederkerig bepalen. Er. is één centrale gedachte, die in elk onderdeel doordringt. De hoofd idee wordt van verschillende zijden beschouwd. Terecht zegt Reu: The sermon may and should present a variety of thoughts, yet it dare not be a farrago of heterogeneous and arbitrarily assembied elements, but must form an organic unity.[347]
Ten vierde wordt in de middellijke weg door de eenheid het doel van de prediking beter bereikt. Eén gedachte brengt de prediker tot het kennend, strevend en gevoelend ik van de hoorder. De herhaling van hetzelfde thema in verschillende variaties dringt door tot de psyche. Dezelfde gedachte, telkens onder andere belichting voorgesteld, trekt de opmerkzaamheid.
In de vijfde plaats moet de bediening van het Woord, omdat zij de enige waarheid, de loutere goedheid en de hoogste schoonheid tot object heeft, zich vertonen in het allerbeste gewaad, dat de dienaar van het Woord haar geven kan, en dat is het kleed van de oratio. Het beste is voor de prediking van het Woord niet te goed.
Eindelijk is de redevorm de meest geschikte uit psychologisch oogpunt. Door logische gedachtegang en systematische bouw wordt de preek helder. De perspicuitas of doorzichtigheid werkt mede, om de eenvoudigen het verkondigde Woord te doen verstaan en te laten onthouden. Wanneer in een gemeente jaren achtereen dienaren van het Woord gestaan hebben die met dezen eis voldoende rekening hebben gehouden, is het geen zeldzaamheid, dat een kerklid, na vele jaren, van onderscheiden preken de hoofdinhoud met thema en verdeling weet te vertellen. Zulk een opmerkzame hoorder zal het onderwerp wel gepakt hebben en religieus emotionele factoren hebben zijn geheugen gescherpt. Indien echter de bediening van het Woord ware geweest in de vorm van een homilie, zouden allicht niet anders dan de tekst, een indruk van de verklaring en toepassing en misschien een herinnering aan enkele treffende passages achtergebleven zijn. Nu de bediening van het Woord in de vorm van een rede geschiedde, bleef zij als geheel in de herinnering bewaard.
Hier komt nog een *psychologisch* moment bij. In de oratio is niet alleen een logische maar ook een oratorische orde. De gedachtegang schrijdt in orde van het een tot het andere voort, van het meer bekende tot het minder bekende, van het minder belangrijke tot het meer belangrijke. Er is een climax. En door die stijging en verheffing van de gedachten worden spanningsgevoelens gewekt, de belangstelling neemt toe, de hoorder concentreert zijn opmerkzaamheid en leeft zó in de gedachtewereld van de preek in, dat hij alles rondom zich vergeet. De emotionele factoren zijn bij de opmerkzaamheid van het hoogste belang,

[347] Reu. I.c. pag. 390.

versterken het geheugen, scherpen de geest en zijn in Gods hand machtige middelen om het doel van de bediening van het Woord te bereiken en de gemeente een zegen te schenken. De prediker moet die methode kiezen, welke het meest de oikodomè van de gemeente dient. Deze methode is in het algemeen de preek, d. i. de bediening van het Woord in de vorm van de rede.

De als rede opgebouwde bediening van het Woord kan op drieerlei wijze ingericht worden, n.l. óf naar de analytische óf naar de synthetische óf naar de analytisch-synthetische methode.

a. De analytische methode.
De analytische methode is een vorm van bediening van het Woord, die de homilie nadert, zodat soms moeilijk uit te maken is of men met een homilie dan wel met een analytische preek te doen heeft. Er zijn grensgevallen. De analytische preek heeft in elk geval dit boven de homilie voor, dat ze bedoelt rede te zijn, en daarom, behalve inleiding en slot, in de meeste gevallen een thema en verdeling geeft, waarbij dan de delen korte formuleringen zijn van tekstgedeelten, die echter niet naar een principium divisionis logisch aan het thema gesubsumeerd zijn. De analytische methode legt sterken nadruk op de tekstualiteit van de prediking, verklaart de tekst, gaat op onderdelen van de tekst in en ontleedt de begrippen, zodat duidelijk wordt, wat de inhoud van de woorden en zinsdelen is. Zij buigt voor de majesteit van de tekst en verzet er zich tegen, dat gedachten van de concionator in de tekst zouden ingedragen worden.
De analytische preekmethode, die op zich zelf niet absoluut verwerpelijk is, omdat zij de tekst tot zijn recht wil laten komen en Gods Woord voor de gemeente bedienen, heeft zich in de zeventiende en de achttiende eeuw ten onzent op zulk een eigenaardige wijze ontwikkeld en is zó eenzijdig toegepast, dat ze totaal onbruikbaar is geworden en schadelijk voor de bediening van het Woord heeft gewerkt. De eens zo beroemde „Hollandsche" methode ontaardde in die mate, dat de bediening van het Woord in de preken op de achtergrond kwam of ging ontbreken. De prediker verklaarde de tekst woord voor woord, niet alleen de belangrijke en kenmerkende woorden en begrippen, maar ook hulpwerkwoorden en koppelwoorden; hij deelde mede, welke de oorspronkelijke betekenis van de woorden in de grondtekst was, ter adstructie van zijn gevoelen gaf hij de afleidingen van de woorden van de Hebreeuwse of Arabische wortels; hij vergeleek de tekst met de plaatsen van de Heilige Schrift, waar hetzelfde woord óf in de grondtekst óf in de Nederlandse overzetting voorkwam; hij gaf een historisch overzicht van de exegese van de tekst; hij kruidde de historische mededelingen met kritische en filologische opmerkingen, waartoe klassieke schrijvers van de Antieken als Herodotus, Plato, Cicero, Vergilius en Horatius geplunderd werden; na al deze omhaal stelde hij de zin vast, verdedigde die tegen objecties, welke zouden kunnen worden ingebracht, enz. enz.
Het gevolg van deze preekmethode, in zwang zowel bij Voetianen als bij Coccejanen, was, dat de preek veranderde in een geleerde verhandeling, die langs het eenvoudige gemeentelid, dat om zielenvoedsel vroeg, heenging, de godsdienstoefeningen zó lang duurden, dat de overheid zich genoodzaakt zag strafbepalingen tegen het lange preken te maken, en de preek in conflict kwam met de primordiale beginselen van de bediening van het Woord. Door een

gezonde reactie zijn Nederlands Gereformeerden in de negentiende eeuw van deze excessief analytische methode verlost.

Wanneer we de excessen van de analytische methode buiten beschouwing laten, is ze toch in het algemeen niet aan te bevelen voor de dienst des Woords. Zonder twijfel biedt zij, wanneer zij zich binnen de haar gestelde perken houdt, voordelen. Zij ontleedt de tekst, zij verklaart de Schrift en past het verklaarde toe. Zij onderwijst bij doelmatige tekstkeuze de gemeente uit de rijkdom van het Woord van God en maakt, dat de prediking fris blijft. Evenwel de bezwaren, tegen de homilie aangevoerd, komen hier, zij het in verzwakten vorm, terug. De preek vertoont geen vaste lijn en mist eenheid in conceptie en bouw; de hoofdgedachte, onderstel dat deze in een goed thema is geformuleerd, dringt niet door de ganse preek heen; de delen zijn niet logisch aan het thema ondergeschikt gemaakt; er is tussen de delen dikwijls zo weinig verband, dat men zich niet aan de indruk kan onttrekken, dat de preek als los zand aan elkaar hangt. De hoorder pikt hier en daar wel een korreltje op, maar een samenhangend geheel komt niet in zijn bewustzijn, omdat de preek zelf geen samenhangend geheel is.
Hoe grote schaduwzijden echter aan de analytische preekmethode verbonden zijn, ze is ver, ver te verkiezen boven de eenzijdig *synthetische* methode, die door vele Duitse homileten wordt aangeprezen en bij tal van predikers in Engeland en Amerika ingang heeft gevonden.

b. De synthetische methode.
Deze methode voldoet beter aan de regelen, welke logica, retorica, esthetica en psychologie stellen, dan de analytische. Een preek, naar synthetische methode opgezet, gaat over een nauwkeurig omlijnd en begripsmatig afgebakend onderwerp, dat, naar logische eis ingedeeld, in goede orde behandeld wordt. In een synthetische preek is eenheid, ze is overzichtelijk en sluit.
Omdat bij de synthetische methode het onderwerp of het thema een alles beheersende plaats inneemt, is er bij sommige homileten conflict gekomen tussen thema en tekst en hebben zij onderscheid gemaakt tussen de synthetische of t h e m a t i s c h e preek en de t e x t u e l e preek, welke laatste niet synthetisch zou kunnen zijn, maar beslist analytisch zou moeten wezen.
Sommige homileten hebben de synthese zó scherp genomen, dat het thema primair werd en de tekst secundair. Eerst wordt het thema gekozen en geformuleerd; daarna wordt een bij het thema passende tekst gezocht. Bij de opbouw van de preek bemoeit de homileet zich verder heel weinig met de tekst, hij laat deze links liggen en, vult de preek met stof uit dogmatiek, ethiek, economie, religieuze psychologie, literaire werken, ervaring bij het huisbezoek, enz. De constructie van de preek gaat overeenkomstig de regelen van logica en retorica. De tekst hangt er bij. Hij dient als etiket voor zuiverheid of wordt gehandhaafd ter wille van de traditie.
Deze eenzijdige opvatting van de synthetische methode is aanbevolen door S. Goebel:[348] methodus synthetica est, qua unum alterumve thema eligitur et beneficiis textus tractatur et applicatur.

[348] Methodologia homiletica. Leipzig. 1672. pag. 12.

Achelis[349] geeft een verwante omschrijving van de synthetische preek. Was ist das Wesen van de synthetischen Predigt? Das logische Prius desselben ist nicht van de Text, sondern das Thema, nicht wird das Thema aus dem Text genommen, sondern van de Text wird zu dem Thema gewahlt.
Andere homileten dragen een opvatting van de synthetische methode voor, waardoor de tegenstelling tussen tekst en thema enigermate wordt verzacht, omdat zij een idee uit de tekst als thema formuleren. Bij de uitwerking van het thema bemoeit de homileet zich weinig met de tekst, hij ontleent er slechts enkele gedachten aan en behandelt het thema verder naar vrij gekozen gezichtspunten. Zo zegt b.v. Vinet: La méthode synthétique consiste à concentrer tous les éléments du texte dans une idée commune, à traiter 1'idée et non le texte.[350]
En in dezelfde lijn A. Krauss: Die synthetische Methode gestattet dem Bibelwort nur das Recht einen Gedanken an die Hand zu geben, de er dann ohne irgend welche weitere Riicksicht auf de Text und Kontext in seiner Rede behandelt.[351]

Wie de prediking in de gemeente des Heeren beschouwt als een verklaring en toepassing van het Woord van God, zal de synthetische methode naar de opvatting van Goebel, Achelis e.a. moeten verwerpen, daar zij met het schriftuurlijk beginsel in strijd is. Tegen de opvatting van Vinet, Krauss, e.a. is als bezwaar in te brengen, dat het thema, als algemeen gedachte geformuleerd, niet speciaal genoeg zal zijn om aan de bijzondere. ,,kleur" van de tekst uitdrukking te geven; ook blijven vele gedachten van de tekst ongebruikt liggen. Tegen beide opvattingen van de synthetische methode geldt, dat de gedachten van de Heilige Schrift niet worden ontwikkeld, de exegese op de achtergrond komt of overbodig wordt, en de prediker zijn ideeën ventileert in plaats van het Woord van God te prediken. Al is de preek naar de hoogste eisen van retorica en esthetica opgebouwd, diep religieus van inhoud, van alle heterodoxie vrij en vol treffende toepassingen, ze is als bediening van het Woord veroordeeld, wanneer ze niet is een concio e Scriptura sive e textu Scripturae hausta.
Indien we een keuze moesten doen, zou de allereenvoudigste homilie, die verklaring en toepassing van het Woord van God is, ver te prefereren zijn boven een schoon gestileerde en door organische bouw uitmuntende preek, die, hoewel ze Goddelijke waarheden voordraagt, toch het karakter van bediening van het Woord mist.
Het is te verstaan, dat, toen in de achttiende eeuw Hollebeek optrad met zijn nova methodus en hij de synthetische prediking van de Engelsen, zij het in gematigde vorm, wilde invoeren, mannen als Vitringa daartegen met ernst hebben gewaarschuwd. Zij vreesden, dat de predikers de Heilige Schrift als fundamentum et fontem concionis zouden loslaten en van de Heilige Schrift afwijkende meningen in de gemeente des Heeren zouden geïmporteerd worden onder de schijn van met de Heilige Schrift in overeenstemming te zijn. Om de gevaren van zulk een synthetische methode af te wenden, behoeft men echter niet tot de streng analytische methode of tot de homilie terug te keren. Er is een weg die uitnemender is, die de voordelen van beide verbindt en aan de nadelen van beide ontkomt. Deze is de analytisch-synthetische methode.

---

[349] Achelis. 1.c. II. pag. 235.
[350] A. Vinet. Histoire de la prédication parmi les réformés de France du XVII siècle. 1860. aangeh. bij Achelis. I.c. pag. 232.
[351] A. Krauss. l.c. pag. 400

c. De analytisch-synthetische methode.
Door sommigen wordt de hier bedoelde methode kortweg de *synthetische* genoemd. Daartegen zou geen bezwaar zijn, wanneer het begrip synthetisch in de geschiedenis van de homiletiek niet zo eenzijdig was opgevat, als boven is uiteengezet. Analytisch-synthetisch drukt uit, wat met deze methode wordt bedoeld. Door analyse worden verschillende gedachten die de tekst bevat te voorschijn gebracht. Deze worden vervolgens zo duidelijk mogelijk geformuleerd. Na zorgvuldige exegese van het context wordt vastgesteld, wat het speciaal karakter is van het Godswoord, dat de tekst inhoudt. Nadat de hoofdinhoud van de tekst is gevonden en in formulering gebracht, wordt nagegaan, welke betekenis de hoofdgedachte met de nevenideeën hebben voor het leven van de gemeente in zijn verschillende schakeringen. Het materiaal voor verklaring en toepassing is dan voorhanden. Daarna doet de orator zijn werk; hij bouwt uit dit uit de Heilige Schrift geputte materiaal een organisch geheel, waarin overeenkomstig de bedoeling van de tekst elke gedachte de haar toekomende plaats krijgt. Door de esthetische of artistieke conceptie grijpt de prediker de eenheid, welke de verbindingsgrond van de onderscheiden geledingen is. De nevengedachten van de tekst worden als delen aan het thema gesubordineerd en daarmede organisch verbonden door een begrip van de hoofdgedachte tot fundamentum divisionis te kiezen. De ondergeschikte gedachten krijgen als onderdelen een plaats en de toepassing wordt in elk deel of onderdeel in de verklaring verwerkt. Eerst analyse, daarna synthese. Niets is object van synthese, wat niet door analyse uit de tekst is verkregen.
Op deze wijze tast de prediker niet in het minst iets aan, wat voor een preek conditio sine qua non is. De preek rust op exegese van de gehelen tekst en van elk zijner onderdelen, zij is expositio et applicatie. verbi Dei. Maar tegelijk rekent de dienaar van het Woord met de eis, dat de preek een organisch geheel moet zijn, als rede zijn opgebouwd en voldoen aan hetgeen logica, retorica, esthetica en psychologie vragen. De gemakkelijkste weg om tot het doel van de bediening van het Woord, n.l. de oikodomè van de gemeente, te komen, is deze methode niet, doch de beste is zij wel. Het ideaal zal niemand volkomen bereiken; ieder blijft beneden de eisen, die hij zich zelf stelt. Wanneer de prediker zich echter van jongs af op dit goede pad begeeft, zal het hem al gemakkelijker vallen het te bewandelen en in de loop van de jaren zal hij in kracht en vaardigheid toenemen.

Indien het soms niet gelukt de gedachten van de tekst naar deze analytisch-synthetische methode te groeperen, vrage de prediker zich af, of de tekst wel goed gekozen is, en of niet uit het verband blijkt, dat er misschien een paar verzen bij genomen moeten worden of dat de tekst minder verzen moet bevatten. In de meeste gevallen komt hij dan de moeilijkheden te boven en blijkt, dat in de verbreden of versmalde tekst inderdaad eenheid is, en dus ook in de preek eenheid kan zijn.
Mocht het de jonge prediker, wien het in de eersten tijd begrijpelijkerwijze ontzaglijk zwaar valt, iedere week twee preken te maken, ook na het laatstgenoemde procédé, niet gelukken tot eenheidsconceptie te komen, .dan neme hij, wanneer de Zondag al dichter nadert, tenslotte zijn toevlucht tot de analytische methode of, indien het niet anders kan, tot de homilie. Dit blijve echter exceptie.
Nimmer verlieze hij het ideaal uit het oog. Iedere week trachte hij weer het materiaal te bearbeiden naar de beste methode. Nooit vergrijpe hij zich aan de dienst des Woords, door

naast (of erger, in strijd met) de tekst een schone rede op te bouwen, die misschien stichtelijk is en velen bekoort, maar niet is explicatio et applicatio verbi Dei. Diajonia tou logou is voor de prediker de alfa en de omega.

In een afzonderlijk hoofdstuk wordt thans de bouw van de preek naar analytisch-synthetische methode besproken.

23. DE BOUW VAN DE PREEK.

Voor de bouw van de preek is allereerst nodig te weten, wat de hoofdgedachte van het Woord van God is, dat aan de gemeente zal verkondigd worden. De hoofdgedachte van de tekst is het onderwerp van de preek. Dit onderwerp, in het thema geformuleerd, moet de prediker van het begin tot het einde helder voor de geest staan. Het thema bevat in kern de heilsboodschap, die hij tot de gemeente heeft te brengen. Om een goed overzicht te verkrijgen van de door exegese van de tekst verkregen preekstof, is het nodig de materia op een juiste wijze in te delen. Elk lid van de verdeling doet de inhoud van het thema naar een bepaald gezichtspunt kennen. De delen zijn als het ware de geledingen van het organisme van de preek. Het organisme of lichaam van de preek bestaat zakelijk uit verklaring en toepassing. Gelijk in een organisme pezen of schakels zijn, die de een geleding aan de andere verbinden, zo zijn in het organisme van de preek overgangen, die dienst doen als verbindingsleden tussen de delen en de opmerkzaamheid van het een stuk naar het andere merkbaar, maar toch geleidelijk, overbrengen.
Verder moet de prediker zorgen voor een goed exordium, dat de hoorder als het ware bij de hand neemt en hem uit de gedachtesfeer, waarin hij verkeert, heenleidt naar de hoofdgedachte van de tekst. Is de tekst verklaard en toegepast, zijn alle delen behandeld, dan volgt het slot en wordt het sluitstuk aangebracht. Zo komt bij de bouw van de preek dus achtereenvolgens ter sprake:

A. het thema,
B. de verdeling,
C. het lichaam van de preek,
D. de inleiding
E. en het slot.

A. Het Thema.

D. Knibbe. Manuductio in oratoriam sacram.s Lugd. Bat. 1697, cap. IV; A. Schweizer. Homiletik. Leipzig 1848, pag. 312 seq.: A. Krauss. Lehrbuch van de Homiletik. Gotha. 1883. pag. 426 seq.; Ch. Palmer. Evangelische Homiletik6. Stuttgart, 1887, pag. 368; Th. Christlieb. Homiletik. Basel. 1893, pag. 290 seq.; F. L. Steinmeyer. Homiletik. Leipzig. Igor, pag. 154 seq.; P. Kleinert. Homiletik. Leipzig. 1907. pag. 162 seq.: F. Niebergall. Prakt. Theol.,. Tubingen. 1919. II pag. 193; A. Phelps. The theory of preaching. NewYork, 1918. pag. 282 seq.; A. E. Garvie. The Christian Preacher. Edinburgh. 1920. pag. 429 seq.; M. Reu. Homiletics. Chicago. 1922, pag. 437 seq.

Zolang de bediening van het Woord in de oude Christelijke kerk de vorm van de homilie had, kon er van een thema geen sprake zijn. Toen echter naast de homilia de Lógos opkwam, had dit tengevolge, dat langzamerhand het thema zijn intrede deed. Onder de invloed van de Scholastiek werd in de Middeleeuwen door velen streng thematisch gepreekt. Aan de tekst

werden onderscheiden questiones ontleend en de hoofdkwestie werd als thema geformuleerd. Bij sommigen liep dit hierop uit, dat het thema naar scholastieke methode behandeld en aan de exegese van de tekst niet voldoende zorg besteed werd. De reformatoren Luther en Calvijn schaften de thematische prediking af en gaven populaire verklaring van de Heilige Schrift.
Melanchthon werkte weer in de richting van de thematische prediking. Hij zag in, dat door het eenzijdig gebruik van de homilie de bediening van het Woord te weinig aan de eisen van eenheid en overzichtelijkheid beantwoordde. Daarom wees hij in zijn mondeling en schriftelijk onderwijs op de betekenis, die een thema voor de preek heeft. Hij sloot zich voor de bouw van de preek dicht bij de retorica en de scholastieke methode aan en voerde in plaats van de narratio van de antieke retorica de propositio of summa rei in.
De Lutherse homileten van de zeventiende eeuw volgden Melanchthon, die van de achttiende eeuw werden, onder invloed van het Rationalisme, voorstanders van de eenzijdig thematische prediking, die in antithese met de tekstuele kwam te staan. Dit is sindsdien bij de Luthersen zo gebleven. Enkelen echter nemen het in de jongste tijd weer op voor een tekstuele prediking met of zonder thema.
De Gereformeerde homileten zijn, generaal genomen, voorstanders van het thema geweest. De homileten uit de zeventiende eeuw, b.v. Hyperius, Hoornbeek, Martinus, namen onder de delen, waaruit de concio bestaat, de propositio op; bij Zepperus en Knibbe is de leer van het thema vrij goed uitgewerkt.
Terwijl de Engelse en Amerikaanse homileten de thematische prediking dikwijls zó sterk op de voorgrond geschoven hebben, dat de tekstualiteit in het gedrang kwam, hebben de Gereformeerde homileten in Duitsland en Nederland over het algemeen getracht het thematische met het tekstuele te verbinden.

Het *thema* is voor de preek noodzakelijk.
- Ten eerste ter wille van de preek zelf, die een organisch geheel moet zijn. Het is nodig, dat één centrale gedachte de rede beheerst, al haar deden doordringt en als een aroma doorgeurt. De preek mag niet een agglomeraat zijn van onsamenhangende ideeën, maar moet een eenheid vormen, waarin alle delen door het geheel worden bepaald.
- Ten tweede mag het thema niet ontbreken met het oog op de gemeente, die met één grote heilsgedachte moet gevoed worden en onder de indruk komen van de majesteit van die éne idee. Zij is dan in staat haar aandacht op één punt te concentreren en de van verschillende zijden belichte gedachte als eenheid in zich op te nemen. Hat die Predigt nicht einen bestimmten Gegenstand, ober de gehandelt werden soli, dann gibt es gar zu leicht eindruckslosen Stimmungsbrei, zegt Niebergall.[352]
Losse opmerkingen, onsamenhangende gedachten verstrooien de opmerkzaamheid, verhinderen de concentratie, veroorzaken dikwijls verwarring in de geest. Ten derde is het thema nodig ter wille van de prediker, die alleen dan een goede rede kan opbouwen, wanneer één grote gedachte hem van het begin tot het einde beheerst. Wie zijn stof niet meester is en de gedachten niet systematisch onder een hoofdgedachte heeft geordend, zal niet doelmatig kunnen spreken.
Het wezen van het *thema* (het gestelde, van tithèmi) ligt niet uitsluitend in het tot

[352] F. Niebergall. Prakt. Theol. II 193

uitdrukking brengen van de eenheid van de tekst. Schleiermacher[353] en op zijn voetspoor Schweizer[354] e.a. vatten het thema op als de bepaalde eenheid van de te verdelen stof. Nu is het volkomen juist, dat bij een rede in het algemeen het thema de uitdrukking is van de eenheid van de stof. Deze omschrijving is echter bij de preek onvolledig, daar ook aangewezen moet worden, welke de verhouding is van het thema tot de tekst. Lieten we dit element weg, dan zou de prediker een naar goede orde ingerichte rede over een religieus onderwerp, genomen uit een onderdeel van de tekst, kunnen houden, terwijl de tekst in zijn geheel verder buiten beschouwing werd gelaten, maar hij zou dan tevens in conflict komen met het wezen van de bediening van het Woord, zoals dit in het principiële deel omschreven is. Beter dan door Schleiermacher is het wezen van het thema gezien door Knibbe, die definieert: propositio est quae statim in initio totius argumenti vel textus summam complectitur, ac tituli vicem habe.[355]
En nog beter door Steinmeyer, die formuleert: das Thema ist diejenige Formel, in welcher die gefundene Textwahrheit, náher die Substanz van de Predigt, ihren vollen und entsprechenden Ausdruck findet.[356]
Het thema is de nauwkeurige uitdrukking van de hoofdgedachte van de t e k s t, het is het kort begrip van de tekst. Het is de beschrijving van de specifieke, kenmerkende gedachte, die in een bepaald deel van de Heilige Schrift, dat tot tekst genomen is, wordt geopenbaard. Het is tegelijk de eenheidsband, die alle gedachten van de tekst, en dus van de preek, samenhoudt.[357]
Hieruit volgt, dat een tekst slechts één thema kan hebben. De predikers kunnen op exegetische gronden er over verschillen, wat de hoofdgedachte van een tekst is, maar in abstracta is slechts één thema mogelijk, wijl er in een tekst niet meer dan één hoofdgedachte is. Er kan wel variatie zijn in de formulering; de één zal dezelfde hoofdgedachte meer dogmatisch, de ander meer exegetisch, een derde meer oratorisch formuleren. Aan verschil in formulering behoeft niet altijd verschil van inzicht aangaande de hoofdgedachte ten grondslag te liggen. Het is mogelijk bij hetzelfde of ongeveer hetzelfde thema verschillende disposities te hebben. Niemand toch kan een tekst, die goed gekozen is, geheel uitputten in één preek. Dat behoeft ook niet. Gods Woord is zeer rijk. Terwijl in twee of drie verschillende preken over één tekst telkens de ganse tekst verklaard wordt, kunnen in de een preek meer deze en in een andere preek weer andere delen meer in het licht gesteld en breder behandeld worden, wat dan allicht op de aard van de dispositie invloed zal hebben. Maar, tenzij men het heilloze pad van de mottoprediking op wil, kan niet uit dezelfde tekst meer dan één thema afgeleid worden.[358]

Tevens volgt uit deze omschrijving van het thema, dat het, logisch genomen, een oordeel moet zijn. Een oordeel is een verbinding van begrippen, die voltrokken wordt met het bewustzijn van algemeen geldigheid. Een thema is geen begrip, maar een gedachte, een

---

[353] F. Schleiermacher. Prakt. Theol. pag. 232.
[354] A. Schweizer. Homiletik. § 175
[355] D. Knibbe. l.c. pag. 38.
[356] Homiletik. pag. 154
[357] B.v. in de preek van Dr. G. Ch. Aalders over Gen. 3 : 16. De geschiedenis van 's mensen val (Menigerlei Genade XII pag. 498).
[358] P. Kleinerf. l.c. pag. 164.

uitspraak, een bewering, een stelling, d.i. een verbinding van begrippen. De tekst zègt iets, is een mededeling Gods, een boodschap tot ons, en zulk een boodschap of mededeling kan nooit vervat zijn in een begrip, maar vindt haar uitdrukking in een oordeel, waarin het een begrip (praedicaat) van het andere (subject) wordt uitgezegd. Deze twee begrippen behoeven niet altijd substantiva te zijn, door de copula esse verbonden. De taal is rijker dan het logische schema. Het ene begrip kan een substantivum, het andere een adjectivum of verbum zijn.
„De biddende Izak" kan een thema zijn, omdat het in zijn wezen een oordeel is. Maar over liefde, gerechtigheid, geloof, hoop, d.i. over begrippen, kan niet gepreekt worden, omdat in een begrip geen gedachte ligt. Een thema is dus wezenlijk onderscheiden van een opschrift, hetwelk zowel een begrip als een oordeel kan wezen. De fout van Krieg [359]is dit onderscheid over het hoofd gezien te hebben. Het is mogelijk, dat de taalkundige vorm van een thema slechts uit één begrip bestaat, wanneer we, wat de taalvorm betreft, met een abrupt oordeel te doen hebben. B.v. een preek over het achtste gebod kan een finaal thema hebben in de vorm: *Steelt niet!* Dit is geen begrip, maar een oordeel, omdat de betekenis van de imperatief is: *gij zult niet stelen!* Omdat een oordeel een uitspraak, een bewering is, waarvoor geldigheid wordt gevindiceerd, is een vraag geen oordeel, hoewel in de vraag meer dan één begrip voorkomt en ze een verbinding van begrippen is. Niet de vraag, maar het antwoord op de vraag is strikt logisch een oordeel.
Derhalve mag het thema niet een vraag zijn, tenzij de vraag zuiver oratorisch is en een taalkundige vorm voor een oordeel, dat zakelijk een sterke negatie of een krachtige affirmatie aanduidt. Afgezien echter van het logisch bezwaar, volgt ook zakelijk uit het wezen van de bediening van het Woord als een openen en toesluiten van het koninkrijk van de hemelen, dat de hoofdgedachte van de prediking een positieve uitspraak moet zijn en geen vraag (zonder antwoord) kan wezen.

De eigenschappen van het thema zijn reeds kort en zakelijk geformuleerd door D. Knibbe,[360] die de volgende Conditiones aan de propositio stelt:
1. sit brevis,
2. clare et perspicuis verbis proposita,
3. ex ipso textu vel materia, non aliunde petita.
Het Geref. Compendium rhetorices ecclesiasticae bepaalt: propositio sit simplex, nuda, propria, nullo verborum vestitu ornata aut superfluo ambitu inflata.

De voornaamste vereisten, waaraan een thema zowel uit oratorisch en logisch als psychologisch oogpunt moet voldoen, zijn:
1. Het thema moet kort wezen, opdat de hoorders in staat zijn, na het één of tweemaal gehoord te hebben, het in het geheugen te bewaren en de hoofdlijn van de preek te volgen. De beknoptheid mag evenwel geen belemmering zijn voor de duidelijkheid en evenmin afbreuk doen aan de speciale inhoud van de tekst.
2. Het thema moet helder en duidelijk zijn (ook wanneer de tekst voor de hoorder bij het eerste lezen niet helder en duidelijk is) , zodat de gemeente het thema kan verstaan en

[359] C. Krieg. l.c. pag. 316.
[360] D. Knibbe. 1.c. pag. 40. En Aangehaald bij Steinmeyer I.c. pag. 165

geestelijk absorberen.

3. Het thema mag niet te wijd zijn en zulk een algemene inhoud hebben, dat het specifieke van de tekst er niet in wordt uitgedrukt en vele teksten onder hetzelfde thema zouden kunnen worden ondergebracht. Het mag echter ook niet te eng geformuleerd wezen, zodat een essentieel deel van de tekst niet onder het thema zou vallen.
4. De formulering van het thema moet sober zijn. De duidelijkheid vraagt voor het thema het eenvoudige woord. Daarbij komt, dat in het begin ener rede de taal niet verheven mag zijn, daar anders de oratorische climax niet mogelijk is. Oratorie en beeldenrijkdom zijn bij de formulering van een thema misplaatst. Het voorbeeld van Gerok, die thema met verdeling op rijm bracht, is niet navolgenswaardig. In de regel zal het thema uitgedrukt kunnen worden met woorden, aan de tekst ontleend. In enkele gevallen, b.v. bij zeer kleine teksten, die daarvoor geschikt zijn, zal het thema identisch kunnen zijn met de tekst. Met eigen woorden zal de hoofdinhoud van de tekst geformuleerd worden, wanneer deze tamelijk lang is of van die aard, dat de woorden van de Heilige Schrift bij het eerste horen niet duidelijk zijn.

Het op deze wijze geformuleerde thema behoort aan de gemeente medegedeeld te worden bij het begin van de preek, na de inleiding. Niet alleen moet de prediker de hoofdgedachte kennen, maar de hoorder evenzeer. Deze moet in korte tijd veel gedachten in zich opnemen, na ze eenmaal gehoord te hebben. Voor dit psychisch proces kan hij de hulp van de prediker niet ontberen. In het thema (en de verdeling) is de hoorder de draad gegeven, waarmee hij heel de preek kan volgen. Het thema is een middel om de hoofdinhoud van een bediening van het Woord in het geheugen te bewaren. Om dit proces te bevorderen, worde het betrekkelijk langzaam en met scherpe dictie uitgesproken. Aanbeveling verdient de hoorder niet telkens met dezelfde woorden op de komst van het thema voor te bereiden.

B. De Verdeling.

A. Schweizer. Homiletik. Leipzig. 1848. pag. 325; F. L. Steinmeyer. Homiletik. Leipzig. 1901. pag. 169; A. Vinet. Homiletiek. Ed. Moll. Tiel. 1875, pag. 261 seq.; Th. Christlieb. Homiletik. Basel. 1893, pag. 312; P. Kleinerf. Homiletik. Leipzig. 1907, pag. 170; A. Phelps. The theory of preaching. New-York. 1918. pag. 365 seq.; T. H. Pattison. The making of the sermon. Philadelphia, s.a. pag. 155 seq.; M. Reu Homiletics. Chicago. 1922, pag. 456 seq.; F. van Gheel Gildemeester. Populaire Evangelieprediking. Amsterdam. 1879, pag. 104 seq.

De verdeling is evenmin als het thema een vrucht van lievelingsideeën van de homileten, maar wordt geëist door het beginsel van orde, dat in de bediening van het Woord zijn toepassing moet vinden. God is een God van orde en niet van verwarring. Indien het Woord van God in de Heilige Schrift zich kenmerkt door ordelijkheid, zou dan hij, die een dienaar van het Woord is, zich niet onder de tucht van de orde moeten stellen?

- Ten eerste. Een verward betoog past in de preek niet. De rapsodist is niet geschikt voor prediker. Invallende gedachten, die met elkander geen verband houden, ventileren. is nog geen prediken. Wie geen dispositie heeft, van de hak op de tak

springt en dat behandelt, wat hem voor de geest komt, heeft weinig inzicht in het wezen van de bediening van het Woord en doet te kort aan de eerbied, dien ieder prediker aan het Woord verschuldigd is.

- Voorts, zal een preek waarlijk een preek en dus een organisch geheel zijn, dan moeten de tekstgedachten zo gegroepeerd worden, dat ze in goede orde ten opzichte van elkaar en van het thema komen te staan. De gedachten worden niet aangeregen als kralen aan een snoer, maar in een eenheidsconceptie verbonden als leden van een lichaam.
- Ten derde is de verdeling noodzakelijk met het oog op de hoorders, die eerst dan de preek goed zullen kunnen volgen en, wat de hoofdinhoud betreft, in het geheugen prenten, wanneer zij van te voren in kennis gesteld zijn met de gang, dien de rede nemen zal.

Bij een verdeling zijn drie elementen.

- Ten eerste is er het dividendum, hetwelk in dit geval de tekst is, waarvan de hoofdgedachte tot uitdrukking komt in het thema.
- Ten tweede zijn er de membra divisionis, de verschillende tekstgedachten, die zelfstandig naast elkander staan.
- Ten derde het principium of fundamentum divisionis, waarnaar de verdeling wordt voltrokken. Dit indelingsbeginsel is te ontlenen aan een begrip uit het thema.

Om tot een goede verdeling te komen, die door het beginsel van de logische orde wordt beheerst, dient de prediker rekening te houden met de eisen, die de logica stelt. In toepassing op de homiletiek kunnen deze als volgt geformuleerd worden:

1. Geen enkel membrum van de divisie mag met het thema identisch zijn. Een deel mag niet gelijk zijn aan het geheel. Indien één van de delen het gehele thema in zich bevatte, zou er voor andere delen geen plaats meer zijn.
2. Geen deel mag in een, ander deel begrepen zijn, d.i. alle delen moeten in zuivere coördinatie naast elkaar staan, en samen en ieder voor zich gesubordineerd zijn aan het thema. Hetzelfde geldt van de onderdelen in betrekking tot de hoofddelen. De onderdelen moeten alle onderling gecoördineerd zijn en samen ondergeschikt aan het hoofddeel. Twee delen mogen ook niet identisch zijn of ongeveer gelijk; verschillende formulering mag niet de identieke inhoud van twee delen maskeren.
3. Geen deel mag opgenomen worden, dat niet onder het thema past. Wanneer een gedachte uit de tekst niet onder het thema thuis te brengen is, heeft men het thema verkeerd genomen; het drukt de hoofdgedachte van de tekst niet uit en moet daarom herzien worden. Ook van de onderdelen geldt, dat alle gedachten bij het hoofddeel ondergebracht moeten kunnen worden.
4. De logica stelt ook tot eis, dat de delen tezamen de stof van het thema moeten uitputten. In de homiletiek is deze regel niet in volle strengheid toe te passen. Niet alle gezichtspunten, waarnaar het thema, zuiver synthetisch, zou kunnen behandeld worden, behoeven in de preek ter sprake te komen, maar wel die, welke de tekst aangeeft. De prediker streve meer naar uitputting van de tekst dan van het thema.

Met de eisen van de logica verbinden zich die, welke retorica en psychologie stellen. In volstrekte onderworpenheid aan de tekst moet de divisie zó genomen worden, dat de preek als rede „loopt" en de ontwikkeling van de tekstgedachten voortschrijdt van het lagere tot het hogere. De preek gelijke op een stroom, die naarmate meer beken er zich in uitstorten, al sneller vliet. Er moet in de preek gelijkmatige en door oratorische visie geleide beweging zijn. Retorica en psychologie vragen van de prediker de gedachten zó te groeperen, dat er, zonder maar enigszins de tekst geweld aan te doen, stijging, progressie, climax in de rede is, bij de hoorder de opmerkzaamheid wordt geprikkeld, spanninggevoelens gewekt worden en heel de psyche met al haar functies zó in actie komt, dat het doel van de bediening van het Woord, docere, delectare, flectere, onder de zegen des Heeren bereikt wordt.

Deze eisen van logica, retorica en psychologie zijn formeel en brengen ons voor het vinden van geschikte verdelingen geen stap verder.
Onderscheiden homileten hebben beproefd aan te geven, hoe materieel een verdeling gevormd kan worden.
Ten eerste is er de *elementaire* verdeling, welke de twee elementen neemt, waaruit iedere bediening van het Woord bestaat, n.l. verklaring en toepassing.
Eerst wordt de inhoud van de tekst uiteengezet en daarna onderzocht, welke betekenis, waarde, nuttigheid de tekstgedachte heeft voor de gemeente (hetzij ieder lid individueel, hetzij een bepaalde kerk, hetzij de gemeente Gods over heel de aarde) . Deze elementaire verdeling komt ook voor als een verdeling in drieën, n.l.
1. de verklaring,
2. het bewijs of de staving van de tekstgedachte met andere gedeelten van de Schrift of met de ervaring,
3. de toepassing.

De elementaire verdeling heeft waarschijnlijk de oudste brieven. Zij was in de oude christelijke kerk reeds bekend; ze is aanbevolen door Gereformeerde homileten van de zeventiende en de achttiende eeuw, die op tekstanalyse sterken nadruk legden, en wordt tegenwoordig door sommigen nog gebruikt, b.v. in een preek van *Menigerlei Genade*[361] over 2 Kor. 8 : 9.
Thema: *de wetenschap van de gemeente, dat Christus om harentwil is arm geworden.*
Verdeling:
1. de inhoud dezer wetenschap;
2. het nut dezer wetenschap.

Op menige predikant is toepasselijk, wat de Franse Geref. theoloog Chamierus († 1621) schreef: Observarunt nonnulli hunc ordinem, ut semper concionem dirimant in duas partes, quarum prior nudam continet explicationem, altera vero applicationem.[362]

In bepaalde gevallen is de elementaire verdeling aanbevelenswaardig. Bij sommige historische teksten, enkele gelijkenissen en moeilijke plaatsen is het 't best eerst de ganse tekst te verklaren en daarna de toepassing te geven. Het is echter niet goed de elementaire of

[361] B. Wielenga. Men. Genade. Jaarg. 1913-14.
[362] Chamierus. Corpus theologicum. 1563. II. 19.

natuurlijke verdeling in alle of de meeste gevallen te gebruiken.

- Ten eerste loopt de prediker gevaar in het tweede deel een repetitie te geven van het eerste en de gedachten in dezelfde volgorde te laten terugkeren, alleen met dit verschil, dat ze op de praktijk zijn toegespitst. Zulk een monotone repetitie is niet gewenst.
- In de tweede plaats zal het eerste deel van de preek, dat verklarend is, zich waarschijnlijk in hoofdzaak richten tot het intellect van de hoorders, het tweede deel wil de tekstwaarheid laten indringen in wils en gemoedsleven. Daardoor wordt de harmonie van de preek uit psychologisch oogpunt enigszins verbroken. Ook voedt de prediker het kwaad, dat sommige hoorders bij de verklaring weinig attent zijn en de volle opmerkzaamheid aan het tweede, toepasselijke en praktische deel schenken.
- Ten derde is er bij de elementaire divisie van een verdeling van de stof eigenlijk geen sprake. De stof, die de tekst biedt, wordt in het eerste deel opgenomen, en in dit deel moet toch weer naar een nieuwe indeling gezocht worden. De stof moet op een goede wijze gerubriceerd worden, in overeenstemming met de geledingen van de tekst. Om deze redenen is het geregeld gebruik van de elementaire divisie te ontraden.

Ten tweede komt in aanmerking **de grammatische of syntactische verdeling,** waarbij de tekst in de grammatische of syntactische bestanddelen wordt ontleed en deze geledingen als delen onder het thema komen.
Meestal wordt deze verdeling toegepast op kleine teksten, waarbij tekst en thema ongeveer gelijk zijn. Men zou de tekst Joh. 10 : 9a, *Ik ben de deur*, op een dergelijke manier kunnen behandelen door beurtelings op de verschillende woorden de nadruk te laten vallen: *Ik* ben de deur, Ik *ben* de deur. Ik ben *de* deur, Ik ben de *deur*.
Verwerkt men deze gezichtspunten enigszins synthetisch, dan zou bij het thema *Jezus' zelf getuigenis, dat Hij de deur van de schapen is,* als verdeling passen:
1. Hij is een doelmatige deur;
2. Hij is een uitnemende deur;
3. Hij is de enige deur;
4. Hij is een blijvende deur.

Een ander voorbeeld zou kunnen zijn de tekst Jer. 31 : 3b: *Ik heb u liefgehad met een eeuwige liefde.*
Thema: *De eeuwige liefde des Heeren tot Zijn volk*, waarbij naar de syntactische bestanddelen van de zin als verdeling zou kunnen komen:
1. het onderwerp van die liefde;
2. het voorwerp van die liefde;
3. de werkzaamheid van die liefde;
4. de nadere bepaling van die liefde.

Al mag het waar zijn, dat de prediker een enkele maal, vooral bij kleine teksten, zich van een dergelijke methode niet zonder vrucht bedienen kan, de grammatische of syntactische verdeling kan in het algemeen geen aanspraak maken op geschiktheid.

- Immers is, ten eerste, niet ieder woord in de tekst van zulk een waarde, dat het begrip,

hetwelk door het woord wordt aangeduid, uitgangspunt kan zijn voor het vormen van een hoofddeel. Voor egaliseren moet de prediker op zijn hoede wezen, daar niet alle begrippen in de tekst even belangrijk zijn.
- Ten tweede krijgt de verdeling licht iets gekunstelds, zoals dat b.v. het geval is in bovengenoemde verdeling van de tekst uit Joh. 10. De „enigheid" van de deur is niet zonder meer uit het bepalend lidwoord af te leiden.
- Ten derde zal de synthese de prediker menigmaal ontgaan, wanneer de tekst een volzin is van een tamelijke lengte. Dan let hij wel op de delen, maar niet op het geheel. In bovengenoemde verdelingen is dit gevaar niet groot, omdat ze synthetisch geformuleerd zijn, maar de meeste verdelingen van dit soort zijn analytisch gehouden en in dat geval geldt het bezwaar in volle mate.

Ten derde is er **de topische verdeling**, zo genoemd naar de topoi, loci, gezichtspunten, aan logica, ethica, retorica, psychologie ontleend, waarnaar de tekst wordt ingedeeld. Vele predikers hebben zich van dit genre bediend en het is door menige homileet aanbevolen. De topoi zijn vele, en de prediker heeft slechts te kiezen, welke voor zijn tekst het best past.
Allereerst is er de metaphysische trilogie: oorzaak (aanleiding, oorsprong), wezen (inhoud, karakter), doel (vrucht, gevolg). De ervaring leert, dat deze verdeling, welke onderscheiden variaties heeft, zich bij vele teksten laat gebruiken. Zo kan b.v. de tekst 1 Petrus 2 : 4 en 5 naar dit schema behandeld worden.
Thema: *De gelovigen, gebouwd tot een geestelijk huis Gods.*
Verdeling:
1. het fundament, waarop dit huis Gods rust;
2. het karakter, dat dit huis Gods draagt;
3. het doel, dat met de bouw van dit huis Gods wordt beoogd.

Evenzo Efeze 2 : 6 en 7. Thema: *De gelovigen door God verhoogd in gemeenschap met Christus Jezus.*
Verdeling:
1. het wezen van de verhoging;
2. de grond voor de verhoging;
3. het doel van de verhoging.

Er is veel misbruik van deze verdeling gemaakt, maar het misbruik heft de waarde niet op, die aan deze drie gezichtspunten is toe te kennen. Wanneer een onderwerp naar deze trilogie behandeld wordt, is het wel niet uitgeput, maar zijn toch de voornaamste delen aan de orde gesteld.

Een ander gezichtspunt wordt ontleend aan temporele categorieën, als: verleden, heden en toekomst; vóór, onder, na.
Het kan niet ontkend, dat sommige teksten zich naar dit schema voegen, zonder dat de tekst in het gedrang komt. Een woord van de Schrift als: *Ik ben de God van Bethel,* Gen. 31 13a, geeft, naar temporele categorieën behandeld, een goede preek. Thema: *God openbaart zich aan Jacob vóór zijn vertrek uit Paddan-Aram als de God van Bethel.*

Verdeling:
1. deze openbaring met het oog op het verleden;
2. deze openbaring met het oog op het heden;
3. deze openbaring met het oog op de toekomst.

Verdelingen naar *ethische* categorieën (plicht, deugd, geluk) zijn gemeengoed bij de predikers in het tweede deel van de achttiende en in het begin van de negentiende eeuw. Theeremin was er een voorstander van.

De verdeling kan ook ontleend zijn aan *logische* categorieën, n.l. van kwantiteit, kwaliteit, relatie en modaliteit.

- Die van de kwantiteit produceert een verdeling, welke betrekking heeft op verschillende groepen van personen of onderscheiden levensterreinen, b.v. de betekenis van de tekst 1 voor de enkele, 2 voor een kring, 3 voor het geheel; voor kinderen, adolescenten, volwassenen; voor huisgezin, stad, volk; voor maatschappij, staat, mensheid.
- Naar de kwaliteit kan de verdeling de vorm van een dilemma aannemen, waarbij in het eerste deel aangetoond wordt wat het niet is, en in het tweede wat het wel is.

De categorie van de relatie kan aanleiding geven tot de bouw van een preek in de vorm van een syllogisme, hetzij disjunctief, hetzij hypothetisch, hetzij categorisch.
De modaliteit verdeelt het onderwerp naar mogelijkheid, werkelijkheid en noodzakelijkheid.

De topische verdeling komt ook voor in deze vorm, dat de delen ontleend zijn aan enkele termen van de *dialectische* categorieën: quis, quid, ubi, quando, cur, cum, quomodo.
Het is een feit, dat een topische verdeling dikwijls goede diensten bewijst, omdat menige tekst zich gemakkelijk in een van deze schema's laat passen en het confectiepakje zo goed staat, dat het „aangemeten" schijnt te zijn. Er zijn teksten, wier innerlijke structuur van die aard is, dat geen betere verdeling dan een topische te vinden is. Het gebruik van de topische divisie is dan ook op zichzelf niet verkeerd te achten, mits de prediker er zich voor hoedt haar voor alle teksten te gebruiken en haar algemeen geldigheid te geven.
Daartegen zou in te brengen zijn, dat, aangezien het aantal topoi beperkt is, het gevaar groot is, dat dezelfde verdeling met een beetje andere woorden telkens terugkeert, een verdeling aan de tekstinhoud wordt opgedrongen, die er niet bij past, of een schema wordt aangelegd, waarvoor de tekst geen stof genoeg heeft, zodat niet tekstuele stof in de preek moet opgenomen worden. Men maakt dan eerst de hokjes en vakjes en zoekt er daarna de stof voor. Dit is wel naar de aard van een mottoprediking, maar niet in overeenstemming met prediking, die bediening van het Woord wil zijn.
Van Oosterzee, die dikwijls op zeer gelukkige wijze in zijn preken van de topische verdeling gebruik gemaakt heeft, is op dergelijke zandbanken wel eens vastgeraakt. Bij Ps. 73 : 25 en 26 heeft hij tot thema: *God, als het enig rustpunt des harten*, en tot verdeling: dit rustpunt is
1. onmisbaar;
2. onschatbaar;

3. verkrijgbaar.[363]
Door deze dispositie komt echter de rijkdom van de tekstgedachten niet tot zijn recht.
Uit het bovenstaande is gebleken, dat, al mag in bepaalde gevallen één van genoemde verdelingen bruikbaar zijn, geen enkele daarvan dienst kan doen als model voor alle of zelfs voor de meeste teksten. Wegens de ontzaglijken rijkdom van de stof, die de Heilige Schrift biedt, en de veelsoortigheid van de tekstmaterie, is het niet mogelijk een materiele verdeling te geven, die als schema op alle teksten past. Een voor teksten geschikte verdelingsmethode moet zich beperken tot het formele, tot het methodische.
Op de volgende wijze zal de prediker het best een goede verdeling kunnen vinden. Hij beginne niet een thema en verdeling te zoeken vóór de tekst tot in bijzonderheden bestudeerd is. Nadat de literarische exegese is vastgesteld, de homiletische exegese voorlopig tot afsluiting is gekomen, en de prediker de tekst op zich heeft laten inwerken, ontdekke hij, door bestendige beschouwing van de tekst, welke de hoofdgedachte is. Is deze in het thema geformuleerd, dan geeft de homileet er zich rekenschap van, welke gedachtengroepen in de tekst aanwezig zijn. In overleg met zijn tekst maakt hij die r aan het thema ondergeschikt en plaatst ze in goede orde. Eerst richt hij dus de opmerkzaamheid op de hoofdgedachte, die de tekst beheerst, en daarna op de nevengedachten, die door de hoofdgedachte, als een band, worden samengehouden. Eerst richt hij zich op de *eenheid* in de veelheid, en daarna op de *veelheid* in de eenheid. Zo krijgt elke tekst zijn eigen verdeling.

Nu kan de wijze, waarop de nevengedachten onder de hoofdgedachte worden gesteld, meer analytisch of meer synthetisch zijn. Een analytische verdeling wordt verkregen, wanneer de nevengedachten, die onderling gecoördineerd zijn, tezamen de hoofdgedachte van het thema bevatten, terwijl er verder geen streng logische subordinatie is van de delen onder het thema. In sommige gevallen, b.v. bij langere historische teksten, kan een *analytische* verdeling aanbevelenswaardig zijn. Wanneer 1 Kon. 18 : 30-39 tot thema heeft: *De grote beslissing op Karmel*, kunnen de delen zijn:
1. de geloofsmoed van Elia;
2. de machtdaad des Heeren;
3. de belijdenis des volks.

In de regel is een synthetisch gehouden verdeling te prefereren, omdat dan in de formulering van de delen uitkomt, dat er logische samenhang tussen het thema en de membra divisionis bestaat. Het thema wordt telkens naar een bepaalde zijde bezien en hiervan is grotere eenheid in de preek het gevolg. De delen worden ondergeschikt aan het thema door één van de begrippen van het thema tot principium divisionis te kiezen. B.v. Joh. 3 : 30, 31 en 32a: *De uitnemendheid van Jezus boven Johannes de Doper.*
Naar het getuigenis van de Doper komt die uitnemendheid uit in:
1. beider afkomst;
2. beider hoedanigheid;
3. beider levensgang.

Efeze 2 : 19 en 20: *De Efeziërs thans in volle gemeenschap met het huis Gods*. Verdeling:

[363] J. J. van Oosterzee. Verspreide leerredenen. Rotterdam. 1856. pag. 161.

1. zij staan in gemeenschap met de bewoners van het huis;
2. zij staan in gemeenschap met de Heer van het huis;
3. Zij staan in gemeenschap met het fundament van het huis.

Efeze 2 : 21 en 22. *De gemeente des Heeren, waartoe ook de Efeziërs behoren, een levend Godsgebouw.*
Verdeling:
1. de levensbodem van het gebouw;
2. de wasdom van het gebouw;
3. de bestemming van het gebouw.

Welk begrip tot principium divisionis genomen zal worden, hangt af van de tekst, van de visie, die de prediker op de tekst heeft en van het bepaalde doel, dat hij met de preek over de tekst bereiken wil. In de meeste gevallen zal het hoofdbegrip gekozen worden, maar soms is het beter niet het hoofdbegrip maar een ander te kiezen, n.l. wanneer daardoor de tekstgedachten in de verdeling beter tot haar recht komen en de elementen van de tekst op deze wijze in de verdeling een betere plaats krijgen. Zo kan b.v. de hoofdinhoud van 1 Petrus 3 : 15b samengevat worden in het thema: *Petrus' vermaning om altoos bereid te zijn tot verantwoording aangaande de hoop, die in ons is.*
Het hoofdbegrip is de vermaning. Wordt dit als indelingsbeginsel gekozen, dan zou er een verdeling kunnen komen als deze:
1. de inhoud van de vermaning;
2. de personen, tot wie de vermaning zich richt;
3. de motieven, waarmede de vermaning wordt aangedrongen.
Ieder prediker zal het bij de uitwerking als een bezwaar voelen, dat bijna de gehele tekst onder het eerste deel valt en het derde deel de inhoud aan het verband moet ontlenen. Daarom is het in dit geval beter het begrip de verantwoording tot fundamentum divisionis te nemen, en te verdelen als volgt:
1. het karakter, dat deze verantwoording draagt;
2. de personen, aan wie deze verantwoording gedaan wordt;
3. de wijze, waarop deze verantwoording behoort te geschieden.

De volgorde van de delen is voor een goede conceptie van de preek en voor de apperceptie door de hoorders van groot belang. Bij de aanschouwing van een kunstwerk, b.v. een schilderij of een monumentaal gebouw, krijgt men een totaalindruk door coëxistentie in de ruimte, welke indruk zich verbijzondert door beschouwing van de delen. Een preek echter beweegt zich voort in de tijd, kent alleen successie van de delen en komt als organisme, als kunstwerk eerst na het aanhoren van alle delen voor de geest van de hoorder te staan. Daarom kan er bij de predikers niet sterk genoeg op aangedrongen worden, dat de gedachten in goede orde op elkaar volgen en op doelmatige wijze met elkander verbonden zijn.
In de meeste gevallen is de gang van de preek dezelfde als die van de tekst. Soms echter, b.v. bij didactische stoffen, is het raadzaam een streng logische indeling te nemen, door eerst over de inhoud van het hoofdbegrip en daarna over nevenkenmerken te handelen. De strikt logische volgorde van de delen is niet altijd door te voeren, daar in sommige gevallen de

exegese van de tekst geheel op de achtergrond zou komen. Het is bijzonder aanbevelenswaardig de volgorde zo te nemen, dat de gedachten stijgen en aan oratorische en psychologische eisen wordt voldaan.
Het getal van de delen is niet a-priori te bepalen. De meeste homileten zijn van oordeel, dat het getal niet te groot moet zijn. Reeds Erasmus schreef: vitanda enim semper est, quantum fieri potest, partium turba.[364]
Het Compendium rhetorices ecclesiasticae van de oude Gereformeerden geeft de regel: partitio primaria maxime tria quatuorve membra non excedit.[365]
Met een goed psychologisch motief heeft S. van Til een klein getal delen aanbevolen: ut partes sint, quantum fieri potest, paucissimae, ne potius confusionem quam distinctionem in auditoribus excitent.[366]
Steinmeyer beschouwt de dichotomie als de normale, Marheineke neemt het, onder Hegels invloed, voor de trichotomie op. Van Oosterzee heeft in zijn preken soms vijf a zes delen, Claus Harms durft tot acht gaan.

Nu kan van tevoren, tenzij men de tekst in een korset wil insnoeren, niet vastgesteld worden, hoe groot het aantal delen zal zijn. De prediker moet met de wijze raadgeving van de oude Gereformeerden rekening houden, dat het aantal delen niet groot mag wezen, omdat het kerklid moeilijk vele delen bij het eerste horen of zelfs ook na het tweede horen onthouden kan, verwarring ontstaat en de opmerkzaamheid verslapt, dewijl de draad ontglipt. Meer dan vijf delen moeten, tenzij in zeer bijzondere gevallen, niet in een preek voorkomen.
In de formulering van de delen worde de regel betracht, dat eenvoud het kenmerk is van het ware. Stijlbloemen zijn (uitzonderingen daargelaten) in de verdeling contrabande. Een verdeling in sobere woorden, zo mogelijk met allitteratie, kan de hoorder gemakkelijk en snel opnemen.

Wat de symmetrie van de delen betreft, men kan niet eisen dat ieder hoofddeel een gelijk aantal onderdelen zal hebben, en elk onderdeel een gelijk getal ideeën. Orde is goed, maar een constructie, die tekstgedachten ter wille van de symmetrie verwaarloost en buiten de tekst liggende stof opneemt, is te veroordelen. Symmetrie is uitnemend, maar ze mag nooit in conflict geraken met de eis, dat de prediking is bediening van het Woord.
De symmetrie vraagt niet, dat alle delen in de uitwerking even lang zijn. Het belangrijke moet een brede plaats ontvangen. Veelal kan het eerste deel wat breder uitgewerkt zijn en het laatste korter wezen, omdat hier vele zaken ondersteld kunnen worden, die in vroegere delen of in de inleiding reeds ter sprake kwamen. Daarbij komt, dat de hoorder van het eerste deel een korte samenvatting in zijn bewustzijn heeft. Wordt het laatste deel nu breed uitgewerkt, dan schijnt hem dit onwillekeurig in vergelijking met het eerste zeer lang, en de aandacht verslapt. Daarom moet in het laatste deel niet herhaald worden, wat vroeger is gezegd. De prediker moet fris blijven tot het eind. In de meeste gevallen is het uit psychologisch oogpunt het beste, dat de lengte van de delen evenredig is aan de volgorde. Het eerste het langst, het laatste het

[364] D. Erasmus. Ecclesiastes. II c. 47.
[365] Aangehaald bij Schweizer. 1.c. pag. 357
[366] S. van Til. Methodus concionandi. 1712. pag. 9.

C. Het „Lichaam" van de preek.

Voor de literatuur wordt verwezen naar de onder A en B genoemde werken.
Onder het lichaam van de preek wordt verstaan de grote middelmoot zonder inleiding en slot, dus de verklaring en toepassing van de tekst in eigenlijken zin, d.i. de uitwerking van thema en verdeling.
Onmiddellijk na het noemen van de verdeling begint de prediker met de behandeling van het gedeelte van de tekst, dat in het eerste lid van de verdeling werd opgenomen. Hier is geen inleiding meer nodig; hij steekt direct van wal. Het is een fout van sommige predikers, èn uit principieel oogpunt, omdat zij niet dadelijk de tekst laten spreken, èn uit psychologisch motief, omdat het de hoorder veel te veel vermoeit en de opmerkzaamheid verstrooit (te lang gerekte positieve spanninggevoelens slaan gemakkelijk in negatieve om, verwachting in verveling) , dat zij in het eerste deel weder een inleiding opnemen, aan het verband of soms in het geheel niet aan het verband ontleend.
Bij de ontwikkeling van de delen moet de prediker steeds zijn thema in het oog houden. Wie alleen een thema en verdeling noemt pour acquit de conscience en bij de ontwikkeling van de tekstgedachten zijn thema (en verdeling) vergeet, doet beter de homilievorm te kiezen dan de allures aan te nemen, dat de bediening van het Woord in de vorm van een rede is opgebouwd. Het is juist het grote voordeel van de preek boven de homilie, dat de hoofdgedachte van de tekst heel de bediening van het Woord doordringt. De zachte glans van het thema schijnt door alle deden van de preek heen. Eén machtige gedachte, de hoofdidee van de tekst, wordt in het bewustzijn van de leden van de gemeente ingedragen. Indien de prediker zelf niet door die idee is bezield en zich door deze hoofdgedachte bij de uitwerking niet laat beheersen, zal er weinig kans zijn, dat zij het geestelijk eigendom van de hoorder wordt.

Van groot belang is, dat de delen van de preek niet los naast elkander komen te staan, maar op zodanige wijze met elkander verbonden worden, dat de eenheid van de tekstgedachte zich in de preek manifesteert. De overgang is een klein, maar gewichtig deel van het lichaam van de predikatie. De delen staan zakelijk met elkander in verband, en dit verband tussen de gedachtecomplexen komt technisch in de overgang tot uitdrukking.
Voorts brengt het karakter van de preek als organisme mede, dat de delen verbonden zijn. De delen van het menselijk lichaam zijn door geledingen aan elkander gehecht; wat de geleding is in een organisme, is de overgang in de preek, n.l. de doelmatige aansluiting van het een deel aan het andere. De overgang is ook van betekenis voor de hoorder, die merkt, dat de dienaar van het Woord zich van het een punt tot het andere begeeft. De apperceptie wordt door geschikte overgangen zeer bevorderd. Het behoeft geen betoog, dat een overgang kort moet zijn en niet weer tot de lengte van een half deel uitdijen. De prediker moet geleidelijk, als het ware vanzelf, op natuurlijke wijze, tot het volgende deel voortschrijden. De overgang mag evenwel niet in die mate gemaskeerd worden, dat de delen in elkander groeien en zelfs een geoefend hoorder niet waarnemen kan, wanneer de spreker zijn overgang maakt. De overgang is geleidelijk èn merkbaar. Stereotype uitdrukkingen, die gedurig herhaald worden, zijn niet geschikt voor overgang. Vooral hier dient het cliché vermeden en met zorgvuldigheid gewaakt te worden tegen afgesleten termen.

De prediker bedient zich dus van verbindingsbegrippen, die de gedachtegroepen van twee onderscheiden en op elkaar volgende delen als schakels verbinden. Welke verbindingsbegrippen de prediker in elk speciaal geval kan gebruiken, is door de homiletiek zakelijk niet aan te geven, daar het aantal gedachtecomplexen talloos is en de verbindingen, die tussen deze bestaan, ontelbaar vele zijn. Soms doet de tekst zelf het verbindingsbegrip aan de hand, in andere gevallen is de overgang vrucht van homiletische conceptie. Hier is grote variëteit.
In formeel opzicht kan de homiletiek enkele methoden bieden, die ten dele aan retorica en psychologie zijn ontleend, en die, wanneer ze niet te schematisch worden toegepast, in de praktijk haar bruikbaarheid bewijzen.

- Ten eerste het opwerpen van een bezwaar of het stellen van een vraag. Zulk een tegenwerping mag niet al te spitsvondig zijn en zulk een vraag moet een ratio hebben. Het antwoord op bezwaar of vraag wordt zó ingericht, dat het inleidt tot de gedichtengroep, die in het tweede deel in bespreking komt.
- Ten tweede het gebruik maken van een beeld. Soms laat zich een gedachte goed illustreren door een beeld of vergelijking, aan de natuur of het maatschappelijke leven ontleend. Nadat het tertium comparationis is aangegeven, toont de prediker aan, dat er in het beeld nog een punt van vergelijking is, n.l. met de gedachte van het volgende deel. Ongezocht komt de overgang tot stand.
- Ook kan, ten derde, een enkele maal een vers, liefst een psalmvers, dat de gemeente kent, aan het eind van een deel gereciteerd worden. De reeds behandelde tekstgedachte vindt haar uitdrukking in het eerste deel van het vers, terwijl het tweede gedeelte van het vers tot de stof van het nu volgend hoofddeel leidt.
- In de vierde plaats bewijst de climax dikwijls uitnemende hulpdienst. De gedachte van het thema is aan het licht getreden in de ontvouwing van het eerste deel, zij zal beter verstaan worden wanneer het tweede deel en allermeest wanneer het derde deel ontwikkeld wordt. De heerlijkheid van Christus kan schitteren bij de beschrijving van zijn persoon, in schoner glans zal zijn heerlijkheid stralen, wanneer de gemeente daarbij inzicht verkrijgt in zijn werk.
- Ten vijfde kan een enkele maal de verbinding asyndetisch zijn en de overgang hierin bestaan, dat na een korte pauze tot het volgend deel wordt voortgeschreden. Zulk een overgang kan alleen effect sorteren, wanneer een prediker, die orator is, in het eerste deel met al sterker stijging van de gedachten als het ware een hogen top heeft bereikt, om daarna ineens over te gaan tot het volgende deel. De prediker heeft dan de volle aandacht, en, hoewel er in de gedachtegang een kleine hiatus ontstaat, springt de opmerkzaamheid door de bezielende wijze van prediken, ongemerkt op het volgende deel over, daar de hoorder voelt, dat het voorafgaande deel tot afsluiting is gekomen.

Daar het lichaam van de preek zakelijk bestaat uit verklaring en toepassing van de tekst, is door de homileten gedurig de vraag opgeworpen, of de principiële opvatting van het wezen van de bediening van het Woord ten gevolge moet hebben, dat het lichaam van de predikatie uiteenvalt in twee delen, verklaring en toepassing. Reeds in de zestiende eeuw is onder de Gereformeerden in Nederland over deze vraag gediscussieerd en ook thans heerst onder de homileten en predikers nog geen communis opinio.

De meesten zijn het hierover eens, dat het niet gewenst is eerst afzonderlijk de verklaring van alle delen en daarna de toepassing te geven, omdat dit een, vaak matte, repetitie van de gedachten uit de verklaring in de toepassing ten gevolge heeft. Daaronder lijdt de eenheid van de bouw. Zulk een wijze van handelen loopt uit op de elementaire verdeling, waartegen, gelijk boven bleek, verschillende bezwaren zijn.
Omdat deze bezwaren niet uit de lucht gegrepen zijn, hebben sommige homileten voorgeslagen de toepassing aan het slot van elk hoofddeel te geven. Dus in elk lid van de divisie eerst de explicatie en daarna de applicatie. Deze methode is beter '.dan de vorigé, maar bevredigt niet geheel, omdat zij de bovengenoemde bezwaren alleen tot kleiner proporties terugbrengt. De meestal onnodige herhaling blijft bestaan en het valt moeilijk de explicatieve en applicatieve stukken op een goede, wijze aan elkander te verbinden.
Om deze reden wordt door velen de methode gevolgd, iedere tekstgedachte, die van enig belang is, terstond applicatief te behandelen, en dus elk onderdeel of iedere belangrijke idee onmiddellijk na de verklaring op het geestelijke leven van de gemeente te projecteren. Deze wijze van doen is aanbevelenswaardig, daar de herhaling vermeden wordt. Een bezwaar blijft de moeilijkheid, hoe de applicatie aan de daarna volgende explicatie te verbinden. De preek „loopt" niet altijd. Hiaten zijn bij deze methode niet zeldzaam.
De beste, maar ook de moeilijkste methode is de verklaring terstond in de vorm van toepassing te gieten en de explicatie zó te bewerken, dat zij applicatief van karakter wordt. Dit vereist goede homiletische aanleg en voldoende oefening, maar is toch een ideaal,.waarnaar ieder prediker moet streven. De preek verliest dan elk karakter van een verhandeling, wordt, zoals het wezen moet, een toespraak, en richt zich van het begin af rechtstreeks tot de gemeente, daar de uit de tekst geputte ideeën terstond in de applicatieve sfeer worden getransponeerd. Bij deze methode kan het gebeuren, dat de prediker zich in het begin van het eerste deel terstond richt tot het hart en leven van de gemeente. Dit kan voorkomen niet slechts bij teksten van mystieken aard, maar zelfs bij historische stoffen met dogmatische inhoud.[367]

D. De Inleiding

A. Hyperius. De formandis tont. sacr. Ed. I, pag. 70 seq.; J. Hoornbeek. Vetera et Nova. pag. 231, 267; D. Knibbe. Manuductio in or. sacr. cap. IV et XXI; S. van Til. Methodus concionandi. 1712. cap. II ; A. Schweizer. Homiletik. pag. 294 seq. ; Chr. Palmer. Homiletik. pag. 447 seq.: A. Krauss. Homiletik. pag. 481 seq.; F. L. Steinmeyer. Homiletik. pag. 189 seq.; E. Ch. Achelis. Praktische Theologie I13 pag. 253; J. J. van Oosterzee. Prakt. Theol. I pag. 370; A. Vinet. Homiletiek, pag. 305 seq. en 329 seq.; A. Phelps. The theory of preaching. pag. 220 seq., 454 seq.; D. J. Burrell. The Sermon. pag. 111 seq.; M. Reu. Homiletics. pag. 486 seq; N. Cotlarciuc. Homiletische Formalstufentheorie. pag. 40.

[367] Een mooi voorbeeld daarvan is de preek van Prof. Aalders over Gen. 3 : 16, de geschiedenis van 's mensen val. Men. Genade. XII pag. 499

Bij een rede behoort een inleiding, Grieks, prooimion, prooemium, principium, exordium. Ook bij de preek, die bediening van het Woord is in de vorm ener rede, mag de inleiding niet ontbreken. De esthetica eist, dat de preek, als kunstwerk, een afgerond geheel zal vormen. Een abrupt begin is evenals een hiaat schrijnend voor het schoonheidsgevoel. Bona domus ex ipso vestibulo agnoscitur (Augustinus).
De klassieke retorica heeft vooral gewezen op de onmisbaarheid van de inleiding ter wille van de hoorders. Quintilianus zegt, dat het exordium de hoorder moet attentum, docilem, benevolum reddere, ut auditorem. quo sit nobis in ceteris partibus accommodatior, praeparemus.
Deze omschrijving van het doel van de inleiding is niet zonder meer toepasselijk op de preek. Het benevolum reddere is in de dienst des Woords overbodig. Een advocaat in Rome moest in het begin van de rede een poging wagen om zijn rechters of het publiek gunstig te stemmen. Daarom begon hij soms met een captatio benevolentiae. Maar een captatio benevolentiae hoort in de bediening van het Woord niet thuis.
Wie in de middaggodsdienstoefening Zondag 30 van de Heidelbergse Catechismus moet verklaren en beginnen zou met een soort van verontschuldiging aan de gemeente, dat hij alweer over het heilig Avondmaal moet preken, zou door die excuses tonen weinig begrip te hebben van hetgeen er leeft in het hart van Gods volk. Het is de gemeente des Heeren, die in de eredienst samenkomt en van haar wordt met grond verwacht, dat zij welwillend staat tegenover welk gedeelte ook van het Woord van God. De captatio benevolentiae mag in de inleiding ook niet in zulk een vorm voorkomen, dat de prediker mededeelt, welke motieven hem geleid hebben tot de keuze van de tekst. De persoon van de prediker blijve in de schaduw.
Wel kan de inleiding dienen om de opmerkzaamheid in actie te zetten en de aandacht te richten op de tekstgedachte. In meerdere of in mindere mate is de attentie aanwezig bij hen, die door genade naar de Heere en zijn Woord hebben leren vragen. Het is echter dikwijls nodig de potentiële opmerkzaamheid tot actus te doen komen. Een christen is ook op de dag des Heeren, wanneer hij ter kerke gaat, een zondig mens. Sommigen zijn geestelijk traag, het godsdienstig leven van anderen is ingezonken, weer anderen hebben zich, vóór ze naar de samenkomst van de gemeente kwamen, met aardse beslommeringen bezig gehouden, die ver liggen van het heilig terrein, mogelijk zijn veler gedachten verstrooid. Nu kan een goede inleiding de concentratie bevorderen en de geest in zulk een richting leiden, dat de christen recht voor het onderwerp van de tekst komt te staan.

Ook het docilem reddere is als doel van de inleiding niet te versmaden. De meeste hoorders zijn niet in staat zich plotseling in een hun tot dusver vrij onbekend onderwerp te verplaatsen. Velen kunnen zonder preparatie geen vat aan het onderwerp krijgen, de gang van het betoog niet volgen en het geheel van de rede niet in zich opnemen. Wanneer echter het te behandelen thema op doelmatige wijze wordt voorbereid en door de inleiding van het meer bekende tot het minder bekende wordt voortgeschreden, is aan een van de voorwaarden voor doelmatige apperceptie voldaan. Exordium auditorum mentem ad percipienda sacra mysteria cum fructu praeparat... .[368]

[368] Knibbe. 1.c. pag. 28

Eén inleiding is voldoende. Nimium nocet. Onderscheiden oude Lutherse homileten waren voorstanders van het dubbele exordium. Zij schijnen deze methode ontleend te hebben aan Roomse predikers uit de tweede helft van de Middeleeuwen, die gewoon waren eerst een inleidend woord te spreken, vervolgens de tekst af te lezen en die daarna te verklaren.[369]
Veel Lutherse predikers deden evenzo, gaven een inleiding, lazen de voorgeschreven perikoop, waarop gezang en gebed volgde, en hielden daarna de preek. De preek zelf moest ook een inleidinkje hebben, om van de tekst te komen tot het thema. De eerste inleiding of voorafspraak heette exordium, de tweede werd transitus of accessus genoemd. Het exordium is bij sommige Lutherse predikers verbazend uitgedijd, het werd een kort preekje over een tekst; bij Spener waren de inleidingen aparte preekjes over vervolgteksten. Van de nieuwere Duitse homileten handhaaft Steinmeyer nog het onderscheid tussen exordium en transitus, hoewel ook hij van oordeel is, dat in de meeste gevallen de voorafspraak kan weggelaten worden.[370]
Sommige Gereformeerde predikers en homileten hebben aan het dubbele exordium de voorkeur gegeven; bij enkele predikers is het blijven bestaan tot de huidige dag. Anderen zijn van oordeel, dat één exordium meer dan genoeg is. Het dubbele exordium is ten onzent vooral bestreden door W. A. van Hengel, die in zijn Institutio oratoris sacri aldus argumenteert: ubi duo reperiuntur exordia, non aliter fieri potest, quin vel utrumque ad auditores benevolos attentos docilesque faciendos minus valeat, vel alterum ad id comparatum sit, alterum plane supervacaneum.
Aan de klem van dit dilemma is moeilijk te ontkomen. Wanneer één exordium op geschikte wijze tot de preekstof inleidt, is een tweede overbodig.
Hier komt nog bij, dat een voorafspraak, soms een apart preekje over een tekst, in de meeste gevallen verwarrend werkt en de aandacht van de preektekst afleidt, in plaats van die er heen te leiden.
Voorts is het niet gemakkelijk steeds geschikte onderwerpen of teksten voor voorafspraken te vinden, zelfs begaafde predikers raken uitgeput.
En eindelijk is het liturgisch niet juist, dat een deel van de bediening van het Woord aan de lezing van de tekst voorafgaat. Wie de preek, naar Gereformeerd principe, opvat als bediening van het Woord, moet eerst de tekst lezen en daarop de preek laten volgen. Het is zelfs gewenst de preek onmiddellijk na de praelectie van de tekst te laten komen en niet de tekst voor het gebed te lezen, daarna te laten zingen en na het gezang met de preek te beginnen. Dan wordt de preek van de tekst gescheiden, wat liturgisch niet aanbevelenswaardig is.
Ook mag de prediker niet heimelijk een dubbel exordium binnensmokkelen, door na lezing van de tekst een voorafspraak te houden, vervolgens thema en verdeling te noemen, om dan in het eerste deel een speciale inleiding te geven over het verband, enz. Het is een homiletische fout de inleiding te plaatsen in het eerste deel; zij moet aan het thema voorafgaan.
De juiste methode is dus deze, dat na praelectie van de tekst de preek onmiddellijk volgt; deze begint met een inleiding, die voert tot de hoofdgedachte van de tekst; zijn thema en verdeling medegedeeld, dan wordt terstond begonnen met de behandeling van het eerste

[369] Krauss. 1.c. pag. 483.
[370] Steinmeyer. 1.c. pag. 195.

deel. Al deze zaken zijn weliswaar niet van het allerhoogste belang, maar toch niet zonder betekenis. Immers in de formele constructie, in de samenvoeging van de delen, in heel de gang moet uitkomen, dat de preek is bediening van het Woord. De prediker gebruike zijn oratorische gaven, om de gemeente met de schatten van het Woord te verrijken.

Wat de *inhoud van de inleiding* betreft, kan de homiletiek materieel niets bieden, daar de inleiding in iedere preek weer anders is, omdat elke preek een eigen inhoud heeft. Wel is de homiletiek in staat ten opzichte van de inhoud methodologisch lijnen te trekken. De inhoud van de inleiding mag niet overeenkomen met of dezelfde zijn als een onderdeel van de tekst; dan toch zou de gedachte van de inleiding in de preek herhaald worden en zou de inleiding geen inleiding meer zijn. De inhoud van de inleiding moet verwant zijn aan de hoofdgedachte van de tekst. Deze verwantschap onderstelt verschil, maar tevens zulk een nauwe relatie, dat er als het ware maar één schrede is, om van de inleiding tot het thema te komen.
De verwante gedachte kan vooral op drieërlei wijze gevonden worden.

- Ten eerste kan men de verwante gedachte uit het tekstverband nemen. Is de tekst een onderdeel van een redenering, dan zal de inleiding de hoofdlijn van het betoog in het licht moeten stellen. Wordt een tekst genomen uit het begin van een boek of heeft hij daarin een centrale betekenis, dan dele de prediker in de inleiding iets mede over de hoofdinhoud, de auteur van het boek, de aanleiding tot het schrijven, de plaats in de geschiedenis van de openbaring. Wie over Rom 1 : 17, de hoofdgedachte van de Romeinenbrief, preekt, zal in de inleiding zijn hoorders op de hoogte brengen van de inhoud en het doel van de brief, een overzicht geven van het betoog vers 1-16 en zo de overgang maken tot vers 17. Deze methode past echter niet bij preken over teksten van geheel ander genre. Het getuigt van weinig respect voor het auditorium en van gebrek aan homiletische ontwikkeling, wanneer bij de inleiding van iedere preek naar het vaste recept wordt gehandeld: schrijver van het boek, aanleiding, hoofdinhoud, indeling, enz. Resultaat is, dat de inleidingen over alle teksten b.v. uit de Efezerbrief ongeveer gelijk worden, het speciaal karakter, dat elke inleiding tot iedere speciale tekstinhoud moet dragen, verloren gaat, en de prediking niet beantwoordt aan de eis, die een rechte bediening van het Woord stelt.
- Ten tweede kan de verwante gedachte ontleend worden aaneen ander gedeelte van de Heilige Schrift, aan een algemeen waarheid, of aan de waarde van een historisch feit. Indien het tekstverband aan de gemeente volkomen duidelijk is, b.v. bij de feeststoffen, of de tekst bijna in geen zakelijke relatie staat tot het onmiddellijk voorafgaande of het volgende, zoals in de Spreuken wel voorkomt, is deze methode de meest aanbevelenswaardige. De verwante gedachte, uit een algemeen idee genomen, kan op verschillende manieren gevonden worden. Vinet 1) en Palmer noemen tal van categorieën en Krauss 3) geeft er voorbeelden bij. [371]

  De voornaamste punten zijn al genoemd door S. van Til,[372] n.l.
  1. a generaliori, een gedachte, waarvan de tekstgedachte een onderdeel is, en die zich

[371] 1) A. Vinet. Homiletiek. pag. 310. 2) Palmer. Homiletike. pag. 456. 3) A. Krauss. Homiletik. pag. 487.
[372] S. van Til. Methodus concionandi. 1712. pag. 3. Cf. Knibbe. l.c. pag. 29

dus tot deze verhoudt als genus tot species;
2. a simili, een nevengeschikte idee;
3. a contrario, een tegengestelde gedachte;
4. ab occasione temporis, aan tijdsomstandigheden ontleend, b.v. bij feeststoffen en gelegenheidspreken.

- In de derde plaats is bij sommige teksten een combinatie van bovengenoemde twee methoden mogelijk, doordat een algemeen gedachte genomen wordt, die aan de tekst verwant is en tegelijk in het aan de tekst voorafgaande gedeelte van het caput domineert. Wie preekt over Rom. 2 : 28 en 29, kan een inleiding concipiëren over de idee schijn zonder wezen, welke, na in het algemeen aangeduid te zijn, uitgewerkt wordt door een overzicht van het tekstverband, 2 : 17-27.

Tenslotte zijn om homiletische, rhetorische en psychologische motieven de volgende eisen aan een inleiding te stellen:

1. Kortheid. Een vestibule is geen zaal. Monstruosumenim corpus est, cuius caput est nimis longum et latum.[373] Een lange inleiding vermoeit en leidt de opmerkzaamheid van de hoofdgedachte van de tekst af. Longa exordia auditoribustaedia adferunt.[374] Jonge predikers, die vrezen niet voldoende stof te zullen hebben en daarom de inleiding lang maken, mogen dit in 't bijzonder ter harte nemen. Het gaat niet aan, vast te stellen welk deel van de plaatsruimte in de geschreven preek en van de tijdruimte in de uitgesproken preek aan de inleiding toekomt. Sommige homileten hebben 1/8 genoemd, andere 1/12. Deze getallen zijn betrekkelijk willekeurig, maar hebben toch deze waarde, dat ervaren homileten op kortheid aandringen. Een enkele maal eisen teksten met een moeilijk verband of de tijdsomstandigheden langere inleidingen, maar in de regel moet kortheid betracht worden.
2. Soberheid. Enkelen zijn in de inleiding van de preek en in het eerste deel bloemrijk van stijl en verheven in de wijze van uitdrukking. Het gevolg is, dat ze in het verdere gedeelte van de preek wat de stijl betreft niet meer kunnen klimmen. Er is geen climax. In het einde van de preek gaat het bergaf. Daarom is het beter in eenvoudige, sobere stijl te beginnen.
3. Nauwkeurigheid van uitdrukking. Wanneer de hoorder in het begin, als zijn aandacht nog niet gespannen is, door onduidelijke of al te beknopte voorstellingswijze naar de gedachten van de prediker moet gaan raden, wordt het hem moeilijk gemaakt verder te luisteren. Daarom moet de prediker hem tegemoetkomen en zijn gedachten zó ordenen en in zulke woorden uitdrukken, dat de inleiding duidelijk en verstaanbaar is. Is de hoorder eenmaal op een bepaald niveau aangekomen en in het milieu van de tekst geleid, dan blijft verder nauwkeurigheid eis; maar die eis is niet zó stringent als in de inleiding, daar de hoorder in het midden van de preek, ademende in het gedachteklimaat van de tekst, veel beter dan in het begin onduidelijke woorden op een goede wijze kan interpreteren.
4. Helderheid van gedachtegang. Deze is noodzakelijk voor heel de preek, maar in het

[373] Keckermann. Rhet. sacra. I 10.
[374] Walaeus. Opera Omnia. 1643. pag. 425.

bijzonder voor de inleiding. Zonder sprongen, in rustige logische gang moet de prediker de gemeente het heiligdom van de tekst binnenleiden.

Uit het bovenstaande resulteert in betrekking tot de conceptie en de uitwerking van de inleiding, dat hiermede niet eerder een begin kan worden gemaakt, dan wanneer de tekst geheel is geëxegetiseerd, thema en verdeling gevonden zijn, en de preek, zowel wat de verklaring als wat de toepassing betreft, van het begin tot het einde is doorgedacht. Eerst dan overwege de prediker, welke inleiding en welk slot bij deze bediening van het Woord passen.

E. Het Slot.

Voor de literatuur wordt verwezen naar de werken genoemd onder D.
Een goede preek, de bediening van het Woord in de vorm ener rede, heeft niet alleen een inleiding, maar ook een slot. Elke toespraak heeft een einde. Wie uitgesproken is, houdt op. Maar een einde is niet hetzelfde als een slot. Het slot is het sluitstuk van het kunstwerk van de rede; het maakt, dat de rede afgerond wordt en als harmonische eenheid esthetisch behaagt; het kan onder de zegen Gods op de gemeente zulk een invloed hebben, dat de zielskrachten door emotionele motieven in de door de prediker gewenste richting gaan werken.
Het slot is niet identisch met de toepassing. De toepassing is een integrerend stuk van het lichaam van de preek. Tot het misverstand, dat de toepassing tegelijk het slot van de preek is, heeft vooral de gewoonte van oudere Gereformeerde predikers aanleiding gegeven, om verklaring en toepassing scherp van elkander te scheiden, eerst de gehelen tekst te verklaren, en daarna de toepassing van de gehelen tekst als tweede deel of als slot te laten volgen. Het slot werd dus in de toepassing opgelost, of, anders gezegd, de toepassing werd tot een lang slot. Verscheidene Gereformeerde homileten hebben echter staande gehouden, dat het slot een zelfstandig, van verklaring en toepassing onderscheiden deel van de preek is.
De klassieke retorica hechtte grote waarde aan het slot van de rede (epilogus, peroratio, conclusio, cumulus). Dan moest de orator zijn grootste triumfen behalen. Vooral bij de forensische welsprekendheid werd in toepassing gebracht, dat de laatste loodjes het zwaarst wegen. Nadat alle instanties ten gunste van de beklaagde waren aangevoerd, moesten deze als motieven dienst doen, om de wilsbeslissing van de rechters te leiden in een richting, die voor de cliënt gunstig was. De redenaars eindigden in een machtige peroratie, waarin een beroep gedaan werd op de wijsheid, rechtvaardigheid of barmhartigheid van de iudices.
De retorica van de Antieken onderscheidt in het slot van de rede twee momenten:
1° de recapitulatie van de hoofdpunten,
2° het opwekken of tot zwijgen brengen van de affecten.
Erasmus, die zich in zijn homiletiek dicht bij de klassieke retorica aansluit, neemt deze twee elementen in de epilogus op.[375]
De oudere Lutherse homileten waren van hetzelfde gevoelen. Hochsttter[376] zegt: epilogus, cuius duae in rhetoricis constitui solent partes, enumeratio scilicet et admonitio, quae

[375] Ecclesiastes II, cap. 182 et 183.
[376] Aangehaald bij Krauss. l.c. pag. 517.

utraque in conclusione locum reperit. De nieuwere homileten oordelen niet anders.
Steinmeyer[377] wil aan het slot ook invloed geven aan de liturgie en het slot van de preek zien opgevat als een praeparatio tot de aanbidding, maar dit standpunt wordt door de meesten niet gedeeld. We vinden de twee elementen van het slot, die de retorica noemde, bij de meeste Lutherse homileten terug.

De Gereformeerde homileten hebben, enkele uitzonderingen daargelaten, deze opvatting als juist erkend. Volgens Hyperius[378] kan het slot bestaan in de herhaling van de voornaamste bewijzen of in het bewegen van de affecten, waardoor de hoorders worden opgewekt, hetgeen behandeld is te zoeken of te vlieden. Knibbe[379] omschrijft de epilogus als conclusio totius concionis cum emphasi et zelo. Dit is juist gezien.
Het slot van de preek bestaat uit twee elementen:

1) Ten eerste, recapitulatie van de tekstinhoud. De hoofdgedachte van de tekst wordt nog eenmaal naar voren gebracht, en beschouwd naar de gezichtspunten, welke in de hoofddelen behandeld zijn. In frisse stijl, kort en krachtig, vermeldt de prediker wat de Heere ons in de tekst te zeggen heeft.
2) Ten tweede wordt deze hoofdgedachte met emphase aangedrongen bij de hoorders. Zelf bezield door de macht van het verkondigde Woord, tracht de prediker in bezielende taal sommige affecten, b.v. vrees voor de dood, tot rust te brengen en andere aandoeningen, b.v. de hoop op het zalige leven, in actie te zetten. De centrale tekstidee wordt met een appel aan het volitionele en emotionele leven van de gemeente voorgehouden, en met een afsluitend woord beëindigt hij de preek.

Bij de conceptie van het slot dient de prediker, wat de vorm en de inhoud betreft, op de volgende punten te letten:

1) Ten eerste. Het slot mag geen nieuwe gedachten invoeren. Het bekende moet in nieuwen vorm herhaald. Wie in het slot tot dusver niet aangeroerde gedachten moveert, leidt de opmerkzaamheid van de hoofdgedachte af, sticht verwarring in plaats van orde, en bevordert het doel van de bediening van het Woord niet.
2) Ten tweede. Bij elke preek hoort een slot, dat bij de tekstinhoud past. Hoe meer variatie in de epilogen wordt aangebracht, des te beter. Dezelfde ideeën mogen niet telkens terugkeren. Dit kan niet het geval zijn, wanneer het slot voldoet aan de gestelde eisen. Enkele predikers hebben de niet navolgenswaardige gewoonte, hun preken te doen eindigen in de hemelse zaligheid. Bij zulke haast identieke epilogen, al gewagen ze van het lied van de zaligen voor de troon Gods, verslapt de attentie en komen de religieuze aandoeningen niet in actie.
3) Ten derde kan in sommige gevallen de idee van de inleiding op zulk een wijze in het slot gereproduceerd worden, dat de hoofdgedachte in helder licht komt te staan. Het behaagt esthetisch, wanneer inleiding en slot op elkaar kloppen.
4) Ten vierde moet het slot, evenals de inleiding, kort zijn. Er is geen gelegenheid meer voor vertogen. De hoorder is in de stof ingeleid, uiteenzettingen zijn overbodig. In

[377] Steinmeyer. l.c. pag. 204.
[378] De foren. tont. sacris. ed. I pag. 96 seq.
[379] Manuductio in or. sacr.e pag. 163.

vele gevallen is trouwens de vermoeidheidsdrempel reeds bereikt en de geschiktheid tot opname niet groot meer. Het beknopte wordt, vooral in het slot, beter geappercipieerd dan het langgerekte.

5) Ten vijfde is niet aan te raden, het slot te improviseren. Wat van heel de preek geldt, geldt in hoge mate van het slot, n.l. dat het tot in bijzonderheden overdacht, goed gestileerd en zorgvuldig gememoriseerd moet worden. Zelfs de meest geoefende prediker mag niet op zien komen spelen en de formulering van het slot aan invallende gedachten en aan de stemming overlaten. Het slot van de preek is met het oog op de indruk, die de bediening van het Woord onder Gods zegen zal achterlaten, van te hoog gewicht, dan dat de prediker niet alle aandacht aan zijn conceptie zou wijden. Bij enkele predikers is te merken, dat zij door onvoldoende voorbereiding hun stof niet meester zijn; zij kunnen geen goed slot vinden en draaien er al maar om heen.
6) Ten zesde mag, gelijk de oude Gereformeerde homileten opgemerkt hebben, het slot in bepaalde gevallen pathetisch zijn. Pathos past niet in het begin, maar kan 't, als het echt is, aan het einde goed „doen". De taal van de inleiding zij sober, maar in het slot, aan de spits gekomen, mag de prediker zich van een rijkere taal bedienen en behoeft hij het verhevene niet te mijden. Evenwel wachte hij zich voor vertoon, opgeschroefdheid en buitengewone expansie van stemgeluid.
7) Ten zevende geldt bij de epiloog de oude regel: variis modis bene fit. De preek kan eindigen in een vermaning, belofte, bede, betuiging, zegen, doxologie, enz. Ook wat de vorm betreft, moet voor de nodige afwisseling gezorgd; zo nu en dan kan de preek besloten worden met een tekst, spreuk of vers. Onder de beperking, dat aan de strengen eis van de preek als bediening van het Woord geen schade wordt gedaan, zij het de prediker bij het slot veroorloofd zich, overeenkomstig zijn individualiteit, te „laten gaan".

24. DE SCHETS.

Voor de literatuur zij verwezen naar de twee volgende hoofdstukken.

Nadat de homiletische bewerking van de tekst geëindigd is en de tekstgedachten voorlopig zijn geordend, volgt, hetzij de bediening van het Woord de vorm heeft van een homilie, hetzij die van een preek, het concipieren van de schets. De diversa membra worden tot een geheel geconstrueerd. Iedere prediker moet de technische gave bezitten, om, als een architect, van het gebouw van de rede een bestek te ontwerpen.
Het is aanbevelenswaardig de schets niet alleen in zijn gedachten te hebben, maar die op te schrijven. Enkele zeer begaafde predikers met een buitengewoon productieve fantasie en een stalen geheugen hebben de schriftelijke fixering niet nodig, maar de meesten zullen dit hulpmiddel niet kunnen ontberen.
Sommige predikers hebben stelselmatig het concipiëren van een schets nagelaten. Nu zijn er, dit wordt aanstonds toegegeven, uitzonderingsgevallen. Het kan voorkomen, dat een dienaar van het Woord plotseling geroepen wordt op te treden en er geen gelegenheid is zich voor te bereiden. Op zulk een moment mag hij vertrouwen, dat de Heere hem op bijzondere wijze in de bediening zal bijstaan. Wie onder dergelijke omstandigheden prediken moet, zal ervaren, dat het vurig gebed om ondersteuning niet onverhoord blijft, en de Heere bekwaammakende genade schenkt. Maar exceptie is exceptie.
Het is ook gebeurd, dat een prediker niet voor de bediening van het Woord gestudeerd had en vrijwel onvoorbereid de kansel besteeg, omdat hij op de weekdagen bijna al zijn tijd en kracht gegeven had aan werkzaamheden, die buiten zijn ambtsgebied lagen. Deze wijze van handelen is zonde voor God; het is een verwaarlozen van de dienst.
Het getal dergenen, die ernstige voorbereiding voor de bediening van het Woord en dus ook het maken van een schets uit principiële overwegingen overbodig, ja schadelijk achten, is niet groot, maar ze zijn er. Men beweert, dat een dienaar van het Woord moet prediken uit de Geest. Hij moet wachten tot de Geest vaardig over hem wordt. Dan treedt hij op als een levend getuige van Christus, heeft beter inzicht in de Schriften dan enig man van studie, en spreekt „van hart tot hart."
Hiertegen is allereerst op te merken, dat het spreken „van hart tot hart" niet onderstelt het ontbreken van degelijke voorbereiding. Het tegengestelde is waar. Wie zich in een onderwerp heeft ingedacht en ingeleefd, zal, omdat de tekstinhoud het geestelijk eigendom van zijn persoon, dus ook van zijn „hart" geworden is, het best in staat zijn, de weg tot het „hart" van de hoorders te vinden. Voorts begaan de voorstanders dezer theorie de fout, dat zij geen onderscheid maken tussen inspiratie en illuminatie, tussen de profetie, waarbij de Geest rechtstreeks de gedachten Gods openbaart door buitengewone verlichting van het bewustzijn, en de bediening van het Woord, die een vertolking is van het in de Heilige Schrift gecodificeerde Woord bij het licht van de Heilige Geest, dat allen gelovigen geschonken wordt. Het extraordinaire ambt van profeet en het gewone ambt van herder en leraar zijn onderscheiden. Verder wijzen het voorbeeld van Paulus, die voornam wat hij zou spreken, 1 Kor. 2 : 2, en de vermaningen in de pastorale brieven, 1 Tim. 4 : 14 en 15, 5 : 17, 2 Tim. 2 : 15, Tit. 2 : 1 in de richting, dat de dienaar zich moet voorbereiden voor de. bediening van het Woord. Eindelijk brengt het gewicht van de bediening en haar heilig

karakter mee, dat de dienaar ernstig het Woord onderzoekt en met inspanning van alle kracht de rijken bodem van de Schrift bewerkt. De schatten liggen niet voor het grijpen. Zelfs een dienaar van het Woord, die plotseling geroepen wordt op te treden en daarom op de bijzondere ondersteuning van Boven kan rekenen, zal in deze onvoorbereide prediking gebruik maken van de arbeid, die hij vroeger aan andere teksten heeft besteed. De Heere werkt in de regel middellijk. Er is tijd nodig, om het voedsel van de Schrift toe te dienen naar de speciale behoeften van iedere gemeente. De dienaar van het Woord moet de graankorrels als brood toebereiden, eer hij de spijze aan de gasten kan voorzetten.

Zo is dus het improviseren of onvoorbereid preken niet in overeenstemming met de waardigheid van de heilige bediening. De oude Gereformeerde homileten keuren het prediken zonder voldoende voorbereiding streng af. Knibbe zegt b.v.: Sicut nullus architectus domum emolitur, nisi prins mente habeat formatam domus imaginem et dispositionem, ita concionator nullam umquam concionem recte habebit, nisi prins mente formatam, et domi diligenter elaboratam habeat. Conciones ergo omnes extemporaneae (nisi in praesenti et inevitabili necessitate) sunt evitandae et vituperandae. Voces enim et verba sunt signa eorum, quae mente prius erant concepta, quae si non fuerint praemeditata, quid sunt illae conciones extemporales quam rudis indigestaque moles, scopae dissolutae voces, praetereaque nihil? Si quid, hoc est auditores vento alere, . paleas obtrudere, paleas Aegyptiorum.
De schets bestaat in de groepering van de uit de tekst afgeleide explicatieve en applicatieve gedachten, die in de bediening van het Woord worden uitgewerkt. Men zorge er voor, dat de schets de inhoud van de tekst biedt en geve daarom aan de schets niet een al te constructief karakter. Het is niet goed zó synthetisch te werk te gaan, dat de schets een gedachteschema wordt voor een rede over een onderwerp in plaats van een geordende samenstelling van tekstuele ideeën. Indien het niet anders kan, lijde het technisch-constructieve liever schade, dan dat elementen uit de tekst verwaarloosd of gedachten die buiten de tekst liggen ingevoerd zouden worden.

Hoe schrijver dezes zich een schets voor een preek voorstelt, moge blijken uit een drietal voorbeelden, over Ef. 3 : 1416, 1 Petrus 4 : 17 en 18 en Catechismus Zondag 2.

I. Tekst: Ef. 3: 14-16.
I n l e i d i n g: Wat leeft, groeit, zowel in de natuur als in de genade; toutou charin neemt de draad van 3 : 1 weer op.
T h e m a: *Paulus' bede voor de Efeziërs om versterking met kracht in de inwendige mens.*
V e r d e l i n g:
I. het gebied van die versterking;
II. het wezen van die versterking;
III. de werkmeester van die versterking;
IV. de mate van die versterking.

I.
A. niet in de uitwendige mens, het lichamelijke.
a. het lichamelijke leven heeft dagelijks versterking nodig.

b. het lichamelijke leven is van minder waarde dan het inwendige, 1 Kor. 13 : 3
B. op het gebied van de inwendige mens.
a. met de inwendige mens wordt bedoeld de geestelijke zijde van onze existentie, Rom. 7 : 22, 2 Kor. 4 : 16.
b. de Heilige Schrift waardeert dit inwendige hoog. Hier liggen de wortels van ons leven.
Opmerkingen.
1. De lichamelijke oefening, op zichzelf van waarde, leidt in de sportmanie tot zondige overdrijving.
2. De meeste mensen zorgen bij zwakheid van de uitwendige mens door voedingsmiddelen en medische preparaten voor versterking; slechts weinigen zijn op versterking van de inwendige mens bedacht.
3 Hoe staat gij ten opzichte van de verzorging van uw inwendige mens?

II.
A. toevoer van geestelijke kracht.
a. weerstand bieden tegen allerlei zonden en gewilligheid om het kruis te dragen.
b. versterking van kennis, van hoop, van liefde.
B. wijze van ontwikkeling van die geestelijke kracht in ons.
a. als een plant, die door doelmatige bemesting groeit.
b. als een talent, dat door voortdurend gebruik in intensiteit toeneemt.
Opmerkingen.
1. In een tijd van algemeen geestelijke verslapping is versterking met kracht noodzakelijk. Het is de vraag, of we tegenwoordig niet verliezen in de diepte, wat we winnen in de breedte.
2. In deze ernstige tijd is een gezond en krachtig geestelijk leven eis, zal de wereld niet de kerk binnendringen.
3. Normaal geestelijk leven verlangt naar wasdom en sterkte, Ps. 27 : 14.
4. Zalig, door genade een held Gods te zijn. Voorbeelden van die sterken in het Koninkrijk Gods.

III.
A. de versterking komt van de Vader.
a. Die aller dingen Vader is.
(1). In Hem is het volle vaderschap (Patriá). Hij is de Vader van onze Heere Jezus Christus, en de Vader van alles wat bestaat. In Hem liggen de laatste principia van alle zijn.
(2) Alle vaderschap in hemel en op aarde, onder engelen en mensen, zowel in natuurlijken als in overdrachtelijke zin (vader van kinderen, van leerlingen, van kunstwerken, van grote gedachten) heeft de naam aan het vaderschap Gods ontleend en is er een spiegelbeeld van.
b. Die het voorwerp is van Paulus' gebed.
(1) Paulus is een echte bidder, want hij wendt zich rechtstreeks tot Hem, die de bron van alle krachtwerkingen is.
(2) Op de ootmoedigste wijze, in diepe afhankelijkheid, buigt hij zich voor zijn God, die hij in Jezus Christus als z ij n Vader heeft leren kennen.
Opmerkingen.
1. God kan eindeloos geven, zonder in kracht te verminderen.

2. God is de bron van alle geestelijke kracht. Laat ons geen hulp van mensen verwachten, maar rechtstreeks tot Hem gaan, die zijn volk sterkte en krachten geeft, Ps. 68:36.
3. De houding van het lichaam is in ons bidden geen onverschillige zaak. In de ootmoedige gestalte drukken we uit, dat wij, hulpbehoevenden, alles van onze God verwachten.
B. de versterking wordt gewerkt door de Heilige Geest.
(1). de Geest van God woont reeds in de Efeziërs, zowel in de uitwendige als in de inwendige mens. Lichaam en ziel zijn tempelen van de Heilige Geest.
a. de aard van dit wonen. Een persoonlijke relatie. We worden niet verzwolgen in de Godheid.
b. het blijvend karakter van, zijn wonen. Cath. Zondag 20.
(2). De Geest van God is de Bron van kracht.
a. Hij beschikt over alle kracht van Christus.
b. Hij past die aan onze harten toe, vooral door een zegen te schenken op het gebruik van de genademiddelen, de prediking van het Woord en de bediening van de sacramenten.
Opmerkingen.
1. We denken niet genoeg aan de Heilige Geest en leven te weinig in bewuste relatie met Hem.
2. We werken soms de Heilige Geest tegen en bedroeven Hem, door Hem te vergeten en de versterking van ons zwak geloof te verwachten van een bepaalden auteur, van een geliefd predikant, of van een rijk begenadigd Christen.
3. De Geest kent ons beter dan wij ons zelf kennen. Hij weet, waar de versterking in onze inwendige mens het meest nodig is.

IV.
A. naar de mate van de rijkdom zijner heerlijkheid, die openbaar wordt
a. in Gods macht om te geven;
b. in Gods gewilligheid om te geven.
B. naar de mate van dezen rijkdom zal de versterking groot zijn, want
a. een rijk God geeft mild;
b. een genadig God geeft aan wie, als de Efeziërs, alle gave verbeurd hebben.
Opmerkingen.
1. Welk een rijkdom van kracht daalt dagelijks uit God neer in alle regionen van de schepping. Nog groter en heerlijker is de kracht, waarmee Hij door de Heilige Geest de zijnen begiftigt.
2. De rijkdom van Gods heerlijkheid, ja alle deugden Gods zijn de pleitgronden in ons gebed.
Paulus is een wijs en een moedig bidder.
Dit alles bidt Paulus voor zijn Efeziërs, terwijl hij in de gevangenis is. Welk een herder van de kudde!
De heerlijkheid van Gods genade zij een motief voor ieder, die nog onbekeerd is, om tot de Heere te vluchten.

Slotopmerkingen.
1. Heerlijk, wanneer deze bede wordt verhoord. Dan jubelt Gods kind, Ps. 138 : 3, Ps. 84 : 6.

2. Versterking met kracht maakt niet hoogmoedig, maar ootmoedig.
3. Doel van deze bede is de wasdom van ieder lid van de gemeente en van heel het Godsgebouw; slaat terug op Ef. 2 : 21 en 22.

II. Tekst: 1 Petrus 4 : 17 en 18.
I n l e i d i n g: Het lijden van de christenen, vs. 12 vv. Het verband tussen vers 16 en vers 17. Niemand schame zich, want het is de door God vastgestelde tijd, dat het oordeel begint, en dit zal veel vreselijker zijn over de goddelozen dan over de rechtvaardigen.
T h e m a: *Het oordeel over de rechtvaardigen en dat over de goddelozen, met elkander vergeleken.*
V e r d e l i n g:
I. de inhoud van deze vergelijking;
II. de bekrachtiging van deze vergelijking met een aanhaling uit het Oude Testament.

I.
A. het eerste lid van de vergelijking: het is de tijd, dat het oordeel begint van het huis Gods.
a. over wie het oordeel gaat: over de gelovigen, die hier huis Gods genoemd worden, hetgeen wijst op de organische eenheid, het heilig karakter en het Gode gewijd dienen van Gods volk.
b. de aard van het oordeel: bezoeking, die in haar aard samenhangt met de zonden van Gods volk en tot loutering dient.
c. bet begin van het oordeel: De Heere beproeft zijn volk het eerst en op de tijd door Hem als de meest geschikt vastgesteld.
d. de duur van het oordeel: voor de christen individueel tot de dood, voor heel de kerk tot de wederkomst des Heeren.
Opmerkingen.
1. Wie Christus wil volgen, moet het kruis op zich nemen. Bent u gewillig het te dragen?
2. Het oordeel is nodig om het huis Gods zuiver te houden; omdat wij soms afgoden in het huis brengen, is reiniging noodzakelijk.
3. In het individuele leven en in het leven van de kerk komen louteringstijden, waarin de naamchristenen openbaar worden en het goud van de genade in het volk Gods blinkt. In Petrus' dagen ging zulk een oordeel over de kerken in Klein-Azië. Breekt misschien ook voor ons zulk een kairós aan?
B. het tweede lid van de vergelijking: het oordeel over hen, die het Evangelie ongehoorzaam zijn.
a. over wie het oordeel gaat: over hen, die het Evangelie ongehoorzaam zijn, d.i. het Goddelijk aanbod van genade in Jezus Christus bewust verwerpen. Over de heidenen, die nooit het Evangelie hoorden, komt het oordeel in veel lichtere graad, Rom. 2 : 12.
b. de aard van het oordeel: veroordeling en straflijden naar lichaam en ziel.
c. het begin van het oordeel: reeds in dit leven, Joh. 3 : i8; zet zich voort na de dood; en komt in de dag van Christus' wederkomst tot zijn il)os.
d. duur van het oordeel: eindeloos.
Opmerkingen.
1. De bediening van het Woord moet zijn een bedienen van de sleutelen des hemelrijks.
2. Door de algemeen goedheid Gods genieten vele ongehoorzamen van de weldaden van het

natuurlijk leven. Het geestelijk ontbindingsproces werkt echter door.
3. Alle rampen over de volken in oorlog, pestilentie, honger zijn nog maar een begin van de smarten.
4. De Heilige Schrift is sober in haar beschrijving van het eeuwig verderf.
C. de climax in deze vergelijking.
a. door de tegenstellingen: huis Gods - ongehoorzamen, en: beginnen van het huis Gods - einde dergenen
b. door de vraagvorm.
c. door zelf geen antwoord te geven, maar de gevraagde te laten antwoorden.
Opmerkingen.
1. De schrik des Heeren bewege tot het geloof.
2. Laat ons het lijden geduldig dragen. Het gaat voorbij. Hij zal Zijn volk niet eindeloos kastijden, Ps. 103 : 9.

II.
A. van waar de aanhaling is.
a. uit de Schrift des Oude Testaments.
b. uit Spr. 11 : 31.
c. naar lezing LXX.
Opmerkingen.
1. De apostelen leefden dicht bij de Schriften. Laten wij ons drenken met de Heilige Schrift.
2. Het gebruik, dat de heilige schrijvers van de LXX maken. Organische inspiratie.
B. de inhoud van de aanhaling.
a). het eerste lid van de vergelijking: de rechtvaardige wordt nauwelijks zalig.
(1). dit kenmerkt zijn wandel: dikaios.
(2). dit tekent zijn zware levensbeproeving: mólis, d.i. met moeite, na veel lijden en bezwaren.
(3). dit wijst heen naar uiteindelijke redding.
Opmerkingen.
1. Gods kind is in beginsel een dikaios. De principiële gezindheid, de staat beslist. Welk een vertroosting.
2. De opvatting van „nauwelijks" in de zin van „bijna" is verkeerd. Van Gods zijde is er een ruime ingang in de zaligheid, want Christus is een volkomen Zaligmaker. Toch is de poort eng en de weg nauw, die naar het leven leidt.
3. Verkeerd begrepen teksten kunnen aanleiding worden tot zware geestelijke bestrijding.
4. Het kost de christen veel zieleworsteling al de lasten eenswillens met God op zich te nemen.
5. De betekenis van de christelijke hoop, die naar het einde doet zien.
b). het tweede lid van de vergelijking: de goddelozen worden veroordeeld.
a. over wie het oordeel komt: hendiaduoin.
b. wie het oordeel velt: dezelfde Christus, die Zich in dit leven in het Evangelie als Zaligmaker aanbood.
c. ontzettend karakter van het oordeel: zij zullen voor de Rechter niet kunnen bestaan.
Opmerkingen.
1. In de bediening van het Woord moet op ernstige wijze het oordeel gepredikt worden.

2. Wie tot de erkentenis komt, dat hij in zichzelf een goddeloze en zondaar is, is ontdekt aan zijn diepe val. Dan komt er verlangen naar Jezus.
3. In principe is ieder, die de Heere Jezus niet als zijn Zaligmaker zoekt, ondanks alle fatsoen, bonhomie en religiositeit.
4. Het oordeel over de wereld komt zeker. Men late zich door tijdelijke voorspoed niet verblinden, Ps. 73.
c). de climax in de vergelijking.
a. door de scherpe tegenstellingen.
b. door de vraagvorm.
c. door het antwoord over te laten aan de lezer.
Opmerkingen.
1. De macht van de geheiligde oratorie in dienst van het Evangelie.
2. Het ontzettend antwoord op deze vraag wordt gegeven in de dag van de dagen.
C. de bewijskracht van deze aanhaling.
a. Zo sprak God door Salomo in het Oude Testament.
b. Zo is de realiteit in Petrus' dagen.
c. Zo wordt het bevestigd alle eeuwen door. Slotopmerkingen.
1. Alle stemmen Gods, O. en N. Testament, wet en evangelie, rampen en zegeningen roepen tot verootmoediging.
2. Dat de rechtvaardigen volhouden. Het oordeel is heilzaam. Het is een deel van Gods raad. Het lijden is spoedig voor goed voorbij.

III. Zondagsafdeling 2 van de Catechismus.
I n 1 e i d i n g. Het is nodig te weten, wie we zijn. Zuivere kennis van onze ellendige staat is het eerste stadium van de heilsweg.
T h e m a. *De maatstaf ter beoordeling van onze staat.*
Ver d e l i n g.
I. de maatstaf gezocht;
II. de maatstaf beschreven;
III. de maatstaf aangelegd.
I.
A. waar de maatstaf niet te vinden is.
(1). niet in het verstand.
a. dat dwalend is en dus onzuivere maatstaf, Tit. r : 15.
b. dat de diepte van onzen zedelijke val niet kan peilen.
(2). niet in het geweten.
a. dat ons wel zonden doet kennen, Rom. 2 : 15.
b. dat niet onfeilbaar is, Tit. 1 : 15, en door Christus' bloed van de vlekken gewassen moet worden..
Opmerkingen.
1. Bestrijding van Rationalisme en Ethicisme.
2. De maatstaf ligt niet in ons, maar moet van buiten af worden aangelegd.
B. waar de maatstaf wel te vinden is, in de wet Gods, Rom. 3.20.
(1). hoe wij die wet kennen.

a. ze is oorspronkelijk ingeschapen, zodat de mens intuïtief de wet Gods kende en instinctief de wet Gods volbracht.
b. ze is op Sinaï gegeven aan het volk des Verbonds; haar inhoud kennen we uit hetgeen God later door wet en profeten heeft geopenbaard (aan deze twee geboden hangt de ganse wet en de profeten).
(2). hoe die wet maatstaf kan zijn.
a. zij is, als wet Gods, absoluut recht.
b. zij doet, als wet Gods, ons ondervinden, hoe wij op haar reageren en brengt ons daardoor tot kennis van onzen staat.
Opmerkingen.
1. De volmaaktheid van de Goddelijke wet.
2. De laatste norm van alle recht en zede is in God. Het relativisme op ethisch gebied in onze tijd.
3. Wie de wet Gods betracht, geniet zaligheid; wie haar overtreedt, wordt van het ware geluk beroofd.

II.
A. zij vraagt van ons liefde tot God, Deut. 6 4 en 5, Matth. 22 : 37 v.v.
(1). het wezen van de liefde.
a. drang naar gemeenschap met God.
b. wijden van het leven aan God.
(2). de zielekrachten, die de liefde in haar dienst neemt.
a. alle vermogens, geen enkel buitengesloten.
b. alle vermogens werken in harmonie samen.
Opmerkingen.
1. Het eerste en grote gebod is voor velen het laatste en het kleinste.
2. God vraagt onze persoonlijkheid, een volkomen rechtmatige eis.
3. In het offer komt de liefde tot haar hoogste spankracht.
B zij vraagt liefde tot de naaste, Lev. 19 : 18.
(1). het object dier liefde.
a. de naaste, die ons goed gezind is.
b. de naaste, die ons vijandig gezind is, Matth. 5 : 44 48.
(2). de mate dier liefde.
a. de naaste liefhebben als onszelf.
b. we behoeven niet alle mensen even lief te hebben; Johannes was de apostel, die Jezus lief had.
Opmerkingen.
1. Dit gebod is aan het eerste gelijk, zij vormen saam een eenheid.
2. Dit gebod is niet minder zwaar.
Opmerkingen bij deel II.
1. Christus heeft ons de inhoud van de Goddelijke wet leren kennen.
2. Christus heeft de wet Gods in haar volle lengte en breedte volbracht.

III.

A. de vraag.
a. kunt gij dit alles houden, zodat niets ontbreekt.
b. kunt g i j dit alles v o 1 k o m e n l ij k houden, zodat de Heilige uw levensgedrag en uw gezindheid goedkeurt, als conform Zijn wet.
c. kunt gij dit alles houden, niet: doet gij het, maar: zijt gij er toe in staat, acht gij het mogelijk.
d. kunt gij dit alles houden; het komt op u persoonlijk aan en gij behoeft voor een ander niet te antwoorden.
Opmerkingen.
1. Zware vraag! Een van de zwaarste, die de mens gesteld worden.
2. We kunnen die vraag niet ontlopen.
3. De christen wil die vraag niet ontlopen, want door genade wil hij weten, hoe ellendig zijn toestand van nature is. Een christen houdt niet van domperij, maar is een kind des lichts. Hij bemint het licht, ook wanneer het de duisternis van zijn hart ontdekt.
B. het antwoord.
(1). de inhoud: neen ik.
a. eerlijk antwoord.
b. beslist antwoord.
(2). de nadere argumentatie.
a. de christen is geneigd te h a t e n, van n a t u r e geneigd te haten, van nature geneigd God en de naaste te haten, Rom. 3:10-20, Titus 3 : 3.
b. de waarheid wordt bevestigd in het leven. In de ongelovige wetenschap en literatuur, in het publieke leven wordt niet gerekend met God; praktisch atheïsme. Ten opzichte van de naaste; Kaïn, de oorlog met zijn gruwelen, voorbeelden om u heen.
Opmerkingen.
1. De natuurlijke mens stemt dit niet toe. Gevoelen van Remonstranten, Modernen, Ethischen.
2. De christen leert dit belijden door genade.
3. Bij ieder die zo zichzelf kent, is de geestelijke blindheid in beginsel geweken.
4. De ellendekennis neemt bij het klimmen van de jaren en bij de wasdom van het geestelijke leven, toe, Rom. 7 : 14 en 15.
5. Deze kennis is geen grauwe theorie, maar levenservaring. Deze kennis maakt ons niet wanhopig, maar doet ons vluchten tot Christus, die onze Hoop is.
Slotopmerking.
Hoe vreselijk is onze staat, wanneer het licht van Gods wet er op valt.
Hoe lief moesten we de Heere Jezus wel niet hebben, die ons van de ellende verlost en ons van ballingen tot pelgrims maakt naar een beter vaderland.

Nadat de schets is geconcipieerd, gaat de prediker over tot het schrijven van de preek.
Volgens het bestek wordt het huis gebouwd. Het geraamte wordt nu een wezen van vlees en bloed. Sommige predikanten, die nog kort in de dienst zijn, beginnen al met schrijven, voor over de preekstof voldoende is gemediteerd en de schets gereed is. „Zoo menige preek is mislukt, omdat men te vroeg tot schrijven zich zette, en meende, de gedachten zouden met

de woorden wel komen".[380] Men moet eerst opschrijven, wanneer de gedachten rijp zijn. Weet de prediker nauwkeurig en omlijnd, wat hij in hoofdzaak zeggen zal, en is de schets af, dan kan tot schriftelijke fixering overgegaan worden.
Het uitschrijven van de gehele preek is in het algemeen' zeer aan te bevelen. Reeds Hyperius[381] heeft er op gewezen, dat de voornaamste leraars in de oude kerk de gewoonte hebben gehad hun preken uit te schrijven. Begaafde predikers als Saurin en Van Oosterzee volgden deze methode en erkenden de juistheid van Cicero's raadgeving aan de orator: quam plurimum scribere. De meeste homileten van de nieuweren tijd geven eveneens de raad de preek uit te schrijven.
Het is veel beter de preek op te schrijven, dan van een schets te prekenen de ontwikkeling van de gedachten en haar formulering aan het ogenblik over te laten.

- Ten eerste wordt de inhoud van de tekst nauwkeuriger uitgedrukt, omdat de prediker in de gelegenheid is rustig de gedachten te formuleren en zo nodig correctie aan te brengen. Door de kristallisering van de gedachte in het geschreven woord wint zij aan helderheid en duidelijkheid.
- Ten tweede komen de delera van de preek onderling tot de juiste proporties. Wie improviseert zal allicht, uit vrees voor gebrek aan stof, het eerste deel te breed opzetten; spoedig blijkt dat er voor het laatste deel weinig tijd zal zijn, soms schiet het er geheel bij in. Wil de prediker toch het laatste stuk even breed voor de gemeente behandelen als het eerste, dan wordt de preek te lang, wat niet gewenst is, omdat het opnemen op psychische weerstanden stuit. Bij het uitschrijven worden al deze bezwaren ondervangen. Brede uitweidingen, die de prediker zover van huis brachten, dat hij „tot zijn tekst moest terugkeren", worden voorkomen.
- Ten derde zullen taal en stijl beter verzorgd worden. Wie van een schets preekt, kan moeilijk - tenzij hij geheel meester op de wapens is - telkens terugkerende uitdrukkingen en gedachteverbindingen vermijden. Ten vierde zal de voordracht, door het beheersen van stof èn vorm, veel levendiger zijn. Hoe intensiever de voorbereiding voor de preek, des te vlotter de voordracht. Hiertegen kan niet aangevoerd worden, dat de prediker, die zijn preek uitschrijft, een opstel zal maken, dat de hoorders weinig toespreekt, terwijl de preek van een schets zich onmiddellijk tot de vergaderde gemeente richt en contact met haar verkrijgt. Wie bij het uitschrijven zich zijn gemeente voor de geest stelt en haar in gedachten toespreekt, zeilt deze klip voorbij.

Allicht werpt men tegen, dat de dienaar van het Woord, die iedere week twee preken maken moet, voor het concipieren van een schets en het uitschrijven van de gehele preek de tijd ontbreekt. Wanneer de homiletiek de eisen zo hoog opvoert, brengt zij de prediker dan niet in de noodzakelijkheid ten minste eenmaal per Zondag een preek van een ander te houden of grote stukken uit anderer preken in zijn eigen werk in te lassen?
Deze tegenwerping is niet uit de lucht gegrepen. Het is inderdaad voor predikanten die nog weinig ervaring hebben een zware taak zich iedere week naar behoren voor te bereiden voor de twee preken op zondag. Toch is het niet raadzaam van de boven omschreven eisen iets af

[380] J. J. van Oosterzee. 1.c. pag. 374.
[381] P. Biesterveld.. A. Hyperius, voornamelijk als homileet. pag. 40

te doen. Valt het een predikant in het eerste jaar van zijn bediening te zwaar, dan bestaat toch altijd de gelegenheid door ruilbeurten het werk te verlichten.
Nooit neme hij zijn toevlucht tot het houden van eens anders preken. Weliswaar heeft Augustinus aan de predikers in zijn tijd toegestaan de preken van een ander voor te dragen en hebben vele predikers uit de Middeleeuwen zich in dezen dankbare leerlingen van Augustinus getoond. Men moet echter niet vergeten, dat in Augustinus' dagen en in de Middeleeuwen sommige predikers op een laag peil van ontwikkeling stonden, en daarom de raadgeving van Augustinus nog zo kwaad niet was.
De homileten van de nieuwere tijd keuren het houden van andermans preken vrijwel eenstemmig af. Dat het niet meer gebeurt, zal moeilijk iemand durven beweren.
Toch is het niet gewenst, en wel om de volgende redenen.

- Ten eerste zijn de preken uit vroegere eeuwen minder geschikt, omdat de omstandigheden van de gemeente van toen en nu zo verschillend zijn. Zelfs bij preken van tijdgenoten ontbreekt de locale kleur, die iedere bediening van het Woord moet hebben. Men ondervindt dit in kleine gemeenten, die jaren lang des Zondags door preeklezen gesticht worden.
- Ten tweede wordt door het voordragen van anderer preken het eigen charisma niet ontwikkeld,[382] en de traagheid van geest bevorderd. De bodem van de ziel wordt al onvruchtbaarder en misschien zo steriel, dat geen enkele oorspronkelijke gedachte meer opschieten wil.
- Ten derde zal, omdat de prediker in de wapenrusting van een ander optreedt, de voordracht schade lijden. De overtuiging van het eigene en de frisheid van het zelfgevondene en zelfbewerkte ontbreken. Unusquisque suorum scriptorum recitator gravissimus optimusque.[383] Verstaat de prediker de kunst in de gedachtegang van een ander zó in te leven, dat hij de preek kan voordragen, alsof het zijn eigen ware, dan is hij meer acteur dan prediker.
- Ten vierde, omdat de prediker er niet bij zegt, dat hij de preek van een ander voordraagt, pronkt hij met eens anders veren en geeft een schijn van zich, die met het wezen niet overeenstemt.
- Eindelijk is het in strijd met de waardigheid van des dienaars ambt, zichzelf een testimonium paupertatis uit te reiken. Wie geen preek kan maken, is ongeschikt voor het ambt van dienaar van het Woord. Het is veel beter eigen werk, hoe eenvoudig ook, te geven, dan een preek met mooie gedachten en sublieme stijl van een ander te houden en de schijn te wekken, dat zij een vrucht is van eigen geest.

Of de prediker dan alles uit zichzelf moet halen en geen enkele gedachte aan een ander ontlenen?
Geenszins. Niemand, ook het genie niet, kan de hulp van anderen ontberen. De Heere heeft begaafde mannen aan zijn kerk geschonken, die met de door hen uit de Heilige Schrift opgedolven schatten geslachten hebben verrijkt. Ieder prediker moet goede woordenboeken en commentaren gebruiken, en gezonde stichtelijke lectuur lezen. Zelfs behoeft hij de preken van anderen niet ongelezen te laten. Evenwel, wanneer hij, om de gemeente des Heeren

[382] „Das Kopieren bernhmter Muster ist Verleugnung und Verwustung van de Gabe Gottes". Achelis. 1.c. II pag. 131.
[383] Hyperius. De form. tont. II. cap. 10

daarmede te dienen, de ideeën van anderen in zich opneemt, moeten deze zijn geestelijk eigendom worden, zoals ons lichaam de spijze verwerkt en de kracht van het voedsel absorbeert. De ideeën, die hij bij anderen vindt, eigent hij zich zó toe, dat ze zijn geestelijk bezit worden, dat hij op eigen wijze, in eigen taal reproduceert. De ervaring leert echter, dat het niet doelmatig is de preek van een ander te lezen, vóór de schets geheel is geconcipieerd. Men verliest zo spoedig eigen gedachtelijn, gaat op het spoor van een ander over, en is in de homiletische constructie zich zelf niet meer, Nadat het eigen concept tot stand gekomen is, kan de prediker, indien hij dit nodig acht, onderzoeken, hoe anderen vóór hem de tekst hebben aangevat en misschien enige correctie in de schets aanbrengen. Wanneer hij de stof die door middel van anderen hem toevloeit, zelfstandig opneemt, blijft de preek een kindeke, dat hij zelf heeft gebaard en dat de trekken van zijn vader draagt.[384]

Maar ontbreekt de dienaar van het Woord niet de tijd, om naar deze methode iedere week twee preken te maken?

Volstrekt niet, wanneer hij maar het geheim kent van goede tijdverdeling. Indien des Maandags vaststaat, waarover de volgende zondag gepreekt zal worden, bieden de eerste dagen van de week voldoende gelegenheid om de tekst voor de morgenbeurt te exegetiseren en stofbronnen voor de Catechismus aan te boren. Hij late dan in de eerste helft van de week de preekstoffen op zijn ziel inwerken; hij moet geestelijkerwijze op zijn tekst broeden. Door de tekst uit verschillende gezichtspunten te bezien, gaat deze voor het bewustzijn van de prediker al meer leven en - de gedachten beginnen te stromen. De oude homileten noemden als hulpmiddelen meditatio, tentatio, oratio, en deze beproefde methode is nog aanbevelenswaardig. Vooral maakt de geheiligde gebedsstemming de geest vruchtbaar. Ook door lectuur en het raadplegen van het adversariaboek vloeien de gedachten de prediker toe. Na zodanige bevruchting van de geest worden op donderdag in weinige uren de schetsen voor de morgen en middagpreek geboren. De vrijdag en zaterdag zijn na dergelijke voorbereiding voldoende voor het schrijven en memoriseren van de preken.

---

[384] J. Hoornbeek. 1.c. sectio II. qu. VI: An liceat concionem vel concionis partem exscribere et mutuari ab alio? Resp. Inlegram vel potissimam partem ab allo tacite usurpare: arguit concionatoris inscitiam, vel desidiam; quando veto illud abest, conceptus nonnullos aliorum elegantes suos facere, iisque uti, quia commodissimi videntur ad instruendam, movendam et aedificandam ecclesiam ,nostris quantum per Dei gratiam licet. additis. ne otio nostro plus, quam ecclesiae usui videamur consuluisse, non video quid ni liceat.

25. TAAL EN STIJL

Amesius. De casib. consc. IV, cap. 26; J. Martinus. Conc. Rudimenta, 1651. pag 213 seq.; R. Stier, Grundriss einer biblischen Keryktik. Halle. 1844. pag. 175 seq.; A. Krauss. Homiletik. Gotha. 1883. pag. 555 seq.; C. F. Th. Schuster. Vorbereitung und Vortrag van de Predigt. 1897; F. L. Steinmeyer. Homiletik. Leipzig. 1901. pag. 253; P. Kleinert. Homiletik. Leipzig. 19o7. pag. 187 seq.; A. Vinet. Homiletiek. Tiel. 1875. pag. 353 seq.; F. van Gheel Gildemeester. Populaire Evangelieprediking. Amsterdam. 1879. pag. 134 seq.; J. J. van Oosterzee. Prakt. Theol. 1. pag. 417 seq.; T. Hoekstra. Geref. prediking. Baarn. 1920. pag 9r seq.: K. Schilder. Kerktaal en Leven. Amsterdam. 1923; J. H. Snowden. The psychology of religion. New-York. 1916. pag. 303.

Het is niet onverschillig in welk taalgewaad de bediening van het Woord tot de gemeente des Heeren komt. Taal en stijl moeten in overeenstemming zijn met de inhoud van hetgeen verkondigd wordt, met het doel dat de bediening van het Woord zich stelt, met het heilig karakter van de vergadering waarin het Woord wordt bediend, en met de voor de prediking geldende eisen van esthetica, retorica en psychologie.
Taal en stijl van de prediking, als voertuigen van het Evangelie van de genade, zijn vormen, die moeten passen bij de inhoud van het verkondigde Woord. Johannes Martinus heeft in het laatste caput van zijn Concionandi Rudimenta terecht opgemerkt: Tota concio et omnia ac singula quae in illa, res, verba, gestus, etc. ita institui debent, ut appareat ea profecta esse a Spiritu Dei, formata secundum voluntatem et verbum Dei, directa ad solam Dei gloriam et auditorum aedificationem. Vitanda idcirco omnia, quae carnem sapiulit et carnis prudentiam, affectus, motus; quae componuntur ad appetitum hominum; quaeque indicant te [sc. concionatorem] non nisi horulae consummationem, aut gloriolae tuae captationem, aut audientium aliorum titillationem, aliorum benevolentiam, aliorum probrum etc. sectari 1).
De taal van de prediking moet een doelmatig vehiculum zijn voor de bediening van het Woord en zich daarom dicht aansluiten bij de taal en stijl van de Heilige Schrift. Het gebruik van woord en woordverbinding wordt beheerst door het beginsel dat de prediking is bediening van het Woord. Daarom heeft Voetius van de stijl der prediking gezegd, dat hij moet zijn quantum fieri Potest, scripturarius 2). Christlieb is van oordeel, dat Schrift-gemässheit ist das erste Erfordernis für die homiletische Diktion 3). Kleinert noemt de Heilige Schrift das Urbild van de homiletischen Sprache 4).[385]

Met dit schriftuurlijk karakter van de taal voor de prediking is niet bedoeld, dat de preek in hoofdzaak zal bestaan uit aaneengeregen teksten van de Heilige Schrift en evenmin dat de preek zich uitsluitend zal mogen bedienen van woorden en uitdrukkingen, die in de Heilige Schrift voorkomen, in welke richting Stier homiletische voorschriften geeft.[386]

---

[385] 1) Martinus. l.e. pag. 273. 2) Voetius. Pol. Ecc1. I pag. 616. 3) Chtistlieb. Homiletik. pag. 333. 4) Kleinerf. l.e, pag. 145.
[386] R. Stier. I.c. pag. 179.

Maar onder het schriftuurlijk karakter van de preekstijl wordt verstaan, dat de preek, ook ten opzichte van haar manifestatie in het woord, een g e w ij d karakter zal dragen, dat de taal gezalfd zij, gedrenkt met de olie des Geestes, en al het profane worde geweerd. Wie zich voortdurend met de Schrift voedt, zal in haar taalschat zich inleven, haar rijke en kenmerkende uitdrukkingen onwillekeurig gebruiken en de prediking doen aansluiten bij haar woorden, die geest en leven zijn. Dit is een „tale Kanaäns" in de goede zin. Op de verkeerde „tale Kanaäns" is terecht scherpe kritiek geoefend.[387]

Uit deze eis van het schriftuurlijk karakter van de preektaal volgt, dat de prediker nalaat woorden en uitdrukkingen te gebruiken, waardoor hij wil schitteren, de gemoederen van de hoorders kittelen en op een wijze de psyche van het auditorium beïnvloeden, die wel gelijkt op de suggestieve methoden van sommige Amerikaanse homileten,[388] maar niet in overeenstemming is met de methode van Evangelieverkondiging, die Paulus te Korinthe heeft gebruikt, 1 Kor. : 17, 2 : 1, 4. Paulus kwam niet met veel wijsheid van woorden. „Meeslepende woorden doen het hem niet. De Statenvertaling bedoelt met „bewegelijke" woorden die, welke iemand bewegen, overtuigen. Het is mogelijk, dat de tekst enigszins anders gelezen moet worden: niet met de overredingskracht van de wijsheid. De bedoeling blijft dezelfde. Paulus had geen schitterende woorden nodig. De zaak sprak voor zichzelf, daden waren welsprekender. Zijn betoog school in het doen zien van kracht Gods en van de werking van de Heilige Geest. Als die werking er is, kunnen stortvloeden van woorden gemist worden. Men zou anders maar menen, dat daaraan het geloof te danken was, doch in het geloven openbaart zich Gods kracht. Arme predikers, die het van hun woorden moeten hebben.[389]

Ten tweede moeten taal en stijl rekening houden met de gemeente des Heeren, die voor het grootste deel uit eenvoudigen bestaat. De prediker kiest zulke woorden en woordverbindingen, dat de preek zich zonder grote inspanning laat appercipieren. De preek zal zo concreet mogelijk moeten zijn en daarom behoort de taal aanschouwelijk te wezen. De Heilige Schrift zelf is ook in die gedeelten, welke wij „dogmatisch" plegen te noemen, niet abstract, maar door en door concreet. Is bij de ontwikkeling van een dogma in de prediking over de Catechismus soms nodig abstracte woorden te gebruiken, dan moeten die verklaard worden door een projectie in het concrete.
Voorts dient de prediking eenvoudig te zijn, d.i. in een taal die allen verstaan. Vreemde woorden, en alleen voor ingewijden verstaanbare wetenschappelijke technische termen, horen niet op de kansel.

Naast eenvoud kenmerke zich de preek door helderheid van gedachtegang en duidelijkheid van uitdrukking. Calvijn is in dit opzicht voor alle predikers een model.[390] Het taalkleed zij zo doorzichtig, dat de hoorder zonder veel moeite begrijpt, wat de prediker bedoelt. De Heilige Schrift is vol mysteriën. De inhoud des geloofs is enkel mysterie. Al kan de eenvoudige evenmin als de geleerde christen de verborgenheden des Evangelies begrijpen, hij

[387] K. Schilder. Kerktaal en leven. Passim.
[388] J. H. Snowden. I.c. pag. seq. en Ch. S. Gardner. Psychology and Preaching. New-York. 1919.
[389] A. Veldhuizen. Tekst en Uitleg. op 1 Kor. 2 : 4
[390] P. Biesterveld. Calvijn als bed. des Woords. pag. 74.

kan ze wel kennen. Dit kennen wordt bevorderd door een heldere voorstellingswijze. Dat een enkele prediker soms in zijn voorstellingswijze duister is en de hoorder niet weet wat hij bedoelt, ligt in de meeste gevallen hieraan, dat hij zich niet genoeg heeft voorbereid en zijn stof niet voldoende beheerst. Wie zich aan zijn onderwerp heeft gegeven, ziet zijn moeite hierin beloond, dat het onderwerp zich geeft aan hem. Hij kan het indenken en doordenken, en wat hij zelf met zijn geest heeft bemachtigd in zulk een vorm weergeven, dat de eenvoudigen, ja zelfs de kinderen verstaan, wat de dienaar van het Woord zegt. Alles, ook de vorm van de prediking, is er ter wille van de gemeente.
De apperceptie van het verkondigde Woord van God wordt ook bemoeilijkt door lange zinnen, met vele en grote tussenzinnen, die soms door tussenwerpsels of beperkende opmerkingen in hun gang worden gestoord. Het is voor de eenvoudige nog wel mogelijk een lange zin te lezen; immers hij kan dezen tweemaal, desnoods drie of viermaal overlezen, voor hij hem verstaat. Maar bij het gesproken woord is dit niet mogelijk. Herhaling van lange zinnen is niet gewenst. De preek wordt door zodanige repetitie mat en de loop van de gedachten wordt onderbroken. Daarom zij de prediker uit psychologisch motief aanbevolen, de zinnen kort te maken en zo weinig mogelijk tussenzinnen te gebruiken.
Aan de eis, dat de stijl rekening moet houden met het peil van kennis, waarop de gemeente des Heeren staat, wordt niet voldaan, wanneer de prediker telkens zich bedient van woorden en uitdrukkingen, die bij sommige vromen geliefd zijn en in hun religieuze omgangstaal schering en inslag zijn. Een enkele maal moge het reëel gebruik van dergelijke termen te verdedigen zijn, in het algemeen is dit af te keuren, omdat de prediker de schijn geeft te willen preken naar de smaak van een zekere groep zijner gemeenteleden. Anekdoten en spannende verhaaltjes heeft de dienaar van het Woord evenmin nodig. Deze mogen wellicht passen bij mottoprediking, de bediening van het Woord kan verguldsel en oplegsel missen.

Ten derde moeten taal en stijl niet buiten het kader vallen van de eredienst, waarin de gemeente samenkomt om haar God te ontmoeten. Bij de bediening van Gods heilig Woord in de vergadering van de heilige gemeente worde in het taalgebruik al het lage en vulgaire gemeden. Te gemeenzame uitdrukkingen passen niet in deze hoge vergadering. Alltagston und Alltags, etwa Zeitungsausdrucke, ziehen gleich auf eine Ebene hinab, die dem ganzen Sinn van de Predigt nicht entspricht.
Geen prediker late door de zucht om populair te zijn zich verleiden tot het gebruik van platte woorden, ruwe en ongemanierde uitdrukkingen. Dergelijke uitingen van een onbeschaafde geest hebben met de ware populariteit niets te maken. Zelfs zal de prediker, die in dit opzicht buiten de schreef gaat, minder populair worden dan hij zelf verwacht, omdat de eenvoudigen, over wier ziel de schaaf van de Heilige Geest ging, zich aan deze platheden stoten en vulgaire taal, al kunnen ze het niet beredeneren, aanvoelen als niet passend bij de verkondiging des Woords.

Eindelijk wordt gevraagd dat taal en stijl in overeenstemming zijn met de schoonheidseis. Deze geldt voor heel de eredienst, maar in het bijzonder voor de dienst des Woords. Daarom spreke de prediker de landstaal in haar zuiveren vorm en vermijde provincialismen.
Eveneens worden geweerd archaïsmen, zowel in woordkeus als in zinsbouw. Men gebruike geen woorden, die in het oude Nederlands gangbaar waren, maar tegenwoordig in het

gewone spraakgebruik onbekend. Vooral zij gewaarschuwd tegen het veelvuldig gebruik van de stomme *e*. Het is, behalve belachelijk, ook onesthetisch, wanneer ge een predikant van nog geen dertig jaar op ultra plechtige toon hoort spreken over „de lampe des Woords" of over „der diakenen zorge".
Evenmin mag de bediening van het Woord ontsierd worden door neologismen, vers gebakken woorden, die, aan nieuwere dichters of prozaschrijvers ontleend, in de allernieuwste literatuur misschien geen kwaad figuur maken, maar voor de kansel, behalve om hun onverstaanbaarheid, uit esthetisch gezichtspunt niet geschikt zijn. Het schijnt, dat sommige jonge predikanten in de zeventiende eeuw hier te lande er van hielden met neologismen te pronken. Tenminste Voetius heft waarschuwend de vinger op: ex recentioribus poëtis, qui aliquando vocibus inusitatis, et quasi technologicis ac metaphysici s, óvo, uaronocov'vres, torva mimalloneis bombis cornua implere videntur, nolim candidatos nostros stylum suum formare.[391] Niet minder dan het neologisme is het cliché te veroordelen. Tegen stereotype uitdrukkingen moet de prediker voortdurend strijden. De preekstijl zij frisch en levendig. Monotony is the death of beauty.[392]

Ook het onaccuraat en slordig citeren van plaatsen uit de Heilige Schrift, de liturgische formulieren of de formulieren van enigheid is in strijd met hetgeen de esthetica eist. De esthetica mag echter niet in die mate tot heerschappij komen, dat iedere preek een stuk van literaire waarde zou moeten zijn.
Ten eerste is het onmogelijk aan die eis te voldoen, omdat slechts weinigen literair begaafd zijn en schoon proza kunnen geven. Zelfs zij, wier aanleg in deze richting ligt, zullen niet iedere week een literair hoogstaande preek kunnen maken. Ook vloeit uit het principe niet voort, dat elke preek een literair kunstwerk moet zijn. Bij de auteurs van de Heilige Schrift is in taal en stijl groot verschil. Niet alle proza in de Heilige Schrift is even fijn en niet alle poëzie staat even hoog. Uit een oogpunt van doelmatigheid is het ook niet aanbevelenswaardig in elke preek het literaire schoon tot zijn hoogste volkomenheid op te voeren. Er bestaat dan gevaar, dat de gemeente meer bekoord wordt door de esthetische vorm dan gesticht door de religieuze inhoud. Stichting, niet esthetische genieting, is het doel van de bediening van het Woord. De gemeente moet wassen in het geloof. Nooit mag het esthetische domineren en de inhoud van de prediking in de schaduw stellen. Ideaal blijft, *de gouden appelen aan te bieden op zilveren gebeelde schalen.* Indien echter de schalen zó groot' en zó mooi worden, dat de gemeente daarop in plaats van op de gouden appelen haar aandacht richt, zou de vraag te overwegen zijn, of het niet beter ware de appelen op houten schalen aan te bieden.[393]

Niet iedere preek mag in hetzelfde stijlgenre gehouden worden, en in één preek kan de stijlsoort afwisselen. De oude retoren hebben in de leer van de elocutio de oratorische stijl in drie soorten onderscheiden. Cicero (in hoofdzaak stemt Quintilianus met hem overeen) onderscheidt drie genera:

---

[391] Voetius, Pol, Eccl. I pag. 617
[392] Reu, 1.c. pag. 185.
[393] „Ook voor een verfijnd gehemelte is een snede goed doorbakken brood op de duur gezonder dan overmaat van taart of pastei." Van Oosterzee. 1.c. I pag. 286.

1 het genus submissum vel subtile, de eenvoudige stijl;
2 het genus medium of mediocre, de gemengde stijl;
3 het genus sublime of grande, de verheven stijl.
Cicero brengt deze drie stijlsoorten in verband met het drieërlei doel van de rede, probare, delectare, flectere. Quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo.

Augustinus en Hyperius hebben deze stijlsoorten in hoofdzaak overgenomen en ze toegepast op de drie soorten van stoffen in verband met het drieërlei doel van de bediening van het Woord. Men kan grif toegeven, dat hierin een element van waarheid ligt en voor de didactische stoffen past de eenvoudige, voor de empoëtische de gemengde en voor de protreptische de verheven stijl. De prediker boude in het oog, dat een didactische stof zulk een is, waarin naast de twee andere elementen, het didactische element overweegt, en de stijl dus voornamelijk van de eenvoudige soort zal wezen, hoewel hierin voorbeelden van de andere stijlsoorten niet zullen gemist worden. Men kan hier geen regels stellen, die onder alle omstandigheden opgaan. In sommige historische stoffen, die overwegend didactisch van aard zijn, b.v. Gen. 15 : 7-21, kan de verheven stijl niet gemist worden.
In een goede preek over dezen tekst zal de stijl zelfs hier en daar dramatisch moeten zijn. Wel is het over het algemeen aanbevelenswaardig in eenvoudigen stijl te beginnen en het slot in meer verheven stijl te concipiëren. Wie in de inleiding verheven is, midden in de preek bergaf gaat, en aan het slot in het dal is aangekomen, zal de hoorder niet blijvend boeien. De climax ontbreekt.

26. DE VOORDRACHT

G. Voetius. Pol. Eccl. I. pag. 617; J. Hoornbeek. De ratione tont. 3. 14 seq. ; W. Muurling. Prakt. Godgeleerdheid'. Groningen. 186o. pag. 305 seq.; B. H. Lulofs. De kunst van de mondelinge voordracht. Amsterdam. 1877; H. Bavinck. De Welsprekendheid. Kampen. 1918. pag. 49 seq.; K. Schoolland. Retorica. Groningen. 1908. pag. 197 seq.; A. Kuyper. Onze Eredienst. Kampen. 1911. pag. 287; W. Faber. Homiletik in Kultur van de Gegenwart. System. Chr. Religion. Leipzig. 1909. pag. 232 seq.; E. Ch. Achelis. Lehrb. prakt. Theologie 1911 II'. pag. 269; T. H. Pattison. The making of the sermon. Philadelphia. 1902. pag. 289 seq.; D. J. Burrell. The sermon. Its construction and delivery. New-York. 1913. pag. 241 seq.; F. H. Schuth. Theorie des miindlichen Vortrages. Freiburg. 1915; J. van Ginneken. Gelaat, gebaar en klankexpressie. Leiden. 1919; Albert Vogel. Voordrachtskunst. Arnhem. 1919.

De voordracht is een voornaam stuk van de bediening van het Woord. Toch moet haar betekenis niet overschat worden. Het bekende „primum est pronuntiatio, secundum est pronuntiatio, tertium est pronuntiatio" is overdreven. De stof is en blijft numero één. Zal echter de materie van de preek in de middellijke weg de psyche van de hoorders binnendringen en het docere, delectare, flectere bereikt worden, dan moet de voordracht goed zijn. Een op zichzelf genomen arme rede kan bij uitstekende voordracht indruk maken, terwijl een inhoudrijke preek niet met de belangstelling, welke zij waard is, wordt aangehoord, wanneer ze op gebrekkige wijze wordt voorgedragen. Om de heerlijkheid van het Woord van God te doen uitkomen en het doel van de bediening van het Woord te bereiken, is het de roeping van de prediker zich in die mate te oefenen, dat hij van het hem met betrekking tot de voordracht geschonken talent maakt, wat er van te maken is.
Allereerst behoort tot een goede voordracht dat de preek gesproken en niet gelezen wordt.[394] Lezen van de preek behoort niet bij de aard van de evangelieverkondiging, die is een uitroepen van het woord door de heraut, kerussein, die is een broederlijke toespraak, homilia. Het lezen is niet in overeenstemming met het karakter van de bediening van het Woord.
Calvijn zegt in een brief van 22 oktober 1548 aan Lord Somerset, dat van een goede en geschikte dienaar van het Woord verwacht mag worden, dat hij op levendige wijze het Woord verkondigt en niet zijn preek voorleest.[395] Een preek is geen lezing. It is an address; not an essay.[396]

De beste methode is deze, dat de prediker de inhoud van zijn geschreven preek in het geheugen opneemt. de jongen prediker kost het aanvankelijk tamelijk veel inspanning de preek te memoriseren, maar wie daarin enige oefening verkrijgt, neemt binnen weinige uren

---

[394] Kuyper heeft er eveneens op gewezen, dat uit de aard van de evangelieverkondiging voortvloeit, dat de preek een toespraak is.
De gewoonte bij sommigen om de preek te lezen is volgens Ypey hier te lande eerst in het einde van de achttiende eeuw opgekomen. A. Ypey. Gesch. van de Chr. Kerk in de achttiende eeuw. Utrecht. 1807. pag. 691.
[395] Calvijn. Opera Omnia. Ed. Baum, Cunitz. Reuss XIII. pag. 71.
[396] Kuyper. Onze Eredienst. pag. ago. Zie ook J. D. Burreli. I.c. pag. 11.

de preek in zijn geheugen op. Immers de stof is hem niet vreemd, hij heeft de tekst geëxegetiseerd, over de stof dagen lang nagedacht, een schets gemaakt en de preek uitgeschreven; nu gaat het memoriseren haast van zelf. Natuurlijk is er enige training nodig, maar wie er zich aan went, verwondert er zich over, dat het memoriseren zo vlot gaat. Ieder memoriseert op zijn eigen manier. De een heeft meer een zaak, de ander meer een woordgeheugen. Locaal en judicieus geheugen gaan soms samen. Gewaarschuwd moet worden tegen het letterlijk van buiten leren van de preek. Men loopt dan gevaar de preek op te zeggen, gelijk sommige catechisanten het antwoord van de catechismus opdreunen. Nooit mag de voordracht doen denken aan het neerkletteren van de regen of het aflopen van een wekker. Opzeggen is geen spreken, evenmin als lezen spreken is.

Evenmin als het declameren spreken is. De declamator leert zijn stuk van buiten en draagt dit naar de regelen van retorica en esthetica voor. De declamator kan voordragen een stuk door hemzelf of door een ander opgesteld, maar altijd is er een afstand tussen hem en het stuk. Hij draagt slechts voor, maar spreekt niet. Hij brengt een boodschap over; maar het is onverschillig wat hij zelf over de inhoud denkt. De declamator is geen prediker, die uit de diepste overtuiging zijner ziel spreekt, maar een acteur, die naar believen lachen en huilen, vleien en schelden kan. Nu moet de prediker wat er van de acteur in hem schuilt, in de bediening van het Woord onderdrukken. Hij mag nooit een ander zijn dan zichzelf. Hij moet waar zijn in de hoogsten zin. van de Schauspieler soli immer ein anderer sein und sick selber verleugnen. van de Pfarrer soli immer er selber sein.[397]
„Wanneer ik hier nu zeg, dat ik de prediking in zekere mate „b 1 a n k" wens, dan bedoel ik daarmee niet, dat ze zielloos of toonloos zal zijn, maar dat ze in een reine sfeer zweeft, waar alle effectbejag is buitengesloten en geen dissonante klanken en accenten de stemming komen verbreken. Zo komt het mij voor, dat het „toneelspelen met de stem", het stemtyperen dus van figuren uit de Heilige Schrift, van weinig smaak getuigt bij het prediken".[398]
De beste methode is de hoofdinhoud van de preek te memoriseren en het in het geheugen opgenomene vrij te reproduceren. De volgorde van de gedachten zal dan overeenkomen met die van de geschreven preek, en in de uitdrukking van de gedachten zal veel zijn, dat overeenstemt met het geschrevene. Een pikante uitdrukking, een mooie wending wordt letterlijk gereproduceerd, maar in het algemeen genomen is de reproductie van de gememoriseerde preekinhoud vrij en behoudt de voordracht geheel het karakter van toespraak.

Door het toespreken van de hoorders komt er contact tussen de dienaar van het Woord en de gemeente tot stand. Bij lezen en declameren kan er uit de aard van de zaak weinig contact zijn. De lezer of declamator schuift zich tussen de auteur en het auditorium in. Voor zover nog contact aanwezig mag zijn, is het bij het declameren toch van ander karakter. Wie zelf bezield spreekt voor een hem geestelijk verwant gehoor, heeft in de regel spoedig contact en voelt dat hij contact heeft. De psychologie des foules leert, dat hoe dichter de schare op elkaar zit, hoe meer de individuen dezelfde interessen hebben en de spreker in hun noden

[397] Schleiermacher. Prakt. Theol. pag. 316.
[398] Albert Vogel. 1.c. pag. 99.

inleeft, des te spoediger het contact ontstaat. Zonder dat contact, zonder dit gemeenschappelijk zich richten op een onderwerp en ademen in dezelfde geestelijke sfeer, is het voor de spreker heel moeilijk met bezieling een thema te behandelen. Is er contact, geestelijke binding tussen prediker en gemeente, dan wordt het spreken èn het horen gemakkelijk gemaakt. Van dit psychisch contact wil de Heilige Geest zich bedienen, om het Woord ingang te doen vinden in de harten.
Het is overdreven de prediker tot eis te stellen, gelijk Krauss en Sachsse[399] doen, dat hij geen letter schrift op de kansel voor zich zal leggen. De predikant brenge in de eerste jaren van zijn bediening, en ook later, wanneer hij niet op zijn geheugen vertrouwen kan, de geschreven preek mee naar de kansel en schame zich niet de bladzijden om te slaan. Hij kan, zodra het geheugen hem in de steek laat, het oog in het preekboekje slaan. De meesten kunnen na enkele jaren van training de geschreven preek thuis laten.
Deze methode zal aan sommige predikers voorkomen zeer moeilijk te zijn. Het tegendeel is waar. Lezen is gemakkelijker; het vraagt minder tijd van voorbereiding. Maar om het gemak mag het de dienaar niet te doen zijn. Het doel van de preek wordt beter bereikt door spreken dan door lezen. Wie zich in de vrije reproductie van de geschreven preek oefent, ervaart, dat deze methode niet zo moeilijk is, als oppervlakkig schijnt. Daarbij komt, dat het geestelijk genot van de bediening wordt verhoogd. In het begin zal het hart van de prediker kloppen van vrees, maar iemand heeft terecht opgemerkt, dat hier waar is : qui ascendit cum horrore, descendit cum honore.[400]
Wat is er op de preekstoel al een valse vrees door de Heere beschaamd! Menige prediker weet ook in dit opzicht te gewagen van verhoring des gebeds. Welk een zegen is er genoten in de broederlijke toespraak tot de gemeente des Heeren. Is er contact, dan loopt alles vlot en gaat de preek als vanzelf. Dan wordt de dienaar van het Woord in hoge zin welsprekend. Van iedere dienaar mag gevraagd, dat hij in elke preek welsprekend zal zijn. Niet ieder bezit die gave in even grote mate en niet in iedere preek komt de welsprekendheid op gelijke wijze tot haar recht. Maar welsprekend moet de prediker zijn. Welsprekend is ieder, wie het hart tot spreken dringt. De eenvoudige, die trilt van verontwaardiging, omdat de ere Gods wordt aangerand, is welsprekend, wanneer hij aan die verontwaardiging in woorden uiting geeft, ook al zondigt hij tegen taalregels en spreekt hij dialect. Wanneer de dienaar van het Woord brandt van liefde tot God en zijn Woord en tot zijn gemeente, zal er bezieling zijn en is hij op eigen wijze welsprekend. Dan geldt ook van hem, dat de woorden, die hij spreekt, geest en leven zijn.

Het is niet overbodig er opmerkzaam op te maken, dat de bezielde en welsprekende prediker zijn affecten volkomen moet beheersen. Vonken van heiligen toorn mogen uit zijn woorden spatten; zieden, koken van toorn mag hij niet. De droefheid, die in zijn toon resoneert, mag hem niet overmeesteren, zodat hij in snikken uitbarst. De prediker moet over zijn affecten heer en meester blijven ter wille van zichzelf. Door overmatige ontlading van de affecten, treedt verslapping bij de andere zielsfuncties in, de geheugenkracht verzwakt, het verstand verliest zijn scherpte.
Voorts wordt door al te grote emotionele bewogenheid van de dienaar van het Woord de op-

[399] Krauss. 1.c. pag. 637. Sachsse. Homiletik. pag. 176.
[400] J. J. Breitinger aangeh. bij Achelis. 1.c. II. pag. 270.

merkzaamheid van de gemeente afgebogen van het Woord en gericht op de prediker, die aller aandacht trekt. Omdat het Woord van God het object van de opmerkzaamheid van de gemeente moet zijn, zorge de prediker er voor, dat hij nooit in het blikpunt, zelfs niet in het blikveld komt te staan.
Eindelijk is sterke gemoedsbeweging bij de prediker af te keuren, omdat de emoties licht worden overgeënt en deze dikwijls niet te bedwingen ontroering bij de hoorders veroorzaken. Het opwekken van sterke emoties in een grote vergadering kan zelfs gevaarlijk worden. Een mensenmassa is zeer vatbaar voor suggestie en psychische infectie.[401]
Een ongeorganiseerde groep op straat is betrekkelijk gemakkelijk in een paniekstemming te brengen. In nog sterkere mate geldt dit van een menigte, die zich geestelijk één gevoelt en zich, dicht op elkaar gepakt in een kerkgebouw, rondom één spreker schaart. Lichamelijke separatie leidt tot geestelijke isolatie, maar lichamelijke aanraking voert licht tot psychische infectie.[402]
Reeds het zingen van een lied in de aanvangsliturgie breekt de isolatie. Wanneer een welsprekend prediker de affecten op hevige wijze in actie brengt en de mensen in de kerk lijf aan lijf zitten, kan de gehele schare zichtbaar ontroeren en zullen velen in tranen uitbarsten. Emotionele naturen zijn zeer vatbaar voor massale psychische infectie; de één steekt de ander aan. Maar deze beweging des gemoeds is niet te beschouwen als een zegen, in de bediening van het Woord genoten. Is het contact verbroken, dan vervliegt de aandoening. Velen die op revivalmeetings onder emotionele pressie tot „bekering" kwamen, vervielen spoedig weer tot een zondig leven. In de schouwburg schreien de mensen soms tranen met tuiten; zijn ze echter weer geïsoleerd en is de emotie voorbij, dat is er van ethische vrucht meestal geen spoor te ontdekken. De collectieve psychologie waarschuwt dus de prediker, dat hij in de voordracht tegen al te krachtige zelfontroering zal waken. Rustige voordracht zonder sterke emotie is het meest aanbevelenswaardig.

Bij de voordracht is de stem een factor van groot gewicht. Zij is een rijke gave Gods. Geen muziekinstrument is zo fijn besnaard, zo rijk aan nuancering als de menselijke stem. Met de stem kan men fluisteren en bulderen, de stem kan snijdend scherp en fel koud zijn als een sterke noordooster, zij kan week en zacht zijn als de zoele, zwoele zuidenwind. Gemoedsaandoeningen van de meest verschillende soort, als vreugde, droefheid, ontzetting, schrik, angst, verwondering, vinden weerklank in de stem. Er is onder de dienaren van het Woord groot onderscheid in begaafdheid. Ieder heeft zijn eigen stem en moet met zijn stem binnen bepaalde grenzen blijven. De man met veel koper in de stem zal haar nooit kunnen omvormen tot een met zilveren klank; een harde stem is niet week te maken. Door doelmatige oefening is ieder prediker in staat zijn orgaan in de rijkste nuancering te gebruiken. Het aantal modulaties van de menselijke stem is schier onbegrensd.
De dienaar van het Woord laat de tonen, die de Heilige Geest aan de snaren van zijn ziel ontlokt, weerklinken in zijn stem. Hij onderwijst op een andere toon dan hij bestraft, hij troost op een andere toon dan hij waarschuwt. Ook de Heilige Schrift wijst daarop in Gal. 4: 20. Paulus wilde dat hij tegenwoordig was bij de Efeziërs en zijn stem mocht veranderen.

---

[401] G. le Bon. Psychologie des foules. Paris. 1916; H. L. A. Visser. De psyche van de menigte. Haarlem. 1911. en de daar aangehaalde literatuur. Id. De collectieve psyche in recht en staat. Haarlem. 1916.
[402] S. Gardner. Psychology and Preaching. New-York. 1919. pag. 248

Dan zou hij, wat bij schrijven niet gaat, in de toon van zijn stem uitdrukking geven aan hetgeen in zijn gemoed leefde. ,,Dan zou hij met hen spreken. En dan zou hij zijn stem wel van klank willen doen veranderen, om hen toch maar te bidden, te bezweren, lieflijk en streng, luid en zacht, en op allerlei wijs hen toe te spreken, om hen ter behoudenis te voeren, van de dwaalweg terug. Hij zou hun het hart als doen smelten door zijn woord, of hij zou hen doen sidderen door de kracht van zijn geluid".[403]
Zo moet ieder dienaar van het Woord zijn stem bearbeiden, om haar in de dienst van Koning Jezus en Zijn gemeente te stellen. Dit cultiveren van de stem is niet identisch met het opvoeren van het geluidvolume. Jonge predikers moeten niet te fors spreken om de tere stem niet te forceren. Wie zich in zijn jeugd overschreeuwt en de stembanden beschadigt, houdt in de regel een zwakke stem. Om verstaan te worden in een groot kerkgebouw met niet al te slechte akoestiek, is gearticuleerd spreken een beter middel dan een stemgeluid, dat op schreeuwen gelijkt. Ook zorge de prediker er voor, dat de stem door overmatig roken haar ongebroken en lieflijke klank niet verliest.

De prediker spreke natuurlijk, d.i. overeenkomstig zijn aanleg, naar zijn individualiteit. In onze stem komt tot uitdrukking het karakter, het eigenaardige, het zich van anderen onderscheidende onzer persoonlijkheid. Die van nature gegeven stem moeten we gebruiken. Ook in dit opzicht geldt: *verzuim niet de gave, die in u is,* I Tim. 4.: 14. Het is moeilijk voor hen, die in het publiek spreken, zichzelf te zijn. Het is een kunst voor ieder, die gedurig in een grote ruimte het woord moet voeren, natuurlijk te blijven. Toch is dit eis.
Vooral verlamme de prediker de zenuw van zijn kracht niet door een beroemd orator in toon en stembuiging na te doen. Het is voor aanstaande dienaren van het Woord en zelfs voor reeds geoefende predikers aanbevelenswaardig mannen te horen, die in „kanselwelsprekendheid" boven het middelmatige uitgaan. Pronuntiatio et actio grata, flexamina, pathetica, non tam ex scriptis rhetorum, quam viva voce monitorum, et exemplo pie eruditorum ac disertorum concionatorum discitur, zegt Voetius.[404]
Men kan leren, op welke wijze de dienaar van het Woord het hem toevertrouwd donum moet aanwenden. Laat de prediker echter nooit trachten een ander, al is deze een nog zo voortreffelijk concionator, na te doen. Hij wordt een imitator, misschien een caricatuur, en miskent de karakteristieke gave, hem door God geschonken.

De prediker spreke *beschaafd.* Reeds ten opzichte vang de inhoud geldt, b.v. bij behandeling van seksuele vragen, dat alles wat in beschaafd christelijk gezelschap gezegd kan worden, op de kansel mag komen. Ook in kleding, houding en dictie beware de prediker het decorum en tone een man van christelijke beschaving te zijn. De woorden en lettergrepen, de consonanten en vocalen worden op de kansel zó uitgesproken, als bij de beschaafde uitspraak van de landstaal hoort. Tot de beschaafde uitspraak is ook te rekenen het gearticuleerd spreken, zodat de medeklinkers niet minder dan de vocalen tot hun recht komen, geen lettergrepen, ook al zijn ze toonloos, worden ingeslikt, of gehele woorden binnen „de omheining van de tanden" blijven. Het is geen uiting van een beschaafden geest met opzet mooi te willen spreken, zodat de uitspraak iets „gewilds" en geaffecteerds krijgt. De

[403] S. Greydanus. Korte verklaring van de Heilige Schrift. Galaten. Kampen. 1922. pag. 106.
[404] S. Voetius. Pol. Ecci. I 617.

pose is een armelijke aanstellerij, waaraan vooral een dienaar des Evangelies zich niet mag schuldig maken.

De prediker spreke op *goede toon.* Gewoonlijk wordt onderscheiden: de hoge, de lage, de middelsoort toon. Het grootste gedeelte van de preek wordt in de middeltoon uitgesproken. Bij ernstige passages of gedeelten, waarop bijzondere nadruk valt, zal de stem dalen; bij verheven passages of gedeelten, die met vuur uitgesproken worden, is de stem hoger. Het is aan te bevelen niet telkens van toon te verwisselen, daar de voordracht dan haar regelmatig karakter verliest. Te waarschuwen is tegen het voortdurend te hoog spreken, omdat het de hoorder vermoeit; tegen het voortdurend te laag spreken, omdat hem dit irriteert; en tegen het monotoon spreken, omdat dit de kerkslaap bevordert.
Berucht is de onnatuurlijke toon, die als „preektoon" bekend staat. Sommige predikanten hebben zich aangewend deze toon alleen op de kansel te gebruiken, maar enkelen kunnen zich in het dagelijks leven er niet aan ontworstelen, zelfs niet op een bruiloft. Er is grote variëteit in de toonmisvormingen. Er is een schreeuwtoon, een galmtoon (vooral in grote kerkgebouwen zeer hinderlijk), een kraaitoon, een huiltoon, een zuchttoon, een zangtoon (de een zingt in tertsen, de ander in kwinten), een druktoon. Enkelen laten aan het eind van een zin de toon omhoog gaan, in plaats van dien, natuurlijkerwijze; te doen dalen. De beste middelen om de preektoon te bestrijden zijn de nauwlettende beoordeling van een terzake kundige vriend, niets sparende zelfkritiek, maar vooral het van de proponentstijd af er zich aan gewennen de gemeente toe te spreken en de preek niet te lezen. Bij velen is de preektoon ontstaan door gestage onvoldoende voorbereiding voor de bediening van het Woord.

De prediker spreke in *het juiste tempo.* Niet te snel, want dan kost het de eenvoudigen hoorder te grote inspanning de preek te volgen; niet te langzaam, want anders dwalen de gedachten af en denken de meeste hoorders onderwijl aan wat anders. Een regel van een bepaald aantal woorden per minuut is niet te stellen. Wel is aan te raden het tempo in het begin van de preek iets langzamer en aan het slot iets vlugger te nemen.

De voordracht geschiede met goede *gesticulatie.* De geste dient om de gedachte aanschouwelijk voor te stellen, het gezegde te bekrachtigen, of het gesprokene aan te vullen, daar het voorkomen kan, dat dingen moeilijk gezegd, maar met een kleine geste aangeduid kunnen worden.
De vraag of de prediker in de bediening van het Woord gesticuleren mag, moet in bevestigenden zin beantwoord worden. Uit esthetisch oogpunt is het gewenst, dat de prediker niet als een standbeeld op de kansel staat, maar zo nu en dan het woord van een doeltreffend gebaar laat vergezeld gaan. Hij mag van alle geoorloofde middelen, die de oratorie aan de hand doet, gebruik maken, om onder de zegen des Heeren zijn prediking ingang te doen vinden. De genade doodt het natuurlijke niet, maar geneest en verheft het. Een preek, die de dienaar zelf bezielt en op bezielende wijze wordt voorgedragen, is haast niet denkbaar zonder enige gesticulatie. Vanzelf speelt het temperament een grote rol.
Een sanguinicus of cholericus is in de gesticulatie levendiger dan een flegmaticus, maar ook de laatste zal, wanneer zijn ganse ziel in actie is, de begeleidende lichaamsbewegingen niet geheel kunnen onderdrukken. Ook van de Heere Jezus lezen wij, dat Hij gesticuleerde; met

het oog, Lukas 6 : 20; met de hand, Matth. 12 : 49, Lukas 24:50. De gesticulatie moet natuurlijke en onwillekeurige uiting zijn van de persoonlijkheid. Niet opzettelijk en berekend op effect.
De prediker is geen toneelspeler. Oefening in gesticuleren voor de spiegel is afkeurenswaardig. De gestes moeten niet gemaakt, maar geboren worden uit de beschaafde Christelijke persoonlijkheid. Wie een man van goede vormen is in het maatschappelijk leven, zal dit ook zijn op de kansel. Hij voelt intuïtief, wat behoort, en wat niet mag. Het is ondoelmatig vaste regels te stellen, want ieder gesticuleert op eigen manier. Toch is het niet goed te keuren, wanneer de predikant stijf en strak op de kansel staat als een pilaar, beweeglijk is als een harlekijn, in de handen klapt als iemand die applaudisseert, op de Bijbel beukt als een smid op het aanbeeld of met beide armen op de Bijbel gaat liggen als een die rusten gaat.
Niet passend zijn de gestes van de predikant, die voortdurend de schouders op en neer trekt, de vuisten balt of met de voeten stampt, die de armen als molenwieken laat draaien of zijn handen in de zakken houdt, soms tot grote vuistbulten samengeknepen, die alle mogelijke evoluties met zijn zakdoek uitvoert.
Het is niet goed zijn oog te laten dwalen door de ruimte van het kerkgebouw of een bepaald punt te fixeren of het oog onafgebroken op zijn handschrift te richten. De prediker moet zijn hoorders aanzien en in zijn oog moet iets te lezen zijn van de stemming van zijn ziel. Hij moet niet iedere gedachte door een begeleidend gebaar willen verduidelijken; een preek is geen pantomime. In één woord, in heel de gesticulatie moet de prediker het decorum bewaren van de geheiligde Christelijke persoonlijkheid.

Al deze dingen zijn weliswaar van ondergeschikte betekenis, maar toch niet geheel zonder waarde. Ook het esthetische is in de bediening van het Woord van belang. De relatieve waarde van de vormen is ook een waarde. Er zijn dingen die passen en die niet passen. De heilige apostel Paulus beroept zich in zijn argumentatie soms op hetgeen behoort en niet behoort, al of niet betamelijk is, 1 Kor. 11 : 13.

REGISTER VAN NAMEN

Aalders, G. Ch. 418.
Achelis, E. Ch. 23, 27, 51, 103, 104, 202, 220, 245, 392.
Alanus v. Rijssel, 9. 68.
Alphen, H. S. van 125, 129.
Alstedt, J. H. 41, 49, 114, 115, 154.
Alvernus, 71.
Ambrosius, 62.
Amesius, G. 2I, 116, I19, 229, 244
Amorie van van de Hoeven, A. des 132.
Andel, J. van 251.
Andreae, J. 9, 79.
Aristoteles, 34, 35, 43, 44, 8o, 213, 214, 226, 316.
Augustinus, 37, 49, 62, 63, 64, 65. 66, 67, 70, 72, 109, 114, 115, 118, 143, 153, 238, 247, 322, 418, 444, 452.

Baier, J. G. 9.
Basilius, 11, 61.
Basserman, H. 9, 39, 90, 158.
Bavinck, H. 33, 179, 218, 328, 376.
Biesterveld, P. To, 42, 107, 111, 112, 134, 162, 163, .386.
Blair, 34.
Blasius, Gisbert 75.
Boehmer, Julius 23, 105.
Bonaventura, 9, 66, 67, 69.
Bonnet, G. 131.
Bonomeus, Carolus 74.
Boyd Carpenter, W. 10.
Borromeus, Carolus 74.
Broadus, J. A. 10, 138.
Brooks, Ph. 139.
Brown, Ch. R. 10, 140.
Bugenhagen, 240.
Bull, P. B. 137. 318.
Bullinger, 242.
Burrell, D. J. 139, 140, 226, 318.

Cadman, S. P. 140.
Cajetanus. 75.
Calvijn, J. 20, 24, 115, 142, 162, 163, 177, 178, 202, 220, 226, 240, 243, 244, 247, 254, 256, 286, 298, 315, 386, 396, 449, 454.
Campbell, G. 136.

Carpzovius. J. B. 81, 241.
Caspari, W. 243.
Caussin, 74.
Chamierus, 405.
Chappellus, G. 135.
Christlieb, Th.10, 14, 15, 17, 92, 194, 447.
Chrysostomus, 11, 36, 61, 62, 64, 67. 153.
Cicero, 34, 43, 46, 48, 70, 73, 79, 80, 214, 328, 390, 442, 452.
Claude, Jean 141.
Coccejus, 124.
Comrie, A. 375.
Cooth, A. M. C. v. 76.
Coquerel, A. 386.
Cotlarciuc, N. 51.
Cremer-Kogel, 151.
Crocius, L. 115.
Cruel, R. 71.

Delitzsch, 286.
Demosthenes, 36, 73, 79, 153.
Diaconus, P. 239. 465

Doddridge, Ph. 130, 136.
Doedes, J. 10.
Duns Scotus, 19, 20.

Eckert, A. 51, 105, 355.
Elzenga, G. 260.
Erasmus, D. 9, 37, 67, 72, 73, 74, 123, 412, 426.

Fabricius, F. 125.
Farel, 256.
Fénelon 34, 75.
Fichte, J. G. 297.
Fordyce, D. 136.
Förster, 81.
Frenssen, G. 191.

Gabriël, P. 369.
Gardner, Ch. 52, 140.
Garvie, A. E. 138.
Gaupp, C. F. 91.
Gaussen, S. g, 141.
Geelkerken, J. G. 234.

Geesink, W. 376.
Geiges, R. 92.
Gerok, K. 401.
Gheel Gildemeester, F. 134.
Goebel, S. 9, 81, 392.
Goltz von der, E. 23.
Gowan, J. I, 136.
Gottschick, J. 92.
Gravemeijer, H. E. 376
Graves, H. C. 139.
Gregorius Magnus, 49, 65, 66.
Gregorius van Nazianze, 36, 61.
Gregorius VII, 201.
Greydanus, S. 46o.
Grasheide, 368.
Guibert van Novigentum, 68, 70.

Harms, Claus 223, 412.
Harnack, Th. 91.
Hartog, J. 133.
Hegel, 297, 412.
van Hengel, W. A. 41, 129, 131, 421.
Henricus de Hassia, 70.
Herbart, 329.
Hering, H. 51, l0l.
Herodotus, 390.
Herr, 75.
Hesselbacher, K. 191.
Heijmans, G. 48,
Hieronymus, 127, 238.
Hieronymus van Dungersheim, 67, 71, 72.
Hochstàtter, A. 81, 426.
Hoekstra, H. 377.
Hoekstra, T. 134.
Hollebeek, E. 41, 129, 15o 393
Hommius, Festus 376.
Honert, T. H. van de 125, 129.
Hoornbeek, J. g, 20, 24, 118, 119, 121 V.V., 163, 228, 230, 233, 234, 293, 302, 397.
Horatius, 390.
Hoyt, A. S. 140.
Hölsemann, H. g, 81.
Humbertus de Romanis, 69.
Hunnius, Ae. 80.
Hyperius, A. 9, 40, 41, 44, 50, 75 V.V., 81, 84, 101, 102, I07, 108 v.v., 133, 142 V.V., 214,

215, 244, 246, 250, 302, 317 v.v., 327, 331, 343, 344, 387, 397, 426, 442, 452.

Irenaeus, 61.
Isocrates, 36.

James, W. 54, 55.
Jülicher, 367.
Justinus Martyr, 11, 153, 226, 237.

Käller, A. 75.
Kant, I. 87, 297.
Karel de Grote, 11, 65, 238 V.V.
Keckermann, B. 9, 20, 41, 113 V.V., 123, 143.
Keppler, P. W. von 75.
Kirn, O. 90.
Kleinert, P. 51. 102 V.V., 447.
Kleutgen, P. J. 38, 76.
Knap, J. J. 339.
Knibbe, D. 9, 122 V.V., 163, 228, 229, 244, 253, 302, 355, 363, 397. 398, 400, 426, 430.
Knox, John 256.
Krauss, A. 90, 144, 215, 392, 423, 456.
Krieg, C. 13, 38, 76, 144, 219, 400.
Krummacher, G. D. 233.
Kuyper Sr., A. 10, 13, 18, 26, 30, 41, 134, 144, 145, 281, 299, 328, 376. 454.
Kuys, G. 76.

Lampe, F. A. 10, 50, 127 V.V.
Lange, Joachim 83.
Langenstein, Heinrich von 9.
Lans, M. J. A. 76.
Lasco, Joh. à 243.
Laurentius a Villavicentio, 74, 75.
Leijdekker, M. 129.
Leyser, J. g.
Lodewijk v. Granada, 74.
Los, S. O. 54, 264.
Luther, M. 38. 79, 178, 202, 226, 239, 240, 248, 396.

Macarius, 11.
Maccovius, 21, 25, 26.
Marcion, 220.
Maresius, S. 118.
Marezoll, J. G. 9, 86.
Marheineke, 412.

Martinus, J. 9, 41, 50, 163, 227, 229, 244, 447.
Mastricht, P. van 118.
Melanchthon, Ph. 34, 38, 40, 76 v.v., 106, 109, 110, 142, 214, 240, 317, 342, 396.
Menander, 10).
Meijenberg, H. 76.
Moll, E. 141.
Mosheim, J. L. von 84 v.v.
Mourik Broekman, M. C. van 158.
Muurling, W. 132.

Nestle, E. 150, 283.
Niebergall, F. 23 V.V., 51 V.V., 92 V.V., 107, 226, 398.
Nitzsch, C. I. 22 V.V., 90, 144.
Noordtzij, A. 285.

Olevianus, C. 242.
Oosterzee, J. J. van, 41, 133 V.V., 144, 156, 159, 160, 217, 360, 377, 408, 412, 442.
Origenes, 61, 297.
Osiander, L. 9, 79.
Palm, J. H. van der 41, 131.
Palmer, Chr. 90, 91, 194, 423.
Pangratius, A. 79.
PatersonSmyth, J. 137.
Pattison, T. H. 139, 318,
Perkins, W. 119, 135.
Peters, M. 85.
Phelps, A. 10, 139.
Philo, 297.
Placette, Jean la 141.
Plato, 8o, 390.
Plutarchus, 73.
Polanus à Polansdorf, A. 115.

Quintilianus. 34, 43, 70, 214, 418, 452.

Rabanus Maurus, 66.
Rambach, J. J. 39, 83.
Ravasz, L. 142.
Ravesteyn, H. 125.
Rebhan, N. 81.
Reu M. 105 v.v., 144, 235, 388.
Reuchlin, Joh. 9, 37, 40, 67, 72, 74, 317.
Reylander, M. 100.
Rhodes, W. 139.

Roques, P. 141.

Sachsse, E. 104 v.v., 215, 318, 456.
Saldenus, G. 122, 123, 229.
Saurin, J. 442.
Schelling, 297.
Schian, M. 27, 52, 79, 100, 184.
Schilder, K. 448.
Schleiermacher, 22 V.V., 27 v.v., 87 v.v. 102 v.v., 157 V.V., 193, 194. 219, 398, 455.
Schleininger, N. 76.
Schleupner, Christoph. 81.
Schots, H. A. 9, 39, 86, 87.
Schuier, P. H. 84. v.v., 397,
Schweizer, A. 89, 90, 144, 158, 398.
Scultetus, A. 9, 49, 115.
Sickel, G. A. F. 9, 15.
Sillevis Smitt, P. A. E. 42.
Smend, 247. Smytegelt, 377.
Snowden, J. H.
Spalding, J. 86.
Spangenberg, 240.
Spiljardus, J. 376.
Spurgeon, C. H. 255, 339.
Starbuck, 54.
Steenmeijer, J. 132.
Steinbart, G. S. 86.
Steinbeck, J. 36o, 361.
Steinmeyer, F. L. 64, 100, 10l, 107, 111, 215, 318, 398, 412, 420, 426.
Stier, R. 10, 14, 16, 39, 91, 447.
Surgant, J. H. 67, 70 V.V.

Tertullianus, 42, 238.
Textor, B. 115, 242.
Theeremin, F. 9, 39, 87, 408.
Thomas Aquinas. 19 V.V.
Til, S. van 124, 125, 129, 412, 423.
Tillotson, 126, 130.
Trelcatius Junior, L. 116.
Trommius, 125.

Uckeley, A. 52, 190 V.V.
Ursinus, Z. 376.

Valerius, Augustinus 74.

Veldhuizen, A van 52, 134, 448.
Velzen, S. van 134.
Vergilius, 328, 390.
Vignié, 163.
Vinet, A. 10, 33, 41, 223 V.V., 318 v.v., 423
Viret, 256.
Visser, H. 376.
Vitringa, Campegius 41, 125 v.v., 393
Voetius, G. 21, 22, 24, 26, v.v., 112, 117, 118, 173, 244, 249, 252, 286, 309, 447, 451, 460.
Vogel, A. 455
Voorhoeve, H. C. 134.

Waeyen, J. van der 125.
Wagnitz, H. B. 84, 1o8.
Walch, J. G. 84.
Walaeus, A. 117.
Waterink, J. 51, 134,
Weiss, B. 367.
Weller, H. 78.
Westphal, J. 243, 247.
Wielenga, B. 405.
Wilkins, J. 135.
Wohlenberg 204.
Wolff 83, 85.
Wolzogen, L. 131
Wurz, I. 75.

REGISTER VAN ZAKEN

Actuele prediking 315.
advent 258.
afscheid 275.
áyyéllein, 150.
allegorische interpretatie 359, 367.
ambt 29.
, indeling 30.
, bij de Gereformeerden 178.
ambtelijk karakter van de prediking 176 v.v.
ambtelijke theologie 29.
, vakken 31.
analytische methode 389.
Analytisch-synthetische methode 393.
apocriefe boeken 218.
apostelen 197.
ars concionandi 9.
, praedicandi 9.
auctoritas normae et historiae 231.
avondmaal 270, 272.

Casuistiek 337. catechetiek 13. v.v.
catechismusprediking 369 v.v.
, al of niet geoorloofd 227.
is bediening van het Woord 228, 371 V.V.
, voorafgaande tekstvoorlezing 229.
hulpbronnen 376.
christocentrisch karakter van de Schrift 165 v.v.
-, van de prediking 172 v.v., 291.
-, van het Oude Testament 169, 174
- , van de catechismusprediking 175.
con io, concionari 11.
contact 456.

Bediening des Woords 149 V.V.
- bron 16o, 182.
- doel 192 V.V.
-, bij Calvijn 162.
-, hoofdinhoud 164 v.v.
-, karakter 176 v.v.
- naam 149, 156.

- object 184 v.v.
-, stof 213 V.V.
- subject 196 v.v.
- taak 161.
-, wezen 157 V.V.
bestraffen van zonden 344.
bevestiging in het ambt 275.
bewijzen in de bed. des Woords 327.
bidstond voor het gewas 279.
bouw van de preek 395.

Dankstond 279.
declameren 455.
diaken 198.
didactische stoffen 323 V.V.
-, regelen voor behandeling 326.
dienaar van het Woord 182 v.v.,
, naam 201, 203.
, physische vereisten 203.
, psychische disposities 204.
, religieuzethische qualiteiten 205.
, eer 208.
documenta 293.
dorpspreken 190.

Elenctisch karakter van de prediking 331 V.V.
empirisme in de theologie 27, 51, 159.
empoëtische stoffen 345 V.V.
, - juiste behandeling 349 v. v.
evangelisatie 155, 185.
evangelisten 197.
exegese 280.
, naar de grondtekst 281.
, en Statenvertaling 283.
, literarische 285.
, homiletische 287.
exemplificatie 341.

Feeststoffen 256 v.v.

Geestelijke 201.
gelijkenissen 362.
gemeente des Heeren als object van de prediking 185.
- , onder O. en Nieuwe Testament 186.

- , variëteit 188 v.v.
gesticulatie 462.
gewoonten (christelijke)

Halieutïk to, 15.
historia revelationis 221.
historische stoffen 353.

Homiletiek.
, woordafleiding 10.
naam 9,14.
begrip 12.
object 12. doel 12.
encyclop. plaats 19.
methode 13.
principium 12.
stof 12.
indeling 143.
geschiedenis 60.
in de oude kerk 61.
in de Middeleeuwen 65.
der Roomsen 74.
der Luthersen 76.
van de Gereformeerden 107.
homiliarium 238, 240.
homilie 154, 385 V.V.
huwelijksbevestiging 276.

Indeling van de stoffen 316 v.v.
-, in de antieke retorica
- bij Hyperius e.a. 317 V.V.
-, goede indeling 321.
individualiseren 305.
inleiding 418.
doel 419.
getal 420.
inhoud 422.
vereisten 423.
intellectualistische preken 325.
intredeteksten 275.

Jeugdpreken 188.

Kanselrede 156.

kerkelijk jaar 253 V.V.
indeling 257.
Kerstmis 259 V.V.
Keryktik 10, 14, 16.
kinderkerk 189.

Lectio continua 237, 242.
lectionarium 238. leerrede 156, 324.
liber comicus 238.
lichaam van de preek 414.
lijdensweken 261.
liturgie als bron voor bediening van het Woord 219.
liturgiek 13.

Martyretik 10, 16 v.v.
methode van de prediking 384
method logia homiletica 9.
method concionandi 9.
missieprediking 185 .
mottopreken 232.
mystieke stoffen 348.

Nabetrachting H. A. 273.
nieuwjaar 278.

onbekeerden 306.
onderscheidenlijk prediken 303 v.v.
ontdekkende prediking 307.
oudejaar 277.
ouderlingen of opzieners 198.
Oude Testament en de prediking 220.
overgang 415.

Pasen 263 V.V.
pastor 202.
perikopen 238 V.V.
, bij de Luthersen 239 V.V.
, bij de Gereformeerden 242 v.v.
, bezwaren tegen 245 V.V.
perikopendwang 241 V.V.
pfarrer 202
Pinksteren 265.
plagiaat 444
praktische theologie.

in de Scholastiek 19.
bij de Geref. Theologen 20 vv
bij Schleiermaicher 22.
na Schleiermacher 23 V.V.
bezwaren tegen deze naam 24 V.V.
prediken 149.
predikatie 154 v.v., 387.
preektoon 461.
priester 202.
profeten 197.
profetie 152, 155.
protreptische stoffen 333 V.V.
-, niet geliefd bij velen 334.
-, wijze van behandeling 335 V.V.
-, vorm 343.
psychische infectie 458.
psychologisme 54.
psychologie.
ontwikkeling 48.
en homiletiek 47, 56, 58.
en theologie 49 V.V.
begrip 53.
grens van de psych. Beïnvloeding 57.
in de toepassing 310.

Ratio concionandi 9. redevoering 357 V.V.
, genera 35.
, kerkelijke 156.
religieus bewustzijn als bron voor de prediking 217.
retorica.
begrip 32.
en homiletiek 31.
geschiedenis 33 V.V.
der Antieken 35.
houding van de theologie tegenover retorica 36 v.v.
en humanisme 37.
piëtistische opvatting 42.
christelijke 43.
stof 44.
karakter 45.
object 45.
doel 46.
middelen 46.
ecclesiastica 9, 15.

sacra - 9, 15.

Schets 428.
niet overbodig 429.
voorbeelden 431.
schrijven van de preek 442.
sleutelen des hemelrijks 180.
slot 425.
niet identisch met toepassing 425
betekenis 426.
elementen 426.
inhoud 427.
soldatenpreken 19o.
speciale van de tekst 289 V.V.
spreken, niet lezen 454.
stem 459.
stijlsoorten 452.
stof voor bed. des Woords 213.
-, scriptura sola 216 v.v.
scriptura tota 219 V.V. synthetische methode 391.

Taal van de prediking 447 V.V.
tekst 223 V.V.
, wezen 223.
, verplicht gebruik 223 V.V.
, vereisten 233.
tekstkeuze 236 v.v.
, historisch overzicht 236 v.v.
, raadplegen van de kerkenraad 246.
, een recht van de dienaar van het Woord 249.
, middelen voor goede 250.
, factoren bij 251.
, orde in 253.
, voor de feestdagen 258.
, voor bijzondere gelegenheden 270 V.V.
, voor tweede semester 267.
tempo van de voordracht 462.
thema 396.
, geschiedenis 396.
, noodzakelijkheid 397.
, wezen 398.
, eigenschappen 400.
theologische karakter van de Schrift 164
-, van de prediking 171, 291.

Theorie van de Beredsamkeit 9.
tijdpreken 280.
toepassing 163, 299 V.V.
, noodzakelijkheid 300.
, moeilijkheid 301, 312.
, wat toegepast moet worden 301.
, waarop 301 V.V.
, middelen voor vinden van stof 308.
, plaats 417.
toon bij de voordracht 461.
topiek 213 V.V.

Uitputten van de tekst 295.
uitvluchten 339.
usus didacticus 302.
, protrepticus 302.
, empoëticus 302.

Verdeling 402.
, noodzakelijkheid 402.
, vereisten 403.
, elementaire 404.
, grammatische of syntactische 406.
, topische 407.
, volgorde en getal van de delen 412.
, juiste methode 409.
verklaring 161, 28o v.v.
, en belijdenis van de kerk 296.
, niet in finesses 328 V.V.
, moet helder zijn 330.
, concreet 330.
verkondiging des Evangelies 150, 155.
vertroostende stoffen 347.
vervolgstoffen 243, 254 V.V., 269.
voorbereiding H. Avondmaal 271.
voordracht 453 V.V.
vorm van de prediking in het algemeen 381.
vrij reproduceren 456.

Welsprekendheid 32, 457
Woord.
, werking 192.
, en Geest 193.